14

Kütüb-i Sitte

AKÇAĞ

Prof. Dr.
İBRAHİM CANAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI TERCÜME VE ŞERHİ

AKÇAĞ

AKÇAĞ YAYINLARI: 116

Hadis : 3/14

ISBN 975-338-054-2 (Takım)
ISBN 975-338-068-2 (14. CİLT)

Editör : *Ahmet Hikmet Ünalmış*
Tashih : *İsmail Karakaya, Ömer Parlak*
Ahmet Tülek

Baskı Yeri : *Ankara 1995*
Cilt : *Balkan Cilt Sanayii*
Film Montaj : *Ekspress Basım Hizmetleri*

Prof. Dr.
İBRAHİM CÂNAN

Kütüb-i Sitte

MUHTASARI
TERCÜME VE ŞERHİ

14. CİLT

Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
Tuna Cad. No. 8/1 06420 Kızılay-Ankara
Tel: 0. (312) 432 17 98-433 86 51 Fax : 432 28 52

İKİNCİ FASIL
KADERLE AMEL
(13.ciltten devam)

4835 ٥ــ وَعَنْ عَامِرِ بْنِ وَاثلة قال: [سَمِعْتُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: الشَّقِىُّ فِى بَطْنِ أُمِّهِ، وَالسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ. فَأَتَى رَجُلاً مِنْ أَصْحَابِ النَّبِىِّ ﷺ يُقَالُ لَهُ حُذَيْفَةُ: فَحَدَّثَهُ بِقَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ: كَيْفَ شَقِىَ رَجُلٌ بِغَيْرِ عَمَلٍ؟ قَالَ: أَتَعْجَبُ مِنْ ذٰلِكَ؟ فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللّٰهُ إِلَيْهَا مَلَكاً فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجِلْدَهَا وَ لَحْمَهَا وَعِظَامَهَا. ثُمَّ قَالَ: يَارَبِّ أَذَكَرٌ أَمْ أُنْثَى؟ فَيَقْضِى رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. ثُمَّ يَقُولُ: يَارَبِّ أَجَلُهُ فَيَقْضِى رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ ثُمَّ يَقُولُ: يَارَبِّ رِزْقُهُ فَيَقْضِى رَبُّكَ مَا شَاءَ، وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ. ثُمَّ يَخْرُجُ الْمَلَكُ بِالصَّحِيفَةِ فِى يَدِهِ فَلاَ يَزِيدُ عَلَى ذٰلِكَ شَيْئاً وَلاَ يَنْقُصُ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ.

5. **(4835)**- *Âmr İbnu Vâsıla* anlatıyor: "*Abdullah İbnu Mes'ûd radıyallahu anh'ı dinledim. Demişti ki: "Şakî, annesinin karnında iken şakî olandır. Saîd de başkasından ibret alandır." (Bunu işittikten sonra) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın ashabından Huzeyfe denen zata uğradı ve İbnu Mes'ud'un söylediğini anlattı ve sordu:*

"Kişi amelsiz nasıl şakî olur?" Huzeyfe radıyallahu anh:

"Buna hayret mi ediyorsun? Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:"

"Nutfenin (rahme düşmesinden sonra) kırkiki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir (ve onun vasıtasıyla) nutfeyi şekillendirir; işitmesini, görmesini, derisini, etini, kemiğini yaratır. Sonra melek sorar:

"Ey Rabbim! Bu erkek mi, dişi mi?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra sorar:

"Ey Rabbim! Eceli nedir?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Tekrar sorar:

"Ey Rabbim! Rızkı nedir?" Rabbin dilediğini hükmeder, melek de yazar. Sonra melek elinde sahife olduğu halde çıkar. Artık buna ne bir şey ilave eder ne de eksiltir." [Müslim, Kader 3, (2645).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bir vasfı olarak *İbnu Mes'ud*'un zikrettiği *es-Sâdıku'l-Masdûk:* Doğru sözlü ve sözünde tasdike mazhar olan mânasına gelir. *Tîbî, sâdıkı: "Hak sözü haber veren"* diye açar. *Masdûk'u da: "Sözünde tasdik gören"* veya *"Allah'ın vaadini tasdik ettiği kimse"* diye açıklar.

2- Yaratılışın anne rahminde cemolması, farklı şekillerde yorumlanmıştır. *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de buradaki "cemolma"yı nutfenin rahimde kalması olarak anlamanın caiz olduğunu söyler ve: *"Yani, nutfe, kırk gün kalır; orada, tasvir'e (şekillemeye) hazırlanmak üzere tahammûr eder (mayalanır), bundan sonra yaratılır"* der. *İbnu Mes'ud* rivayetine *Rezîn*'den yapılan ilavede, sanki hadis metni gibi kaydedilen *"meninin rahimde kırk gün uçması"* ifadesini –bazı ilavelerle– kaydeden *İbnu'l-Esîr*, bunun *İbnu Mes'ud*'a izafe edilen bir yorum olduğunu belirtir. Yani, *İbnu Mes'ud* hadisi şöyle yorumlamış olmalı:

اِنَّ النُّطْفَةَ اِذَا وَقَعَتْ فِى الرَّحِمِ فَاَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَخْلُقَ فِيهَا بَشَرًا طَارَتْ فِى جِسْمِ الْمَرْأَةِ تَحْتَ كُلِّ ظُفُرٍ وَشَعَرٍ ثُمَّ تَمْكُثُ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ تَنْزِلُ دَمًا فِى الرَّحِمِ فَذٰلِكَ جَمْعُهَا

"Nutfe, rahme düştü mü, Allah ondan bir insan yaratmak isteyince, nutfe kadının bedeninde, herbir tırnağın, saçın altına varıncaya kadar kırk gün uçar. Sonra kırkgece durur. Sonra rahme kan olarak iner. İşte bu, onun cemolmasıdır."

İbnu Hacer "işte bu onun cemolmasıdır" ibaresinin *İbnu Mes'ud*'a ait olmayıp, hadisi ondan rivayet edenlerden *A'meş* gibi birine ait olabileceğini tahmini olarak söyler ve *İbnu'l-Esîr*'in bunu *İbnu Mes'ud*'un kelâmının tetümmesi zannederek dercetmiş olabileceğini şahsî zannı olarak kaydeder ve te'yid edici bazı notlar düşer; *İbnu Mes'ud*'dan gelen birkısım rivayetlerde bu ziyadenin yer almadığını belirtir.

Tîbî, hadisi anlamada sahabiden gelen bu yorumu esas almak gerektiğini, *"çünkü onların, işittiklerini tefsirde daha bilgili, hadisleri tefsir etmeye daha çok hak sahibi olduklarını, kendilerinden rivayet edilenin de kabule evla olduğunu"* belirtir. *İbnu Hacer,* bu yoruma itiraz etmez. Ancak bir başka merfu rivayetin bu tefsire muhalefet ettiğini söyleyerek, aynen katılmamak gerektiğini ima eder. *Malik İbnu Huveyris*'ten gelen bu rivayette ezcümle: *"Allah, bir kul yaratmak isteyince, erkek kadınla cima yaptı mı, erkeğin suyu, kadının herbir damarında ve uzvunda uçar. Yedinci gün olunca Allah onu cemeder..."* denmektedir.

Şu halde bu hadise göre *cemolma* hâdisesi yedinci günde başlamış olmaktadır.(1)

3- Rahime meleğin inme müddeti ile alâkalı rakamlar da farklı gelmiştir:

★ Bazan kırk gün denir, mutlak bırakılır.

★ Bazan kırkiki,

★ Bazan kırküç,

★ Bazan kırkbeş,

★ Bazan kırk küsur gibi farklı müddetler zikredilmiştir. *Kadı İyaz* bu farklılıkları iki suretle cemeder:

1) Bu hadisler, kesin olarak kırkın ilk yarısının sonları ve ikinci yarının başı demeye müsait değil, kırk deyip mutlak bırakmaya daha muvafık. Ancak kırkın ikinci yarısının başlarının kastedilmiş olması muhtemeldir.

2) Ziyade rakamlardaki farklılıklar, bu müddet ceninden cenine değişebilir ihtimaliyle de izah edilmiştir. *İbnu Hacer* der ki: *"Hadislerin mahreçleri (sahabî raviler) farklı olsaydı bu ikinci te'lif güzeldi. Ne var ki mahreçler müttehid. Hepsi Huzeyfe İbnu Esîd'e raci: Bu onun, kırk'a zâid olan küsuratı tam zabtedemediğine delalet eder."*

4- Hadislerde meleğin bazan batn'a, bazan rahme inmesi mevzubahistir. Şarihler, bunda ihtilaf olmadığını, batn'la da rahmin kastedildiğini, zira rahmin batnın içinde bulunduğunu belirtirler. Çocuğun yaratılışı ile ilgili bir ayette onun üç karanlık içinde olduğu zikredilmiştir: يَخْلُقُكُمْ فِى بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِى ظُلُمَاتٍ ثَلاَثٍ **"...Annelerinizin karnında sizi üç**

(1) Bugünün tıbbı, *cemolma* tabirini *derlenme-toparlanma* olarak ifade etmektedir. Mevzuun mütahassısı *Prof. Dr Alpaslan Özyazıcı,* Hücreden İnsana adlı (6. Baskı, 1979, Yeni Asya Yayınları) kitabında,

karanlık içinde bir yaratılıştan diğerine çevirerek yaratıyor..." (Zümer 6). Buradaki üç karanlıktan maksad, çocuğun iç içe bulunduğu üç ayrı muhittir. Bunlar içten dışa şöyledir:

1) Çocuğun içinde bulunduğu *meşîme* (içi su dolu torba),

2) *Meşîme*nin içinde yer aldığı *rahim.*

3) *Rahm*in içinde yer aldığı *karın.* Bunlar iç içe üç ayrı karanlık teşkil etmektedir.

5- Ceninin teşekkülünde nutfeden sonra *alaka* safhası gelmekte ve hadis bu safhanın da kırk gün devam ettiğini belirtmektedir. Zayıf olduğu belirtilen bir rivayette nutfe herhangi bir değişikliğe uğramadan kırk gün rahimde kalmaktadır. Ancak, şarihler sübûtu farzedilmesi halinde *alaka* denen safhanın tam olarak henüz teşekkül etmemiş olmasına hamledilmesi gerekeceğini belirterek, ifadeyi ihtiyatla karşılarlar. Yani: "*Alaka vasfını kırk günü tamamlamadan almaz" demektir*" derler. Öyleyse menî rahme düşer düşmez istihâleye başlar. Kırk gün sonunda *alaka* olur. *Alaka*yı şarihler *dem* yani "*kan*"la açıklarlar. Yani menî kana dönüşünce *alaka* vaziyetini almış olmalı. Halbuki Kur'ânî bir tabir olan *alaka* kelimesinin maddesi, onu daha geniş bir muhtevada anlamamıza imkân verecek mahiyettedir. *Alaka,* lügat açısından *asmak,* asılmak, takılmak gibi mânalar ifade eden bir asıldan gelir. Dilimizde muallak kelimesi havada asılı olan şeyi ifade eder. *Tâlik etmek;* asmak, ilgi kurmak gibi mânada kullanılır. Şu halde, mûtad olarak "*kan pıhtısı*", "*bir damla kan*" şeklinde anlaşılmış ve dilimize öyle aktarılmış olan bu Kur'ânî tabiri anne rahmine inen meninin, anne yumurtasıyla birleştikten sonra geçirdiği istihale ile ilk insan rüşeymi olarak rahmin cidarına asılıp kalması şeklinde anlamamız da mümkündür. Nitekim *İbnu Hacer,* bu safhaya *alaka* denmiş olmasını iki sebeple açıklayarak: "*Alaka, sert*

---

ceninin ana rahminde geçirdiği safhaları resimlerle anlatırken, bu ilk insan rüşeyminin 6,5 veya 7. günde rahim duvarına yerleştiğini belirtir: "*6,5 veya 7. günde ise bu cisim rahim duvarına gömülmeye başlar*" der (s. 6). Müellif, hadiste gelen 40'ıncı günle ilgili açıklamaların da bugünki ilmî tahkîke uygunluğunu te'yîd eder ve şöyle der: "*Buraya kadar anlattığımız, ilk 40 gün, hadiste nutfe safhası olarak ifade edilmiştir. Bu zamana kadar, ekser organların ilk emâreleri belirdiğinden, Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm'ın buyurduğu derlenip toparlanır tabiri gerçekle tam bir uyum arzetmektedir*" (s. 33).

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste, "*meninin, kadının her bir damarında ve uzvunda uçtuğu*"na dair ifadedeki, hal-i hazır tıbbî açıklamalara aykırılık, ya *İbnu Hacer*'in dikkat çektiği ravilerden gelen şahsî bir yorum gözüyle ele alınacak veya –zahir mânayı kabulde müşkilat olma hallerinde âlimlerin başvurduğu te'ville– maksud mânayı arama" cihetine giderek muvafık yeni yorumlara gitmek gerecektir. Tıbbın bu bahislere, zaman içinde, yeni buudlar ve zengin yorumlar getirebileceği de ihtimalden uzak tutulmadan rivayete mülayim yaklaşılmalıdır.

câmid kandır. Böyle tesmiyesi, içinde ihtiva ettiği rutubet ve bir de geçtiği yere takılıp kalması sebebiyledir" der.

Şu halde *alaka*, tıpkı toprağa atılan bir tohumun uygun şartlarda çimlenip kök atarak toprağa tutunması gibi, yumurtayla birleşen meninin rahmin cidarında izn-i ilâhî ile kök atıp asılma halinin adıdır. Bir başka ifadeyle, insan tekevvününde bu yerleşme, kök atma vetiresini Rabbimiz *alaka* (asılma) safhası olarak ifade buyurmuştur. Şu halde tabirin, sadece alışılagelen *"kan pıhtısı"* şeklindeki tercümesindeki mâna eksikliğini bilmek gerekmektedir. Ancak bu ilk insan rüşeymi, şeklen hiçbir hareketi olmayan bir kan damlasını andırmaktadır. Nitekim *İbnu Abbas*'ın taze kan mânasına . دَمْ عَبِيط dediği belirtilir. *İbni Kesîr*, bu *alaka*nın kırmızı renkli ve uzunca (müstatîl) olduğunu söyler.

Vefat tarihi milâdî 1448 olan *İbnu Hacer*, Buhârî Şerhinde tabiplerin bir husustaki ittifakını, *Tabip Ali İbnu'l-Mühezzib el-Hamevî*'den naklen kaydeder: *"Ceninin ana rahmindeki yaratılışı, kırk gün içerisinde kadına nazaran öncelikle erkeklerde –mizaçlarının harareti ve kuvvetleri sebebiyle– uzuvları taayyün edip belirecek bir safhaya ulaşmakta, sonra tekrar azaların kendisinden tekevvün etmiş bulunduğu meni kıvamına dönüp, şekil ve tasviri en alıcı bir hale gelmekte, bundan sonra kırk günlük alaka safhasına geçmektedir. Alaka ise câmid bir kan parçasıdır."* وَالعَلَقَةُ قِطْعَةُ دَمٍ جَامِدَةٌ Bu ifade, *alaka*nın sadece "kan pıhtısı" olarak anlaşılmasında geçmiş devir tabiplerinin de katkısı olduğunu gösterir. Tabiplerin, birkısım temel görüşlerinin, tıbbî bir an'ane halinde eskiYunan'da dayandığını kitabımızın Tıbla ilgili bölümünde göstermiştik.

Alakanın *"camid (cansız) bir kan parçası"* şeklindeki etıbba tarifini herhangi bir tenkide tabi tutmadan kaydeden şarihimiz, açıklamasının bidayetlerinde, tabiplerden bir başka nakil daha kaydeder ve fakat hadisin zâhirine aykırı bulduğu için, arkadan tenkidini hemen kaydeder. Kendisini dinleyelim: *"Teşrih (anatomi) ehlinden çoğunun zu'muna göre "erkeğin menisinin çocuk üzerinde, (anne yumurtasını dölleme) akdi dışında hiçbir tesiri yoktur. Çocuk hayız kanından tekevvün etmektedir." Halbuki sadedinde olduğumuz hadisler, bu iddianın bâtıl olduğunu ortaya kor."*(2)

---

(2) İfadenin aslı aynen şöyle:

وزعم كثير من اهل التشريح ان منى الرجل لا اثر له فى الولد الا فى عقده وأنه انما يتكون من دم الحيض واحاديث الباب تبطل ذلك

Demek istediğimiz şudur: Kur'ânî *alaka* tabirinin *kan pıhtısı* olarak tefsîr edilip tâbire dökülmesinde kadim Yunan tıbbının bu meseledeki anlayışının payı vardır. O zamanın şartlarında, din alimleri, ihtisaslarının dışında kalan böyle meselelerde gerekli açıklamaları –günümüzde olduğu gibi– ihtisas ehlinden nakletmeyi esas almışlardır. Bu nev'i bir sahaya giren yorumları red ve tenkid işinde de araştırma ve dirayetten ziyade, rivayet esas alınıyordu. İmdi, şarihler rivayetlerde *alaka*nın açıklanmasına temas eden bir sarahata rastlamayınca, etıbbânın bununla ilgili açıklamasını sevap ve hatasıyla nesilden nesile aynen tekrar etmeyi an'aneleştirmişlerdir. Şu halde bu çeşit meselelerde, zamanla ortaya çıkabilecek dikkat çekici bir aksaklık, Kurân'dan veya hadisten bilinmemelidir.

Yeri gelmişken bir kere daha tekrar edelim: Eşya ilmine dayalı Kur'ân ve hadis metinlerinin açıklamalarında, her devrin eşya hakkındaki bilgisinin rengini görmemiz mümkündür. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın اَللّهُمَّ اَرِنى حَقَائِقَ اَلْاَشْيَاءِ كَمَا هِىَ **"Rabbim eşyanın hakikatlarını gerçeğiyle bana göster"** niyazının işareti de ifade eder ki, eşya hakkındaki beşer ilmi çoğu kere **izâfidir**, devirden devire değişir, gitgide kemâle erer, tamamlanır. Bu durum, bize eşyaya temas eden dinî metinlerin geçmişte yapılmış yorumlarını ihtiyatla karşılamak gereğini ifade ettiği gibi, o çeşit metinleri bugün yeni baştan açıklarken günümüzün ilmini iyi bilmemiz gereğine de dikkat çeker ve bilhassa iyice kesinleşmemiş, henüz nazariye kokan kevnî bilgileri, dinî kaynaklarımızı yorumlarken kullanmada son derece dikkatle olunması gerektiğini de ders verir.

Bu kısa istidrattan sonra, *İbnu Hacer*'in Etibba'dan kaydettiği açıklamanın devamını kaydediyoruz: *"Dediler ki: "Ceninin hareketi, yaratıldığı bu müddet içerisinde zayıftır. Sonra aynı müddet içerisinde mudga olur. Mudga küçük bir et parçasıdır. Üçüncü kırk olan bu mudga safhasında cenin hareket eder." Tabîb Ali İbnu'l-Mühezzib* devamla der ki: *"Ülemâ, ruh üflenme hadisesinin dördüncü aydan sonra olduğunda ittifak ederler."* *eş-Şeyh Şemsüddin İbnu'l-Kayyim* zikreder ki: *"Rahmin iç kısmı sünger gibi serttir. Ona meniyi kabul etme hassası verilmiştir; tıpkı susamış toprağın suyu talebi gibi. O tabiatı icabı meniye müştak ve onun tâlibidir. Bu sebeple meniyi tutar ve üzerine sarınır, kaydırıp atmaz. Bilakis, havanın onu ifsad edip bozmaması için onu kucaklar vaziyetini alır. Allah da rahim meleğine, kırk günde döllemesi ve olgunlaştırması iznini verir. İşte bu ilk kırk günde yaratılışı cem olur."* Dediler ki: *"Rahm, meniyi sarıp, onu dışarı atmadı mı, meni kendi etrafında döner ve altıncı günün sonuna doğru şiddet peyda eder. Bu esnada onda üç nokta belirir: Bunlar kalp,*

dimağ ve ciğerin yerleridir. Sonra bu üç nokta arasında üç gün içerisinde beş çizgi meydana gelir. Sonra (bidayetten) onbeşinci günün sonuna kadar ona demeviyet nüfuz eder ve üç uzuv belirgin hale gelir, sonra oniki gün (içinde) nihayetine kadar omurilik rutûbeti uzanır. Sonra dokuz günde, baş iki omuzdan, kollar kaburgalardan, karın yanlardan ayrılır. Sonra bu ayrılmalar, dört günde hissen görülecek şekilde tamamlanır ve böylece kırk gün tamam olur. Bu hal, Aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Kırk günde yaratılışı cemolur"** *hadisinin mânâsıdır."* Bu açıklamada hadiste mücmel olan hususlar tafsîl edilmiştir. Bu açıklama: **"Bu kadar müddette de alaka olur"** kavline aykırılık yoktur. Zira, *alaka,* her ne kadar kan parçası ise de, bu ikinci kırkta meni suretinden çıkar ve tedricî olarak birkısım hatlar gizlice belirmeye başlar. Sonra kırk günde sertleşir ve bu yaratış, yavaş yavaş artarak bir et parçası halini alır. (Bundaki değişmeler) hissen görülecek hale gelir, artık kapalılık kalmaz. Üçüncü kırkı tamamlanıp dördüncü kırka girilince, bu sahih hadiste geldiği üzere ana ruh üflenir. Bu durum, vahiyden başka bir yolla bilinemez. Hatta bazı büyük tabipler ve felsefede hâzık olanlar: *"Bu, tevehhüm ve pek uzak bir zanla bilinebilir"* demişlerdir.

Alimler, ceninde beliren bu üç noktadan hangisinin ilk olduğunda ihtilaf etmiştir: Çoğunluk: *"Kalp noktası"* demiştir. Bazıları: *"İlk yaratılan göbektir. Çünkü onun gıda almaya ihtiyacı, kuvvelerinin âletlerine olan ihtiyaçtan daha fazladır. Cenin gıdasını göbekten alır, cenin üzerindeki perdeler, göbekte, sanki birbirine bağlı gibidir; ortalarında göbek yer alır. Cenin oradan nefes alır, oradan gıda temin eder, oradan büyür"* demiştir. Kalbin ilk ortaya çıkan uzuv olduğunu iddia edenler, *"Çünkü* derler, *kalp esastır, garizî hareketin menbaıdır."* Dimağı söyleyenler de: *"Çünkü,* demişlerdir, *bütün hislerin toplandığı merkez orasıdır, oradan intişar ederler." "Ciğer"* diyenler, *büyümenin ve bedene kıvam veren gıdalanmanın ciğerden olduğunu* söylerler. Bu sonuncu görüşü tercih edenlere göre, *bu, tabii nizamın da muktezası olmalıdır. Çünkü ilk matlub olan şey büyümedir. Bu esnada ceninin ne hisse ne de iradî harekete ihtiyacı vardır. Zira bu esnada o bir nebat durumundadır, onun his ve irade kuvvesi, cenine nefsin taallukundan (yani ruhun üflenmesinden) sonra gelir. Öyleyse önce ciğer, sonra kalp sonra da dimağ teşekkül eder."*

6- *Meleğin cenine inmesi* meselesine gelince; bazı rivayetlerde meleğin hangi melek olduğu belli değil ise de, *Rebî'a İbnu Külsûm*'un rivayetinde *rahme müekkel melek* diye tasrih edilmiştir. *A'meş*'ten gelen bir rivayete göre: **"Nutfe rahimde istikrar bulduktan sonra melek onu avucuna alarak:**

"Ey Rabbim! Kız mı oğlan mı?" diye sorar..." Hadiste şu ziyade yer alır: **"Meleğe: "Ümmü'l-Kitab'a git, zira sen onda bu nutfenin (hayat) kıssasını bulacaksın" denilir. O da gider ve aradıklarını bulur."** Buradaki *Ümmü'l-Kitap*'tan maksad *Levh-i Mahfuz* da denilen Cenab-ı Hakk'ın kader defteri olmalıdır.

Meleğin yazdığı hususlar muhtelif hadislerde bazı farklılıklar arzeder. Hepsini nazar-ı dikkate alacak olursak:

★ Cinsiyeti: Erkek mi kız mı?

★ Akibeti: Şakî mi, saîd mi?

★ Rızkı: Az mı, çok mu; helal mi, haram mı?

★ Eceli: Uzun mu, kısa mı; tam mı, eksik mi?

★ Ameli: Salih mi, fâsid mi; eseri, musibeti?

★ Yaratılışı: Düşük mü, tam mı olacak?

★ Sayısı: Tek mi, ikiz mi?

★ Huyu: İyi ahlâklı mı, kötü ahlâklı mı?

★ Mekanı: Yatağı (nerede)?

★ Sağlığı: Sakat mı, sağlıklı mı?

Meleklerin kişiyle ilgili bu bilgileri yazma keyfiyeti, mutad, bilinen yazma tarzında tasvir edilmiştir. Zira, *Müslim*'in bir rivayetinde ثمّ تطوى الصحيفة فلا يزداد فيها ولا ينقص **"Sonra sahife dürülür (Kıyamete kadar) bir daha açılmaz"** buyrulmuştur.

Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'nin hadisten çıkardığı bir inceliği burada kaydetmede fayda var. Der ki: *"Bunları meleğin yazmasındaki hikmet, bunların neshe, mahv ve isbata kabil olmasıdır. Eğer bunları Allah yazmış olsaydı değişmezdi."*

Terbiye ile, beşerî ve iradî müdahale ile insan üzerinde iyiye ve kötüye tesir hasıl etme meselesi muvâcehesinde *İbnu'l-Arabî*'nin bu yorumu ufuk açıcıdır.

7- Ruh üfleme meselesinde alimler, *"Üflemeyi lügat olarak nefesin üfleyenin karnından çıkıp üflenene girmesi"* olarak tarif ettikten sonra bunun meleğe nisbetini: *"Onun, bunu Allah'ın emriyle yapmasıdır"* diyerek; Allah'a nisbetini de: *"Allah'ın "ol!" demesiyle o şeyin olması"* diyerek açıklarlar. Bazı alimler

bu iki mânayı şöyle birleştirmişlerdir: *"Kitabet işi iki sefer olmuştur: birincisi semâda, ikincisi anne karnında. Bunların birinin sahifeye, diğerinin çocuğun alnına olması muhtemeldir."*

8- Hadiste *zira'* tabiriyle ölüme yakınlık ifade edilmiştir. Böylece tevbenin kabul edilmeyeceği âna kadar, kişinin hali değişebilir denmektedir. Öyleyse, son andaki durum gaybî olduğu için daha önceki ameliyle kesin hükme varmak câiz değildir.

Hadiste hep iyi amel işleyenle, hep kötü amel işleyen mevzubahis edilmiş, ikisini birlikte yapan zikredilmemiştir. Çünkü hadisten gaye, mükelleflerin ahvalini beyan değil, en son amele göre hükmedileceğini beyandır.

9- HADİSTEN ÇIKAN BAZI FEVAİD:

★ İyi veya kötü, bütün ameller, sadece emârelerdir. Kesin hüküm için yeterli değildir.

★ Sonuçtaki durum, kaza ve kaderin belirlediği şeye göredir.

★ Doğru bir şey söylenirken, dinleyeni ikna için tekiden yemin caizdir.

★ Mebde ve meadın, insanı ilgilendiren saadet ve şekavet halinin bilinmesine işaret vardır.

★ Saîd bilinen, bazan şakî olur; şakî bilinen de bazan saîd olur. Buradaki saîd ve şakî olma durumu zahirî amellere göredir. Allah'ın ilmindeki şakîlik ve saîdlik değişmez.

★ İtibar, sonuçlaradır.

★ *İbnu Ebi Cemre* der ki: *"Bu hadis, iyi amel işleyen insanların ucbunu kırmaktadır. Çünkü nasıl bir sonla ömürlerini kapayacaklarını bilemezler."*

★ Hadis: **"Erkek olsun, kadın olsun mü'min olanlara, hayır amel işleyenlere (dünyada) temiz bir hayat yaşatırız. (Ahirette ise) onlara amellerinin daha iyi karşılığını vereceğiz"** (Nahl 97) mealindeki âmm mâna taşıyan ayetleri, *"iyi amel üzere ölenler"* kaydı ile tahsis etmiş olmaktadır.

★ Hadis, ömrü boyu saâdet ameli işleyip de son anda hayatını şekâvet ameliyle hitama erdiren kimsenin Allah nezdinde, ömrü boyunca şakî olduğunu ifade eder. Aksi de, aksi.

10- Bu meselede Hanefilerle Eş'ariler ihtilaf etmiştir. Eş'ariler bu ve benzeri hadisle ameli esas almıştır. Hanefiler ise, يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَآءُ وَيُثْبِتُ

"Allah dilediğini yok eder, dilediğini sabit bırakır" (Ra'd 39) **şeklindeki ayetleri esas** almıştır. Gerçek şu ki, aradaki niza lafzîdir. Allah'ın ilminde **geçmiş olan** ne değişir ne tebdile uğrar. Değişme ve tebdilin caiz olduğu husus, **kişinin insanlarca** görülen amellerindedir. Bunun hafaza meleklerinin ilmiyle **ilgili olması** da akla uzak değildir. Böylece onların ilimlerinde de mahv ve **isbat vaki olabilir**; tıpkı ömürde uzama kısalma gibi. Ama Allah'ın ilminde olana **gelince; bunda** mahv ve isbat olmaz.

★ Alimler, *ba'su ba'de'l-mevt*in sıdkına bu hadiste delil bulurlar. **Şöyle ki:** Bir damla âdi sudan (مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ) insanı safha safha yaratıp **kemâle erdiren Zât-ı** Zülcelâl, ölüp toprak olduktan sonra yeniden diriltip ruh üflemeye ziyadesiyle muktedirdir.

★ Hadis, amellerin biri geçmişte biri gelecekte iki suretle takdir **edildiğini ifade eder**: Geçmişteki Allah'ın ilmindekidir, gelecekteki anne **karnında cenin halindekidir**, bu, nesh kabul eder. Sadedinde olduğumuz hadis bu **takdiri mevzubahis eder**. Allah nezdindeki takdir, 4851 numaralı hadiste geleceği **üzere, arz ve semavatın** yaratılışından ellibin yıl önce gerçekleştirilmiştir. Bu, *"ilm-i ilâhîye muvafık olarak levh-i mahfuza yazılma hadisesi"* diye açıklanmıştır.

★ Bazı alimler, hadisle istidlal ederek dört aydan sonra düşen **çocuklara namaz** kılınacağına hükmetmiştir. Çünkü ona ruh üflenmiştir. *Şâfiî*'nin **kavl-i kadimi budur**. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak*'tan meşhur olan görüş de **budur. Ancak** *Ahmed İbnu Hanbel, "dört ay on gün"* der. Ona göre, ruh, dört **aydan sonraki** bu on gün içinde üflenir. Böyle olunca namaz kılınır. Şafiîlere **göre râcih görüş**, düşükte ruh olmalıdır, düşüğün ağlaması, kımıldaması, **nefes alıp vermesi** ruha delildir. Bu alametler gürülür, sonra ortadan kalkarsa **düşüğe namaz kılınır**. *Şâfiî*'nin kavl-i cedidî de böyledir. Bu hükmün aslı şu hadise **dayanır**: إِذَا اسْتَهَلَّ الصَّبِىُّ وَرِثَ وَصُلِّىَ عَلَيْهِ **"Çocuk doğunca ağlar (sonra ölürse) vâris olur ve namazı kılınır."**

Bu hadisin sıhhati hususunda muhaddisler münakaşa etmiş iseler de, **fukaha amelde** esas tutmuş ve: *"Çocuk yüzyirmi günlük oldu mu yıkanır, kefenlenir ve namaz kılınmadan defnedilir. Bu müddetten önce düşmüşse yıkama ve kefenleme meşru değildir"* demiştir.

★ Hadisten hareketle, ceninin *tahlîk* denen uzuvlarının belirgin duruma **gelme halinin üçüncü** kırktan sonra olacağına hükmedilmiştir. *"Çocuğun hilkatinin (yani insan şeklini almasının) hamileliğin 81'inci gününden önce olmayacağı"* söylenmiştir. **Bu müddet, üçüncü** kırkın başıdır. Ancak bazı durumlarda

bu halin, üçüncü kırkın sonlarında tebeyyün ettiği olmuştur.

★ Hadiste, saadet ve şekâvetin, bazan ömürsüz ve amelsiz vaki olabileceği de görülmektedir.

★ Hadiste kanaatkarlığa kuvvetle teşvik edilirken, hırstan da şiddetle zecredilmektedir. Zira rızkın takdiri önceden yapılmış ise, bunun talebi için yırtınmak gereksizdir. Meşru dairede meşru şekilde talep edilmelidir. Rızık talebi için ibadetin terki, aile efradının terbiye ve sohbetinin ihmali meşru değildir. Dinimiz kesbi yani rızk için çalışmayı meşru kılmıştır. Çünkü o, dünya hayatında câri olan hikmetin gerektirdiği sebeplerden biridir.

★ Ameller cennet veya cehenneme girmede sebeptir. Bu hükme,

لَنْ يُدْخِلَ اَحَداً مِنْكُمْ الْجَنَّةَ عَمَلُهُ "Sizden hiçbirini ameli cennete sokmayacaktır" hadisi muhalif değildir. Çünkü, ülemânın açıkladığı üzere, amel cennete girmeye sebep ise de, orada elde edilecek mertebeler amellere göredir.

★ Hadis, hiç kimsenin dünyada iken uhrevî halini bilemeyeceğini; meselâ şakînin ind-i ilâhî'de şakî olarak yazıldığının bilinemiyeceğini de ifade etmektedir. Ancak emarelerle zann-ı galib ifade edilebilir. Hakkında hayır ve salah hususunda halkta şüyû bulan şöhret de bu zann-ı galibi takviye eder. *Resûlullah*'ın "Sizler Allah'ın yeryüzündeki şahitlerisiniz" hadisleri, hayır üzere tanınan ve o hali bozmadan ölen kimsenin akibetinin iyi olacağına zann-ı galib hasıl eden bir emare kabul edilmiştir.

★ Kötü neticeye uğramamak için Allah'a istiaze etmeye teşvik de mevcuttur. Selef ve halef büyükleri hadisin bu dersiyle hakkıyla amel etmişler, kötü bir sonuçla hayatlarını kapamamak için Allah'a hep istiâze etmişlerdir. *Abdul-Hak* merhum, Kitâbu'l-Akibe'de şu rahatlatıcı açıklamayı yapar: *"Kötü son (sûi'l-hatîme) bâtını istikamet, zâhiri salâh üzere olana vaki olmaz. Bu, içi fesad veya hilelerle dolu olan kimselere vaki olur. Büyük günahlarda ısrar edip, bunlarda cüretkarlık gösterenlere de çokca vaki olur. Böylelerine ölüm aniden gelir. Bu sadve anında şeytan ona musallat olur ve kötü sonuca sebebiyet verir. Allah bu durumdan ehl-i imanı muhafaza buyursun. Amin."*

Alimler, bunun da belirtilen evsaftaki herkese değil, çoğunluğa geleceğini belirtirler.

★ Hadis, Allah'ın kudretini meşîet-i ilahî dışında hiçbir sebebin mecbur edemiyeceğini de ifade etmektedir. Çünkü, Cenab-ı Hak çocuk için cimayı bir illlet kılmamıştır. Çünkü cima olduğu halde çocuk olmayabilmektedir. Öyleyse Allah dilerse cimayı çocuğun olmasına bir sebep ve illet kılmaktadır.

★ Kesif şeyler, latîf şeyler hilafına, tekamül için uzun müddete muhtaçtır. Bu sebeple ceninin insan şeklini almasına kadar geçen tavırlar uzundur. Halbuki ruh üflenmesi kısa zamanda olmaktadır. Bunu hariçte de görmekteyiz. Cenab-ı Hak arzı yaratınca önce semaya yönelip, onu tanzim etmiş; arzı, kesâfeti sebebiyle semaya yapışık bırakmış, sonra ikisi birbirinden ayrılmıştır. *Adem*'i su ve topraktan yaratıp şekilleyince, bir müddet bırakmış, bilahare ruh üflemiştir.

★ Hadis, Allah'ın külliyatı bildiği gibi cüziyyatı da bildiğine delildir. Zira, Allah'ın, dünyaya gelecek kimsenin her meselesine mufassalan ilgi gösterdiğini ifade etmektedir.

★ Allah var olan herşeyin yaratıcısı ve mukaddiri mânasında müridirdir (olmasını isteyeni); burada *mürid, "herşeyi seviyor, herşeyden razı"* mânasına değildir.

★ Hayır ve şerlerin tamamı, Allah'ın takdiriyle ve icâdiyle meydana gelmektedir. Kaderîler ve cebrîler bu hükme muhalefet ederler. Kaderiye: *"Kulun fiili kendindendir, yaratıcısı kendisidir"* demiştir. Bunların birkısmı hayır ve şer arasında fark görüp: *"Hayrı Allah yaratır"* demiş ve şerrin yaratılmasını Allah'tan nefyetmiştir. Bu söz meşhur olmakla beraber, Mutezilî alimlerden hangisinin söylediği de belli değildir. Bu iddia esas itibariyle Mecusilerin telakkisidir. Cebriye'ye mensup olanlar: *"Herşey Allah'ın fiilidir. Mahlukun cereyan eden şeylerde hiçbir tesiri yoktur"* demişlerdir. Ehl-i Sünnet, orta bir yol tutmuş; birkısmı: *"Fiilin aslını Allah yaratır. Kulun ortaya konanda (makdûr) müessir olmayan bir kudreti vardır"* derken, birkısmı: *"Kulun, fiilde kesb denen bir tesiri vardır"* demiş, uzun uzadıya deliller serdetmişlerdir. Burada teferruata girmeyeceğiz.

★ Hadis *akdâr*ın yani ilahi takdirlerin galib ve değişmez olduğunu, akibetin gaib bulunduğunu, hiç kimsenin zevahirle aldanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Bundandır ki, dinimiz, diyanette sebat ve hüsn-i hâtime için dua etmeyi teşri etmiştir. Hatta Ashab, *Resûlullah*'ın kaderle ilgili tebligatından sonra: *"Bu yazılmış olan kaderimize dayanıp güvensek (bir de amel meşakkatine girmesek?)"* mealinde soru tevcih etmiş, *Resûlullah* da: **"Çalışın! Herkes kendisi için yazılana müyesser olacaktır"** buyurmuştur.

Muhtelif rivayetleri değerlendiren şarihler, çoğunluk itibariyle iyi amel yapanların cennete, kötü amel işyelenlerin de cehenneme gideceğini, son anda durumlarının tersine dönmeyeceğini, ancak az da olsa, son anda değişme hallerinin

olacağını; *Resûlullah*'ın kötü akıbetle korkutup her an dikkate, tevbeye, duaya sevketmek için bu azınlıktaki durumu da hatırlattığını belirtmişlerdir.

İbnu Hacer'in rivayetine göre, *"Ömer İbnu Abdilaziz "Hayatı boyu iyi amel işleyen kimsenin, kötü akibetle cehenneme gidebileceği" ni beyan eden hadisi işitince, istiğrab etmiş ve "Ömrü boyu itaat eden bir kulun sonunda cennete girmemesi nasıl sahih olur?" demiştir. İbnu Mulakkin, Ömer İbnu Abdilaziz'in böyle bir söz sarfetmesini ihtiyatla karşılamış, rivayetin sıhhatinden şüpheye düşmüştür."*

4836 ٦ـــ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَقَاماً. فقَالَ: لاَ يَعْدِى شَىْءٌ شَيْئاً. فَقَالَ أعْرَابِىٌّ: يَارَسُولَ اللّٰهِ، مَا بَالُ اْلإبِلِ يَأْتِيهَا الْبَعِيرُ اْلأَجْرَبُ الْحَشَفَةُ بِذَنْبِهِ فَيُجْرِبُهَا كُلَّهَا. فَقَالَ ﷺ: فَمَنْ أجْرَبَ اْلأوَّلَ؟ لاَ عَدْوَى وَلاَ صَفَرَ. إنَّ اللّٰهَ خَلَقَ كُلَّ نَفْسٍ وَكَتَبَ حَيَاتَهَا وَمَوْتَهَا وَرِزْقَهَا وَمَصَائِبَنَا]. أخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

6. (**4836**)- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) aramızda doğrulup:*

"(Hastalık nev'inden) hiçbir şey hiçbir şeye sirayet etmez!" *buyurmuşlardı ki bir bedevi:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Nasıl olur? Bir deve sürüsüne, kuyruğu ile haşefesini uyuzlamış bir deve gelince hepsini uyuzlu yapar!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Pekalâ, birincisini kim uyuzladı? Ne sirayet, ne safer (inancınızda hakikat) vardır. Şurası muhakkak ki, Allah her nefsi yaratmış, onun hayatını, ölümünü, rızkını ve uğrayacağı musibetlerini yazmıştır." [Tirmizî, Kader 9, (2144).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah*, bu hadislerinde hastalıkların bir canlıdan diğer bir canlıya sirayet etme (bulaşma) hâdisesini reddetmektedir. Halbuki sirayeti te'yîd ve bu maksatla karantina denen tedbiri emrettiği de vâkidir. Aradaki tearuzu alimler şöyle giderir: *"Cahiliye Arapları, hastalığın kendi kendine sirayet ettiği inancında idiler. Resûlullah, hadiste görüldüğü üzere, bu inancı reddederek hastalığı indirenin, canlıları hasta edenin Cenab-ı Hak olduğunu, onun izni ve iradesiyle hastalığın geldiğini ve başkasına bulaştığını tebliğ etmiştir."*

2- Haşefe, *hitanın* (yani sünnet edilen mahallin) dış kısmıdır. Bazı lügatcilere göre, cinsiyet uzvunun baş kısmıdır. Şu halde, hadiste cinsiyet uzvu uyuzlu deve mevzubahistir. Hadisin Teysîr'deki veçhine göre, deve, kuyruğu vasıtasıyla haşefesini uyuzlamakta, sonra bu diğer develere sirayet etmektedir. Hadisin Tirmizî'deki veçhi biraz farklıdır. *Kuyruğu ile* mânasına gelen بِذَنَب yerine *"ağıla soktuğumuzda"* manasına gelen نُدْبِنُهُ kelimesi yer alır. Mânada dikkat çeken bir değişme mevzubahis değildir.

3- *Resûlullah* cahiliye inancını yıkmak ve sirayetin Allah'ın bilgisi tahtında cereyan ettiği hususunda, muhatabını ikna için: **"Birincisini kim uyuzladı?"** sorusunu sorar. Doğru ya, sirayet hadisesinin başlaması için bir bidayete ihtiyaç var. Her şeyi yaratan Allah değil mi?

4- Hadiste inkar edilen bir husus da *safer*dir. Safer nedir? Bunun farklı yorumları var:

★ Buhârî *"Karında bir hastalık"* diye açıklar.

★ *Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsenna,* Garîbu'l-Hadis'inde *"Karında bulunan bir yılan olup hayvan ve insanlara musallat olur. Araplar bunun uyuzdan daha bulaşıcı olduğuna inanır"* demiştir. Bu durumda hadis, bu sirayet hadisesini de reddetmiş olmaktadır.

★ Bazı rivayetlere göre *safer* karında bulunan bir kurtcuktur. Kaburgayı veya ciğeri ısırıp insanın ölümüne sebep olmaktadır.

★ Bazılarınca *safer,* yılandır. Nefyedilen de *"Yılan ısırınca ölüme sebep olduğu"*na dair inançtır. Böylece, Şâri', ölüm hâdisesinin ecelle vukua geldiğini tesbit etmekte, aksi inancı reddetmiş olmaktadır.

★ Bazılarınca *safer*den maksad *safer ayı*dır. Çünkü Araplar Safer ayını haram bilir, Muharrem ayını helal addederlerdi. İslâm onların bu inancını reddetmiştir. *Resûlullah* bu maksadla *"safer ayı yoktur (yani haram değildir)"* demiştir.

4837 ٧ــ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا أَرَادَ اللّٰهُ تَعَالٰى بِعَبْدٍ خَيْراً اسْتَعْمَلَهُ. قِيلَ: كَيْفَ يَسْتَعْمِلُهُ؟ قَالَ: يُوَفِّقُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ قَبْلَ الْمَوْتِ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

7. **(4837)-** *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün):*

"Allah Teâla hazretleri bir kulun hayrını diledi mi onu istimal eder!" *buyurmuştu. Kendisine: "Onu nasıl istimal eder?" diye soruldu.*

"Ölümden önce salih amel işlemede muvaffak kılar!" *buyurdu."* [Tirmizî, Kader 8, (2134).]

AÇIKLAMA:

1- Bir başka rivayette hadis şöyle devam eder: " ثم يقبضه عليه **"...Sonra kişiyi bu hayır amel üzerine kabzeder."**

2- Kişi niyeti, iyi bir davranışı gibi rıza-yı bâriyi celbedecek bir fiille, hakkında Allah'ın hayır murad etmesine istihkak kazandı mı **"kişiyle kalbi arasına giren"** (Enfal 24) Hak Teâla onu hayra yönlendirmekte, hayır ameller yapmaya muvaffak etmekte, o bu hal üzere iken ruhunu kabzetmektedir. *İyâz* merhumun لَنْ يُدْخِلَ اَحَداً مِنكُمْ الْجَنَّةَ عَمَلُهُ **"Sizden hiçbirini ameli cennete sokmayacaktır. Cennete Allah'ın rahmetiyle gireceksiniz"** hadisini açıklarken kaydettiği şu mülahazalar, sadedinde olduğumuz hadisi aydınlatır: *"Allah'ın taate hidayeti, (imkân, sağlık, şuur vs. vererek) amelde bulunmasına yardımı Allah'ın rahmetindendir. Hayır işleyen kimse, bunlara kendi ameliyle müstehak olmaz. Bunlar hep Allah'ın fazlı ve rahmetiyledir."*

İbnu'l-Cevzî der ki: *"Bundan dört cevap ortaya çıkar:*

1) *Amel için tevfik (yardım), Allah'ın rahmetindendir. Eğer Allah'ın sebkat eden rahmeti olmazsa, kurtuluşa sebep olan iman ve tâat hasıl olmaz.*

2) *Kölenin hasıl ettiği menfaatler efendisine aittir. Öyleyse, onun ameline efendisi hak sahibi olur, kendisi değil. Öyleyse efendi ona, ameline ücret olarak her ne verirse, bu onun fazlındandır.*

3) *Bazı hadislerde, cennete girişin kendisi Allah'ın rahmetiyledir, derecelerin elde edilmesi amellerledir.*

4) *Taatle ilgili ameller kısa bir zamanı (meselâ 50-100 yıllık dünya hayatını) işgal eder. Halbuki sevap (ebedî olarak) tükenmeyecektir. Öyleyse mahdud bir amel için verilen tükenmez ücret amelin karşılığı değil, fazl-ı ilâhîdir."*

4838 ٨ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ الزَّمَنَ الطَّوِيلَ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ، ثُمَّ يُخْتَمُ لَهُ

عَمَلُهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ الزَّمَنَ الطَّوِيلَ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ، حَتَّى يُخْتَمَ لَهُ عَمَلُهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

8. (**4838**)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kişi vardır, uzun müddet cennet ehlinin amelini işler, sonra da ameli cehennem ehlinin ameliyle hitam bulur. Yine kişi vardır, uzun müddet cehennem ehlinin ameliyle amel eder de sonunda cennet ehlinin ameliyle hitam bulur." [Müslim, Kader 11, (2651).]

AÇIKLAMA 4834. hadiste geçti.

4839 ٩ـ وَعَنِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ خَلْقَهُ فِى ظُلْمَةٍ، فَأَلْقَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ. فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذٰلِكَ النُّورِ اهْتَدَى، وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ. فَلِذٰلِكَ أَقُولُ: جَفَّ الْقَلَمُ عَلَى عِلْمِ اللّٰهِ تَعَالَى]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

9. (**4839**)- *İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah (cin ve ins dahil) mahlukatını bir karanlık içinde yarattı. Sonra üzerlerine kendi nurundan serpti. Bu nur, kimlere isabet ettiyse hidayeti buldular, kimlere de isabet etmediyse sapıttılar. Bu sebeple diyorum ki: "Kalem, Allah Teâla'nın ilmi hususunda kurumuştur." [Tirmizî, İman 18, (2644).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen ve karanlıkta yaratıldığı belirtilen *mahlukat*la *sakaleyn* de denen cinler ve insanlar kastedilmiştir. Çünkü meleklerin nurdan yaratıldığı tasrih edilmiştir.

2- Cin ve insin zulmette yaratılması demek, onların kötülükleri emreden ve alçaltıcı şehvetler, saptırıcı hevalarla mecbûl olan nefsin karanlığında bulunması demektir.

3- İlahi nurdan isabet eden kimse, cennetin yolunu bulmakta, kim de bu ilahi nurdan nasip alamazsa hak yoldan dışarı çıkmaktadır.

4- Hadisin sonunda *"Allah'ın ezelde bilip hükmettiği şey, artık değişmez, değiştirilmez"* mânasında olmak üzere: **"Allah'ın ilmi hususunda kalem kurumuştur"** buyrulmuştur. *Resûlullah*'ın bu son cümlesi şöyle de yorumlanmıştır: *"İman, tâat, küfür ve masiyetle ilgili olarak ezelde cereyan eden yazma işinin değişmezliği sebebiyle ben "Kalem kurudu" diyorum."*

ÜÇÜNCÜ FASIL

KADERE RIZA

4840 ١ـــ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِى وَقَّاصٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاهُ بِمَا قَضَى اللّٰهُ تَعَالَى، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللّٰهِ تَعَالَى، وَمِنْ شَقَاوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قَضَى اللّٰهُ تَعَالَى]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

1. **(4840)**- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ademoğlunun saadet (sebepleri)nden biri de Allah Teâla'nın hükmettiğine rıza göstermesidir. Şekâvet (sebepleri)nden biri de Allah Teâla'ya istihareyi terketmesidir. Keza şekâvet (sebepleri)nden bir diğeri de Allah'ın hükmettiğine razı olmamasıdır." [Tirmizî, Kader 15, (2152).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki aslında **"...Allah'ın "kendisi için" hükmettiğine rıza göstermesidir"** şeklinde **"kendisi için"** ziyadesi vardır. Böyle olunca mâna: *"Ademoğlunun Allah'a istihârede bulunup, sonra da istihârede, hakkında hükmedilene razı olması Ademoğlunun saadetindendir"* şeklinde daha muvafık düşer.

İstihâre, hayır talep etmek demektir. Ancak burada, yapılacak bir iş için, hayırlı olup olmadığı hususunda Cenab-ı Hak'tan bir işâret talep etmektir. Daha önce açıkladığımız üzere bunun belli bir âdabı vardır. *Resûlullah* istiharede bulunmaya ehemmiyet verip buna teşvik etmiştir.

2- Hadiste Allah'ın kazasına rıza, saadet alameti olarak değerlendirilmiştir. *Tîbî* bunu iki sebebe bağlar:

★ *"Biri: Kazaya rıza kişiyi ibadet için boş bırakır. Zira kişi, kazaya razı olmazsa, gam içinde kalır ve kalbi cereyan eden hadiselerle devamlı meşgul olur: "Bu niye oldu, o niye olmadı" der durur.*

★ *Diğeri: Kazaya razı olan kimse, kazaya razı olmayan kimseye Allah'tan gelecek gazaptan kurtulur. Kulun rızasızlığı, Allah'ın kendine takdirinden başka bir şeyi zikrederek: "Şöyle olsaydı, bu daha iyi, daha uygun olacaktı" der. Halbuki o işin iyi veya kötü olduğu kendisine tebeyyün etmiş değildir." Tîbî* açıklamasına şöyle devam eder: *"Eğer dersen ki: "(Ademoğlunun saadetinin Allah'ın kazasına rızada olduğunu söyledikten sonra buna mukabil olarak da:) "Ademoğlunun şekaveti Allah'tan istihâreyi terketmesidir" demiştir. Bu ikisinin arasında mütekabillik nerededir? Cevaben deriz ki: İstihârede dahi tevekkül ve tefvîz var. Kişi istihâreye uydu mu işini tamamiyle Allah'a tefvîz etmiş olmaktadır. (Şu halde bunun terki, kazaya rızanın terki demektir.)"*

4841 ٢ ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: الْمُؤْمِنُ الْقَوِىُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ، وَفِى كُلٍّ خَيْرٌ. احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ، وَاسْتَعِنْ بِاللّهِ وَلاَ تَعْجِزْ، وَإِنْ أَصَابَكَ شَىْءٌ فَلاَ تَقُلْ: لَوْ أَنِّى فَعَلْتُ لَكَانَ كَذَا وَكَذَا، وَلَكِنْ قُلْ: قَدَّرَ اللّهُ، وَمَا شَاءَ فَعَلَ. فَإِنَّ لَوْ تَفْتَحُ عَمَلَ الشَّيْطَانِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

2. **(4841)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kuvvetli mü'min, Allah nazarında zayıf mü'minden daha sevgili ve daha hayırlıdır. Aslında her ikisinde de bir hayır vardır. Sana faydalı olan şeye karşı gayret göster. Allah'tan yardım dile, acz izhar etme. Bir musibet başına gelirse: "Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi!" deme. "Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur!" de! Zira "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar." [Müslim, Kader 34, (2664).]

AÇIKLAMA:

1- *Nevevî, "Kuvvetli mü'min"* tabirindeki kuvvetten muradın *"nefsin azimet ve niyeti ve ahiret hususundaki düşüncesi"* olduğunu söyler ve devam eder: *"Bu vasıfta olan bir kimse cihadda cesaretle düşmana karşı ileri atılır ve onu karşılamada ve peşine düşmede daha hızlı davranır, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münkere daha kararlıdır ve bütün bu amellerinde daha sabırlı ve metanetlidir. Namaz, oruç ve diğer ibadet ve zikirlere daha rağbetli ve onlara devamda daha şevkli ve musır olur."*

2- "Her ikisinde de hayır vardır" sözüyle, zayıf olanda da kuvvetli olanda da hayır bulunduğu te'yid edilmiş oluyor. Zira ikisi de imanda müşterektirler, her ne kadar ibadette biri zayıf olsa da.

3- "Faydalı olana gayret göster"den maksat, ibadete karşı hırslı ol demektir. Faydalı denince Allah nazarında faydalı olan kastedilmiştir. Allah'tan talep edilecek yardım da bununla ilgili olmalıdır. Ne ibadette ne de ibadet için yardım talep etme hususlarında tembellik göstermemeli, acz izhar edilmemelidir" (Nevevî).

4- *Kadı İyaz*'ın nakline göre, ülemâ: *"Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi"* demekten nehyin, buna kesinlikle inanıp: *"Onu yapsaydım bu başıma gelmeyecekti"* diye cezmen söyleyen kimse hakkında olduğunu söylemiştir. İlaveten: *"Onu yapsaydım bu değil, Allah'ın dileyeceği bir başka şey başıma gelirdi"* **diyene, yasak olmayacağını belirtirler. Böyle bir yasaktan maksat, "eğer..." şeklindeki ifadede kaderi tenkid mânası bulunduğu içindir.**

Kadı İyaz der ki: *"Bana göre, hadisteki nehiy zahiri üzeredir ve umumî bir nehiydir. Üstelik bu nehiy tenzihidir. Buna, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın* **" Zira "eğer" kelimesi şeytan işine kapı açar"** *sözü delalet eder. Bunun manası "şeytan, kadere çatmayı kalbe atar ve vesvese verir" demektir."*

Nevevî der ki: *"Mazi sigası ile eğer (=lev) kelimesinin kullanılışı hadiste sıkça gelmiştir. Zahir olan şu ki, bunu kullanmaktan nehiy boş şeylerle ilgili olarak kullanmalaradır. Bu da tahrimi değil, tenzihi bir nehiydir. Ama kişi ibadet hususundaki taksiratından üzüntülerini ifade zımnında söylemişse bunda bir beis yoktur. Hadiste gelen "eğer" li benzer ifadelerin çoğu bu manaya hamledilmiştir."*

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÇOCUKLARIN HÜKMÜ

4842 ١ ـ عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [تُوُفِّىَ صَبِىٌّ. فَقُلْتُ: طُوبِى لَهُ، عُصْفُورٌ مِنْ عَصَافِيرِ الْجَنَّةِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَوَلاَ تَدْرِينَ أَنَّ اللّٰهَ خَلَقَ الْجَنَّةَ وَخَلَقَ النَّارَ، فَخَلَقَ لِهٰذِهِ أَهْلاً، وَلِهٰذِهِ أَهْلاً].

أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِى.

1. **(4842)**- *Hz. Aişe radıyallahu anha* anlatıyor: *"Bir çocuk ölmüştü. Ben: "Ne mutlu ona! Cennet kuşlarından bir kuş oldu!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sen Allah'ın cenneti de cehennemi de yarattığını, beriki için de öteki için de ahali yarattığını bilmiyor musun?" *buyurdular."* [Müslim, Kader 30, (2662); Nesâî, Cenâiz 58, (4, 57); Ebu Dâvud, Sünnet 18, (4713).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, büluğa ermeden vefat eden müslüman çocukların ahiretteki durumu hakkında bir hüküm getirmektedir: Cennetlik mi, cehennemlik mi olacakları Allah'ın meşîetine bağlıdır. Bir sonraki hadiste müşrik çocuklarının durumu hakkındaki münakaşayı genişçe kaydedeceğiz. Burada şunu belirtelim ki, müslüman çocuklarıyla ilgili hüküm de münakaşa edilmiştir. Çünkü sadedinde olduğumuz hadis, "cennetliktir!" hükmüne ihtiyat getirmektedir. Bu sahih hadisi esas alanlar, bu meselede ihtiyatı tercih etmiş olurlar. Ancak mevzuya temas eden tek hadis bu değildir. Alimlerin büyük çoğunlukla hükme esas ittihaz ettikleri bir *Ebu Hureyre hadisi*ne göre, mü'min çocukları cennetliktir. قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَاتَ وَلَهُ ثَلاَثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْثَ كَانَ لَهُ حِجَاباً مِنَ النَّارِ اَوْ دَخَلَ الْجَنَّةَ

"Kimin büluğa ermezden önce üç çocuğu vefat ederse bunlar o kimseye ateşe karşı bir perde olurlar. Yahut o kimse cennete girer." *Kurtubî*, bazılarının *"Müslüman çocukların cennete gidecekleri hususunda ülemânın ihtilafı yoktur, icma ederler"* dediğini kaydeder. Ancak *Nevevî*, bu meselede,

kaydetmiş olduğumuz *Ebu Hureyre* rivayetine itibar edenlerin icmaından bahsedilebileceğini belirtir.

Sadedinde olduğumuz *Hz. Aişe radıyallahu anhâ hadisi*ni esas alanlar bu hususta tevakkufu tercih etmişlerdir. *Nevevî,* bunlara şu cevabı verir: *"Resûlullah'ın Hz. Aişe'yi o hükümden men etmesi, belki bu meselede delilsiz kesin hükme gitmiş olmasındandır veya, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, müslüman çocukların cennetlik olduklarını bilmezden önce bu müdahaleyi yapmıştır." Mâzirî: "İhtilaf peygamber çocuklarının dışında kalanlar hakkındadır"* demiştir. Müsned-i Ahmed'de gelen bir rivayette: إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَأَوْلاَدَهُمْ فِي الْجَنَّةِ

وَإِنَّ الْمُشْرِكِينَ وَأَوْلاَدَهُمْ فِي النَّارِ ثُمَّ قَرَأَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ

"Müslümanların çocukları cennetliktir, müşrikler ve çocukları cehennemliktir." *Sonra şu ayeti okudu.* (Meâlen): **"İman edip de zürriyetleri de kendilerine tabi olanlar (var ya), biz onların nesillerini de kendilerine kattık"** (Tûr 2).

4843 ٢ — وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ أَوْلاَدِ الْمُشْرِكِينَ. فَقَالَ: اللّهُ إِذْ خَلَقَهُمْ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ]: أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلاَّ التِّرْمِذِىَّ.

2. **(4843)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan müşriklerin çocukları hakkında sorulmuştu.*

"Allah onları yarattığı zaman ne yapacaklarını iyi biliyordu!" *buvurdular."* [Buhârî, Kader 3, Cenâiz 93; Müslim, Kader 28, (2660); Ebu Dâvud, Sünnet 18, (4711); Nesâî, Cenâiz 60, (4, 59).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen iki hadisten birincisi, müslüman çocukların cennete gideceği hususunda tevakkuf etmeyi, kesin hükme gitmemeyi ders verirken, ikinci hadis de müşrik çocuklar hakkında aynı şekilde kesin hükümden kaçınmaya irşad etmektedir.

Çocukların, yeni büluğa ermeden ölenlerin durumları hakkında ihtilaf edilmiştir. Mesele üzerine birçok rivayetler var. Alimler rivayetlerdeki farklılıklar yüzünden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

1) *Hammâd İbnu Seleme, Hammâd İbnu Zeyd, İbnu'l-Mübarek, İshak İbnu Râhuye* hazeratı, çocuklar hakkında: *"Allah'ın meşietindedir. Dilerse cennete*

koyacak, dilerse cehenneme" diye hükmederler ve bu mevzuda gelen nasslardan bu hükmü çıkarırlar. Bilhassa müşrik çocukları hakkında *Şâfiî* hazretlerinin de böyle hükmettiğini, *Beyhakî*, el-İ'tikad'ında kaydetmiştir. *İbnu Abdilberr: "İmam-ı Malik'ten bu hususta sarih bir hüküm intikal etmedi ise de, onun nokta-i nazarından çıkarılacak hüküm de böyledir. Ancak ashabı, müslüman çocukların cennette, kâfir çocuklarının meşîet-i ilâhiye'de olduğunu sarih olarak beyan etmiştir"* der.

Bu görüş sahiplerinin delili: **"Allah onların ne yapacağını daha iyi biliyor"** hadisidir.

2) İkinci görüşe göre, *"Çocuklar babalarına tabidir. Müslümanların çocukları cennette, kâfirlerin çocukları cehennemde olacaktır."* Bu görüş, Haricîlerden *Ezârika*'nın görüşüdür. Bunların delili şu ayettir: رَبِّ لَاتَذَرْ عَلَى الْاَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا **"Nuh: "Ey Rabbim!" dedi. Yeryüzünde kâfirlerden tek bir kişi bırakma!"** (Nuh 26). Ancak bu ayetin Nuh kavmiyle ilgili olduğu söylenerek karşı çıkılmış, *Hz. Nuh*'un bu bedduayı, Cenab-ı Hakk'ın ona: **"Kavminden, (hal-i hazır) inananlar dışında kimse sana iman etmeyecektir"** (Hud 36) diye vaki olan vahyinden sonra yaptığı belirtilmiştir. هُمْ مِنْ آبَائِهِمْ اَوْ مِنْهُمْ **"Onlar babalarındandır veya onlardandır"** şeklindeki hadis, harbilerle ilgili ahkâm zımnında varid olmuştur. Bu görüşe karşı çıkanlar, müşrik çocukların cehennemde olacağını tasrîh eden ve *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayetin zayıf olduğunu belirtirler.

3) Üçüncü görüşe göre, çocuklar cennetle cehennem arasında orta bir yerde, bir berzahtadırlar. Çünkü, onların cennete girmesini sağlayacak amelleri mevcut olmadığı gibi, cehenneme girmelerine sebep olacak da günahları yoktur.

4) Cennet ehlinin hizmetçileri olacaklar. Bazı kaynaklarda gelen zayıf bir hadise göre *Aleyhissalâtu vesselâm:* اَوْلَادُ الْمُشْرِكِينَ خَدَمُ اَهْلِ الْجَنَّةِ **"Müşriklerin çocukları cennet ehlinin hizmetçileridir"** buyurmuştur.

5) Beşinci görüşe göre, toprak olurlar. Bu görüş *Sümâme İbnu Eşres*'ten mervîdir.

6) Bu görüşe göre ateştedirler. *İyaz*, bunu *Ahmed İbnu Hanbel*'e nisbet etmiş ise de, *İbnu Teymiyye*, *İyaz*'ın burada hata ettiğini, bu görüşün *Ahmed İbnu Hanbel*'e ait olmayıp, ashabından birine ait olduğunu söyler.

7) Yedincisine göre çocuklar ahirette imtihan olunacaklar: **Kendilerine** ateş yükseltilecek, kim içine girerse, o soğuk ve selametli olacak, **imtina eden** ise azaba dûçâr olacak. Bazı sahih rivayetler, mecnunlar ve fetret devrinde **ölen**ler hakkında imtihan olduğunu belirtmiştir. *Beyhakî*, el-İ'tikâd'ında bu **görüşün** sahih görüş olduğunu söylemiş ise de, *"Ahiret teklif yeri değildir. Orada ne amel ne imtihan hiçbir şey yoktur"* denilerek tenkid edilmiştir. Ancak bu tenkidcilere de: *"Bu hal, cennet ve cehennemde istikrar peyda ettikten sonrası için câmidir, amma Arasat'ta, buna bir mani yoktur. Nitekim ayette* يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلاَ يَسْتَطِيعُونَ **"Her hakikatın bütün çıplaklığıyla ortaya çıktığı gün onlar secdeye çağrılırlar. Fakat güçleri yetmez"** (Kalem 42) *buyrulmuştur"* diyerek cevap verilmiş ve bir Sahiheyn hadisi gösterilmiştir: أَنَّ النَّاسَ يُؤْمَرُونَ بِالسُّجُودِ فَيَصِيرُ ظَهْرُ الْمُنَافِقِ طَبَقاً فَلاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَسْجُدَ **"(Kıyamet günü) insanlara secde etmeleri emredilir. Münafığın sırtı o zaman yekpare bir tabakaya döner ve secdeye güç yetiremez."**

8) Çocuklar cennetliktir. *Nevevî* der ki: *"Muhakkik ülemânın seçtiği sahih mezhep budur. Bunlar şu ayeti delil kılmışlardır:* وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً **"Biz bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz"** (İsra 15).

9) Tevakkuf: Hiçbir hükümde bulunmamak.

Buhârî, müşrik çocuklarının durumu üzerine söylenenler hakkında açtığı baba üç hadis kaydeder: Birincisinde tevakkuf ifade edilmiştir; ikincisinde cennette olacakları görüşünü müreccah kılan bir hadis kaydedilir; üçüncü hadiste ise cennetlik olacaklarını tasrih eden bir hüküm mevcuttur.(3) Şarihler bunda hem üç ayrı görüşe delil ve hem de *Buhârî*'nin tercihini görürler: Ona göre esas olan kâfir çocuklarının cennetlik olduğudur.

4844 ٣ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَحَاجَّ آدَمُ وَمُوسٰى عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ. فَقَالَ لَهُ مُوسٰى: أَنْتَ الَّذِى أَخْرَجْتَ النَّاسَ مِنَ الْجَنَّةِ بِذَنْبِكَ وَأَشْقَيْتَهُمْ. فَقَالَ: آدَمُ لِمُوسٰى: أَنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللّٰهُ بِرِسَالاَتِهِ وَبِكَلاَمِهِ، أَتَلُومُنِى عَلَى أَمْرٍ كَتَبَهُ اللّٰهُ عَلَىَّ

3) Bu üç hadisten birincisi 4843'te kaydettiğimiz hadistir. İkincisi *"Resûlullah'a müşrik çocuklarından sorulmuştu: "Ne yapacaklarını Allah iyi bilir" diye cevap verdi"* meâlindeki *Ebu Hureyre hadisi*, üçüncüsü de *her çocuğun (İslâm) fıtratı üzerine yaratıldığını beyan eden* hadistir.

قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي؟ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى]. أَخْرَجَهُ السِّتَّةُ إِلاَّ النَّسَائِي.

«الحَاجَة» المجادلة وَالْمُخَاصَمَةُ.

3. (4844)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hz. Adem ve Musa aleyhimâsselam münakaşa ettiler. Musa, Adem'e:

"İşlediğin günahla insanları cennetten çıkaran ve onları şekâvete (bedbahtlığa) atan sensin değil mi!" dedi. Adem de Musa'ya:

"Sen, Allah'ın risalet vermek suretiyle seçtiği ve hususî kelamına mazhar kıldığı kimse ol da, daha yaratılmamdan [kırk yıl] önce Allah'ın bana yazdığı bir işten dolayı beni ayıplamaya kalk (bu olacak şey değil)!" diye cevap verdi." *Resûlullah devamla dedi ki:*

"Hz. Adem Musa'yı ilzam etti!" [Buhârî, Kader 11, Enbiya 31, Tefsîr, Tâ-ha 1, 3, Tevhid 37; Müslim, Kader 13, (2652); Muvatta, Kader 1, (2, 898); Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4701); Tirmizî, Kader 2, (2135).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette mevzubahis olan münakaşa hâdisesinin zamanı ve yeri hususunda farklı mütalâalar ileri sürülmüştür:

★ Bazı alimler: *"İstikbale matuftur. Yani ahirette cereyan edecektir. Vukûa geleceği kesin olduğu için mâzi sîgasıyla vürud etmiştir"* demiştir.

★ Bazı alimler, dünyada ve *Hz. Musa* devrinde cereyan ettiğini, Cenab-ı Hak, *Hz. Musa*'nın *Adem aleyhisselâm*'ı görme talebi üzerine, onu dirilterek karşılaştırmış olabileceğini söylemiştir.

★ Bazı alimler, bu iki peygamberin berzah aleminde karşılaşmış olabileceklerini söylemiştir. Bu durumda *Hz. Musa*'nın vefatından sonra ruhları semada karşılaşmış olmalıdır.

★ *İbnu'l-Cevzî*, bunun bir darb-ı mesel olabileceği ihtimali üzerinde de durmuştur. Bu durumda mâna şudur: *"Eğer onlar karşılaşsalardı, aralarında böyle bir tartışma geçecekti. Bu temsilde Hz. Musa'nın zikredilmiş olması, ağır tekliflerle gönderilen ilk peygamber olması sebebiyledir."*

Haberin izhar ettiği müşkilatı gözönüne alan *İbnu'l-Cevzî* der ki: *"Bu haber, sahih bir hadisle sabit olması sebebiyle, mahiyetine muttali olunamasa bile, inanılması gereken hususlardandır. Manasının hakikatını kavrayamamış olsak bile kabul etmemiz gereken meselelerin ilki bu değildir. Kabirdeki azab ve nimetle ilgili haber bunlardan bir diğeridir. Herhangi bir meselenin izahını yapmakta müşkilat çekecek olsak geriye teslim olmak kalır." İbnu Abdilberr* der ki: *"Bana göre bu çeşit meselelerde teslim esastır. Tahkik etmek için üzerinde durulmaz. Zira bu çeşit meselelerde bize pek az bir ilim verilmiştir."*

2- Sadedinde olduğumuz rivayette, *Hz. Adem*'in kaderinin yaratılmazdan önce yazıldığı mevzubahistir. Bir başka rivayette **40 yıl** önce sarahati vardır. *İbnu't-Tîn: "Kırk yıldan murad" der, ayet-i kerimede geçen:* إِنِّى جَاعِلٌ فِى الْأَرْضِ خَلِيفَةً **"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"** (Bakara 30) *ifadesi ile Hz. Adem'e ruhun üflenmesi arasında geçen müddettir."* Bazıları: *"Bu müddetin başlangıcı levhalara yazılma zamanıdır. Sonu da Hz. Adem'in yaratılma zamanıdır"* demiştir. *İbnu'l-Cevzî* der ki: *"Allah'ın kadîm olan ilmi, ma'lumatın tamamını mahlukatın hiçbiri yaratılmazdan önce kuşatmış idi. Ancak bunları farklı zamanlarda yazdı. Nitekim* Sahih-i Müslim'de *gelmiştir ki: "Allah miktarları, arz ve semavatı yaratmazdan ellibin yıl önce takdir etmiştir." Öyleyse, bilhassa Hz. Adem'in kıssasının, yaratılışından kırk yıl önce yazılmış olması caizdir. Bu miktar, ona ruh üflenmezden önce toprak olarak bekleme müddeti de olabilir, bu da caizdir. Nitekim yine* Sahih-i Müslim*'de geldiğine göre, Hz. Adem'in toprak halinde şekillenmesi ile ona ruhun üflenmesine kadar kırk yıl müddet geçmiştir. Bu hal, bir küll olarak miktarların semavat ve arzın yaratılışından ellibin yıl önce yazılmış olmasına muhalefet etmez."*

Mâzirî de şunu söyler: *"Zahir o ki: Bundan murad Allah bunu, Hz. Adem'in yaratılışından kırk yıl önce yazmış olmasıdır. Fakat bundan şunun kastedilmiş olması muhtemeldir: "Allah bunu meleklere izhar etti veya bu tarihi izafe ettiği bir fiilde bulundu. Aksi takdirde Allah'ın meşî'eti ve takdiri kadimdir." En doğrusu da şudur: Hz Adem'in "Allah bunu, beni yaratmazdan önce bana takdir buyurdu" şeklindeki sözü ile "Tevrat'ta bunu yazdı" demeyi kasdetmiş olmasıdır. Çünkü bir başka rivayette şöyle gelmiştir:* فَكَمْ تَجِدُ فِى التَّوْرَاةِ اَنَّهُ كُتِبَ عَلَىَّ الْعَمَلُ الَّذِى عَمِلْتُهُ قَبْلَ اَنْ اُخْلَقَ قَالَ بِاَرْبَعِينَ سَنَةً **"Hz. Adem, Musa'ya sordu: "O yaptığın işin üzerime yazılması işinin, Tevrat'ta yaratılmamdan kaç yıl önce vukû bulduğunu gördün? Hz. Musa: "kırk yıl!" diye cevap verdi."**

Nevevî der ki: *"Onun takdirinden murad Levh-i Mahfuz'a veya Tevrat'a*

veya Elvâh'a yazılmasıdır. Kaderin kendisinin kastedilmesi caız değildir. Çünkü o, ezelidir. Hak Teâla hazretleri, vukûa gelecek hadiseleri ezelden beri murad etmiştir."

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ *Kadı İyaz* der ki: *"Hadiste, Ehl-i Sünnet'in "Hz. Adem'in çıkarıldığı cennet, müttakilere vaadedilmiş olan ve ahirette girecekleri ebediyet cenneti-dir"* iddiasına hüccet var. *Mutezile* ve başka bazıları ise, o cennetin başka bir cennet olduğunu iddia ederler. Onlardan bazıları daha da ileri gidip, o cennetin yeryüzünde olduğunu iddia etmiştir.

★ Hadis, hakkın ortaya çıkması için yapılacak münazarada delil ve hüccetler getirmenin, bunların açıklık kazanması için tevbîh ve târizde bulunmanın meşru olduğunu; levmin, bilen ve anlayan kimseye kendisinde bu hallerin bulunmadığı kimselere nisbetle daha ağır geldiğini göstermektedir.

★ Kişi kendinden büyükle, evlad babasıyla münazara edebilmektedir. Ancak bunun meşru olması için, münâzarada hakkın ortaya çıkması veya ilmin artması veya meselenin inceliklerine vukûfiyet kazanılması gayesi güdülmelidir.

★ Ehl-i Sünnet için kaderin varlığı ve kulların fiillerinin yaratılması gibi hususlara hüccet mevcuttur.

★ Kişinin normalde hoş karşılanmayacak bazı davranışları, öfke ve üzüntü gibi bazı hallerinde hoş karşılanabilir. Bilhassa, öfkeli ve hiddetli bir tabiata sahip olanlar daha çok müsamaha ile karşılanır. Nitekim hadis münazara esnasında inkârcılık hali galebe çalmış olan *Hz. Musa*'ya, *Hz. Adem aleyhisselâm*, babası olmasına rağmen, sadece ismiyle hitap etmiş, ona bu halin dışında yer vermeyeceği şeylerle hitap etmiş, bununla birlikte *Hz. Musa*'nın faziletini ikrar etmiş, sonra münazarasına devam edip, onun şüphesini bertaraf edecek kendi hüccetlerini beyan etmiştir.

4845 ٤ــ وَعَنْ عُمَر بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: قَالَ مُوسٰى: يَارَبَّ أَرِنَا آدَمَ الَّذِى أَخْرَجَنَا وَنَفْسَهُ مِنَ الْجَنَّةِ، فَأَرَاهُ اللّٰهُ أَبَاهُ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ فَقَالَ: أَنْتَ أَبُونَا آدَمُ؟ فَقَالَ: نَعَمْ.فَقَالَ: أَنْتَ الَّذِى نَفَخَ اللّٰهُ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَعَلَّمَكَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا، وَأَمَرَ الْمَلاَئِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا حَمَلَكَ عَلَى أَنْ أَخْرَجْتَنَا

وَنَفْسَكَ مِنَ الْجَنَّةِ؟ فَقَالَ آدَمُ: وَمَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا مُوسٰى. قَالَ: أَنْتَ الَّذِى اصْطَفَاكَ اللّٰهُ بِرِسَالاَتِهِ، أَنْتَ نَبِىُّ بَنِى إِسْرَائِيلَ الَّذِى كَلَّمَكَ اللّٰهُ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ، وَلَمْ يَجْعَلْ بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ رَسُولاً مِنْ خَلْقِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا وَجَدْتَ أَنَّ ذٰلِكَ كَانَ فِى كِتَابِ اللّٰهِ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: فِيمَ تَلُومُنِى؟ فِى شَىْءٍ سَبَقَ مِنَ اللّٰهِ الْقَضَاءُ قَبْلِى. قَالَ ﷺ عِنْدَ ذٰلِكَ: فَحَجَّ آدَمُ مُوسٰى، فَحَجَّ آدَمُ مُوسٰى، فَحَجَّ آدَمُ مُوسٰى عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ] أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

4.(4845)- *Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Musa aleyhisselâm: "Ey Rabbim! Bizi ve kendisini cennetten çıkaran Adem'i bize bir göster!" diye niyazda bulundu. Hak Teâla ve Tekaddes hazretleri de babası Adem aleyhisselâm'ı ona gösterdi. Bunun üzerine Hz. Musa:

"Sen babamız Adem misin?" dedi. Adem: "Evet!" deyince:

"Yani sen, Allah'ın kendi ruhundan üflediği kimsesin. Sana bütün isimleri öğretti, meleklere emretti ve onlar da sana secde ettiler öyle değil mi?" diye sordu. Adem yine: "Evet!" dedi. Hz. Musa sormaya devam etti:

"Öyleyse sen niye bizi ve kendini cennetten çıkardın?"

Bu soru üzerine Hz. Adem:

"Sen kimsin?" dedi. O: "Ben Musa'yım!" deyince:

"Yani sen, Allah'ın risalet vererek mümtaz kıldığı kimsesin. Sen Benî İsrail'in peygamberi, perde gerisinde Allah'ın konuştuğu kimsesin. Allah seninle kendi arasına mahlukatından bir elçi de koymadı değil mi?" dedi. Hz. Musa "Evet!" deyince; Hz. Adem:

"Öyleyse sen, (bu söylediğin şeyin) ben yaratılmazdan önce Allah'ın (kader) kitabında yazılmış olduğunu görmedin mi?" dedi. Hz. Musa "Evet!" deyince:

"Öyleyse Allah'ın kazası (hükmü) benden önce cereyan etmiş bir şey hakkında beni niye levmediyorsun?" dedi."

Aleyhissalâtu vesselâm, devamla:

"Hz. Adem, Musa'yı ilzam etti. Hz Adem Musa'yı ilzam etti. Hz. Adem, Musa aleyhimesselâm'ı ilzam etti" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4702).]

AÇIKLAMA, önceki hadislerde geçti.

BEŞİNCİ FASIL

KADERİYE'NİN ZEMMİ

4846 ١ ـ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لِكُلِّ أُمَّةٍ مَجُوسٌ، وَمَجُوسُ هٰذِهِ الأُمَّةِ الَّذِينَ يَقُولُونَ أَنْ لاَ قَدَرَ فَمَنْ مَاتَ مِنْهُمْ فَلاَ تَشْهَدُوا جَنَازَتَهُ، وَمَنْ مَرِضَ مِنْهُمْ فَلاَ تَعُودُوهُ؟ وَهُمْ شِيعَةُ الدَّجَّالِ، وَحَقٌّ عَلَى اللّهِ أَنْ يُلْحِقَهُمْ بِالدَّجَّالِ] أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

1. (4846)- *Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Her ümmetin mecusileri vardır. Bu ümmetin mecusileri "kader yoktur!" diyenlerdir. Bunlardan kim ölürse cenazelerinde hazır bulunmayın. Onlardan kim hastalanırsa ona ziyarette bulunmayın. Onlar Deccal bölüğüdür. Onları Deccal'e ilhak etmek Allah üzerine bir haktır." [Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4692).]

AÇIKLAMA:

1- *Bagavî*, Şerhu's-Sünne'sinde kader meselesini şöyle özetler: "*Kadere iman farzdır. Bu, kulların hayır ve şer bütün fiillerini Allah'ın yarattığına, bunları yaratmazdan önce Levh-i Mahfuz'da yazdığına, her şeyin O'nun kazası ve kaderiyle, irade ve meşietiyle olduğuna; ancak iman ve taate razı olduğuna ve bunlara sevap vaadettiğine, küfre ve masiyete razı olmadığına ve bunlar için ikab vaadettiğine inanmaktır. Kader, Allah'ın sırlarından bir sırdır. Buna ne makarreb bir melek, ne de mürsel bir peygamber muttali olmamıştır. Bu meseleye akıl yoluyla gidip araştırma yapmak caiz değildir. Gerekli olan, bütün mahlukatı Allah'ın yaratıp onları iki gruba ayırdığına inanmaktır; bu gruplardan birini cennet için yaratmıştır ki, bu, fazlındandır, bir grubu da cehennem için yaratmıştır, bu da onun adaletindendir.*"

2- Kaderiye fırkası mecusilere benzetilmiştir. *Hattâbî*'ye göre bunun sebebi, onların iki asıl meselesindeki sözlerinin mecusilerin sözlerine benzemesidir. Çünkü onlar hayrı nur'un fiilinden, şerri de zulmetin (karanlığın) fiilinden bilir-

ler. Kaderiyeciler de hayrı Allah'a, şerri de O'nun gayrına izafe ederler. Halbuki hayrı da şerri de yaratan Allah'tır. O'nun meşieti olmadan ne hayır ne de şer meydana gelir. Allah hikmetiyle şerri şer olarak yaratmıştır; tıpkı hayrı da hayır olarak yarattığı gibi, zira her ikisi de halkve icad cihetiyle Allah'a; fiil ve kesb cihetiyle de fâiline muzaftır.

Hadis, ittisal yönüyle munkatı' bulunmuş, zayıf olduğuna dikkat çekilmiştir; mevzu diyen de olmuştur.

4847 ٢ — وَلَهُ فِي رِوَايَةٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ مَرْفُوعاً: [الْقَدَرِيَّةُ مَجُوسُ هٰذِهِ الْأُمَّةِ، إِنْ مَرِضُوا فَلاَ تَعُودُوهُمْ، وَإِنْ مَاتُوا فَلاَ تَشْهَدُوهُمْ].

2. (4847)- *Ebu Dâvud*'un *İbnu Ömer*'den gelen merfu bir rivayetinde şöyle buyrulmuştur:

"Kaderiye fırkası, bu ümmetin mecusileridir. Eğer hastalanırlarsa ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerine katılmayın." [Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4691).]

4848 ٣ — وَلَهُ أَيْضاً فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ مَرْفُوعاً: [لاَ تُجَالِسُوا أَهْلَ الْقَدَرِ، وَلاَ تُفَاتِحُوهُمْ بِالْكَلاَمِ].

3. (4848)- Yine Ebu Dâvud'da *İbnu Ömer radıyallahu anhüma*'dan gelen merfu bir rivayette:

"Kader ehli ile düşüp kalkmayın, onlara dava açmayın" buyurulmuştur." [Ebu Dâvud, Sünnet 17, (4720).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir, bu hadisin *İbnu Ömer* rivayeti olduğunu söylüyor. Ancak, Ebu Dâvud'da hadis *Hz. Ömer*'den rivayet edilmektedir.

2- **"Onlara dava açmayın"** demek, *"İhtilaflarınızın çözümü için onların hakimlerine başvurmayın"* demektir. Bazı alimler de: *"İtikadla ilgili meselelerde onlarla münakaşa ve münazara başlatmayın. Ta ki içinize yersiz şekler girmesin. Çünkü onlar haksız mücadelede münaraza ve güç sahibi kimselerdir (size yersiz şek atabilirler)"* diye anlamışlardır. Ancak رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ **"Rabbimiz kavmimizle bizim aramızda hak ile sen hüküm ver. Hakkı açığa çıkaranların en hayırlısı sensin"** (A'raf 89) ayetini esas alan alimler, önceki tevilin daha münasip olduğunu söylerler. Mamafih, o

ibareyi *"Onlara ilk selamı siz vermeyin"* şeklinde anlayanlar da olmuştur.

4849 ٤ــ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِى لَيْسَ لَهُمْ فِى الْإِسْلَامِ نَصِيبٌ: اَلْمُرْجِئَةُ، وَالْقَدَرِيَّةُ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

«الْقَدَرِيَّةُ» الذين يقولون: الخير من اللّه، والشر من الإنسان، وأن اللّه لا يريد أفعال العصاة.

و «الْمُرجِئَةُ» الذين يقولون لا يضر مع الإيمان معصية، وهم أضداد القدرية، فإن من مذهبهم تخليد صاحب الكبيرة فى النار إذا لم يتب منها وإن كان مؤمنا. وكلاهما مخالف لِأهل السنة والجماعة.

4. **(4849)**- *İbnu Abbas radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ümmetimde iki sınıf vardır ki, onların İslâm'dan nasipleri yoktur: Mürcie ve Kaderiye." [Tirmizî, Kader 13, (2150).]

AÇIKLAMA:

Mürcie, fırak-ı dâlleden biridir. Temel görüşlerini *"İman olunca günahın bir zararı yoktur; tıpkı küfür oldukça, taatin faydası olmadığı gibi"* diyerek ifade etmişlerdir. Gerçi küfür olduktan sonra amelin, taatin faydası yoktur, bu doğru. Ancak buna kıyasla *"İman olunca günah zarar etmez"* şeklinde çıkarılan hüküm bâtıldır. Böyle bir iddiayı benimsemek her çeşit haramın helal sayılması demek olan *ibâhe*'ye kapı açar. Bu düşüncedeki bir insan, *"Ben mü'minim günah zarar vermez"* diyerek her aklına gelen haramı işleyebilir. Bu düşünce Kaderiye düşüncesinin tam zıddında yer alır. Onlar: *"Büyük günah işleyen kimse bu günahtan tevbe etmeden ölürse ebediyen cehennemde kalır"* derken, bunlar, *"büyük de olsa günahın insana, –imanı olduğu takdirde– zarar vermeyeceğini"* iddia etmişlerdir.

Görüldüğü üzere bâtıl mezhepler ifrat ve tefrit arasında bocalamaktadır. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, orta yolu tercih eder.

2- Bu fırkaya *Mürcie* denmiş olmasının sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir:

★ Bazılarına göre: Bu fırka *Hz. Osman radıyallahu anh*'ın şehadeti üzerine müslümanlar arasında çıkan gruplaşmalardan doğmuştur. Şöyle ki: Medine'de müslümanlar:

1- *Hz. Osman*'ı mazlum bilip onun intikamının alınmasını isteyenler,

2- *Hz. Ali*'yi hilafete layık görenler, olmak üzere başlıca iki gruba ayrılmışlardır.

Bunlar dışında üçüncü bir grup, her iki tarafla da münasebetlerini devam ettiriyordu. Bu gruba mensup olanlar aradaki ihtilafta bir taraf tutmuyorlar, hükmü Allah'a bırakıyorlardı. Geriye bırakma manasına gelen *irca*'dan, bunlara Mürcie denmiştir.

★ Bir başka tahmine göre, *Hz. Ali*'nin hilafette birinci sıradan dördüncü sıraya düşmesine onlar sebep olduğu için, onlara *Mürcie* denmiştir. Bu manada Mürcie; Şi'a'nın zıddıdır.

★ Bir başka açıklamaya göre, bunlar büyük günah işleyenler hakkındaki hükmü Kıyamete bıraktıkları için bunlara Mürcie denmiştir. Yani onlara göre günah işleyen cennetlik mi cehennemlik mi bu dünyada bilinemez, hükümlerini ahirete bırakmak gerekir.

★ Bir başka izaha göre, Mürcie, ümit vermek manasına gelen *irca*dan gelmektedir. Yani onlar, *"iman sahibine büyük günah zarar vermez"* diyerek böylelerine ahirette cennete gitme hususunda ümit verdikleri için kendilerine Mürcie denmiştir.

★ Son bir tahmine göre, bunlar ameli imandan tehir ettikleri, yani imana çok ehemmiyet verip, ameli imandan ayırarak onun değerini ve ehemmiyetini çok gerilerde bıraktıkları için bunlara *tehir eden* manasında Mürcie denmiştir.

Bütün bu Mürci'î iddialar Kur'ân ve sünneti esas alan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in görüşüne aykırıdır.

4850 ٥ـــ وَعَنْ نَافِعٍ قَالَ: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: إِنَّ فُلاَناً يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، لِرَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ. فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: إِنَّهُ بَلَغَنِى أَنَّهُ قَدْ أَحْدَثَ التَّكْذِيبَ بِالْقَدَرِ، فَإِنْ كَانَ قَدْ أَحْدَثَ فَلاَ تَقْرَأْ مِنّى عَلَيْهِ السَّلاَمَ، فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ

اللّهِ ﷺ يَقُولُ: يَكُونُ فِي هٰذِهِ الْأُمَّةِ خَسْفٌ أَوْ مَسْخٌ، وَذٰلِكَ فِي الْمُكَذِّبِينَ بِالْقَدَرِ] أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِىّ

5. (4850)- *Nafi rahimehullah anlatıyor: "Bir adam İbnu Ömer radıyallahu anhüma'ya gelerek:*

"Falan kimse sana selam ediyor!" diyerek, Şamlı birisinden selam getirdi. İbnu Ömer radıyallahu anhüma:

"Bana ulaştığına göre, o kimse kaderi inkâr ediyormuş. Eğer o böyle bir bid'a fikre saplandı ise, sakın ona benden selam söyleme! Zira ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim:

"Bu ümmette hasf (yere batırma), mesh (suret değişmesi) [ve kazf= (taş yağması)] olacak. Bu musibetler kaderi inkâr edenlere gelecek." [Ebu Dâvud, Sünnet 7, (4613); Tirmizî, Kader 7, (2153, 2154).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde, *İbnu Ömer*'e selam gönderen Şamlı zatın, *İbnu Ömer*'le mektuplaşan tanış birisi olduğu belirtilir. *İbnu Ömer* ona şöyle yazmıştır: *"Kulağıma geldiğine göre sen kader hakkında (rastgele) konuşuyormuşsun. Bundan böyle sakın benimle mektuplaşmaya yeltenme. Zira ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Ümmetim içinden kaderi inkâr eden kimseler çıkacak!"** *dediğini işittim."*

Hadiste musibetler sayılırken bazı rivayetlerde *"veya"* manasına gelen *"ev"* denmiştir. Alimler umumiyetle, bunu *"ve"* mânasını anlamışlardır.

2- Bid'ayı çeşitli vesilelerle açıkladık. Tekrar etmek gerekirse: Dinde olmadığı halde sonradan ihdas edilip, dine sokulan şeydir. Kâmus'ta: *"Din tamamlanmış olduktan sonra onda ihdas edilen şeydir"* dendikten sonra şu açıklama yapılır: *"Bid'at küfürden küçük, fıskdan büyüktür. İlim ve amel gerektiren bir delile muhalefet eden her bid'at "küfür" dür. Zahiren amel gerektiren bir delile muhalefet eden bid'a ise küfür değil, fakat dalalettir."*

Cürcânî, et-Ta'rifât'da: *"Sünnete muhalif olan fiildir. Buna bid'at denmesi, bunu söyleyen kimse, dinde örneği olmayan bir şeyi ibda (ihdas) etmesindendir"* der.

3- *Taş yağması* diye tercüme ettiğimiz *kazf*tan murad, *Lut Kavmi*'nin maruz kaldığı çeşitten bir belâdır.

4851 ٦ــ وَعَنِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَا: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهُ ﷺ: كَتَبَ اللّٰهُ مَقَادِيرَ الْخَلاَئِقِ قَبْلَ أنْ يَخْلُقَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ بِخَمْسِينَ ألْفَ سَنَةٍ وَعَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ]. أخْرَجَهُ مُسْلِمْ وَالتِّرمِذِىّ

6. (4851)- *İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah mahlukatın miktarlarını, semâvât ve Arzı yaratmazdan ellibin sene evvel, Arşı da su üzerinde iken yazdı." [Müslim, Kader 16, (2653); Tirmizî, Kader 18, (2157).]

4852 ٧ــ وَعَنْ أبُو عزة قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذَا قَضَى اللّٰهُ تَعَالَى لِعَبْدٍ أنْ يَمُوتَ بِأرْضٍ جَعَلَ لَهُ إلَيْهَا أوْ قَالَ بِهَا حَاجَةً]. أخْرَجَهُ التِّرمِذِىّ.

7. (4852)- *Ebu Azze* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah bir kulunun bir memlekette ölmesini takdir etti mi, onu oraya** –veya **orada bulunan bir şeye** dedi– **muhtaç kılar."** [Tirmizî, Kader 11, (2148).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kişinin nerede öleceğinin bilinemeyeceğini takrir etmektedir. Kaderinde nerede ölmek varsa, Allah onu o memlekete muhtaç kılmakta veya oraya bir ihtiyaç hasıl etmekte; bu hacetini görmek üzere oraya giden kimse, eceline orada kavuşmakta ve vefat etmektedir. Bu hususu ifade eden ayette Rab Teâla وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ بِأىِّ أرْضٍ تَمُوتُ: **"Hiç kimse nerede öleceğini bilmez"** (Lokman 34) buyurmaktadır.

4853 ٨ــ وَعَنْ مَالِكٍ: [أنَّهُ بَلَغَهُ أنَّهُ قِيلَ لِإيَاسٍ: مَا رَأيُكَ فِى الْقَدَرِ؟. فقَالَ: رَأْىُ ابْنَتِى. يُرِيدُ لاَ يَعْلَمُ سِرَّهُ إلاَّ اللّٰهُ. وَكَانَ يُضْرَبُ بِهِ لَمَثَلُ فِى الْفَهْمِ، وَسَألَهُ رَجُلٌ عَنِ الْقَدَرِ فَقَالَ: ألَسْتَ تُؤْمِنُ بِهِ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: فَحَسْبُكَ، حَدَّثَنِى عَلِىُّ بْنُ حُسَيْنٍ عَنْ أبِيهِ رَضِىَ اللّٰهُ

عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ مِنْ حُسْنِ إِسْلاَمِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَالاَ يَعْنِيهِ، وَبَلَغَهُ أَيْضاً أَنَّهُ قِيلَ لِلُقْمَانَ: مَا بَلَغَ بِكَ مَا تَرَى؟ قَالَ أَدَاءُ الأَمَانَةِ، وَصِدْقُ الْحَدِيثِ، وَتَرْكِي مَالاَ يَعْنِينِي]. أَخْرَجَهُ رَزِين.

8. **(4853)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *İyâs İbnu Muâviye'ye,*

"Kader hakkında fikrin nedir?" diye sorulmuş da o şu cevabı vermiştir:

"(Benim fikrim) kızımın fikridir!" Bu sözle, onun sırrını ancak Allah'ın bildiğini söylemek istemiştir. İyâs, anlayışta darb-ı mesel olmuştu. (Bir gün) bir adam ona kader hakkında sordu:

"Kadere inanmıyor musun?" dedi. Adam:

"Elbette inanıyorum!" deyince:

"Bu kadarı sana yeter! (Fazlası senin için mâlâyânîdir). Zira Ali İbnu Hüseyin, babası (Hz. Ali İbnu Ebi Talib) radıyallahu anhüma'dan bana nakletti ki, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuşlardır:

"Kişinin mâlâyânî şeyleri terketmesi, onun müslümanlığının güzelliğindendir!"

Yine ona ulaştığına göre Lokmân'a: "Sende gördüğümüz (bu fazilet)in sebebi nedir?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir:

"Emaneti eda, doğru söz ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmem!" Rezîn tahric etmiştir. (Rivayette geçen **"Kişinin mâlâyânîyi terketmesi İslâm'ının güzelliğindendir"** şeklindeki *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu sözü şu kaynaklarda geçer: [Muvatta, Hüsnü Hulk 3, (2, 903); Tirmizî, Zühd 11, (2318, 2319); İbnu Mâce, Fiten 12, (2976); Rivayetin sonundaki **"Yine ona ulaştığına göre Lokman'a..."** kısmı da, Muvatta'da gelmiştir (Kelam 17, 2, 990).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, *Hz. Lokman*'ın zikri geçmektedir. Kur'ân'da zikri geçen bu zatın şahsiyeti, milliyeti, peygamber midir, değil midir, hangi devirde yaşamıştır gibi pekçok yönü ihtilaflıdır. Bazısını *Zürkânî*'den aynen kaydediyoruz. Der ki: *"Lokman'ın Habeşi olduğu, Nûbî olduğu söylenmiştir. Çoğunluk der ki: "Lokman salih bir kimseydi. Kendisine hikmet verilmiştir, peygamber değildi." Katâde: "Lokman hikmetle nübüvvet arasında muhayyer bırakıldı. O hikmeti tercih etti. Sebebi sorulunca: "Peygamberlik yükünü taşımaktan acze düşerim"*

diye korktum" cevabını verdi" der.

Süheylî der ki: *"Babasının ismi Ankâ İbnu Şirvân'dır."* Başkası: *"O, Lokman İbnu Bâûra İbni Nâsır İbni Âzer'dir. Hz. İbrahim'in kardeşinin oğlu"* der. *Vehb,* Mübtede'de, *"Onun Hz. Eyub'un kızkardeşinin oğlu olduğu"*nu zikretmiştir. *"Teyzesinin oğlu"* da denmiştir. Gerçek olanı, onun *Hz. Davud aleyhisselâm*'ın muasırı olmasıdır. Denir ki: *"Lokman (nebi olarak) gönderilmezden önce fetva verirdi." Hz. İbrahim*'in muasırı olduğu da söylenmiştir. *"Hz. İsa ve Hz. Mustafa aleyhisselatu vesselâm arasında yaşadı"* da denmiştir. *"Bin sene yaşamıştır" diyen galata düşmüştür, zira Lokman İbnu Âd'la iltibas etmiştir."*

KANAAT BÖLÜMÜ

★ KANAATİN MEDHİ VE ONA TEŞVİK

★ TOKGÖZLÜLÜK

★ AZA KANAAT

★ DİLENCİLİĞİN ZEMMİ

★ İHSANI KABUL

★ KANAATİN MEDHİ VE ONA TEŞVİK

4854 ١ ــ عَنْ عُبَيْدِ اللّهِ بن محصن الخطمى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ. آمِناً فِى سِرْبِهِ، مُعَافًى فِى بَدَنِهِ، عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ، فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا بِحَذَافِيرِهَا]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

قَوْلَهُ «آمِناً فِى سِرْبِهِ» أى فى نَفْسِهِ.

و «اَلْحَذَافِيرُ» أَعَالِى الشيء ونواحيه، واحدها خذفار يقال أعطاه الدنيا بحذافيرها: أى بأسرها.

1. (4854)- *Ubeydullah İbnu Mihsan el-Hutamî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden kim nefsinden emin, bedeni sıhhatli ve günlük yiyeceği de mevcut ise sanki dünyalar onun olmuştur." [Tirmizî, Zühd 34, (2347); **İbnu Mâce,** Zühd 9, (4141).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen سرب kelimesi, meşhur şekliyle *sirb* diye okunmuştur. Bu durumda *nefis* demek olur. *Serb* diye de rivayet edilmiştir. Bu durumda *meslek* mânasında olur. Ayrıca *sereb* şeklinde de rivayet edilmiştir ki, bu durumda *beyt* (ev, aile) mânasına gelir. Yani kişinin can, iş ve aile emniyetlerini ifade eder.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın *hayat* denen dünya yaşayışının *"gün"* denen bölümlerden meydana geldiğini, ecel gizli olması hasebiyle, ömrü bir günlük kesit halinde değerlendirmek gerektiğini, bu bir günlük kesitin mes'udâne olması için başlıca üç şartın aranması gerektiğini belirtiyor. Bu üç şart şunlardır:

1- Can (veya meslek veya mesken) emniyeti,

2- Sağlık,

3- Günlük gıda (sabah ve akşam yiyeceği).

Bunlardan birinin eksikliğini, diğerlerinin fazlalığı ile telafi edemiyeceğimizi düşünürsek, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu hadislerindeki hikmetin büyüklüğünü anlarız. Sözgelimi, çok zenginiz ama sağlığımız yok veya can emniyetimiz yok. O zenginlik ne işe yarar? Sağlığımız, zenginliğimiz yerinde, fakat can emniyetimiz yok; her an ölüm ve düşman tehlikesi içinde hayatımız zehir olur. Devlet ve içtimâî nizamın gayesi, fertlere mal, can ve ırz emniyetini, çalışma (meslek) sulhünü sağlamaktır.

Bu şartlardan birinin eksik olduğu yerlerde ve zamanlarda hayat tatsızdır, insanlar mutsuzdur. *Münâvî: "Hadis, fakr'ı gınâya efdal bulanlara hüccettir"* der.

4855- ٢ ـ وَعَنْ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيْسَ لِابْنِ آدَمَ حَقٌّ فِى سِوَى هٰذِهِ الْخِصَالِ: بَيْتٌ يَسْكُنُهُ، وَثَوْبٌ يُوَارِى بِهِ عَوْرَتَهُ، وَجِلْفُ الْخُبْزِ وَالْمَاءِ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

«الجِلْفُ» الخبز وحده لا إِدَامَ معه، وقيل هو الخبز الغليظ اليابس.

2. (4855)- *Hz. Osman radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ademoğlunun şu üç şey dışında (temel) hakkı yoktur: İkamet edeceği bir ev, avretini örteceği bir elbise, katıksız ekmek ve su." [Tirmizî, Zühd 30, (2342).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler, hadiste geçen *hisâl* (şey) ile, kazanmak için peşinde koşması gereken temel ihtiyaçların kastedildiğini belirtir. Bunlar: İkamet edeceği mesken, avretini örteceği giyecek ve kuru ekmek ile su'dur. Mesken ve giyeceğin de sade ve asgari ölçüde olacağı açıktır. Çünkü, gıda *kuru ekmek* ile ifade edilmiştir. *Resûlullah* gıdayı ifade ederken *kuru ekmek* veya *katıksız ekmek* mânasına gelen *cilf* kelimesini kullanmakla, bu zaruri maddelerin asgari ölçülerini ifade etmiş olmaktadır. Nitekim *mesken* veya *ev* deyince gecekondudan *villa*ya kadar çok farklı mertebeleri var; giyecek de öyle. Şu halde *hak* olarak ifade edilen *nisab*, hayatın devamını konforsuz olarak sağlayacak asgari miktardır.

Münâvî, bazı alimlerin şu mütalâasını kaydeder: *"Dünyadan mal edinmek maksadıyla mesken, giyecek, binecek gibi şeylerden, bu miktardan fazlasına sahip olan kimse, bu fazlalığı, ona kendisinden daha fazla muhtaç olan Allah'ın diğer kullarına karşı yasaklamış olur."* *el-Kâdi* der ki: *"Resûlullah, hak ile, Allah'ın kişiye –ahirette bir mükâfaat veya suali olmadan– vermesi gereken şey kastedilir. Bundan dolayı kişiye ahirette mükâfaat veya mücâzaat yoktur. Çünkü bunlar, nefsin yaşayabilmek için mutlaka muhtaç olduğu şeylerdir. Bu zikredilen miktardan fazlası sorumluluğu olan nasiblerdir."*

Hakkı açıklama zımnında şöyle de söylenmiştir: *"Onunla, insanın müstehak olduğu şey kastedildi. Çünkü insan, o miktara muhtaçtır ve hayatının devamı ona bağlıdır. Maldan gerçek manada kastedilen de o (hak olan) miktardır. Zemahşerî der ki: "Mesken, giyecek, yiyecek ve içecek, insana zaruri olan ana unsurlardır."*

4856 ٣ــ وَعَنْ فُضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: طُوبى لِمَنْ هُدِىَ لِلإِسْلاَمِ وَكَانَ عَيْشُهُ كَفَافاً وَقَنِعَ]. أخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

3. **(4856)**- *Fudâle İbnu Ubeyd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İslâm hidayeti nasip edilen ve yeterli miktarda maişeti olup, buna kanaat edene ne mutlu!" [Tirmizî, Zühd 35, (2350).]

AÇIKLAMA:

Yeterli miktar diye tercüme ettiğimiz *kefâf'ı* en-Nihâye'de *İbnu'l-Esîr* şöyle açıklar: *"Bu, kendisine muhtaç olunan miktarı karşılayıp, artmayan şeydir. Bir başka ifadeyle asgari ölçüde ihtiyaca yeten miktardır. Kefâf miktarda tereffüh, tefahur yoktur."*

Şu halde hadis, İslâmî hidayetle müşerref olduktan sonra muhânete muhtaç kılmayacak en az miktarda maddî ihtiyaçlarını temin edebilen kimseyi tebrik etmekte, *"ne mutlu ona"* demektedir. Çünkü fazlasının hesabı var, o fazlalığın şevkiyle şımarma, harama kaçma, *"hakkını verememe"* tehlikesi var.

4857 ٤ــ وَعَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [سَألَ نَاسٌ مِنَ الأَنْصَارِ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَأَعْطَاهُمْ مَا سَألُوهُ ثُمَّ سَألُوهُ، فَأَعْطَاهُمْ

مَا سَأَلُوهُ. ثُمَّ سَأَلُوهُ فَأَعْطَاهُمْ مَا سَأَلُوهُ. حَتّى إِذَا نَفِذَ مَا عِنْدَهُ قَالَ: مَا يَكُونُ عِنْدِ مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ أَدّخِرَهُ عَنْكُمْ، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفُّهُ اللّهُ، وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللّهُ، وَمَنْ يَتَصَبَّرْ يُصَبِّرْهُ اللّهُ، وَمَا أُعْطِى أَحَدٌ عَطَاءً هُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَوْسَعُ مِنَ الصَّبْرِ]. أَخْرَجَهُ الستة.

وَزَادَ رَزِينَ رَحِمَهُ اللّهُ تَعالَى: [وَقَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ وَرُزِقَ كَفَافاً وَقَنَّعَهُ اللّهُ بِمَا آتَاهُ].

قُلْتُ: زَيَادة رِزِينَ أَخْرَجَهَا مسلم والترمذى من رواية ابن عمرو بن العاص والله أعلم.

«الكَفَافُ» الَّذِى لاَيفضل عن الحاجة ولا ينقص.

4. (4857)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ensar radıyallahu anhüm'den bazı kimseler, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan bir şeyler talep ettiler. Aleyhissalâtu vesselâm da istediklerini verdi. Sonra tekrar istediler, o yine istediklerini verdi. Sonra yine istediler, o istediklerini yine verdi. Yanında mevcut olan şey bitmişti; şöyle buyurdular:*

"Yanımda bir mal olsa, bunu sizden ayrı olarak (kendim için) biriktirecek değilim. Kim iffetli davranır (istemezse), Allah onu iffetli kılar. Kim istiğna gösterirse Allah da onu gani kılar. Kim sabırlı davranırsa Allah ona sabır verir. Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ihsanda bulunulmamıştır." [Buhârî, Zekât 50, Rikâk 20; Müslim, Zekat 124, (1053); Muvatta, Sadaka 7, (2, 997); Ebu Dâvud, Zekat 28, (1644); Tirmizî, Birr 77, (2025); Nesâî, Zekat 85, (5, 95).]

Rezîn rahimehullah şu ziyadede bulunmuştur: **"İslâm'a girip, yeterli miktarla rızıklandırılan ve verdiği bu miktara Allah'ın kanaat etmeyi nasip ettiği kimse kurtuluşa ermiştir."**

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın gani kılması, kalp zenginliği vermesidir. Zira bir hadiste إِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ **"Hakiki zenginlik kalp zenginliğidir, (gözütokluktur)"** buyrulmuştur.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın sehâvetini ve Allah'ın, isteyenlere verme hususundaki emrini infâzını göstermektedir. Hatta bir kere değil, üst üste isteyene ikinci, üçüncü sefer verdiğini de görmekteyiz.

★ Hadiste, isteyene özür beyan etmenin, iffetli olmasını tavsiye etmenin cevazı da gözükmektedir.

★ Sabretmek, istememek evla olmakla beraber, ihtiyaç durumunda istemenin caiz olduğu hükmü de çıkarılmıştır.

★ Sabır, insana verilen en hayırlı ihsan ve en bol sermayedir. *İbnu'l Cevzî* demiştir ki: *"İffetli olmak için halini halktan gizlemek ve onlara karşı istiğna izhar etmek gerektiği için, iffet sahibi batında Allah için muamelede bulunuyor demektir. Böylece, bu husustaki sıdkı nisbetinde maddî ve manevî kâra mazhar olur. Resûlullah sabrı, ihsanların en hayırlısı olarak ifade buyurdu. Çünkü o, nefsi, sevdiği şeylerden alıkoyar ve peşin yapılması hoşuna gitmeyen şeyleri yapmaya mecbur kılar. Halbuki, herkes yaptığı bu şeyleri terketse veya işlese âhirette ezâ ile karşılaşacaktı."*

★ Allah'ın müstağni kılması, ya maddî olarak rızık vermesi şeklinde, yahut da kalbine kanaat atması şeklinde tecelli eder.

4858 ● — وَعَنْ أَبِى أُمَامَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَا بْنَ آدَمَ إِنَّكَ إِنْ تَبْذُلِ الْفَضْلَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ تُمْسِكْهُ شَرٌّ لَكَ، وَلاَ تُلاَمُ عَلَى كَفَافٍ، وَبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِىُّ.

«الْيَدُ الْعُلْيَا» هى المعطى لِأَنَّهَا بالحقيقة تعلو على يد السائل صورة ومعنى.

5. (4858)- *Ebu Ümâme radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ey Âdemoğlu! Eğer fazla malını Allah yolunda harcarsan bu senin için daha hayırlıdır, kendine saklarsan senin için zararlıdır. Kefâf (yeterli miktar) sebebiyle levm edilmezsin. (Harcamaya), bakımları üzerinde olan-

lardan başla. Üstteki el (yani veren), alttaki elden (yani alandan) daha hayırlıdır." [Müslim, Zekât 97, (1036), Tirmizî, Zühd 32, (2344).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah*, İslâm'ın ideal ahlâkını tebliğ buyurmaktadır; ihtiyacı normal görecek kefâf miktarda yetinmek ve fazlasını Allah yolunda, O'nun rızası için harcamaktır. Kişi böylece, uhrevî mesuliyetten kurtulmaktan başka, onun sevabına mazhar olacaktır.

2- Kefâf miktarla yetinen, levm edilmez. Çünkü hayatının devamı için gerekli olan mesken, libas, yiyecek ve içecek için hesap sorulmayacaktır. Kefâfı taşan istihlâk ve mülkiyet, hesaba bâis olacaktır.

3- Kişi malını harcarken, önce bakmakla mükellef olduğu yakınlarına öncelik vermelidir. Kendi yakınları ihtiyaç içinde iken, sevap düşüncesiyle yabancılara harcamak, tasaddukta bulunmak caiz değildir. *Resûlullah*, kişinin ailesine harcadıklarının da sadaka olduğunu beyan buyurmuştur.

4- Hadis, *"veren el alan elden üstün"* demekle, *"zenginlik fakirlikten üstündür"* diyenlere delil olmaktadır.

4859 ٦ــ وَعَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ:
لَوْ أَنَّكُمْ تَتَوَكَّلُونَ عَلَى اللّهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ لَرَزَقَكُمْ كَمَا يَرْزُقُ الطَّيْرَ، تَغْدُو
خِمَاصاً وَتَرُوحُ بِطَاناً]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

«الخِمَاصُ» الجياع الخاليات البطون من الغذاء.

و «البِطَانُ» الشباع الممتلئات البطون.

6. (4859)- *Hz. Ömer radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Siz Allah'a hakkıyla tevekkül edebilseydiniz, sizleri de, kuşları rızıklandırdığı gibi rızıklandırırdı: Sabahleyin aç çıkar, akşama tok dönerdiniz." [Tirmizî, Zühd 33, (2345).]

★ TOKGÖZLÜLÜK

4860 ٢ ــ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى غِنَى النَّفْسِ].

أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِىُّ.

«الْعَرَضُ» مَا يتموله الانسان ويقتنيه من المال وغيره.

1. (4860)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Zenginlik mal çokluğuyla değildir. Bilakis zenginlik göz tokluğyladır." [Buhârî, Rikâk 15; Müslim, Zekât 120, (1051); Tirmizî, Zühd 40, (2374).]

AÇIKLAMA:

1- *Göz tokluğu* diye tercüme ettiğimiz ibarenin aslı غِنَى النَّفْس dir; yani *nefis zenginliği.* Bazı hadislerde غِنَى الْقَلْبِ, *kalp zenginliği* şeklinde gelmiştir. Dilimizde bunu en güzel ifade eden tabir *göz tokluğu* tabiridir. Bunun zıddı da *aç gözlülük*tür.

2- Hadisin İbnu Hibbân'da gelen bir veçhi şöyle: *"Hz. Ebû Zerr radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (bir defasında) bana:*

"Ey Ebu Zerr! Zanneder misin ki mal çokluğu zenginliktir?" *buyurdular. Ben: "Evet!" dedim. Tekrar:*

"Mal azlığının da fakirlik olduğunu mu sanırsın?" *buyurdular. Ben yine: "Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dedim. Bunun üzerine:*

"Şurası muhakkak ki gerçek zenginlik kalp zenginliğidir, gerçek fakirlik de kalp fakirliğidir!" *buyurdular."*

İbnu Battâl der ki: *"Hadisin mânası şudur: "Zenginliğin hakikatı mal çokluğu değil. Çünkü Allah'ın bol mal verdiği pekçok kimse, kendisine verilene ka-*

naat etmez, daha da artırmak için gayret sarfeder; haram mı, helal mi nereden geldiğine aldırmaz. Hırsındaki şiddete bakınca fakir zannedersin. Ancak zenginliğin hakikati ise nefis zenginliği, göz tokluğudur. Gözü tok olan da, kendisine verilenle müstağni olan,ona kanaat getiren, rıza gösteren, artırmak için hırsa kaçmayan,talepte ısrarlı olmayandır. İşte bu, zengin gibidir." Kurtubî der ki: *"Hadisin mânası: "Faydalı veya büyük veya memdûh olan zenginlik nefis zenginliğidir. Şöyle ki: Kişinin nefsi müstağni oldu mu tamahkârlığı bırakır, izzet ve büyüklük kazanır. Böyle bir kimsenin elde ettiği itibar, saygı, şeref ve övgü, hırsı sebebiyle aç gözlü olan bir kimsenin elde ettiği zenginlikten fazladır. Çünkü hırs onu, cimriliği ve düşüklüğü sebebiyle rezil işlere, hasis ve adi fiillere atar. Halktan onu kınayanlar çoğalır, insanlar nazarında itibarı düşer, herkesten daha hakir, daha zelîl duruma düşer. Hülasa, nefis zenginliği ile muttasıf olan kimse, Allah'ın kendine verdiği rızka kanaatkârdır, ihtiyaç dışı olan şeyleri artırmak için hırs etmez, talepte ısrarlı olmaz; istemek, dilenmek alçaklığını göstermez, bilakis Allah'ın verdiği nasibine razı olur. Sanki ebedî bir zenginliğe kavuşmuş gibidir. Aç gözlülükle muttasıf olan kimse, öbürünün zıddınadır. Herşeyden önce Allah'ın verdiğine razı değildir, durmaksızın habire bir arayış ve talep içindedir. Onun gayesi mal elde etmektir, haram-helal nasıl geldiği pek mühim değil, yeter ki kazansın. Bu hırs içinde kaybedecek olursa çok üzülür, adeta yıkılır. O sanki mal yönüyle fakirdir. Çünkü kendisine verilene istiğna göstermez ve sanki zengin değildir.*

Şurası da var: Tokgözlülük, Allah'ın indindeki mükâfaatın daha hayırlı ve ebedî olduğunu bilerek Allah Teâla'nın hükmüne rıza ve emrine teslim olmaktan neş'et eder. Bu kimse hırs ve talepten yüz çevirmiştir."

Tîbî der ki: *"Hadiste tokgözlülükle ilmî ve amelî kemâlâtın husûlünün murad edilmiş olması da mümkündür. Öyleyse âkil kişi, vaktini kemâlâtı tahsilden ibaret hakiki zenginliği kazanma yolunda harcamalıdır. Mal toplamak için değil; zira bu fakrı artırmaktan öte bir işe yaramaz."*

İbnu Hacer der ki: *"Nefs zenginliği, kalp zenginliğiyle, bütün işlerinde Allah'a karşı fakrını idrakle hâsıl olur. Böylece, yakîn kesbeder ki bütün ihtiyaçları gören, maddî ve mânevî zenginlikleri veren O'dur. Bunları alan ve engelleyen de O'dur. Bu yakîne eren kimse, Allah'ın kazasına razı olur, nimetlerine şükreder. Sırrı ortaya çıkınca O'na iltica eder. Kalbin, Rabbine duyduğu iftikardan Rabbi dışındakilere karşı istiğna (tokgözlülük) neşe't eder."*

4861 ٢ـ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَيْسَ الْمِسْكِينُ الَّذِى تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ، وَالتَّمْرَةُ وَالتَّمْرَتَانِ، وَلٰكِنِ الْمِسْكِينُ الَّذِى لاَ يَجِدُ غِنًى يُغْنِيهِ وَلاَ يُفْطَنُ بِهِ فَيُتَصَدَّقَ عَلَيْهِ، وَلاَ يَقُومُ فَيَسْأَلَ النَّاسَ] أَخْرَجَهُ السِّتَّةُ إِلاَّ التِّرْمِذِىَّ

2. (4861)- Yine *Ebu Hüreyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"(Hakiki) fakir, kapı kapı dolaşırken verilen bir iki lokmanın veya bir iki hurmanın geri çevirdiği kimse değildir. Fakat gerçek fakir, ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve halini anlayıp kendisine tasaddukta bulunacak biri çıkmayan, (buna rağmen) kalkıp halktan birşey istemeyen kimsedir." [Buhârî, Zekât 53, Tefsir, Bakara 48; Müslim, Zekât 102, (1039); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 7, (2, 923); Ebu Dâvud, Zekât 23, (1631, 1632); Nesâî, Zekât 76, (5, 85).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Kur'ân-ı Kerîm'de, kendisine zekât verilecekler bahsinde (Tevbe 60) zikri geçen *miskîn*i açıklamaktadır. *Miskin* kelimesi kısaca *fakir* demektir. Bu kelimenin örfî mânası izâfidir, herkesçe kabul edilmiş kesin bir ölçüsü ve târifi yoktur. Öyleyse, şer'î ölçünün belirtilmesi gerekmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm*, sadedinde olduğumuz hadiste bu meseleyi ele almakta, kapı kapı dolaşanların hakiki fakir olmadıklarını belirtmekte, insanlara halini açamayan gerçek fakirlerin araştırılması gereğine irşad buyurmaktadır. Bazı alimler, kapı kapı dolaşanların şer'î mânada *miskîn* olmadığını söyler ve *"Çünkü derler, böyle birisi, yiyeceğini tahsile muktedirdir."* Öyleyse hadis, muzdar kalmadıkça, kapı kapı dolaşanları zemmetmektedir. *Tîbî*, hadisten *"Bu kimselerin zekata müstehak olmamaları gerektiği"* hükmünü çıkarır. Ancak bazı âlimler: *"Murad, onların müstehak olmalarını nefyetmek değil, gerçek fakirliğin, bu bilinen fakirliğin dışında olduğunu ve onların zekâta müstehak olduklarını takrirdir"* demiştir. Hadisle ilgili olarak *Nevevî* de şunları söyler: *"Hadisin mânası şudur: "Sadaka'ya ehakk ve ona muhtaç olan kâmil mânadaki fakir miskin, kapıları dolaşanlar değildir. Hadis böylelerinden fakirliği nefyetmiyor, kâmil mânada fakirliği reddediyor."*

Ayet-i kerîmede Cenab-ı Hak da gerçek fakirleri, iffetinden halini insanlara açamayan ihtiyaç sahipleri olarak tanıtır: .... لاَيَسْئَلُونَ النَّاسَ اِلْحَافًا **"Sadaka-**

lar, kendilerini Allah yolunda hizmete adamış fakirler içindir ki, onlar yeryüzünde dolaşıp hayatlarını kazanmaya fırsat bulamazlar. Onların hallerini bilmeyen kimse, istemekten çekindikleri için, onları zengin sanır. Ey Habibim, sen onları yüzlerinden tanırsın. Yoksa onlar insanlardan ısrarla birşey istemezler..." (Bakara 173).

Şu halde ayet ve hadis, gerçek mânada fakirlik için iki şart beyan etmiş olmaktadır:

1) Zengin olmamak,

2) İffet sebebiyle ihtiyacını kimseye açmadığı için zengin zannıyla halk tarafından fakirliği bilinmemek.

Başta *Şâfiî* birkısım alimler, bu delilden hareketle, *fakir* ve *miskin* arasında bir fark görürler ve derler ki: *"Fakirin hali miskinden daha kötüdür. Miskin, birşeyleri olan fakat kendisine kâfi gelmeyen kimsedir. Fakir ise, hiçbir şeyi olmayan kimsedir."* Bu açıklamaya şu âyetten de delil gösterilmiştir: أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ **"Gemiye gelince o, denizde çalışan miskinlere aitti"** (Kehf 79). Ayette, içinde çalıştıkları gemileri olduğu halde, birkısım insanlar *miskîn* diye yâdedilmiştir.

Ebu Hanîfe ve diğer birkısım alimlere göre tam tersine *miskin*, fakire nazaran durumu daha kötü olan kimsedir. Bunların delili, اَوْمِسْكِيناً ذَا مَتْرَبَةٍ **"veya toprağa atılmış bir miskine"** (Beled 16) ayetidir. Bunlara göre miskin, *toprağa çıplaklık sebebiyle* atılmıştır.

İbnu'l-Kâsım ve *Ashâb-ı Mâlik*: *"Fakir ve miskinin aralarında bir fark yoktur, ikisi de halen birbirlerine müsavidir"* demiştir. Böyle hükmedenlere göre: *"Meskenet (miskinlik) fakrın ayrılmaz vasfıdır ama, zillet ve alçaklık mânasına gelmez. Zira, öyle miskin vardırki, nefis zenginliği sebebiyle büyük krallardan daha izzetlidir. Öyleyse miskinin mânası, dünyevî ihtiyaçlarını temînde aciz kimse demektir. Aciz kimse, ihtiyaçlarını temine kalkmaz, yerinde sâkin kalır"*[4]

4) Böylece *miskin* kelimesinin "oturup duran" demek olan *sâkin* kelimesinden geldiği ifade edilmektedir.

★ AZA RIZA

4862 ١ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا نَظَرَ أَحَدُكُمْ إِلَى مَنْ فُضِّلَ عَلَيْهِ فِى الْمَالِ وَالْخَلْقِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى مَنْ هُوَ أَسْفَلُ مِنْهُ، فَذٰلِكَ أَجْدَرُ أَنْ لاَ تَزْدَرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ] أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِى.

وزاد رزين فى رواية: قال عون بن عبد اللّٰه بن عتبة رحمه اللّٰه: كنت أصحب الأغنياء، فما كان أحدٌ أكْثَرَ هَمًّا منّى؛ كنت أرى دابة خيراً من دابتى، وثوباً خيراً من ثوبى. فلما سمعت هذا الحديث صحبت الفقراء فاسترحت.

«الازدراء» الاحتقار والعيب والانتقاص.

1. (4862)- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden biri, mal ve yaratılışça kendisinden üstün olana bakınca, nazarını bir de kendisinden aşağıda olana çevirsin. Böyle yapmak, Allah'ın üzerinizdeki nimetini küçük görmemeniz için gereklidir." [Buhârî, Rikâk 30; Müslim, Zühd 8, (2963); Tirmizî, Kıyamet 59, (2515).]

Rezîn bir rivayette şu ziyadede bulundu: *"Avn İbnu Abdillah İbnu Utbe rahimehullah dedi ki: "Ben zenginlerle düşüp kalkıyordum. O zaman benden daha heveslisi yoktu. Bir binek görsem benimkinden daha iyi görürdüm; bir elbiseye baksam, benimkinden daha iyi olduğuna hükmederdim. Ne zaman ki bu hadîsi işittim, fakirlerle düşüp kalktım ve rahata erdim."*

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, müslümanda bulunması gereken mühim bir *edebi* dile getirmektedir: Daima kendimizden aşağıda olana bakmak. Kendimizden aşağı de-

yince, sadece mal-mülk yönüyle aşağı olanlar anlaşılmamalıdır. Nitekim hadiste *halk* tabiri de geçmektedir; *yaratılış* diye tercüme ettik. Alimler bunu *suretce (yani dış görünüşce)* diye açıkladıkları gibi, *evlâd, iyâl, yakınlar, akrabalar gibi dünya hayatının zînetine girebilecek herşey* diye de anlamışlardır.

Sadedinde olduğumuz hadis mânasında olmak üzere, *Resûlullah* bir başka rivayette: اَقِلُّوا الدُّخُولَ عَلَى الاَغْنِيَاءِ فَاِنَّهُ اَحْرَى اَنْ لاَ تُزْدَرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ **"Zenginlerle az düşüp kalkın. Zira böyle yapmanız, Allah'ın (size olan) nimetini küçük görmemenize yardımcı olur"** buyurmuştur.

Bazı alimler şöyle demiştir: *"Bu hadiste mühim bir hastalığın ilacı var; zira bir kimse, kendinden üstün kimseye bakınca, bu halin onda hased uyandırmayacağından emin olamaz. Bu haset hastalığının ilacı da kendinden aşağıda olana bakmasıdır. Baktığı taktirde kendi haline şükretmeye tevessül eder."* Mevzumuzu bütünleyecek bir başka hadis de şöyle: **"İki haslet var ki, bunlar kimde bulunursa Allah onu şükredici ve sabredici olarak yazar. Kim dünya işlerinde durumu kendisinden düşük olana bakarsa, kendisindeki ona olan üstünlük sebebiyle Allah'a hamdeder. Kim de, dinî meselelerde kendinden üstün olanlara bakarsa ona uyar. Kim de dünya işlerinde kendinden üstün olana bakarsa, elinde olmayanlar için esef eder, üzülür ve böylece şükredici ve sabredici olarak yazılmaz."**

★ DİLENCİLİĞİN ZEMMİ

4863 ١ــ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَزَالُ الْمَسْأَلَةُ بِأَحَدِكُمْ حَتّٰى يَلْقَى اللّٰهُ وَلَيْسَ بِوَجْهِهِ مُزْعَةُ لَحْمٍ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِي.

«المزْعَةُ» القطعة من اللحم صغيرة كالتفة من الشيء.

1. **(4863)-** *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sizden biri dilenmeye devam ettiği takdirde yüzünde bir parça et kalmamış halde Allah'a kavuşur."** [Buhârî, Zekât 52; Müslim, Zekât 103, (1040); Nesâî, Zekât 83, (5,94).]

4864 ٢ــ وَعَنْ سمرة بن جندب رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: الْمَسَائِلُ كُدُوحٌ يَكْدَحُ بِهَا الرَّجُلُ وَجْهَهُ، فَمَنْ شَاءَ أَبْقَى عَلَى وَجْهِهِ، وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ. إِلاَّ أَنْ يَسْأَلَ الرَّجُلُ ذَاسُلْطَانٍ فِي أَمْرٍ لاَ يَجِدُ مِنْهُ بُدّاً]. أَخْرَجَهُ أَصْحَابِ السنن.

«الكُدوحُ» الخموش.

و «سُؤَالُ السُّلْطَانِ» قيل أراد به أن يطلب حقه من بيت المال.

2. **(4864)-** *Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki;*

"İstemeler bir nevi cırmalamalardır. Kişi onlarla yüzünü cırmalamış olur. Öyle ise, dileyen (hayasını koruyup) yüz suyunu devam ettirsin, dileyen de bunu terketsin. Şu var ki, kişi, zarurî olan (şeyleri) iktidar sahibinden istemelidir." [Ebu Dâvud, Zekât 26, (1639); Tirmizî, Zekât 38, (681); Nesâî, Zekât 92, (5, 100).]

4865 ٣ـ وَعَنْ عَائِذِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَأَعْطَاهُ فَلَمَّا وَضَعَ رِجْلَهُ عَلَى أُسْكُفَّةِ الْبَابِ قَالَ ﷺ: لَوْ تَعْلَمُونَ مَا فِي الْمَسْأَلَةِ مَا مَشَى أَحَدٌ إِلَى أَحَدٍ يَسْأَلُهُ شَيْئاً]. أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ.

3. **(4865)**- *Âiz İbnu Amr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan bir şeyler istedi. Aleyhissalâtu vesselâm da verdi. Adam dönmek üzere ayağını kapının eşiğine basar basmaz, Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Dilenmede olan (kötülükleri) bilseydiniz kimse kimseye birşey istemek için asla gitmezdi!" *buyurdular."* [Nesâî, Zekât 83, (5, 94, 95).]

4866 ٤ـ وَعَنْ الزبير رضى اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ أَحْبُلَهُ ثُمَّ يَأْتِى الْجَبَلَ فَيَأْتِى بِحُزْمَةٍ مِنْ حَطَبٍ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعُهَا، خَيْرٌ لَهُ مَنْ اَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ، أَعْطُوهُ أَوْ مَنَعُوهُ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِىُّ.

4. **(4866)**- *Hz. Zübeyr radiyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kişinin iplerini alıp dağa gitmesi, oradan sırtında bir deste odun getirip satması, onun için, insanlara gidip dilenmesinden daha hayırlıdır. İnsanlar istediğini verseler de vermeseler de." [Buhârî, Zekât 50, Büyû' 15.]

AÇIKLAMA:

1- Dinimiz dilenme meselesine de yer vermiş, onunla ilgili bazı teferruatı teşri etmiştir. Zaruret haline gelen bir durumda, insanlara halini açmak meşru kılınmış ise de, dilenmeyi kazanç vasıtası veya meslek haline getirmeyi haram kılmıştır. Yukarıda kaydedilen hadisler bu hususu ifade etmektedir. Bu mevzuda müteakiben gelecek başka hadisler de mevcuttur. Alimlerimiz مَن سَأَلَ النَّاسَ تَكَثُّراً فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْراً **"Kim, insanlara, (mal) artırmak için talepte bulunursa ateş talep etmiş olur"** hadisine dayanarak ihtiyacını görecek miktar dışında istemeyi haram addetmiştir.

2- *Hattâbî*'ye göre, dilencinin, Kıyamet günü yüzünün eti ve derisi dökülmüş olarak hesap vermeye gelmesi, onun itibarını, değerini, mevkiini kaybederek, iyice düşüp alçaldığını ifade eder. *Hattâbî* devamla der ki: *"Veya dilenci-*

nin azabı, yüzüne tatbik edilecektir; bu sebeple yüzünün eti dökülecektir. Çünkü, ceza prensip olarak cinayetin işlendiği âzaya uygulanır. Dilenci de, dilenmek suretiyle yüzünü alçaltıp zelil etmiştir. Veya dilenci, yüzü tamamen kemik olduğu halde ba's olunur. Böylece bu hal ona, kendisini tanıtan bir alâmet olur."

İbnu Ebî Cemre, yüzden etin dökülmesini, *"Kişide hiçbir güzellik kalmaz, çünkü yüz güzelliği yüzde mevcut etle tahakkuk eder"* der.

Mühelleb, zahirî mânayı esas almak ister. Ona göre, burdaki sır şudur: *"Kıyamet günü, güneş yaklaşacaktır, eğer kişi yüzünde et olmaksızın gelirse, güneş ona daha çok eziyet verir. Hadisle, zengin olduğu halde malını artırmak düşüncesiyle dilenene sadakanın helal olmadığı murad edilmiştir. Amma, muzdar kalıp isteyen kimseye herhangi bir ikâb yoktur, onun istemesi mübahtır."*

3- 4866 numarada kaydedilen *Hz. Zübeyr radıyallahu anh rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm, "kişinin rızkını temin için dilenmektense, nefsini en meşakkatli işte yormasının daha hayırlı olacağını"* ifade etmektedir. Bu da şeriat-ı garrâmız nazarında dilenmenin ne kadar çirkin olduğunu ifadeye kâfidir. Kişi isteyince, istemenin zilletini çektiği gibi, verilmeyince de reddedilmenin zilletini çeker; bu esnada sarfedilecek kınamalar, haysiyet kırıcı hakaretler de caba. Kendisinden istenen kimse her isteyene vermeye kalksa, zamanla o da darlığa düşer. İstemek meşru, her isteyene vermek vacib olsa, bedava geçime alışan insanlar çoğalır, iktisadi hayat bozulur. Bu sebeple dinimiz istemeyi çok dar kayıtlarla meşru kılmış, kazanmaya gücü yetene dilenmeyi haram etmiştir.

4867 ٥ـ وَعَنْ ثَوْبَانِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ يَتَكَفَّلُ لِى أَنْ لاَ يَسْأَلَ النَّاسَ شَيْئاً وَأَتَكَفَّلُ لَهُ بِالْجَنَّةِ. فَقَالَ ثَوْبَانُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: أَنَا. فَكَانَ لاَيَسْأَلُ أَحَداً شَيْئاً]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنّسَائِى.

5. **(4867)**- *Sevbân radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün):*

"Cenneti garanti etmem mukabilinde, insanlardan hiçbir şey istememeyi kim garanti edecek?" *buyurdular. Sevbân radıyallahu anh atılıp:*

"Ben, (Ey Allah'ın Resûlü!)" dedi. Sevbân (bundan böyle) hiç kimseden bir şey istemezdi." [Ebu Dâvud, Zekât 27, (1643); Nesâî, Zekât 86, (5, 96).]

AÇIKLAMA:

Burada *istemek* kelimesi, dilenmeden daha geniş bir mânada kullanılmıştır. Çünkü hiçbir şey istememek talep edilmektedir. Nitekim, Ashab'tan gelen rivayetler, onların *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu nevi tavsiyelerini, söylediğimiz mânada anladıklarını te'yid etmektedir. Zira *Ebu Dâvud*'un aynı babtaki bir başka rivayetinde فَلَقَدْ كَانَ بَعْضُ اُولَئِكَ النَّفَرِ يَسْقُطُ سَوْطَهُ فَمَا يَسْاَلُ اَحَداً اَنْ يُنَاوِلَهُ اِيَّاهُ *"(Bu hadisi işitenlerden bazıları vardı ki, yere kamçısı düşse "şunu bana ver!" demez (bineğinden inip kendisi alır)dı"* denmektedir. *Nevevî: "Bu hadiste, istemek denebilen bir şey ne kadar basit de olsa ondan kaçınmaya teşvik var"* der. Ancak alimler, nefse ölüm getirecek bir darlık karşısında talebin meşru olduğuna hükmederler. Çünkü derler, *"Zaruretler haramı mübah kılar."* Hatta bazıları: *"Böyle bir durumda istemez ve ölürse, âsi olarak ölmüş olur"* demiştir.

4868 ٦ـــ وَعَنْ مَعَاوِيَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لاَتُلْحِفُوا فِى الْمَسْاَلَةِ، فَوَ اللّٰهِ لاَيَسْاَلُنِى اَحَدٌ مِنْكُمْ شَيْئاً فَتُخْرِجُ لَهُ مَسْاَلَتُهُ شَيْئاً وَأَنَا لَهُ كَارِهٌ فَيُبَارَكُ لَهُ فِيمَا أَعْطَيْتُهُ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ وَالنَّسَائِىُّ.

«الإلحافُ» الإلحاح فى المسألة والإ كثار منها.

6. **(4868)**- *Hz. Muâviye radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İstemede ısrar etmeyin. Vallahi, kim benden bir şey ister, ben ona vermek arzu etmediğim halde, ısrarı (sebebiyle) bir şey kopartırsa, verdiğim o şeyin bereketini görmez." [Müslim, Zekat 99, (1038); Nesâî, Zekat 88, (5, 97, 98).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* normalde yasaklanmış olan istemeyle, mecbur kalındığı taktirde istemenin mühim bir edebini öğretmektedir: Israr etmemek... Sadedinde olduğumuz hadiste *ilhâf*la ifade edilen bu hali *ısrar etmek* diye tercüme ettik. Ancak birkısım dilencilerin bu husustaki halini ifade için *sırnaşmak* kelimesi de kullanılabilir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Nesâî'de gelen bir başka hadislerinde *ilhâf*ın ne olduğunu açıklar: *"Ebu Sa'îdu'l-Hudrî anlatıyor: "Annem beni*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gönderdi. Yani ondan ciddî bir ihtiyacımız için birşeyler isteyecektim. Yanına varıp oturdum (ihtiyacımı söyleyemedim). Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana yöneldi ve (niyetimi anlamışcasına):

"Kim (başkasına ihtiyaç arzından) istiğna ederse, Allah onu müstağni kılar. Kim iffetini korumak isterse Allah onun iffetini korur. Kim (azla) yetinmek isterse Allah ona kifâyet verir. Kim bir okiyye değerinde malı olduğu halde başkasından isterse "ilhâf"ta bulunmuş olur" *buyurdular. Ben (kendi kendime): "Bâkûte adındaki devem bir okiyye (=40 dirhem)den daha değerli!" deyip geri döndüm ve Aleyhissalâtu vesselâm'dan istekte bulunmadım."*

Şu halde, bu rivayete göre, ülemânın *ısrâr* diye açıkladığı *ilhâf*, 40 dirheme tekabül eden bir malı olduğu halde dilenmektir. 4870 numaralı hadis, bu miktarın altın cinsinden olduğunu tasrîh edecektir. *Ebu Saîd rivayeti*, ayrıca ashabın, bu kırk dirheme sahip olmaktan ne anladığını da göstermektedir: Bundan maksad 40 dirhemlik nakid para değil, bu değerde, paraya tahvil edilebilecek bir maldır. Sözgelimi bir devesi olmak, bağı bahçesi olmak gibi.

4869 ٧ــ وَعَنِ ابْنِ الفَرَاسِى. [أَنَّ أَبَاهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ، أَسْأَلُ؟ قَالَ: لاَ. وَإِنْ كُنْتَ لاَ بُدَّ فَاسْأَلِ الصَّالِحِينَ] أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِى.

7. **(4869)**- *İbnu'l-Firâsî*'nin anlattığına göre, *babası radıyallahu anh: "Ey Allah'ın Resûlü! (İhtiyacımı başkasından) isteyeyim mi?" diye sormuş, Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Hayır, isteme! Ancak istemek zorunda kalmışsan, bari sâlihlerden iste!" *buyurmuşlardır."* [Ebu Dâvud, Zekat 28, (1646); Nesâî, Zekat 84, (5, 95).]

AÇIKLAMA:

Burada *sâlih, ihtiyacı görmeye muktedir olan* demektir. Hayırlı kimse mânasına da gelir. Sâlihler, isteyeni boş çevirmezler ve gönül rızası ile verirler. Ayrıca sâlihlerin ihsanı helal maldandır; kıymetli, haysiyetlidir, rencide edici değildir. Sâlih olan Allah rızası için verir, minnet etmez, hayır duada bulunur.

4870 ٨ــ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ سَأَلَ النَّاسَ وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَسْأَلَتُهُ فِى وَجْهِهِ

خُمُوشٌ أَوْ خُدُوشٌ أَوْ كُدُوحٌ قِيلَ: وَمَا يُغْنِيهِ؟ قَالَ: خَمْسُونَ دِرْهَماً
أَوْ قِيمَتُهَا مِنَ الذَّهَبِ]. أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

8. **(4870)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim, kendisini müstağni kılacak miktarda malı olduğu halde isterse, Kıyamet günü, istediği şey suratında bir tırmalama veya soyulma veya ısırma yarası olarak gelir!" *Yanında bulunanlar:*

"Kişiyi müstağni kılan (miktar) nedir?" diye sordular.

"Kırk dirhem altın veya o kıymette bir başka şey!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Zekât 23, (1626); Tirmizî, Zekât 22, (650); Nesâî, Zekât 87, (5, 97); İbnu Mâce, Zekât 26, (1840).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste dilenciliğin cezası olarak Kıyamet günü suratta hâsıl olacak yaralar *humûş, hudûş* ve *küdûh* kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bunlar bir bakıma müterâdif kelimelerdir. Ma'nayı te'yiden üçü de söylenmiştir. Bazı alimler, kelimeler arasında mâna farkı olduğunu söylemiştir. Buna göre az isteyen, çok isteyen ve aşırı isteyen herbirinin mertebesine göre yara farklıdır, tercümede tırmalama, soyma, ısırma diye bu derecelemeyi belirtmeye çalıştık.

2- Hadiste zenginliğin ölçüsüne temas edilmekte ise de, *İmam Mâlik ve Şâfiî rahimehumullah: "Zenginliğin malum bir sınırı, tarifi yoktur, insanların haline itibar edilir"* demişlerdir. Kişi kazanabiliyorsa, *Şâfiî*'ye göre, tek dirhemle de zengindir. Çalışmaktan aciz kimse, iyali de çoksa, bin dirhemi de olsa fakirdir. Alimlerden birkısmı, bu hadise dayanarak 50 dirhemi olan kimsenin zengin sayılacağına ve sadakanın ona haram olacağına hükmetmiştir (*Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed, İshâk). Ebu Hanîfe* ve ashabı sadakayı haram kılan miktarın 200 dirhem olduğunu söylemişlerdir. Bu onlara göre aynı zamanda zekatı farz kılan nisabtır.

4871 ٩ـــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
ﷺ: مَنْ سَألَ النَّاسَ تَكَثُّراً، فَإِنَّمَا يَسْألُ جَمْراً فَلْيَسْتَقِلَّ أَوْ لِيَسْتَكْثِرْ].
أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

9. (4871)- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim (malını artırmak için) insanlardan dilenirse, o mutlak surette ateş talep etmiş olur. Öyleyse ister azla yetinsin isterse çoğaltmayı istesin, (artık kendisi bilir)!" [Müslim, Zekât 105, (1041).]

4872 ١٠ ـ وَعَنْ قَبيصة بن مخارق رضى اللّه عنه قال: [تَحَمَّلْتُ حَمَالَةً فَلَقِيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَسْأَلُهُ فِيهَا. فَقَالَ: أَقِمْ حَتَّى تَأْتِينَا الصَّدَقَةُ فَنَأْمُرَ لَكَ مِنْهَا. ثُمَّ قَالَ: يَاقَبِيصَةُ، إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لاَ تَحِلُّ إِلاَّ لِأَحَدِ ثَلاَثَةٍ: رَجُلٌ تَحَمَّلَ حَمَالَةً، فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتّى يُصِيبَهَا. ثُمَّ يُمْسِكُ، وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ جَائِحَةٌ فَجْتَاحَتْ مَالَهُ فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتَّى يُصِيبَ قِوَاماً مِنْ عَيْشٍ، أَوْ قَالَ سِدَاداً مِنْ عَيْشٍ؛ وَرَجُلٌ أَصَابَتْهُ فَاقَةٌ، حَتّى يَقُولَ ثَلاَثَةٌ مِنْ ذَوِى الْحِجَى مِنْ قَوْمِهِ: لَقَدْ أَصَابَتْ فُلاَنَاً فَاقَةٌ، فَحَلَّتْ لَهُ الْمَسْأَلَةُ حَتّى يُصِيبَ قِوَاماً مِنْ عَيْشٍ، أَوْ قَالَ سِدَاداً مِنْ عَيْشٍ، فَمَا سِوُهُنَّ مِنَ الْمَسْأَلَةِ يَاقَبِيصَةُ سُحْتٌ، يَأْكُلُهُ صَاحِبُهُ سُحْتاً]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

«الحمَالَةُ» بفتح الحاء أن يقع حرب بين قومين فتقع بينهم قتلى فيلتزم رجل أن يؤدى ديات القتلى من عنده طلباً للصلح واتقاء الفتنة.

و «الجائِحَةُ» الآفة التى تعرض للإنسان فتستأصل ماله وتدعه محتاجاً إلى الناس.

و «القِوَامُ» ما يقوم به أمر الإنسان من ماله ونحوه.

و «السّدادُ» بكسر السين ما يكفى.

و «السُّحْتُ» الحرام، سمى به لأنه يسحت البركة، أى يذهبها، أو لأنه يهلك آكله.

10. (4872)- *Kabîsa İbnu Muhârik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Sulh için diyet (hamâle) ödemeyi kabullenmiştim. Bu hususta yardım istemek için Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı aradım ve karşılaştık. (Meseleyi açınca):*

"Bekle, bize sadaka malı gelecek. O zaman ondan sana da verilmesini emrederim" *buyurdular. Sonra da:*

"Ey Kabîsa! İstemek, üç kişi dışında hiç kimseye helal olmaz:

★ Sulh diyeti (hamâle) kabullenen kimse. Buna, gereken miktarı buluncaya kadar, istemesi helaldir. Ama o miktara ulaşınca, artık istemez.

★ Afete uğrayıp malını kaybeden kimse. Buna da maişetini temin edecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir.

★ Fakirliğe uğrayan adam. Eğer kavminden üç kişi, "Falancaya fakirlik isabet etti" diye ittifak ederlerse, geçimine yetecek miktarı elde edinceye kadar istemesi helaldir. Bunlar dışında istemek, ey Kabîsa haramdır." [Müslim, Zekât 109, (1044); Ebu Dâvud, Zekât 26, (1640); Nesâî, Zekat 86, (5, 96, 97).]

AÇIKLAMA:

1- *Hamâle*, aralarında çıkan iki kabilenin veya kimselerin arasını bulup sulhü temin etmek için bir tarafa ödenecek meblağa denir. Şu halde hadiste *Kabîsa radıyallahu anh* böyle bir vazifeyi üzerine almış ve yüksek meblağ sebebiyle borçlu duruma düşmüştür. Bu durumda olan kimse başkasından para isteyebilir.

2- Hadiste, dilenmesi caiz olan bir kimse fakirliğe uğrayan adamdır. Ancak bunun fakirleştiğine dair, kendi kavminden aklı başında üç kişinin şehadeti şart koşulmaktadır. *Nevevî* bu şehadet meselesiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: *"Resûlullah, şahidin kavminden olmasını şart koştu. Çünkü onlar, adamın iç halini, mal durumunu, gizli olan ibadet durumunu bilecek ehl-i hibredirler. Bu söylenenleri arkadaşlık sebebiyle yakından tanıyanlar bilebilir. Akıl şartı zikredilmiştir. Çünkü şahitte teyakkuz (uyanıklık) gerekli bir vasıftır, gaflet sahibinin şehadeti makbul olmaz.*

Şahidin üç olması şartına gelince: Bu hususta ashabımızdan (Şâfiîlerden) bazısı der ki: "Fakra düşmüş olmanın sübûtunda beyyine budur." Böyle düşünenler, hadisin zâhirini esas alarak, bu meselede az sayıda şahidin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Ancak cumhur, zina hariç diğer şahidliklerde olduğu gibi, bu meselede de iki adil kimsenin yeterli olacağını söylemiş, hadiste geçen

"üç" ü, istihbaba hamletmiştir. Bu şart ayrıca, kendisinin malı olduğu bilinen kimseye hamledilmiş; dolayısiyle, zengin kimsenin, malının telef olduğu, fakirleştiği hususundaki şahsî beyanının makbul olmayacağına hükmedilmiştir. Malı olmadığı bilinen kimse için beyyine yani şehadet şart değildir, kendi beyanı esas alınır."

Şu halde, hadiste zikredilen bu üç hal dışında dilenmek haramdır.

4873 ١١ ـ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [أَتَى رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يَسْأَلُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: أَمَا فِى بَيْتِكَ شَىْءٌ؟ قَالَ: بَلَى؛ حِلْسٌ نَلْبَسُ بَعْضَهُ وَنَبْسُطُ بَعْضَهُ، وَقَعْبٌ نَشْرَبُ فِيهِ الْمَاءَ. فَقَالَ: ائْتِنِى بِهِمَا. فَأَتَاهُ بِهِمَا. فَأَخَذَهُمَا ﷺ بِيَدِهِ، وَقَالَ: مَنْ يَشْتَرِى هٰذَيْنِ؟ قَالَ رَجُلٌ: أَنَا آخُذُهُمَا بِدِرْهَمٍ. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ يَزِيدُ عَلَى دِرْهَمٍ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلاثاً. قَالَ رَجُلٌ: أَنَا آخُذُهُمَا بِدِرْهَمَيْنِ. فَأَعْطَاهُمَا إِيَّاهُ، وَأَخَذَ الدِّرْهَمَيْنِ فَأَعْطَاهُمَا لِلأَنْصَارِىِّ، وَقَالَ: اشْتَرِ بِأَحَدِهِمَا طَعَاماً فَانْبِذْهُ إِلَى أَهْلِكَ، وَاشْتَرِ بِالآخَرِ قَدُوماً فَأْتِنِى بِهِ. فَأَتَاهُ بِهِ فَشَدَّ فِيهِ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عُوداً بِيَدِهِ. ثُمَّ قَالَ لَهُ: اذْهَبْ فَاحْتَطِبْ وَبِعْ، وَلاَ أَرَيَنَّكَ خَمْسَةَ عَشَرَ يَوْماً. فَفَعَلَ. ثُمَّ جَاءَ، وَقَدْ أَصَابَ عَشَرَةَ دَرَاهِمَ فَاشْتَرَى بِبَعْضِهَا ثَوْباً وَبِبَعْضِهَا طَعَاماً فَقَالَ لَهُ ﷺ: هٰذَا خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَجِىءَ الْمَسْأَلَةُ نُكْتَةً فِي وَجْهِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لاَ تَصْلُحُ إِلاَّ لِذِى فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْلِذِى غُرْمٍ مُقْطِعٍ، أَوْلِذِى دَمٍ مُوجِعٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، وَهَذَا لَفْظُهُ، وَالتِّرْمِذِىُّ بِاخْتِصَارٍ.

11. (4873)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ensârî bir zat gelip Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan birşeyler istemişti.*

"Evinde hiçbir şey yok mu?" *buyurdular. Adam:*

"Evet, dedi. Bir çulumuz var. Bir kısmıyla örtünüp, birkısmını da yaygı olarak yere seriyoruz! Bir de su içtiğimiz kabımız var."

"Onları bana getir!" *diye emrettiler. Adam gidip getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm eşyaları eline alıp:*

"Şunları satın alacak yok mu?" *buyurdular. Bir adam:*

"Ben bir dirheme satın alıyorum" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:

"Bir dirhemden fazla veren yok mu?" *dedi ve iki üç sefer tekrarlayarak (açık artırmaya çıkardı). Orada bulunan bir adam:*

"Ben onlara iki dirhem veriyorum" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm eşyaları ona sattı. İki dirhemi alıp Ensarîye verdi ve:

"Bunun biriyle ailen için yiyecek al, ailene ver. Diğeriyle de bir balta al bana getir!" *buyurdular. Adam gidip bir balta alıp getirdi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ona eliyle bir saplık geçirdi. Sonra:*

"Git, odun eyle, sat ve onbeş gün bana gözükme!" *buyurdu. Adam aynen böyle yaptı, sonra yanına geldi. Bu esnada on dirhem kazanmış, bunun bir kısmıyla giyecek, bir kısmıyla da yiyecek satın almıştı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bak, bu senin için, Kıyamet günü alnında dilenme lekesiyle gelmenden daha hayırlıdır!" *buyurdu ve sözlerine şöyle devam etti:*

"Dilenmek, sersefil, fakra düşmüş veya rüsvay edici borca batmış veya elem verici kana bulaşmış insanlar dışında, kimseye caiz değildir." [Ebu Dâvud, Zekât 26, (1641); Tirmizî, Büyû 10, (1218); İbnu Mâce, Ticârât 25, (2198).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *elem verici kan* tabiriyle kâtil ve yakınları kastedilmiştir. Çünkü diyet ödeyerek sulha bağlanan kan meselesinde, katilin ödeyecek yeterli miktarda parası olmadığı taktirde, katil ve yakınları sıkıntı ve elem içerisinde kalır. *Resûlullah* bu durumda katil tarafın dilenerek de olsa, malum meblağı temin etmeye ruhsat tanımıştır.

Hadis, fukaralık probleminin çözümünde en müessir, en muteber yolu da göstermiştir: En zarurî eşyalardan bile olsa ucuz-pahalı satıp basit bir sermaye teşkil edip, bu parayı meşru olan bir iş, bir ticarete maya yapmak. Bu tarzda hiçbir kimseye minnet mevcut değildir. Kişi ailesi içerisinde daha sade, maddî teçhizattan daha mahrum bir vaziyette yaşayabilir. Başkasına borç pahasına lüks

hayatı *Resûlullah* tavsiye etmemektedir. Zahmetli bile olsa çalışarak kazanmak, minnetli yaşamaktan pek çok evladır.

4874 ١٢ـ وَعَنْ حبشى بن جنادة السلولى رضى اللّه عنه قال: [أَتَى أَعْرَابِىٌّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ وَهُوَ وَاقِفٌ بِعَرَفَةَ فَأَخَذَ بِطَرَفِ رِدَائِهِ، وَسَأَلَهُ إِيَّاهُ. فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ. فَذَهَبَ بِهِ مَعَهُ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ حُرِّمَتِ الْمَسْأَلَةُ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ الصَّدَقَةَ لاَتَحِلُّ لِغَنِىٍّ، وَلِذِى مِرَّةٍ سَوِىٍّ، وَلاَ تَحِلُّ إِلاَّ لِذِى فَقْرٍ مُدْقِعٍ، أَوْ غُرْمٍ مُفْظِعٍ، أَوْ دَمٍ مُوجِعٍ، وَمَنْ سَأَلَ النَّاسَ لِيُثْرِىَ بِهِ مَالَهُ كَانَ خُمُوشاً فى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَرَضْفاً يَأْكُلُهُ مِنْ جَهَنَّمَ. فَمَنْ شَاءَ فَلْيُقِلْ، وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْثِرْ] أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

وزاد رزين رحمه اللّه. «وَإِنِّى لَأُعْطِى الرَّجُلَ الْعَطِيَّةَ فَيَنْطَلِقُ بِهَا تَحْتَ إِبْطِهِ أَوْ جَاعِلُهَا فِى بَطْنِهِ وَمَا هِىَ إِلاَّ نَارٌ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: فَلِمَ تُعْطِى يَارَسُولَ اللّهِ مَا هُوَ نَارٌ. فَقَالَ: أَبَى اللّهُ لِىَ الْبُخْلَ وَأَبَوْا إِلاَّ مَسْأَلَتِى. قَالُوا: وَمَا الْغِنَى الَّذِى لاَ يَنْبَغِى مَعَهُ الْمَسْأَلَةُ؟ قَالَ قَدْرُ مَا يُغَدِّيهِ أَوْ يُعَشِّيهِ».

«المِرَّةُ» بكسر الميم: الشدة والقوة.

و «السَّوِىّ» التام الخلق السليم من الآفات.

و «الفَقْرُ الْمُدْقِعُ» هو الذى يلصق صاحبه بالدقعاء، وهى التراب لشدته، وقيل هو سوء احتمال الفقر.

و «الغُرمُ» أداء ما تكفلت به.

و «المُفظعُ» الشديد الشنيع.

و «الدَّمُ المُوجِعُ» أن يتحمل إنسان دية فيسعى فيها يؤدّيها إلى أولياء

المقتول، وإن لم يؤدها قتل المتحمل عنه وهو نسيبه أو حميمه فيوجعه قتله.

و «الرَّضْفُ» جمع رضفة، وهى الحجارة المحماة.

12. **(4874)**- *Habeşî İbnu Cünâde es-Selûlî radıyallahu anh* **anlatıyor:** *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Arafat'ta vakfede iken bir bedevi gelerek ridasının bir ucundan tutup, ondan bunu istedi. Aleyhissalâtu vesselâm da onu ona verdi. Adam ridayı beraberinde alıp gitti. Tam o sırada dilenmek haram kılındı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sadaka zengine helal değildir; sağlığı yerinde güç kuvvet sahibine de helal değildir. O, sersefil edici, fakre düşen, haysiyeti kırıcı borca giren, eleme boğan kana bulaşan kimseler dışında hiç kimseye helal değildir. Öyleyse, kim malını artırmak için insanlara el açarsa, bu, Kıyamet günü suratında cırmalama yaralarına ve cehennemde yiyeceği kızgın taşlara dönüşür. Öyleyse (buyursun) dileyen azla yetinsin, dileyen de çoğaltmaya çalışsın." [Tirmizî, Zekât 23, (653).]

Rezîn merhum şu ziyadede bulunmuştur: **"Ben, bir adama ihsanda bulunurum. Adam da onu koltuğunun altına koyarak alıp gider veya yiyip midesine indirir. Halbuki bu, (eğer layık değilse) o adam için ateşten başka bir şey değildir."**

Resûlullah'ın bu sözü üzerine Hz. Ömer radıyallahu anh:

"Ey Allah'ın Resûlü! Öyleyse ateş olan bir şeyi niye veriyorsunuz?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah benim cimri olmamı kabul etmedi, insanlar da benden istememeyi kabul etmedi!" *cevabını verdi. Orada bulunanlar:*

"Dilenmeyi haram kılan zenginlik nedir?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Sabah veya akşam yetecek kadar yiyecektir!"** *buyurdular."*

4875 ١٣ـ وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ نَزَلَتْ بِهِ فَاقَةٌ فَأَنْزَلَهَا بِالنَّاسِ لَمْ تُسَدَّ فَاقَتُهُ، وَمَنْ نَزَلَتْ بِهِ فَاقَةٌ فَأَنْزَلَهَا بِاللّٰهِ فَيُوشِكُ اللّٰهُ لَهُ بِرِزْقٍ عَاجِلٍ أَوْ آجِلٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِىُّ وصححه.

13. (4875)- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim kendisine gelen bir fakirliği hemen halka intikal ettirirse (yani onlara açarak dilenmeye kalkarsa), onun fakirliğinin önüne geçilmez. Kime de fakirlik gelir, o da bunu Allah'a açarsa, Allah ona er veya geç rızkıyla imdat eder." [Tirmizî, Zühd 18, (2327); Ebu Dâvud, Zekât 28, (1645).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* herhangi bir sebeple maddî sıkıntıya düşen, fakr u zarurete maruz kalan kimsenin, insanlara şekvâ etmeyip Allah'a yönelmesini tavsiye etmektedir. *Tîbî,* hadiste, *"İçine düştüğü fakirliğin giderilmesinde insanlardan dilenmeyi esas alan"* kimsenin kastedildiğini söyler.

Hadisin Ebu Dâvud'daki veçhinde وَمَنْ اَنْزَلَهَا بِاللّهِ اَوْشَكَ اللّهُ لَهُ بِالغِنَى اِمَّا بِمَوْتٍ عَاجِلٍ اَوْ غِنًى عَاجِلٍ **"Kim fakrını Allah'a açarsa, Allah'ın ona acil bir ölüm veya acil bir zenginlikle imdat etmesi yakındır"** buyrulmuştur. Şarihler, *acil bir ölüm*den yakınlardan zengin birinin ölümüyle mirasa konması diye yorum çıkarmışlardır.

4876 ١٤ ـــ وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: شَرُّ النَّاسِ الَّذِى يَسْأَلُ بِوَجْهِ اللّهِ وَلاَ يُعْطَى بِهِ. وَقَالَ: لاَ تَسْأَلُوا بِوَجْهِ اللّهِ إلاَّ مِنْهُ]. أَخْرَجَهُ رَزِينَ.

14. (4876)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İnsanların en şerlisi, "Allah rızası için" diyerek dilenip de, istediği verilmeyen kimsedir."

İbnu Abbâs derdi ki: "Allah rızası için" diyerek istekte bulunmayın. Bu tabiri sadece Allah'tan isterken kullanın." [Rezîn tahric etti. Hadis *Suyutî*'nin el-Câmiu's-Sağîr'inde mevcuttur. (Feyzu'l-Kadir Şerhi 4, 159); Nesâî'de de, hadisin birinci kısmı, uzun bir rivayetin bir parçası olarak geçer. (Zekât 74, (5, 83-84).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, belirtilen iki kaynakta farklı şekillerde harekelenmiş ve mâna da biraz farklı şekillerde tevcih edilmiştir.

el-Câmi'u's-Sağir'de şöyle: شَرُّ النَّاسِ الَّذِى يُسْأَلُ بِاللّٰهِ ثُمَّ لاَيُعْطِى **"İnsanların en şerlisi, kendisinden "Allah adına" denilerek istenir de buna rağmen vermeyen kimsedir."** Şârih *Münavî,* mânayı belirttiğimiz şekilde tevcih eder.

Nesâî'de ise şöyle: وأُخْبِرُكُمْ بِشَرِّ النَّاسِ... الذى يَسْأَلُ بِاللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلاَ يُعْطِى بِهِ **"Size insanların en şerlisini haber veriyorum... "Allah adına" diyerek ister, fakat "Allah adına" diyerek istenince vermez."** *"Şârih Sindî: "Bu kimse iki çirkinliği birleştirmiştir. Biri: Allah'ın adını vererek istemesidir, diğeri de Allah'ın adını vererek isteyene vermemesidir"* demek suretiyle, hadiste ortaya çıkan iki mühim edebe dikkat çeker.

1) İstemelerde *"Allah adına", "Allah aşkına", "Allah rızası için"* gibi tabirlerden kaçınma gereği;

2) Bu gibi tabirler kullanılarak talepte bulunulduğu takdirde, imkân nisbetinde isteneni yerine getirme gereği.

4877 ١٥ ــ وعن عَلِى رضى اللّٰه عنه. [أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلاً يَسْأَلُ النَّاسَ يَوْمَ عَرَفَةَ. فَقَالَ: أَفِى هٰذَا الْيَوْمِ وَفِى هٰذَا الْمَكَانَ تَسْأَلُ مِنْ غَيْرِ اللّٰهِ؟ وَخَفقَهُ بِالدِّرَّةِ]. أَخْرَجَهُ رَزِينَ.

15. (4877)- *Hz. Ali radıyallahu anh'tan anlatıldığına göre, Arafe günü (dilenerek) insanlardan (sadaka) isteyen bir adam görür ve:*

"Yani şu günde, şu yerde Allah'tan başkasından mı istiyorsun?" der ve adama çubuğunu vurur." [*Rezîn* tahric etmiştir.]

4878 ١٦ ــ وَعَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [تَعْلَمُوا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الطَّمَعَ فَقْرٌ، وَإِنَّ الْيَأْسَ غَنًى، وَإِنَّ الْمَرْءَ إِذَا أَيِسَ مِنْ شَىْءٍ اسْتَغْنَى عَنْهُ]. أَخْرَجَهُ رزين.

16. (4878)- *Hz. Ömer radıyallahu anh* **şöyle hitap etmiştir:**

"Ey insanlar! Bilin ki tamahkârlık fakirliktir, yeis (tamahkâr olmamak) zenginliktir. Kişi bir şeye tamah göstermezse ondan müstağni olur."

Rezîn **tahric etmiştir.**

★ İHSANI KABUL ETMEK

4879 ١ـــ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما أنَّ عُمَرَ قَال: [كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُعْطِينِ الْعَطَاءَ، فَأَقُولُ: أَعْطِهِ مِنْ هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنّى، فَيَقُولُ: خُذْهُ، وَمَا جَاءَكَ مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ وَلاَ سَائِلٍ فَخُذْهُ فَتَمَوَّلْهُ، فَإِنْ شِئْتَ فَكُلْهُ، وَإِنْ شِئْتَ فَتَصَدَّقْ بِهِ، وَمَالاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ. قَالَ سَالِمٌ: فَلِأَجْلِ ذٰلِكَ كَانَ عَبْدُ اللّهِ لاَ يَسْأَلُ أَحَداً شَيْئاً وَلاَ يَرُدُّ شَيْئاً أُعْطِيَهِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالنَّسَائِى.

وَالْمُرَادُ بقول: «وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ» أى غير طامع فيه ولا طالب له.

وقوله «ومَلاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ» أى ومالا يكون على هذه الصفة بل آثرته نفسك ومالت إليه فاتركه.

1. (4879)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"(Babası) Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh dedi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (zaman zaman) bana ihsânda bulunuyordu. (Her seferinde ben):*

"(Ey Allah'ın Resûlü!) bunu, buna benden daha muhtaç olan birine verseniz!" diyordum. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da:

"Al bunu! Bu maldan, sen istemediğin ve gelmesini bekler durumda olmadığın halde gelen birşey olursa onu al ve temellük et (yani kendi malın kıl, malın olduktan sonra) dilersen ye, dilersen sadaka olarak bağışla. (Bu vasıfta) olmayan mala nefsini bağlama!" *buyurdular."*

(Hadisi *İbnu Ömer*'den rivayet eden) *Sâlim* der ki: *"Bu (hadis) sebebiyle Abdullah, kimseden bir şey istemezdi, (kendiliğinden) gelen bir şey olursa onu*

da reddetmezdi." [Buhârî, Ahkâm 17, Zekât 51; Müslim, Zekât 110, (1045); Nesâî, Zekât 94, (5, 105).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yapılacak ihsanları kabul edip etmemesi hususunda mü'minlere bazı ölçüler verme gayesini gütmektedir. Hadisin, Buhârî'deki bir veçhi, mevzuyu daha iyi anlamamıza imkân tanıyacak bazı ziyadeleri hâvidir. Şöyle ki: *"[Hz. Ömer'in memurlarından olan] Abdullah İbnu's-Sa'di'nin anlattığına göre, Hz. Ömer halife iken, yanına gelmiştir. Hz. Ömer ona:*

"Bana anlatıldığına göre, sen bazı devlet işlerini üzerine alıp yaptığın halde, mukabilinde verilen ücreti kabul etmiyormuşsun, bu doğru mu?" diye sorar. "Evet!" cevabını alınca, Hz. Ömer:

"Bundan maksadın ne?" diye tekrar sorar. Abdullah İbnu's-Sa'dî:

"Benim atlarım, kölelerim var. Hayır üzereyim (ihtiyacım yok). Ben ücretimin müslümanlara sadaka olmasını arzu ediyorum!" der. Bu açıklama üzerine Hz. Ömer şunu söyler:

"Öyle yapma. Ben de (Resûlullah zamanında) senin düşündüğünü düşünmüştüm. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm [beni âmil olarak istihdam ediyor, mukabilinde ücret olarak bana] bir ihsanda bulunuyordu. Ben kendisine "[Ey Allah'ın Resûlü!] Onu ona benden daha muhtaç olanlara verin!" diyordum. Bir seferinde yine bana mal vermişti. Ben yine:

"Onu, ona benden daha muhtaç olana verin!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Bunu al, kendi malın yap. Sonra da tasadduk et. Sen bu mala muntazır değilken ve istemiş de değilken gelmişse al, böyle değilse ona gönlünü bağlama" *buyurdular"* der.

Aynı meseleye temas eden başka rivayetlerde *Hz. Ömer*'in *Abdullah İbnu's-Sa'dî*'ye 1000 dinar gönderdiği, *Abdullah*'ın bu parayı: *"Benim ihtiyacım yok"* diyerek iade ettiği, bunun üzerine *Hz. Ömer*'in mezkur açıklamayı yaptığı vs. şeklinde bazı kıymetli teferruata da rastlanmaktadır.

İbnu Battâl, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, *Hz. Ömer*'e bu meselede tutulacak yolun en güzelini gösterdiğini belirtir. *"Çünkü der, her ne kadar, kendisine verilen ihsan için, ona kendinden daha muhtaç olanı kendi nefsine tercih etmesi sevap gerektiren bir amel ise de, onu alıp, bizzat tasadduk etmek üzere mübaşeret etmesi, sonra da vermesi sevapça daha üstündür. Bu hadis, nefisler-*

de mala karşı mevcut cimrilik sebebiyle, herhangi bir şeyi kendi malı yaptıktan sonra tasadduk etmenin faziletinin büyüklüğüne delildir."

2- *Nevevî, der ki: "Hadiste, dilenme yasaklanmaktadır. Ülemâ, zaruret olmadıkça dilenmenin yasak olduğu hususunda ittifak etmiştir. Kesbe muktedir olan kimse hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak esahh olan, tahrimdir. Ancak bazı alimler üç şart altında mübahtır demiştir. Mezkur şartlar şunlardır:*

★ *Nefsini zelil etmemelidir.*

★ *İsterken ısrar etmemelidir.*

★ *Sadaka istediği kimseye herhangi bir eziyete sebep olmamalıdır.*

Bu şartlardan biri yerine gelmezse, dilenmek bilittifak haramdır."

3- **"Bu vasıfta olmayan mala nefsini bağlama"** ibaresini, alimler: *"Mal sana kendiliğinden gelmezse, talibi olma, terket onu"* diye anlarlar. Bu ibareden çıkabilecek *"îsardan, yani daha muhtacı kendine tercihten de men"* gibi bir mânanın maksud olmadığını; çünkü alınıp mübaşeret edildikten sonra kendi eliyle tasaddukta bulunmasının daha fazla ücrete vesile olacağına işaret buyrulduğunu da ayrıca belirtirler.

4- *Nevevî,* hadiste *Hz. Ömer*'le ilgili olarak zühd, îsâr ve faziletinin beyanı gibi birkısım menkîbelerin bulunduğuna da dikkat çeker. Aynı mümtaz vasıflar *Abdullah İbnu's-Sa'dî* hakkında da söylenebilir.

4880 ٢ــ وعن عمرو بن تغلب قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِمَالٍ أَوْ شَيْءٍ فَقَسَّمَهُ فَأَعْطَى رِجَالاً وَتَرَكَ آخَرِينَ. فَبَلَغَهُ أَنَّ الَّذِينَ تَرَكَهُمْ عَتَبُوا عَلَيْهِ. فَحَمِدَ اللّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ. أَمَّا بَعْدُ، فَوَ اللّهِ إِنِّى لأُعْطِى الرَّجُلَ، وَأَدَعُ الرَّجُلَ، وَالَّذِى أَدَعُ أَحَبُّ إِلَىَّ مِنَ الَّذِى أُعْطِى، وَلَكِنِّى أُعْطِى أَقْوَاماً لِمَا أَرَى فِى قُلُوبِهِمْ مِنَ الْجَزَعِ وَالْهَلَعِ، وَأَكِلُ أَقْوَاماً إِلَى مَا جَعَلَ اللّهُ فِى قُلُوبِهِمْ مِنَ الْغِنَى وَالْخَيْرِ: مِنْهُمْ عَمْرُو بْنُ تَغْلَبَ. قَالَ عَمْرُو: فَوَ اللّهِ مَا أُحِبُّ أَنَّ لِى بِكَلِمَةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ حُمْرَ النَّعَمِ]. أخرجه البخارى.

«الْهَلَعُ» شدة الجزع والخوف.

2. (4880)- *Amr İbnu Tağlib* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir mal –veya bir şey– getirilmişti. Hemen onu taksim edip dağıttı. (Ancak, bunu yaparken) birkısmına verdi, birkısmına vermedi. Kendilerine verilmemiş olan kimselerin, sonradan hakkında dedikodu yaptıkları kulağına geldi. Bunun üzerine, (uygun bir fırsatta, halka hitap etmek üzere doğruldu). Allah'a hamd ve sena ettikten sonra:*

"Sadede gelince; vallahi ben, birine verip diğerine vermediğim olur (bu doğrudur, ancak) vermediğim, nazarımda, verdiğimden daha çok sevgiye mazhardır. Ben birkısım insanlara, kalplerinde gördüğüm sabırsızlık ve hırs sebebiyle veririm; birkısmını da, Allah Teâla'nın kalplerine koymuş bulunduğu zenginlik ve hayra havale eder (ve onlara bir şey vermem). İşte bunlardan biri Amr İbnu Tağlib'dir!" *buyurdular. Amr devamla der ki: "Vallahi, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın (hakkımda telaffuz buyurduğu) bu kelamına bedel kırmızı develerim olsaydı bu kadar sevinmezdim."* [Buhârî, Cum'a 29, Humus 19, Tevhid 49.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bazı kereler mal dağıtımını birkısım siyasî mülahazalarla yaptığını göstermektedir. Bu mülahazalara galebe çalan niyet onların kalplerini kazanmak, İslâm'a ısındırmaktır. Nitekim hadisin bir veçhinde: اِنّى اُعْطِى قَوْماً اَخَافُ ظَلَعَهُمْ وَجَزَعَهُمْ **"Ben birkısımlarına, kalplerinin eğilmesinden ve sabırsızlığından korkarak veririm..."** şeklinde gelmiştir. Bu çeşit kimselere müellefe-i kulûb (=kalpleri kazanılanlar) denmiştir.

2- Hadiste insanın fıtrat ve mahiyetiyle ilgili kıymetli açıklama var: *"İnsan kalbi"* sabırsızlık ve tamahkârlıkla yoğrulmuştur. *İbnu Battâl*, alimlerin, hadiste Allah Teâla'nın insanı sabır-sabırsızlık, cimrilik-cömertlik ahlâkları üzerine yarattığının delilini bulduklarını belirttikten sonra der ki: *"Allah Teâla hazretleri namazlarına devam eden musallileri istisna kılmış, onların, namazın tekerrür etmesiyle sabırsızlık edip sızlanmayacaklarını, mallarından Allah'ın hakkını vermekte cimrilik göstermeyeceklerini belirtmiştir. Zira onlar, bu emirleri sevap umarak yaparlar ve böylece ahiret için çok kârlı bir ticarette bulunduklarına inanırlar*[5]. *İşte bundan anlaşılır ki, kim, ahlâkındaki sıkılık ve cimrilik, fakirlikten sızlanma ve Allah'ın takdirine sabırsızlık göstermesine rağmen, kendisinin güç kuvvet sahibi olduğunu iddia ederse, bu kimse ne âlim ne de*

5) Burada Meâric sûresinin 19-27. âyetlerine atıf yapmaktadır.

âbiddir. Zira, kendi menfaatini celb ve zararlarını defetmeye gücü yettiğini iddia eden kimse, iftira etmiş, (yalan söylemiş) olur."

3- Hadis, dünyadaki rızkın, rızka mazhar olan kişinin ahiretteki derecesiyle orantılı olmadığını ifade etmektedir. Çünkü, dünyada herhangi bir rızkın verilip verilmemesi, dünyevî siyâsete bağlıdır. Nitekim, hadiste de görüldüğü üzere, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* vermediği takdirde sabırsızlık ve hırsın galebe çalmasından korktuğu kimselere vermiş; sabrına, tahammülüne ve ahiret sevabına kanaat edeceğine inandığı kimselere vermemiştir.

4- Hadîs, insanın fıtratında ihsana karşı sevgi, ihsansızlığa karşı da buğz olduğunu; verilmeyince Allah'ın koruduklan dışında kalan insanların çabuk aksülamel göstereceklerini de ifade etmektedir.

5- Hadis, bazı durumlarda ihsanda bulunulmamış olmasının, bundan mahrum edilen kimse için hayırlı olduğunu göstermektedir. Nitekim, ayet-i kerîmede, Rabbimiz Teâla hazretleri وَعَسٰى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْـًٔا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ **"Bir şeyden hoşlanmadığınız olur, ama o sizin için hayırlıdır..."** (Bakara 216) buyurmuştur. Bundandır ki, yüce sahabi, *Resûlullah*'ın bir kelamının, kendi nazarında kırmızı develerden hayırlı olduğunu beyan etmiştir.

6- Hadiste gözüken mühim bir hüküm, sabırsızlığından korkulan veya ihsan sebebiyle taate geleceği ümit edilen kimsenin bu yolla kalbinin kazanılmasının caiz olduğudur.

7- Sadedinde olduğumuz hadiste temas edilen insan fıtratıyla ilgili hususlara Meâric suresinde de temas edilmiştir. (Meâlen): **"Muhakkak ki insan hırslı ve sabırsız yaratılmıştır. Ona bir kötülük dokunduğunda feryad eder. Bir hayır eriştiğinde ise cimrilik eder. Ancak namazlarını kılanlar müstesnadır. Onlar namazlarında devamlıdırlar. Mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için belli bir hak vardır. Onlar hesap gününe iman ederler. Onlar Rablerinin azabından korkarlar"** (Mearic 19-27).

KAZA (DA'VA) VE HÜKÜM BÖLÜMÜ

(Bu bölümde on fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

KAZANIN KERAHETİ

İKİNCİ FASIL

ÂDİL VE ZÂLİM HÂKİM

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜCTEHİDİN SEVABI

DÖRDÜNCÜ FASIL

RÜŞVET HAKKINDA

BEŞİNCİ FASIL

KAZANIN ÂDABI

ALTINCI FASIL

HÜKMÜN KEYFİYETİ

YEDİNCİ FASIL

İDDİALAR VE BEYYİNELER YEMİNİN ŞEKLİ

SEKİZİNCİ FASIL

ADALET VE ŞEHADET

★ EHL-İ KİTAB'IN ŞEHADETİ

DOKUZUNCU FASIL

HAPİS VE MÜLAZEMET

ONUNCU FASIL

RESÛLULLAH'IN HÜKMETTİĞİ KAZALAR

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kazâ (veya kadâ), dilimize girmiş bir kelimedir. Aynı kökten kazıyye, **kadı, kudât** gibi başka kelimeler de dilimize girmiş durumdadır. Asıl itibariyle **bir-şeyi muhkem** ve sağlam yapmak ve bitirmek mânasına gelir ise de; **hüküm**, icra, ilzam... mânalarına da gelir. Kur'ân'da geçen فَقَضيٰهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ **"Yedi göğün yaratılmasını iki günde tamamladı"** (Fussilet 12); وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِى إِسْرَائِيلَ **"İsrailoğullarına Tevrat'ta şöyle hükmettik"** (İsra 4); وَقَضٰى رَبُّكَ اَلاَّ تَعْبُدُوا اِلاَّ اِيَّاهُ **"Rabbin şunu da hükmetti: Ondan başkasına ibadet etmeyin..."** (İsra 23) gibi ayetler, kazâ kelimesinin farklı mânalarına örnektir. **Hukûkî bir tabir olarak** hükmü tenfiz mânasına da kullanılmıştır. Hâkim'e, hükmü delillere dayanarak muhkem şekilde verdiği ve sonra da icra ettiği için *kâdı* denmiştir. ***Kazâ***, şer'î bir ıstılah olarak *iki ve daha çok sayıdaki hasım arasındaki husumeti Allah Teâla'nın hükmüyle fasletmek (çözmek)* mânasına gelir.

Bu bahis, bugünkü tabiriyle muhakeme ve bununla ilgili meselelere yer verir. Dinî kitaplar bu meselelere *kitabu'l-kazâ, kitâbu'l-akdiye, kitâbu'l-ahkâm* gibi farklı başlıklar altında yer verirler. Hepsi aynı mânaya gelir. Bu sahanın günümüzde *usûl-i muhakemât* denilen birkısım meseleleri *edebu'l-kâdı* adını taşıyan bazı kitaplarda müstakillen ele alınmıştır.

BİRİNCİ FASIL
KAZANIN KERAHETİ

4881 ١ ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ: مَنْ جُعِلَ قَاضِياً بَيْنَ النَّاسِ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ] أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرمِذِىُّ.

وَمَعْنَاهُ: مَنْ طَلَبَ الْقضاءَ وَحَرص عليه فقد تعرض للذبائح فليحذره.

وقوله: «بغيرِ سِكينٍ» كناية عما يخاف عليه من هلاك دينه دون بدنه، والمراد به أن ما ذبح بغير سكين يكون ذبحه تعذيباً، فضرب به المثل ليكون أبلغ فى التحذير من الوقوع فيه، وأشد فى التوقى منه.

1. **(4881)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim insanlar arasında kâdı tayin edilmiş ise, bıçaksız bağazlanmış demektir." [Ebu Dâvud, Akdiye 1, (3571, 3572); Tirmizî, Ahkâm 1, (1325).]

AÇIKLAMA:

İbnu Salâh'ın açıklamasıyla, *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bu hadiste, kadılık mesleğinin zorluğuna ve mesûliyetinin ağırlığına işaret buyurmaktadır. Kesilmekten murad, mânevîdir. Çünkü kadı, dürüst olursa dünya azabına, dürüst olmazsa ahiret azabına maruzdur ve iki sıkıntı arasındadır."* *Hattâbî*'nin yorumu biraz daha farklı: *"Burada bıçakla kesilme mevzubahis edilmemiştir; tâ ki, korkulan şeyden muradın dinî helak olduğu, bedeni helak olmadığı bilinmiş olsun. Bu, hadisin bir veçhidir. Diğer veçhi ise şudur: Bıçakla kesmede kesilen şeye bir rahatlık vardır. Ama boğma, yakma vs. suretlerle öldürme işinde eziyet çok fazladır. Böylece, çok daha müessir bir metodla kadılıktan tahzirde bulunulmuş olmaktadır."*

İbnu Hacer, el-Telhîs'de der ki: *"İnsanlardan birkısmı kadılık arzusuyla fitneye düşmüş ve hadisi, siyakından ilk akla gelen normal manasının dışına çıkarıp, "bıçaksız kesilme" ile kadılıktaki rıfka işaret etmiştir. "Eğer bıçakla kesilseydi bu daha meşakkatli olurdu" demiştir. Ancak bu tevilin fasid olduğu açıktır."* Sübülü's-Selâm'da şöyle denmiştir: *"Hadiste, kadılığı deruhte etmekten ve o mesleğe girmekten tahzîre delil var. Sanki şöyle denmektedir: "Kim kaza (kadılık) işini üzerine alırsa, nefsini boğazlanmaya mâruz bırakmıştır. Öyleyse ondan sakınsın, kaçınsın. Çünkü, bile bile veya cehâletle hüküm verdi mi cehennemliktir."*

Nefsini boğazlamasından murad onu helâkete atmaktır. Yani, *"Kadılığı, üzerine almakla nefsini helâka atmıştır"* demektir. Ayrıca *"bıçaksız kesilme"*den bahsetmiştir; tâ ki, buradaki boğazlamadan maksadın, çoğunlukla bıçakla yapılan damarların kesilmesi olmayıp, bilahis uhrevî azapla nefsin helâk edilmesi olduğu bildirilmiş olsun."

4882 ٢ــ وَعَنْ بُرَيْدَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اَلْقُضَاةُ ثَلاَثَةٌ: وَاحِدٌ فِى الْجَنَّةِ، وَاِثْنَانِ فِى النَّارِ. فَأَمَّا الَّذِى فِى الْجَنَّةِ فَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَ فَقَضَى بِهِ، وَرَجُلٌ عَرَفَ الْحَقَّ وَجَارَ فِى الْحُكْمِ فَهُوَ فِى النَّارِ، وَرَجُلٌ قَضَى لِلنَّاسِ عَلَى جَهْلٍ فَهُوَ فِى النَّارِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

2. (4882)- *Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kadı üçtür: Biri cennetlik, ikisi cehennemliktir. Cennetlik olan, hakkı bilip öyle hükmedendir. Hakkı bilip hükmünde (bile bile) adaletsiz davranan cehennemliktir. Halka câhilâne hükümde bulunan da cehennemliktir." [Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3573).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hakkı bilen ve hakla amel eden kadı'nın cehennemden kurtulabileceğini belirtir. Diğerleri ise kurtulamayacaktır. Şu halde burada esas, sadece bilmek değil, onunla *amel*'dir. Zira hakkı bilip de onunla amel etmeyenin, aynen cehaletle hükmeden gibi cehennemlik olduğu belirtilmiştir.

Hadiste mühim bir husus şudur: Cehaletle hükmedenin hükmü hakka muvafık olsa da cehennemliktir. Hadisin zâhiri bunu ifade etmektedir. Çünkü mut-

lak gelmiştir. Böylece hadis, cehaletle hükmetmekten veya hakkı bildiği halde haksız hükmetmekten şiddetle tahzîrde bulunmuş olmaktadır.

Hatîb Şerbînî: "Hükmü infaz edilecek kadı birinci kadıdır, diğer ikisinin hükümlerine itibar edilmez" demiştir.

4883 ٣ـ وَعَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ مَوْهَبٍ [أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ لِأبْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: إِذْهَبْ فَاقْضِ بَيْنَ النَّاسِ. قَالَ: أَوَ تُعْفِينِى يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؟ فَقَالَ: وَمَا تَكْرَهُ مِنْ ذٰلِكَ، وَقَدْ كَانَ أَبُوكَ قَاضِياً. قَالَ: لِأَنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: يَقُولُ: مَنْ كَانَ قَاضِياً فَقَضَى بِالْعَدْلِ فَبِالْحَرِىِّ أَنْ يَنْقَلِبَ مِنْهُ كَفَافاً فَمَا أَرْجُو بَعْدَ ذٰلِكَ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

يقال فلان «بالحرىّ» أن يكرم: أى هو أهل لذلك وحقيق به.

3, (4883)- *Abdullah İbnu Mevhib* anlatıyor: *"Osman İbnu Affan, İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e: "Git insanlar arasında hükmet!" dedi. Abdullah:*

"Ey mü'minlerin emîri, beni bu vazifeden affetmez misiniz?" diye ricada bulundu. Hz. Osman radıyallahu anh:

"Bundan niye kaçınıyorsun? Senin baban da kâdı idi" diye ısrar etmek istedi. Ancak Abdullah dedi ki: "Doğru da, ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:

"Kim kadı olur ve adâletle hükmederse, bu kimse başabaş (sevap ve günahı eşit) ayrılmaya liyakat kazanmıştır" *dediğini işittim. Artık (Resûlullah'ın bu sözünden) sonra ne ümid edebilirim?" [Hz. Osman bunun üzerine İbnu Ömer'e teklifte bulunmadı.]"* [Tirmizî, Ahkâm 1, (1322).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer'in *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan yaptığı rivayete göre, kişi iyi niyetle hareket ederek, hakkı bulma hususunda gayret edip hükme varsa, ne sevap ne ikab başabaş kurtaracaktır. Bu durumda kazanılan ne? İnanan insan amelinin sevap getirmesini ister. Kadılıkta bu yoksa niye kadılık yapsın ki? *İbnu Ömer* bunu belirterek kadılık vazifesini kabul etmiyor. *Hz. Osman* da ısrar etmiyor, *radıyallahu anhüm.*

Hadis, et-Tergîb'te biraz farkla rivayet edilmiştir: "*Osman İbnu Affân, İbnu Ömer radıyallahu anhüm'e:*

"Git kadı ol!" diye emreder. İbnu Ömer:

"Beni bundan affetmez misiniz ey Emire'l-mü'minin?" der.

"Git insanlar arasında hükmet!" diye emri yeniler Hz. Osman. İbnu Ömer tekrar eder: "Ey emîre'l-mü'minîn! Beni affedin."

Hz. Osman: "Kararım kesindir, gidip kadılık yapacaksın!" der. İbnu Ömer:

"Acele etmeyin. Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Kim Allah'a sığınırsa, bir sığınağa girmiş demektir"** *dediğini işittim!" der. Hz. Osman, "Evet!" deyince, İbnu Ömer: "Ben kadı olmaktan Allah'a sığınırım!" der. Hz. Osman sorar:*

"Seni bundan engelleyen nedir, baban da kadı idi."

"Çünkü der İbnu Ömer, ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü işittim:

"Kim cehaletle hükmederse cehennemliktir. Kim de kadı olup zulm ile hükmederse o da cehennemliktir. Kim de kadı olur ve hakla –veya adaletle– hükmederse başabaş kurtulmayı talep eder."

Öyleyse bu sözden sonra (kadılıktan) ne bekleyebilirim?"

İKİNCİ FASIL

ÂDİL VE ZÂLİM HÂKİM

4884 ١ـ عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنِ ابْتَغَى الْقَضَاءَ وَسَأَلَ فِيهِ شُفَعَاءَ وُكِلَ إِلى نَفْسِهِ، وَمَنْ أُكْرِهَ عَلَيْهِ أَنْزَلَ اللّٰهُ إِلَيْهِ مَلَكاً يُسَدِّدُهُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرمِذِىُّ.

1. **(4884)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim kadılık talep eder ve bunun gerçekleşmesinde şefaatçilere başvurursa (iş) kendisine yıkılır (Allah'ın yardımı olmaz). Kime de o iş zorla verilirse, Allah onu doğruya sevkedecek bir melek gönderir." [Ebu Dâvud, Akdiye 3, (3578); Tirmizî, 1, (1323, 1324).]

4885 ٢ـ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: مَنْ طَلَبَ قَضَاءَ الْمُسْلِمِينَ حَتّى يَنَالَهُ ثُمَّ غَلَبَ عَدْلُهُ جَوْرَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ. وَإِنْ غَلَبَ جَوْرُهُ عَدْلَهُ فَلَهُ النَّارُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

2. **(4885)**- *Ebu Hureyre radıyallau anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim müslümanların kadılık hizmetini talep edip elde etse, sonra adaleti zulmüne galebe çalsa cennete girer. Zulmü adaletine galebe çalsa, ateş onundur." [Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3575).]

4886 ٣ـ وَعَنِ ابْنِ أَبِى أَوْفَى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اللّٰهُ تَعَالى مَعَ الْقَاضِى مَا لَمْ يَجُرْ، فَإِذَا جَارَ تَخَلَّى عَنْهُ وَلَزِمَهُ الشَّيْطَانُ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

3. **(4886)**- *[Abdullah] İbnu Ebî Evfa* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kadı zulmetmedikçe, Allah Teâla hazretleri onunla birliktedir (yardımcısıdır). Zulme yer verdiği zaman onu terkeder, artık şeytan onunla beraber olur." [Tirmizî, Ahkâm 4, (1330).]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç hadis, kadılıkta adâletli olmaya teşvik etmektedir. Adaletin gerçekleşmesinde, mühim amillerden biri, hâkim'in liyâkatine binaen, aranan kişi olmasına bağlıdır. Kendi talebi ile ve hele şefaatçilerin yardımıyla kadılık elde eden kimse, adaleti tam bir bîtaraflıkla yürütemeyeceği için, *Resûlullah* bunu takbih etmektedir. Kadı, o işin talibi olmamalı, sultan tarafından aranmalıdır. Aranma işi, layık olduğuna dair şöhret kazanmış olmasına bağlı olduğu için, burada kadılık arzulayanların liyakatliliğe hazırlanmalarına zımnî bir teşvikten de bahsedilebilir.

Adil olan kadıya Allah'ın melek göndererek yardımcı olması, yüce bir şereftir. Zalim olan, bilerek insanların haklarını payimal eden kadıya şeytanın arkadaşlık edip, zulme teşvikte yardımcı olması büyük bir hüsrandır, ebedî cehenneme gitmesine vesiledir.

2- 4885 numaralı *Ebu Hureyre* hadisi ile az yukarıda 4883 numarada kaydedilen *Abdullah İbnu Mevhib hadisi* arasında tearuz görülmektedir. Zira birinde adil kadıya cennet vaadedilirken, diğerinde *kefâf* yani başabaş kurtuluş, ne sevap ne de günah vaadedilmektedir. Önceki hadis adalet müessesesinin hassasiyetine, ehemmiyetine, sorumluluğunun büyüklüğüne dikkat çekmeye matuftur. Sonuncu hadis ise, adil olmanın, adaletle hükmetmenin mükâfaatının büyüklüğüne dikkat çekmeye matuftur diye te'lif edilebilir. Nitekim, müteakiben kaydedilecek *Amr İbnu'l-Âs radıyallahu anh hadisi* (4887), iyi niyetle hükmeden kadıya hakkı bulamasa bile mükafaat vaadetmekte, hatasından dolayı sorumluluğun olmadığını belirtmektedir. Normalde bu mâna esastır. Aksi takdirde adalet mekanizmasının işlememesi veya o müessesenin uhrevî mesuliyetten korkusu olmayan kimselerin elinde kalması gerekir. Dinimiz buna fetva vermez. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* 4897 numaralı hadiste göreceğimiz üzere, zahire, delile göre hükmetmeyi prensip edinmiş, sahte delillerle lehinde hüküm istihsal etmeyi ateşten parça koparmak olarak tavsif etmiştir. Hadiste: **"Ola ki biriniz, diğerine nazaran getireceği delili ile daha ikna edici olur. Ben de işittiğime dayanarak lehine hükmederim..."** denmekle zahire göre hükmetmek, nefsü'l-emri aramamak teşri edilmiş olmaktadır. Öyleyse, kadı, hakkı bulmak arzusu ile zâhire göre hükmedince kararından dolayı sorumlu olmamalıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜÇTEHİDİN SEVABI

4887 ١ ـ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا اجْتَهَدَ الْحَاكِمُ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِنِ اجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَأَبُو دَاوُدَ.

1. (4887)- *Amr İbnu'l-Âs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hâkim içtihad eder ve isabet ederse kendisine iki ücret (sevap) verilir. Eğer içtihad eder ve hata ederse ona bir ücret vardır." [Buhârî, İ'tisâm 21; Müslim, Akdiye 15, (1716); Ebu Dâvud, Akdiye 2, (3574); Tirmizî, Ahkâm 2, (1326); Nesâî, Kazâ 3, (8, 224).]

AÇIKLAMA:

1- Alimler bu hadisten, alim kimsenin âdabına uygun şekilde içtihad yaptıktan sonra, isabet edemeyip, hataya düştüğü için hükmünün veya fetvasının reddedilmiş olmasından günaha girmeyeceği hükmünü çıkarmışlardır. *"Bilakis, derler, eğer iyi niyetle bütün gayretini ortaya koymuşsa ücrete mazhar olur, eğer isabet etmişse ecri katlanır. Ancak hakkında ilmi bulunmayan bir meselede cüret edip, ileri atılır, hüküm veya fetva vermeye kalkarsa günahkâr olur."*

İbnu'l-Münzir der ki: *"Hâkim, içtihadı bildiği halde içtihad ederek hata yaparsa ücrete mazhar olur. Ama alim olmazsa ücret olmaz." İbnu'l-Münzir*, bu hükmü verirken 4882 numarada kaydettiğimiz *Büreyde hadisi*ne dayanır. Orada: **"Kadı üçtür"** dendikten sonra, **"Haksız yere hükmeden kadı cehennemliktir, cahilane hükümde bulunan da cehennemliktir"** buyrulmuştur.

Hattâbî, kadı'nın hata yapsa bile ücrete mazhar olma şartını açıklama sadedinde şöyle der: *"Müçtehid, içtihad için şart olan vasıfları nefsinde cem'etmiş ise, (içtihadın usulünü, kıyasın çeşitlerini vs. biliyorsa) ücrete mazhar olur. Böylesi müçtehid hatasından mâzurdur. Ama mütekellif (yani içtihad için gerekli evsafı nefsinde cem'etmeden yersiz bir cüretle içtihada tevessül etmiş biri) ise*

onun sorumluluğundan korkulur. Ayrıca, âlim kimseye ücret verilmesi, hakkı aramada gayret sarfetmenin ibadet olmasındandır. Bu hüküm isabet etme haline bağlıdır. Ama isabet etmezse, hatalı hükmüne ücret yoktur, fakat günahından eksiltilir." Hattâbî'nin bu sözünden, onun, hadiste geçen **"...ona bir ücret vardır"** ibaresini, *günahın eksiltilmesi*ni ifade eden bir mecaz kabul ettiği anlaşılmaktadır.

2- Hadiste geçen *isabet etmek*ten murad, *nefsü'l-emirdeki Allah'ın hükmüne tesadüf*tür. *Hata etmek*ten murad da, müçtehidin *"hak, şu cihettedir"* diye verdiği hükmün nefsü'l-emirdekinin hilafına tesadüf etmiş olmasıdır.

3- İsabet edene verilen iki ücretten biri içtihad ücreti, diğeri de isabet ücretidir. İsabet edemeyen ise sadece içtihad ücreti alır. 4897 numarada, içtihadda hata meselesine temas edilecektir.

Muhtasar-ı Şerhi's-Sünne'de denir ki: *"Müçtehid olmayanın kaza (hüküm verme) işine girmemesi gerekir. İmamın böyle olmayanı kaza işlerine tayin etmesi decaiz olmaz."*

Devamla müçtehid hakkında şu bilgi verilir: *"Müçtehid, şu beş ilmi nefsinde cem'eden kimsedir:*

★ *Kitabullah ilmi,*

★ *Resûlullah'ın sünnetinin ilmi,*

★ *Selef ülemâsının icma ve ihtilaflarına ait ilim,*

★ *Lügat ilmi,*

★ *Kıyas ilmi...*

Kıyas: *Kur'ân, sünnet veya icmada sarih olarak görülemeyen bir meselenin Kur'ân ve sünnetten hükmünün çıkarılması yoludur. Bu sebeple kitap ilmi olarak, Kur'ân'ın nasihini, mensuhunu, mücmel ve müfesserini, hâs ve âmm olanını, mukhem ve müteşâbihini, kerahet ve tahrimini, mübâh ve mendubunu bilmek gerekir. Sünnet ilmi olarak da bu sayılanların bilinmesi gerekir. İlaveten sünnetin sahihini, zayıfını, müsned ve mürselini, sünnetin Kur'ân'a karşı, Kur'ân'ın sünnete karşı durumu nedir bilmek gerekir. Sözgelimi zâhiri Kur'ân'a muvafık düşmeyen bir hadisle karşılaşınca ne yapacaktır? Çünkü temel prensip şudur: Sünnet, Kur'ân'ı beyan eder, ona muhalefet etmez. Müçtehidin, sünnette varid olan şer'î ahkâmı, kısas, ahbâr ve mevâizden ayrı olarak bilmesi gerekir.*

Keza müçtehid, lügat ilminden bütün Arapçayı olmasa da, Kur'ân ve sünnette gelen ahkâmla ilgili lügatı bilmesi gerekir.

Keza müçtehid, sahâbe ve tâbiînin ahkâmla ilgili akvâlini (sözlerini) ve ümmetin gelip geçen fakihlerinin fetvalarını çoğunluk itibariyle bilmelidir ki, vereceği bir hüküm onların akvâline muhalif düşmesin; böylece icmayı delmeyeceğinden emin olunur.

Şu halde sayılan bu ilim çeşitlerini bilen kimse müçtehiddir. Bilmediği takdirde ona düşen (önceki müçtehidleri) taklid etmektir.

Burada katılmakta zorluk çekilecek bir husus, taklid etme tavsiyesidir. Çünkü taklid, mevcut bir hükme uymaktır. Halbuki, asıl meselemiz, yeni çıkan bir meselenin hükmünü araştırmaktır. Bu durumda neyi, kimi taklid edeceğiz? Belki şöyle söylemek daha uygun düşecektir: İçtihad için gerekli şartları haiz olmayanlar, eslâfın içtihad edip hükme bağladığı meselelerde yeniden içtihada gitmeyip taklidi esas almalı, yeni meselelerde de ehliyetli olanlar söz söylemelidir. Ehliyetli olmayıp da hevesli olanlar, önce kendilerini yetiştirerek gerekli şartları nefislerinde cem ettikten sonra, mesele çözümüne tevessül etmelidir; dinle oynanmaz."

4- Mevzu ile ilgili olarak, ülemânın bir münakaşasına da burada temas edeceğiz: Her müçtehid hakka isabet eder mi, yoksa sadece biri mi isabet eder? Bu meselede *Hanefî* ve *Şâfiî* ulemâya göre bir mesele hakkında muhtelif hükümler veren ülemâdan yalnız biri hakka isabet etmiştir. Diğerleri hata etmiştir. Ancak mâzur oldukları için günahkâr sayılmazlar. Yukarıda belirtildiği üzere hatalı hükme varanlar da birer ecir alırlar.

Diğer birkısım ülemaya göre, her müçtehid hakka isabet eder; aralarında farklılıklar olsa da. *Mâzirî*, her iki görüşü temsil eden ülemanın sadedinde olduğumuz aynı hadise dayandıklarını söyler. *"Sadece biri hakka isabet eder"* görüşünü benimseyenler buna dayanır. *"Çünkü derler, eğer herkes hakka isabet etseydi, onlardan birine hata ıtlak olunmazdı. Zira bir tek halde iki zıt cem olmaz, muhaldir."* Herkes hakka isabet eder diyenler, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın* **"herkesin ücrete mazhar olacağı"***nı söylemesini delil yaparlar. "Eğer isabet olmasaydı ücret de olmazdı"* diye ıstidlâl ederler ve hadisteki hata ıtlakını, nassdan gâfil olarak veya içtihada gidilmesi câiz olmayan kat'iyyât ve icmaya muhalif olan hususlarda içtihadda bulunanla izah ederler. Zira böyle birisi, içtihadında hata edecek olsa, vardığı hüküm ve verdiği fetva nesholur, icma ile içtihad etse bile. İşte hata ıtlakı bunun hakkında sahih olur.

Ama *"nass veya icma bulunmayan bir meselede içtihadda bulunan kimseye hata ıtlak olunmaz..."* tahlilini bu şekilde derinleştiren *Mâzirî* sözlerini şöyle noktalar: *"Her iki tarafta da hak vardır diyenler, fukaha ve mütekellimînin ekse-*

riyetini teşkil eder. Her birinden bu meselede ihtilaf rivayet edilmiş de olsa Eimme-i Erba'a (dört imam) da bu görüştedir."

İbnu Hacer der ki: *"Şâfiî merhumdan maruf olan, birinci görüştür. Kurtubî,* el-Müfhim'de der ki: *"Mezkûr hükmün, iki hasım arasında hükmeden hâkim'e mahsus olması daha uygundur. Zira burada, tek bir meselede iki kısmın niza ettikleri muayyen bir hak mevzubahistir, (bu hak iki olamaz). Bu hakkı iki taraftan biri lehine hükmetti mi diğerinin hakkı kesinlikle ibtal olur. İşte burada hakkın biri batıl olur ve hâkim gerçeği bilemez. Burada ayrı hükme gidilmiş olsa, birinin isabet edeceği, diğerinin hata edeceği, münakaşa gerektirmeyen bir husustur. Her müçtehidin musib (doğruyu bulmuş) olması hasebiyle, musib birdir şeklindeki ihtilafın, hakkın delalet yoluyla kendilerinden çıkarıldığı meselelere has olması uygunluk arzetmektedir. İbnu'l-Arabî der ki: "Bu hadiste alimlerin, etrafında dönüp yakalayamadıkları ziyade bir faide görüyorum. O da şudur: "Kâsır (kişide kalan) amelin ücreti tek bir amiledir. Ama müteaddi(başkasına sirayet eden) amele mukabil ücret kat kattır. Çünkü kendi nefsinde ücret gördüğü gibi, aynı cinsten ona müteallik olan başkalarının ücreti de kendine müncer olur. Böylece hakka hükmetti ve hakkı sahibine verdi mi ona hem içtihad ücreti gelir, hem de hakka müstehak olanının ücreti gelir. İki hasımdan biri hüccet beyanında daha açıkgöz çıkarak, haksız olduğu halde onun lehinde hükmetse hakime sadece içtihad ücreti gelir."*

İbnu Hacer der ki: *"Bu sözü şöyle tamamlamak uygundur: "Hâkim, hakkı, haksız olan tarafa verecek olsa, bunu kasten yapmadığı için muâheze olunmaz. Lehine hükmolunan kimsenin günahı kendinde kalır, hâkime geçmez. Şurası açıktır ki, bu durum, liyakatli kimsenin, hakkı bulmak için samimiyetle bütün gücünü harcamış olma şartına bağlıdır. Aksi takdirde, bu şartları ihlal etti mi hâkime de vebal gelir."*

Son olarak tekrar edelim ki: İslam ülemâsı şu hususta icma etmiştir: *"Sadedinde olduğumuz hadis, hüküm vermeye ehliyetli müçtehid hakkındadır. Böyle bir hâkim, içtihadda bulunur da isabet ederse, biri içtihadına, biri de isabetine mukabil olmak üzere kendisine iki ecir verilir. Hata ederse yalnız içtihadına mukabil bir ecir verilir."*

İçtihada ehil olmayan kimsenin hüküm vermesi hiçbir surette helal değildir. Bu kimse içtihadla verdiği hükümden dolayı sevap değil, günah kazanır. Verdiği hüküm hakkı bulsa da bulmasa da, hiçbir değeri yoktur. İnfaz edilmez. Verdiği hüküm isabetli bile olsa şer'î bir esasa değil, tesadüfe dayandığı için Al-

lah'a asi olmuştur, dini hafife almıştır. Binaenaleyh günahkârdır. Bir mü'mini böylesi cinayetlerden Allah korusun.

4888 ٢ــ وَعَنْ يَحْيَى بِنْ سَعِيدٍ قَالَ: [كَتَبَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِلَى سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: أَنْ هَلُمَّ إِلَى اْلأَرْضِ الْمُقَدَّسَةِ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ سَلْمَانُ: إِنَّ اْلأَرْضَ لاَ تُقَدِّسُ أَحَداً إِنَّمَا يُقَدِّسُ اْلإِنْسَانَ عَمَلُهُ، وَقَدْ بَلَغَنِى أَنَّكَ جُعِلْتَ طَبِيباً تُدَاوِى. فَإِنْ كُنْتَ تُبْرِىءُ فَنِعِمَّا لَكَ، وَإِنْ كُنْتَ مُتَطَبِّباً فَاحْذَرْ أَنْ تَقْتُلَ فَتَدْخُلَ النَّارَ. فَكَانَ أَبُو الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِذَا قَضَى بَيْنَ اثْنَيْنِ ثُمَّ أَدْبَرَا عَنْهُ نَظَرَ إِلَيْهِمَا وَقَالَ: مُتَطَبِّبٌ وَاللّٰهِ ارْجِعَا إِلَىَّ فَأَعِيدَا عَلَىَّ قِصَّتَكُمَا]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ.

«كَنَّى بِالطِّبِّ هُنَا» عن القضاء لأن منزلة القاضى من الخصوم، وفصل الحكم بَيْنَهُمْ بمنزلة الطبيب من إصلاح البدن:

و «الْمُتَطَبِّبُ» هو الَّذِى يتعانى الطب ولا يجيد معرفته.

2. (4888)- *Yahya İbnu Sa'îd* anlatıyor: *"Ebu'd-Derdâ, Selman-ı Fârisî radıyallahu anhüma'ya:*

"Arz-ı Mukaddese'ye gel!" diye yazmıştı. Selman ona şöyle cevap yazdı:

"Arz kimseyi takdis etmez. İnsanı mukaddes kılan şey amelidir. Bana ulaştığına göre, sen orada tabîb kılınmışsın ve hastaları tedavi ediyormuşsun. Eğer tedavi edebiliyorsan ne mutlu sana. Eğer mütetabbib isen, insanları öldürüp cehennemlik olmaktan sakın!"

Ebu'd-Derdâ radıyallahu anh iki kişi arasında hükmedince, onlar yanından ayrıldıkları vakit onlara bakar ve:

"Vallahi mütetabbibdir. Bana geri dönün. Kıssanızı bana iade edin (meselenizi iyice tetkik edeyim)!" derdi." [Muvatta, Vasiyyet 7, (2, 769).]

AÇIKLAMA:

1- *Şârih Zürkânî*, hadiste geçen *tabîb* kelimesini *kâdı* olarak anlar ve hadi-

si: *"Bana ulaştığına göre sen orada kâdı nasbedilmişsin"* şeklinde mânalandırır. *Ebu'd-Derdâ*'nın *Şam*'a kadı tayin edilmiş olduğunu ve orada kadılık vazifesini ilk alan kimsenin o olduğunu belirtir. *Ebu'd-Derdâ*'nın *tabîb* şeklinde isimlendirilmesini mânevî hastalıkları tedavi etmesiyle izah eder.

2- *Mütetabbib*, tabib olmadığı halde tedaviye yeltenen demektir; *sahte tabib* de denebilir. Burada *kadılıkta yetersiz* mânasında anlamak gerekecek. Nitekim hadisin sonunda, kendisine dava arzeden iki kişi arasında hükmetmesi mevzubahis olmakta ve onlara; *"hükümden sonra geri dönün, kıssanızı yeniden anlatın (daha iyi araştırayım)"* dediği mevzubahis olmaktadır. Bu sözler *tabib* kelimesinin *kadı* mânasında kullanıldığına delil olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

RÜŞVET HAKKINDA

4889 ١ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ وَابْنِ عَمْرُو بْنِ الْعَاصِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ قَالاَ: [لَعَنَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ الرَّاشِىَ وَالْمُرْتَشِى فِى الْحُكْمِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ عَنْ اِبْنِ عَمْرُو وَحدَهُ، وَالتِّرمِذِىُّ عَنْهُمَا.

«الرَّاشِى» معطى الرشوة لينال بها باطلا أو يتوصل بها إلى ظلم، فأما معطيها ليتوصل بها إلى الحق، أو يدفع الظلم بها عن نفسه فغير داخل فى هذا الوعيد.

و «المُرْتَشِى» آخذَهَا فَهِىَ عليه حرام سواء أبطل بها حقا أو دفع بها باطلا.

1. (4889)- *Ebu Hureyre, İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhüm* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hükümde rüşvet alan ve rüşvet veren [ve aracılık eden] kimseyi lanetlemiştir.*" [Tirmizî, Ahkâm 9, (1336); Ebu Dâvud da bu hadisi sadece *İbnu Ömer radıyallahu anh*'tan tahric etmiştir (Akdiye 4, (3580).]

AÇIKLAMA:

Rüşvet, lügat açısından, müdâhene (yağcılık) ile gayeye ulaşmak mânasına gelir. Kelime dilimize girmiştir. Öncelikle devlet kapısında olmak üzere, gayeye ulaşmak için yetkiliye gayr-ı meşru olarak verilen paraya denir. *Râşi,* rüşvet veren, *mürteşî* de rüşvet alan demektir. Bazı rivayetlerde *râiş* de zikredilmiştir ki, bu işte aracılık yapan demektir.

İslâm'ın üzerinde titrediği adalet müessesesini yerle bir edecek en mühim âmil olan rüşvet, hadiste de görüldüğü gibi şiddetle yasaklanmıştır. Kişinin, gasbedilen hakkını almak için –başka yol kalmadığı takdirde– veya maruz kaldığı zulmü defetmek için verdiği rüşvetin haram kısma dahil olmadığı söylenmiştir.

Mirkât'da rüşvet şöyle tarif edilmiştir: *"Rüşvet: Bir hakkın iptali veya bir bâtılın hak kılınması için verilen şeydir."*

Mevzu üzerinde daha önce genişçe durulduğu için burada teferruata girmeyeceğiz.

4890 ٢ ـ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَنِي رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إلى الْيَمَنِ فَلَمَّا سِرْتُ أَرْسَلَ فِي أَثَرِى فَرُدِدْتُ. فَقَالَ أَتَدْرِى لِمَ بَعَثْتُ إلَيْكَ؟ قَالَ: لاَ تُصِيبَنَّ شَيْئاً بِغَيْرِ إذْنِى فإنَّهُ غُلُولٌ، وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، لِهَذَا دَعَوْتُكَ فَامْضِ لِعَمَلِكَ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

2. **(4890)**- *Mu'âz İbnu Cebel radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni Yemen'e göndermişti. (Hareket edip) yürüdüğüm zaman arkamdan birini göndererek geri çağırdı. (Yanına varınca):*

"Sana niye adam gönderip (geri çağırdığımı) biliyor musun?" *buyurdular ve ilave ettiler:*

"Benim iznim olmadan hiçbir şey almayacaksın. Zira bu gulûldür (hırsızlık). Kim gulûl yaparsa, aldığı şeyle Kıyamet günü (Allah'ın huzuruna gelir). İşte bu (hususu tenbih etmek için) seni çağırdım, artık işine gidebilirsin." [Tirmizî, Ahkâm 8, (1335).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Muaz*'ı tam yola çıktığı sırada tekrar geri çağırtarak rüşvetle ilgili hatırlatmada bulunuyor. Bu davranış, rüşvet meselesinin zihinde canlı kalması gayesini gütmelidir. Öyle ki, bu hususu, yaptığı başkaca tenbihler, nasihatler meyanında söyleseydi, *Hz. Muâz* bu kadar canlı şekilde hatırlayamaz, zaman içinde unutabilirdi. Fakat bu tarzla meselenin tebliği, onun hafızasında canlı olarak kalmasında müessir olmuştur.

2- Hadisin son kısmı, âyet-i kerime'den muktebesdir: **"Kim emânete hıyanet ederse Kıyamet gününde hıyanetinin günahıyla birlikte Allah'ın huzuruna gelir..."** (Âl-i İmran 161).

BEŞİNCİ FASIL

KADILIK ÂDÂBI

4891 ١ـ عَنْ عَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [بَعَثَنِى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِلَى الْيَمَنِ قَاضِياً وَأَنَا حَدِيثُ السِّنِّ لاَ عِلْمَ لِى بِالْقَضَاءِ. فَقَالَ: إِنَّ اللّٰهَ سَيُهْدِى قَلْبَكَ وَيُثَبِّتُ لِسَانَكَ فَإِذَا جَلَسَ بَيْنَ يَدَيْكَ الْخَصْمَانِ فَلاَ تَقْضِيَنَّ حَتّٰى تَسْمَعَ كَلاَمَ الْآخَرِ كَمَا سَمِعْتَ كَلاَمَ الْأَوَّلِ، فَإِنَّهُ أَحْرَى أَنْ يَتَبَيَّنَ لَكَ الْقَضَاءُ. قَالَ: فَمَا زِلْتُ قَاضِياً وَمَا شَكَكْتُ فِى قَضَاءٍ بَعْدُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِىُّ.

1. (4891)- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni Yemen'e kadı olarak gönderdi. O sıralarda henüz yaşım küçüktü, kazayı (hüküm vermeyi) bilmiyordum. (Beni takviye için):*

"(Sen tereddüt etme, git! Bu vazife için) Allah kalbine hidayet koyacak ve dilini de sâbit kılacak. Yanına iki hasım geldiği vakit, birinciyi dinlediğin gibi, diğerini de dinlemeden sakın hüküm verme. Böyle yapman (daha isabetli) karar vermen için gereklidir!" *buyurdular.*

Hz. Ali devamla der ki: "Ondan sonra hep kadılık yaptım. Henüz, bir kerecik olsun hükümde tereddüde düşmedim." [Ebu Dâvud, Akdiye 6, (3582); Tirmizî, Ahkâm 5, (1331); İbnu Mâce, Ahkâm 1, (2310).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* bu hadislerinde, muhâkemenin en mühim şartlarından birini beyan etmektedir: *Şikayet eden kadar da, şikayet edileni dinlemek.* Hadisteki *birinci*den maksat şikayetçidir, diğeri de *maznûn*dur yani şikayete uğrayan. Şimdilerde *davacı, davalı* kelimeleriyle ifade etmekteyiz.

2- *Hattâbî* der ki: *"Hadiste, hâkim'in gâib hakkında hükmedemeyeceğine delil vardır. Şöyle ki: Aleyhissalâtu vesselâm, hâkim'i, huzuruna gelmiş bulunan iki hasmı da dinlemezden önce hüküm vermekten men ederse, huzuruna gelme-*

miş bile olan gâib hakkında hüküm vermekten yasaklaması evladır. Bu yasağın gerekçesi açıktır: "Gâibin yanında, iddiayı iptal edecek bir hüccet bulunabilir." Şâfiî'ye göre, namaz kısaltma mesafesinde yer alan gâib hakkında hüküm caiz olduğu için, bazı âlimler, *Hattâbî*'nin burada *"gâib"*le hüküm mahallinde bulunmayan kimseyi kasdetmiş olabileceğini söylemiştir.

Şevkânî, "Kadı her iki tarafın delillerini dinlemeden hükme gidecek olursa, o hükmün infaz edilmeyeceğini, davanın usûlünce yeniden görülmesi gerekeceğini, mağdur tarafın bir başka kadıya giderek dava açma hakkına sahip olacağını" belirtir. *İbnu Ebî Leyla* ve *Ebu Hanîfe* de *"gâib üzerine mutlak olarak hüküm verilemez"* demişlerdir. *"Ancak derler, delillerin ikamesinden sonra, suçlu kaçar veya gizlenirse hâkim üç sefer ona nida eder, gelmezse, hüküm aleyhine infaz edilir." İbnu Battâl, Mâlik, Şâfiî, Leys, Ebu Ubeyd* ve bir cemaatin, gaibe hükmetmeye cevaz verdiğini söylemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel*'den gelen bir rivayete göre, o da câiz görmüştür.

3- Hadis, İbnu Mâce'de biraz teferruatlı olarak şöyle rivayet edilmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni Yemen'e gönderdi. Ben: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben daha genç olduğum halde beni onlar arasında kazaya (davalarını görmeye) gönderiyorsunuz. Ben kazanın ne olduğunu (nasıl yapılacağını) bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine eliyle göğsüme vurdu, sonra:* **"Allahım, kalbine hidayet, diline sebat ver"** *diye dua etti. Ondan sonra iki kişinin arasında hükmederken hiç şekke düşmedim."*

Hz. Ali'nin, Kur'ân ve sünneti iyi bilen birisi olmasına rağmen *"bilmiyorum"* demesi, o sırada onun kaza âdâbıyla ilgili tecrübesinin yokluğunu ifade eder.

4892 ٢ـــ وَعَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَنَّ الْخَصْمَيْنِ يَقْعُدَانِ بَيْنَ يَدِي الْحَاكِمِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

2. (4892)- *İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anhüma* dedi ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, iki hasmın da kadı'nın önüne oturmasına hükmetmiştir."* [Ebu Dâvud, Akdiye 8, (3588).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hasımlardan birinin gayr-ı müslim olmadığı müddetçe, davalı olsun davacı olsun, hâkimin önünde eşit seviyede oturmalarının teşrî edildiğine delildir. Biri gayr-i müslim olma halinde, müslüman daha yükseğe oturur.

4893 ٣ـ وَعَنْ أَبِى بَكْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِهِ عَبْدِ اللّهِ وَهُوَ قَاضٍ بِسِجِسْتَانَ: أَنْ لاَتَحْكُمَ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَأَنْتَ غَضْبَانُ فَإِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَحْكُمُ أَحَدٌ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

3. (4893)- *Ebu Bekre radıyallahu anh'ın anlattığına göre, Sicistan'da kadılık yapan oğlu Abdullah'a şöyle yazmıştır: "İki kişi arasında, öfkeli olduğun zaman hüküm verme. Zira, ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:* **"Kimse, öfkeli iken, iki kişi arasında hüküm vermesin."** [Buhârî, Ahkâm 13; Müslim, Akdiye 16, (1717); Tirmizî, Ahkâm 7, (1334); Ebu Dâvud, Akdiye 9, (3589); Nesâî, Kudât 17, (8, 337, 238).]

AÇIKLAMA:

Kadılık adabıyla ilgili bir prensip, öfkeli iken hüküm vermemektir. İslâm âlimleri bunu umumî bir prensip olarak benimsemişlerdir. Sebep olarak da gadab halinin, hâkimi bîtaraf ve hakkıyla hükmetmekten alıkoyabileceğini gösterirler. *İbnu Dakîkı'l-Îd,* fukahânın *"bu mânada olan diğer hallerde de kadının hükmetmemesi gerektiği"*ni söylediklerini belirtir. Aşırı açlık ve susuzluk, uyuklama hâlinin galebesi gibi, nazarı, verilecek hükümden dağıtacak bütün haller. Hadiste, sadece öfke halinin zikredilmiş olması, onun, hükme tesir edecek mezkur hallerin en müessiri, en şiddetlisi, mukavemeti nefse en zor olanı olması sebebiyledir.

İmam Şâfiî, el-Ümm'de: *"Hâkimin aç veya yorgun veya kalbi birşeylerle meşgul iken hüküm vermesinden hoşlanmam. Çünkü bu haller kalbi tağyir eder"* demiştir.[1]

Cumhur: *"Hâkim muhâlefet edip öfkeli halde hükmedecek olsa, hakkı bulması halinde câiz ise de, kerâhetten hâlî değildir"* diye hükmetmiştir. Nitekim *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Zübeyr*'in komşusuyla olan sulama ihtilafında, komşusunun davranışına öfkelenen *Resûlullah,* o halde iken *Zübeyr* lehine hükmetmiş ise de, âlimler, bu hâdisenin, öfkeli halde hükmetmenin meşruiyyetine delil olmayacağı, çünkü *Resûlullah*'tan başka kimsenin *"ismet"* imtiyazına sahip olmadığına hükmetmiştir. *Aleyhissalatu vesselâm*'ın, öfke halinde de, rıza halinde olduğu gibi hakkı söyleyeceği, başka nasslarda beyan edilmiştir. Ondan başka kimse böyle bir garantiye sahip değildir.

Ayrıca hadiste *gadab* hali mutlak gelmiştir ve sebebi de zikredilmemiştir. Bu sebeple âlimler, gadab az veya çok, ne miktarda olursa olsun, sebebi de ne olursa olsun, o halde hükmün kerahetine hükmetmişlerdir. Bu cumhûrun görüşüdür. *İmamu'l-Haremeyn* ve *Bagavî*, *"Öfke Allah için olursa"* diye bir istisna koyarak,bu halde mekruh olmayacağını söylemişlerdir.

Bu hususta ülemânın farklı değerlendirmeleri mevcut ise de teferruata girmeyeceğiz.

4894 ٤ — وَعَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ عَنْهُ قَالَ: [قَاضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بَيْنَ رَجُلَيْنِ. فَلَمَّا أَدْبَرَا قَالَ الْمَقْضِىُّ عَلَيْهِ: حَسْبِىَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ اللّٰهَ يَلُومُ عَلَى الْعَجْزِ، وَلٰكِنْ عَلَيْكَ بِالْكَيْسِ. فَإِذَا غَلَبَكَ أَمْرٌ؟ فَقُلْ: حَسْبِىَ اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

4. **(4894)**- *Avf İbnu Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm iki kişi arasında bir hükümde bulunmuştu. Hasımlar ayrıldıkları vakit,aleyhine hükmedilen kimse:*

"Hasbiyallahu ve ni'me'l-vekîl (Allah bana yeterlidir, O ne iyi vekildir)!" dedi. (Bu sözü işiten) Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah Teâla hazretleri aczi levmediyor (kötülüyor). Fakat sana akıllılık düşer. Ama bir şey sana galebe çalacak olursa o zaman "hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil" de!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Akdiye 28, (3627).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, ihtilafa düşen iki şahıs hakkında *Aleyhissalâtu vesselâm* hüküm vermiş, bu hüküm birinin lehine, diğerinin aleyhine olmuştur. Aleyhine hükmedilen kimse, burada hakkının yendiği kanaatindedir. Bu sebeple *"hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil, yani Allah bana yeter, o ne iyi vekildir (işimi O'na bırakıyorum)"* demiştir.

Resûlullah'ın müdahalesinde alimler şu mânayı görürler: *"Allah,aczi yani işini gevşek tutmayı, (sözgelimi mahkeme önünde kendini müdafaa edecek delilleri ibraz etmemeyi, kendini delilsiz bırakacak şekilde tedbirsiz hareket etmiş olmayı; alış-verişi senede sepete bağlamamayı, şahid işini ihmal etmeyi vs.) sevmez."*

Keys, burada *"acz"* in zıddıdır. Öyleyse *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın: **"Sana**

keys (akıllılık) düşer" sözü, şu mânâyı ifade etmektedir: *"Gevşek, ihmalkâr olma, uyanık ol,gözünü dörd aç, işlerini sıkı takip et, esbaba yapışmayı unutma; insanların iyi niyetine güvenip zevâhire mürâ'atı terketme. Zira Allah bu çeşit kusurları sevmez. Allah uyanık ve müteyakkız olmayı takdir ve tahmîd etmektedir."*

Fethu'l-Vedûd'da şu açıklama yapılmıştır: *"Keys, işlerde teyakkuz (uyanıklılık) ve tedbire tevessül, erbabı gözeterek maslahatı arama, sonuç hususunda fikri kullanmaktır", yâni "Sana, muamelende müteyakkız olman gerekirdi. Şimdi hasmın galebe çalınca hasbiyallahu ve nime'l-vekîl diyorsun. Zamanında müteyakkız olmadan, senin yaptığın gibi, iş işten geçtikten sonra hasbiyallahu ve ni'me'l-vekil denmesi aczdir, uygun değildir" demektir."*

Aliyyu'l-Kârî: "Hadiste hükme bağlanan husus belki de bir borçtu. Adam delilsiz olarak ödeyince, Resûlullah adamı, şâhidsiz olarak ödediği için, itab etmiştir" der.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, muâmelelerinde gevşek ve tedbirsizliği sebebiyle haksızlığa uğrayan kimseyi itab etmiş olmasına rağmen, tedbirsizin gafletinden istifade ile hileye başvuran kimsenin fi'iline bir meşruiyet kazandırmaz. Onun uhrevî mesuliyetinde bir eksiklik hâsıl etmez. Müslüman, her işinde müteyakkız olmalıdır. Fakat gafilin gafletinden istifade ile haksızlığa da tevessül etmemelidir.

4895 ٥ — وَعَنْ عُمَرَ وَ عَلِيٍّ وغَيْرِهِمَا رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمْ أنَّهُمْ قَالُوا:
[يَقْضِي الْقَاضِي وَالْحَاكِمُ فِي الْمَسْجِدِ فَإذَا أتَى عَلَى حَدّ أُقِيمَ خَارِجَ
الْمَسْجِدِ]. أخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ ترجمة.

5. **(4895)**- *Hz. Ömer, Hz. Ali* ve diğer bir kısım *Ashab radıyallahu anhüm* **demişlerdir ki:** *"Kadı ve hâkim mescidde hüküm verebilir. Şâyet bir haddle ilgili hüküm vermişlerse, bunun icrası mescidin dışında yapılır."* [Buhârî, bab başlığı olarak kaydetmiştir. Ahkâm 19.]

AÇIKLAMA:

Bu mânâ, Buhârî'de bab başlığı olarak yer almıştır. "Mânâ" diyoruz, çünkü bab başlığındaki elfaz, bu mânâyı ifade etse de, farklıdır. *İbnu Hacer*'in açıkladığına göre, bu meselede, yani mescidde muhâkeme yapma işinde esas olan mescidde bulunanları rahatsız edecek bir şeyin olmamasıdır. Eğer öyle bir du-

rum mevzubahis olursa, bunun mescidde cereyanı câiz olmaz. Nitekim, muhâkemenin hadd tatbiki kısmı, hâriçte icra edilecek; mescid, kirlenmelere karşı korunacaktır.

Hz. Ali ve *Hz. Ömer radıyallahu anhümâ* ile ilgili rivayetler başka kaynaklarda mevsul olarak gelmiştir. Rivayetlerde, kendilerine intikal eden hadd davalarında, her ikisinin de haddin tatbiki için, mücrimlerin mescidden dışarı çıkarılmalarını emrettikleri görülür.

ALTINCI FASIL
HÜKMÜN KEYFİYETİ

4896 ١ـ عَنِ الْحَارِثُ بْنِ عَمْرُو بن أخى المغيرة بن شعبة يرفعه إلى معاذ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [لَمَا بعثه رَسُولُ اللّهِ ﷺ إلى اليمن قال له: كَيْفَ تَقْضَى إِذَا عَرَضَ لَكَ قَضَاءٌ؟ قَال: أقْضِى بِكِتَابِ اللّهِ. قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدْ؟ قَالَ: أقْضى بِسُنَّةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ قَالَ: فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فِى سُنَّةِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَلاَ فِى كِتَابِ اللّهِ؟ قَالَ: قُلْتُ أَجْتَهِدُ بِرَأْيِى وَلاَ آلُوا. قَالَ: فَضَرَبَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ صَدْرِى، وَقَالَ: اَلْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِى وَفَّقَ رَسُولَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ لِمَا يُرْضَى رَسُولَ اللّهِ ﷺ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرمِذِىُّ.

«لاآلو» أى لا أقصر.

1. **(4896)**- *Hâris İbnu Amr İbni Ahî'l-Mugîre İbni Şu'be, Muâz radıyallahu anh*'tan naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Muaz'ı Yemen'e gönderdiği zaman kendisine sorar:* **"Sana bir dâva geldiği vakit nasıl hükmedeceksin?"**

"Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim" der *Muâz.*

"(Meseleyi Kitabullah'ta) bulamazsan?"

"Resûlullah'ın sünnetiyle hükmedeceğim."

"Ne Kitabullah'ta ve ne de Resûlullah'ın sünnetinde bulamazsan?"

"Kendi re'yimle ictihad edeceğim, (hüküm vermekten) geri durmayacağım."

Hz. Muaz der ki: *"Bu cevabım üzerine Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (memnun kaldı), göğsüme eliyle vurup:*

"Allah'ın elçisinin elçisini, Allah'ın elçisini memnun edecek usûlde muvaffak kılan Allah'a hamdolsun!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Akdiye 11, (3592, 3593); Tirmizî, Ahkâm 3, (1327, 1328).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîs, senet yönüyle bâzı arızalara mâruz ise de, ifade ettiği hüküm yönüyle bütün fukahâca *telakki-i bi'l-kabul*e mazhar olmuş, mânâ yönünden sıhhatinde şüpheye düşülmemiştir. Mükerrer olarak belirttiğimiz gibi, bir kere daha belirtmede fayda var: Hadîs ülemâsı, bir hadisi *zayıf* diye damgalarken, zâhiri şartlara göre bu hükmün verildiğini, o rivâyetin nefsü'l-emirde sahih olabileceğini söylemiştir. Bu sebeple, bilhassa Hanefî ülema, bir hadis münferid bile olsa, fukahânın ittifakla ameli sebebiyle ona *"hükmen mütevatir"* demekten çekinmemiştir. Sadedinde olduğumuz hadis buna bir misal olabilir: Senet yönüyle zayıf da olsa, İslâm fukahâsı, hükmüyle amel etmede müttefiktir. Hadisi tenkidde ileri giden *İbnu'l-Cevzi* de bununla bütün fukahânın amel ettiğini, mânâsının sahîh olduğunu söyler. Şunu da belirtelim ki, sadedinde olduğumuz hadisin, *Hz. Ömer, İbnu Mes'ud, Zeyd İbnu Sâbit, İbnu Abbâs* gibi sahâbenin büyüklerinden *mevkuf* şâhidleri mevcuttur. *Beyhakî,* Sünen'inde bu hadisi tahric ettikten sonra, takviye maksadıyla bunları kaydetmiştir.

2- *İctihad: "Kitab ve sünnete kıyas ederek hüküm aramada âlimin bütün gayretini sarfetmesi"* olarak tarif edilmiştir. *Hattâbî, "ictihad" la verilecek hükmü, kıyas yoluyla, Kitab ve Sünnet'in mânâsına göndermenin kastedildiğini, Kitab ve Sünnet'ten bir asla dayanmadan, kalbe doğan veya hatıra gelen şahsî re'yin kastedilmediğini"* belirtir. *Hattâbî* devamla, *"Bu hadiste kıyasın sâbit ve bu yolla hüküm vermenin vâcib olduğunun görüldüğünü"* söyler.

4897 ٢ــ وَعَنْ أَمِّ سلمة رضى اللّه عنها قالت: [سَمِعَ رَسولُ اللّهِ ﷺ جَلَبَةَ خَصْمٍ بِبَاب حُجْرَتِهِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنَّهُ يَأْتِينِى الْخَصْمُ، وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغَ مِنْ بَعْضٍ فَأَحْسِبُ أَنَّهُ صَادِقٌ فَأَقْضِى لَهُ، فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقّ مُسْلِمٍ فَإِنَّمَا هِىَ قِطْعَةِ مِنَ النَّارِ، فَلْيَحْمِلْهَا أَوْ لِيَذَرْهَا]. أَخْرَجَهُ الستة.

2. **(4897)**- *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, odasının kapısında bir münakaşa işitmişti. Yanlarına çıkıp:*

"Ben bir beşerim. Bana ihtilaflılar gelir. Bunlardan biri, diğerine nazaran daha belâgatlı (ikna edici) olur. Ben de onun doğru söylediğini zanneder, lehine hükmederim. Ancak kime bir müslümanın hakkını vermiş isem, bunun ateşten bir parça olduğunu bilsin. O ateşi ister yüklensin, ister terketsin (kendisi bilir)" *buyurdular."*

4898 ٣ـ وفى رواية للشيخين: [إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ، وَإِنَّكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ، وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ، أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ مِنْ بَعْضٍ فَأَقْضِيَ لَهُ بِنَحْوِ مَا أَسْمَعُ. فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ فَإِنَّمَا أَقْطَعُ لَهُ قِطْعَةً مِنَ النَّارِ].

ومعنى «أَلْحَنَ بِحُجَّتِهِ» أى أقوم بها منه وأقدر عليها، من اللحن بفتح الحاء وهو الفطنة.

3. (4998)- Sahîheyn'in bir rivayetinde hadis şöyledir: **"Ben de sizin gibi bir insanım. Siz dâvalarınızın halli için bana geliyorsunuz. Bazınızın hüccet yönüyle, diğer bazısından daha ikna edici olması, böylece benim, işittiğime dayanarak onun lehine hükmetmem mümkündür. Kimin lehine, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir ateş parçası kesmiş oluyorum."** [Buharî, Şehâdât 27, Mezâlim 16, Hiyel 9, Ahkâm 20, 29, 31; Müslim, Akdiye 5, (1713); Muvatta, Akdiye 1, (2, 719); Ebu Dâvud, Akdiye 7, (3583, 3584); Tirmizî, Ahkâm 11, (1339); Nesâî, Kudât 13, (8, 233).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, açıkgözlük, hile gibi yollara başvurarak, ihtilaflı meselede haksız bir surette lehine karar çıkartmanın haram olduğu belirtilmektedir.

2- Hadiste geçen *"müslüman"*, *"kardeş"* gibi ifâdeler, bu haksızlığı gayr-ı müslime karşı yapmanın caiz olacağı mânâsına gelmez. *İbnu Hacer, "bu meselede müslüman, zımmî, muâhid, mürted hepsinin eşit olduğunu"* belirtir. Beşerî hukukun gasbına dinimiz hiçbir surette müsaade etmez. Mahkemede hile haramsa, bu kime karşı işlenirse işlensin aynı şekilde haramdır. *İmam Şâfiî* bu hadisi zikrettikten sonra: *"Zira, hâkimin hükmü ne haramı helal, ne de helali haram kılar"* demiştir.

3- Hadis, hâkimlerin zâhire, delile göre hükmedeceğini, böyle hükmedince

haksız bir hüküm de verse sorumlu olmayacağını belirtir. Ancak, hakkı bulma hususunda gereken gayret gösterilecektir. Bu husus daha geniş olarak açıklandı (4887. hadis).

4- Hadisin bir veçhinde, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın: **"Kimin lehine kardeşinin hakkından bir şeye hükmetmişşsem (bilsin ki), onun için cehennemden bir parça kesmiş oluyorum. Artık dileyen alsın, dileyen terketsin"** sözünden sonra şu ziyade gelmiştir: *"Muhâkeme olan her iki adam da ağladılar ve her biri: "Hakkım senin olsun" dediler. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Madem böyle yapıyorsunuz, öyleyse (ihtilâf ettiğiniz malı) taksim edin, hakkı arayın!"** *buyurdular. Onlar da hisselerini aldılar ve helallaştılar."*

5- Hadisin bazı vecihlerinde, bunun bir miras ve eskimiş mallar ihtilafı olduğu tasrîh edilmiştir.

6- Hadisin bazı vecihlerinde gelen **"O, ateşi ister yüklensin, ister terketsin, (kendisi bilir)"** şeklindeki ifade, muhatabı muhayyer bırakmak için değil, tehdîd için söylenmiştir.

7- BAZI FEVAİD:

Yukarda kaydettiklerimizden başka, hadisten çıkarılan bazı hükümler şunlardır:

★ Bir kimse bir hak iddia etse, delil yokluğu sebebiyle hâkim müdde'a aleyhe yemin ettirse ve lehine hükmetse; bu, adamı batında tebrie etmez. İddia sâhibi sonradan delil getirse, iddiası dinlenir; önceki hüküm iptal edilir.

★ Bir kimse hile yollarından biriyle, bâtıl bir iş için hileye tevessül etse ve zâhirde hak onun olsa ve lehine hükmedilse, batında onu alması kendisine helal olmaz. Verilen hükümle, günah üstünden kalkmaz. Sadece *Ebu Hanîfe: "Hâkim'in hükmü, malların helal olmasını sağlamazsa da, ferçleri helal kılar, kararda zikri geçen batını helal kılar demiştir."* Bu, hadis ve icmaya muhalif bulunmuştur.

★ *Resûlullah*, vahiy gelmeyen hususlarda şahsî re'yi ile ictihad ederdi. Bu husus münakaşalı ise de, bu hadis, ictihad-ı nebevî hususunda açıktır.

★ *Resûlullah*, zahire göre verdiği hükmünde, ictihadı O'nu, bazan batındaki gerçek duruma uymayan hükme götürmüştür. Ancak, ismeti sebebiyle bu hata üzerinde istikrâr hâsıl olmamıştır.

Resûlullah'ın mutlak olarak hata yapmayacağını söyleyenler derler ki:

"Eğer Aleyhissalâtu vesselâm'ın hükmünde hatanın vukûu caiz olsaydı, mükelleflere hatayı emretmesi gerekirdi. Zira bütün hükümlerine uyma hususunda emir sâbittir. Nitekim Allah Teâla Hazretleri (meâlen): **"Hayır! Rabbine and olsun ki, onlar aralarındaki anlaşmazlıklar için senin hükmüne müracaat edip, sonra da verdiğin hükme, gönüllerinde hiçbir şüphe ve sıkıntı duymaksızın tam bir teslimiyetle râzı olup uymadıkça, hakkıyla iman etmiş olmazlar"** (Nisa 65) *buyurmuştur. Ayrıca, icma, hatadan ma'sumdur. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, rütbesinin yüceliği sebebiyle masumiyete evlâdır."*

Birinci mütâlaaya şöyle cevap verilir: Eğer mesele, hata vukûunu gerektirirse, onda bir mahzur yoktur. Çünkü hata mukallidler hakkında da mevcuttur. Zira onlar, müftüye ve hâkime,hata etmeleri caiz bile olsa, ittiba etmekle emredilmişlerdir.

İkinci noktanın cevabı şöyledir: Mülâzemet (beraberlik) merdûddur. Çünkü icmanın varlığı farzedilse, bu, dayanağını *Resûlullah*'tan gelen rivayetten alır. Böylece, icmânın kendine değil, *Resûlullah*'a ittibâ edilmiş olur.

4899 ٤ــ وَعَنِ اْلأَشعث بن قيس: [أَنَّهُ اشْتَرَى رَقِيقاً مِنَ الْخُمُسِ مِنْ عَبْدِ اللّهِ بِعِشْرِينَ أَلْفاً فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ فِى ثَمَنِهِمْ. فَقَالَ: إِنَّمَا أَخَذْتُهُمْ بِعَشْرَةِ آلاَفِ. قَالَ عَبْدُ اللّهِ: فَخْتَرْ رَجُلاً يَكُونُ بَيْنَ وَبَيْنَكَ. فَقَالَ اْلأَشْعَثُ: كُنْ أَنْتَ بَيْنِى وَبَيْنَ نَفْسِكَ. فَقالَ عَبْدُ اللّهِ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إِذَا اخْتَلَفَ الْبَيِّعَانِ وَلَيْسَ بَيْنَهُمَا بَيِّنَةٌ، فَهُوَ مَا يَقُولُ رَبُّ السِّلْعَةِ أَوْ يَتَتَارَكَانِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ، وَأَخْرَجَهُ النّسَائِىُّ منه المسند فقط.

4. **(4899)**- *Eş'as İbnu Kays'ın anlattığına göre, Humus'tan bir köleyi Abdullah'tan yirmibin (dirhem)e satın almış ve Abdullah kölenin bedelini almak üzere kendisine bir adam göndermiştir. Adam gelince Eş'as:*

"Ben onu onbine satın aldım" dedi. Abdullah da:

"Öyleyse seninle benim arama (hakem olacak) bir kimse tayin et!" dedi. Eş'as: "Benimle kendi aranda sen hakem ol!" dedi. Bunun üzerine Abdullah:

"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Alış-veriş yapan iki kişi ihtilafa düşerlerse ve aralarında da delil yoksa, mal sahibinin söylediği esas**

alınır veya (alış-verişi) terkederler" *dediğini işittim" dedi."* [Ebu Dâvud, Büyû 74, (3511); Nesâî, Büyû 82, (7, 302, 303). Nesâî'de sadece müsned (*Resûlullah*'a ait) kısım kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hattâbî bu meselede ulemânın ihtilaf ettiğini belirtir:

★ *Mâlik* ve *Şâfi'î rahimehümallah: "Satıcıya: "Malı söylediğin fiyata sattığına dair yemin et!" denir. Satan yemin ederse müşteriye: "Ya satıcının söylediği fiyata malı alırsın, ya da söylediğin fiyata sattığına dair yemin edersin" denir. Eğer yemin ederse, mal, satana iâde edilir. Şâfi'î'ye göre, malın mevcut olması ile telef olmuş bulunması arasında fark yoktur, hüküm böyledir. Çünkü her ikisi de yemin etmiş, birbirinin söylediği fiyatları reddetmiştir"* demişlerdir. *Muhammed İbnu'l-Hasen* de bu görüştedir.

★ *Nehâ'î, Sevrî, Evzâ'î, Ebu Hanife* ve *Ebu Yusuf: "İstihlâktan sonra, yemin edince müşterinin sözü esas alınır"* demişlerdir. *İmam Mâlik* de, iki rivayetten en meşhurunda, bunların, *"İstihlâktan sonra"* sözlerine yakın bir şey söylemiştir. Onların bu hükme, bazı rivayetlerde **"Mal kâim olduğu halde alış-veriş yapanlar ihtilaf ederlerse, satıcının sözü muteber olur veya alış-verişi terkederler"** şeklinde gelen beyana dayandığı belirtilmiştir. Ülemâ: *"Malikin malın kıyamını şart koşması, malın istihlaki halinde hükmün farklı olacağına delildir"* demiştir.

YEDİNCİ FASIL

DÂVÂLAR VE BEYYİNELER

4900 ١ ـ عَنِ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ لِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اَلْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِى وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

1. (4900)- *İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana dedi ki:* **"Beyyine dâvacı üzerine, yemin de dâvalı üzerine düşer."** [Tirmizî, Ahkâm 12, (1341).]

4901 ٢ ـ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا. [أَنَّ امْرَأَتَيْنِ كَانَتَا تَخْرُزَانِ فِى بَيْتٍ فَخَرَجَتْ إِحْدَاهُمَا وَقَدْ أُنْفِذَ بِإِشْفَا فِى كَفِّهَا، فَادَّعَتْ عَلَى الأُخْرَى، فَرُفِعَ ذٰلِكَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا فَقَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ لاَدَّعَى رِجَالٌ دِمَاءَ قَوْمٍ وَأَمْوَالَهُمْ، وَلٰكِنَّ الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِى، وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ. ذَكِّرُوهَا بِاللّهِ، وَاقْرَءُوا عَلَيْهَا: إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً الآيَةَ فَذَكَّرُوهَا فَاعْتَرَفَتْ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ، وَهٰذَا لَفْظُ الْبُخَارِىِّ.

2. (4901)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"İki kadın bir odada deri dikiyorlardı. Bunlardan biri avucuna bîz batırılmış olarak dışarı çıktı. Bunu diğerinin yaptığını iddia etti. Dâva İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya götürüldü. İbnu Abbâs dedi ki:*

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuşlardı: **"Eğer insanlara sırf iddialarıyla, (delil olmadan) talep ettikleri verilseydi, insanlar başkalarının kan ve mallarını istemeye kalkarlardı. Ancak iddia sahibine beyyine gerekmektedir. İddiayı inkâr edene de yemin gerekmektedir. (Bu kadına) Allah'ı (yalan yere yemin etmenin günahını) hatırlatın. Ona şu âyeti oku-**

yun: "Allah'ın ahdini ve yeminlerini az bir pahaya değişenler, işte bunlar için ahirette hiçbir nasib yoktur" (Âl-i İmrân 77).

Kadına bu hatırlatıldı. Bunun üzerine kadın suçunu itiraf etti." [Buhârî, Tefsîr, Al-i İmrân 3, Rükûn 6; Müslim, Akdiye 2, (1711); Ebu Dâvud, Akdiye 23, (3619); Tirmizî, Ahkâm 13, (1343); Nesâî, Kudât 35, (8, 248).]

4902 ٣ـ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَضَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِيَمِينٍ وَشَاهِدٍ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

3. **(4902)**- Yine *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (iddia sahibi iki şahid bulamazsa) bir yemin ve bir şahid(in yeterli olacağın)a hükmetmiştir."* [Müslim, Akdiye 3, (1712); Ebu Dâvud, Akdiye 21, (3608).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm şeriatı, ilk iki hadisten anlaşılacağı üzere, davacıya, iddiasına beyyineyi şart koşmuştur. Davalıya da yemin etmeyi şart koşmuştur. Beyyine, iddiayı isbatlayıcı delil ve hüccet demektir. Normalde davacı (müdde'î) hakkında beyyine, belli şartları taşıyan iki şâhittir. İddia sahibinin beyyinesi yoksa, davalıya (müdde'â aleyh) yemin teklif edilir.

2- Üçüncü rivayet (4902), dava sahibi iki şahid bulamaz da tek şahid bulursa, bir şâhid yerine de yemînin yeterli olacağı görüşünü takrir etmektedir. Ancak bu mesele ülemâ arasında ihtilaflıdır: *Ebu Hanîfe, Şa'bî, Evza'î, Leys* ve *İmam Mâlik*'in ashabından Endülüslü olanlar, bir şâhid ve yeminle hiçbir surette hüküm verilemeyeceğini, iki şâhidin şart olduğunu söylemişlerdir. Ancak, diğer üç imam ve cumhûr, bir şahidle davacının yemininin malla ilgili davalarda yeterli olacağına hükmetmiştir. Mala girmeyen davalarda yemin ve şahidin kabul edilmeyeceğinde hepsi ittifak eder.

4903 ٤ـ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُبَيْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِى مُلَيْكَةَ [أَنَّ بَنِى صُهَيْبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: اَدَّعَوْا عِنْدَ مَرْوَانَ بَيْتَيْنِ وَحُجْرَةً، اَعْطَاهَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صُهَيْباً رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ مَرْوَانُ: مَنْ يَشْهَدُ لَكُمْ بِذٰلِكَ؟ فَقَالُوا: اِبْنُ عُمَرَ. فَدَعَاهُ فَشَهِدَ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَعْطَى صُهَيْباً بَيْتَيْنِ وَحُجْرَةً. فَقَضَى مَرْوَانُ بِشَهَادَتِهِ لَهُمْ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِىُّ.

4. **(4903)**- *Abdullah İbnu Ubeydillah İbni Ebî Müleyke* anlatıyor: *"Benî Süheyb radıyallahu anh, Mervân nezdinde, iki ev ve bir odanın kendilerine ait olduğunu, bunları (babaları) Süheyb'e Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın verdiğini iddia ettiler. Mervân: "Söylediğiniz şeye şahidiniz var mı?" dedi. Onlar: "İbnu Ömer!" dediler. Mervan, İbnu Ömer'i çağırdı. O, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın Süheyb radıyallahu anh'a iki ev ve bir oda verdiğini söyledi. Mervân sadece onun şehâdetiyle onlar lehine hükmetti."* [Buhârî, Hibe 30.]

AÇIKLAMA:

Burada tek şâhidle davanın sübut bulması ve hüküm verilmesine örnek var. Bazı müteahhir alimler, *"İddia sahiplerine yemin de ettirilmiştir"* te'vilini yapmıştır. Ancak rivayette bunu te'yid eden bir açıklık yok. Bu rivayete dayanan birkısım müteahhir ülema: *"Sıdkına karîne bulunduğu takdirde tek şâhid de yeterlidir"* demiştir. Seleften *Şureyh* de böyle hükmetmiştir.

Ebu Dâvud, Sünen'inde *"Hâkim, şâhidin sıdkını bilirse, tek şahidle hükmetmesi câizdir"* diye açtığı bir babta, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'* ın şâhideteyn (iki şâhid) tesmiye ettiği *Huzeyme İbnu Sâbit Kıssası*nı kaydeder. Ancak ülemâ, bu durumun *Resûlullah*'a has bir vak'a olduğunda ittifak etmiştir. *İbnu't-Tîn,* bu rivayete şöyle bir yorum getirir: *"Muhtemelen Mervan, bunu Allah'ın malından, nazarında ihsana müstehak olana bağış şeklinde vermiştir. Eğer Aleyhissalâtu vesselâm vermiş idiyse, böylece bu bağış infaz edilmiş oldu, yok vermemiş idiyse, kendisi bu bağışı yapmış oldu." İbnu't-Tîn* demek ister ki, tek şâhidle dava hükme bağlanmaz. Öyleyse bu rivayetin te'vili gerekir. *İbnu't-Tîn* ayrıca, bu hâdisenin fey'le ilgili olduğunu, (insanlar arasında bir dava olmadığını) belirtir. *Ömer İbne Şeybe*'nin Ahbar-ı Medîne'de zikrettiğine göre, *Süheyb*'in evi *Ümmü Seleme*'ye aitti, *Süheyb*'e bağışladı. Belki de bunu *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın emriyle yaptı veya mecaz yoluyla *Ümmü Seleme*'ye nisbet etti. Ev hakikatte *Resûlullah*'ın idi. Onu *Süheyb*'e bağışladı veya o, dava mevzuu olan evden başka bir evdir.

4904 ٥ــ وَعَنْ أَبِى مُوسٰى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [أَنَّ رَجُلَيْنِ اِدَّعِيَا بَعِيراً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَبَعَثَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا شَاهِدَيْنِ، فَقَسَّمَهُ ﷺ بَيْنَهُمَا نِصْفَيْنِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِىُّ.

5. **(4904)**- *Ebu Musa radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında iki kişi bir deve hakkında iddiada bulundular. Her biri, iki tane şâhid getirdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm deveyi ikiye bölerek*

aralarında taksim etti." [Ebu Dâvud, Akdiye 22, (3613, 3614, 3615); Nesâî, Kudât 34, (8, 248).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde her ikisinin de beyyinesi olmayan iki kişinin bir deve –veya hayvan– hakkında iddiada bulunduklarını, bu durumda da hayvanı aralarında taksîm ettiğini kaydeder. *İbnu Raslân,* iki rivayetin de aynı hadiseye parmak basmış olabileceğini, zira her iki tarafın birbirine zıt olan beyyine ibraz etmesiyle, beyyinelerin birbirlerini hükümden düşürerek sanki yok hükmüne getireceğini belirtir.

2- Ulemâ şöyle bir durumda ihtilaf eder: Bir şey bir adamın elindedir. Bunun hakkında iki kişi iddiada bulunur ve her biri kendinin olduğunu söyler ve her ikisi de beyyine ikâme eder.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhûye* derler ki: *"Aralarında kur'a çekilir, kime çıkarsa o alır."*

★ *Şâfi'î* kavl-i kadîminde *Ahmed* gibi hükmetmişse de, kavl-i cedidinde, *"Bu hususta iki görüş var* demiştir. *Birine göre ikiye bölünerek aralarında taksim edilir. Ashab-ı Re'y ve Süfyan-ı Sevrî de buna hükmeder. Diğer kavle göre: Kur'a çekilir, kime çıkarsa "şahidleri hakka şehâdet etti"* diye *yemin eder ve böylece mal ona hükmedilir."*

★ *İmam Mâlik: "Ben malı onlardan birine hükmetmem. Eğer mal bir başkasının elinde ise"* demiştir. Ondan rivayete göre: *"Mal, onlardan hangisinin şâhidleri daha âdil, salâhet cihetiyle daha meşhûr ise ona aittir"* demiştir.

★ *Evzâî: "Beyyine cihetiyle hangisi daha çok ise o alır"* demiştir.

★ *Şa'bî*'nin: *"Mal aralarında şâhidlerin hisselerine göredir"* dediği hikaye edilmiştir (*Hattâbî*'den). Müteakip hadis, her iki tarafın da beyyinesi bulunmama durumuyla ilgilidir. Oradaki açıklamalar bu söyleneni tamamlayacak mahiyettedir.

4905 ٦ — وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [عَرَضَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَلَى قَوْمٍ الْيَمِينَ فَسَارَعُوا إِلَيْهَا فَأَمَرَ أَنْ يُسْهَمَ بَيْنَهُمْ فِى الْيَمِينِ، أَيُّهُمْ يَحْلِفُ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِىُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

6. (4905)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir mal hususunda ihtilaf eden, fakat beyyineleri olmayan)*

bir kavme yemin teklif etti. (İki taraf da) birden yemin etmeye koştu. Bunun üzerine (önce) yemin (edecek tarafın tesbiti için) kur'a çekilmesini emretti." [Buhârî, Şehâdât 24; Ebu Dâvud, Akdiye 22, (3616, 3617, 3618).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, mefhumu hususunda şârih ve fakîhlerin ihtilaf ettiği hadislerdendir. Bir açıklamaya göre, –önceki hadisin açıklamasında da geçtiği üzere– ihtilaf halinde iki taraf da beyyine ibraz edemezse, her iki tarafa da yemin teklif edilir. Her iki taraf da haklılığı hususunda yemin etmek isterse *"hangisi öncelikle yemin etmelidir "* **hususu mevzubahis olacaktır. Sadedinde olduğumuz hadis, bu noktada prensip getirmektedir: Önce yemin edecek taraf, hâkimin arzusu ile değil, kur'a ile tesbît edilmelidir.**

Diğer bir açıklamaya göre, yemine iştirak şu suretle olur: İki taraf, ellerinde bulunmayan bir mal hususunda niza eder ve ikisi de lehinde bir beyyine getiremezse, aralarında kur'a çekilir. Kur'a kime çıkarsa o yemin eder ve mala hak kazanır. Bu mânayı te'yid eden bir rivayet, Ebu Dâvud ve Nesâî'de *Ebu Rafi, Ebu Hureyre*'den nakletmiştir: *"Her ikisinin de beyyinesi olmadığı halde iki kişi bir mal hususunda ihtilaf ettiler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm':* استهما على اليمين ما كان احبا ذلك اوكرها **"Dava sahipleri memnun olsalar da olmasalar da yemin (hakkı) hususunda kur'a çekin"** *buyurur."*

Hadisi bu mânada anlayan *Hattâbî* der ki: *"İstihâm'ın buradaki mânâsı kur'a çekmektir. Resûlullah şunu kastediyor: "İhtilaf sahibi her iki taraf kur'a çeksinler. Kur'a kimin lehine çıkarsa yemin eder ve iddia ettiği şeyi alır." Hattâbî* bir deve üzerinde çıkan bir ihtilafın, *Hz. Ali* tarafından yapılan buna benzer bir çözümünü kaydeder.

Ebu Dâvud'dan kaydettiğimiz hadis hakkında *Kirmânî*'nin yorumu şöyle: *"Kur'a çekme işi, ihtilaf edenlerin, malı haketmeye götüren sebeplerde eşit olma halinde olur. Meselâ: "Mal her iki tarafın da elindedir ve taraflar tamamına sahip olmak isterler, her ikisi de yemin edip almak ister. İşte böyle bir durumda aralarında kur'a çekilir, hangisine çıkarsa o yemin eder ve mala sahip olur."*

Şerhu'l-Mişkât'ta aynı hadis için şu yorum yapılmıştır: *"Meselenin şekli şöyledir: İki kişi üçüncü bir şahsın elinde bulunan bir mal hususunda iddialaşırlar ve her ikisinin de beyyinesi olmazsa veya her ikisinin de beyyinesi olursa, üçüncü şahıs da: "Ben (bu mal bunlara mı, başka birine mi ait) bilmiyorum" derse, bunlar hakkında verilecek hüküm iki iddiacı arasında kur'a çekmektir.*

Kur'a hangisine çıkarsa o yemin eder ve mala sahip olur. Hz. Ali de böyle hükmetmiştir."

Şâfi'î'ye göre bu durumda mal, üçüncü şahsın elinde bırakılır.

Ebu Hanîfe'ye göre, iki dava sahibi arasında mal ikiye bölünür.

İbnu'l-Melek der ki: *"Ahmed ve akvâlinin birinde ve sonuncusunda Şâfi'î, Hz. Ali gibi hükmetmiştir. Keza Ebu Hanîfe de öyle hükmetmiş ve: "Her ikisine, yemin ettirilerek yarımşar verilir" demiş, bir başka kavlinde de: "Üçüncü şahsın elinde bırakılır" demiştir."*

Mesele hususundaki ihtilafı gösterme sadedinde *Beyhakî*'nin yorumunu da kaydetmek isteriz. Der ki: *"Kadı, taraflara yemin ettirmek isteyince, önce hangisinin yemin edeceğini tesbit için kur'a çeker. Böylece önce biri sonra diğeri yemin eder. Eğer ikincisi, birincinin yemininden sonra yemin etmezse, malın tamamını birinciye hükmeder. Eğer ikinci de yemin ederse, ikisi de yeminde eşit olurlar ve böylece mal ikisi arasında yarımşar bölünür, tıpkı yeminden önce olduğu gibi."*

4906 ٧ـ وَعَنْ أَبِى غَطَفَانِ بْنِ طَرِيفٍ قَالَ: [اخْتَصَمَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَابْنُ مُطِيعٍ إِلَى مَرْوَانَ فِي دَارٍ كَانَتْ بَيْنَهُمَا، فَقَضَى مَرْوَانُ عَلَى زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ بِالْيَمِينِ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ زَيْدٌ أَحْلِفُ لَهُ مَكَانِى هَذَا. فَقَالَ مَرْوَانُ، لاَ، إِلاَّ عِنْدَ مَقَاطِعِ الْحُقُوقِ. فَجَعَلَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ يَحْلِفُ إِنَّ حَقَّهُ لَحَقٌّ، وَأَبَى أَنْ يَحْلِفَ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَجَعَلَ مَرْوَانُ يَعْجَبُ مِنْ ذٰلِكَ] أَخْرَجَهُ مَالِكٌ.

7. **(4906)**- *Ebu Gatafân İbnu Tarîf el Mürrî* anlatıyor: *"Zeyd İbnu Sâbit ve İbnu Mutî' aralarındaki bir ev sebebiyle (Medine Valisi) Mervân'a dava açtılar. Mervân, minberde yemin etmesi şartıyla, evin Zeyd İbnu Sâbit'e ait olduğuna hükmetti. Zeyd:*

"Ben onun için şu yerimde yemin ederim!" dedi. Mervan da:

"Hayır! Hukukun kesinleştiği yerde yemin edeceksin!" dedi. Bunun üzerine Zeyd "Hakkım haktır" diye yemin etmeye başladı ve minberde yemin etmekten imtina etti.

Mervan bu duruma hayret etti." [Muvatta, Akdiye 12, (2, 728).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkanî*, yeminin, *Mescid-i Nebevî*'nin minberinin yanında yapılmasının istendiği; *"minberde"* sözünden maksadın *"minberin yanında"* demek olduğunu belirtir.

2- *İmam Mâlik*, minberin yanında yemin etme an'anesinin mevcudiyetini gözönüne alarak, *"Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anh'ın imtinasını, onun sabru'l-yemini mekruh addetmesiyle"* izah eder. *Sabru'l-yemin: Kişinin yemine zorlanması, yemin edinceye kadar hapsedilmesidir.* Şu halde *Zeyd radıyallahu anh*, yemine zor, icbar karışmaması, kendiliğinden olması görüşündedir. Zorlamanın karışacağı yemini mekruh addetmektedir.

3- *Mervan*'ın taaccübü, *Zeyd*'in davranışı sebebiyledir. Çünkü *Zeyd*, bu yeminin mekanla ilgili bir *tağliz yemini* olduğunu bildiği halde, buna yanaşmayışına *Mervan* hayret etmiştir. Tağliz suretiyle yemin, zaman, mekan ve bazı elfazı mahsusa ilavesi suretiyle yapılır. Şöyle ki: "Hüküm eğer Mekke-i Mükerreme'de verilecek ise yemin, *Makam-ı İbrahim* ile *Beytu'l Haram* arasında yapılır. Ve eğer *Medine-i Münevvere*'de ise yemin, *Resîlullah*'ın minberi yanında yapılır. Bir başka beldede ise o beldenin camiinde ikindiden sonra yapılır. Allah'ın isimlerinin bazılarının ilavesiyle veya Kur'ân üzerine yapılan yeminler de bu nev'e girer.

4- *İmam Şâfi'î, Hz. Ömer*'in bir adamla aralarında çıkan ihtilafta *minberin yanında* yemin ettiğini belirtir. İlaveten: *"Bize göre, minber üzerinde yemin, ihtilaf edilmeyen bir husustur. Bu husustaki görüşümüz hep aynı kalmıştır"* der.

5- Hadisin Muvatta'daki aslında *İmam Mâlik*'in bir açıklaması var: *"Ben, bir dinarın dörtte birinden daha az bir şey için –ki bu üç dirhem yapar– minberde yemin ettirilmesini uygun görmem."*

Şâfi'î hazretleri: "Yirmi dinar ve daha fazla değerde olan şeyler için minberde yemin ettirilir, daha az şey için ettirilmez" der.

Zürkanî der ki: *"Cumhûr, kan ve çok miktardaki mal için mekan şartı ile tağliz suretinde yemin yaptırılır, daha az bir şey için yaptırılmaz"* diye hükmetmiştir. Ancak azın, çoğun hududu nedir? Bu hususta âlimler ihtilaf etmişlerdir.

★ YEMİNİN ŞEKLİ:

4907 ١ ـــ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ
قَالَ لِرَجُلٍ حَلَّفَهُ: احْلِفْ بِاللّٰهِ الَّذِى لاَ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ مَالَهُ عِنْدَكَ شَيْءٌ،

يَعْنِى لِلْمُدَّعِى]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

1. **(4907)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm, yemin teklif ettiği bir adama:*

"Kendinden başka ilah bulunmayan Allah'ın adıyla, o kimsenin yani dava sahibinin senin yanında malı olmadığına yemin et!" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Akdiye 24, (3620).]

AÇIKLAMA:

Yeminin nasıl edileceği hâkim tarafından ilgiliye öğretilmelidir. İslâmî yeminin, Allah üzerine yapılması esastır. Namus ve şeref üzerine yemin yapılmaz.

SEKİZİNCİ FASIL
ADALET VE ŞEHADET

4908 ١ـ عن عَمْرُو بن شعيب عن أبيه عن جدّه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَجُوزُ شَهَادَةُ خَائِنٍ وَلاَ خَائِنَةٍ، وَلاَ زَانٍ وَلاَ زَانِيَةٍ، وَلاَ ذِى غِمْرٍ عَلَى أَخِيهِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدْ

وللترمذى، عن عائشة بعد قوله، خائنة: ولا مَجلودٍ حداً، ولاَ مُجرَّبِ شَهادةٍ ولا القانعِ لِأهلِ البَيْتِ، ولاَ ظَنِينٍ (١) فى ولاءٍ ولاَ قَرَابَةٍ.

قال الفزارى: «القَانِعُ» التابع.

والمراد «بالخَائِنِ» الخيانة فى الدين والمال والأمانة فإن من ضيّع شيئاً من أوامر اللّه أو ركب شيئاً من منهياته لا يكون عدلا.

و «القَانِعُ» التابع مثل الأجير والوكيل تردّ شهادته للتهمة في جر النَّفعِ إلى نفسه، لِأن التابع لِأهل البيت ينتفع بما يصير إليهم.

(١) المتهم فى دينه اهنهاية.

1. **(4908)**- *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hain erkek ve hâine kadının, zani erkek ve zâniye kadının, kardeşine kin taşıyan kimsenin şehâdeti caiz değildir." [Ebu Dâvud, Akdiye 16, (3600, 3601); İbnu Mâce, Ahkâm 30, (2366).

Tirmizî'de *Hz. Aişe*'den yapılan bir rivayette, hâine kelimesinden sonra şu ziyade vardır: **"Hadd-i kazf'la celde tatbik edilenin, şehadette (yalanı) tecrübe edilmiş olanın, ev halkına hizmet edenin, kendisini nisbet ettiği mevla ve**

akrabaları hususlarında müttehem olan(gerçek nesebini gizleyen)in." [Tirmizî, Şehâdât 1, (2299).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm'da herkes şâhidlik yapamaz. Şâhid olabilmek için *adâlet* sahibi olmak gerekir. Bu vasfı taşımayan kimsenin şahitliği makbul değildir. Sadedinde olduğumuz hadis, kimlerin şahidliği kabul edilmiyorsa bunları belirtmektedir:

★ *Hâin* kelimesinden öncelikle insanlara karşı, emânetlerde hiyânetle tanınmış kimseler anlaşılmıştır. *el-Kâdî,* hadisin daha umumî bir çerçevede anlaşılarak Allah'ın emânetine riayetkâr olmayanla, insanların emanetlerine riayetkâr olmayanların da aynı şekilde kastedilmiş olma ihtimalinin varlığına dikkat çeker.

★ Zâniler.

Haddle celde uygulananlar... Bununla öncelikle hadd-i kazf (iftira) anlaşılmıştır. *Ebu Hanife* de bu manada anlamıştır: *"Hadd-i kazf suçuyla celde tatbik edilenden ebediyen şehâdet makbûl olmaz, tevbe bile etse"* der. *el-Kâdî: "Diğer haddlerden ayrı olarak celde uygulananın zikredilmesi, bunun cinayetinin büyüklüğünden dolayıdır. Celde haddi tâbiri, gayr-ı muhsan zâniyi, iftira edeni ve şarap içeni de içine alır"* der.

Ebu Hanîfe: "Celde uygulananın, tevbe bile etse, şehâdeti makbul değil" demiş ise de, ulemânın râcih görüşü, tevbe eden kimsenin şehadeti makbul olacağı istikametindedir.

★ Kardeşine karşı kin sahibi olanın şehâdeti.

★ Şehadette yalancılık yapmakla tanınmış olan kimse.

★ Ev halkına ücret ve sair yollardan biriyle hizmet eden, tâbi olan. Böyle birinin menfaatlendiği yere karşı bîtaraf olamayacağı kabul edilir ve bu sebeple şehadeti reddedilir. Oğlu lehine babanın, baba lehine oğlunun veya alacaklı kimse, müflisin bir başkasında alacağı var diye şehadet edecek olsa, bunlar makbul değildir.

★ Kendisini nisbette yalan ithamıyla tanınan, yani: *"Ben falancanın azadlısıyım!"* dese, fakat o kimseye nisbeti sahîh olmasa, fâsık addedilir, şehâdeti de reddedilir. Yalandan akrabalık iddiası da aynı hükme girer.

4909 ٢ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنهُ قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَجُوزُ شَهَادَةُ بَدَوِىٍّ عَلَى ذِى قَرْيَةٍ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدْ.

وإنما كره شهادة البدوى لما فيهِ من الجفاء في الدين، والجهالة بأحكام الشريعة، ولعدم ضبطه الشهادة فى الغالب على وجهها لقلة معرفته بشروطها، وإليه ذهب مالك. والناس على خلافه.

2. **(4909)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bedevînin, köylü aleyhindeki şehadeti câiz değildir." [Ebu Dâvud, Akdiye 17, (3602); İbnu Mâce, Ahkâm 30, (2367).]

AÇIKLAMA:

Bedevî, çöllerde çadırda yaşıyanlara denir. Bunlar göçebe hayatı sürer, belli bir yerleşim yerleri yoktur.

Bedevî'nin şehâdetinin makbul olmayışı, onların dinî bakımdan eksikliklerinin fazlalığındandır. Onlar şer'î ahkâmı da yeterince bilmezler, çoğu hallerde şehadeti usûlüne uygun yapamazlar da. Bu gibi sebeplerle onların şehâdeti makbul addedilmemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* hadisle ameli esas almıştır. *İmam Mâlik* ve *Ebu Ubeyd* de bu görüştedir. Ancak cumhûr, bedevînin de şehadetinin makbul olacağına hükmeder. *İbnu Raslân: "Bu hadîsi, bedevîlerden adaleti bilinmeyene hamlettiler. Zaten gâlib durumda onların adaleti bilinmez"* der.

4910 ٣ــ وعن أيمن بن خُرَيْم بنِ فاتك قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: عُدِلَتْ شهَادَةُ الزُّورِ إشْرَاكاً باللّهِ تَعَالى. ثُمَّ قَرَأَ: فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ حُنَفَاءَ لِلّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ]. أَخْرَجَهُ أبو داود والترمذى؛ إلا أن أبا داود قال عن خريم بن فاتك، وخريم صحابى؛ وأما ابنه أيمن فقال الترمذى: لا نعرف له سماعا من النبى ﷺ.

3. **(4910)**- *Eymen İbnu Hureym İbni Fâtik* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Yalan şehadet Allah'a şirkle bir tutulmuştur!" *buyurdular ve şu âyeti okudular. (Meâlen):* **"... Putlara tapmak gibi bir pislikten ve yalan sözden de kaçının."** (Hâcc 30). [Tirmizî, Şehâdât 3, (2300, 2301); Ebu Dâvud, Akdiye

15, (3599); İbnu Mâce, Ahkâm 32, (2372).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm,* yalan şahâdeti, günah itibariyle şirke emsal tutmuştur. Çünkü şirk de Allah hakkında bir yalandan ibarettir; söylenmesi caiz olmayan şeyi Allah'a nisbettir. Aynı şekilde yalancı şâhitlik de kula câiz olmayan bir şeyi söylemektir. Öyleyse her ikisi de, gerçekte olmayan şeylerin iddiasıdır.

Tîbî der ki: *"Resûlullah yalan sözü şirke müsâvi kıldı. Çünkü şirk de yalan sınıfına girer. Zira müşrik, putun ibâdete müstehak olduğunu zanneder."*

4911 ٤ — وعن زيد بن خالد رَضِىَ اللّٰهُ عنهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهُ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ الشُّهَدَاءِ؟ الَّذِى يَأْتِى بِشَهَادَتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسْأَلَهَا]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَمَالِكٌ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرمِذِىُّ.

قال مالك: هُوَ الَّذِى يُخْبِرُ بِالشَّهَادَةِ الَّتِى لاَ يَعْلَمُ بِهَا الَّذِى هِىَ لَهُ، فَيَأْتِى بِهَا الإِمَامَ فَيَقْضِى لَهُ بِهَا.

4. **(4911)**- *Zeyd İbnu Hâlid radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Size şahidlerin en hayırlısını haber vermeyeyim mi: O kendisine taleb edilmezden önce şehâdet etmeye gelendir." [Müslim, Akdiye 19, (1719); Muvatta, Akdiye 3, (2, 720); Ebu Dâvud, Akdiye 13, (3596); Tirmizî, Şehâdât 1, (2296).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, şâhidlik taleb edilmeden, kendiliğinden gidip şahitlikte bulunmayı takdir etmektedir. Ancak daha önce de geçtiği üzere bazı hadisler, taleb edilmeden şahidlikte bulunanları kötüler. Bir hadis şöyle: **"Asırların en hayırlısı benim asrımdır. Sonra onu takib eden asırdakiler, sonra da onu takib eden asırdakiler gelir. Sonra da bir kavim gelir ki onlar şahidlik taleb edilmeden şehâdette bulunurlar."**

Aradaki zıtlık (teâruz) şöyle giderilmiştir: *Nevevî* der ki: *"Bu hadiste iki te'vil var: En sahihi, en meşhur olanı İmam Mâlik ve Ashab-ı Şâfi'î tarafından yapılan te'vîldir. Buna göre, hadis bir kimsenin nezdinde, bir insanın hakkını ilgilendiren bir şehâdet mevcuttur. Fakat hak sahibi onun şahid olduğunu bilme-*

mektedir. İşte bu kimse o adama gidip kendisi için şâhid olduğunu haber verir, nezdindeki emâneti eda etmiş olur.

İkinci tevile göre, bu övülen şehâdet, insan hukukuyla değil, hisbe şehâdetiyle ilgilidir: Talâk, köle azadı, vakıf, ammeye yönelik vasiyetler, hudud gibi meselelere giren şehadetlerdir. Bu çeşitten bir şey bilen kimsenin, bildiğini gidip kadıya söylemesi, haber vermesi, şahidlik yapması vacibtir.

Üçüncü bir te'vile göre, bundan, talepden önce değil, sonra şehadeti eda hususunda mecâz ve mübâlağa maksuddur. Nitekim: "Cömert, istemeden veren kimsedir" sözünden, istenince hemen çarçabuk vermek kastedilir."

4912 ٥ــ وَعَن خزيمة بن ثابت رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ اِبْتَاعَ فَرساً مِنْ أَعْرَابِىٍّ فَاسْتَتْبَعَهُ النَّبِىُّ ﷺ إِلى مَنْزِلِهِ لِيَقْضِيَهُ ثَمَنَ فَرَسِهِ. فَأَسْرَعَ ﷺ المَشْىَ وَأَبْطَأَ الأَعْرَابِىُّ، وَطفق رِجَالٌ يَعْتَرِضُونَ الأَعْرَابِىَّ، فَسَاوَمُوهُ بِالْفَرَسِ، وَلاَ يَشْعُرُونَ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَدِ ابْتَاعَهُ. فنَادَى الأَعْرَابِىُّ النَّبِىّ ﷺ فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ مُبْتَاعاً هٰذَا الْفَرَسَ وَإِلاَّ بِعْتُهُ. فَقَامَ النَّبِىُّ ﷺ حِينَ سَمِعَ نِدَاءَ الأَعْرَابِىِّ فَقَالَ أَوَلَيْسَ قَدِ ابْتَعْتُهُ مِنْكَ. فَقَالَ الأَعْرَابِىُّ: وَاللّهُ مَا بِعْتُكَهُ. فَقَالَ ﷺ بَلْ قَدِ ابْتَعْتُهُ مِنْكَ. فَطَفِقَ الأَعْرَابِىُّ يَقُولُ: هَلُمَّ شَهِيداً. فَقَالَ خُزَيْمَةُ: أَنَا أَشْهَدُ أَنَّكَ بَايَعْتَهُ. فَأَقْبَلَ ﷺ عَلَى خُزَيْمَةَ فَقَالَ: بِمَ تَشْهَدُ؟ قَالَ: بِتَصْدِيقِكَ يَا رَسُولَ اللّهِ، فَجَعَلَ شَهَادَةَ خُزَيْمَةَ بِشَهَادَةِ رَجُلَيْنِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدْ وَالنَّسَائِىُّ.

وزاد رزين: [فَقَالَ الأَعْرَابِىُّ: أَهٰذَا رسولُ اللّهِ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: كَفَى بِكَ جَهْلاً أَنْ لاَ تَعْرِفَ نَبِيّكَ، صَدَقَ اللّهُ: الأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأَجْدَرُ أَنْ لاَ يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللّهُ عَلَى رَسُولِهِ، فَاعْتَرَفَ الأَعْرَابِىُّ بِالبَيْعِ].

5.(4912)- *Huzeyme İbnu Sâbit radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir bedeviden bir at satın almıştı. Aleyhissalâtu vesselâm, onu eve kadar getirivermesini ve orada parasını almasını söyledi. Bu sırada kendisi hızlı hızlı yürüdü; bedevi ise ağır ağır yürüyordu. (Aralarında epeyce bir mesafe hasıl oldu. Bu sırada) bazı kimseler bedeviye gelip at üzerinde pazarlık yapmaya başladılar. Onu Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm"ın satın almış olduğunu kimse bilmiyordu. Bedevî, Aleyhissalâtu vesselâm'a seslenip:*

"Şu atı alacaksan al, değilse sattım!" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bedevînin bu sözünü işitince adama yönelip: **"Ben onu zaten senden satın aldım ya!"** *buyurdular. Ama bedevî:*

"(Bu ne demek?) Vallahi ben onu sana satmadım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Bilakis! Ben onu senden aldım"** *dedi. Bunun üzerine bedevî:*

"Bir şâhit getir!" demeye başladı. Hemen Huzeyme atılıp:

"Ben şehadet ederim, siz onu satın aldınız!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm, Huzeyme'ye gelerek: **"Ne ile şehadet ediyorsun?"** *diye sordu. Huzeyme:*

"Sana olan tasdikim ile, Ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm Huzeyme'nin şehâdetini iki kişinin şehadeti yerine koydu." [Ebu Dâvud, Akdiye 20, (3607); Nesâî, Büyû 91, (7, 302).]

Rezîn şu ziyadeyi ilave etti: *"Bedevî: "Bu, Resûlullah mı?" dedi. Ebu Hureyre kendisine: "Peygamberini tanımaman cahillik olarak sana yeter. Allah Teâla Hazretleri doğru söyledi:* **"Bedevîler küfür ve nifak yönünden daha şiddetli ve Allah'ın Resûlüne indirdiği emir ve yasakları bilmemeye daha müsaiddirler"** (Tevbe 97). *Bedevî bunun üzerine atı sattığını itiraf etti."*

AÇIKLAMA:

1- Hâdise İbnu Sa'd'da daha teferruatlı olarak anlatılmaktadır. Buna göre, *Resûlullah*'ın satın aldığı atın adı *Mürteciz*'dir. Satan bedevî de *Beni Mürre kabilesinden Sevâ İbnu Kavs el-Muhâribî*'dir, *Seva İbnu'l-Hâris* de denmiştir. Anlatıldığı üzere eve kadar atı götürüp, parasını evde alacak olan *Sevâ*, ağır ağır yürürken, yolda atı almak isteyenler çıkar ve kendisine daha fazla fiyat teklif ederler. Bunun üzerine, *Resûlullah*'a olan satışını inkâr cihetine gider.

2- Bir rivayette *Resûlullah Huzeyme*'ye:

"Sen alış-veriş esnasında bizim yanımızda değildin. Seni şehâdet etmeye sevkeden şey nedir?" *diye sorar. Huzeyme: "Ben sizin getirdiğiniz (risalet)i tasdik ettim, bildim ki, haktan başka bir şey söylemezsin!" der. Bunun üzerine*

Aleyhissâlatu vesselâm: **"Huzeyme kimin lehinde veya aleyhinde şehâdette bulunursa, bu ona yeter, (iki şahid değerindedir)"** *buyurur.*

3- Bu hadise son derece hikmetlidir. Zira, *Resûlullah*'ın vefatından sonra, *Huzeyme radıyallahu anh*, bu vasfıyla mühim bir rol oynamıştır. Kur'ân'ın cem'i bahsinde geçtiği üzere (4. cilt 286. sayfa), *Zeyd İbnu Sâbit* başkanlığındaki Kur'ân'ı tedvîn heyeti, ezberlerindeki âyetlere ikişer yazılı şâhid istiyorlardı. Son inenlerden iki âyeti yazılı olarak sadece *Huzeyme* getirmiş idi. *"İki şâhid"* ünvanı hatırlanarak itirazsız kabul edildi.

Bazı yorumcular: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ondan daha üstün, daha efdalleri varken bunlarınkini değil de, Huzeyme'nin şehadetini iki şâhidlik kabul etmesi, bir muhassıs sebebten dolayıdır. O sebep de, orada Resûlullah'ın lehine şehâdet hususunda onun hemen ortaya atılmasıdır"* demiştir. *Hülâfa-yı Râşidîn, Huzeyme*'yi o vasıf üzere kabul etmişlerdir. *Huzeyme*, aslında haklıdır. Bazı rivâyetlerde ifade ettiği gibi, *Resûlullah*'ı gaybî ve son derece mühim meselelerde ne demiş ise aynen kabul eden bir kimsenin, böyle basit bir meselede yalan söyleyeceğine ihtimal veremez. Aksine düşünmek kişiyi tezada atar. *Resûlullah* yine de, şehâdet müessesesinin gerekliliği açısından, *Huzeyme*'nin şehâdetini takdir buyurmuştur. *Resûlullah*'ın sıdkı ve şahsî bilgisi açısından başka bir şahide ihtiyacı yoktur, ama buna rağmen *Huzeyme*'nin şehadeti onu te'kîd etmiş oldu.

★ EHL-İ KİTABIN ŞEHADETİ:

4913 ١ ـ عن ابن عبّاس رَضِىَ اللّهُ عنهما قال: [يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ كَيْفَ تَسْأَلُونَ أَهْلَ الْكِتَابِ، وَكِتَابُكُمُ الَّذِى أُنْزِلَ عَلَى نَبِيِّكُمْ، أَحْدَثُ الْكُتُبِ بِاللّهِ تَقْرَءُونَهُ مَحْضاً لَمْ يُشَبْ، وَقَدْ حَدَّثَكُمُ اللّهُ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ بَدَّلُوا كِتَابَ اللّهِ وَغَيَّرُوهُ، وَكَتَبُوا بِأَيْدِيهِمُ الْكِتَابَ، وَقَالُوا: هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً؟ أَلاَ يَنْهَاكُمْ مَا جَاءَكُمْ مِنَ الْعِلْمِ عَنْ مَسْأَلَتِهِمْ؟ وَلاَ وَاللّهِ مَا رَأَيْنَا مِنْهُمْ رَجُلاً قَطُّ يَسْأَلُكُمْ عَنِ الَّذِى أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ] أَخْرَجَهُ الْبُخَارِىُّ.

1. **(4913)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* şöyle hitab etmiştir: *"Ey müslümanlar! Peygamberiniz aleyhissâlatu vesselâm'a indirilen kitap, Allah'ın en*

yeni kitabı ve içine hiçbir şey karışmamış olduğu halde, onu okuyup durduğunuz halde, nasıl olur da Ehl-i Kitab'a (şer"î) birşey sormaktasınız? Halbuki Allah Teâlâ Hazretleri, Ehl-i Kitab'ın Allah'ın kitabını değiştirip elleriyle yeni bir kitap yazdıklarını, sonra da az bir menfaatı satın almak için: "Bu, Allah katındandır" dediklerini haber vermektedir. Bilesiniz, size gelen ilim, onlara soru sormanızı men etmektedir. Hayır! Vallahi onlardan bir kişinin bile size inen kitaptan sizlere bir şey sorduğunu görmüyoruz." [Buhârî, İ'tisâm 25, Şehâdât 29, Tevhîd 42.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas radıyallahu anhüma,* bu hitabetinde, müslümanların Ehl-i Kitap karşısındaki tavrını belirlemektedir: Sizler onlardan dinî hususta bir şey sormayın, onların kitabının tağyir ve tebdîl edildiğini Kur'ân haber vermiştir. Üstelik sizin okumakta olduğunuz kitap ter-u tâze, yeni, içerisinde hiçbir karışıklık, tağyîr mevzubahis değil vs.

Aslında bu mânâda *Resulûllah*'ın tavsiyeleri var. *Aleyhissâlatu vesselâm* da Ehl-i Kitab'a dinî hususlarda başvurmayı yasaklamıştır. *Buhârî*'nin kısmen bab başlığı olarak Sahîh'ine aldığı bir *Ahmed İbnu Hanbel hadisi* şöyle: *"Hz. Ömer bir gün, Ehl-i Kitap'tan ele geçirdiği bir kitapla Resûlullah'a geldi (ve içerisinden bir yer) okudu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm öfkelendi ve:* **"Ben size kitabı saf, temiz olarak getirdim. Onlara hiçbir şey sormayın. Ola ki doğru söylerler, siz yalanlarsınız, (hata etmiş olursunuz). Yahut bir bâtıl getirirler, tasdik etmiş olursunuz. Nefsimi elinde tutan Zat'a yemin olsun, eğer Hz. Musa aleyhisselam şimdi sağ olsaydı onun bana uyması gerekirdi"** dedi.

Bu hadis değişik vecihlerde rivâyet edilmiştir. Şârihler bu yasağın, naas gelmeyen hususlarla ilgili olduğunu, çünkü şeriatımızın tek başına yeterli bulunduğunu söylerler. Eğer nass yoksa, kıyas ve istidlal var. Bu yola başvurularak onlara sormaktan müstağni olunmalıdır. Şârihler, şeriatımızın tasdik ettiği, geçmiş ümmetlerle ilgili hususlardan sormanın bu yasağa girmediğini de belirtirler. Ayette geçen: فَسْئَلِ الَّذِينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ **"Senden önceki kitabı okuyanlara sor!"** (Yunus 94) emri, onlardan iman edenlerle ilgili, yasak da onlardan inanmayanlara sormakla ilgili. Yasağın tevhîd ve Risalet-i Muhammediye ve benzeri meseleler üzerine sorulacak sorularla ilgili olması da ihtimalden uzak değildir.

2- Hadisin bir başka veçhesi, Ehl-i Kitab'ın şehadetiyle ilgilidir. Alimler, onların şâhidliğinin kabul edilmeyeceği hususunda bunu delil kılmışlardır.

Küffârın şehâdeti makbul mü, değil mi? Bu hususta üç görüş var:

1) Cumhûrun görüşü mutlak olarak reddedilmesine kani.

2) Tâbiînden bazıları, müslümanlar aleyhine olmayan şehâdetlerinin mutlak kabulüne hükmetmiştir. Bu Kûffilerin görüşüdür: *"Birbirleri hakkındaki şehâdetleri kabul edilir"* demişlerdir. Bu, iki rivayetten birinde *Ahmed İbnu Hanbel*'in de görüşüdür, ancak bazı ashâbı reddetmiştir. *Ahmed,* sefer halini istisna tutmuş, *"Seferde Ehl-i Kitabın şehadeti câizdir"* demiştir. *Hasan Basri, İbnu Ebî Leyla, Leys, İshâk: "Bir dinde olanın bir başka dinde olana şehadeti makbûl olmaz, birbirlerine şehadeti makbuldür. Çünkü bir ayette* فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ **"Biz hıristiyanız diyenlerden de ahid almıştık. Onlar da kendilerine ihtar edilen hakikatlerden nasiplerini unuttular. Bu yüzden aralarına, Kıyamete kadar devam edecek bir düşmanlık ve kin saldık..."** (Maide 14) *buyrulmuştur."*

Cumhûr, başta .... مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ **"Bir de sizden iki mü'min erkeği şâhid tutun. Eğer iki erkek şâhid bulunmazsa, o zaman şâhidliğine güvendiğiniz kimselerden bir erkek ve iki kadın şâhid tutun..."** (Bakara 282) âyeti olmak üzere başka âyet ve hadislere dayanır.

3- Hadiste, Ehl-i Kitab'ın, kitaplarını tağyirle ilgili şu âyet-i kerîmeye işaret edilmektedir. (Meâlen): **"Yazıklar olsun o kimselere ki, az bir dünya menfaati uğruna kendi elleriyle âyetler yazıp, sonra da: "Bu, Allah katındandır" derler. O elleriyle yazdıkları yüzünden, onlara yazıklar olsun! O kazandıkları yüzünden onlara yazıklar olsun"** (Bakara 79).

4914 ٢ ــ وعن الشعبى. [أَنَّ رَجُلاً مِنَ الْمُسْلِمِينَ حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ بِدَقُوقَاءَ. وَلَمْ يَجِدْ أَحَداً مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَشْهَدُ عَلَى وَصِيَّتِهِ. فَأَشْهَدَ رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ عَلَى وَصِيَّتِهِ. فَقَدِمَا الْكُوفَةَ. فَأَتَيَا أَبَا مُوسَى الأَشْعَرِيَّ فَأَخْبَرَاهُ، وَقَدِمَا بِتَرِكَتِهِ وَوَصِيَّتِهِ. فَقَالَ أَبُو مُوسَى: هٰذَا أَمْرٌ لَمْ يَكُنْ بَعْدَ الَّذِى كَانَ عَلَى عَهْدِ رَسولِ اللهِ ﷺ: فَأَحْلَفَهُمَا بَعْدَ الْعَصْرِ بِاللّهِ، إِنَّهُمَا مَا خَانَا، وَلاَ كَذَبَا، وَلاَ بَدَّلاَ، وَلاَ كَتَمَا، وَلاَ غَيَّرا، وَإِنَّهَا لَوَصِيَّةُ الرَّجُلِ وَتَرِكَتُهُ. فَأَمْضَى شَهَادَتَهُمَا]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

2. (4914)- *Şa'bi* anlatıyor: *"Müslümanlardan birine, Dakûka'da ölüm geldi. Vasiyetine şâhidlik edecek hiçbir müslüman bulamadı. Bunun üzerine Ehl-i Kitap'tan iki kişiyi vasiyetine şâhid kıldı. Bunlar Kûfe'ye geldiler. Ebu Musa el-Eş'arî'yi bulup durumu haber verdiler. Bunlar ölenin tereke ve vasiyetini beraberlerinde getirmişlerdi. Ebu Mûsa radıyallahu anh onlara:*

"Bu hâdise, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinden sonra hiç görülmeyen bir hâdisedir" dedi. İkindi namazından sonra onlara, ihânet etmedikleri, yalan söylemedikleri, vasiyeti tebdil etmedikleri, gizlemedikleri, değiştirmedikleri, söylediklerinin o adamın vasiyeti, getirdiklerinin de terikesi olduğuna dair yemin ettirdi. Sonra şehâdetlerini(n gereğini yerine getirip) uygulamaya koydu." [Ebu Dâvud, Akdiye 19, (3605).]

AÇIKLAMA:

1- *Dakûka, Bağdad* ile *Erbil* arasında bir yer adıdır.

2- *Ebu Mûsa el-Eş'arî* hazretleri, *Resûlullah* devrinde cereyan eden *es-Sehmi vâkıası*na işaret etmiştir. Şu halde buna benzer bir hâdisenin *es-Sehmi Vak'ası*'ndan sonra cereyan etmediğini ifâde etmektedir. Ona benzeyen bu son vak'a, *Dakûka*'da bir müslümanın vefat etmesi, onun vasiyetine iki hıristiyanın şehadet etmesi hâdisesidir.

3- *Ebu Musa el-Eş'arî*'nin, yemini ikindi vaktinden sonra yaptırması, yeminin, zaman seçilerek tağlîz suretinde yapılmasının câiz olduğuna delil kılınmıştır.

4- *Hattâbî* der ki: *"Bu hadiste, ehl-i zimme'nin, bilhassa sefer sırasında, müslümanın vasiyeti hususunda şehâdetinin makbûl olacağına delil mevcuttur."* Benzer görüşün *Şureyh, İbrahim Neha'î, Evza'î* tarafından da benimsendiği rivayet edilmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* der ki: *"Ehl-i Zimme'nin şehadeti sadece böyle bir durumda zarurete binaen makbuldür."*

★ *İmam Şâfi'î: "Ehl-i Zimme'nin şehâdeti hiçbir surette makbul değildir; ne kâfir, ne de müslüman"* demiştir. Bu, *Mâlik*'in de sözüdür.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* şunu da der: *"Ehl-i Kitab'ın birbirine olan şehâdeti de makbul değildir."*

★ *Ashab-ı Rey: "Onların birbirlerine şehâdeti câizdir, küfrün hepsi bir millettir"* demiştir.

★ *Şa'bî, İbnu Ebî Leyla* ve *İshak İbnu Rahıye: "Yahudinin yahudiye şehâdeti câizdir. Hıristiyana ve mecusiye şehâdeti câiz değildir. Çünkü onlar farklı farklı dinlerdir. Bir din mensubunun, başka bir din mensubuna şehâdeti câiz değildir"* demişlerdir. Aynı görüşte olduğu söylenen *Zührî* ise: *"Bu hüküm, onların aralarında birbirlerine karşı besledikleri kinden dolayıdır ki, bu kini Cenab-ı Hak Kur'ân'da haber vermektedir"* demiştir.

DOKUZUNCU FASIL

HAPİS VE TAKİP

4915 ١ ـ عن بهز بن حكيم عن جده. [أَنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ حَبَسَ رَجُلاً فِي تُهْمَةٍ ثُمَّ خَلَّى سَبِيلَهُ]. أَخْرَجَهُ أَصحاب السنن.

1. **(4915)**- *Behz İbnu Hakîm an ceddihi* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir adamı bir töhmet sebebiyle hapsetti, sonra da serbest bıraktı."* [Ebu Dâvud, Akdiye 29, (3630); Tirmizî, Diyât 21, (1417); Nesâî, Sârık 2, (8, 67).]

4916 ٢ ـ وعنه أيضاً عن أبيه عن جده. [أَنَّ أَخَاهُ أَوْ عَمَّهُ قَامَ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ يَخْطُبُ. فَقَالَ: جِيرَانِي، بِمَ أُخِذُوا؟ فَأَعْرَضَ عَنْهُ مَرَّتَيْنِ. ثُمَّ ذَكَرَ شَيْئاً فقَالَ ﷺ: خَلُّوا لَهُ عَنْ جِيرَانِهِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

2. **(4916)**- Yine *Behz İbnu Hakîm* aynı tarikten naklediyor: *"Kardeşi veya amcası, hutbe vermekte olan Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a doğrulup: "Komşularım (ve kavmim, ashabın tarafından) niçin tutulup hapsedildiler" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm (cevap vermeyip) yüzünü çevirdi. [Adam aynı sözü tekrar edince] ikinci sefer yüzünü çevirdi. Sonra adam (saygıyı taşan) bir şey söyledi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bunun komşularını salıverin!"** *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Akdiye 29, (3631).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin Abdurrezzak'ta gelen veçhi daha açık: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, râvinin kavminden bazı kimseleri bir töhmet sebebiyle alıp hapseder. Kavminden bir adam, hutbe vermekte olan Aleyhissalâtu vesselâm'a gelip: "Ey Muhammed! Komşularımı niye hapsediyorsun?" diye sorar. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm belki de onun sinirli bir halde olduğunu anla-*

5) Adam şöyle demiştir: *"Halk diyor ki: Siz şerri yasaklıyorsunuz, fakat kendiniz yapıyorsunuz."*

mış olmasından olacak, cevap vermez. Adam ısrar edip, ithamkâr bir üslub kullanmaya başlar. Ravi, bu durumu görünce, onun sözünün Aleyhissalâtu vesselâm'ın kulağına ulaşmaması için, ikisinin arasına girip bir şeyler söylemeye çalışır. Der ki: "Duyar da, kavmim aleyhine beddua ediverir de kavmim bir daha felâh bulmaz korkusuyla, aralarında kelam sokmaya çalıştım. Ancak çok geçmeden Resûlullah onun söylediğini anladı ve: **"Demek öyle mi diyorlar, eğer ben öyle yapmazsam bunun vebali banadır, onlara değil"**[6] *der ve ilave eder:* **"Bunun komşularını serbest bırakın!"**

Hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın "hapis cezası verdiğini" de ifade etmektedir.

6) Adam şöyle demiştir: *"Halk diyor ki: "Siz şerri yasaklıyorsunuz, fakat kendiniz yapıyorsunuz."*

ONUNCU FASIL
RESÛLULLAH'IN HÜKME BAĞLADIĞI DÂVÂLAR

4917 ١ـ عن ابن الزبير رضى اللّه عنهما قال: [خَاصَمَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ الزُّبَيْرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ إِلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فى شَرَجِ الحَرَّةِ الَّتِى يسْقُونَ بِهَا النَّخْلَ. فَقَالَ ﷺ لِلزُّبَيْرِ: اسْقِ يَازُبَيْرُ. ثُمَّ أَرْسِلِ الْمَاءَ إِلَى جَارِكَ. فَغَضِبَ الأَنْصَارِىُّ، وقَالَ: أَنْ كَانَ ابْنَ عَمَّتِكَ؟ فَتَلَوَّنَ وَجْهُهُ ﷺ ثُمَّ قَالَ: يَا زُبَيْرُ اسْقِ ثُمَّ احْبِسِ المَاءَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى الْجَدْرِ: فَقَالَ الزُّبَيْرُ: وَاللّهِ إِنِّى لأَحْسِبُ هٰذِهِ الآيَةَ نَزَلَتْ فِى ذٰلِكَ: فَلاَ وَرَبِّكَ لاَ يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ الآيَة] أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

«الحَرَّةُ» الأرض ذات الحجارة السود.

و «الشِّرَاجُ» جمع شرجة، وهو مسيل الماء من الجبال إلى السهل.

و «الجِدارُ وَالْجَدْرُ» الحائط. وقيل الجدر أصل الجدار ويروى بالدال المهملة وبالمعجمة، وهو مبلغ تمام الشرب.

1. **(4917)**- *İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Ensar'dan bir erkek, hurma ağaçlarını suladıkları Harre'nin su arkı yüzünden Zübeyr radıyallahu anh'la ihtilafa düşüp Resûlullah'ın huzurunda murâfa'a oldular. Resûlullah (ihtilaflarını dinledikten sonra) Zübeyr'e:*

"Ey Zübeyr (önce) sen sula, suyu sonra da komşuna sal!" *buyurdular. Ensarî bu hükme kızdı ve: "Böyle hükmetmen, o senin halaoğlun olmasındandır!" dedi. Resûlullah bu söze çok kızdı, yüzü renk renk oldu ve:* **"Ey Zübeyr! Önce sen sula, sonra duvara ulaşıncaya kadar da suyu tut!"** *dedi. Zübeyr dedi ki: "Vallahi öyle zannediyorum ki şu âyet bu hadise ile ilgili olarak indi.*

(Meâlen): **"Hayır öyle değil! Rabbine and olsun ki, onlar aralarında kimi oraya kimi buraya çektikleri (kavga ettikleri) şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden yürekleri hiçbir sıkıntı duymadan tam bir teslimiyetle teslim olmadıkça iman etmiz olmazlar"** (Nisa 65). [Buhârî, Şirb 6, 7, 8, Sulh 12, Tefsîr, Nisa 12; Müslim, Fezâil 129, (2357); Ebu Dâvud, Akdiye 31, (3637); Tirmizî, Ahkâm 26, (1363); Nesâî, Kudât 26, (8, 245).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste ismi zikredilmeyen *Ensarî*'nin kim olduğu biraz ihtilaflıdır: *Sa'lebe İbnu Hâtıb, Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs*... Önceki olması daha kuvvetli ihtimal. İtirazcılığı sebebiyle, münafık olabileceğini söyleyen olmuştur. Ancak bu davranışın kasıtsız olarak vukûa geldiği, nifakın mevzubahis olmadığı ifade edilmiştir. Nitekim *Hâtıb İbnu Ebi Belte'a, Mistah* ve *Hamnâ*'dan da nifaka nisbet edilmeyen nâhoş sözler sâdır olmuştur.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* önceki hükmünde, *Zübeyr*'e hakkını tam kullanmaya değil, sulhü temin için biraz fedâkarlığa dayanan bir kullanmaya hükmetmiştir. Ancak adamın cehalet ve anlayışsızlığı sebebiyle, ikinci emrinde sulama hakkını tam kullanmayı emrediyor: Duvarın dibine ulaşıncaya kadar suyun oyalanması.

Hadiste geçen جَدْر kelimesi cidâr demektir. Bununla duvarın dibi veya ağacın kökü anlaşılmıştır. Ağacın kökü'nün kastedildiğini söyleyenler, bazı rivayetlerde kelimenin جَذْر imlasıyla gelmesini gösterirler. *Cezr*, kök demektir. Ancak *cedr* kelimesi ile hurma ağaçlarından birini diğerinden ayıran ve suyu engellemek üzere vaz'edilen sedlerin kastedildiği de söylenmiştir. Bu durumda, *Resûlullah, Zübeyr*'e her çukura sedlerin seviyesine çıkıncaya kadar su salmayı emretmiş olmalıdır. Vak'aya uygun gelen bir diğer açıklamaya göre, bu kelime ile hurma ağaçlarından herbirinin dibine açılan sulama çukurları kastedilmiş, binaenaleyh *Aleyhisselâtu vesselâm*, bu çukurlar tamamiyle doluncaya kadar suyu tutmasını emretmiştir. Başka te'viller de var. Hepsi netice itibariyle aynı mânâya ulaşır ve suyun baş tarafında olana, yeterince ihtiyacını görecek kadar kullanma ruhsatının tanındığını gösterir.

3- Ayetin iniş sebebi ihtilaflıdır. Bu rivayette *Hz. Zübeyr*, kendisiyle ilgili olarak indiğini cezmetmeksizin ifâde etmektedir. Ancak âyetin, *Zübeyr*'in mezkur hâdisesiyle ilgili olarak indiği hususunda cezmeden rivâyetler de var. Ancak *Mücâhid* ve *Şâ'bî*'ye göre bu âyet az yukarıdaki âyetin inmesine sebep olan kimse hakkında inmiştir. O âyette şöyle buyrulur. (Meâlen): **"Sana indirilen kitaba ve senden önce indirilen kitaplara iman ettiklerini iddia eden o kimsele-**

ri görmedin mi ki onlar, tagutu reddetmekle emrolundukları halde, tagutun hükmüne müracaat etmek isterler. Şeytan da onları, haktan pek uzak bir sapıklıkla saptırmak ister" (Nisa 60).

Bu âyetin nüzul sebebi, bir münafıkla bir yahudi arasında cereyan eden bir ihtilaftır. Şöyle ki: Bu iki kimse arasında bir ihtilaf çıkınca, yahudi, münafığı *Resûlullah*'ın huzurunda mürâfa'a olmaya çağırır. Sebebi *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın rüşvet almayacağına, âdilane hükmedeceğine olan inancıdır. Münâfık da –rüşvet kabûl edeceklerini bildiği için– yahudiyi kendi hâkimleri önünde mürâfa'a olmaya davet eder. Bazı rivayetler o sırada yahudî hâkimin *Ka'b İbnu'l-Eşref* –veya henüz müslüman olmayan *Ebu Berze el-Eslemî*– olduğunu belirtir. Münafık: *"Ka'b İbnu'l-Eşref'e gidelim"* derse de, yahudi ağır basar ve *Aleyhis-salâtu vesselâm*'a gelirler. Efendimiz yahudiyi haklı çıkarır. Öbürü kabul etmez ve *"Bir de Ömer'e gidelim"* der. *Hz. Ömer*'e gelip durumu anlatırlar. *Hz. Ömer: "Bekleyin hükmümü vereyim"* diyerek içeri gidip kılıncını getirir ve: *"Resûlullah'ın hükmüne razı olmayana benim hükmüm budur"* diyerek herifin kellesini uçuruverir. İşte bu hâdise bir taraftan *Ömer İbnu'l-Hattab*'ın *"Ömeru'l-Fâruk"* diye tesmiyesine vesile olurken, diğer taraftan da sadedinde olduğumuz ayetin nüzûlüne sebep olur.

Şârihlerin bazıları, bu iki vak'anın aynı zamanda vukua gelmiş olabileceğini söyleyerek arada ihtilaf olmadığını belirtirler.

Zübeyr'le ihtilafa giren *Ensârî*'nin *Kays* isminde biri olduğu da, gelen rivayetler arasında.

4918 ٢ـــ وعن ثعلبة بن أبى مالك رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَضَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِى سَيْلِ مَهْزُورٍ وَمُذَيْنِبٍ الَّذِى يَقْتَسُونَ مَاءَهُ، فَقَضَى ﷺ أنَّ المَاءَ إِلى الْكَعْبَيْنِ لاَ يَحْبِسُ الأَعْلَى عَنِ الأَسْفَلِ]. أَخْرَجَهُ مَالِك وأبو داود، ولم يذكر أبو داود مذينيب.

«مَهزُورٌ». بتقديم الزاى على الواو: وادى بنى قريظة والحجاز، وبتقديم الراء على الزاى: موضع سوق المدينة.

و «مُذَيْنِيبٌ» اسم موضع بالمدنية.

2. **(4918)**- ***Sâ'lebe İbnu Ebî Mâlik radıyallahu anh*** anlatıyor: ***"Kureyş'ten bir adamın Benî Kureyza'da bir payı vardı. Suyunu paylaştıkları Mehzûr ve Mü-***

zeynib vadisinin suyu hususunda ihtilafa düşerek Aleyhissâlatu vesselâm'a müracaat ettiler. Resûlullah aralarında: **"Su hakkı topuklara kadardır. Üstteki, alttakine bundan fazlasına mâni olamaz"** *diye hükmetti."* [Muvatta, Akdiye 28, (2, 744); Ebu Dâvud, Akdiye 31, (3638); İbnu Mâce, Rühûn 20, (2481).]

AÇIKLAMA:

1- *Mehzûr, Hicaz*'da bulunan, *Benî Kureyza* vâdisidir. Ancak: *"Bu, Medine vâdilerden biridir"*; *"Medine çarşısının yeridir"* gibi başka görüşler de ileri sürülmüştür. *İbnu'l-Esir* ve *el-Münzirî* imlayı biraz farklı tutarak: *"Mehrûz, Medîne çarşısının yeridir"* demişlerdir. *Müzeynib* de Medine'de bir vâdidir. Bunlardan yağmur zamanlarında sel akmakta ve halk bu sular hususunda tenâfüse (rekabete) düşmektedir.

2- Hadisteki *"üstteki"* tabirinden maksad, suyun kaynağı cihetinde olandır.

Şu halde mâna şöyle olur: *"Suyun kaynağına yakın olan kimse, topuğuna kadar olan miktardan fazlasını tutamaz, aşağı tarafta olana salar."*

3- Hadisin hükmünde bazı ihtilaflar olmuştur. Şöyle ki: *İbnu Vehb, Mutarrıf, İbnu'l-Mâceşûn* gibi bir kısım Mâlikî âlim hadisi şöyle anlamıştır: *"Üstteki bağın sâhibi, bütün suyu bahçesine çevirir. Bahçede biriken suyun seviyesi, içindeki insanın topuklarına ulaşacak seviyeye çıkınca suyu artık bırakır, sonraki komşusu kullanır."*

İbnu Vehb'ten bir başka rivayete göre: *"Önceki bağın sahibi, bahçesi suya kanıncaya kadar suyu kullanır –ki bu miktar topuğa kadar yükselecek olan sudur– sonra komşusuna salar."*

İmam Mâlik: "Önceki bağın sahibi, sudan cedvelinin istiab ettiği miktarda alıp bahçesini kanıncaya kadar sular, sulama işi bitince hepsini komşuya salar" diye hükmetmiştir.

Şöyle diyen de olmuştur: *"Sel suyu ile ekinini sulayan kimse, su ayakkabı bağına kadar yükseldi mi sulamayı durdurur. Ama hurma vesâir ağaç gibi kökü olan bir şey sulandı mı, bu durumda topuklara kadar su yükselmelidir."* Ekin olsun, başka bir şey olsun, sulama işinin, su topuğa yükselince durdurulması gerekir. Çünkü bunun sulamada en ideal seviye olduğu da umumiyetle benimsenen görüştür.

Arazinin meyilli olması halinde, sulayanın itiminan bulmasına kadar suyu kullanma hakkının olacağı anlaşılmaktadır.

4919 ٣ ـ وعن حرام بن سعد بن محيصة [أَنَّ نَاقَةً لِلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ دَخَلَتْ حَائِطاً لِرَجُلٍ مِنَ الأَنْصَارِ فَأَفْسَدَتْ فِيهِ، فَقَضَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَنَّ عَلَى أَهْلِ الأَمْوَالِ حِفْظَهَا بِالنَّهَارِ، وَعَلَى أَهْلِ الْمَوَاشِي حِفْظَهَا بِاللَّيْلِ] أَخْرَجَهُ مَالك وأبو داود.

3. **(4919)**- *Harâm İbnu Sa'd İbni Muhaysa* anlatıyor: "*Bera İbnu Âzib radıyallahu anh'a ait bir at, Ensar'dan bir zâtın bahçesine girdi ve zarar meydana getirdi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bunun üzerine:* "**Mal sahibinin, malını gündüzleyin; hayvan (mevâşi) sâhibinin de hayvanını geceleyin muhâfaza etmesine hükmetti.**" [Muvatta, Akdiye 37, (2, 747, 748); Ebu Dâvud, Büyû' 92, (3569, 3570); İbnu Mâce, Ahkâm 13, (2332).]

AÇIKLAMA:

Bağavî'nin Şerhu's-Sünne'de açıkladığına göre, bu hadisi esas alan ülemâ, bir hayvan, gündüzleyin bir başkasının emvâline zarar verirse, hayvan sâhibinin tazmîn etmeyeceğine, zira emvalini gündüzleyin koruma işi o emval sahibine ait olduğuna hükmetmiştir. Ama hayvan geceleyin zarar vermişse, sâhibi onu tazmin eder. Çünkü, örfen mal sahibi gündüzleyin malını korur, hayvan sahipleri de hayvanlarını geceleyin muhafaza ederler. Öyleyse kim bu âdete muhalif davranırsa, muhâfaza kaidesinden dışarı çıkmış olur. Yine de bu hüküm, hayvan sahibinin hayvanla beraber olmama haline bağlıdır. Eğer beraber olursa, hayvanın verdiği telefi tazmîn eder. Bu esnada hayvana binmiş olması veya yedmiş olması ve hatta oturmuş, ayakta durmuş olması farketmez. Keza hayvanın, zararı ağzıyla veya ön veya arka ayağıyla vermesi de farketmez.

İmam Mâlik ve *Şâfi'î* böyle hükmetmişlerdir. Ancak *Ebu Hanîfe* merhumun ashabı: "*Hayvanın sahibi, beraber değil idiyse, ona tazmin gerekmez; gece de olsa, gündüz de*" diye hükmetmişlerdir.

4920 ٤ ـ وعن رافع بن خديج رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّهِ ﷺ: مَنْ زَرْعَ فى أرضِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَلَيْسَ لَهُ مِنَ الزَّرْعِ شَيْءٌ وَلَهُ نَفَقَتُهُ] أخرجه الترمذي

4. **(4920)**- *Râfi' İbnu Hadîc radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim başkasının tarlasına onların izni olmadan ekim yaparsa, ektiğinde hiçbir hakka sahip olamaz, ona sadece nafakası verilir." [Tirmizî, Ahkâm 29, (1366); Ebu Dâvud, Büyû 33, (3403); İbnu Mâce, Rühûn 13, (2466).]

AÇIKLAMA:

Sahibinin izni olmadan bir tarlanın ekilmesi bir nevî gasbdır. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, gasben ekilen bir tarlanın hükmünü belirtmektedir: Ekin, tarla sâhibine aittir. Tarla sahibi masrafını ekene verir.

Tirmizî, bu hadisle *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak*'ın amel ettiğini belirtir.

İbnu Raslân, Şerhu's-Sünen'de der ki: *"Bununla, –Tirmizî'nin de belirttiği üzere– Ahmed, "Bir başkasının tarlasına biri tohum ekse, sonra tarla sahibi tarlasını talep etse bu talep iki suretten biriyle olur:*

★ *Tarla sahibi bunu ya ekinin hasadından sonra yapar.*

★ *Yahud da, ekin daha hasad edilmeden tarlada iken yapar.*

Şayet, hak sahibi tarlasını ekinin hasadından sonra geri alacak olsa, ekin gasıbın olur. Bu hususta hilaf bilmiyoruz. Ekin gâsıbın olur dedik, zira onun malı nema bulmuştur. Ancak, tarlanın teslim anına kadarki (kira) ücretini, arzın eksilme tazminatını ödemesi ve tarlada husûle gelen çukurları düzlemesi gerekir.

Ama, tarla sahibi, tarlayı gâsıb'tan ekin daha tarlada iken geri alacak olsa, tarla sahibi, gâsıbı ekini sökmeye zorlayamaz; böyle bir hakkı yoktur. İmam Mâlik, tarla sahibini, gâsıba ücretini vererek ekine sahip olmakla, (önceki şartlarla) ekini gâsıba bırakma arasında muhayyer bıraktı. Ebu Ubeyd'in hükmü de böyle. İmam Şâfi'î ve fukahanın ekserisi şöyle demiştir: "Tarla sahibi, gâsıbı ekini sökmeye mecbur etme hakkına sahiptir. Onlar da bu hükme giderken Aleyhissalâtu vesselâm'ın: لَيْسَ لِعِرْقٍ ظَالِمٍ حَقٌّ **"Zulmen dikene hak yoktur"** *hadisine dayanırlar. Bunlara göre, ekin her halukârda tohum sâhibinin olur. Tohum sahibi tarlanın kirasını öder.*

Birinci görüş sahiplerinin dayandığı delillerden biri Ahmed İbnu Hanbel ve Ebu Dâvud'un şu rivayetidir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Züheyr'in tarlasında bir ekin görmüştü. Hoşuna gitti ve: **"Züheyr'in ekini ne iyi!"** *dedi. "Ekin Züheyr'in değil" dediler.* **"Ama tarla Züheyr'in değil mi?"** *buyurdular. "Evet, tarla onun ama ekin falanın" dediler.* **"Ekininizi alın, ona nafakasını verin"** *emrettiler."* Bu hadis, ekinin tarlaya tâbi olduğuna delâlet eder

4921 ٥ ـ وعن أبي سعيد رضي اللّٰه عنه قال: [إخْتَصَمَ رَجُلاَنِ إلى رسولِ اللّٰهِ ﷺ فِى حَرِيمِ نَخْلَةٍ، فَأَمَرَ بِهَا فَذُرِعَتْ، فَوُجِدَتْ سَبْعَةَ أَذْرُعٍ، أَوْ خَمْسَةَ أَذْرُعٍ، فَقَضَى بِذٰلِكَ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

5. (4921)- *Ebu Saîd radıyallahu anh* anlatıyor: *"İki kişi, bir hurma ağacının harîmi hususunda ihtilaf ederek Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a başvurdular. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ağacın ölçülmesini emir buyurdular. Yedi veya beş zirâ olduğu tesbit edildi. Aleyhissalâtu vesselâm (harîmin) o kadar olmasına hükmetti."* [Ebu Dâvud, Akdiye 31, (3640).]

AÇIKLAMA:

Harîm, lügatçilere göre, himayesi gereken her yere verilen isimdir. *Kuyunun harîmi* deyince, etrafında kuyu için korunması gereken yerdir. Burası kuyunun hukukundan sayılır, işgal edilemez. Evin de harîmi vardır. Bununla eve izafe edilen kısım kastedilir.

Sadedinde olduğumuz hadiste, hurma ağacının harîmi mevzubahis edilmektedir. *Resûlullah* ağaca tabi kısmı, onun boyu ile mütenasib olarak hesaplamıştır: Kaç arşın boyda ise o kadar miktar etrafı harîm addedilecek ve boş bırakılacaktır.

Alimler buradan hareketle her ağacın harîmini hesaplamada boyunu esas almışlardır. Kaç zirâ yüksekliğe sahipse o miktar harîmi olacaktır.

KATL BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

KATİLDEN NEHY

İKİNCİ FASIL

KATLİN MÜBAH OLDUĞU YERLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

KENDİNİ ÖLDÜRENİN HÜKMÜ

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLDÜRÜLMESİ CAİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR

★ KÖPEĞİN ÖLDÜRÜLMESİ

★ KARINCA VS'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

BİRİNCİ FASIL

KATİLDEN NEHY

4922 ١ــ عن سعيد بن العاص رضى اللّه عنه عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: لاَ يَزَالُ الْمُؤْمِنُ فِى فُسْحَةٍ مِنْ دِينِهِ مَالَمْ يُصِبْ دَماً حَرَاماً. قَالَ وَقَالَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: إنَّ مِنْ وَرْطَاتِ الْأُمُورِ الَّتِي لاَ مَخْرَجَ لِمَنْ أَوْقَعَ نَفْسَهُ فِيهَا سَفْكُ الدَّمِ الْحَرَامِ بِغَيْرِ حِلِّهِ]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِى.

«الوَرْطَاتُ» جمع ورطة: وهى الهلاك.

1. **(4922)**- *Saîd İbnu'l-Âs radıyallahu anh hazretleri İbnu Ömer radıyallahu anhüma'*dan naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Mü'min, haram kana bulaşmadıkça dininde genişlik içindedir."**

Saîd İbnu'l-Âs der ki: "İbnu Ömer radıyallahu anhüm (Resûlullah'ın sözünden sonra şunu) söylediler: "Kişi, nefsini bulaştırdığı takdirde, kurtuluşu olmayan çok ciddî amellerden biri, haksız yere haram kan dökmesidir." [Buhârî, Diyât 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, haksız yere kan dökme cinâyetinin büyüklüğünü ihbar etmektedir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, haram kan akıtmadıkça mü'minin genişliğe mazhar olduğunu belirtiyor. Bu genişlikten maksad, tevbe ettiği takdirde affedilme şansıdır. Haksız yere kan dökmeyen bir mü'min, başkaca günahlarından tevbe ettiği takdirde affedildiğini ümid edebilir. Ancak, haksız yere kan döken, cana kıyan kimse bu genişliği kaybetmektedir.

Buhârî'de bu hadisin evvelinde şöyle bir rivayet kaydedilmiştir: *"İbnu Mes'ud radıyallahu anh anlatıyor: "Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah nazarında en büyük günah hangisidir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Allah seni yaratmış olduğu halde ona bir ortak koşmandır!" *buyurdular. Adam tekrar: "Sonra hangi günah gelir?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sonra beraberinde seninle yemek yemesinden korktuğun için çocuğunu öldürmendir" *buyurdular. Adam tekrar: "Bundan sonra hangisi gelir?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sonra komşusunun zevcesiyle zina yapman" *buyurdular. Azîz ve celîl olan Allah Teâla Hazretleri, bu hükmü te'yiden şu âyeti inzal buyurdular:*

"Onlar Allah'ın yanısıra başkalarını da ilah edinip onlara kulluk etmezler. Allah'ın haram ettiği bir cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim bu günahları işlerse cezasını görür. O kimse Kıyamet günü kat kat azaba uğrar. Hor ve hakir olarak o azabın içinde ebediyyen kalır" (Furkân 68-69).

2- Hadiste geçen *varatât, "varta"*nın cem'idir. *Varta*: Helâk mânasına gelir. Kurtuluş imkânı olmayan şey için söylenir. Asıl itibariyle hiçbir çıkış yolu olmayan derin yer mânâsına gelir. Nitekim, hadisin devamında *"çıkışı olmayan"* diye açıklama da getirilmiştir.

Haksız yere adam öldüren kimsenin, bu günahtan yapacağı tevbenin makbul olmayacağına dair yaygın bir kanaat mevcuttur. *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ*, böyle bir kâtile *"Sen bir bardak soğuk su iç, artık cennete gidemezsin"* demiştir.

Tirmizî, Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'dan: زَوَالُ الدُّنْيَا كُلُّهَا اَهْوَنُ عَلَى اللّٰهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ **"Dünyanın tamamının zeval bulması, Allah nazarında bir müslümanın haksız yere öldürülmesinden daha hafiftir"** hadisini kaydeder. Bu mânayı te'yid eden hadisler çoktur. Birkısmını müteakiben göreceğiz. Bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulmuştur: **"... Kim, bir cana kıymamış veya yeryüzünde fesat çıkarmamış birisini öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de birisinin hayatını kurtarırsa, bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur..."** (Maide 32).

İnsan ve bâhusus mü'min kanının Allah indinde ne kadar kıymetli ve bunlara karşı işlenen cinayetin ne kadar büyük bir helâk (varta) olduğunu anlamaya Rabbülâlemîn'in bu kelamları kâfi ise de, *İbnu'l-Arabî*'nin şu sözünü de kaydediyoruz: *"Haksız yere hayvan öldürmenin yasağı ve bununla ilgili tehdîd sabittir. Öyleyse bir insanın öldürülmesi nasıl olur? Hele bu müslümansa? Müttakî ve sâlih ise?"*

İslâm âlimleri, *"kâtil için tevbe var mıdır?"* meselesinde münakaşa eder-

ler. *İbnu Abbâs* örneğinde olduğu üzere, tevbe olmayacağına hükmedenler olmuştur. Ancak, *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* ülâması, çoğunluk itibariyle, *"Katilin durumu Allah'a kalmıştır, dilerse affeder"* diye hükmetmiştir. Onlar bu hükme giderken, Ashabın, Furkan Sûresinde –yukarıda kaydettiğimiz âyet üzerine– *"Katile cehennem vacib olmuştur (tevbesi yoktur)"* diye hükmettikleri bir sırada, **"Allah kendisine şirk koşmayı mağfiret etmez. Bunun dışındaki günahları dilediğinden mağfiret eder..."** (Nisa 48) meâlindeki âyetin inzal buyrulmasını te'yîd eden rivayeti esas almıştır. Bu hükmü te'yîd eden başka rivayetler de mevcuttur. Bunlardan biri daha önce geçtiği üzere, doksandokuz kişiyi öldürdükten sonra günahından tevbe imkânı arayan İsrâilî zâtın affıyla ilgili kıssadır.

4923 ٢ـ وعن معاوية بن أبى سفيان رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: كُلُّ ذَنْبٍ عَسَى اللّهُ أَنْ يَغْفِرَهُ إِلاَّ الرَّجُلَ يَقْتُلُ الْمُؤْمِنَ مُتَعَمِّداً، أَوِ الرَّجُلَ يَمُوتُ كَافِراً]. أخرجه النسائى.

2.(4923)- *Muâviye İbnu Ebî Süfyân radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Her günahı Allah'ın mağfiret buyurması muhtemeldir. Ancak bilerek mü'mini öldüren veya kâfir olarak ölen kimse hâriç..." [Nesâî, Tahrîm 1, (7, 81).]

4924 ٣ـ وعن بريدة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: قَتْلُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللّهِ مِنْ زَوَالِ الدُّنْيَا]. أَخْرَجَهُ النَّسَائِىُّ.

3. (4924)- *Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Mü'minin öldürülmesi, Allah katında, dünyanın zevalinden daha büyük (bir hâdise)dir." [Nesâî, Tahrîm 2, (7, 83).]

4925 ٤ـ وعن أبى الحكم البجلى قال: [سمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ وَأَبَا سَعِيدٍ رَضِىَ اللّهُ عنْهُمَا يَذْكُرَانِ عَنْ رَسُولِ اللّهِ أَنَّهُ قَالَ: لَوْ أَنَّ أَهْلَ السَّمَاءِ وَأَهْلَ الأَرْضِ اشْتَرَكُوا فِى دَمِ مُؤْمِنٍ لأَكَبَّهُمُ اللّهُ تَعَالَى فِى النَّارِ]. أَخْرَجَهُ الترمذى.

4. (4925)- *Ebu'l-Hakem el-Becelî* anlatıyor: *"Ebu Hüreyre ve Ebu Saîd radıyallahu anhümâ'yı dinledim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini müzâkere ediyorlardı:*

"Eğer semâ ve arz ehli bir mü'minin kanını (haksız yere dökmede) iştirak etselerdi, Allah her ikisini birden cehenneme atardı." [Tirmizî, Diyât 8, (1398).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, sema ehli yani melekler dahi haksız yere kan dökümüne tevessül etmiş olsalar, onların da cezalandırılacaklarını ifade etmektedir. Onlar, âsi olmayacaklarına göre, maksad, insan kanının hurmetine, ehemmiyetine dikkat çekmektir.

4926 ٥ — وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه. [أنّ رسولَ اللّهِ ﷺ قال: ٱلإيمانُ قَيْدُ الفَتَكِ، لاَ يَفْتِكُ مُؤْمِنٌ]. أَخْرَجَهُ أبو داود.

و «معناه» أن الإيمان يمنع المؤمن أن يفتك بأحد ويحميه أن يفتك به، فكأنه قيد الفاتك ومنعه من السعى فهو له قيد.

5. (4926)- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İman, ihanetle öldürmeye bağdır, mü'min ihanet suretiyle öldürülmez." [Ebu Dâvud, Cihâd 169, (2769).]

AÇIKLAMA:

Fetk: en-Nihâye'nin açıklamasına göre: *"Kişinin [emandan sonra] gafil halde olan arkadaşına ansızın gelip onu öldürmesidir."* Bu sebeple *ihanet suretiyle öldürme* diye çevirdik. İşte *iman,* mü'mini böyle bir davranıştan alıkoyduğu için "bağ" olarak ifade edilmiştir. Çünkü bağ, engelleyicidir, mâni olucudur. İman da gadre mânidir. *Ka'bu'l-Eşref* ve *Ebu'l-Hukayk* gibi bazı kâfirlerin bu suretle öldürülmesi, *"Onların öldürülmeleri bu yasaktan önceye aittir veya onların öldürülmesi için hususî müsaade vahyedilmiştir. Çünkü onlar İslâm'a karşı gadr ve ihânet içinde idiler"* diye açıklanmıştır.

4927 ٦ — وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَيْسَ مِنْ نَفْسٍ تُقْتَلُ ظُلْماً إلاَّ كَانَ على إِبْنِ آدَمَ ٱلأَوَّلِ كفاً

مِنْ دَمِهَا، لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ]. أَخْرَجَهُ الْخَمسة إلا أبا داود.

«الكفل» الحظ والنصيب.

6. (4927)- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Yeryüzünde haksız yere öldürülen bir insan yoktur ki katilin günahından bir misli Hz. Âdem'in ilk oğluna (Kâbil'e) gitmemiş olsun. Çünkü o, haksız öldürme yolunu ilk açandır." [Buhârî, Diyât 2, Enbiya 1, İ'tisâm 15; Müslim, Kasâme 27, (1677); Tirmizî, İlm 14, (2675); Nesâî, Tahrîm 1, (7, 82).]

AÇIKLAMA:

Hadis, haksız yere cana kıymaktan nehiy mevzuunda ziyadesiyle açık ise de, hadiste temas edilen *Hz. Âdem'in iki oğlu* meselesi ile ilgili bazı teferruatı bu vesile ile kaydedeceğiz. Sunacağımız kıymetli bilgileri *İbnu Hacer el-Askalânî*'nin Fethu'l-Bârî adlı Buhârî Şerhi'nden alıyoruz. Buna göre:

1- *Hz. Âdem*'in ilk oğlundan murad ülemânın ekseriyetine göre *Kâbil*'dir. Ancak aksini söyleyenler de mevcuttur. Mesela *el-Kâdı Cemâlü'd-Dîn İbnu Vâsıl*, Târih'inde demiştir ki: *"Hz. Âdem'in öldürülen oğlunun ismi Kâbil'dir. Kâbil ismi de kurbanının kabûl edilmesinden iştikâk etmiştir."* Ancak onun ismine قابن *(Kâbin)* de denmiştir. Kaf harfinden sonra uzatma elifi olmadan *Kâbin* (قَبِن) diyen de olmuştur. *Taberî, İbnu Abbâs*'tan tahrîc ederek şunu kaydeder: *"Bu iki oğlanın durumu şudur: "Onlar zamanında kendilerine tasadduk edilecek fakir kimse yoktu. Kişi Allah'a yakınlık maksadıyla kurban sunardı. Sunulan bu kurban Allah tarafından kabul edilince bir ateş iner ve onu yakardı, kabul edilmemişse yakmazdı." Hasan Basrî*'den de şunu kaydeder: *"Hâbil-Kâbil kıssasında geçen iki kardeş, Hz. Âdem'in sulbünden değillerdi, Benî İsrail'den iki kardeş idi." Mücâhid*'den *İbnu Ebî Nüceyh*'in rivayetine göre der ki: *"Onlar, Hz. Âdem'in sulbünden öz evladları idi."* İşte meşhur olan görüş budur. Bu görüşü, sadedinde olduğumuz sahih hadis, oğulu, ilk olmakla tavsif etmek suretiyle te'yid eder. Yani *Hz. Âdem*'in doğan ilk oğlu. Denir ki: *"Hz. Âdem'in cennette, ondan ve ikiz eşinden başka çocuğu doğmadı. Bu cennette doğmuş olmakla kardeşi Hâbil'e karşı: "Biz cennet çocuklarıyız, siz ise yeryüzü çocuklarısınız" diye iftihar etmeye, böbürlenmeye kalktı." İbnu İshak* bu hadiseyi el-Mübtede adlı eserde zikretti.

Yine *Hasan Basrî*'den rivayet edildiğine göre, demiştir ki: *"Bana zikredil-*

diğine göre, öldürüldüğü zaman yirmi yaşında idi. Kardeşi Hâbil ise yirmibeş yaşında idi."

Hâbil ismi *Hibetullah*'tan gelir.

Hâbil öldürülünce, *Hz. Âdem* çok üzüldü. Bundan sonra *Şîs* doğdu, mânası *Atiyyetullah* (Allah'ın ihsanı) demektir. *Hz. Âdem*'in zürriyeti ondan intişar etti.

es-Sa'lebî der ki: *"Kur'ân-ı Kerîm'i iyi bilen âlimlerin zikrine göre, Hz. Havva, Hz. Âdem'e yirmi batında kırk çocuk doğurmuştur. Bunların ilki Kâbil ve kız kardeşi İklîmâ idi. Sonuncusu da Abdu'l-Muğîs ve Emetu'l-Muğîs idi. Hz. Âdem, çocuk ve torunları kırkbine ulaşıncaya kadar ölmedi. Sonra hepsi helak oldu ve Tufan'dan sonra sadece Nuh'un zürriyyeti baki kaldı. Bu da Şîs neslindendi. Allah Teâla Hazretleri şöyle buyurmuştur:* وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ **"Biz dünyada yalnız onun neslini devam ettirdik"** (Saffât 77).

Gemide Hz. Nuh'la birlikte seksen kişi vardı. Bunlara Kur'ân-ı Kerîm'de: وَمَا آمَنَ مَعَهُ اِلاَّ قَلِيلٌ **"Zaten onun yanında pek az iman eden vardı"** (Hûd 40) *âyetiyle işaret edilmiştir. Bununla beraber, yeryüzünde sadece Nuh'un nesli baki kaldı. Çoğalıp yeryüzünü doldurdular."*

2- *Kâbil'in kardeşini* öldürüş tarzı ve öldürdüğü yerle ilgili bazı rivayetler de mevcuttur: Buna göre, taşla başını ezmiştir. Hâdise *Sevr Dağı*'nda, *Akabetu Harrâ*'da, *"Hind"* de, *"Basra"* da büyük mescidin yerinde cereyan etmiştir.

4928 ٧ــ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: يَجِىءُ الرَّجُلُ آخِذاً بِيَدِ الرَّجُلِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ هٰذَا قَتَلَنِى. فَيقُولُ اللّهُ: لِمَ قَتَلْتَهُ؟ فَيقُولُ: لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لَكَ. فَيقُولُ: فَإنَّهَا لِى، وَيَجِىءُ الرَّجُلُ آخِذاً بِيَدِ الرَّجُلِ، فَيقُولُ: يَارَبِّ إنَّ هٰذَا قَتَلَنِى. فَيقُولُ اللّهُ لِمَ قَتَلْتَهُ؟ فَيَقُولُ: لِتَكُونَ الْعِزَّةُ لِفُلاَنٍ. فَيقُولُ: إنَّهَا لَيْسَتْ لِفُلاَنٍ. فَيَبُوءُ بِإثْمِهِ]. أخْرَجَهُ النَّسَائِى.

7. **(4928)**- Yine *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"(Kıyamet günü) bir adam bir başkasının elinden tutmuş olarak gelir ve:**

"Ey Rabbim! Bu, beni öldürdü" der. Aziz ve celil olan Allah da:

"Onu niye öldürdün?" diye sorar. Adam:

"İzzet senin için olsun diye öldürdüm!" der. Rab Teâlâ:

"İzzet benim içindir!" buyurur. Bir başka adam da bir başkasının elinden tutmuş olarak gelir ve:

"Ey Rabbim! Bu, beni öldürdü!" der. Azîz ve Celîl olan Allah:

"Onu niye öldürdün?" diye sorar. Adam:

"İzzet falancanın olsun diye öldürdüm!" der. Rab Teâla:

"İzzet falancanın değildir!" buyurur. Adam (öbürünün) günahıyla döner." [Nesâî, Tahrîm 2, (7, 84).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Kıyamet günü, katilin Allah huzurunda nasıl muhakeme edileceğini anlatmaktadır. Bu muhakemede İlâ-yı kelimetullah için öldüren kurtulacak, fakat gayr-ı meşru bir maksadla öldüren, öldürdüğü kimsenin de günahını yüklenerek hesap yerinden ayrılacaktır. *"Günahı ile döner"* ifadesinde geçen *"günahı"* ibaresi *maktulün günahı* mânasını ifade ettiği gibi, *katil kendi günahı ile birlikte döner* mânasına da gelir. Yani katil, uhdesine terettüp eden sâbit bir günahla huzurdan ayrılır demektir.

4929 ٨ــ وعن المقداد بن الأسود رضى اللّه عنه: [أَنَّهُ قَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ، أَرَأَيْتَ إِنْ لَقِيتَ رَجُلاً مِنَ الْكُفَّارِ فَاقْتَتَلْنَا فَضَرَبَ إِحْدَى يَدَيَّ بِالسَّيْفِ فَقَطَعَهَا. ثُمَّ لاَذَ مِنِّى بِشَجَرَةٍ. فَقَالَ: أَسْلَمْتُ لِلّهِ، أَأَقْتُلُهُ بَعْدَ أَنْ قَالَهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَ تَقْتُلْهُ. فَقَالَ: يَارسول اللّهِ إِنَّهُ قَطَعَ إِحْدَى يَدَيَّ، ثم قَالَ ذٰلِكَ. فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ. لاَتَقْتُلْهُ، فَإِنْ قَتَلْتَهُ فَإِنَّهُ بِمَنْزِلَتِكَ قَبْلَ أَنْ تَقْتُلَهُ، وَإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ قَبْلَ أَنْ يَقُولَ كَلِمَتَهُ الَّتِى قَالَ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وأبو داودَ.

«لاَذَ» أى التجأ واحتمى.

وقوله: «فإِنَّكَ بِمَنْزِلَتِهِ» أى في إباحة الدم لأن الكافر قبل أن يسلم مباح الدم فإذا أسلم فقتله أحد كان قاتله مباح الدم بحق القصاص.

8. (4929)- *Mikdâd İbnu'l-Esved radıyallahu anh*'ın anlattığına göre şöyle demiştir:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben küffârdan bir adama rastlasam ve aramızda mukâtele çıksa. O kılıcıyla vurup elimin birini kesip atsa. Sonra adam (sıkışıp) bana karşı bir ağaca sığınsa ve:

"Allah için müslüman oldum!" dese, bu sözünden sonra ben onu öldürebilir miyim?" Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır! Sakın onu öldürme" *buyurdu. Ben ısrar ettim:*

"Ama ey Allah'ın Resûlü! O benim bir elimi kesti ve sonra müslüman olduğunu söyledi" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır! Sakın onu öldürme, eğer öldürürsen, o adam, sen onu öldürmezden önceki senin makamındadır ve sen de, onun söylediği kelimeyi söylemezden önceki durumunda olursun!" *buyurdular."* [Buhârî, Diyât 1, Megâzî 11; Müslim, İman 155, (95); Ebu Dâvud, Cihâd 104, (2644).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, hadisten, savaş sırasında müslüman olduğunu ilan eden kimsenin kanının artık haram olacağı hükmünü çıkarırlar. Böyle bir durumda, müslüman kimse, karşısındakini öldürdüğü takdirde kâfir olur hükmü çıkarılmamıştır. *Hattâbî* şöyle der: *"Hadisin mânası şudur: "(Muhârib) kâfirin müslüman olmazdan önce, dini sebebiyle, kanı mübahtır. Müslüman olunca, tıpkı müslüman gibi kanı haram olur. Bundan sonra, onu bir müslüman öldürecek olursa, kısas hakkı suretiyle öldüren müslümanın kanı mübâh olur, tıpkı kâfirin kanının din sebebiyle mübah olması gibi. Kanının helal olmasından murad, onun küfre dâhil edilmesi değildir. Hadisten, müslüman olan kâfiri öldüren, kâfir olduğu için kanı helal olmuştur hükmünü çıkarmak, büyük günah işleyen mü'minlerin kâfir olduğunu söyleyen Hâriciler gibi hükmetmek olur. Hülasa, hadisin ifadesinde me'haz'ın ihtilafına rağmen menzilenin birliği gözükmektedir: Birinci menzileye göre: Öldürdüğün kimse, kanının haram oluşu yönüyle senin gibidir; ikinci menzileye göre: Kanın heder olması yönüyle sen de onun gibisin."*

Bazı alimler: *"Hadiste, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kelamın bâtını değil, zâhiri ile caydırıcı bir gaye gütmüştür, öldürenin kâfir olacağını murad etmemiştir"* demişlerdir.

Mühelleb de şöyle der: *"Hadisin mânası şudur: "Sen onu bilerek öldürmeye kasdetmekle günahkâr oldun, tıpkı onun seni öldürmeye kasdetmekle günah-*

kâr olması gibi; böylece ikiniz de isyan halinde birleşmiş oluyorsunuz."

Hadisle ilgili başka yorumlar da yapılmıştır.

4930 ٩ ـ وعن حارثة بن مضرب قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِقَتْلِ فُرَاتِ ابنِ حَيَّانَ، وَكَانَ عَيْناً لِأَبِى سُفْيَانَ وَحَلِيفاً لِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَمَرَّ بِحَلْقَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ. فَقَالَ: إِنِّى مُسْلِمٌ. فَقِيلَ: يَارسولَ اللّهِ، إِنَّهُ يَقُولُ إِنِّى مُسْلِمٌ. فَقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ مِنْكُمْ رِجَالاً نَكِلُهُمْ إِلَى إِيمَانِهِمْ؛ مِنْهُمْ فُرَاتُ بْنُ حَيَّانَ]. أَخْرَجَهُ أبو داود.

9. **(4930)**- *Hârise İbnu Mudarrıb* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Furât İbnu Hayyân'ın öldürülmesini emretti. Bu adam Ebu Süfyân'ın casusu ve aynı zamanda Ensar'dan bir zâtın halîfi (müttefiki) idi. Derken o, ensar'dan müteşekkil bir halkaya uğradı ve: "Ben müslümanım!" dedi. Bunun üzerine:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Furat İbnu Hayyân "Ben müslümanım" diyor!" denildi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da:

"Sizden bir kısım erkekler var. Kendilerini (dilleriyle itiraf ettikleri) imanlarına havale ediyor(söylediklerini tasdik ediyor)uz. İşte onlardan biri de Furât İbnu Hayyân'dır!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Cihâd 109, (2652).]

AÇIKLAMA:

1- *Furat İbnu Hayyân radıyallahu anh* ashabtandır. *Ebu Süfyan*'ın câsusu olduğu halde imanı ikrar ettiği için *Resûlullah* öldürtmemiştir.

2- Hadisin *Ahmed İbnu Hanbel*'de gelen veçhi *Furât*'ın zımmî olduğunu da tasrîh eder.

3- Hadisten hareketle âlimler, *"Zımmî casusun öldürülmesinin"* cevazına hükmederler.

İbnu Hâcer: "Harbî olan kâfirin öldürülmesinin cevazında ittifak vardır, muâhid ve zımmî casusun öldürülmesi hususunda ihtilaf vardır" der ve açıklar:

★ *Mâlik ve Evzâî: "Casusluğu sebebiyle akdini bozmuş olur der" ve öldürülmesinin cevazına hükmeder.*

★ *Şâfiîler nezdinde ihtilaf edilmişse de: "Eğer casusluk yapmayacağı ahit yapılırken şart koşulmuşsa, casusluk yapmakla ahdini bilittifak bozar" denmiştir."*

İKİNCİ FASIL

KATLİN MÜBAH OLDUĞU YERLER

4931 ١ـ عن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّهُ وَأَنِّى رسولُ اللّهِ إِلاَّ بِإِحْدَى ثَلاَثٍ: الثَّيِّبِ الزَّانِى، وَالنَّفْسِ بِالنَّفْسِ، وَالتَّارِكِ لِدِينِهِ الْمُفَارِقِ لِلْجَمَاعَةِ]. أَخْرَجَهُ الخَمْسَةُ.

1. **(4931)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim de Allah'ın Resûlü bulunduğuma şehâdet eden kimsenin kanı, üç hal dışında helal değildir:

★ Zina yapan dul.

★ Cana can kısas.

★ Dinden çıkıp cemâatten ayrılan." [Buhârî, Diyât 6; Müslim, Kasâme 25, (1676); Ebu Dâvud, Hudûd 1, (4352); Tirmizî, Diyât 10, (1402); Nesâî, Tahrîm 5, (7, 90, 91), Kasâme 5, (8, 13).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kelime-i şehadetle müslüman olduğunu beyan eden bir kimsenin kanının haram olduğunu belirtmekte, buna istisna teşkil eden üç durumu açıklamaktadır. Bu üç durumdan biri kesinleşince mü'min de olsa kanı helâl olmaktadır.

1- *Dul;* yani evlendikten sonra boşanmış olan kimsenin zina yapması. *Nesâî*'nin rivayetinde bu husus رَجُلٌ زَنَى بَعْدَ اِحْصَانِهِ فَعَلَيْهِ رَجْمٌ **"Muhsan olan kimsenin zina etmesi, buna recm cezası gerekir"** şeklinde daha açık olarak ifade edilir. *Muhsan,* evliliği tadan kimsedir. Şu halde böyle birisinin zina yapması, recmedilerek öldürülmesini gerektirir. Henüz bekâr olup, evlenmemiş kimsenin (kadın veya erkek) zinası recmi gerektirmez.

2- *Cana can kısas*tan maksad, bir kimseyi bile bile haksız yere öldüren kimsenin de kısas edilerek öldürülmesidir. Kasden olmayan veya müdafa-i nefis gibi meşru bir mâzeretle cana kıyan kimseye kısas gerekmez.

3- *Dinden çıkan,* irtidad eden demektir. Müslüman olduğu halde hıristiyan veya yahudi olan veya bütün dinleri reddedip *ilhâd*a düşen kimsenin İslâm'a göre hayat hakkı yoktur. Onun hapsedilip, İslâm'a dönmesi teklif edilir. İkna yolları araştırılır. Israr ederse öldürülür.

Hadiste geçen *cemaat*ten maksad, müslümanlar cemaatidir. Cemaatı terketmek, irtidad etmek demektir. Bu, irtidaddan ayrı ikinci bir vasıf değildir. Bir başka ifade ile, irtidad eden bir kimse, müslüman cemiyetini terkedip bir başka cemaate iltihak etse de etmese de hüküm değişmez. İslâm'dan çıkmakla cemaati de terketmiş olur. İsterse müslümanlarla beraber yaşamaya, ailesinden hiç ayrılmamaya azmetmiş olsun. Aksi takdirde *Resûlullah* dördüncü bir şık daha söylerdi.

İbnu Dakiku'l-Îd der ki: *"Dinden çıkma, erkek müslümanın kanını mübah kılan bir cürümdür, bu hususta ülema icma etmiştir. Kadın hakkında ihtilaf edilmiştir. Ancak cumhûr, sadedinde olduğumuz hadîse dayanarak kadınla erkek arasında ayırım yapmamayı esas almıştır. Çünkü derler, zinada aralarında eşitlik mevcuttur, irtidadda da eşitlik olmalıdır."*

İbnu Dakiku'l-Îd hadisle ilgili olarak şunu da söyler: *"Hadiste geçen "cemaatten ayrılan" tabirinden şu hüküm de çıkmaktadır: "Bundan murad icma ehline muhâlefettir." Böylece, "İcmaya muhalefet eden kâfir olur" diyenlerin görüşü, hadisten destek bulur.*

Bu görüş, bazı alimlere nisbet edilmiştir ve bu zayıf da değildir. Çünkü icmaya göre meseleler bazan şeriat sahibinden tevatürle gelen habere dayanır –ki namazın farziyyêti böyledir–, bazan da tevâtüre dayanmaz. Önceki kısmı inkar eden, icmaya muhalefeti için olmasa da tevâtüre muhalefeti için tekfîr edilir. Ancak ikinci kısım icmaya muhalif olan tekfîr edilmez."

İcmayı inkâr edenin tekfiri hususunda şu görüş de ileri sürülmüştür: *"Dinin bir vacibi olduğu zarureten bilinen şeyin inkârı diye kayıtlamak gerekir; beş vakit namaz gibi."*

Bazıları: *"Vacib olduğu tevâtürle bilinen şeyin inkârı küfrü gerektirir"* demiş, misal olarak *âlemin hudûsu* meselesini göstermiştir. *İyâz* ve başkaları, *"âlemin kıdemini iddia edenin tekfîr edileceğinde icma edildiğini"* naklederler.

Mevzu üzerine kelamcıların bazı tahlilleri ve ihtilafları mevzubahis ise de, aktarmayı gereksiz görüyoruz.

4932 ٢ـــ وعن مخارق قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ. فَقَالَ: يَارسولَ اللّهِ. الرَّجُلُ يَأْتِينِى لِيَأْخُذَ مَالِى؟ قَالَ: ذَكِّرْهُ بِاللّهِ. فَقَالَ: فَإِنْ لَمْ يَذَّكَّرْ؟ قَالَ: فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ بِمَنْ حَوْلَكَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَكُنْ حَوْلِى أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ؟ قَالَ: فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ بِالسُّلْطَانِ قَالَ: فَإِنْ نَأَى السُّلْطَانُ عَنِّى؟ قَالَ: قَاتِلْ دُونَ مَالِكَ حَتّى تَكُونَ مِنْ شُهَدَاءِ الْآخِرَةِ أَوْ تَمْنَعَ مَالَكَ]. أَخْرَجَهُ النّسَائِى.

2. **(4932)**- *Muhârik* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Bir adam gelip malımı almaya kalkarsa (ne yapayım)?" dedi.*

"Ona Allah'ı hatırlat!" *cevabını verdi. Adam tekrar:*

"Hatırlamazsa! (ne yapayım?)" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Etrafındaki müslümanlardan yardım talep et!" *buyurdu. Adam:*

"Etrafımda hiç müslüman yoksa ne yapayım?" dedi.

"Öyleyse sultandan yardım iste!" *buyurdu. Adam:*

"Sultan benden uzaksa?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bir ahiret şehidi oluncaya veya malını koruyuncaya kadar malın için mücadele et!" *buyurdular."* [Nesâî, Tahrîm 21, (7, 113).]

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin bir başka rivayetinde, soru sahibinin: *"Allah'ı hatırlamaz (yani Allah'ı hatırlatmamla hırsızlıktan vazgeçip çekip gitmezse?) şeklindeki sorusunu üç kere tekrar eder. Resûlullah her üçünde de* **"Allah'ı hatırlat!"** *diye üç kere cevap verir.* Hadis: **"Eğer öldürülürsen cennete gidersin, öldürürsen cehenneme gider"** diye noktalanır.

49 ٣ـــ وعن جندب رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: حَدُّ السَّاحِرِ ضَرْبُهُ بِالسَّيْفِ]. أَخْرَجَهُ التّرمِذِىُّ.

3. **(4933)**- *Cündüb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Sihirbaza tatbikedilecek hadd cezası kılıçla vurmaktır."** [Tirmizî, Hudûd 27, (1460).]

AÇIKLAMA:

1- *"Sihirbazın cezası, öldürülmesidir"* diyenler bu hadisle hükmetmişlerdir. Ancak hadis hüküm çıkarılacak sıhhatte değildir, zayıftır. Ayrıca bazı rivayetlerde حَدُّ السَّاحِرِ ضَرْبَةٌ بِالسَّيْفِ yani **"Sihirbaza uygulanacak hadd cezası kılıçla dövülmesidir"** şeklinde gelmiştir. *"Kılıç vurma"*, boynunu vurma mânası taşısa da *"kılıçla dövmek"* bu mânaya gelmez. *Tirmizî, İmam Mâlik*'in bu hadisle amel ettiğini belirtir.

2- *Nevevî* der ki: *"Sihir yapmak haramdır ve bi'l-icma büyük günahlardandır. Bazan küfürdür, bazan küfür değilse de büyük bir mâsiyettir. Sihir amelinde küfrü gerektiren bir söz ve fiil olursa küfürdür, yoksa küfür değildir. Öğrenilmesi de öğretilmesi de haramdır. Sihirbaz bize (Şâfiîlere) göre öldürülmez, tevbe ederse tevbesi kabul edilir. İmâm Mâlik der ki: "Sihirbaz, sihri sebebiyle kâfir olur, tevbe teklif edilmez, tevbesi kabul edilmez, katline hükmedilir." Mesele, zındığın tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğine dair yapılan ihtilafa bağlıdır. Çünkü sihirbaz, ona göre kâfirdir. Bize göre kâfir değildir. Münafık ve zındığın tevbesi kabul edilir. Kadı İyaz der ki: "Ahmed İbnu Hanbel de Mâlik'in görüşüyle hükmetti. Bu görüş sahabe ve tâbiîne mensup bir cemaatten de mervidir. Ashabımız der ki: "Sihirbaz, sihriyle bir kimseyi öldürecek olsa ve o adamın, kendi yaptığı sihir sebebiyle öldüğünü itiraf edecek olsa ve çoğunlukla sihir sebebiyle öldüğü söylenecek olsa, ona kısas uygulanması gerekir. Sihirle ölse fakat sihri bazan öldürse, bazan da öldürmese sihirbaza kısas gerekmez, diyet ve keffâret gerekir. Diyet de kendi malından alınır, âkilesinden alınmaz. Çünkü caninin itirafıyla sabit olan ceza sebebiyle âkile borçlandırılmaz. Ashabımız der ki: "Sihirle ölüm meselesi, beyyine ile değil, sihirbazın itirafıyla kesinlik kazanır."*

4934 ٤ ـ وعن عبد الرَّحْمنِ بن سعد بن زرارة. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ حَفْصَةَ زَوْجَ النَّبِىِّ ﷺ قَتَلَتْ جَارِيَةً لَهَا سَحَرَتْهَا وَقَدْ كَانَتْ دَبَّرَتْهَا].

أَخْرَجَهُ مَالِك.

4. (4934)- *Abdurrahman İbnu Sa'd İbnu Zürâre'nin anlattığına göre, kendisine, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın zevcelerinden Hz. Hafsa radıyallahu anhâ'nın müdebber kıldığı bir câriyesi, kendisine sihir yaptığı için, sihri sebebiyle öldürtmüştür."* [Muvatta, Ukûl 14, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

1- *Müdebber kılmak: "Ben öldükten sonra hürsün"* diyerek, hürriyetini ölümüne bağlamaktır. Bu suretle azad edilen, sahibinin ölümüyle hür olur.

2- Rivayetin Muvatta'daki aslında, *Hafsa radıyallahu anh*'ın sihirbazın öldürülmesini emrettiği ve emri üzerine öldürüldüğü tasrih edilmiştir. Teysîr, üslubu biraz farklı kaydetmiş.

İmam Mâlik, hadisi kaydettikten sonra ilave eder: *"Başkasına sihir yapan ve kendisine sihir yapılmayan sihirbazın misali, Allah Teâlâ'nın, kitabında söylediği şu kimseye benzer:* **"...Andolsun onlar muhakkak biliyorlardı ki, onu (sihri) satın alan (ona revaç veren) kimsenin ahiretten hiçbir nasibi yoktur. Onlar kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde sattıklarını bilmiş olsalardı"** (Bakara 102). *Ben, bunu kendiliğinden yapan kimsenin öldürülmesi gereğine hükmediyorum."*

İmâm Mâlik sihir yaptırana değil, yapana ceza verilmesini teklif etmektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL
KENDİNİ ÖLDÜRENİN HÜKMÜ

4935 ١ــ عن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ تَرَدّى مِنْ جَبَلٍ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَهُوَ فِى نارِ جَهَنَّمَ يَتَرَدَّى فِيهَا خَالِداً مُخَلَّداً فِيهَا أَبَداً، وَمَنْ تَحَسَّى سُمًّا فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَسُمُّهُ فِى يَدِهِ يَتَحَسَّاهُ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِداً مُخَلَّداً فِيهَا أَبَداً، وَمَنْ قَتَلَ نَفْسَهُ بِحَدِيدَةٍ، فَحَدِيدَتُهُ فِى يَدِهِ يَتَوَجَّأُ بِهَا فِى بَطْنِهِ فِى نَارِ جَهَنَّمَ خَالِداً مُخَلَّداً فِيهَا أَبَداً]. أَخْرَجَهُ الخمسة.

«يَتَوَجَّأُ» أى يضرب نفسه بها.

1. (4935)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim kendisini dağdan atarak intihar ederse o cehennemlik olur. Orada ebedî olarak kendini dağdan atar. Kim zehir içerek intihar ederse, cehennem ateşinin içinde elinde zehir olduğu halde ebedî olarak ondan içer. Kim de kendisine demir saplayarak intihar ederse, cehennemde ebedî olarak o demiri karnına saplar." [Buhârî, Tıbb 56; Müslim, İman 175, (109); Tirmizî, Tıbb 7, (2044, 2045); Nesâî, Cenâiz 68, (4, 66, 67); Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3872).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zahirine göre, şu veya bu şekilde intihar ederek canına kıyanlar, ebedî olarak cehennemde kalacaktır. Ehl-i Sünnet ülemâsından *İmam Mâlik* merhumun, hadisin zahirini esas alarak: *"Müntehirin tevbesi kabul olmaz, dolasıyla, namazı da kılınmaz"* dediği nakledilmiştir.

Günah işleyenlerin ebedî cehennemde olacağına hükmeden *Mutezile* ve diğer fırka mensupları da hadisin zahirini esas alarak müntehirin ebedî olarak cehennemde kalacağına hükmetmiştir.

Ancak *Ehl-i Sünnet*'in meseleye yaklaşımı farklıdır. Onlar müntehirin ebedî cehennemlik olacağı hususunu mutlak kabul etmezler, bazı kayıtlarla tahdîd ederler. Nitekim hadisin bazı vecihlerinde خالِداً مُخلّداً ziyadesi mevcut değildir. Ehl-i Sünnet, ayrıca tevhid ehlinin günahları sebebiyle azaba maruz kalmakla birlikte, cehennemde ebedî kalmayıp ondan çıkarılacağını mühim bir esas olarak kabûl eder. Bu hususu te'yîd eden sahih rivayetler var. Ehl-i Sünnet, sadedinde olduğumuz hadisi, istihlâle hamleder. Yani: *"Kim intihar etmenin helâl olduğuna itikad ederek canına kıyarsa o ebedî cehennemliktir"* der. Çünkü böyle bir inançla haramı helal addettiği için kâfir olmuştur. Kâfir ise ebedî cehennemliktir.

★ Ehl-i Sünnetten şöyle diyen de olmuştur: *"Bu hadis, zecr ve tağliz makamında gelmiştir, zâhiri murad değildir."*

★ Şöyle de denmiştir: *"İntiharın gerçek cezası budur, ancak Allah mü'minlerin ehl-i tevhîd olmalarına ikram olarak, tevhidlerinin hatırı için onları cehennemden çıkaracak, ebedî olarak orada bırakmayacaktır."*

★ Bazı âlimler, *"Allah dilerse"* takdiriyle, *"Allah dilerse ebedî olarak cehennemde kalıcıdırlar"* şeklinde anlarlar.

★ Bazıları: *"Ebediyet"ten murad, devamın hakikatı değil, uzun müddettir"* demiştir. Buna göre mâna: *"..Uzun müddet cehennemde"* olur.

2- *"Ceza amel cinsinden olur"* kaidesine binaen müntehir ne suretle canına kıymışsa, o şekilde azaba maruz kalmaktadır: Zehir içerek intihar eden, hep zehir içer şeklinde; kendini dağdan atarak intihar eden, hep dağdan atılarak; kendini (hançer, bıçak gibi kesici olan) demir bir şeyle öldüren deyine o şeyi vücuduna saplanarak ceza görecektir.

3- Cumhur-u ülemâya göre, müntehirin namazı kılınır. Hanefîlerden *Ebu Yusuf* *"Kılınmaz"* demiştir. *Ömer İbnu Abdilaziz* ve *Evzâî* ise *"mekruhtur"* derler.

4936 ٢ـــ وعنه رضى اللّه عنه قال: [شَهِدْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ خَيْبَرَ. فَقَالَ لِرَجُلٍ مِمَّنْ يَدَّعِي الإسْلاَمَ: هٰذَا مِنْ أهْلِ النَّارِ. فَلَمَّا حَضَرَ الْقِتَالَ قَاتَلَ قِتَالاً شَدِيداً وَأَصَابَتْهُ جِرَاحٌ؛ فَقِيلَ: يَارَسُولَ اللّهِ الَّذِى قُلْتَ آنِفاً إنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ قَدْ قَاتَلَ قِتَالاً شَدِيداً وَقَدْ مَاتَ فَقَالَ ﷺ:

إلى النَّارِ. فَكَادَ بَعْضُ الْمُسْلِمِينَ أَنْ يَرْتَابَ فَبَيْنَمَا هُمْ عَلَى ذٰلِكَ إِذْ قِيلَ لَهُ: إِنَّهُ لَمْ يَمُتْ وَلَكِنْ بِهِ جِرَاحَةٌ شَدِيدَةٌ. فَلَمَّا كَانَ مِنَ اللَّيْلِ لَمْ يَصْبِرْ عَلَى الْجِرَاحِ، فَأَخَذَ ذُبَابَ سَيْفِهِ فَتَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَأُخْبِرَ بِذٰلِكَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ. فقَالَ: اللّٰهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنِّي عَبْدُ اللّٰهِ وَرَسُولُهُ. ثُمَّ أَمَرَ بِلاَلاً فَنَادَى فِي النَّاسِ إِنَّهُ لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلاَّ نَفْسٌ مُسْلِمَةٌ، وَإِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

2. **(4936)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte Hayber gazvesinde hazır bulunduk. Müslüman olduğunu söyleyen bir adam için, Efendimiz:*

"Bu, ateş ehlindendir!" *buyurdular. Savaş başlayınca çok şiddetli şekilde savaştı ve yara aldı. Ashabtan bazısı: "Ey Allah'ın Resûlü dedi, az önce ateş ehlinden dediğiniz kimse, çok şiddetli şekilde kahramanca savaştı ve de öldü!" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, yine:*

"Cehenneme (gitmiştir)" *buyurdular. Bu cevap üzerine müslümanlardan bazıları nerdeyse şüpheye düşecekti. Askerler bu halde iken, Aleyhissalâtu vesselâm'a: "O asker henüz ölmemiş, ancak ağır şekilde yaralanmış!" dediler. Gece olunca, adam yaraya dayanamadı. Kılıncının keskin tarafını alıp üzerine yüklendi ve intihar etti. Durum Aleyhissalâtu vesselâm'a haber verildi. Bunun üzerine:*

"Allahuekber!" *buyurdular ve devam ettiler:* **"Şehâdet ederim ki, ben Allah'ın kulu ve Resûlüyüm!"**

Sonra Hz. Bilal radıyallahu anh'a halk içinde şöyle ilan etmesini emrettiler:

"Cennete sadece müslüman nefisler girecek. Şurası muhakkak ki, (İslâm'ın lehine olan ameller kişinin imanına delil değildir), Allah bu dini, fâcir bir kimse ile de güçlendirir." [Buhârî, Cihâd 182, Megâzî 38, Kader 5; Müslim, İmân 178, (111).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis muhtelif tariklerle gelmiştir. Bazılarında hâdisenin *Uhud savaşı* sırasında geçtiği, bazılarında ise *Hayber seferi* sırasında geçtiği ifâde edilmiştir.

Şârihlerden bazıları aradaki teâruzu, *"İki ayrı hadise mevzubahis olabilir"* diye te'lîf etmiştir.

Vâkidî'nin Megazî'si, hâdisenin Uhud'da cereyan ettiğini, hâdise kahramanının adının *Kuzmân* olduğunu belirtir. Ona göre, *"Kuzman, Uhud'da geri kalır. Kadınlar bunu (savaş kaçkını diye) alaya alırlar. Bunun üzerine ilerler ve ön safta yer alır; ilk oku o atar, sonra kılıncını çeker ve acaib kahramanlıklar izhar eder. Müslümanlar dağılınca kılıcın kınını kırar ve "Ölüm, kaçmaktan daha iyi!" diye bağırarak ileri atılır. Bu esnada kendisine uğrayan Katâde İbnu'n-Nu'mân: "Şehidlik sana mübarek olsun!" diye tebrikte bulunur. Kuzmân ise:*

"Vallahi ben bir din için savaşmadım, kavmimin itibarı için savaştım!" diye mukabele eder ve yaranın ızdırabına dayanamayarak intihar eder."

4937 ٣ـ وَعَنْ جابر بن سمرة رضى اللّه عنه قال: [أُخْبِرَ النَّبِيُّ ﷺ بِرَجُلٍ قَتَلَ نَفْسَهُ. فَقَالَ لاَ أُصَلِّى عَلَيْهِ]. أَخْرَجَهُ أبو داود.

3. (4937)- *Câbir İbnu Semüre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, intihar eden bir kimse haber verilmişti:*

"Ben üzerine namaz kılmıyorum!, *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Cenâiz 51, (3185).]

AÇIKLAMA:

4935 numaralı hadisin açıklamasında da belirttiğimiz gibi, ehl-i sünnet alimlerinden bazıları müntehire cenaze namazı kılınmayacağına hükmetmiştir. Ancak ülemânın ekseriyeti, kılınacağına kâildir. *Resûlullah*'ın **"kılmam"** sözünü, başkalarını intihardan zecretme maksadına hamlederler.

DÖRDÜNCÜ FASIL
ÖLDÜRÜLMESİ CAİZ OLAN VE OLMAYAN HAYVANLAR

4938 ١ ـ عن عائشة رضى اللّهُ عنها قالت: [قال رَسُولَ اللّهِ ﷺ:
خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ كُلُّهُنَّ فَاسِقٌ، يُقْتَلْنَ فِي الْحِلِّ وَالحَرَمِ: الْغُرَابُ،
وَالْحِدَأَةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ]. أخرجه الستة.
ولمسلم في رواية قالتْ: أَمَرَ رَسولُ اللّهِ ﷺ بقتل خَمْسٍ فَوَاسِقَ
في الْحِلِّ وَالْحَرَمِ ، وأبدل أبو داود في رواية له عن أبي هريرة، مكان
الغراب: الحيّة.
«وَقِيلَ هذه» الحيوانات خمس فواسق على سبيل الاستعارة لخبثها.

1. (4938)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hayvanlardan beş tanesi vardır ki bunların herbiri fâsıktır (zararlıdır). Harem bölgesinde olsun, Hill (denen Harem dışı) bölgesinde olsun bunlar öldürülür: Karga, çaylak, akrep, sıçan, kelb-i akûr (yırtıcılar)." [Buhârî, Bed'u'l-Halk 16, Cezâ'u's-Sayd 7; Müslim, Hacc 66-67, (1198); Muvatta, Hacc 90, (1, 357); Tirmizî, Hacc 21, (837); Nesâî, Hacc 113, (5, 208).]

Müslim'in bir rivayetinde *Hz. Aişe* şöyle demiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beş fâsığın Hill'de ve Harem'de öldürülmesini emretti." Ebu Dâvud, Ebu Hureyre radıyallahu anh*'tan kaydettiği bir rivayetinde, karga yerine "yılan" demiştir.

AÇIKLAMA:

1- Harem: Hacc bahsinde etraflıca açıklandığı ve hududu da belirtildiği üzere[7] sınırı *Hz. İbrahim* tarafından çizilen ve birkısım yasakların cari olduğu bölgedir. Hıll de Harem'le Mikad mahalleri arasında kalan yerlerdir.

2- Öldürülmesi mübah kılınan hayvanlara *fâsık* denmektedir. Lügatte fâsık, çıkan mânasına gelir. Yani kulluktan çıkan, emir dinlemeyip dışına çıkan

---
7) Teferruat ve bu bölgelerin krokisi için 5. ciltte 312-313. sayfalar görülebilir.

insana fâsık denir. Hayvanlara da fâsık denmesi, diğerlerinin umumî âdetinden (insanlara faydalı olmak) çıkmalarından ileri gelir. Hanefîlerle Mâlikîlere göre, bu hayvanlar, eziyete sebep olup zarar verdikleri için fâsık diye adlandırılmış ve öldürülmeleri tecviz edilmiştir. *Şâfi'î* hazretlerine göre, etleri yenilmediği ve diğer hayvanların hükmünden çıkarılarak öldürülmeleri câiz kılındığı için bunlara *fâsık* denmiştir. Sayılan bu zararlı hayvanları, ihramlı bir kimse de öldürebilir; fidye gerekmez.

3- *Kelb-i Akur*'u bazı âlimler *kuduz köpek* diye anlamıştır. Bazıları bununla saldırgan olan bütün hayvanları anlamıştır. Kurt, aslan, kaplan, pars gibi. Bunlar saldırınca yaralar, hatta öldürürler. İnsana saldırmayan tilki ve sırtlana kelb-i akûr denmez.

Cumhûr-u ülemâ *"Diğer zararlı hayvanlar da bu hayvanların hükmüne tâbidir, öldürülmeleri caizdir"* der.

Hanefîler: *"Öldürülmesi caiz olan hayvanlar, yalnız hadiste isimleri zikredilenlerdir"* demiştir. Ancak bazı hadislerde yılan da zikredildiği için, onu da dahil ederler. Ayrıca kurdun hükmünü köpeğe, keza insana saldıran vahşileri de aynı hükme idhal etmişlerdir.

Ne var ki, *Aynî* bu görüşe itiraz ederek: *"Hadis-i şerifte sadece beş hayvanın öldürülmesine cevaz verildiğini, diğer hayvanların bu beş neve dahil olmadığını, aksi takdirde "beş" diye sınırlamanın bir mâna ifade etmeyeceğini"* söylemiştir.

Kadı İyaz der ki: *"Cumhur-u ülemanın kavlinden anlaşıldığına göre, hadisten murâd, zikri geçen hayvanların kendileridir." İmam Mâlik* ve *Ebu Hanîfe*'nin kavilleri de böyledir.

4939 ٢ــ وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ رَسولِ اللّهِ ﷺ بِمِنًى إِذْ نَزَلَتْ عَلَيْه: وَالْمُرْسَلاَتِ، وَإِنَّهُ لَيَتْلُوهَا، وَإِنِّى لَأَتَلَقَّاهَا مِنْ فِيهِ، وَإِنَّ فَاهُ لَرَطْبٌ بِهَا، إِذْ وَثَبَتْ عَلَيْنَا حَيَّةٌ. فَقَالَ: اُقْتُلُوهَا. فَابْتَدَرْنَاهَا لِنَقْتُلَهَا. فَسَبَقَتْنَا فقَالَ: وُقِيَتْ شَرَّكُمْ كَمَا وُقِيتُمْ شَرَّهَا] أخرجه الشيخان والنسائي.

2. **(4939)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Biz, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte Mina'da iken, Velmürselât suresi nâzil oldu. Aleyhissalâtu vesselam onu okuyordu. Ben onu, kendi ağızlarından öğrendim. Mü-*

bârek ağızları henüz surenin rutûbetini taşırken, üzerimize bir yılan sıçradı. Aleyhissalâtu vesselam:

"Öldürün şunu!" *buyurdular. Hemen öldürmek üzere atıldık. Fakat yılan önce davranıp kaçtı. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Şerrinizden korundu, tıpkı siz de onun şerrinden korunduğunuz gibi!" *buyurdular.* [Buhârî, Cezâ'u's-Sayd 7, Bed'ü'l-Halk 14, Tefsir, Mürselât 1; Müslim, Selam 137, (2234); Nesâî, Hacc 114, (5, 208, 209).]

4940 ٣ ــ وعن ابن عمر رضي اللّه عنهما قال: [سَمِعْتُ رسُول اللّهِ ﷺ، عَلَى المِنْبَرِ يَقُولُ: اُقْتُلُوا الْحَيَّاتِ، وَاقْتُلُوا ذَا الطُّفْيَتَيْنِ وَالأَبْتَرَ، فَإِنَّهُمَا يَطْمِسَانِ الْبَصَرَ وَيُسْقِطَانِ الْحَبَلَ. قَالَ عَبْدُ اللّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: فَبَيْنَا أَنَا أُطَارِدُ حَيَّةً لِأَقْتُلَهَا فَنَادَانِي أَبُو لُبَابَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: لاَ تَقْتُلْهَا. فَقُلْتُ: إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَمَرَ بِقَتْلِ الحَيَّاتِ. فَقَالَ: إِنَّهُ نَهَى بَعْدَ ذٰلِكَ عَنْ ذَوَاتِ الْبُيُوتِ، وَهِىَ الْعَوَامِرُ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

شبه الخطين الأسودين على ظهر الحية بالطفيتين.

و «الطفيةُ» بضم الطاء خوصة المقل. وقيل الطفية الحية. فالمراد على هذا: واقتلوا كل حية ما كان له ولد وما لا ولد له وهو الأبتر.

و «العَوَامِرُ» الحيات التى تكون في البيت، سميت بذلك لطول أعمارها.

3. **(4940)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı minber üzerinde şöyle söylerken dinledim:*

"Yılanları öldürün. İki çizgili ve ebteri (engerek) de öldürün. Çünkü bunlar, gözleri kapar (kör eder) ve hâmilelerde düşük yaparlar."

Abdullah İbnu Ömer radıyallahu anhümâ der ki: "(Bir gün) ben öldürmek için bir yılan kovalarken, Ebu Lübâbe radıyallahu anh bana: "Öldürme onu!" diye nida etti. Ben: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm yılanların öldürülmelerini emir buyurdular!" dedim. O:

"Ama daha sonra ev yılanlarının öldürülmelerini yasakladı!" dedi. Bunlar

(ömürleri uzun olduğu için) avâmir denen ev yılanları idi." [Buhârî, Bedi'ü'l-Halk 14, Megâzî 11; Müslim, Selam 128, (2233); Muvatta, İsti'zân 31, (2, 975, 976); Ebu Dâvud, Edeb 174, (5252, 5253 5254, 5255); Tirmizî, Ahkâm 2, (1483).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, yılanların öldürülmesi ile ilgili umumî emri tahsis etmekte ve ev yılanlarını istisna kılmaktadır. Hadisin zahirine göre evlerde rastlanan yılanlar öldürülmemelidir.

★ *İmam Mâlik,* hadiste sadece Medine evlerinde yaşayan yılanların kastedildiğini, Medine dışındaki evlerde yaşayan yılanların bu istisnaya dahil olmadığını söylemiştir.

★ Bazı alimler: *"Sadece şehirlerdeki evler maksuddur, diğer evler buraya dahil değildir"* demiştir.

Alimler, sahralarda olsun, şehirlerde olsun, ev dışında rastlanan yılanların öldürülmesi gereğinde ihtilaf etmemiştir. *Tirmizî*'nin *İbnu'l-Mübârek*'ten kaydettiği bir rivayete göre, öldürülmesi yasak olan ev yılanı, gümüş (gibi açık renkli ve parlak)tır, incedir ve yürürken kıvrılmaz, dik yürür.

2- Hadiste, ev yılanını tarifte kullanılan *avâmir* tavsifinin *Zührî* tarafından ilave edilen bir derç olduğunu şârihler belirtir. Lügatciler, *avâmir*'in ömür kelimesinden geldiğini, evde uzun müddet kalmaları sebebiyle bunlara *ummâr* dendiğini, cemî olarak *avâmir* geldiğini belirtirler. *Ummâr*, evde yaşayan cinlerin ismidir.

3- Bazı rivayetlerde ev yılanlarının, kaçmaları için inzar ettikten sonra kaçmazlarsa öldürüleceği belirtilmiştir. Ancak bu yılanlar çizgili ise ve *ebter* çeşidinden ise bunların inzâr edilmeden (ürkütülmeden, ani olarak) öldürüleceği belirtilmiştir.

Kurtubî, bu hadislerdeki emrin vücub ifade etmeyip irşâdî olduğunu, zararı kesin olan şeyi defetmek gerektiğini belirtir.

4- *Ebter,* dilimizde engerek denen, kuyruğu kısa zehirli yılandır. Bunlar, yılanların en tehlikeli ve en zararlı takımını teşkil etmektedir.

İki çizgili diye ifade ettiğimiz *zû-tufyeteyn,* sırtında iki siyah çizgi bulunan yılandır. Bu da engerek gibi zehirli ve muzır yılanlardandır.

Bu iki yılanın gözlerinde, insan gözünü kör edecek bir hassa bulunduğu,

mücerred bakma ile gözleri kör edeceği kabul edilir. Onların, öncelikle gözleri sokacaklarının kastedilmiş olabileceği de söylenmiştir.

Habel, anne karnındaki cenin demektir. Mezkur yılanlara bakınca, onlardaki zehirleyici hassa sebebiyle veya onlara bakmaktan hâsıl olan korku sebebiyle bazı kimselerde çocuk düşürmelerin meydana geldiği söylenmiştir.

4941 ٤ـ وعن أبي المسيب قال: [دَخَلْتُ عَلَى أَبِى سَعِيدٍ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّى، فَجَلَسْتُ أَنْتَظِرُهُ، فَسَمِعْتُ تَحْرِيكاً فِى عَرَاجِينَ فِى نَاحِيَةِ الْبَيْتِ، فَالْتَفَتُّ فَإِذَا حَيَّةٌ فَوَثَبْتُ لِأَقْتُلَهَا فَأَشَارَ إِلَىَّ أَنْ أَجْلِسَ فَجَلَسْتُ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَشَارَ إِلَى بَيْتٍ فِى الدَّارِ. فَقَالَ: أَتَرَى هٰذَا الْبَيْتَ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: كَانَ فِيهِ فَتًى مِنَّا قَرِيبُ عَهْدٍ بِعُرْسٍ. فَخَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ إِلى الْخَنْدَقِ، فَكَانَ الْفَتَى يَسْتَأْذِنُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ بِأَنْصَافِ النَّهَارِ لِيَرْجِعَ إِلى أَهْلِهِ، فَاسْتَأْذَنَهُ يَوْماً. فَقَالَ لَهُ ﷺ: خُذْ عَلَيْكَ سِلاَحَكَ، فَإِنِّى أَخْشٰى عَلَيْكَ قُرَيْظَةَ. فَأَخَذَ الرَّجُلُ سِلاَحَهُ، فَأَتَى أَهْلَهُ، فَإِذَا امْرَأَتُهُ بَيْنَ الْبَابَيْنِ قَائِمَةٌ. فَأَهْوَى إِلَيْهَا بِالرُّمْحِ لِيَطْعُنَهَا بِهِ، وَأَصَابَتْهُ غَيْرَةٌ. فَقَالَتْ لَهُ: اكْفُفْ عَلَيْكَ رُمْحَكَ، وَادْخُلِ الْبَيْتَ حَتّى تَنْظُرَ مَا الَّذِى أَخْرَجَنِى. فَدَخَلَ الْبَيْتَ فَإِذَا حَيَّةٌ عَظِيمَةٌ مُنْطَوِيَةٌ عَلَى الْفِرَاشِ، فَأَهْوَى إِلَيْهَا بِالرُّمْحِ فَانْتَظَمَهَا بِهِ. ثُمَّ خَرَجَ فَرَكَزَهُ فِى الدَّارِ فَاضْطَرَبَتْ عَلَيْهِ، فَمَا نَدْرِى أَيُّهُمَا كَانَ أَسْرَعَ مَوْتاً، الْحَيَّةُ أَوِ الْفَتَى؟ قَالَ: فَجِئْنَا رَسُولَ اللّهِ ﷺ فَذَكَرْنَا لَهُ ذٰلِكَ، وَقُلْنَا ادْعُ اللّهَ أَنْ يُحْيِيَهُ. فَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لِصَاحِبِكُمْ. ثُمَّ قَالَ: إِنَّ بِالْمَدِينَةِ جِنًّا قَدْ أَسْلَمُوا. فَإِذَا رَأَيْتُمْ مِنْهُمْ شَيْئاً فَآذِنُوهُ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ، فَإِنْ بَدَا لَكُمْ بَعْدَ ذٰلِكَ فَاقْتُلُوهُ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَمَالِكٌ وأبو داود والترمذى.

ومعنى «فآذِنُوه» هو أن يقول له: أنت فى حرج إن عدت إلينا فلاتلمنا أن نضيق عليك بالطرد والتتبع.

4. (4942)- *Ebu'l-Müseyyeb* anlatıyor: *"(Bir gün) Ebu Saîd radıyallahu anh'ın yanına girmiştim, namaz kılıyor buldum. Onu beklemek üzere oturdum. Derken evin bir köşesinde tavanı örten hurma dalları arasında bir kıpırtı gördüm. Oraya bakınca bir yılan olduğunu gördüm. Öldürmek üzere atıldım. Ebu Saîd oturmam için işaret etti. Tekrar yerime oturdum. Namazdan çıkınca bana evde bir oda gösterdi ve: "Bu odayı görüyor musun?" diye sordu. Ben: "Evet!" deyince devam etti:*

"Onda, bizden evlenmesi yakın bir genç vardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte Hendek (harbin)e gittik. Genç, gün ortasında, ehline uğramak için Aleyhissalâtu vesselâm'dan izin istiyordu. Bir gün ondan yine izin istedi. Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Silahını beraberine al, ben Kureyza'dan sana bir zarar gelir diye korkuyorum!" *buyurdular. Adam silahını aldı. Ailesine geldi. Hanımı iki kapı arasında ayakta duruyordu. Elindeki mızrağı ile, dürtmek üzere kadına eğildi. Adama kıskançlık gelmişti. Kadın ona:*

"Mızrağını geri çek! Hele eve gir, beni dışarı çıkaran şeyi bir gör!" dedi. Adam içeri daldı. Bir de ne görsün: Yatağın üzerine çöreklenmiş iri bir yılan! Mızrağıyla ona yöneldi ve yılana sapladı. Sonra çıkıp, süngüyü avluya dikti. Derken yılan üzerine atıldı. Bilemiyoruz, hangisi evvel öldü; yılan mı, genç mi? Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gelip, bu durumu anlattık ve: "Dua edin, Allah ona tekrar hayat versin!" dedik. Aleyhissalâtu vesselâm::

"Arkadaşınız için istiğfar ediverin! *buyurdular. Sonra şu açıklamada bulundular:*

"Medine'de müslüman olan cinler var. Onlardan birini görürseniz, kendisine üç gün ihtarda bulunun. Eğer bundan sonra yine de görünürse onu öldürün. Çünkü o bir şeytandır." [Müslim, Selam 139, (2236); Muvatta, İsti'zân 33, (2, 976, 977); Ebu Dâvud, Edeb 174, (5256, 5257); Tirmizî, Ahkâm 2, (1484); (Bazı *Tirmizî* nüshalarında Sayd bölümünde (17. bab'ta) gelmiştir.]

AÇIKLAMA:

Bazı şarihler, bu ve benzeri rivayetlere dayanarak Medine'deki yılanların

hemen öldürülme cihetine gidilmemesi, önce ihtar edip, kaçmasına imkân hazırlanması gerektiğini, ihtara rağmen kaçmazlarsa öldürüleceğini söylemiştir. Sair yerlerde ve evlerde rastlanan yılanları ise, ihtar etmeden öldürmek mendubtur. Zira bu babta sahih surette gelen birçok rivayet mevcuttur. Bu görüş sahipleri, Medine'de rastlanan yılanların ihtar edildikten sonra öldürülmeleri gereğine şu gerekçeyi zikrederler: Hadis, yılan şeklindeki bir cin taifesinin Medine'de müslüman olduğunu beyan buyurmuştur.

Diğer bazı alimler, nehyin âmm oluşundan hareketle, nerede olursa olsun, evlerde yaşayan yılanların ihtar edilmeden öldürülemeyeceğini söylemiştir. Kırlarda rastlanan yılanlar, bunlara göre de ihtarsız öldürülebilir. *İmam Mâlik*, mescidlerde rastlanan yılanların da ihtarsız öldürüleceğini söylemiştir. *Tirmizî*, yılana yapılacak ihtarın mahiyeti ile ilgili olarak, *Resulullah*'ın şu sözünü nakleder:

"Senden, Süleyman İbnu Dâvud ve (gemiye sokarken) Hz. Nuh'un aldığı söz hakkı için bize eziyet vermemeni (ve bize görünmemeni) diliyorum." Ülemâ bu inzar (korkutma, ihtar) işinin üç gün mü; üst üste üç kere mi olacağında ihtilaf etmiştir. Cumhur üç gün demekte ittifak eder. İhtar şöyle yapılmalıdır: انشدكن بالعهد الذى اَخَذَهُ عَلَيْكُنَّ نوحٌ وَسُلَيْمَانُ عليهما السلام اَنْ لاَ تُؤْذِينَ وَلاَ تُؤْذُونَا. *Nevevî*'nin kaydına göre ülemâ şöyle demiştir: *"İhtara rağmen gitmezse, anlaşılır ki, o yılan "ev yılanlarından" değildir, cinlerden müslüman olanlardan da değildir, o bir şeytandır, ona hürmet etmek gerekmez. Allah, öylelerine, insanlara karşı intikam güderek galebe etme hassası vermemiştir. Müslüman olanlarla, ev yılanları, aksine intikam alıcıdırlar."*

4942 ٥ــ وعن ابن أبى ليلى عن أبيه قال: [سُئِلَ رسولُ اللّهِ ﷺ عَنْ حَيَّاتِ الْبُيُوتِ. فَقَالَ: إِذَا رَأَيْتُمْ مِنْهُنَّ شَيْئاً فِي مَسَاكِنِكُمْ. فَقُولُوا لَهُ: نَنْشُدُ عَلَيْكَ الْعَهْدَ الَّذِى أَخَذَ عَلَيْكُمْ نُوحٌ، وَنَنْشُدُكَ الْعَهْدَ الَّذِى أَخَذَ عَلَيْكُمْ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ لاَتُؤْذُونَا وَلاَ تَتَرَاءَوْا لَنَا فَإِنْ عُدْنَ فَاقْتُلُوهُنَّ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

5. (4942)- *İbnu Ebî Leyla* babasından anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a ev yılanlarından sorulmuştu. Şu cevabı verdi:*

"Evlerinizde onlardan birini görecek olursanız, ona:

"Size Hz. Nuh'un (gemiye sokarken) aldığı söz hakkı için ve de Hz. Sü-

leyman İbnu Dâvud'un sizden aldığı söz hakkı için bize zarar vermemenizi ve bize görünmemenizi taleb ediyorum" deyin. Eğer tekrar dönerlerse öldürün." [Tirmizî, Ahkâm 2, (1485); Ebu Dâvud, Edeb 174, (5260).]

4943 ٦ـ وعن ابن مسعود رضى اللّهُ عنهُ قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: اقْتُلُوا الحيَّاتِ كُلَّهُنَّ، فَمَنْ خَافَ ثَأْرَهُنَّ فَلَيْسَ مِنّى].

وفى رواية: «اقْتُلُوا الْكِبَارَ إلاَّ الجَانَّ الأَبْيَضَ الَّذِى كَأَنَّهُ قَضِيبُ فِضَّةٍ]. أَخْرَجَهُ أبو داود والترمذى.

6. **(4943)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Yılanların hepsini öldürün. Kim yılan(ın intikam alacağın)dan korkarsa, benden değildir."

Bir rivayette şöyle buyrulmuştur: **"Gümüş çubuk gibi olan uzun yılan hâriç, bütün yılanları öldürün."** [Ebu Dâvud, Edeb 174, (5249, 5261); Nesâî, Cihad 48, (6, 51).]

4944 ٧ـ وعن ابن عبَّاس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَرَكَ الْحَيَّاتِ مَخَافَةَ طَلَبِهِنَّ فَلَيْسَ مِنَّا. مَاسَالَمْنَاهُنَّ مُنْذُ حَارَبْنَاهُنَّ]. أَخْرَجَهُ أبو داود.

7. **(4944)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim, yılanı (intikam) arar diye (öldürmez) bırakırsa bizden değildir. Biz onlarla harbettiğimiz günden beri onlarla sulh yapmadık." [Ebu Dâvud, Edeb 174, (5250).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de geçtiği üzere, yılanın kindar olduğuna, intikam alacağına inanılmaktadır. *Aleyhissalatu vesselam* bu hadîslerinde, yılanın kin tutacağından, intikam alacağından korkarak, onların öldürülmemelerini caiz bulmuyor. Esasen, ölen yılanın intikam alması mevzubahis olmadığı için, kastedilen, yılanın arkadaşlarının intikam alacağı inancıdır. *Aliyyu'l-Kârî*, cahiliye devrinde: *"Yılanları öldürmeyin, eğer öldürecek olursanız, onun eşi gelir, intikam almak*

için sizi sokar" dendiğini; *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu cahiliye inancını nehyettiğini belirtir.

Önceki hadiste, ev yılanlarına dokunulmaması, onları inzar ettikten sonra öldürülmesi emredilmiştir. Oradaki açıklamalar görülmelidir.

2- Hadiste temas edilen, yılanla insan arasındaki muhârebe fıtrî ve cibillî durumdur. Zira gerek insan ve gerekse yılan, birbirlerini öldürme fıtratı üzere yaratılmışlardır. Ancak bazıları: *"Bundan murad, yılanla Hz. Âdem arasındaki düşmanlıktır"* demiştir. Rivayetlere göre, İblis cennete girmek diler, fakat cennetin bekçisi salmaz, mani olur. Fakat yılan onu ağzına alır ve ağzında içeri sokar. Cennete bu yolla giren İblis, *Hz. Âdem*'le *Havva*'ya vesvese vererek, yasak ağaçtan yemelerine ve cennetten kovulmalarına sebep olur. Bu kötü akibete yılan sebep olduğu için insanoğlu ile yılan cinsi arasında adâvet başlamıştır.

3- *"Bizden değil"* sözüyle *Resûlullah* tekfîri kastetmemiştir. *"Bizim sünnetimizi almamıştır, yolumuzdan gitmemektedir"* demiş olmalıdır.

4945 ٨ــ وعن العبَّاس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. [أنَّه قال: يارسُولَ اللّٰهِ؟ إنّا نُرِيدُ أنْ نَكْنُسَ زَمْزَمَ وَإنَّ فِيهَا مِنَ هٰذِهِ الْحَيَّاتِ الصِّغَارِ؟ فَأمَرَهُ بِقَتْلِهِنَّ]. أخْرَجَهُ أبو داوُدَ.

8. (4945)- *Hz. Abbâs radıyallahu anh*'ın anlattığına göre: *"Ey Allah'ın Resûlü demiştir, biz Zemzem kuyusunu temizlemek istiyoruz. Fakat içinde şu küçük yılanlar var."*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, yılanları öldürmesini emretmiştir. [Ebu Dâvud, Edeb 174, (5251).]

4946 ٩ــ وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [قال رسولُ اللّٰهِ ﷺ لِلْوَزَغِ: الْفُوَيْسِقُ، وَلَمْ أسْمَعْهُ أمَرَ بِقَتْلِهِ]. أخْرَجَهُ الشَّيْخان والنَّسائِى.

9. (4946)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm keler için fuveysık (fâsıkcık) dedi ama, "öldürün!" diye emrettiğini işitmedim."* [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14, Cezâu's-Sayd 7; Müslim, Selâm 145, (2239); Nesâî, Hacc 115, (5, 209).]

4947 ١٠ــ وعن سعيد بن أبي وقّاص رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ أمَرَ بَقَتْلِ الْوَزَغِ، وسَمَّاهُ فُوَيْسِقاً]. أخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَأبو دَاوُدَ.

10. **(4947)**- *Sa'd İbnu Ebi Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kelerin öldürülmesini emretti ve onu fuveysika diye isimlendirdi."* [Müslim, Selâm 144, (2238); Ebu Dâvud, Edeb 176, (5262).]

4948 ١١ ـ وعن أبي هريرة رضى الله عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللهِ
ﷺ: مَنْ قَتَلَ وَزَغَةً فِى أوَّلِ ضَرْبَةٍ كُتِبَ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ؛ وَفِى الثَّانِيَةِ
دُونَ ذٰلِكَ، وَفِى الثَّالِثَةِ دُونَ ذٰلِكَ]. أخْرَجَهُ مُسْلِمٌ، وهَذا لفظه، وأبو
داوُدَ والترمذى.

11. **(4948)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim keleri ilk darbede öldürürse ona yüz sevap yazılır. İkinci vuruşta öldürürse daha az kazanır. Üçüncü vuruşta ise bundan da az sevap kazanır." [Müslim, Selâm 147, (2240); Metin Müslim'den alınmadır. Ebu Dâvud, Edeb 175, (5263, 5264); Tirmizî, Ahkâm 1, (1482). Bazı Tirmizî tertibinde *Sayd* bölümünde 13. babta.]

AÇIKLAMA:

Vezeğa, Ahterî'de keler olarak açıklanır. *Keler,* bir nevî kertenkeledir. *Resûlullah fuveysika* diye tavsif ederek, insanlara eziyet veren haşerata dahil etmiştir. Fuveysika, fasıkcık demektir. *Resûlullah* haşeratın ekserisinden ayrı olarak, zarar verenlere fâsık demiştir. Ulemâ, kelerin bu grupta olduğunda ittifak eder. Bir vuruşta öldürülmesinden maksad eziyet verilmemesi içindir. Zira hayvan ikinci darbeyi almadan yaralı olarak kaçabilir.

Kertenkelenin öldürülmesi ile ilgili beyanlar, tabiatı icabı onun insanlara zarar verici olmasındandır. Bu mânayı te'yid eden başka rivayetler mevcuttur: *Ahmed İbnu Hanbel*'in bir rivayetine göre, *"Hz. İbrahim Aleyhisselam ateşe atıldığı zaman bütün hayvanlar ateşi söndürmeye çalıştığı halde, kertenkele ateşi üfürmüş, iyice yandırmaya çalışmıştır. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu sebeple kertenkelenin öldürülmesini emretmiştir."* Keza, *Hz. Aişe, "Beytü'l-Makdis yandığı zaman da kertenkelenin ateşi üfürdüğünü"* rivayet etmiştir.

★ KÖPEKLER

4949 ١ ـ عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ

بِقَتْلِ الْكِلاَبِ إِلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ، أَوْكَلْبَ غَنَمٍ أَوْ مَاشِيَةٍ. فَقِيلَ لِابْنِ عُمَرَ: إِنَّ أَبَاهُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَوْ كَلْبَ زَرْعٍ. فَقَالَ: إِنَّ لِأَبِي هُرَيْرَةَ زَرْعاً. قَالَ: كُنَّا نَنْبَعِثُ بِالْمَدِينَةِ وَأَطْرَافِهَا فَلاَ نَدَعُ كَلْباً إِلاَّ قَتَلْنَاهُ، حَتّى إِنَّا لَنَقْتُلُ كَلْبَ الْمَرْأَةِ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ يَتْبَعُهَا]. أَخْرَجَهُ الستة إلا أباداود.

1. (4949)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm av veya koyun veya çoban köpeği hariç diğer bütün köpeklerin öldürülmesini emretti."*

İbnu Ömer radıyallahu anh'a: "Ebu Hureyre, "veya ekin köpeğini de diyor!" denilmişti, bunun üzerine: "Onun ekini var da ondan!" cevabını verdi ve ilave etti:

"Biz Medine ve civarına gider, tek köpek bırakmaz, hepsini öldürürdük. Hatta biz, çölden gelmiş kadına refakat eden arkadaş köpeği bile öldürürdük." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 14; Müslim, Musâkât 45, (1570); Muvatta, İsti'zân 14, (2, 969); Trmizî, Sayd 4, (1488); Nesâî, Sayd 9, (7, 184).]

AÇIKLAMA:

1- Köpeklerin öldürülüp öldürülmemesi ile ilgili birçok hadis rivayet edilmiş, bu sebeple mesele hakkında ülemânın farklı mütâlaaları olmuştur. Bunları müteakiben özetlemeye çalışacağız.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste açıklanması gereken mühim bir nokta, *İbnu Ömer*'in *Ebu Hureyre radıyallahu anhüma* hakkında sarfettiği: *"Onun ekini var da ondan"* sözüdür. Bu ifade biraz açıklanmaya muhtaç. Çünkü yanlış anlaşılmaya müsait bir görünüş arzetmektedir.

İbnu Ömer'in, *Ebu Hureyre* hakkındaki bu sözü, ülemânın ittifakla ifade ettikleri üzere, *Ebu Hüreyre*'nin ziyadesini gevşetmek, hafife almak gayesini gütmemektedir. Nitekim o hüküm, yani *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın ekin bekleyen köpeği de öldürmekten istisna kıldığını ifade eden ziyadeyi, *İbnu Mugaffel, Süfyân İbnu Ebî Züheyr* ve *İbnu Hakem* de zikretmişlerdir. Bu ziyadeyi başkaları rivayet etmemiş olsa, bi'l-farz sadece *Ebu Hureyre* rivayet etmiş olsa bile, yine de hadisin sıhhatine bir noksan gelmezdi. Çünkü sahabînin rivayeti makbuldür. Kaldı ki, *İbnu Ömer*'in bu sözüyle: *"Ebu Hureyre çiftçidir, çiftçilikle ilgili teferruatı herkesten iyi bilir, o bu hususta dikkatlidir"* demek istediği belirtilmiştir.

4950 ٢ ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسول اللّه ﷺ: مَا مِنْ أَهْلِ بَيْتٍ يَرْتَبِطُونَ كَلْباً إِلاَّ نَقَصَ مِنْ عَمَلِهِمْ كُلَّ يَوْمٍ قِيرَاطٌ إِلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ حَرْثٍ أَوْ غَنَمٍ]. أَخْرَجَهُ رزين.

2. (4950)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Köpek besleyen bir aile yoktur ki, her gün rızıklarından iki kırât eksilmemiş olsun. Bundan av veya bekçi veya koyun köpeği hâriç (bunları besleyenlerin rızkında eksilme olmaz)." [Bunu Rezîn tahriç etti.]

AÇIKLAMA:

1- Köpeklerle ilgili gelen hadislerden birkaçı:

★ *İbnu Mugaffel* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm köpekleri öldürmeyi emretmişti. Sonra:* **"Köpekler onları ne ilgilendirir"** *buyurdu ve av köpeği ile çoban köpeği hakkında ruhsat verdi."*

★ *Hz. Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize köpekleri öldürmeyi emrettiler. (Bunun üzerine biz) çölden gelen kadına refakat eden köpeğe varıncaya kadar (bütün köpekleri) öldürdük. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm köpekleri öldürmeyi yasakladı ve:* **"Hâlis siyahını (ve gözlerinin üstünde iki nokta gibi beyazı olan) iki noktalısını öldürün, zira o şeytandır!"** *buyurdular."*

★ *İbnu Ömer* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, köpeklerin öldürülmesini emrettiler ve onların öldürülmesi için Medine'nin etrafına haber saldılar."*

★★ Bu rivayetleri gözönüne alan *Ahmed İbnu Hanbel* ile bazı *Şâfi'î* alimler, halis siyah köpeğin avcılıkta kullanılmasını uygun görmemişler ve *Câbir radıyallahu anh hadisi*nin zahirini esas alarak: *"Zira siyah köpek şeytandır; helal olan av, şeytanın değil, köpeğin avladığıdır"* demişlerdir. Fakat alimlerin ekseriyeti yani cumhûr, siyah köpekle diğerleri arasında fark olmayacağına hükmetmiştir. Hadiste ona şeytan denmesi, onların köpek olmadığını belirtmeye matuf değildir. Bundandır ki, beyaz gibi, siyah köpeğin de ağzını soktuğu kabın yıkanması gerekir. *İmam Azam, İmam Mâlik* ve *İmam Şâfi'î rahimehümullah*'ın mezhepleri böyledir.

Alimler, siyah köpeğin şeytan olarak ifade edilmesinde zâhirin maksûd olmadığına, Kur'ân-ı Kerîm'de –mesela Nâs suresinde– kötülüğü galebe çalan insanlara şeytan denmiş olmasını delil gösterirler. Allah böylelerine şeytan demiş ama öldürülmelerini emretmemiştir.

★★ *İbnu Abdilberr*'e göre, zararlı olmadıkça hiçbir köpek öldürülmez. *"Çünkü* der *Aleyhissalâtu vesselâm, canlıları silaha hedef yapmayı nehyetmiştir. Üstelik köpeğe su vermenin faziletiyle ilgili hadis mevcuttur. Hadiste:* **"Her ciğer sahibine su vermenin ecri vardır"** *buyrulmuştur." İbnu Abdilber*, kanaatine fiilî durumu da şahid gösterir: *"Her tarafta bunca âlim ve dine aykırı işlere göz yummayan uyanık kimseler olduğu halde köpekleri öldürme adeti yoktur. Ben, müslümanların hiçbir fakîhinin, köpek beslemeyi adâleti cerheden, şahidliğe mâni olan bir hal saydığını görmedim. Sâdece Şâfi'î mezhebi ihtiyaç yokken köpek beslemeyi haram saymıştır"* der.

Hangi çeşitten olursa olsun "köpek sulama"nın ecrinden bahseden hadîse gelince:

"Ebu Hureyre radıyallahu anh anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Fahişe bir kadın, bir kuyu başında susuzluktan dilini çıkarmış soluyan ve ölümle pençeleşen bir köpeğe rastladı. Hemen ayakkabısını çıkararak başörtüsüne bağlayıp hayvana su çıkardı. Bu sebeple kadının günahları affolundu."

★ KARINCA

4951 ١ — عن ابن عبّاس رضى اللّه عنهما قال: [نَهَى رسولُ اللّهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ أَرْبَعٍ مِنَ الدَّوَابِّ: اَلنَّمْلَةِ، وَالنَّحْلَةِ، وَالْهُدْهُدِ، وَالصُّرَدِ]. أَخْرَجَهُ أبو داوُدَ.

1. **(4951)**- *İbnu Abbas radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm dört hayvanın öldürülmesini yasakladı: "Karınca, arı, hüdhüd, surad (sarı ve yeşil renkli ağaçkakan kuşu)."* [Ebu Dâvud, Edeb 176, (5267).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste dört hayvanın öldürülmesi yasaklanmaktadır:

★ Karınca,

★ Arı,

★ Hüdhüd,

★ Surad.

★★ *ed-Demîrî, karınca* ile ilgili olarak der ki: "Şerhu's-Sünne'de ***Begavî'nin ve Hattâbî'nin de dediği gibi bundan maksad süleymânî denen iri karıncadır. Zerr de denilen küçük karıncanın öldürülmesi câizdir. İbnu Ebî Zeyd, eziyet veren bütün karıncaların öldürülmesinin caiz olduğunu söylemiştir."*** ***Hattabî***, bu karıncaların insanlara pek az zarar ve eziyet verdiğini belirtir.

★★ *Surad* hakkında en-Nihâye'de: *"Başı ve gagası iri olan bir kuştur, tüyleri de büyüktür, yarısı beyaz, yarısı siyahtır"* denmiştir. Ancak Ahterî'de sarı ve yeşil bir kuş olduğu, bazı lügatlerde ağaçkakan olduğu belirtilir. *Hattabî*'ye göre bunun öldürülmesinin yasaklanması, etinin tahriminden gelir. *"Çünkü* der, *bir hayvanın öldürülmesi yasaklandı ise, bu ona hürmet için veya onda bulunan bir zarar sebebiyle değilse, etinin haram kılınması sebebiyledir. Nitekim, Aleyhissalâtu vesselâm eti yenilmeyen hayvanın öldürülmesini yasaklamıştır."* Alimler, surad kuşu ile cahiliye Arabının teşâümde bulunduğunu ses ve şahsıyla uğursuzluk çıkardığını belirtir. Bazıları: *"Onların surad kuşundan hoşlanmamaları ismi sebebiyledir. Çünkü tasrîdden gelir, tasrîd ise taklil (azaltma) demektir"* demişlerdir.

★★ Arının öldürülme yasağını *Hattâbî*, onun faydalı bir hayvan olmasıyla izah eder ve *"bal ve mum"* imal ettiklerini hatırlatır.

★★ *Hüdhüd*'ün öldürülmesinin yasaklanması da, tıpkı *surad kuşu* hakkında söylendiği gibi *"Etinin tahrîmi ile ilgilidir"* denmiştir. Ayrıca, onun pis koktuğu, dolayısıyla cellâle (pislik yiyen hayvan) durumunda olduğu belirtilmiştir.

Biz, âlimlerimizin yorumlarına şunu ilave etmek isteriz: Bizce sebebi bilinir veya bilinmez. Esas olan, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın yasaklamasıdır. O'nun her yasağında –tıpkı her emrinde olduğu gibi– nice hikmetler, maslahatlar var. Bunların cüz'î bir kısmını bilsek de pek çok kısmını bilemeyebiliriz. Zamanla bilemediğimiz hikmetler peyder pey zuhûr edebilir, anlaşılacak hale

gelebilir. Nitekim günümüzde, tabiatta mevcut hassas bir dengeden bahsedilmektedir. İnsanoğlu rastgele tasarrufları ve müdahaleleriyle bu dengeyi bozmakta ve sonradan büyük zararlara maruz kalmaktadır.

Öldürülmesi yasaklanan hayvanların bu dengede mühim bir rol sahibi oldukları söylenebilir. Kâsır aklımız ve sınırlı bilgimizi, sönük beşerî yorumlarımızı esas alarak nebevî tahdîd ve yasakları küçük görme gafletine düşülmemelidir.

2- *Resûlullah*'ın öldürülmesini yasakladığı hayvanlar meyanında *kurbağa* da geçer.

KISÂS BÖLÜMÜ

(Bu bölüm dört fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

ÂMDEN KATLETME

★ HATA VE ÂMDEN HATA

★ BABA VE EVLAD ARASINDA KISAS

★ BİR KİMSE SEBEBİYLE CEMAATE KISAS; KÖLE SEBEBİYLE HÜR OLANA KISAS

★ KÂFİR SEBEBİYLE MÜSLÜMANA KISAS

★ DELİ VE SARHOŞA KISAS

★ AKRABALARIN CİNAYETİ

★ ZÂNÎYİ BEYYİNESİZ ÖLDÜREN

★ AĞIR BİR CİSİMLE ÖLDÜREN

★ İLAÇ VE ZEHİRLE ÖLDÜRME

★ HAYVAN, KUYU VE MADEN SEBEBİYLE ÖLME

İKİNCİ FASIL

İNSAN UZUVLARIYLA İLGİLİ KISAS

★ DİŞ

★ KULAK, TOKAT

ÜÇÜNCÜ FASIL

KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

AFFETME HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kısas, asıl itibariyle, müsavat mânasını müş'ir olup bir şeyin izine tâbi olmak, onun mislini getirmek demektir. İslâm hukuk tâbiri olarak, –bazı suçlarda– işlenen cürmün aynıyla cezasını vermek demektir. Bu, şahsa karşı işlenen suçlarda verilen cezadır. Kâtilin, maktûl mukabilinde öldürülmesi, yahud mecrûhun (yaralanan kimsenin) telef olan uzvuna mukabil, cârihin (yaralayanın) aynı uzvunu telef etmektir. İslâm ceza hukukunda temel espiri الجزاء من جنس العمل *"ceza, işlenen amel cinsindendir."* Şahsa karşı işlenen cezalarda tatbik imkânı oldukça, bu prensibe uyulur: Öldüren öldürülür, diş kıranın dişi kırılır, göz çıkaranın gözü çıkarılır.

Kur'ân-ı Kerîm şöyle der. (Meâlen): **"Ey iman edenler! Maktuller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz edildi). Hür, hür ile; köle, köle ile; dişi, dişi ile (kısas olunur). Fakat kimin (hangi katilin) lehinde maktûlün kardeşi (velîsi)tarafından cüz'î bir şey affolunursa (hemen kısas düşer). Artık örfe uymak (şeriatin ve aklın iyi gördüğünü yapmak, borcu) ona (maktûlün velîsine) güzellikle ödemek (lazımdır). Bu Rabbinizden bir hafifletmedir. O halde, kim bu (afüvvden ve ödemeden) sonra (kâtile veya taraflarına muhâseme ve) tecâvüzde bulunursa onun için pek acıklı bir azab vardır. Ey sâlim akıl sâhipleri, kısasta sizin için (umumî) bir hayat vardır. Tâ ki (katilden) sakınasınız "** (Bakara 178-179).

Bu ayet, kısası emretmekle birlikte, kısasa mukabil, diyet ödeme kolaylığı da getirmektedir. Diyet işi, maktul tarafının rızasına bırakılmıştır. Maktul tarafının diyet alması hâlinde, kâtile karşı düşmanlığı bırakması, intikam peşine düşmemesi, tecavüz etmemesi emredilmektedir.

Bir diğer âyette, kısas hükmünün eskiliğine dikkat çekildiği gibi, bazı başka teferruat da belirtilir: **"Biz onda (Tevrat'ta) onların üzerine (şunu da) yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılıktır. Hülasa bütün) yaralar birbirine kısastır. Fakat kim bunu (bu hakkını) sadaka olarak bağışlarsa o, kendisine (günahına) keffaret, (onun mağfiret edilmesine vesîle)dir. Kim Allah'ın indirdiği (ahkâm) ile hükmetmezse onlar zâlimlerin tâ kendileridir"** (Mâide 45).

Kısas, zulme uğrayan tarafın intikam hislerini söndüren bir ceza çeşididir. Bu sebeple mücrim kısasla cezalandırıldığı takdirde, araya girecek ve teselsül edecek düşmanlıklar derhal sona erer. Üstelik, öldürdüğü takdirde öldürüleceğini, göz çıkardığı takdirde gözünün çıkarılacağını bilen herkes kendini bu çeşit cinayetlere karşı firenler. Bu hal cemiyet hayatında cinayetlerin fevkalâde azalmasını sağlar. Bu sebeple âyet-i kerimede (meâlen): **"Kısasta sizin için hayat vardır"** buyrulmuştur.

Kısaslar nefse ve âzaya aid olmak üzere iki kısımdır: Birine *"kısas finnefs"*, diğerine *"kısas fi'l-etraf"* denir. Müteakiben görüleceği üzere (4959-4962), bir kişinin ölümüne bir grup iştirak etmiş olsa, o grubun bütün ferdlerinin kısasla öldürülmesinin İslâm hukukunda esas kılınması, kişiyi, akibeti meçhul anarşik eylemlere katılmaktan da alıkoyar, cemaat psikolojisinin sevkiyle cinayete iştirakten önler, anarşiye büyük ölçüde sed çeker.

Anarşi girdabında boğulma noktasına gelen memleketimizde, âyet-i kerîmenin hayatbahş sesini bir başka kulakla dinlemeliyiz: **"Kısasta sizin için hayat var!"**

BİRİNCİ FASIL

ÂMMDEN KATLETME

4952 ١ـــ عن أبي شريح رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ عَمْداً بِغَيْرِ حَقٍّ فَلِوَلِيِّهِ أَنْ يَخْتَارَ إِحْدَى ثَلاَثٍ: إِمَّا أَنْ يَقْتَصَّ، وَإِمَّا أَنْ يَعْفُوَ، وَإِمَّا أَنْ يَأْخُذَ الدِّيَةَ، فَإِذَا أَرَادَ الرَّابِعَةَ فَخُذُوا عَلَى يَدِهِ ثُمَّ تَلاَ: فَمَنِ اعْتَدَى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ]. أَخْرَجَهُ أَبُو داوُدَ.

1. **(4952)**- *Ebu Şüreyh radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim haksız yere, âmden (bile bile) öldürülürse velisi şu üç şeyden birini tercihte muhayyerdir:

Ya kısas ister.

Ya affeder.

Yahut diyet alır.

Eğer dördüncü bir şey istemeye kalkarsa elinden tutun (mâni olun)!"

Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, şu âyeti tilavet buyurdu. (Meâlen): **"Kim bundan sonra tecâvüz ederse ona elîm bir azab vardır"** (Bakara 179)." [Ebu Dâvud, Diyât 3, (4496), 4, (4504); Tirmizî, Diyât 13, (1406).]

4953 ٢ـــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ رَجُلاً مُؤْمِناً فَهُوَ قَوَدٌ بِهِ. فَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّهِ وغَضَبُهُ، وَلاَ يَقْبَلُ اللّهُ مِنْهُ صَرْفاً وَلاَ عَدْلاً]. أَخْرَجَهُ رزين.

«الصَّرْفُ» الفل. و «العَدْلُ» الفرض.

2. **(4953)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim mü'min bir kimseyi (âmden) öldürürse, katil bu sebeple kısas olunur. Kim bu kısasa mâni olursa Allah'ın lânet ve gadabı onun üzerine olsun. Allah onun ne farz ve ne nâfile hiçbir hayrını kabul etmez." [Rezin tahric etmiştir. Bu mânada rivayet Sünenler'in bir kısmında gelmiştir: Ebu Dâvud, Diyât 17, (4539, 4540, 4541); Nesâî, Kasâme 29, (8, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *kaved,* yedmek mânasına gelen bir asıldan gelir ise de kısas demektir. Ancak çoğunlukla *kısas finnefs* için kullanılır. Bu da, katilin kısas mahalline boynuna ip takılarak getirilmesinden dolayıdır.

2- Hadiste kısasa şu veya bu şekilde mânî olan kimseye *Resûlullah,* Allah'ın lanet ve gadabını dilemekte, farz ve nâfile nev'inden hiçbir hayrının makbul olmayacağını bildirmektedir. Böylece adâletin yerine gelmesini engellemenin büyük vebal olduğuna dikkat çekmektedir. *Aleyhissalâtu vesselam* bir başka hadislerinde: مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْزِلَةً عِنْدَ اللّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَبْدٌ اَذْهَبَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ **"Kıyamet günü, Allah yanında insanların en şerlisi, başkasının dünyası için âhiretini heba eden kuldur"** buyurmuştur.

3- Hadiste geçen *adl*i ülemâ *"farz"* diye anlamış, *sarf*a da *"nafile"* demiştir. Mamafih *sarf*a *"tevbe"*, *adl*e de *"fidye"* diyen âlim de vardır.

4- Önceki hadiste geçen *"Dördüncü şey"*den murad, mesela affettikten sonra kısas veya diyet istemesi, veya diyet talebinden sonra tekrar kısas istemesi gibi şeylerdir.

İbnu Hacer der ki: *"Kısas etmek veya diyet almakta muhayyer olan kimse, cumhura göre, maktülün velîsidir. Ancak İmam Mâlik, Sevrî ve Ebû Hanîfe kısas veya diyette muhayyerliğin kâtile ait olduğunu söylemişlerdir."*

3- Neylü'l-Evtar'da denir ki: *"Affa terğîb sahîh hadisler ve ayet-i kerimelerle sübut bulmuştur. Affın meşruiyyeti hususunda ihtilaf mevcut değildir. Ancak, mazlum için evla olan hangisidir? Kendine zulmedeni affetmesi mi, yoksa affı terketmesi mi, bu hususta ihtilaf edilmiştir."*

★ HATA VE ÂMDEN HATA

4954 ١ــ عن ابن عبّاس رضى اللّه عنهما قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قُتِلَ فِى عِمِّيًّا أَوْرِمِّيًّا تَكُونُ بَيْنَهُمْ بِحَجَرٍ أَوْ بِسَوْطٍ أَوْ ضَرْبٍ

بِالْعَصَا فَهُوَ خَطَأٌ وَعَقْلُهُ عَقْلُ الْخَطَإِ، وَمَنْ قُتِلَ عَمْداً فَهُوَ قَوَدٌ، وَمَنْ حَالَ دُونَهُ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّهِ وَغَضَبُهُ، وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَلاَ عَدْلٌ].

أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

«العِمِّيَّا» بكسر العين وتشديد الميم المكسورة والقصر مصدر، ومعناه أن يوجد بينهم قتيل يعمى أمره ولا يتبين قاتله، فحكمه حكم قتيل الخطأ تجب فيه الدية.

1. **(4954)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim, aralarında taş atışması veya kamçı veya sopa darbı gibi durumlarda mübhem şekilde öldürülürse (bunun hükmü) hataen öldürme hükmüne tâbidir, diyeti de hata diyetidir. Kim bu diyetin yerine getirilmesine mâni olursa Allah'ın lânet ve gadabı üzerine olsun. Onun hiçbir farz ve nafile hayrı kabul edilmeyecektir." [Ebu Dâvud, Diyât 17, (4539, 4540), 28, (4591); Nesâî, Kasâme 29, (8, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste birbirlerine taş atan veya sopa sallayan, kamçı vuran iki tarafın kavgası sırasında, kim tarafından öldürüldüğü, ne suretle öldüğü bilinemeyen bir maktûlün görülmesi durumunda verilecek hüküm belirtilmektedir: *Resûlullah* bunun hükmü, *âmden katl* değil, *hatâen katl*dir demektedir.

Ülemâ, bu kişinin diyetini kim ödeyecek meselesinde ihtilaf etmiştir:

★ *İmam Mâlik: "Bununla niza edenlere"* der.

★ *Ahmed İbnu Hanbel: "Diyeti, diğerlerinin âkilelerinedir. Ancak, muayyen bir adam üzerinde iddiada bulunacak olurlarsa, kasâmeye başvurulur"* demiştir. *İshak* da bu görüştedir.

★ *İbnu Ebî Leylâ* ve *Ebu Yusuf: "Bunun diyeti aralarında kavga yapan her iki grubun âkilelerinedir"* der.

★ *Evzâ'î: "Çarpışan her iki grubadır. Ancak bu gruplar dışından beyyine getirip: "Falan öldürdü" diye isbatlarsa, bu durumda o kimseye kısas gerekir"* demiştir.

★ *Şâfi'î: "Bir şahıs veya bir grup hakkında "Bu (veya bunlar) öldürdü"*

diye iddia edecek olurlarsa kasâme gerekir, aksi takdirde ne diyet ne de kısas gerekir" demiştir.

★ *Ebu Hanîfe: "Öldürülenin sahipleri başka birinin üzerinde iddiada bulunmazlarsa, ölünün bulunduğu kabilenin âkilesinedir"* demiştir.

4955 ٢ــ وعن وائِل بن حجر رضى اللّه عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى رسولِ اللّهِ ﷺ يَقُودُ آخَرَ بِنِسْعَةٍ. فَقَالَ: يَارسولَ اللّهِ هٰذَا قَتَلَ أَخِي؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ أَقْتَلَتَهُ؟ فَقَالَ: إِنَّهُ لَوْ لَمْ يَعْتَرِفْ أَقَمْتُ عَلَيْهِ الْبَيِّنَةَ. فَقَالَ: نَعَمْ، قَتَلْتُهُ. قَالَ: كَيْفَ قَتَلْتَهُ؟ قَالَ: كُنْتُ أَنَا وَهُوَ نَخْتَبِطُ مِنْ شَجَرَةٍ فَسَبَّنِى وَأَغْضَبَنِى فَضَرَبْتُهُ بِالْفَأْسِ عَلَى قَرْنِهِ فَقَتَلْتُهُ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِى.

وزاد أبو داود: «وَلَمْ أُرِدْ قَتْلَهُ. فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: هَلْ لَكَ مِنْ شَيْءٍ تُؤَدِّيهِ عَنْ نَفْسِكَ؟ قَالَ: مَالِى مِنْ مَالٍ إِلاَّ كِسَائِى وَفَأْسِى فَقَالَ: أَتَرَى قَوْمَكَ يَشْتَرُونَكَ؟ قَالَ: أَنَا أَهْوَنُ عَلَى قَوْمِى مِنْ ذٰلِكَ. فَرَمَى إِلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ بِنِسْعَتِهِ وَقَالَ: دُونَكَ صَاحِبَكَ، فَانْطَلَقَ بِهِ الرَّجُلُ، فَلَمَّا وَلَّى. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ. فَرَجَعَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ؟ بَلَغَنِى أَنَّكَ قُلْتَ إِنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ، وَمَا أَخَذْتُهُ إِلاَّ بِأَمْرِكَ. فَقَالَ ﷺ: أَمَا تُرِيدُ أَنْ يَبُوءَ بِإِثْمِهِ وَإِثْمِ صَاحِبِكَ. قَالَ: بَلَى يَانَبِيَّ اللّهِ، قَالَ: فَإِنَّ ذٰلِكَ كَذٰلِكَ. قَالَ: فَرَمَى بِنِسْعَتِهِ وَخَلَّى سَبِيلَهُ.»

«النِّسعةُ» سير يضفر على شبه الأَعِنَّةِ تشدّ به الرحال.

وقوله: «إِنْ قَتَلَهُ فَهُوَ مِثْلُهُ» يحتمل وجهين: أحدهما أنه لم ير لصاحب الدم أن يقتله لأنه ادعى أن قتله كان خطأً أو كان شبه عمد

فأورث شبهة فى نفى القود؛ والثانى أنه إن أراد أنه مثله فى حكم البواء فصارا متساويين لافضل للمقتصّ حيث استوفى حقه من المقتص منه.

2. (4955)- *Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam geldi, bir başkasını kayışla bağlamış getiriyordu.*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bu, kardeşimi öldürdü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Doğru mu, kardeşini mi öldürdün?" *diye sordu. Getiren adam:*

"Şayet itiraz etmezse, aleyhine beyyine getirebilirim!" dedi. Öbürü:

"Evet kardeşini öldürdüm!" diye itiraf etti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Nasıl öldürdün?" *diye sordu. Adam açıkladı:*

"O ve ben bir ağaçtan yaprak çırpıyorduk, bana küfredip beni kızdırdı, ben de baltayla başına vurup öldürdüm." [Müslim, Kasâme 32, (1680); Ebu Dâvud, Diyât 3, (4499, 4500, 4501); Nesâî, Kasâme 5, (8, 13-18).]

Ebu Dâvud şu ziyadede bulundu: *"Ben onu öldürmeyi düşünmemiştim."*

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: **"Kendinden ödeyeceğin bir şeyin var mı?"** *diye sordu. Adam:*

"Benim şu elbise ve baltamdan başka bir şeyim yok!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Ne dersin, kavmin seni satın alır mı (fidyeni öder mi)?" *buyurdu. Adam:*

"Ben kavmim nazarında o kadar kıymetli değilim ki!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm kayıştan ipi getiren adama attı ve **"Al adamını!"** *buyurdu. Adam onu alıp oradan ayrıldı. Onlar dönünce Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Eğer onu öldürürse, o da onun mislidir" *buyurdular. Adam geri gelip:*

"Ey Allah'ın Resûlü! **"Eğer onu öldürürse o da onun mislidir"** *dediğiniz bana ulaştı. Oysa ben onu sizin emriniz üzerine aldım" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sen onun hem kendi günahı ve hem de (öldürdüğü) arkadaşının günahıyla dönmesini istemiyor musun?" *buyurdu. Adam:*

"Evet ey Allah'ın Resûlü!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bu iş böyledir!" *buyurdu. Bunun üzerine adam kayışı atıp, adamı serbest bıraktı."* [Müslim, Kasâme 32, (1680); Ebu Dâvud, Diyât 3, (4999, 4500, 4501); Nesâî, Kasâme 5, (8, 13-18).]

AÇIKLAMA:

1- *Nis'a,* deriden örülen ipe denir. Dilimizde buna kayış deriz.

2- Hadis, Ebu Dâvud'da muhtelif vecihlerde kaydedilmiştir. Tarikler arasında bazı ziyadeler mevcut. Bir veçhinde *Resûlullah* katilin affını taleb eder. Ölenin velisi kabul etmez. Diyet teklif eder, velî onu da kabul etmez. Dördüncü sefer: **"Eğer onu affedersen o kendi günahı ve öldürdüğü kimsenin günahı ile öbür dünyaya gider ve cehennemlik olur"** der. Velî, bu söz üzerine adamı affeder ve kölenin ipini bırakır. Ravi: *"Ben onun ipini sürüyerek geri döndüğünü gördüm!"* der.

3- Hadiste, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın öldürme hâdisesini tahkik ettiğini, ne suretle vukûa geldiğini araştırdığını görmekteyiz.

4- *Sindî* şu açıklamayı sunar: *"Dendi ki: "Kâtil, kendi eski günahlarına ilaveten öldürme günahını da boynuna yüklenerek döner. Eğer kâtil suçuna mukabil öldürülürse, bu, öldürmeden dolayı yüklendiği günaha keffaret olur."*

Nevevî de şöyle der: *"Mânası: "Kâtil, maktulün günahını yüklenir, velinin de günahını yüklenir. Çünkü kardeşini öldürerek onu da zarara uğratmıştır. Bu, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a hâssaten bu adamla ilgili olarak vahyedilmiş olabilir. Mamafih mananın şöyle olma ihtimali de var: "Kâtili affın, senin ve öldürülen kardeşinin günahlarının düşmesine sebep olabilir. Bu günahlardan murad onların eski günahlarıdır, bunların kâtilin günahıyla bir ilgisi yoktur. Böylece "döner" in mânası , "düşer" olur. Bu lafzı ona mecazi olarak ıtlak etmiştir."*

Dönme kelimesinin ifade edebileceği başka ihtimallere de yer veren *Sindî* der ki: *"İkisinin günahıyla dönmesi" nin mânası şu da olabilir: "Her ikisinin de günahının ortadan kalkmış olmasıyla dönmesidir. Muhtemeldir ki, Allah Teâla hazretleri, velinin kâtili affetmesi sebebiyle razı oldu da hem veliyi hem de maktulü mağfiret buyurdu. Böylece kâtil, o ikisi mağfiretle günahtan arınmış oldukları halde döner."*

5- *"Eğer onu öldürürse o da onun mislidir"* sözü iki mânaya muhtemeldir:

1) Onu, kana veli olan kimsenin öldürmesini uygun görmemiştir. Çünkü, katil hatâen veya şibh-i amd suretiyle öldürdüğünü iddia etmektedir. Bu durum kısasın kalkmasına yeterli bir şüphedir. Fıkıhta kaidedir: *Şüphe hali haddlerin*

tatbikatını düşürür.

2) Dönme hâlinde, velinin kâtilin durumunda olduğu da murad edilmiş olabilir. Böylece her ikisi birbirlerine eşit olurlar. Şöyle ki: Kısas yapan veli, kısasla katilden hakkını alınca, katile bir üstünlüğü kalmaz.

6- *Hattâbî* der ki: *"Hadiste şu hükümler var:*

★ *Veli kısas yapmak veya diyet almak hususunda muhayyerdir.*

★ *Âmden öldürmenin diyeti, câninin malından alınır.*

★ *İmâm, kısas kesinleştikten sonra, kana veli olan kimse nezdinde affetmesi için kâtil lehine şefaatte bulunur.*

★ *Katilin kaçmasından korkulduğu takdirde bağlanması mübahtır.*

★ *İp ve bağ altında getirilen kimsenin ikrarı câizdir.*

★ *Katil affedilirse ta'zîr gerekmez. Ancak İmam Mâlik'in "Afdan sonra yüz sopa vurulur, bir yıl da hapsedilir" dediği hikâye edilmiştir."*

4956 ٣ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَتَلَ رَجُلٌ رَجُلاً عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَرُفِعَ إلَى النَّبِىِّ ﷺ فَدَفَعَهُ إلَى وَلِىِّ الْمَقْتُولِ. فَقَالَ الْقَاتِلُ: يَارَسُولَ اللّهِ مَا أرَدْتُ قَتْلَهُ. فَقَالَ ﷺ لِلْوَلِىِّ: أمَا إنَّهُ إنْ كَانَ صَادِقاً فَقَتَلْتَهُ دَخَلْتَ النَّارَ فَخَلَّى سَبِيلَهُ، وَكَانَ مَكْتُوفاً بِنِسْعَةٍ فَخَرَجَ يَجُرُّ نِسْعَتَهُ، فَسُمِّىَ ذَا النِّسْعَةِ]. أخْرَجَهُ أصْحَابُ السنن.

3. **(4956)-** *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında bir adam bir adamı öldürmüştü. Hâdise Aleyhissalâtu vesselâm'a geldi. (Meseleyi tahkikten sonra) kâtili, maktulün velisine teslim etti. Kâtil:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben onu öldürmeyi kasdetmemiştim (kazâen öldürdüm)!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm veliye:

"Eğer bu sözünde sâdık ise ve doğruyu söylüyorsa, bu durumda onu öldürdüğün takdirde ateşe gidersin!" *buyurdu. Bunun üzerine veli, adamı salıverdi. Adam bir kayışla bağlı idi, kayışını sürüyerek uzaklaştı. Bundan sonra kendisine zu'n-nis'a (kayışlı) adı takıldı."* [Tirmizî, Diyât 13, (1407); Ebu Dâvud, Diyât 3, (4493); Nesâî, Kasâme 5, (8, 13).]

AÇIKLAMA için önceki hadîse bakılsın.

★ BABA VE EVLÂD ARASINDA KISAS

4957 ١ـ عن سراقة بن مالك رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. قَالَ: [حَضَرْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يُقِيدُ اْلأَبَ مِنَ ابْنِهِ وَلاَ يُقِيدُ اْلإبْنِ مِنْ أَبِيهِ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

1. (4957)- *Süraka İbnu Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlüllah aleyhissalâtu vesselâm'ın, oğlu sebebiyle babaya kısas uyguladığına, fakat oğluna, babası sebebiyle kısas uygulamadığına şâhid oldum."* **[Tirmizî, Diyât 9, (1399).]**

AÇIKLAMA:

1- Hadisin zayıflığına dikkat çeken *Tirmizî,* ülemânın bu hadisin aksiyle amel ettiğini belirtir: *"Baba oğlunu öldürse, babaya bu yüzden kısas uygulanmaz; kazıfta bulunsa, hadd-i kazf tatbik edilmez."*

2- Bazı âlimler, babayı öldürmesine rağmen oğlana kısas tatbik edilmemesini: *"Oğlu deli veya henüz bülüğa ermemiş bir çocuk olabilir"* diye te'vil etmişlerdir. Bazısı da: *"Bu, İslâm'ın bidayetteki hükmü olabilir, sonradan neshedilmiştir"* diye te'vil etmiştir. Mamafih şöyle diyen de olmuştur: *"Bunun hikmeti şudur: Baba çocuğun vücuduna sebep olmuştur, onun yok olmasına da sebep olması caiz değildir."*

4958 ٢ـ وعن أبى رمثة قال: [انْطَلَقْتُ مَعَ أَبِى نَحْوَ النَّبِىِّ ﷺ: ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قال لِأَبِى: ابْنُكَ هٰذَا؟ قَالَ: إِبْنِى وَرَبِّ الْكَعْبَةِ. فَقَالَ: حَقاًّ؟ قَالَ: أَشْهَدُ بِهِ. فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مِنْ حَلِفِهِ وَمِنْ قُرْبِ شَبَهِى مِنْ أَبِى. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ إِنَّهُ لاَ يَجْنِى عَلَيْكَ وَلاَ تَجْنِى وَقَرَأَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى]. أَخْرَجَهُ أَبُو داود ونَسَائِىُّ.

2. (4958)- *Ebu Rimse* anlatıyor: *"Babamla birlikte Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gittik. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm babama:*

"Bu,oğlun mu?" *diye sordu. Babam:*

"Ka'be'nin Rabbine yemin olsun oğlum!" dedi. Resûlullah tekrar:

"Hakikaten mi?" *buyurdular. Babam: "Şehadet ederim oğlumdur!" deyince, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, babamın yemini ve benim babama benzerliğimin fazlalığı sebebiyle tebessüm buyurdular ve sonra:*

"Bilesin! O senin cinayetinle sorumlu tutulamaz. Sen de onun cinayetinden sorumlu olmazsın" *buyurdular ve şu ayeti tilavet ettiler.* (Meâlen): **"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez"** (En'âm 164). [Ebu Dâvud, Diyât 2, (4495); Nesâî, Kasâme 39, (8, 53).]

AÇIKLAMA:

1- Şarihler, babanın ısrarla: *"Bu oğlumdur"* diye yemin ve şehadette bulunmasında bir câhiliye müessesesinin dile getirildiğini belirtirler: Cahiliye devrinde baba ve evlat birbirlerinin cinayetinden sorumlu idiler. Burada baba, cahiliye sorumluluğunu dile getirmekte: *"Ben oğlumun, oğlum da benim cinayetlerimden sorumludur, bu hususta şâhid olun"* demek istemektedir.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Rimse* ile babası arasında pek âşikar olan benzerliğe rağmen, babasının *"o benim oğlumdur"* diye yemin etmesine tebessüm buyurmuştur.

3- *Resûlullah,* herkesin cinayetinden hâsıl olacak sorumluluk ve günahın kendisinde kalıp diğerine sirayet etmeyeceğini Kur'ân'dan da şâhid getirerek ifade buyurmuştur. Ancak *Sindî,* bazı sorumlulukların sirayet edeceğini, hadiste öncelikle günahın kastedilmiş olması gerektiğini belirtir ve diyeti misal verir, *"Onun ödenmesi her ikisine de vâcib olur"* der.

★ CEMÂATE BİR KİŞİ SEBEBİYLE, HÜR'E DE KÖLE SEBEBİYLE KISAS

4959 ١ــ عن ابن عمر رضى الله عنهما [أَنَّ غُلاَماً قُتِلَ غِيلَةً. فَقَالَ عُمَرُ: لَوِ اشْتَرَكَ فِيهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ بِهِ].

1. (4959)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir oğlan, hile (sûikast) suretiyle öldürülmüştü. Hz. Ömer radıyallahu anh:*

"Bunun öldürülmesine San'a ahalisi iştirak etmiş olsaydı, bu tek kişi yüzünden bütün San'a ahalisini öldürürdüm!" dedi."

4960 ٢ـــ وفى رواية: [أَنَّ أَرْبَعَةً قَتَلُوا صَبِياًّ وَذَكَرَ نَحْوَهُ]. أَخْرَجَهُ البخارى.

2. **(4960)**- Bir başka rivayet: *"Dört kişi bir çocuğu öldürmüştü. Hz. Ömer dedi ki..."* diye başlar, yukarıdaki gibi devam eder. [Buhârî, Diyât 21; Muvatta, Ukûl 13, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen rivayette bir kimsenin haksız yere öldürülmesine iştirak edenlerin eşit olarak o cinayetin suçuna iştirak edecekleri ifade edilmektedir. Rivayetin aslında uzun bir hikâyesi var. Ancak *İmam Buhârî*, hikayeyi atarak fıkha müteallik kısmını almış. İbretli olacağı için hikaye kısmını özetlemek istiyoruz: *"Hz. Ömer radıyallahu anh zamanında San'a'da şöyle bir cinayet işlenir: Bir kadının kocası gurbete gider ve gelmez, haber alınmaz olur. Kadının yanında kocanın önceki karısından kalma Asîl isminde bir oğlu var. Kadın bir ara bir dost (kırık) edinir. Asîl'i aralarında ayak bağı görmeye başlarlar ve öldürmeye karar verirler. Çocuğun öldürülmesine kadın, kırığı, hizmetçisi ve bir başka erkek daha iştirak ederler. Asîl parça parça edilerek, parçaları bir doğarcığa doldurulup, köyün kenarında metruk bir kör kuyuya atılır. Sonra hâdise ortaya çıkar, işe devlet el koyar. Tahkik edilir. Önce kadının kırığı olmak üzere hepsi suçlarını itiraf ederler. Hadiseyi tahkik eden Ya'la İbnu Ümeyye durumu Hz. Ömer'e yazar. Hz. Ömer dördünün de katledilmesi talimatını verir. Talimatında, sadedinde olduğumuz cümle yer alır: "Allah'a kasem olsun, eğer çoçuğun öldürülmesine San'a ahalisinin tamamı iştirak etmiş olsaydı hepsini öldürürdüm."*

4961 ٣ـــ وعن مالك: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: قَتَلَ نَفَراً خَمْسَةً، أَوْ سَبْعَةً بِرَجُلٍ وَاحِدٍ، قَتَلُوهُ غِيلَةً وَقَالَ: لَوْ تَمَالأَ عَلَيْهِ أَهْلُ صَنْعَاءَ لَقَتَلْتُهُمْ جَمِيعاً].

3. **(4961)**- *İmam Mâlik* anlatıyor: *"Hz. Ömer radıyallahu anh, tek bir kişi için beş veya yedi kişiyi öldürttü. Bunlar hile ile birini öldürmüşlerdi. Hz. Ömer talimatında şunu da ilave etmişti: "Bu tek kişinin öldürülmesine bütün San'a halkı katılmış olsaydı, hepsinin öldürülmesine hükmederdim."* [Muvatta, Ukûl 13, (2, 871).]

AÇIKLAMA:

Bu ikinci rivayet hüküm itibariyle öncekinin aynıdır. Üstelik hâdise *San'a*'da geçmektedir. Aynı hâdisenin farklı bir veçhi gibi gözükmektedir. Ancak önceki hâdisede bir çocuğu dört kişinin öldürmesi mevzubahis olduğu halde, burada bir adamı beş veya yedi kişinin öldürmesi mevzubahistir. *İbnu Hacer*, bu rivyaetlerde iki ayrı vak'anın anlatıldığını belirtir. Bu ikinci hadisede, bir adamın cariyesi ile içki âlemi yapan yedi kişinin efendiyi öldürmeleri; cinayetlerini itirafları, *Hz. Ömer*'e vak'anın bildirilmesi, *Hz. Ömer*'in cevabî yazısı ve bu yazıda, yukarıda kaydedilen hükmü mevzubahistir. *İbnu Hacer*, rivayetlerdeki farklılıklara bakarak, *Hz. Ömer* zamanında bu nevî vak'aların tekerrürü ve *Hz. Ömer*'in bu şekilde hükmettiği hususunda cezmeder.

4962 ٤ — وعن سمرة رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ، وَمَنْ جَدَعَ عَبْدَهُ جَدَعْنَاهُ]. أَخْرَجَهُ أَصْحَابُ السُّنَنِ.

وزدا النّسائىُ: [وَمَنْ خَصَى عَبْدَهُ خَصَيْنَاهُ].

قال الخطابى، ومعناه: من فعل بعبده ذلك بعد عتقه إياه.

4. **(4962)**- *Semüre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim kölesini öldürürse, biz de onu öldürürüz. Kim de kölesinin (burnunu, kulağını keserek) sakatlarsa, biz de onun (burnunu, kulağını keserek) sakatlarız." [Ebu Dâvud, Diyât 7, (4515, 4516, 4517, 4518); Tirmizî, Diyât 18, (1414); Nesâî, Kasâme 9, (8, 21).]

Nesâî'nin rivayetinde şu ziyade var: **"Kim kölesini iğdiş ederse, biz de onu iğdiş ederiz."**

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, efendi ile kölesi arasında birbirlerine karşı işleyecekleri cinayetlerin cezasında eşitlik olacağını ifade etmektedir. Ancak fukahâ bu meselede ittifak etmemiştir. Bu hadisle fetva veren olmuşsa da, çoğunluk, başka delilleri de gözönüne alarak, bu hadîse uymayan hükümlere gitmişlerdir.

Nitekim *Tirmizî*, hadisi kaydettikten sonra şu açıklamayı dermeyan eder:

"Tâbiîn'den bazı ilim ehli bu hadîse göre hükmetmiştir: İbrahim Neha'î bunlardandır. Bazıları da: "Köle ile hür arasında gerek nefiste, gerekse daha aşağı meselelerde kısas yoktur" diye hükmeder. Hasan Basrî ve Atâ İbnu Rebâh bunlardandır. Ahmed ve İshak da bu görüştedir." Bazıları da şöyle demiştir: "Efendi kölesini öldürürse, bu sebeple efendi öldürülmez, başkasının kölesini öldüren bir hür öldürülür." Süfyan Sevrî de bu görüştedir."

Bazı âlimler, *"Efendinin kölesi mukabilinde öldürülmeyeceği hususunda, İbrahim Neha'î dışında bütün alimlerin icma ettiğini"* kaydeder. Kölesi mukabilinde efendisinin öldürülmeyeceği görüşünde olanlar bu hadisi te'vil etmişlerdir: *"Bu, kölesini öldürmeye tevessül edilmemesi için bir zecr, bir caydırmadır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselam:* **"Bir kimse içki içerse celde uygulayın, tekrar yaparsa yine celde uygulayın, dördüncü veya beşinci sefer yine içerse artık onu öldürün"** buyurmuştur. Ama kendisine dördüncü veya beşinci sefer içki içen getirildiği zaman öldürmemiştir.

Bazı âlimler hadis hakkında şöyle bir te'vilde bulunmuştur: *"Resûlullah'ın bu hükmü, önce köle iken, sonradan kölelikten kurtularak hür olmada efendisi ile eşitlenen kimse hakkında varid olmuştur."*

Bazıları da şöyle te'vîl etmiştir: *"Sadedinde olduğumuz hadis* اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ **"Hür, hür ile; köle, köle ile... kısasdır"** (Bakara 178) *âyeti ile neshedilmiştir."*

Ebu Hanîne'nin ashabı: "Hür, başkasının kölesini öldürürse öldürülür, kendi kölesini öldürürse öldürülmez" diye hükmetmiştir.

İmam Şâfi'î ve *İmam Mâlik: "Hür, köle sebebiyle öldürülmez, başkasının kölesi de olsa"* demişlerdir.

İbrahim Nehâî ve *Süfyan-ı Sevrî* ise: *"Kendininki dahi olsa, hür, köle sebebiyle öldürülür"* diye hükmetmişlerdir.

2- Sakatlamak diye çevirdiğimiz *"ced"'* kelimesi, insanın burun, kulak, dudak gibi uzuvlarını kesmek mânasına gelir. Bu kelime, öncelikle ve hususî olarak burnun kesilmesini ifâde eder. Fakat diğer uzuvların kesilmesini ifade için de kullanılmıştır. Tercümede bu umumî mânayı ifade etmek için *sakatlama* kelimesini kullanmayı tercih ettik.

Şarihler, ülemânın: *"Hür kimsenin herhangi bir uzvu, kölenin herhangi bir uzvu sebebiyle kesilemez"* diye hükmettiğini; hadisi de korkutma ve caydırma için vârid olduğu veya mensuk bulunduğu şeklinde te'vîl ettiğini belirtirler.

★ KÂFİR SEBEBİYLE MÜSLÜMANA KISAS

4963 ١ ـ وعن أبى جحيفة رضى اللّه عنه قال: [قُلْتُ لِعَلِيٍّ رَضِىَ
اللّهُ عَنْهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ سَوْدَاءَ فِى بَيْضَاءَ لَيْسَ
فِى كِتَابِ اللّهِ؟ قَالَ: لاَ، وَالَّذِى فَلَقَ الْجَنَّةَ وَبَرَأَ النسمَةَ مَا عَلَمْتُهُ إِلاَّ
فَهْماً يُعْطِيهِ اللّهُ رَجُلاً فِى الْقُرْآنِ، وَمَا فِى هٰذِهِ الصَّحِيفَةِ. قُلْتُ: وَمَا
فِى هٰذِهِ الصَّحِيفَةِ؟ قَالَ الْعَقْلُ وَفِكَاكُ الأَسِيرِ، وَأَنْ لاَ يُقْتَلَ مُسْلِمٌ
بِكَافِرٍ] أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ وَالترمذى وَالنَّسَائِى.

1. **(4964)**- *Ebu Cuheyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Hz. Ali radıyallahu anh'a: "Ey müminlerin emîri! Yanınızda, Kur'ân'da bulunmayan yazılı bir şey var mı?" diye sormuştum. Şöyle cevap verdi:*

"Hayır! Daneyi yar(ıp ondan filizi çıkar)an ve insanı yaratan Zâta kasem olsun! Bildiğim şeyler, Allah'ın, Kur'ân'da olanı anlamak üzere kişiye verdiği anlayış ve bir de şu sahifede bulunanlardır.

"Pekiyi bu sahifede ne var?" dedim.

"Diyet(le ilgili ahkâm), esirlerin hürriyete kavuşturulması (ile ilgili tavsiye ve teşvik), kâfir mukabilinde müslümanın öldürülmeyeceği!" cevabını verdi." [Buhârî, Diyât 31, İlm 39, Cihâd 171; Tirmizî, Diyât 16, (1412); Nesâî, Kasâme 12, (8, 23).]

AÇIKLAMA:

1- *el-Kâdî* der ki: *"Hz. Ali'ye bu soruyu Şiîlerin bir iddiası sebebiyle sormuştur: Onların iddiasına göre, Ehl-i Beyt ve bâhusus Hz. Ali radıyallahu anh nezdinde, Resûlullah'ın onlara hususî olarak öğretip başkalarından gizlediği birkısım vahiyler vardı."*

Bu iddiaların yaygınlığı sebebiyle, bu meseleyi *Hz. Ali*'ye *Ebu Cuhfe Vehb İbnu Abdillah el-Âmirî*'nin dışında *Kays İbnu Ubâde, el-Eşter en-Nehâ'î* de sormuştur. Yanında Kur'ân'dan başka hususî bir vahiy metni olmadığı beyanına dair rivayetler ise başka zâtlar tarafından da rivayet edilmiştir. Mesela *Târık İbnu Şihâb* der ki: *"Hz. Ali minberde şöyle derken kendisini dinledim "Vallahi, yanı-*

mızda Kitabullah ve şu sahifeden başka size okuyacağımız herhangi bir kitap yok."

2- *Hz. Ali*'nin verdiği cevap ve hususen mezkur sahifenin muhtevasıyla ilgili açıklamalar, senetten senede bir kısım farklılıklar ihtiva eder. *Nesâî*'nin farklı bir rivayeti müteakiben gelecek. *Buhârî* ve *Müslim*'in bir rivayetinde: *"Medine haramdır"* hükmü; *Müslim*'in bir rivayetinde: *"Allah, Allah'tan başkasının adına kesene lânet etti." Ahmed İbnu Hanbel*'in rivayetinde *"Sadakanın taksimi"* gibi ziyadeler mevcuttur. *İbnu Hacer: "Bunların hepsi o sahifede mevcud idi. Ravilerden her biri hatırlayabildiğini rivayet etti"* diyerek arada bir teâruz olmadığını belirtir.

3- Sahife'den murad, *yazılı kağıttır.*

4- *Akl,* burada diyet demektir. Diyete *akl* denmesi, diyet olarak deve verilip, maktulün evinin avlusuna *"akl"*larla bağlandığı içindir. *Akl* burada ip demektir. *İbnu Mâce*'nin rivayetinde *akl* yerine *el-diyât* kelimesi gelmiştir. Şu halde mezkur sahifede diyetle ilgili ahkâm; çeşitleri, miktarları, ödeniş tarzı vs. yazılmış olmalı.

5- Hadiste kâfiri öldüren müslümana kısas tatbik edilmeyeceği ifade edilmektedir. Ancak daha önce de dikkat çekildiği üzere, bu meselede fukahâ ihtilaf eder. *İbnu Hacer*'in kaydına göre:

★ *Şâfi'î, Mâlik* ve *Ahmed*'in de dahil olduğu cumhûr bunu esas almış, *"kâfir sebebiyle müslüman öldürülmez"* demiştir. Ancak *İmam Mâlik*'in, yol kesenler ve bunlar durumunda olanlar hakkında sarfettiği: *"Hile ile öldüren öldürülür, maktûl zımmî bile olsa"* sözüne göre, kâfire mukabil müslümanlar da öldürülmektedir.

★ *Hanefîlere* göre, müslüman haksız yere öldürmüş ise, zımmî sebebiyle öldürülür; fakat *müste'min* (emân verilmiş olan) sebebiyle öldürülmez.

★ *Şa'bî* ve *Nehâ'î*'ye göre, *"Nasranî ve yahudiye mukabil öldürülür, fakat mecûsîye mukabil öldürülmez."*

Mesele hakkındaki münakaşa ve karşılıklı ileri sürülen deliller konuyu uzatacağı için kaydetmeyeceğiz.

4964 ٢ــ وعن قيس بن عباد قال: [انْطَلَقْتُ أَنَا وَالأَشْتَرُ النَّخَعِيُّ إِلَى عَلِيِّ ابنِ أَبِي طَالِبٍ. فَقُلْنَا لَهُ: هَلْ عَهِدَ إِلَيْكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ شَيْئاً لَمْ يَعْهَدْهُ إِلَى النَّاسِ عَامَّةً. قَالَ: لاَ، إلاَّ مَافِي هٰذَا فَأَخْرَجَ كِتَاباً

مِنْ قِرَابِ سَيْفِهِ. قَالَ: فَإِذَا فِيهِ: الْمُؤْمِنُونَ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ، وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ، وَيَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ. أَلاَ لاَ يُقْتَلُ مُؤْمِنٌ بِكَافِرٍ، وَلاَ ذُو عَهْدٍ فِي عَهْدِهِ. مَنْ أَحْدَثَ حَدَثاً فَعَلَى نَفْسِهِ، وَمَنْ أَحْدَثَ حَدَثاً أَوْ آوَى مُحْدِثاً فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللّهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

2. **(4964)**- *Kays İbnu Ubâd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ben ve el-Eşter en-Nehâ'î, Hz. Ali radıyallahu anhüm'ün yanına gittik. Kendisine:*

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bütün insanlara şâmil olmayan hususi bir tâlimde bulundu mu?" dedik. Bize:

"Hayır! Ama şu sahifede bulunanlar var!" dedi ve kılıncının kabzasından bir sahife çıkardı. İçerisinde şunlar vardı: **"Mü'minlerin kanı eşittir. Onlar kendilerinden başkalarına karşı tek bir el gibidirler. Onlar içlerinden en âdîlerinin verdiği emana uyarlar. Haberiniz olsun: Mü'min, kâfir mukabilinde öldürülmez; ahd (antlaşma) sahibi de anlaşma müddeti esnasında (küfrü sebebiyle) öldürülmez. Kim bir cinayet işlerse sorumluluğu kendine aittir (başkasını ilzâm etmez). Kim bir cinayet işler veya câniyi himaye ederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun!"** [Ebu Dâvud, Diyât 11, (4530); Nesâî, Kasâme 8, (8, 19).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste müslümanların kanının eşit olduğu belirtilmektedir. Yani şerefi, mevkii ve makamı olanlarla, makamsız olanlar; zengin ve fakir olanlar; kadın-erkek olanlar; hanedan sahibi olanlarla asalete sahip olmayanlar; büyükler, küçükler; Arap ve Acem olanlar; âlim veya cahîl olanlar arasında fark yoktur. Kim kime karşı cinayet işlerse aynı şekilde kısas yapılır, katil yerine bir başkası öldürülmez... demektir.

2- **"Müslümanlar bir el gibidir"** demek, *"birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma içindedirler. Başka din mensuplarına karşı birbirlerini yalnız bırakmazlar"* demektir.

3- **"En âdilerinin verdiği emâna uyarlar"** demek: *"Herhangi bir müslüman bir kâfire emân verse, artık o kâfir, bütün mü'minlere haram olmuştur. Onun malı, canı, ırzı korunmaya mazhardır. Bu emânı, köle gibi en düşük du-*

rumda olan, hiçbir vasfı bulunmayan bir müslüman da vermiş olsa muteberdir" demektir.

4- **"Ahd (anlaşma) sahibi öldürülmez"** ibaresi mâkabline atıf yapılınca, ibare şöyle de anlaşılmıştır: *"Mü'min, harbî kâfir sebebiyle öldürülmez; ahd sahibi de, ahdi boyunca harbî kâfir sebebiyle öldürülmez."*

5- Kişinin cinayeti kendini ilgilendirir, günahı kendine aittir. Kişi başkasının cürmü sebebiyle muâhaze olunmaz. Ancak bu hüküm, kişinin nefsine ve malına terettüp eden cezalarda makbuldür, fakat hata sebebiyle terettüp eden birkısım maddi cezalar âkileye terettüp edebilmektedir.

6- *Resûlullah*'ın câniyi himaye edenlere lâneti dikkat çekicidir. Şârihler bunu: *"Câniyi, hasmına karşı koruyup, kısas uygulanmasına mâni olan kimse"* diye açıklarlar.

★ DELİ VE SARHOŞLARA KISAS

4965 ١ ـ عن يحي بن سعيد: [أَنَّ مَرْوَانَ كَتَبَ إِلَى مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِى سُفْيَانَ رضى اللّه عنهما: أَنَّهُ أُتِىَ إِلَيْهِ بِمَجْنُونٍ قَدْ قَتَلَ رَجُلاً فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَنِ اعْقِلْهُ، وَلاَ تَقُدْ مِنْهُ، فَإِنَّهُ لَيْسَ عَلَى مَجْنُونٍ قَوَدٌ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ.

1. (4965)- *Yahya İbnu Saîd* anlatıyor: *"Mervân, Hz. Muâviye İbnu Ebî Süfyan radıyallahu anhümâ'ya: "Kendisine, bir adamı öldürmüş olan bir deliyi getirdiklerini yazarak hükmünü sormuştu, şu cevabı aldı:*

"Onu hapset, kısas yapma, çünkü deliye kısas yoktur." [Muvatta, Ukûl 3, (2, 851).]

AÇIKLAMA:

Hz. Muâviye'den meseleyi soran *Mervân İbnu'l-Hakem Medine Valisi* idi. *Hz. Muâviye* halife olarak Şam'da ikamet ediyordu. *Hz. Muâviye, Mervân*'ın sorusuna *"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: ".. iyileşinceye kadar deliden..."* hadisine dayarak deliye kısas uygulamasını yasaklamıştır.

İmam Mâlik hadise şu açıklamayı ekler: *"Bir çocukla bir büyük, bir kimseyi birlikte âmden öldürecek olsalar, bu durumda büyük, kısasen öldürülür, çocuğa da diyetin yarısı ödetilir. Keza bir hürle bir köle birlikte bir köleyi öldür-*

seler, köle öldürülür, hür üzerine de kölenin kıymetinin yarısını ödemek terettüp eder." Zürkânî: "Köle müsâvat sebebiyle öldürülür, hür ise müsâvat olmadığı için öldürülmez, fakat diyeti aşsa bile kıymetinin yarısını öder" der.

4966 ٢ ـ وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ مَرْوَانَ كَتَبَ إِلَى مُعَاوِيَةَ: أَنَّهُ أُتِيَ بِسَكْرَانٍ قَدْ قَتَلَ. فَكَتَبَ إِلَيْهِ أَنِ اقْتُلْهُ بِهِ].

2. **(4966)**- *İmâm Mâlik*'e ulaştığına göre, *Mervân, Hz. Muâviye radıyallahu anh*'a yazarak: *"Kendisine adam öldüren bir sarhoş getirildiğini bildirir ve hükmünü sorar. Hz. Muâviye: "Onu öldür (kısas uygula)!"* cevabını verir." [Muvatta, Ukûl 15, (2, 872).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî der ki: *"Sarhoş, cinayetinden sorumludur. Aksi takdirde herkes sarhoş olur ve birbirlerini öldürür, malları tahrip ederler, sonra da sarhoşluk yüzünden akıllarının olmadığını söyleyerek mâzeret beyan etmeye kalkarlar. İşte böyle bir durum ortaya çıkmasın diye şer'-i şerîf sarhoşluğu mâzeret kabul etmemiştir. Sarhoşla deli arasında fark var. Zira sarhoş kendi iradesiyle kendini sarhoş etti. Dolayısıyla bu halinde kasıt vardır. Halbuki delide kasıt yoktur."*

4967 ٣ ـ وعن عَلِي رضى اللّه عنه [أَنَّ يَهُودِيَّةً كَانَتْ تَشْتِمُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ وَتَقَعُ فِيهِ فَخَنَقَهَا رَجُلٌ حَتّى مَاتَتْ. فَأَبْطَلَ النَّبِىُّ ﷺ دَمَهَا]. أَخْرَجَهُ أبو داود.

3. **(4967)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir yahudi kadın Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a şetimde bulunuyor, hakaretler ediyordu. Bir adam onu boğarak öldürdü. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadının kanını bâtıl kıldı."* [Ebu Dâvud, Hudûd 2, (4362).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a şetmeden (söğüp sayan) kimsenin öldürüleceğini ifade eder. *İbnu'l-Münzîr*, sarîh olarak *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a şetmedenin öldürülmesi gerektiği hususunda"* ülemânın ittifak ettiğini nakleder. *Hattâbî: "Böyle biri müslüman ise, katlinin vacib olduğu hususunda muhalefet eden bir âlim bilmiyorum"* der. *İbnu Battâl: "Resûlullah'a sebbeden (söven, küfreden) kimse hakkında ülemâ ihtilaf etti"* der ve devamla şunları kaydeder: *"Bu kimse, yahudi gibi ahd ve zımmet sahibi ise*

(yani İslâm memleketinde yaşama ruhsatı almış kimse ise), İbnu'l-Kâsım'ın Mâlik'ten nakline göre, Aleyhissalâtu vesselâm'a sebbi sebebiyle, müslüman olmayan, öldürülür. Müslüman sebbetmişse, tevbe teklifi yapılmadan öldürülür" der. *İbnu'l-Münzir: "Leys, Şâfi'î, Ahmed ve İshak'tan yahudi ve diğerleri hakkında benzer görüş" nakleder. Evzâî ve Mâlik'ten, müslüman hakkında: "Bu bir nevî irtidâddır, tevbe teklif edilir" dedikleri rivayet edilir. Kûfîlerin de: "Sebbeden kimse zımmî ise ma'zur addedilir, müslümansa bu, irtidâddır"* dediği nakledilmiştir.

Kadı İyaz: "Aleyhissalâtu vesselâm'a sebbeden zımmîye ceza verilmeyişinin, bu hususta sarahat olmayışı sebebiyle mi, yoksa onların kalbini kazanmak mülâhazasıyla mı olduğunda ihtilaf edildiğini" söyler ve devamla der ki: *"Bazı Mâlikîlerin "Resûlullah, kendisine "ölüm senin üzerine olsun!" diyen yahudileri öldürmedi. Çünkü bu hususta yahudilerin böyle söylediğine dair bir beyyine ibraz edilmedi, bunu yahudiler de ikrar etmediler. Aleyhissalâtu vesselâm (vahye dayanan) kendi bilgisiyle de onlara hükmetmedi"* dediğini nakleder. Şu da söylenmiştir: *"Yahudiler, şetimlerini açıkça ifade etmeyip, dillerini bükerek kelime oyunu yaptıkları için onları öldürmekten vazgeçti."* Bazı alimler de: *"Bu sözleri küfre hamledilmez, bu bir ölüm temennisidir, mutlaka vâki olacak bir şeyi dileyerek, beddua etmektir. Nitekim bu yüzden, onlara selamlarına mukabele sadedinde: "Size de olsun!" demekle yetinmiştir. Manası: "Ölüm size de bize de gelicidir, onu talep etmenin bir mânası yoktur"* şeklinde bir açıklamada bulunmuşlardır.

4968 ٤ — وعن ابن عبَّاس رَضِيَ اللّهُ عنهما. [أنَّ أعْمَى قَتَلَ أمَّ وَلَدٍ لَهُ، وَكَانَتْ تَشْتُمُ النَّبيَّ ﷺ. فَأهْدَرَ النَّبيُّ ﷺ دَمَهَا]. أخْرَجَهُ أبو داود والنسائِي.

4. (4968)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Âmâ yani gözleri kör bir zat, ümmü veled olan cariyesini, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a şetmettiği için öldürdü. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm cariyenin kanını heder addetti."* [Ebu Dâvud, Hudûd 2, (4361); Nesâî, Tahrîm 16, (7, 107, 108).]

AÇIKLAMA:

1- Hâdise Ebu Dâvud'da teferruatlı olarak anlatılmaktadır. Buraya vak'a ve buna terettüp eden hüküm kaydedilmiş: *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a şetmeden bir cariyeyi âmâ olan efendisi, şetmi sebebiyle öldürmüştür. Ertesi gü-

nü duruma muttali olan *Aleyhissalâtu vesselâm* **"Cariyenin kanı hederdir"** buyurmuştur. Yani öldüren kimseye ne kısas, ne diyet ne de ta'zir hiçbir ceza gerekmemektedir.

2- Şârihler, âmânın beyanının doğruluğu hususunda, *"Resûlullah vahiy almış olabilir"* diyerek mesele hakkında tahkik yapılmayışının sebebini belirtirler. Çünkü, normalde bu çeşit cinayetlerde câninin beyanına itibar edilmeyip, tahkik edilmesi gerekir.

3- *Sindî* hadiste: *"Zımmî, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hakkında dilini tutmayıp hakaret edecek, iftira ve şetme yer verecek olursa, zımmet hakkını kaybedeceği ve öldürülmesinin helal olacağı hususunda delil vardır"* der.

Sebbeden kimse müslümanlardan biri ise, öldürüleceğinde ihtilaf yoksa da, zımmînin sebbine terettüp edecek hükümde ihtilaf edilmiştir. Önceki hadîste daha geniş yer verdiğimiz üzere:

★ *Şâfi'î hazretleri: "Öldürülür, zımmet (himaye) kaldırılır"* der.

★ *Ebu Hanîfe* merhum: *"Öldürülmez, onun şirki bundan da büyük bir cinayetidir"* demiştir.

★ *İmam Mâlik rahimehullah: "Yahudi ve Nasârâ'dan şetmedenler öldürülür, müslüman olan istisnadır"* demiştir.

★ AKRABALARIN CİNAYETİ

4969 ١ـ عن ثعلبة بن زهدم اليربوعى قال: [جَاءَ نَاسٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللّهِ هؤُلاَءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ بنِ يَرْبُوعٍ قَتَلُوا فُلاناً فِى الْجَاهِلِيَّةِ. فَقَالَ: وَهَتَفَ بِصَوْتِهِ: أَلاَ لاَ تَجْنِى نَفْسٌ عَلَى أُخْرَى]. أَخْرَجَهُ النَّسَائِىُّ.

1. **(4969)**- *Sa'lebe İbnu Zehdem el-Yerbû'î radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ensârdan bir grup insan gelip:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Şunlar Benî Sa'lebe İbnu Yerbû'dur. Cahiliye devrinde falan kimseyi öldürdüler!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm sesini yükselterek:

"Bir kimse diğerinin cinayetinden sorumlu olmaz" *buyurdular."* [Nesâî, Kasâme 39, (8, 53).]

AÇIKLAMA:

Dikkat edilirse, hadiste eski bir câhiliye anlayışı iptal edilmektedir. Şöyleki: Ensârdan bir grup, cahiliye devrinde, *Beni Sa'lebe İbnu Yerbû kabilesine* mensup bir kimse tarafından işlenmiş olan bir cinâyeti, *Benî Sa'lebe*'nin tamamı işlemiş gibi göstermişler ve *"Falanı bunlar öldürdüler"* şeklinde ifade etmişlerdir. Aslında bu ifâde câhiliye devrinde cârî olan hukuk sisteminin dile getirilmesi idi: Kabile içerisinde ferdin müstakil bir sorumluluğu yoktu. Bütün kabile efradı müşterek bir sorumluluğa sahip idi. Bu sebeple bir kimsenin işlediği cinayet, câninin mensup olduğu kabile tarafından işlenmiş bir cinayet kabul ediliyordu. Keza o cinayet, tek bir ferde veya onun ailesine karşı bir cinayet olmayıp, bizzat kabilenin kendine, bütün efradına karşı işlenmiş bir cinayet oluyordu. Bu anlayışın tabiî neticesi olarak, câni tarafın cezalandırılması için bizzat câninin öldürülmesi gerekmezdi, onun mensub olduğu kabileden herhangi bir ferdin öldürülmesi de intikam için yeterli olabilirdi.

Her hususta *"şahsi sorumluluğu"*, kanun hakimiyetini tesis etmeyi esas alan İslâm dini, وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرَى **"Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez"** (En'am 164) âyetiyle eski sistemi kaldırmıştır. Bu, aslında İslâm'ın getirdiği mühim inkılablardan biridir. Artık ferd, kabilenin bir parçası, buğday yığınında bir dane olarak kıymet taşıyan bir cüz değil, ayrı bir şahsiyettir; Allah ve şeriat karşısında müstakil bir sorumluluğu olan kimsedir.

4970 ٢ ـ وعن طارق المحاربى. [أنَّ رَجُلاً قَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ: إنَّ هؤُلاَءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ الَّذِينَ قَتَلُوا فُلاَناً فِى الْجَاهِلِيَّةِ، فَخُذْ لَنَا بِثَأْرِنَا. فَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إبْطَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ: لاَ تَجْنِى أُمٌّ عَلَى وَلَدٍ مَرَّتَيْنِ]. أَخْرَجَهُ النَّسَائِى.

2. **(4970)**- *Târık el-Muhâribî* anlatıyor: *"Bir adam (gelerek):*

"Ey Allah'ın Resûlü! Şunlar, Câhiliye devrinde falancayı öldüren Benî Sa'lebe kabîlesidir. Onlardan intikamımızı alıver!" dedi. Bu söz üzerine Aleyhissalâtu vesselâm, ellerini öylesine kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm. Şöyle diyordu: **"Anne, çocuğu adına cinayet işlemez (cinayeti kendi adınadır).!"** *Resûlullah bu sözü iki kere tekrar ettiler."* [Nesâî, Kasâme 39, (8, 55).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

★ DELİL OLMADAN ZANİYİ ÖLDÜREN

4971 ١ ـ عن سعيد بن المسيب [أنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الشَّامِ : وَجَدَ رَجُلاً مَعَ امْرَأتِهِ فقَتَلَهُ وقتلَهَا، فَأَشْكَلَ عَلَى مُعَاوِيَةَ الْحُكْمُ فِيهِ فكَتَبَ إلَى أَبِى مُوسٰى لِيَسْألَ لَهُ عَلِيَّ بْنَ أَبِى طَالِبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ. فَقَالَ لَهُ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: هٰذَا شَيْءٌ مَا وَقَعَ بِأرْضِى، عَزَمْتُ عَلَيْكَ لَتُخْبِرَنِى فقَالَ لَهُ أَبُو مُوسَى: إنَّ مُعَاوِيَةَ كَتَبَ إلَيَّ بِهِ أَنْ أَسْألَكَ فِيهِ فَقَالَ عَلِيٌّ رضى اللّٰه عنهُ: أَنَا أَبُو الْحَسَنِ، إنْ لَمْ يَأْتِ بِأرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَلْيُعْطَ بِرُمَّتِهِ]. أَخْرَجَهُ مَالِكٌ.

«الرُّمةُ» الحبل، والمراد به الحبل الذى يقاد به الجانى.

1. **(4971)**- *Sa'id İbnu'l-Müseyyeb merhum* anlatıyor: *"Şam ehlinden bir kimse, hanımının yanında bir erkek yakalamıştı. Erkeği de kadını da öldürdü. Muâviye radıyallahu anh, kâtil hakkında hüküm vermekte zorluk içinde kaldı. Meseleyi Ali İbnu Ebî Tâlib'e sorması için Ebu Musa radıyallahu anhümâ'ya yazdı.*

Hz. Ali radıyallahu anh: "Bu benim diyarımda (Irak'ta) vaki olmayan bir hâdisedir, hükmünü bana sizin söylemenizi istiyorum!" dedi. Ebu Musa radıyallahu anh da:

"Bu hususta sana sormam için bana Muâviye radıyallahu anh yazmıştı" dedi. Hz. Ali radıyallahu anh:

"Ben Ebu'l-Hasan'ım! Eğer kâtil dört şâhid getiremezse ipiyle (maktul tarafa) verilir (kısas yapılır)". buyurdu." [Muvatta, Akdiye 18, (2, 737).]

AÇIKLAMA:

1- Burada İslâm'ın mühim bir prensibi gözükmektedir: Delile dayanmayan hiçbir iddia kabul edilmez. Mağdur taraf iddiada bulunarak şikâyetini kadıya yapar, delilini ibraz eder. Kadı tahkik eder. Eğer iddia edilen suç, deliller muvâcehesinde sübût bulursa, kadı hükmünü verir.

Halbuki hadiste anlatılan hadisede erkek böyle yapmamıştır. Kendi görgü-

sünü esas alarak kendisi ölüme hükmetmiş ve bu hükmü infaz etmiştir. İslâm dini böyle bir muhakeme ve infaz usûlünü meşru addetseydi, çok suistimaller olurdu.

Hz. Ali, şer'-i şerîfe uygun olarak *"Katilin ipi maktûl tarafa verilir"* diye hükmetmiştir. Maksad kısastır. *İpinin verilmesi* tabiri, bu çeşit durumlarda kâtilin bağlanıp, ipinin ucunun maktûl tarafına bu suretle teslim edilmesini ifade eder. Kâtili teslim alan mağdur taraf onu dilerse affeder, dilerse öldürür, dilerse diyet alır.

İbnu Abdilberr der ki: *"Fakîhler cemaati şâhid olmadan zâniyi öldüren katile kısas tatbik edileceğine hükmetmiştir. Zira Allah Teâla Hazretleri, müslümanların kanını mutlak şekilde haram kılmıştır. Bu durumda kim bir müslümanı öldürüp, sonra da "öldürülmesi vacib olmuştu" diyecek olursa, iddiasını delillerle isbatlamadığı takdirde, sözü kabul edilmez. İsbatlarsa kısastan kurtulur; aksi takdirde kısas uygulanır." İbnu Abdilberr* diğer hukuk davalarında da *"hakkın sübut bulabilmesi için, iddia sahibinin delil getirmesinin şart olduğunu"* belirtir. *Abdürrezzak*'ın bir rivayetinde geldiğine göre, *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a sorar:*

"Bir adam, hanımıyla bir erkek yakalarsa onu öldürebilir mi?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah'ın (Kur'an'da) zikrettiği beyyineyi (yani dört erkek şahidi) bulmadıkça hayır!" *diye cevap verirler."*

Bu hususta, kıskançlığı ile meşhur *Sa'd İbnu Ubâde*'nin, *Resûlullah*'a tevcih ettiği sorusu da meşhurdur:

"Ben hanımımla bir erkek yakalasam, dört şâhid getirmek için, onları imhal mi edeceğim?" Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: **"Evet!"** cevabını verir.

2- Sadedinde olduğumuz hadiste şu hükümler gözükmektedir:

★ Sultanın gıyabında hadd tatbik edilemez.

★ Şâhidler olmadan suç sâbit olmaz.

★ Sadece iddia ile kan dökülemez; döken, suçlu duruma düşer.

3- *Hz. Muâviye*'nin meseleyi *Hz. Ali radıyallahu anhümâ*'dan doğrudan sormayışı, aralarındaki ihtilaf sebebiyledir. Ama, görüldüğü üzere siyasî kırgınlık, *Hz. Ali*'nin fıkıh yönünü, ilmini, dirayetini takdir etmekten *Hz. Muâviye*'yi alıkoymamıştır. Allah her ikisinden de razı olsun.

★ AĞIR BİR CİSİMLE ÖLDÜRMENİN HÜKMÜ

4972 ١ـ عن أنس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ [أنَّ يَهُودِياً قَتَلَ جَارِيَةً عَلَى أوْضَاحٍ لَهَا بِحَجَرٍ. فَجِىءَ بِهَا إلَى النَّبىِّ ﷺ وَبِهَا رَمَقٌ. قِيلَ لَهَا: أقَتَلَكِ فُلاَنٌ؟ فَأشَارَتْ بِرَأسِهَا أنْ لاَ. ثُمَّ قِيلَ لَهَا، أقَتَلَكِ فُلاَنٌ؟ فَأشَارَتْ بِرَأسِهَا أنْ لاَ. ثُمَّ سَألَهَا الثَّالِثَةَ فَقَالَتْ: نَعَمْ؛ وَأشَارَتْ بِرَأسِهَا، فَقَتَلَهُ ﷺ بِحَجَرَيْنِ رَضَخَ رَأسَهُ بَيْنَهُمَا]. أخرَجَهُ الخمسة.

وعند بعضهم [أنَّ اليَهُودِىَّ الَّذِى قَتَلَهَا لَمَّا أُخِذَ أقَرَّ وَاعْتَرَفَ].

«الأوْضَاحُ» الحلّى من البقرة.

1. (4972)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir yahudi, gümüş takıları için bir cariyeyi taşla öldürmüştü. Câriye Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a getirildi. Henüz canını teslim etmemişti. Kadıncağıza (birkısım isimler sayılarak):"Seni falanca mı öldürdü?" diye soruldu. Başıyla: "Hayır!" diye işaret etti. "Seni falan mı öldürdü?" diye bir başka isim zikredildi. Kadıncağız yine: "Hayır!" mânasında başıyla işaret etti. Üçüncü kere sordu. Bu sefer: "Evet!" dedi ve başıyla işaret etti.*

Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm ,adamı (yakalattı, adam suçunu itiraf etti) o da iki taşla öldürdü, başını iki taş arasında ezdi." [Buhârî, Diyât 7, 4, 5, 12, 13, Husûmât 1, Vesâya 5; Müslim, Kasâme 15, (1672); Ebu Dâvud, Diyât 10, (4527, 4528, 4529), 14, (4538); Tirmizî, Diyât 6, (1394); Nesâî Kasâme 11, (8, 22).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten bazı hükümler çıkarılmıştır:

★ Kadını öldüren erkek öldürülür. *"Bu hususta icma var"* denmiştir.

★ Âmden adam öldüren kimse kısasla öldürülür. Onun bu öldürülüşü, maktûlü öldürdüğü tarzda olur: Kılıçla öldürmüşse, o da kılıçla öldürülür. Taş veya sopa veya bir başka şey ile öldürmüş ise aynı şeyle öldürülür. Zira hadiste, yahudinin, kızcağızı başını ezmek suretiyle öldürdüğü için, onun da başı ezilmek suretiyle öldürülmüştür.

★ Kısas, sadece kesici aletlerle öldürene değil, ağır bir şeyle vurmak suretiyle öldürene de uygulanmalıdır. *Şâfi'î, Mâlik, Ahmed* ve *cemâhiru'l-ülemâ* böyle hükmetmiştir.

Ebu Hanîfe ise: *"Demir, taş ve tahtadan kesici bir aletle veya insan öldürmede kullanıldığı bilinen mancınıkla veya ateşe atma gibi yollardan biriyle icra edilen öldürme hâdiselerinde kısas uygulanır, diğer vasıtalarla öldürmelerde kısas yoktur"* der.

★ İLAÇ VE ZEHİRLE ÖLDÜRME

4973 ١ــ عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضى اللّه عنهما قال: [قال رَسولُ اللّهِ ﷺ: مَنْ تَطَبَّبَ، وَلاَ يُعْلَمُ مِنْهُ طَبٌّ، فَهُوَ ضَامِنٌ]. أَخْرَجَهُ أبو داود والنسائيُّ.

1. (4973)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim sahte doktorluk yapar ve kendisinden tedavi olunmazsa bu kimse (sebep olacağı neticeyi) tazmin eder." [Ebu Dâvud, Diyât 25, (4586); Nesâî, Kasâme 38, (8, 52-53); İbnu Mâce, Tıbb 16, (3466).]

AÇIKLAMA:

Tıbbı bilmeden insanları tedaviye yeltenmek, dinimizce yasaklanmıştır. Hadiste görüldüğü üzere bu çeşit mütetabbibler sebep olacakları kazadan sorumlu tutulmuşlardır. Meydana gelen cinayetin tazmin edilmesi, âkileleri üzerinedir.

Hattâbî, hastayı öldüren böyle bir kimsenin diyete zâmin olacağı hükmüne muhalefet eden fakîh bilmediğini belirttikten sonra: *"Kısas düşer, çünkü tedavi işine hastanın rızasıyla başvurmuştur"* der ve *"doktorun sebep olacağı cinayetin tazmini, doktorun âkilesine terettüp edeceği hususunun, bütün fakîhlerin müşterek görüşü olduğuna"* dikkat eder.

4974 ٢ــ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه [أَنَّ امْرَأةً مِنَ الْيَهُودِ. أَهْدَتْ لِلنَّبِىِّ ﷺ شَاةً مَسْمُومَةً فَمَا عَرَضَ لَهَا ﷺ] أخرجه أبو داود.

2. (4974)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Yahudilerden bir kadın Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a zehir katılmış bir koyun hediye etti. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, (bidayette) kadına dokunmadı."* [Ebu Dâvud, Diyât 6, (4509).]

AÇIKLAMA:

Rivayette temas edilen hâdise Hayber'de cereyan etmiştir. Rivayetler, kadının akıllıca davranıp, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın koyunun kol kısmını sevdiğini işittiği için, oraya daha çok zehir koyduğunu belirtir.

Resûlullah, zehirli lokmayı alır, ancak vahyen zehirli olduğu bildirilir, yutmadan tükürür. Durumu sofradaki ashâba duyurur ama, bu esnada lokmasını yutmuş olan *Bişr İbnu Berâ* zehirin tesiriyle ölür. Bazı rivayetler ise, *Bişr radıyallahu anh*'ın derhal vefat ettiğini ifade ederken, bazıları da zehirin hâsıl ettiği sancılarla zaman içinde vefat ettiğini ifade eder. Sadedinde olduğumuz rivayet bilahare vefat ettiğine müş'irdir. Çünkü hadisin sonunda, *Resûlullah*'ın, zehir yediren kadına dokunmadığını ifade etmektedir. Şârihler bunu, *"Zehirleme hadisesinden hemen sonra cezalandırma cihetine gitmedi. Bişr zehrin tesiriyle vefat edince, bilahare kadını yakalatıp, kısasen öldürttü"* diye açıklarlar.

Hz. Enes, bir rivayetinde, bu zehirin tesirini *Resûlullah* üzerinde zaman zaman gördüğünü, küçük dili üzerinde bu sebeple siyahlık bile peyda olduğunu belirtir.

Hz. Câbir'in rivayetine göre, hâdiseden sonra *Aleyhissalâtu vesselâm* kadını çağırarak bu işi niye yaptığını sorar. Kadın şöyle cevapta bulunur:

"Kendi kendime dedim: "Eğer Muhammed gerçek peygamber ise, (Allah kendisine haber verir ve) zehirden zarar görmez; değilse ölür, ondan kurtuluruz!"

Resûlullah bu cevap üzerine kadını affeder ve ceza vermez. *Berâ* ölünce cezalandırır.

Kadının tecziyesi işi rivayetlerde ihtilaflıdır. *Kadı İyaz*, rivayetlerdeki farklılıkları şöyle te'lif eder: *"Resûlullah kadını, zehirleme hâdisesine muttali olur olmaz öldürtmedi. Hatta: "Bunu öldür!" diyenlere:* **"Hayır!"** *dedi. Bişr İbnu'l-Berâ vefat edince, kadını Bişr'in velilerine teslim etti. Onlar kısâsen öldürdüler. Böylece "öldürmedi" diyen rivayetler de, "öldürdü" diyen rivayetler de sahih olmuş olur."*

★ HAYVAN, KUYU VE MADEN SEBEBİYLE ÖLME

Bu bahisle ilgili أَلْعَجْمَاءُ جُبَارٌ hadisi Zekâtla ilgili bölümde geçti. (7. cilt 375 sayfa 2030 numaralı hadis)

İKİNCİ FASIL
İNSAN UZUVLARIYLA İLGİLİ KISAS

★ DİŞ

4975 ١ـ عن عمران بن حصين رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [عَضَّ رَجُلٌ يَدَ رَجُلٍ فَنَزَعَهَا مِنْ فِيهِ، فَوَقَعَتْ ثَنِيَّتَاهُ. فَخْتَصَمَا إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ: فَقَالَ: يَعَضُّ أَحَدُكُمْ يَدَ أَخِيهِ كَمَا يَعَضُّ الْفَحْلُ؟ لاَدِيَةَ لَكَ]. أَخْرَجَهُ الخمسة إلا أبا داود.

وزاد الترمذى: «فَأَنْزَلَ اللّهُ تَعَالَى: وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ».

وزاد مسلم فى أُخرى: «فقَالَ رسولُ اللّهِ ﷺ: مَا تَأْمُرُنِى؟ تَأْمُرُنِى أَنْ آمُرَهُ أَنْ يَدَعَ يَدَهُ فِى فِيكَ تَقْضَمُهَا كَمَا يَقْضِمُ الْفَحْلُ؟ ادْفَعْ يَدَكَ حَتَّى يَقْضَمَهَا ثُمَّ انْزَعْهَا».

1. **(4975)**- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir adam bir adamın elini ısırmıştı. Eli ısırılan, öbürünün ağzından elini (hızla) çekti. Bu yüzden ısıranın iki dişi döküldü. Bunun üzerine ihtilaf edip Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm nezdinde dava açtılar.*

"Biriniz diğerinin elini erkek deve gibi ısırmaya mı kalktı? Bunun için sana diyet yok!" *buyurdular."* [Buhârî, Diyât 18; Müslim, Kasâme 19, (1673); Tirmizî, Diyât 20, (1416); Nesâî, Kasâme 17, (8, 28, 29).]

Müslim'in bir diğer rivayetinde şu ziyade gelmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bana ne emrediyorsun? Elini ağzına koymasını söyleyeyim de onu boğa gibi dişleyesin öyle mi? Ver elini de ısırsın, sonra çık!"** buyurdular."

AÇIKLAMA:

Seniyye, ön dişlere denir.

İmam Azam'la *İmam Şâfi'î* başta, bir çok fukahâ sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak, eli ısırılan kimse elini çekerek ısıranın dişlerini sökecek olsa diyet gerekmeyeceğine hükmetmiştir. *İmam Mâlik*, diyet gerektiğine kaildir. *İmam Mâlik*'in görüşü, *"Yavaş çekme imkanı olduğu halde hızla çekme durumuyla ilgilidir"* diye tevil edilmiştir.

4976 ٢ــ وعن أنس بن مالك رضى اللّه عنه. [أَنَّ الرُّبَيِّعَ عَمَّتَهُ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ جَارِيَةٍ، فَطَلَبُوا إِلَيْهَا الْعَفْوَ فَأَبَوْا. فَعَرَضُوا اْلأَرْشَ فَأَبَوْا. فَأَتَوْا رسولَ اللّهِ ﷺ فَأَبَوْا إِلاَّ الْقِصَاصَ. فَأَمَرَ ﷺ بِالْقِصَاصِ. فَقَالَ أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ: أَتُكْسَرُ ثَنِيَّةُ الرُّبَيْعِ؟ لاَ؛ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لاَ تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا. فَقَالَ ﷺ: يَا أَنَسُ، كِتَابُ اللّهِ الْقِصَاصُ. فَرَضِىَ الْقَوْمُ فَعَفَوْا. فَقَالَ ﷺ: إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللّهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللّهِ لأَبَرَّهُ]. أخرجَهُ الْخمسة إلا الترمذى.

2. **(4976)**- *Hz. Enes İbnu Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Halası Rübeyyi', bir genç kızın ön dişini kırmıştı. Ondan affetmesini talep ettiler, kabul etmediler; diyet teklif ettiler, bunu da kabul etmediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gittilerse de, kız tarafı kısas talebinde direndiler. Aleyhissalâtu vesselâm bunun üzerine kısas emretti.*

Enes İbnu'n-Nadr: "Rübeyyi'in dişi kırılır mı? Hayır! Seni hak ile gönderen Zât-ı Zülcelal'e yemin olsun, onun dişi kırılmaz!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselam:

"Ey Enes! Kısas Allah'ın kitabıdır (emridir)" *buyurdular. Bunun üzerine kız tarafı râzı olup, affettiler.*

Aleyhissalâtu vesselam (Enes İbnu'n-Nadr'ı takdir ederek):

"Allah'ın öyle kulları var ki, (bir iş için) Allah'a yemin etse, Allah onu boş çevirmeyip dilediğini yerine getirerek yemininde hânis kılmaz" *buyurdular."* [Buhârî, Diyât 19, Sulh 8, Tefsir, Bakara 23, Tefsir, Maide 6; Müslim, Kasâme 24, (1675); Ebu Dâvud, Diyât 39, (4595); Nesâî, Kasâme 16, (8, 27).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis şu fevaidi ihtiva etmektedir:

★ Kişinin, olacağını zannettiği şeye yemin etmesi caizdir.

★ Böyle bir durumda, dilediği yerine gelen hakkında sena etmek –fitneden emin olunursa– caizdir.

★ Kısasın affı için şefaat müstehabtır.

★ Kısası affetmek de müstehabtır.

★ Kısas veya diyette muhayyerlik, hakk ödeyecek olana değil, hakk alacak olanadır.

★ Diş ve yaralamalarda, kadınlar arasında kısas sâbittir.

★ Diyet hususunda sulh câridir.

★ Diş kırma fiilinde de kısas câridir. Ancak bunun yeri, mislinin icrası mümkün olan hallerdedir. Şöyle ki: Kırılan zabtedilmiştir, aynı miktar, eğe ile câninin dişinden koparılabilecektir.

2- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Enes İbnu'n-Nadr*'ı övmek suretiyle, onun Allah nezdinde, yeminini yerine getirerek mahcubiyetten kurtaracak bir makamı olduğunu ifade etmiştir. Böylece dişi kırılan kız tarafının kalbine, sulh etmeleri hususunda Cenab-ı Hak ilham atmış olmaktadır. Onların sulha yanaşıp, affetmek suretiyle dişte kısasa gitmemeleri bir lutf-u ilâhi olmaktadır ve buna da *Enes İbnu'n-Nadr*'ın yemini müessir olmuştur.

★ KULAK

4977 ١ـــ عن عمران بن حصين رضى اللّه عنهما. [أَنَّ غُلاَماً لِأُنَاسٍ فُقَرَاءَ قَطَعَ أُذُنَ غُلاَمٍ لِأُناسٍ أَغْنِيَاءَ فَأَتَى أَهْلُهُ إِلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَقَالُوا يَارَسُولَ اللّهِ: إِنَّا أُنَاسٌ فُقَرَاءُ. فَلَمْ يَجْعَلْ عَلَيْهِ شَيْئاً].
أَخْرَجَهُ أبو داود والنَّسَائِيُّ.

1. **(4977)**- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Fakirlere ait bir oğlan çocuğu, zenginlere ait bir oğlan çocuğunun kulağını kopardı. Oğlanın ailesi Aleyhissalatu vesselâm'a gelip: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizler fakirleriz!" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm câni tarafa bir ceza takdir et-*

medi." [Ebu Dâvud, Diyât 27, (4590); Nesâî, Kasâme 14, (8, 26).]

AÇIKLAMA:

Gulam kelimesi hem *köle* mânasına gelir, hem de *oğlan çocuğu. Hattâbî,* burada geçen cinayet sahibi gulamın hür olduğuna hükmeder ve der ki:

"Gulâm hür idi, cinayeti de hatâen işlemişti, âkilesi de fakir kimselerdi. Esasen böyle durumlarda âkileden genişlik ve imkân sahipleri yardımcı olur, fakirin bir ödemede bulunması gerekmez. Sanki, hadiste geçen kulağı koparan gulam hürdür. Çünkü köle olsaydı, ailesinin fakirliklerini söyleyerek özür beyan etmelerinin bir mânası olmazdı. Zira âkile, ne âmden işlenen, ne itiraf edilen cinayetlerin diyetini yüklenmediği gibi, kölenin işlediği cinayetin diyetini de yüklenmez. Bu, âlimlerden çoğunun görüşüdür. Amma köle gulam, bir köleye veya hürre karşı cinayet işlese, ehl-i ilmin ekseriyetine göre, cinayeti rakabesindedir."

★ TOKAT

4978 ١ــ عن ابن عباس رضى اللّه عنهما. [أَنَّ رَجُلاً وَقَعَ فِي أَبٍ كَانَ لَهُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَلَطَمَهُ الْعَبَّاسُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ. فَجَاءَ قَوْمُهُ. فَقَالُوا: لَنَلْطَمَنَّهُ كَمَا لَطَمَهُ، فَلَبِسُوا السِّلاَحَ. فَبَلَغَ ذٰلِكَ رسول اللّهِ ﷺ، فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ. وَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ: أَىُّ أَهْلِ الأَرْضِ تَعْلَمُونَ أَكْرَمَ عَلَى اللّهِ؟ فَقَالُوا: أَنْتَ. فَقَالَ: إِنَّ الْعَبَّاسَ مِنِّى وَأَنَا مِنْهُ، لاَ تَسُبُّوا أَمْوَاتَنَا فَتُؤْذُوا أَحْيَاءَنَا. فَجَاءَ الْقَوْمُ، فَقَالُوا: يَارَسُولَ اللّهِ، لاَتَسُبُّوا أَمْوَاتَنَا فَتُؤْذُوا أَحْيَاءَنَا. فَجَاءَ الْقَوْمُ، فَقَالُوا: يَارَسُولَ اللّهِ، نَعُوذُ بِاللّهِ مِنْ غَضَبِكَ، فَاسْتَغْفِرْ لَنَا. أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ.

1. (4978)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* demiştir ki: *" Bir adam, Cahiliye devrinde yaşamış bir atamıza sövmüştü. (Babam) Abbâs radıyallahu anh ona bir tokat aşketti. Bunun üzerine adamın yakınları gelerek:*

"O nasıl tokat aşkettiyse mutlaka biz de ona tokat vuracağız!" dediler ve silahlarını kuşandılar. Bu durum Aleyhissalâtu vesselâm'a ulaştı. Hemen gelip minbere çıktı ve: **"Ey insanlar! Yeryüzü ahalisinden kimin Allah katında en**

mükerrem olduğunu biliyorsunuz?" *buyurdular. Hepsi birlikte:*

"Siz ey Allah'ın Resûlü!" cevabını verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bilesiniz! Abbâs bendendir, ben de ondanım! Ölülerimize sövmeyin, aksi halde dirilerimizi üzersiniz!" *buyurdular. Bunun üzerine halk gelip:*

"Ey Allah'ın Resulü! Senin gadabından Allah'a sığınırız, bizim için mağfiret dileyiverin!" dediler." [Nesâî, Kasâme 21, (8, 33).]

AÇIKLAMA:

Sindî der ki: *"(Hadiste de görüldüğü üzere) sövmek eza vericidir. Bir kimse sövmek suretiyle bir hâdiseyi başlatır ve bu sebeple bâzı nâhoş durumlara maruz kalırsa, karşılaştığı bu eza sebebiyle kısas taleb etmemesi gerekir. Çünkü o hal, başına amelinin cezası olarak gelmiştir."* Yine *Sindî* der ki: *"Hadis, imamın maslahat görmesi halinde kısasın affedilmesini taleb edebileceğine delil vardır."*

ÜÇÜNCÜ FASIL

KISASIN YERİNE GETİRİLMESİ

4979 ١ــ عن ابن مسعود رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّه ﷺ: أَعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً أَهْلُ الإِيمانِ]. أَخرجه أبو داود.

1. **(4979)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Öldürme tarzında insanların en ölçülüsü, iman sahipleridir." [Ebu Dâvud, Cihâd 120, (2666); İbnu Mâce, Diyât 30, (2681, 2682).]

AÇIKLAMA:

Hadis, insan olsun hayvan olsun, öldürme hususunda, en ziyade şefkat ve merhamet duygularıyla hareket ederek, onlara en ölçülü davranacak olanların mü'minler olduğunu ifade etmektedir. Kur'ân'da ve sünnette Allah'ın mahlûkatına tasarruf tarzı hususunda tahdîdler, kayıtlar konmuştur. Mü'minler bu kayıtlara uyar, haddi aşarak haram edilen, yasaklanan tarzlara tevessül etmez. Mesela müsle yasaktır, bir canlıyı hedef yapmak yasaktır, ateşle yakarak öldürmek yasaktır, işkence etmek yasaktır. Bu yasaklar bütün insanlıkça müşterek değerler olarak benimsense bile, bunları kemâl mertebede tatbîk edecek olanlar iman sâhipleridir. Çünkü onlar mahlûkâta başıboş, tesadüfen zuhur etmiş gayesiz eşyalar gözüyle bakmaz. Allah'ın mahlûku olduğunu, san'atı olduğunu, insanlar üzerinde hepsinin hukuku olduğunu, en ziyade hukukun hayvan ve insanlara karşı olduğunu idrak eder, merhamet ve şefkat duygularıyla onlara bakar. Kâfirde ise eşyaya karşı, onu hürmete, saygıya sevkedecek temel bir nokta-i nazar bulunmadığı için onlara, talan edilecek ganimet gözüyle bakar.

Hadis, bu nokta-i nazar farklılıklarını dile getirmektedir.

4980 ٢ــ وعن عبد اللّه بن زيد الأنصارى رضى اللّه عنه قال: [نَهَى رسولُ اللّه ﷺ عَنِ النُّهْبَى وَالْمُثْلَى]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ.

2. **(4980)**- *Abdullah İbnu Zeyd el-Ensarî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm müsle (denen göz çıkarmak, burun, dudak, kulak kesmek, karın deşmek gibi tecâvüzler)den, yağmacılıktan men etti."* [Buhârî, Mezâlim 30, Zebâih 25.]

AÇIKLAMA:

Yağmalama diye tercüme ettiğimiz *nühbâ:* Başkasının malını cehren, rızası hilâfına arsızlıkla almaktır. *Resûlullah* hadiste bunu yasaklamaktadır.

Müsle ise hayvanın veya insanın uzuvlarını kesmektir. Onlar, canlı iken de cansız iken de bu tecavüz yapılabilir. *Resûlullah*, bunu da yasaklamıştır.

Cezası icabı ölüme mahkûm edilse de bu çeşit eziyet ve hakaret verici saldırıları dinimiz yasaklamıştır.

4981 ٣ــ وعن أبى فراس عن عمر رضى اللّه عنه قال: [رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ يُقِصُّ مِنْ نَفْسِهِ]. أَخْرَجَهُ النَّسَائِىُّ.

3. **(4981)**- *İbnu Firâs, Hz. Ömer radıyallahu anh*'tan naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı gördüm, (başkasının lehine olarak) kendi nefsine kısas uyguluyordu."* [Nesâî, Kasâme 23, (8, 34).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah, adâlete verdiği ehemmiyetin bir delili olarak kendisine kısas uygulamıştır. *Hz. Ömer* bu sözleriyle, *Resûlullah*'ın: **"Kimin bende hakkı varsa gelsin alsın, kime haksız olarak vurmuşsam gelsin vursun"** mânasında zaman zaman yaptığı talepleri kasdetmiş olmalıdır. Bu hususta *Ebu Dâvud*'un kaydettiği bir örnek şöyle: "*Ebu Said* anlatıyor: *"Resûlullah bir taksim yapıyordu. Bir adam ilerleyerek geldi ve üzerine eğilip bakmaya başladı. Aleyhissalâtu vesselâm elindeki bir hurma dalını yüzüne dürterek "çekil" dedi. Dal yüzünü kanattı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselam:* **"Gel (aynı şeyi bana yaparak) kısasta bulun!"** *dedi ise de, adam: "Hayır affettim ey Allah'ın Resûlü" dedi."*

Hz. Ebu Bekr ve *Hz. Ömer*'in de, nefislerinde kısas tatbik ettiklerine dair rivayetler gelmiştir. İslâm, idarecilere teşriî ma'suniyet tanımaz.

DÖRDÜNCÜ FASIL

AFFETME HAKKINDA

4982 ١ـ عن أنس رضى اللّه عنه قال: [مَا رَأَيْتُ رسولَ اللّه ﷺ رُفِعَ إِلَيْهِ شَيْءٌ فِيهِ قِصَاصٌ إِلاَّ أَمَرَ فِيهِ بِالْعَفْوِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو داوُدَ وَالنَّسائِي.

1. (4982)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı, kendisine her ne zaman kısas bulunan bir dava getirildiğinde, mutlaka her seferinde affetmeyi emrediyor gördüm.""* [Ebu Dâvud, Diyât 3, (4497); Nesâî, Kasâme 27, (8, 37, 38).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, kısasa giren davalarda, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın daima affetmeyi tavsiye ve teşvîk ettiğini göstermektedir. Kısas cezası ferdin maddi ve mânevî mağduriyetini telâfi etmeyi hedef edinmektedir. Dolayısiyle mazlum ve mağdur taraf affetmek suretiyle bu mağduriyetini mânen telafi etmiş, *"affetmiş olma"*nın şerefiyle manevî doyuma ermiş olabilir. Nitekim başlangıçta da belirtildiği üzere kısas cezası, hâkim tarafından hükme bağlandıktan, yani suç sübût bulup ceza kesinleştikten sonra, mağdur taraf üç şıktan birini tercih edecektir:

1- *Kısas yapmak:* Cana can, göze göz.. yaraya yara şeklinde câniye, cinayetine denk bir ceza vermek.

2- *Diyet:* Can, göz, el vs. her bir uzvun, şeriatçe tesbit edilen maddî bedelinin ödenmesi.

3-*Affetmek:* Ne kısas, ne diyet talep etmeden, câniyi bağışlamak...

Resûlullah, kısas davalarında bu üçüncüyü tavsiye etmekte, buna teşvîk etmektedir. *Şevkânî* der ki: *"Affa teşvîk ve tergîb sahîh hadisler ve Kur'ân-ı Kerîm'in nasslarıyla sabittir. Hülasa affın meşruiyyeti hususunda herhangi bir ihtilaf mevzubahis değildir. İhtilaf, mazlum için hangisi evladır: Zalimini affetmek mi, affı terketmek mi hususundadır."* Nitekim ayette: تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ **"...fakat kim kendi hakkını bağışlarsa, bu onun günahlarına bir kefâ**

olur ve suçlunun cezası düşer.." (Mâide 45) buyrulmuştur. Bir başka ayette de meâlen şöyle buyrulmuştur: "**Kötülüğün karşılığı, ona denk bir cezadır. Fakat kim affeder ve barışı tercih ederse, onun mükâfaatı Allah'a aittir. Şüphesiz ki O zalimleri sevmez**" (Şûrâ 40).

4983 ٢ ـ وعن بريدة رضى اللّه عنه قال: [جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ بِرَجُلٍ فَقَالَ: إِنَّ هٰذَا قَتَلَ أَخِى. قَالَ: اذْهَبْ فَاقْتُلْهُ كَما قَتَلَ أَخَاكَ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ: اتَّقِ اللّهِ وَاعْفُ عَنِّى. فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِأَجْرِكَ وَخَيْرٌ لَكَ وَلِأَخِيكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَخَلَّى عَنْهُ. فَأُخْبِرَ النَّبِىُّ ﷺ فَسأَلَهُ فَأَخْبَرَهُ بِمَا قَالَ لَهُ. قَالَ فَأَعْتِقْهُ، أَمَّا إِنَّهُ كَانَ خَيْراً لَهُ مِمَّا هُوَ صَانِعٌ بِكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. يَقُولُ: يَارَبِّ سَلْ هٰذَا فِيمَ قَتَلَنِى؟]. أَخرجه النسائى.

2. (4983)- *Hz. Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: "*Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a bir adam getirip:*

"*Bu adam kardeşimi öldürdü!" diye şikayette bulundu. Resûllullah da:*

"**Git sen de onu öldür, tıpkı kardeşini öldürdüğü gibi!**" *buyurdular. Adamcağız şikayetçiye:*

"*Allah'tan kork, beni affet! Çünkü af senin için büyük bir ücrete sebeptir. Senin için de, kardeşin için de Kıyamet günü daha hayırlıdır!" dedi. Adam da onu salıverdi. Durum Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a haber verildi. Resûlullah (onu çağırtıp) sordu. Adam (câninin) kendisine söylediklerini haber verdi.*"

(*Râvi* devamla) der ki: "*(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm):* "**Onu azat et! Aslında onu azad etmen, onun için, Kıyamet günü onun sana yapacağından daha hayırlıydı. O gün: "Ey Rabbim! diyecek, şuna sor bakalım, beni niye öldürmüştü?**" [Nesâî, Kasâme 6, (8, 18).]

AÇIKLAMA:

Hadisin son kısmı Nesâî'deki aslından biraz farklı. Asla göre, *Resûlullah*, adamı affı sebebiyle azarlar ve: "**Bu, (onu öldürmen), onun sana Kıyamet günü yapacağından daha hayırlıydı: Ey Rabbim! Buna sor! Beni niye öldürmüştü?" diyecek**" buyurur. *Nesâî*, bu hadisi 4955 numarada kaydettiğimiz *Vâil İbnu Hucr hadisi*nin arkasından kaydeder. *Vâil hadisi*nde *"aff"*a teşvik var, bu-

rada ise, af sebebiyle ayıplama. *Sindî* meseleye şöyle bir açıklama getirir: *"Bu hüküm, kayışlı adamla ilgili hükümden ayrı bir hükümdür. Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm, vahiy yoluyla bu kâtil hakkındaki katlin, önceki vak'adaki kâtil hakkındaki katlden hayırlı olacağını öğrenmiştir. Doğruyu Allah bilir."*

4984 ٣ ـ وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عَلَى الْمُقْتَتِلِينَ أَنْ يَنْحَجِزُوا الأَوْلَى فَالأَولى، وَإِنْ كَانَتْ امْرَأَةً]. أَخْرَجَهُ أبو داود والنَّسَائِيُّ. وعنده: الأَولَ فالأَولَ.

«الْمُقْتَتِلِينَ» بفتح التائين. وبيان ذلك أن يقتل رجل له ورثة رجال ونساء، فأيهم عفا وإن كان امرأة سقط القود واستحقوا الدية، وأراد بالأولى فالأولى الأقرب فالأقرب.

3. **(4984)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Maktulün kısas talep eden velilerine, (katillerden) birini affederek kısastan kaçınmaları gerekir. Kadın dahi olsa, en yakın olan başlasın." [Ebu Dâvud, Diyât 16, (4538); Nesâî, Kasâme 29, (8, 39).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* kısasın düşmesi için, maktûlün vârislerine diyet talep etmelerini tavsiye ediyor. Varislerden sâdece bir tânesi, kısas talebinden vazgeçip diyet talep edecek olsa, kısas düşecek ve hepsinin diyet talebine râzı olması gerekecektir. Diyet talebine razı olacak kimse vârislerden bir kadın bile olsa, kısas düşeceği için, teşvîk edilmektedir.

Hattâbî, hadiste geçen *muktetelîn* tabirinin, burada şu mânâda olma ihtimâline dikkat çeker: *"Maktûl taraf kısas taleb eder, kâtil taraf bundan kaçınır, bu yüzden aralarında harp çıkar. Bu durumda savaşmak zorunda kalan maktul taraf muktetelîndir." Resûlullah* bu halde savaşan maktûl velilerine diyete razı olmalarını tavsiye etmiş olmalıdır.

Maksûdun hasıl olmasında en müessir tarzın, affeden veya diyet talep edenin, maktûlün en yakınlarından birinin olmasıdır. Onun için *Aleyhissalâtu vesselâm,* en yakını buna teşvik etmiştir. Bu yakın, kadın bile olsa, istenen neticeyi hasıl edecektir. *Evzâî* ve *İbnu Şübrüme* gibi bazı âlimler: *"Kadın, kanı affedemez"* demiş ise de cumhur, *"Kadının kan husustındaki affı da caizdir"* demiştir.

KASÂME BÖLÜMÜ

UMUMİ AÇIKLAMA:

Kasâme kelimesi yemin mânasına gelir. Dilimizdeki *kasem* kelimesi de aynı mânada olmak üzere bu kökten gelir. Fıkıh ıstılahı olarak, daha hususi bir yeminin adıdır.

Istılahât-ı Fıkhiye'deki tarifi şöyledir: *"Katili meçhul olan ve üzerinde katil eseri bulunan bir ölünün bulunduğu mahal ahalisinden elli kimsenin veçh-i mahsus üzre yemin etmelerine kasâme denir.*

Bir mahallede veya bir karyede (köyde) veya bir şahsın mülkünde veya meskeninde yahut bir karye veya beldeye ses işitilecek derecede yakın olup, kimsenin mülkünde bulunmayan hâlî bir yerde bir katil (ölü) bulunduğu ve kendisinde –dövülme gibi, gözlerinden kan fışkırması gibi– katledildiğine delâlet eden bir eser görüldüğü halde, kâtili bilinmese; katîlin velileri ise o mahal sâhibinin veya ahalisinin inkârlarına rağmen onların katletmiş olduklarını bilâ beyyine (delîl olmaksızın) dava ve yemin etmelerini talep eylese, bunlardan evliya-i katîlin (ölenin velilerinin) intihab edecekleri elli erkeğe hâkim tarafından yemîn tevcih edilir. Onlardan her biri de "billahi onu ben öldürmedim ve öldüreni de bilmiyorum" diye nam-ı akdes-i ilahîye kasem eder.

Şayet kendisine böyle yemin tevcîh edilenlerden biri, katilin kim olduğunu biliyorsa, o halde "billahi onu ben öldürmedim ve filandan başka öldüreni de bilmiyorum" diye yemin eder.

Kasâme suretiyle yemin edeceklerin adedi elliye bâliğ olmadığı takdirde, kendilerine elliye kadar yemin tekrar tevcîh edilir."

Yine Istılahât-ı Fıkhiye'de açıklandığı üzere, kasâme müessesesi, maktul tarafın mağduriyetini azaltıp yarasını sardığı gibi, ferdleri ve cemiyetleri, kendi mülkleri dahilinde cereyan eden fâili meçhul cinayetlerden sorumlu tutarak teyakkuza ve tedbire sevketmektedir. Ammeye, devlete ait bir arazide cereyan eden böylesi bir cinayetin fidyesini devlet ödemekle, devlet ve amme sorumluları teyakkuza zorlanmış olmaktadır. Böylece hiçbir kimsenin kanı, fâili meçhul

diye heder olmamakta, mağdurları fidyesiz kalmamaktadır. Diğer taraftan cinayetin işlendiği arazi sahipleri yemin suretiyle kısastan kurtulmakta, ceza hafiflemektedir.

Müteakiben görüleceği üzere, kasâme câhiliye devrinde mevcuttu, İslâm bunu ibka etmiştir.

4985 ١ــ عن ابن عباس رضى اللّه عنهما قال: [إِنَّ أَوَّلَ قَسَامَةٍ كَانَتْ فِى الْجَاهِلِيَّةِ لِفِينَا بَنِى هَاشِمٍ كَانَ رَجُلٌ مِنْ بَنِى هَاشِمٍ اسْتَأْجَرَهُ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ فَخِذٍ أُخْرَى، فَانْطَلَقَ مَعَهُ فِى إِبِلِهِ. فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ مِنْ بَنِى هَاشِمٍ، وَقَدِ انْقَطَعَتْ عُرْوَةُ جَوَالِقِهِ. فَقَالَ: أَغِثْنِى بِعِقَالٍ أَشُدُّ بِهِ عُرْوَةَ جَوَالِقِى، لاتَنْفِرُ الْإِبِلُ. فَأَعْطَاهُ عِقالاً فَشَدَّ بِهِ. فَلَمَّا نَزَلُوا عُقِلَتْ الْإِبِلُ إِلاَّ بَعيراً واحِداً فَقَالَ: الّذي اسْتَأْجَرَهُ: مَا بَالُ هٰذا الْبَعيرِ لَمْ يُعْقَلْ. فَقَالَ: لَيْسَ لَهُ عِقَالٌ. فَقَالَ: أَيْنَ عَقَالُهُ؟ وَحَذَفَهُ بِعَصًا كَانَ فِيها أَجَلُهُ فَمَرَّ بِهِ رَجُلٌ مِن أَهْلِ الْيَمَنِ. فَقَالَ: أَتَشْهَدُ الْمَوْسِمَ؟ فَقَالَ: ما أَشْهَدُ، وَرُبَّمَا شَهِدْتُهُ. قَالَ: فَهَلْ أَنْتَ مُبَلِّغٌ عَنِّي رِسالَةً مَرَّةً مِنَ الدَّهْرِ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: إِذا شَهِدْتَ المَوْسِمَ فَنَادِ: يَا لَقُرَيْشٍ؟ فإِذا أَجَابُوكَ؛ فَنَادِ: يَا لَبَنِي هَاشِمٍ، فإِذا أَجَابُوكَ. فَاسأَلْ عَنْ أَبِي طَالِبٍ، فأَخْبِرهُ أَنَّ فُلاَنَاً قَتَلَنِى فِي عِقَالٍ، وَمَاتَ الْمُسْتَأْجَرُ. فَلَّما قَدِمَ الّذى اسْتَأْجَرَهُ أَتَاهُ أَبُو طَالِبٍ. فَقَالَ: مَا فَعَلَ صَاحِبُنَا؟ قَالَ: مَرِضَ فَأَحْسَنْتُ الْقِيَامَ عَلَيْهِ، وَوَلِيتُ دَفْنَهُ. قَالَ: قَدْ كَانَ أَهْلَ ذٰلِكَ مِنْكَ فَمَكَثَ حِيناً ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ الّذى أَوْصَى إِلَيْهِ وَافَى الْمَوْسِمَ. فَقَالَ يَا لَقُرَيْشٍ. قَالُوا: هٰذِهِ قُرَيْشٌ. يَالَبَنِي هَاشِمٍ. قَالُوا: هٰذِهِ بَنُوا هَاشِمٍ. قَالَ: أَيْنَ أَبُو طَالِبٍ؟ قَالُوا: هٰذَا أَبُو طَالِبٍ؟ قَال. أَمَرَنِى فُلاَنٌ أَنْ أُبَلِّغَكَ رِسَالَةً أَنَّ فُلاَناً قَتَلَهُ فِي عِقَالٍ فَأَتَاهُ أَبُو طَالِبٍ. فَقَالَ: اخْتَرْ مِنَّا إِحدَى ثَلاَثٍ.

إنْ شِئْتَ أن تُؤَدِّىَ مِائَةَ مِنَ الْإِبِلِ فَإِنَّكَ قَتَلْتَ صَاحِبَنَا وإنْ شِئْتَ حُلِّفَ خَمْسُونَ مِنْ قَوْمِكَ أنَّكَ لَمْ تَقْتُلْهُ. فَإِنْ أبَيْتَ قَتَلْنَاكَ بِهِ.فَأَتَى قَوْمَهُ فَأَخْبَرَهُمْ. فَقَالُوا نَحْلِفُ فَأَتَتِ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ كَانَتْ تَحْتَ رَجُلٍ مِنْهُمْ، قَدْ وَلَدَتْ مِنْهُ. قالَتْ: يَا أبَا طَالِبٍ أُحِبُّ أَنْ تُجِيزَ ابْنِي هٰذا بِرَجُلٍ مِنْ الْخَمْسِينَ وَلاَ تُصْبَرُ يَمِينَهُ حَيْثُ تُصْبَرُ الْأَيْمَانُ فَفَعَلَ فَأَتَاهُ رَجُلٌ مِنْهُمْ. فَقَالَ: يَا أبَا طَالِبٍ أرَدْتَ خَمْسِينَ رَجُلاً أَنْ يَحْلُفُوا مَكَانَ مِائَةٍ مِنَ الْإِبِلِ يُصِيبُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بَعِيرَانِ، هٰذانِ بَعِيرَانِ، فَاقْبَلْهُمَا مِنِّي وَلاَ تُصْبَرْ يَمِينِي حَيْثُ تُصْبَرُ الْأَيْمَانُ فَقَبِلَهُمَا. فَجاءَ ثَمَانِيَةٌ وَأَرْبَعُونَ فَحَلَفُوا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا: فَوَ الَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ مَا حَالَ الْحَوْلُ وَمِنَ الثَّمَانِيَةِ والْأَرْبَعِينَ عَيْنٌ تَطْرُفُ]. أخرجه البخاري والنسائي.

«القسامَةُ» الإيمان يقسم بها المتهمون على إستحقاقهم دم صاحبهم أو يقسم المتهمون على نفي القتل عنهم، وهو مصدر يقال: أقسم-يقسم-قسماً-وقسامة: إذا حلف.

و «الفخذُ» دون القبيلة.

و «تُجِيزُ ابْنِى» روى بالراء وبالزاى ، ومعناه بالراء تؤمنه منها، وبالزاى تأذن له في ترك اليمين.

و «المجيزُ» هو الذى يقوم بأمر اليتيم.

و «يمينُ الصبر» هي التى يُلْزَمُهَا المأمور بها ويكره عليه ويُحكم عَلَيْهِ بها

1. (4985)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Cahiliye devrinde görülen ilk kasâme hâdisesi, biz, Benî Hâşim içinde cereyan etmişti. Benî Hâşîm'den (Amr İbnu Alkame İbni'l-Muttalib İbni Abdi Menâf adında) bir erkeği, Kureyş'in bir başka koluna mensup (Hıdâş İbnu Abdillah İbni Ebî Kays el-Âmirî adında) bir adam ücretle tutmuştu. (Amr) develerle birlikte (Hıdâş'la) yola çıktı. Benî Hâşîm'den bir kimse ona uğradı. Bu adamın deri çuvallarının ipi kopmuştu.*

"Bana yardım et, ip ver de şu çuvallarıma bağlayayım, develer ürkmesin!" dedi, o da ona bir ip verdi ve onunla çuvalları bağladı. Konakladıkları vakit bir tanesi hariç bütün develer bağlandı. Onu ücretle tutan patron:

"Bu deve niye bağlanmadı?" diye sordu. Öbürü: "Bunu bağlayacak ip yok!" dedi.

"Pekiyi onun bağı nerede?" diye sordu ve efendi hizmetçiye bir sopa fırlattı. Meğerse onun eceli bu değnekte imiş. (Adam yaralanır, fakat daha ölmeden) Yemenli bir zât kendisine uğrar. Yemenliye sorar:

"Sen hacc mevsiminde Mekke'de hazır bulunur musun?"

Adam: "Bazan bulunurum, bazan bulunmam" der. Yaralı ona:

"Benim için bir elçilik yapar mısın?" diye ilave eder. Adam:

"Evet yapar (istediğinizi duyuyurum)" der. Yaralı:

"Sen hacc mevsiminde hazır bulunduğun zaman: "ey Kureyşliler!" diye bağır. Sana "Buyur!" ettikleri vakit: "Ey Hâşimoğulları!" de. Onlar: "Buyur!" edince Ebu Tâlib'i sor. Ona: "Beni falancanın bir ip sebebiyle öldürdüğünü haber ver!" der.

Bunu söyledikten sonra o işçi vefat eder.

Onu ücretle tutan patron, (Mekke'ye) dönünce Ebu Tâlib yanına gelerek (öleni) sorup: "Arkadaşınıza ne oldu?" der. O da:

"Hastalandı, (tedavisi için) elimizden geleni yaptık. (Ama maalesef) öldü, defin işini de ben üzerime aldım!" diye cevap verir. Ebu Talib:

"O, senin bu alâkanı hak etmişti" der. Aradan bir müddet geçer. Sonra ölen ücretlinin vasiyette bulunduğu Yemenli zât hacc mevsiminde gelir ve:

"Ey Kureyşliler!" diye seslenir. (Kureyşliler toplanıp):

"İşte biz Kureyşlileriz!" derler. Bu sefer adam:

"Ey Hâşimoğulları!" der. Onlar:

"İşte biz Benî Hâşimiz!" derler. Adam bu sefer de:

"Ey Ebu Tâlib!" der. Kendisine: "İşte şu Ebu Tâlib'tir!" derler. Adam:

"Bana falan kimse, size bir elçilik (yapmamı, bir haber) tebliğ etmemi söylemişti. O da şu: Onu falan kimse bir ip yüzünden öldürmüş" der. Bunun üzerine Ebu Tâlib ona gidip:

"Bizden üç şeyden birini seç: İstersen yüz deve öde, zira sen bizim adamımızı öldürdün. (Bu iddiamızı inkâr edecek olursan), dilersen, kavminden elli kişi senin öldürmediğine dair yemin etsinler. Bunlara itiraz edecek olursan, biz de seni onun sebebiyle öldüreceğiz.!" der. Adam kavmine gelip durumu haber verir.

"Yemin edelim!" derler. Onlardan bir erkeğe nikâhlı olup, doğum da yapmış olan Benî Haşimli bir kadın gelip:

"Ey Ebu Tâlib! Benim şu oğlumu o elli kişiden bir adam yerine tutmanı, fakat ona, (yeminlerinin yaptırıldığı Ka'be rüknü ile Makam-ı İbrahim arasında) yemin ettirilmemesini talep ediyorum!" der. Ebu Tâlib bu kadının dilediği şekilde hareket eder. Derken onlardan bir başka adam gelir ve:

"Ey Ebu Tâlib! Sen yüz deveye bedel elli kişinin yemin etmesini diledin. Bu durumda her adama iki deve düşüyor. Al şu iki deveyi benim hesabıma kabul et, yeminlerin yapıldığı yerde bana yemin ettirme!" der. Ebu Tâlib bu iki deveyi kabul eder. Kırksekiz kişi de gelip yemin ederler.

İbnu Abbâs radıyallahu anhüma der ki:

"Nefsimi kudret eliyle tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, yeminleri üzerinden bir yıl geçmeden o kırksekiz kişiden hiçbir kımıldayan göz kalmadı (hepsi helâk oldu)." [Buhârî, Menakıbu'l-Ensâr 26; Nesâî, Kasâme 1, (8, 2-4).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cahiliye devrinde cereyan eden *kasâme*ye bir örnek vermektedir. Kasâmenin, katl ithamı halinde, delil yokluğunda, iddiayı nefiy veya isbat maksadıyla başvurulan hususi bir yemin olduğunu *umumî açıklama* kısmında belirtmiş idik.

2- Sadedinde olduğumuz yemin, Ka'be'nin *Haceru'l-Esved Rüknü* ile *Makam-ı İbrahim* arasında cereyan etmiştir. Hadis orada yapılan yalan yeminin süratli şekilde felâket getirdiğini ifade etmektedir.

Bu durumu te'yid eden örneklerden *İbnu Hacer*'in kaydettiği bir diğer rivayete göre: *"Bir grup insan Beyt'in yanında yalan yere yemin etmişti. Sonra oradan çıkıp bir kayanın altına oturdular. Kaya üzerlerine çöktü."*

Bir diğer rivayet şöyle: *"Cahiliye halkı, Harem bölgede bir cürüm işlerlerse cezaları pek çabuk gelirdi."*

Bir diğer örnek de şöyle: *"Cahiliye devrinde bir câriye Ka'be'ye sığındı. Kadının efendisi gelip onu çekti çıkardı. Kadının eli çolak oldu."*

Cahiliye devrinde, Harem'de mazlumun zâlim hakkında yaptığı bedduaya süratle icâbet hâsıl olması meselesiyle ilgili olarak, *Hz. Ömer*'in şu sözü kaydedilmiştir: *"Cahiliye devrinde insanlar ba'si (âhirette dirilmeyi) bilmedikleri için, zulümden kaçınmaları için (Cenab-ı Hak) onlara böyle muamelede bulunuyordu. Ama İslâm geldikten sonra, kısâs Kıyâmet gününe te'hir edildi."*

Tavus'tan gelen bir rivayete göre: *"Harem'de işlenen bir kötülüğün cezasının hemen verileceği zamanın gelmesi yakındır."* Bu rivayet Kıyamet'e yakın, ilmin yeryüzünden kabzedilmesiyle, insanların şer'î meseleleri unutmaları sonucu, eski halin döneceğine bir işaret kabul edilmiştir.

4986 ٢ ـــ وعن أبي سلمة بن عبد الرحمن، وسليمان بن يسار عن رجل من أصحاب رسولِ اللهِ ﷺ [أنَّ النَّبيَّ ﷺ أَقَرَّ الْقَسَامَةَ عَلَى مَا كَانَتْ عَلَيْهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَقَضَى بِهَا بَيْنَ نَاسٍ مِنَ الأَنْصَارِ فِي قَتِيلٍ ادَّعَوْهُ عَلَى يَهُودِ خَيْبَرَ]. أخرجه مسلم والنسائي

2. **(4986)**- *Ebu Seleme İbnu Abdirrahmân* ve *Süleyman İbnu Yesâr*, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bir sahabisinden naklen anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, kasâmeyi cahiliye devrindeki şekliyle takrîr edip kabul etti. Hatta, Hayber yahudileri aleyhine dava ettikleri bir ölü için Ensârdan bir kısım insanlar arasında kasâmeye hükmetti."* [Müslim, Kasâme 8, (1670); Nesâî, Kasâme 2, (8, 5).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kasâme ile ilgili âdabın cahiliye devrinde cereyan eden şekliyle İslâm'a dahil edildiğini, tâdilat yapılmadığını ifade etmekte, ayrıca *Resûlullah*'ın bir katl hâdisesinin hallini kasâme usulüyle yaptığını göstermektedir: Ensârdan bir zat, *Cübbi'l-Yehûd*'da ölü olarak bulunur. Ensâr, bunun yahudiler tarafından

öldürüldüğünü iddia ederek diyet talep ederler. Yahudiler iddiayı reddedince *Resûlullah kasâmeye* hükmeder.

4987 ٣ـــ وعن سهل بن أبي حثمة قال: [انْطَلَقَ عَبْدُ اللّهِ بنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ إبْنُ مَسْعُودٍ إلى خَيْبَرَ، وَهِيَ يَوْمَئِذٍ صُلْحٌ فَتَفَرَّقَا، فَأتَى مُحَيِّصَةُ إلى عَبدِ اللّهِ ابنِ سَهْلٍ وَهُوَ يَتشَحَّطُ في دَمِهِ قَتِيلاً فَدَفَنَهُ. ثُمَّ قَدِمَ الْمَدِينَةَ. فَانْطَلَقَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ سَهْلٍ وَمُحَيِّصَةُ وَحُوَيِّصَةُ ابْنَا مَسْعُودٍ إلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ. فَذَهَبَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ يَتَكَلَّمُ. فقَالَ ﷺ: كَبِّرْ كَبِّرْ، وَهُوَ أحْدَثُ الْقَوْمِ فَسَكَتَ فَتَكَلَّمُوا. فقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أتَحْلِفُونَ خَمْسِينَ يَمِيناً وَتَسْتَحِقُّونَ دَمَ صَاحِبِكُمْ؟ قَالُوا، كَيْفَ نَحْلِفُ، وَلَمْ نَشْهَدْ وَلَمْ نَرَ؟ قَالَ: فَتُبْرِئُكُمْ يَهُودُ بِخَمْسِينَ يَمِيناً. قالُوا: كَيْفَ نَأْخُذُ أيْمَانَ قَوْمٍ كُفَّارٍ؟ فعقَلَهُ رَسُول اللّهِ ﷺ مِنْ عِنْدِهِ]. أخرجه الستة.

قوله: «يتشحط» أى يضطرب

وقوله: «كبِّر» أمر بتقديم الاكبر في الكلام

3. **(4987)**- *Sehl İbnu Ebî Hasme* anlatıyor: "*Abdullah İbnu Sehl ve Muhayyısa İbnu Mes'ûd Hayber'e gittiler. O günlerde Hayber'le sulh yapılmıştı. Onlar (hususî işleri için) birbirlerinden ayrıldılar.*

Muhayyısa, Abdullah İbnu Sehl'e rastladı; kan revan içindeydi, son nefeslerini verdi. Muhayyısa, arkadaşını orada defnetti ve Medine'ye döndü. Mes'ud'un iki oğlu Muhayyısa ve Huvayyısa, Abdurrahman İbnu Sehl ile birlikte (durumu haber vermek üzere) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gittiler. Yaşça hepsinin küçüğü olan Abdurrahman konuşmaya başladı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:

"Büyüğü büyükle, büyüğü büyükle!" *diyerek müdahale etti. Bunun üzerine o sustu, öbürleri anlattılar. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Elli yemin yapıp arkadaşınızın diyetini hak etmek ister misiniz?" *bu-*

yurdular. Onlar:

"Nasıl yemin ederiz, ne şâhid olduk, ne de gördük!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Yahudiler elli yeminle sizi tebrie etsinler mi?" *buyurdular. Onlar:*

"Biz kâfir insanların yeminine nasıl itibar ederiz?" dediler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm onların bu halleri üzerine, adamın diyetini kendi nezdinden ödedi." [Buhârî, Diyât 22, Sulh 7, Cizye 12, Edeb 89, Ahkâm 38; Müslim, Kasâme 1, (1669); Muvatta, Kasâme 1, (2, 877, 878); Ebu Dâvud, Diyât 8, 9, (4520, 4521, 4523); Tirmizî, Diyât 23, (1422); Nesâî, Kasâme 3, (8, 5-12).]

4988 ٤ ـ وعن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده. [أنَّ إِبْنَ مُحَيِّصَةَ الأَصْغَرَ أصْبَحَ قَتِيلاً عَلَى أَبْوَابِ خَيْبَرَ. فقَالَ رَسُول اللّهِ ﷺ: أَقِمْ شَاهِدَيْنِ عَلَّى مَنْ قَتَلَهُ أَدْفَعْهُ إِلَيْكَ بِرُمَّتِهِ . قَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ، مِنْ أَيْنَ نُصِيبُ شَاهِدَيْنِ؟ فَإِنَّمَا أَصْبَحَ قَتِيلاً عَلَى أَبْوَابِهِمْ.قَالَ: فَتَحْلِفُ خَمْسِينَ قَسَامَةً. فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ وَكَيْفَ أَحْلِفُ عَلَى مَا لاَ أَعْلَمُ؟ فَقَالَ ﷺ: فَتَسْتَحْلِفُ مِنْهُمْ خَمْسِينَ قسامَةً. فقَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ فَكَيْفَ نَسْتَحْلِفُهُم وَهُمُ الْيَهُودَ فَقَسَّمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ دِيَتَهُ عَلَيْهِمْ وأَعَانَهُمْ بِنِصْفِهَا]. أخرجه النسائي

4. (4988)- *Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Muhayyisa'nın küçük oğlu Hayber'in kapısı önünde maktul bulundu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öldüren hakkında iki şâhid bul, kâtili sana ipiyle teslim edeyim!" *buyurdu. Muhayyısa:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz nereden iki şâhid bulalım? Zira, onların kapıları önünde katledildi" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyleyse elli kere kasâme yemini edersin" *buyurdular. Muhayyısa:*

"Ey Allah'ın Resûlü dedi, ben bilmediğim bir kimse hakkında nasıl yemin ederim?" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onlardan elli kasâme yemini talep edersin" *buyurdular. Muhayyısa:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Onlar yahudidir, biz onlara nasıl yemin teklif ederiz?" dedi. Bunun üzerine ölenin diyetini Aleyhissalâtu vesselâm onlara (yahudilere) hükmetti ve yarısıyla onlara yardımda bulundu." [Nesâî, Kasâme 4, (8, 12).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen hadislerin ikisi de birbiri içine giren aynı meseleye temas ettikleri için açıklamasını müşterek yapacağız ve izaha muhtaç birkaç noktaya temas edeceğiz:

★ *Rümme*, ip demektir. Hadiste, kısas yapılmak veya öldürülmek üzere götürülen kimseye bağlanan ip ifade edilmiştir. Bu ipin mücrimin kaçmaması için bağlandığı açıktır. Cahiliye devrinde, bir adam devesini satmış, boynunda ipi de varmış. Müşteri: *"Deveyi ipiyle ver!"* demiş. O da *"İpiyle verdim!"* demiş, böylece *ipiyle* demek olan بِرُمَّتِهِ tâbiri *tamamiyle, hepsi* mânasına gelen bir deyim olmuş.

★ Hadis, kasâmenin olması için mağdur tarafın kasâme talep etmesini ifade etmektedir. Ülema diğer şartlar meyanında: Faili meçhul ölünün insan olmasını şart koşar, hayvan vs. hakkında kasâme olmayacağını belirtirler. İnsan olunca zımmî, müslüman, hür, köle, çocuk, kadın ayırımı yapmazlar, herkes için kasâmenin gereğine hükmederler. Ayrıca kasâmeye, itham edilenlerin suçu inkâr etmeleri hâlinde başvurulur.

★ Ölü, belli bir şahsa veya belli bir köye, mahalleye ait değil de ammeye ait ise, kasâme olmazsa da diyet olur ve mağdur tarafa ödeme *Beytü'l-Mal* (devlet hazinesi)'den yapılır.

★ Kasâmenin meşruluğunda ihtilaf yoktur. Fakat onunla nasıl amel edileceği hususunda bazı ihtilaflar vardır. Fıkıh kitaplarında bu hususlar görülebilir.

Kaydedilen hadislerde görülen bir ihtilaf, kasâmede kime yemin ettirileceği hususudur. Cumhûr –ki *İmam Şâfi'î* ve *Mâlik* de burada yer alır– yeminin mirasçılara verdirileceğini söylerler. Onlara göre mirasçılar, elli yemin verirlerse hak sahibi olurlar.

Kasâmede kısası meşru addetmeyip *"diyetle iktifa edilir"* diyenlere göre, yemin önce davalı tarafa teklif edilir. Davalı yemin etmezse, dâvacı tarafa yemin ettirilir.

★ *İmam Azam*, Kûfe ulemâsının çoğu ve *Süfyan-ı Sevrî*'ye göre, maktulün bir mahalle veya köyde bulunması ve bir de üzerinde öldürülme izi görülmesi, kasâme gerektirir. *İmam Mâlik, İmam Şâfi'î, İmam Ahmed, Dâvud-u Zahirî*,

Leys ve bir kısım başka âlimlere göre, maktulün sırf bir kavmin mahalle, kabile veya mescidinde bulunması ile kasâme sabit olmaz, bu katl heder sayılır. Bu, bir kimse tarafından işlenmiş, mahallenin suçlanması için buraya atılmış bir cinayet de olabilir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVAİD:

★ *Kasâme ile sadece diyet icabeder, kısas gerekmez* diyenlere bu hadis delildir.

★ Faziletçe eşitlik hâlinde, yaşlı olana öncelik tanınır.

★ Kasâme hak bir metoddur.

★ Kâfir ve fâsığın yeminine itibar edilir.

★ Gaib aleyhine hüküm verilebilir. Kan davasında hasmın huzuru şart değildir.

★ Müslümanla kâfir arasındaki davalar İslâm kanunlarına göre çözüme bağlanır.

★ Zann-ı gâlibe dayanarak yemin edilebilir.

★ Kasâmenin cari olmadığı durumda, beytü'l-mal'den diyet ödenir.

4989 ٥ــ وعنه أيضاً عن ابيه عن جده قال: [قَتَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِالْقَسَامَةِ رَجُلاً مِنْ بَنِي نَضْرِ بْنِ مَالِكٍ بِبَحْرَةِ الرُّغَاءِ عَلَى شَطِّ لِيَّةِ الْبَحْرَةِ، فَقَالَ الْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ مِنْهُمْ]. أخرجه أبو داود

«البَحْرَةُ» البلدة

5. (4989)- Yine *Amr İbnu Şuayb an ebîhi an ceddihî* tarikinden anlatıldığına göre, "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Liyyetü'l-Bahre nâm mevkiin kenarında yer alan Bahretu'r-Ruğâ'da meskûn Benî Nadr İbni Mâlik kabilesinden bir adamı kasâme yoluyla öldür(t)dü ve:*

"Katil de maktûl de kendilerinden!" "*buyurdu.*" [Ebu Dâvud, Diyât 8, (4522).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın kasâme yoluyla kısasa da yer verdiğini ifâde etmektedir. Ancak hadisin muzdarib olduğu, ibarede birkısım takdim ve te'hirler bulunduğu şarihler tarafından belirtilmiştir. Teysir *Müellifi*, hadisin Sünen'deki aslında yer alan ve bazı ihtilaflara işaret eden *Ebu Dâvud*'un hadis hakkındaki notunu buraya almamıştır. Teknik bir teferruat olduğu için biz de temas etmeyeceğiz.

2- *Zürkânî*'nin Muvatta Şerhi'nde kaydına göre *Ömer İbnu Abdilaziz* ve *Abdullah İbnu'z-Zübeyr radıyallahu anhüm* bu hadisle amel etmişlerdir.

MUDARABE BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Teysir'in aslında *Kırâz* diye isimlendirilmiş olan bu bölümün ismini *mudârabe* diye değiştirdik. Çünkü *kırâz* kelimesi dilimizde bilinmez. Esasen *kırâz* da *mudârabe* demektir. Hicaz ülemasının kırâz dediği şeye Irak ülemâsı *mudârabe* demiştir.

Zürkânî'nin açıkladığı üzere, Irak ülemâsı, kelimeyi وَاِذَا ضَرَبْتُمْ فِى الاَرْضِ **"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman..."** (Nisa 101) ve وَاٰخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِى الاَرْضِ **"Bir kısmınız, Allah'ın lütfundan rızkını aramak için yeryüzünde dolaşacak..."** (Müzzemmil 20) âyetlerinden almıştır. Hadiste لَو جَعَلْتُهُ قِرَاضاً ibaresinin gelmiş olması da, bu tâbirin *Hicaz*'da müstâmel bir lügat olduğunu gösterir.

Mudârabe (kırâz) cahiliye devrinde cârî olan ticârî bir ortaklık çeşidi idi. İslâm aynen benimsemiştir. Hatta *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* kendisine henüz peygamberlik gelmezden önce, *Hz. Hatice radıyallahu anhâ* ile mudârabede bulunmuştur. Tıpkı diyet gibi, bu tatbikat herkes tarafından rivayet edilmiştir. Meşruiyyetinde herhangi bir şüphe mevzubahis değildir.

Bu kısa açıklamadan sonra mudarabeyi kısaca: *"Bir taraftan sermaye, diğer taraftan sây ve amel (çalışma) olmak üzere akdedilen bir nevi şirket, ticârî bir ortaklık"* diye tarif edebiliriz. Bu şirkette sermayeyi kullanıp çalışan ortağa *mudârib* denir.

İbnu Abdilberr: "*"Mudarabenin amel edilmiş olan bir sünnet olduğu hususunda ülemâ icma etmiştir"* dedikten sonra, *Hz. Ömer, Abdullah İbnu Ömer, Hz. Aişe, İbnu Mes'ud* gibi büyük sahâbîlerin: *"Yetimlerin mallarını ticarette çalıştırın, zekât yiyip tüketmesin"* dediklerini ve onların, yetimlerin mallarını mudârabe usulüyle çalıştırdıklarını belirtir.

4990 ١ــ عن زيد بن أسلم عن أبيه قال: [خَرَجَ عَبْدُ اللّهِ وَعُبَيْدُ اللّهِ ابْنَا عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ فِى جَيْشٍ إلى الْعِرَاقِ. فَلَمَّا قَفَلاَ مَرَّا

عَلَى أَبِى مُوسَى الْأَشْعَرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ وَهُوَ أَمِيرُ الْبَصْرَةِ فَرَحَّبَ بِهِمَا وَسَهَّلَ. ثُمَّ قَالَ: لَوْ أَقْدِرُ لَكُمَا عَلَى أَمْرٍ أَنْفَعُكُمَا بِهِ لَفَعَلْتُ؟ ثُمَّ قَالَ: بَلَى، هٰهُنَا مَالٌ مِنْ مَالِ اللّٰهِ أُرِيدُ أَنْ أَبْعَثَ بِهِ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَأُسْلِفَكُمَاهُ، فَابْتَاعَا بِهِ مِنْ مَتَاعِ الْعِرَاقِ ثُمَّ تَبِيعَانِهِ بِالْمَدِينَةِ، فَتُؤَدِّيَانِ رَأْسَ الْمَالِ إِلَى أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَيَكُونُ لَكُمَا الرِّبْحُ. فَقَالاَ: وَدِدْنَا، فَفَعَلَ. وَكَتَبَ إِلَى عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنْ يَأْخُذَ مِنْهُمَا الْمَالَ. فَلَمَا قَدِمَا بَاعَا فَأَرْبَحَا فَلَمَّا دَفَعَا ذٰلِكَ إِلَى عُمَرَ، قَالَ: أَكُلُّ الْجَيْشِ أَسْلَفَ مِثْلَ مَا أَسْلَفَكُمَا. فَقَالاَ: لاَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: إِبْنَا أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَأَسْلَفَكُمَا. أَدِّيَا الْمَالَ وَرِبْحَهُ. فَأَمَّا عَبْدُ اللّٰهِ فَسَكَتَ، فَأَمَّا عُبَيْدُ اللّٰهِ فَقَالَ: مَا يَنْبَغِى لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ هٰذا؛ أَرَأَيْتَ لَوْ نَقَصَ الْمَالُ أَوْ هَلَكَ ضَمَنَّاهُ. فَقَالَ: أَدِّيَا الْمَالَ وَرِبْحَهُ فَسَكَتَ عَبْدُ اللّٰهِ. فَرَاجَعَهُ عُبَيْدُ اللّٰهِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ جُلَسَائِهِ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ؛ لَوْ جَعَلْتَهُ قِرَاضاً؟ فَقَالَ: عُمَرُ قَدْ جَعَلْتُهُ قِراضاً، أَدِّيَا الْمَالَ وَرِبْحَهُ. فَسَكَتَ عَبْدُ اللّٰهِ فَرَاجَعَهُ عُبَيْدُ اللّٰهِ فَأَخَذَ رَأْسَ الْمَالِ وَنِصْفَ رِبْحِهِ. وَأَخَذَ عَبْدُ اللّٰهِ وَعُبَيْدُ اللّٰهِ نِصْفَ رِبْحِ الْمَالِ]. أخرجه مالك

1. **(4990)**- *Zeyd İbnu Eslem radıyallahu anh* babasından naklen anlattığına göre, *"Ömer İbnu'l-Hattab'ın iki oğlu Abdullah ve Ubeydullah radıyallahu anhüm, Irak'a giden bir orduya katılıp sefere çıktılar. Bu seferde, Basra emîri olan Ebu Mûsa el-Eş'arî radıyallahu anh'a uğradılar. Ebu Musa onlarla merhabalaşıp, kolaylık diledikten sonra:*

"Size faydası dokunacak bir şey yapabilmeyi ne kadar isterdim!" dedi ve az sonra hatırladı: "Evet evet! Şurada Allah'ın malından mal var. Onu Emîrü'l-mü'minîn (Hz. Ömer)'e göndermek istiyorum. Ben onu size karz olarak vereyim. Siz onunla Irak mallarından satın alın, sonra da Medine'de satın. Sermayeyi

emîru'l-mü'minîn'e ödeyin, kâr da sizin olsun!" dedi. Abdullah ve Ubeydullah:

"Bunu yapmak isteriz" dediler ve yaptılar. Ebu Musa, Hz. Ömer radıyallahu anhüma'ya onlardan malı almasını yazdı.

Medine'ye geldikleri vakit malı sattılar, kâr ettiler. Parayı Hz. Ömer'e verdikleri zaman:

"Ebu Musa, her askere size yaptığı gibi borç veriyor mu?" diye sordu. Oğulları, "Hayır!" dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer:

"Emîru'l-mü'minîn'in iki oğlu olduğunuz için borç vermiş. (Olmaz böyle şey!) Sermayeyi de, kârı da getirin!" diye gürledi. Abdullah sükût etti. Ubeydullah ise:

"Ey Emîru'l-mü'minîn, bu davranış sana yakışmaz! Eğer bu sermaye noksanlaşsa veya kaybolsa idi, biz tazmîn edecektik" dedi. Fakat Hz. Ömer:

"Kârı da getirin!" diye ısrar etti. Abdullah yine sesini çıkarmadı. Ubeydullah (önceki söylediklerini tekrar ederek) karşılık verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer'in meclis arkadaşlarından bir adam:

"Ey Emîru'l-mü'minîn! Bunu mudârabe saysan!" teklifinde bulundu. Hz. Ömer de:

"Evet, onu mudarabe kıldım!" deyip, sermayeyi ve kârın yarısını aldı. Abdullah'la Ubeydullah da diğer yarısını aldılar." [Muvatta, Kırâz 1, (2, 687, 688).]

4991 ٢ ـــ وعن العلاء بن عبد الرحمن عن أبيه عن جده. [أَنَّ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ: أَعْطَاهُ مَالاً قِرَاضاً يَعْمَلُ فِيهِ عَلَى أَنَّ الرِّبْحَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه مالك

2. (4991)- *Alâ İbnu Abdirrahmân* babası vasıtasıyla dedesi (*Yakub el-Medenî*)'den naklediyor: *"Osmân İbnu Affân kendisine, çalıştırması için, mudârabe olarak mal verdi ve kâr ikisinin oldu."* [Muvatta, Kırâz 2, (2, 688).]

AÇIKLAMA:

1- Sermaye birinden, onu çalıştırıp ticâret yapma işi bir diğerinden olmak suretiyle teşkil edilen ve mudârabe (veya kırâz) denilen ticarî şirkete ashabtan iki örnek görmekteyiz. *İmam Mâlik,* bunları, mudârabeye sahabe devrinden ör-

nek göstermek maksadıyla kaydetmiş olmalıdır. Çünkü bu meseleye âyet ve merfu sünnette rastlanmaz.

2- *Hz. Ömer radıyallahu anh, Ebu Musa*'nın davranışından, kendi çocuklarına hususî muâmele ile kayırma gördüğü için devlet malıyla elde edilen kârı da hazineye almak istiyor. Ancak *Ubeydullah*, bunu borç olarak almış olduklarını, kaybı veya ziyâna uğraması halinde tazmin edeceklerini, dolayısıyla kârının kendilerinin olması gerektiğini istidlal ediyor. *Zürkâni, Ubeydullah*'ın, babasına yaptığı itirazın *ukûk* ve saygısızlık olmadığını, dolayısıyla bu itiraz ve ihticacda ne babalık ne de halifelik hakkına bir halel gelmediğini belirtir. *"Nass olmayan yerde ihticaca cevaz vardır"* der.

3- Meseleyi çözüme kavuşturan zâtın *Abdurrahman İbnu Avf radıyallahu anh* olduğu belirtilmiştir. O, kendisine sorulmadan fetva vermiş ve fetvası kabul görmüştür. Bu kabul, *Hz. Ömer*'in mudârabe tarzındaki şirketin meşruluğunu te'yid etmesi demektir. Hâdisenin birçok sahabenin hayatta oldukları bir zamanda cereyan etmesi, buna herhangi bir itiraz da gelmemesi mudârabenin meşruluğuna delil kabul edilmiştir.

★ Bazı âlimler: *"Bu muamele İslâm'da ilk mudârabedir"* demiştir. Bazıları da bunun değil, bir başka hadisenin ilk olduğunu söyler. Şöyle ki: *Hz. Ömer*, ticaretten anlamayan kimseleri çarşıdan çıkarır. Bunlar arasında *Ya'kub Mevla'l-Huraka* da vardı. Onun halini yakinen bilen *Hz. Osman radıyallahu anh* kendisine sermaye verip çarşıya oturtur ve ortak olarak ticaret yaptırır. İşte bu hâdisenin ilk mudârabe örneğini teşkil ettiği de söylenmiştir.

KISSALAR BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Kıssa dilimize de girmiş bir kelimedir; fıkra, hikâye gibi mânalara gelir. *Kıssadan hisse* tâbirini sıkça kullanırız. Şu halde ibretli, muhayyel hikâyelere *kıssa* dediğimiz gibi, eski devirlerde yaşamış peygamberlerin, velilerin, kahramanların... hikâyelerine de kıssa deriz. Kur'ân-ı Kerîm'de birçok peygamberlerin kıssaları vardır. *Hz. Yusuf*'la ilgili olan, *ahsenü'l-kısas* yani kıssaların en güzeli olarak tavsîf edilir (Yusuf 3). Bir surenin ismi de *Kasas*'dır yani *kıssalar*... Kur'ân'da peygamberler dışında *Hz. Lokman, Hz. Hızır, Ashab-ı Kehf, Kârun* gibi başka kimselerin kıssalarına da yer verilmiştir.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hadisleri kıssa yönüyle daha zengindir. Bir kısım peygamberlerle ilgili olarak Kur'ânî ve gayr-ı Kur'ânî kıssalar anlatıldığı gibi, Kur'ân'da hiç yer verilmeyen bazı eşhasın kıssaları da anlatılır. Bunlardan birkısmı örnek kişilerin, birkısmı da kötü kişilerin kıssasıdır. Bazan cennet ve cehennemin tefâhuru, hayvanların konuşması gibi daha farklı kıssalara da rastlanır. Hepsi hisseler alınacak derslerle doludur. Sırf eğlence olsun diye anlatılan kıssa mevcut değildir. *Resûlullah*, ihtiva ettiği ahlakî değerler sebebiyle israîlî kıssalar da anlatmış ve İsrâiliyatın anlatılmasına cevaz vermiştir. İsrailiyat tenkîd edilirken ölçüyü kaçırmamak, *Resûlullah*'ın da buna yer verdiğini bilmek gerek.

Yüce hakikatler, anlaşılması zor ve gâmız meseleler, kıssalar yoluyla müşahhas, herkesin ve hatta en âmî bir kimsenin bile anlayabileceği bir hale getirilmekte, âdeta sahneye konmaktadır. Bu tarza, taşıdığı ta'limî (didaktik) değer sebebiyle eskiden beri bütün dinî kitaplarda yer verilmiştir. Şu halde kıssaya genişçe yer verme hâdisesi İslâm'a has bir metod değildir. *İncil* ve *Tevrat* gibi diğer mukaddes kitaplarda da mevcuttur. Telkin ve öğretimde kıssa anlatımının ehemmiyetini idrak eden laik çevreler de günümüzde kıssa edebiyatına çocuk, büyük her çeşit insan seviyesinde yer vermektedir. Roman bile bir kıssalar dizisinden meydana gelen bir büyük kıssa olarak tarif edilebilir.

Burada maksadımız edebî san'atlar hakkında yorum veya tahlilde bulunmak değildir. Ancak dinî mesajın, ahlakî ideallerin halka intikalinde kıssanın mühim ve müessir bir vasıta olduğuna dikkat çekmek istiyoruz. Bu sebeple bütün ilahî kitapların ve peygamberlerin kıssalara yer verdiğini, dolayısiyle günümüz şartlarında, dinî öğretim ve ahlakî terbiyede bu tekniğin yeterince kullanılması, işlenmesi, geliştirilmesi gereğine dikkat çekiyoruz.

Sadedinde olduğumuz bölümde, sünnette gelen kıssalardan çok az bir kısmına yer verilmiş olduğunu bilmemiz gerekir.

★ HZ. İBRAHİM VE HZ. İSMAİL ALEYHİMASSELAM'IN KISSALARI

4992 ١ ـ عن ابن عَبّاس رضي اللّه عنهما قال: [أَقْبَلَ إِبْرَاهِيمُ بِإِسْمَاعِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ وَأُمِّهِ وَهِىَ تُرْضِعُهُ، مَعَهَا شَنَّةٌ، حَتَّى وَضَعَهَا عِنْدَ الْبَيْتِ عِنْدَ دَوْحَةٍ فَوْقَ زَمْزَمَ فِى أَعْلَى الْمَسْجِدِ، وَلَيْسَ بِمَكَّةَ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ، وَلَيْسَ بِهَا مَاءٌ، فَوَضَعَهُمَا هُنَاكَ وَوَضَعَ عِنْدَهُما جَرَاباً فِيهِ تَمْرٌ وَسِقَاءً فِيهِ مَاءٌ. ثُمَّ قفى إبراهيمُ مُنْطَلِقاً فَتَبِعَتْهُ أُمُّ إسْمٰعِيلَ. فَقَالَتْ: يَا إِبْرَاهِيمُ: أَيْنَ تَذْهَبُ وَتَتْرُكُنَا بِهٰذا الْوَادِى الَّذِى لَيْسَ فِيهِ أَنِيسٌ وَلاَ شَىْءٌ. فَقالتْ لهُ ذَلِكَ مِرَاراً، وَجَعَلَ لاَ يَلْتَفِتُ إِلَيْهَا. فَقَالَتْ لَهُ: اَللّٰهُ أَمَرَكَ بِهٰذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَتْ إِذاً لاَ يُضَيِّعُنَا، ثُمَّ رَجَعَتْ فَانْطَلَقَ إِبْرَاهِيمُ، حَتَّى إِذَا كَانَ عِنْدَ الثَّنِيَّةِ حَيْثُ لاَ يَرُونَهُ، اِسْتَقْبَلَ بِوَجْهِهِ الْبَيْتَ، ثُمَّ دَعَا بِهٰؤُلاَءِ الدَّعَوَاتِ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ. فَقَالَ: رَبِّ إِنِّى أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيرِ ذِى زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ، حَتَّى بَلَغَ يَشْكُرُونَ. وجَعَلَتْ أُمُّ إِسْمَاعِيلَ تُرْضِعُهُ وَتَشْرَبُ مِنْ ذَلِكَ الْمَاءِ. فَلَمَّا نَفِذَ مَا فِي السِّقَاءِ عَطِشَتْ وَعَطِشَ وَلَدُهَا وَجَعَلَتْ تَنْظُرُ إِلَيْهِ يَتَلَوَّى، أَوْ قَالَ يَتَلَبَّطُ. فَانْطَلَقَتْ كَرَاهِيَةَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَيهِ، فَوَجَدَتِ الصَّفَا أَقْرَبَ

جَبَلٍ يَلِيهَا. فَقَامَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ اسْتَقْبَلَتِ الْوَادِى تَنْظُرُ، هَلْ تَرَى أَحَداً.
فَلَمْ تَرَ أَحَداً. فَهَبِطَتْ مِنَ الصَّفَا، حَتَّى بَلَغَتِ الْوَادِىَ رَفَعَتْ طَرَفَ
دِرْعِهَا ثُمَّ سَعَتْ سَعْىَ الْإِنْسَانِ الْمَجْهُودِ. حَتَّى جَاوَزَتِ الْوَادِىَ ثُمَّ
أَتَتِ الْمَرْوَةَ فَقَامَتْ عَلَيْهَا، فَنظَرَتْ هَلْ تَرَى أَحَداً؟ فَلَمْ تَرَ أَحَداً
فَفَعَلَتْ ذٰلِكَ سَبْعاً. فَذٰلِكَ سَعْىُ النَّاسِ بَيْنَهُمَا. فَلَمَّا أَشْرَفَتْ عَلَى
الْمَرْوَةِ سَمِعَتْ صَوْتاً فَقَالَتْ: صَهْ، تُرِيدُ نَفْسَهَا. ثُمَّ تَسَمَّعَتْ فَسَمِعَتْ
أَيْضاً. فَقَالَتْ: قَدْ أَسْمَعْتَ إِنْ كَانَ عِنْدَكَ غِوَاثٌ. فَإِذَا هِىَ بِالْمَلَكِ
عِنْدَ مَوْضِعِ زَمْزَمَ، فَبَحَثَ بِعَقِبِهِ، أَوْ قَالَ بِجَنَاحِهِ. حَتَّى ظَهَرَ الْمَاءُ
فَجَعَلَتْ تُحَوِّضُهُ، وَتَقُولُ بِيَدِهَا هٰكَذَا، وَجَعَلَتْ تَغْرِفُ مِنَ الْمَاءِ فِى
سِقَائِهَا وَهُوَ يَفُورُ بَعْدَمَا تَغْرِفُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا.
قَالَ ﷺ: يَرْحَمُ اللّٰهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ لَوْ تَرَكَتْ زَمْزَمَ، أَوْ قَالَ:
لَوْ لَمْ تَغْرِفْ مِنَ الْمَاءِ لَكَانَتْ زَمْزَمُ عَيْناً مَعِيناً. فَشَرِبَتْ وَأَرْضَعَتْ
وَلَدَهَا. فَقَالَ لَهَا الْمَلَكُ: لاَ تَخَافُوا الضَّيْعَةَ، فَإِنَّ لِلّٰهِ تَعَالَى هٰهُنَا بَيْتاً
يَبْنِيهِ هٰذَا الْغُلاَمُ وَأَبُوهُ، وَإِنَّ اللّٰهَ لاَ يُضِيعُ أَهْلَهُ. وكَانَ الْبَيْتُ مُرْتَفِعاً
مِنَ الْأَرْضِ كَالرَّابِيَةِ، تَأْتِيهِ السُّيُولُ فَتَأْخُذُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ،
فَكَانَتْ، كَذٰلِكَ حَتَّى مَرَّتْ بِهِمْ رُفْقَةٌ مِنْ جُرْهُمٍ مُقْبِلِينَ مِنْ طَرِيقِ
كَدَاءَ فَنَزَلُوا فِي أَسْفَلِ مَكَّةَ فَرَأَوْا طَائِراً عَائِفاً. فَقَالُوا: إِنَّ هَذَا الطَّيْرَ
لَيَدُورُ عَلَى مَاءٍ، وَلَعَهْدُنَا بِهَذَا الْوَادِى وَلاَ مَاءَ فِيهِ، فَأَرْسَلُوا جَرِيًّا أَوْ
جَرِيَّيْنِ، فَإِذا هُمْ بِالْمَاءِ. فَرَجَعُوا فَأَخْبَرُوهُمْ. فَأَقْبَلُوا، وَأُمُّ إِسْمَاعِيلَ عِنْدَ
الْمَاءِ. فَقَالُوا: تَأْذَنِينَ لَنَا أَنْ نَنْزِلَ عِنْدَكِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، وَلَكِنْ لاَ حَقَّ

لَكُمْ فِي الْمَاءِ. قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَلْفَى أُمَّ إِسْمَاعِيلَ وَهِيَ
تُحِبُّ الإِنْسَ، فَنَزَلُوا. وَأَرْسَلُوا إِلَى أَهْلِيهِمْ فَنَزَلُوا مَعَهُمْ، حَتَّى إِذَا كَانَ
بِهَا أَهْلُ أَبْيَاتٍ مِنْهُم وَشَبَّ الْغُلاَمُ وَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ مِنْهُمْ، وَأَنْفَسَهُمْ
وَأَعْجَبَهُمْ حِينَ شَبَّ، فَلَمَّا أَدْرَكَ زَوَّجُوهُ امْرَأَةً مِنْهُمْ. وَمَاتَتْ أُمُّ
إِسْمَاعِيلَ. فَجَاءَ إِبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ بَعْدَ مَا تَزَوَّجَ إِسْمَاعِيلُ يُطَالِعُ
تَرِكَتَهُ فَلَمْ يَجِدْ إِسْمَاعِيلَ فَسَأَلَ امْرَأَتَهُ عَنْهُ. فَقَالَتْ: خَرَجَ يَبْتَغِي لَنَا.
ثُمَّ سَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ. فَقَالَتْ: نَحْنُ بَشَرٍ، نَحْنُ فِي ضِيقٍ
وَشِدَّةٍ. فَشَكَتْ إِلَيْهِ. قَالَ: فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي عَلَيْهِ السَّلاَمَ،
وَقُولِي لَهُ: يُغَيِّرْ عَتَبَةَ بَابِهِ. فَلَمَّا جَاءَ إِسْمَاعِيلُ كَأَنَّهُ آنَسَ شَيْئاً. فَقَالَ:
هَلْ جَاءَكُمْ مِنْ أَحَدٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ شَيْخٌ كَذَا وَكَذَا. فَسَأَلَنَا عَنْكَ
فَأَخْبَرْتُهُ، وَسَأَلَنِي عَيْشَتِنَا فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّا فِي جَهْدٍ وَشِدَّةٍ. قَالَ: فَهَلْ
أَوْصَاكِ بِشَيْءٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ السَّلاَمَ، وَيَقُولُ: غَيِّرْ
عَتَبَةَ بَابِكَ. فَقَالَ: ذَلِكِ أَبِي، وَقَدْ أَمَرَنِي أَنْ أُفَارِقَكِ، إِلْحَقِي بِأَهْلِكِ.
فَطَلَّقَهَا وَتَزَوَّجَ مِنْهُمْ أُخْرَى، فَلَبِثَ عَنْهُمْ إِبْرَاهِيمُ مَا شَاءَ أَنْ يَلْبَثَ.
ثُمَّ أَتَاهُمْ بَعْدُ فَلَمْ يَجِدْهُ فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَتِهِ فَسَأَلَهَا عَنْهُ. فَقَالَتْ: خَرَجَ
يَبْتَغِي لَنَا شَيْئاً. قَالَ: كَيْفَ حَالُكُمْ؟ وَسَأَلَهَا عَنْ عَيْشِهِمْ وَهَيْئَتِهِمْ،
فَقَالَتْ: نَحْنُ بِخَيْرٍ وَسَعَةٍ، وَأَثْنَتْ عَلَى اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ فَقَالَ:
مَاطَعَامُكُمْ؟ قَالَتِ اللَّحْمُ. قَالَ مَا شَرَابُكُمْ قَالَتِ الْمَاءُ. قَالَ اللّٰهُمَّ بَارِكْ
لَهُمْ فِي اللَّحْمِ وَالْمَاءِ. قَالَ ﷺ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ يَوْمَئِذٍ حَبٌّ، وَلَوْ
كَانَ لَهُمْ لَدَعَا لَهُمْ فِيهِ. قَالَ: فَهُمَا لاَيَخْلُوا عَلَيْهِمَا أَحَدٌ بِغَيْرِ مَكَّةَ
إِلاَّ لَمْ يُوَافِقَاهُ. قَالَ: فَإِذَا جَاءَ زَوْجُكِ فَاقْرَئِي عَلَيْهِ السَّلاَمَ وَمُرِيهِ يُثَبِّتُ

عَتَبَةَ بَابِهِ. فَلَمَّا جَاءَ إِسمَاعِيلُ، قَالَ: هَلْ أَتَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ؟ قَالَتْ نَعَمْ. أَتَانَا شَيْخٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ، وَأَثْنَتْ عَلَيْهِ، فَسَأَلَنِى عَنْكَ فَأَخْبَرْتُهُ، فَسَأَلَنِى كَيْفَ عَيْشُنَا ؟ فَأَخْبَرْتُهُ أَنَّا بِخَيْرٍ. قَالَ: فَأَوْصَاكِ بِشَيْيءٍ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، هُوَ يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلاَمُ، وَيَأْمُرُكَ أَنْ تُثَبِّتَ عَتَبَةَ بَابِكَ. قَالَ: ذَاكَ أَبِى، وَأَنْتِ الْعَتَبَةُ، أَمَرَنِى أَنْ أُمْسِكَكِ. ثُمَّ لَبِثَ عَنْهُمْ مَا شَاءَ اللّٰهُ. ثُمَّ جَاءَ إِلَيْهِمْ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِسْمَاعِيلُ يَبْرِى نَبْلاً لَهُ تَحْتَ دَوْحَةٍ قَرِيباً مِنْ زَمْزَمَ. فَلَمَّا رَآهُ قَامَ إِلَيْهِ، وَصَنَعَا كَمَا يَصْنَعُ الْوَالِدُ بِوَلَدِهِ وَالْوَلَدُ بِالْوَالِدِ. ثُمَّ قَالَ: يَاإِسْمَاعِيلُ إِنَّ اللّٰهَ أَمَرَنِى بِأَمْرٍ. قَالَ: فَاصْنَعْ مَا أَمَرَكَ رَبُّكَ. قَالَ: وَتُعِنُنِى؟ قَالَ: وَأُعِينُكَ. قَالَ: إِنَّ اللّٰهَ أَمَرَنِى أَنْ أَبْنِىَ بَيْتاً هٰهُنَا، وَأَشَارَ إِلَى أَكَمَةٍ مُرْتَفِعَةٍ عَلَى مَا حَوْلَهَا. قَالَ: فَعِنْدَ ذٰلِكَ رَفَعَا الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ. فَجَعَلَ إِسْمَاعِيلُ يَأْتِى بِالْحِجَارَةِ وَإِبْرَاهِيمُ يَبْنِى. حَتَّى إِذَا ارْتَفَعَ الْبِنَاءُ جَاءَ إِسْمَاعِيلُ بِهٰذَا الْحَجَرَ فَوَضَعَهُ لَهُ فَقَامَ عَلَيْهِ وَهُوَ يَبْنِى، وَإِسْمَاعِيلُ يُنَاوِلُهُ الْحِجَارَةَ، وَهُمَا يَقُولاَنِ: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. قَالَ فَجَعَلاَ يَبْنِيَانِ حَتَّى يَدُورَا حَوْلَ الْبَيْتِ، وَهُمَا يَقُولاَنِ: رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ]. أخرجه البخارى بهذا اللفظ. و لم يذكر البارزى ما بعد قوله: ولو كان لهم حبّ دعا لهم فيه، إلى آخر الحديث. واللّه اعلم.

«الدَّوحةُ» الشجرة العظيمة

و «الثَّنِيَّةُ» الطريق فى العقبة، وقيل: ما ارتفع منها من الارض.

وقولها: «صه» أى لما سمعت الصوت سكتت نفسها لتتحققه.

«تحَوِّضُه» أى تجعل له حوضاً يجتمع الماء فيه.

و «الضَّيعَةُ» الضياع والحاجة.

و «المَعينُ» الماء الجارى الظاهر الذى لايتعذر أخذه.

و «العَائفُ» المتردد حول الماء.

و «أنَس شَيْئاً» أى أبصر أثر أبيه وبركة قدومه.

1. (4992)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Hz. İbrahim beraberinde Hz. İsmail aleyhimasselam ve onu henüz emzirmekte olan annesi olduğu halde ilerledi. Kadının yanında bir'de su tulumu vardı. Hz. İbrahim, kadını Beyt'in yanında, Devha denen büyük bir ağacın dibine bıraktı. Burası Mescid'in yukarı tarafında ve Zemzem'in tam üstünde bir nokta idi. O gün Mekke'de kimse yaşamıyordu, orada hiç su da yoktu. İşte Hz. İbrahim anne ve çocuğunu buraya koydu, yanlarına, içerisinde hurma bulunan eski bir azık dağarcığı ile su bulunan bir tuluk bıraktı.*

Hz. İbrahim aleyhisselam bundan sonra (emr-i ilahî ile) arkasını dönüp (Şam'a gitmek üzere) oradan uzaklaştı. İsmâil'in annesi, İbrahim'in peşine düştü (ve ona Kedâ'da yetişti).

"Ey İbrahim, bizi burada, hiçbir insanın hiçbir yoldaşın bulunmadığı bir yerde bırakıp nereye gidiyorsun?" diye seslendi. Bu sözünü birkaç kere tekrarladı. Hz. İbrahim, (emir gereği) ona dönüp bakmadı bile. Anne, tekrar (üçüncü kere) seslendi:

"Böyle yapmanı sana Allah mı emretti?" dedi. Hz. İbrahim bunun üzerine: "Evet!" buyurdu. Kadın:

"Öyleyse (Rabbimiz hafîzimizdir), bizi burada perişan etmez!" dedi, sonra geri döndü. Hz. İbrahim de yoluna devam etti. Kendisini göremeyecekleri Seniyye (tepesine) gelince Beyt'e yöneldi, ellerini kaldırdı ve şu duaları yaptı: **"Ey Rabbimiz! Ailemden bir kısmını, senin hürmetli Beyti'inin yanında, ekinsiz bir vâdide yerleştirdim –namazlarını Beyt'inin huzurunda dosdoğru kılsınlar diye–. Ey Rabbimiz! Sen de insanlardan mü'min olanların gönüllerini onlara meylettir ve onları meyvelerle rızıklandır ki, onlar da nimetlerinin kadrini bilip şükretsinler"** (İbrahim 37).

İsmail'in annesi, çocuğu emziriyor, yanlarındaki sudan içiyordu. Kaptaki su bitince susadı, (sütü de kesildi), çocuğu da susadı (İsmail bu esnada iki yaşında idi). Kadıncağız (susuzluktan) kıvranıp ızdırap çeken çocuğa bakıyordu. Onu bu halde seyretmenin acısına dayanamayarak oradan kalktı, kendisine en yakın bulduğu Safa tepesine gitti. Üzerine çıktı, birilerini görebilirmiyim diye (o gün derin olan) vadiye yönelip etrafa baktı, ama kimseyi göremedi. Safa'dan indi, vadiye ulaştı, entarisinin eteğini topladı. Ciddi bir işi olan bir insanın koşusuyla koşmaya başladı. Vadiyi geçti, Merve tepesine geldi, üzerine çıktı, oradan etrafa baktı, bir kimse görmeye çalıştı. Ama kimseyi göremedi. Bu gidip-gelişi yedi kere yaptı. İşte (hacc esnasında) iki tepe arasında hacıların koşması buradan gelir.

Anne, (bu sefer) Merve'ye yaklaşınca bir ses işitti. Kendi kendine: "Sus" dedi ve sese kulağını verdi. O sesi yine işitti. Bunun üzerine:

"(Ey ses sahibi!) Sen sesini işittirdin, bir yardımın varsa (gecikme)!" dedi. Derken Zemzem'in yanında bir melek (tecelli etti). Bu Cebrail'di. Cebrail kadına seslendi: "Sen kimsin?" Kadın: "Ben Hâcer'im, İbrahim'in oğlunun annesi..."

"İbrahim sizi kime tevkîl etti?"

"Allah Teâla'ya."

"Her ihtiyacınızı görecek Zât'a tevkîl etmiş."

Ayağının ökçesi –veya kanadıyla– yeri eşeliyordu. Nihayet su çıkmaya başladı. Kadın (boşa akmaması için) suyu eliyle havuzluyordu. Bir taraftan da sudan kabına doldurdu. Su ise, kadın aldıkça dipten kaynıyordu."

İbnu Abbâs radıyallahu anhüma dedi ki: "Allah İsmail'in annesine rahmetini bol kılsın, keşke zemzemi olduğu gibi akar bıraksaydı da avuçlamasaydı. Bu takdirde (zemzem, kuyu değil) akar su olacaktı."

Kadın sudan içti, çocuğunu da emzirdi.

Melek, kadına:

"Zayi ve helak oluruz diye korkmayın! Zira, Allah Teâla Hazretleri'nin burada bir Beyt'i olacak ve bunu da şu çocuk ve babası bina edecek. Allah Teâla Hazretleri o işin sahiplerini zayi etmez!" dedi. Beyt yerden yüksekti, tıpkı bir tepe gibi. Gelen seller sağını solunu aşındırmıştı.

Kadın bu şekilde yaşayıp giderken, oraya Cürhüm'den bir kâfile uğradı. Oraya Kedâ yolundan gelmişlerdi. Mekke'nin aşağısına konakladılar. Derken

orada bir kuşun gelip gittiğini gördüler.

"Bu kuş su üzerine dönüyor olmalı, (burada su var). Halbuki biz bu vâdide su olmadığını biliyoruz!" dediler. Durumu tahkik için, yine de bir veya iki atik adam gönderdiler. Onlar suyu görünce geri dönüp haber verdiler. Cürhümlüler oraya gelip, suyun başında İsmail'in annesini buldular.

"Senin yanında konaklamamıza izin verir misin?" dediler. Kadın:

"Evet! Ama suda hakkınız olmadığını bilin!" dedi. Onlar da:

"Pekala!" dediler. Aleyhissalâtü vesselâm der ki:

"Ünsiyet istediği bir zamanda bu teklif İsmail'in annesine uygun geldi. Onlar da oraya indiler. Sonra geride kalan adamlarına haber saldılar. Onlar da gelip burada konakladılar. Zamanla orada çoğaldılar. Çocuk da büyüdü. Onlardan Arapça'yı öğrendi. Büyüdüğü zaman onlar tarafından en çok sevilen, hoşlanılan bir genç oldu. Bülûğa erince, kendilerinden bir kadınla evlendirdiler. Bu sırada İsmail'in annesi vefat etti.

Derken Hz. İbrahim aleyhisselam, İsmail'in evlenmesinden sonra oraya gelip, bıraktığı (hanımını ve oğlunu) aradı. İsmail'i bulamadı. Hanımından İsmail'i sordu. Kadın:

"Rızkımızı tedarik etmek üzere (avlanmaya) gitti" dedi. Hz. İbrahim, bu sefer geçimlerini, hallerini sordu. Kadın:

"Halimiz fena, darlık ve sıkıntı içindeyiz!" diyerek şikayetvâri konuştu. Hz. İbrahim:

"Kocan gelince, ona benden selam et ve "Kapısının eşiğini değiştirmesini" söyle!" dedi. İsmail geldiği zaman, sanki bir şey sezmiş gibiydi:

"Eve herhangi bir kimse geldi mi?" diye sordu. Kadın:

"Evet şu şu evsafta bir ihtiyar geldi. Senden sordu, ben de haberini verdim, yaşayımızdan sordu, ben de sıkıntı ve darlık içinde olduğumuzu söyledim" dedi. İsmail:

"Sana bir tavsiyede bulundu mu?" dedi. Kadın:

"Evet! Sana selam söylememi emretti ve kapının eşiğini değiştirmeni söyledi!" dedi. İsmail:

"Bu babamdı. Seninle ayrılmamı bana emretmiş. Haydi artık ailene git!" dedi ve hanımını boşadı. Cürhümlülerden bir başka kadınla evlendi.

Hz. İbrahim onlardan yine uzun müddet ayrı kaldı. Bilahare bir kere daha görmeye geldi. Yine İsmail'i evde bulamadı. Hanımının yanına gelip, İsmail'i sordu. Kadın.

"Maişetimizi kazanmaya gitti!" dedi. Hz. İbrahim:

"Haliniz nasıldır?" dedi, geçimlerinden, durumlarından sordu. Kadın:

"İyiyiz, hayır üzereyiz, bolluk içindeyiz" diye Allah'a hamd ve senada bulundu.

"Ne yiyorsunuz?" diye sordu. Kadın:

"Et yiyoruz!" dedi.

"Ne içiyorsunuz?" diye sorunca da:

"Su!" dedi. Hz. İbrahim:

"Allahım, et ve suyu haklarında mübarek kıl!" diye dua ediverdi." *Aleyhissalâtu vesselâm der ki:*

"O gün onların hububatı yoktu. Eğer olsaydı Hz. İbrahim, hububatları için de dua ediverirdi."

İbnu Abbâs der ki: "Bu iki şey (et ve su) Mekke'den başka hiçbir yerde Mekke'deki kadar sıhhata muvafık düşmez (karın sancısı yaparlar). (Bu, Hz. İbrahim'in duasının bir bereketi ve neticesidir).

(Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hz. İbrahim'den anlatmaya devam etti:)

"İbrahim (İsmail'in hanımına) dedi ki:

"Kocan geldiği zaman, benden ona selam söyle ve kapısının eşiğini sabit tutmasını emret! (Çünkü eşik, evin dirliğidir).

Hz. İsmail gelince (evde babasının kokusunu buldu ve) "Yanınıza bir uğrayan oldu mu?" diye sordu. Kadın:

"Evet, bize yaşlı bir adam geldi, kılık kıyafeti düzgündü!" dedi ve (ihtiyar hakkında) bir kısım övgülerden sonra:

"Benden seni sordu. Ben de haber verdim. Yaşayışımızın nasıl olduğunu sordu, ben de hayır üzere olduğumuzu söyledim!" dedi. İsmail:

"Sana bir tavsiyede bulundu mu?" diye sordu. Kadın:

"Evet sana selam ediyor, kapının eşiğini sabit tutmanı emrediyor" dedi. Hz. İsmail:

"Bu babamdı. Eşik de sensin, seni tutmamı, evliliğimizin devamını emrediyor! (Sen yanımda değerli idin, kıymetin şimdi daha da arttı" der ve kadın İsmail'e on erkek evlad doğrurur.)

Sonra, Hz. İbrahim Allah'ın dilediği bir müddet onlardan ayrı kaldı. Derken bir müddet sonra yanlarına geldi. Bu sırada Hz. İsmail Zemzem'in yanındaki Devha ağacının altında kendisine ok yapıyordu. Babasını görünce ayağa kalkıp karşılamaya koştu. Baba-oğul karşılaşınca yaptıklarını yaptılar (kucaklaştılar, el, yüz, göz öpüldü).

Sonra Hz. İbrahim:

"Ey İsmail! Allah Teâla Hazretleri bana ciddî bir iş emretti" dedi. İsmail de:

"Rabbinin emrettiği şeyi yap!" dedi. Hz. İbrahim:

"Bu işte bana sen yardım edecek misin?" diye sordu. O da:

"Evet sana yardım edeceğim!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. İbrahim:

"Allah Teâla Hazretleri, bana burada bir Beyt yapmamı emretti!" diyerek etrafına nazaran yüksekçe bir tepeyi gösterdi."

(İbnu Abbâs) dedi ki: "İsmail'le İbrahim işte orada Ka'be'nin (daha önceki) temellerini yükselttiler. Hz. İsmail taş getiriyor, Hz. İbrahim de duvarları örüyordu. Bina yükselince, Hz. İsmail, babası için (bugün Makam olarak bilinen) şu taşı getirdi. Yükselen duvarı örerken, Hz. İbrahim (iskele olarak) onun üstüne çıkıyordu. İsmail de ona (aşağıdan) taş veriyordu. Bu esnada onlar:

"Ey Rabbimiz! (Bu hizmetimizi) bizden kabul buyur! Sen gören ve bilensin!" diyorlardı."

İbnu Abbas der ki: "Hz. İsmail ve Hz. İbrahim binayı yaparken (zaman zaman) etrafında dolaşarak: **"Ey Rabbimiz (bu hizmetimizi) bizden kabul buyur! Sen gören ve bilensin!"** (Bakara 127) *diye dua ediyorlardı."* [Buhârî, Enbiya 8.]

AÇIKLAMA:

1- Önce şunu belirtelim: Rivayet pekçok kısımlarıyla *İbnu Abbas radıyallahu anh*'ın sözü gibidir. Ancak şarihler, rivayette yer alan bazı karînelerden hareketle tamamının *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a ait olduğuna hükmederler.

2- *Hz. İbrahim aleyhisselam*'ın, oğlu *İsmail*'le çocuğun annesi *Hz. Hacer*'i Mekke'ye bırakması, sonra tekrar gelip gitmeleri ve orada büyüyen *Hz. İsmail*'le *Ka'be*'yi inşa etmesi ile ilgili rivayet farklı vecihlerde gelmiştir. Kaydedilen vechi Buhârî'deki veçhidir. Diğer bazı vecihlerinde görülen birkısım mühim farklılıkları imkân nisbetinde köşeli parantez içerisinde göstermeye gayret ettik. Bazı mühim farkları burada belirtmeye çalışacağız.

3- Teysîr'in kaydettiği vecih *Buhârî*'nin metnine tamamen uymaz. Hadisin baş kısmı burada tayyedilmiş.

★ Bazı rivayetlerde susayan çocuğun ayaklarını yere vurarak kıvrandığı; annenin Safa ile Merve arasında telaşla gidip geldiği, tepeye çıkışlarında dönüp çocuğa baktığı, bu sırada, çocuğun başına bir hâdise gelip gelmediğinden endişe ettiği belirtilir.

★ Keza suyun yerden çıkarılışı ile ilgili bazı farklılıklar da rivayetlerde görülür: *Cebrail* ayağını vurarak, parmağıyla yeri deşeleyerek vs... zemzem yerden fışkırmıştır.

★ Ka'be ile ilgili olarak, bazı rivayetlerde şu ziyade gelmiştir: *"Beyt, Tufan sırasında kaldırıldı. Peygamberler ona haccederlerdi. Fakat yerini (tam olarak) bilmezlerdi. Allah onu İbrahim için hazırladı ve yerini ona öğretti." Beyhakî*'nin kaydettiği bir rivayette: *"Allah Teâla Hazretleri Cebrâil'i Hz. Âdem'e gönderdi ve Beyt'in inşa edilmesini emretti. Böylece onu Âdem bina etti. Kendisine: "Sen insanların ilkisin, bu da insanlar için yapılan Beyt'in ilkidir"* denilir. Bir başka rivayette: *"Beyt'i ilk inşa eden Hz. Âdem'dir"* denmiştir. Ancak: *"Ondan da önce meleklerin inşa ettiği de söylenmiştir. Vehb İbnu Münebbih*'ten gelen bir rivayette ise: *"Beyt'i ilk inşa eden Şîs İbnu Âdem'dir"* denmiştir.

4- Alimler hadisten, zemzem suyunun bidayette *Hz. Hacer* ve oğlu *İsmail* için su ve yiyecek ihtiyaçlarına kâfi geldiği hükmünü çıkarmışlardır.

5- Hadis, *Hz. İsmail*'in annesi *Hacer* ve babası *İbrahim*'in dillerinin Arapça olmadığını ifâde eder. Çünkü rivayette Arapça'yı Cürhümlülerden öğrendiği ifade edilmektedir. Böylece Arapçayı ilk konuşanın *Hz. İsmail* olduğuna dair bazı rivayetlerde gelen beyanın yanlışlığı ortaya çıkar. Keza bu rivayet, *"Arapların tamamı İsmâil evladından gelmektedir"* diyenleri de yalanlar.

6- Hadiste, *Hz. İbrahim*'in, Mekke'ye, *Hz. Hacer*'in ölümünden ve *Hz. İsmail*'in evlenmesinden sonra *"Bıraktıklarını aramak üzere"* uğradığı ifade edilmektedir. Bu ifadeden çıkan neticelerden biri, *Hz. İbrahim*'in kurban edilmek

üzere *İsmail*'i değil *İshâk*'ı yere yatırdığı, bir başka ifade ile, semâdan inen koçla kurban edilmekten kurtarılan kimsenin *İsmail* değil, *İshak* olduğudur. *İbnu't-Tîn* der ki: *"Bu hadiste Hz. İbrahim, İsmail'i süt emerken bırakmakta ve evlendiği zaman yanına gelmektedir. Hz. İbrahim onu boğazlamakla emredilseydi, süt devresi ile evlenmesi arasında Mekke'ye uğradığı, hadiste zikredilirdi."* Esasen, boğazlanmak istenenin *Hz. İshak* olduğu yahudilerin iddiasıdır. Çünkü onlar, kendilerinin *Hz. İshak* soyundan olduklarını söylerler ve semavî koçla kurban edilmekten kurtulmuş olan birinin neslinden olmakla ayrıca tefâhur ederler, şeref payı çıkarırlar.

İbnu't-Tîn'e: *"Hadiste, Hz. İbrahim'in Mekke'ye arada gelmiş olabileceğinin nefyedilmediği, dolayısıyle, gelmiş olabileceğinin zımnen mevcudiyeti"* belirtilerek cevap verilmiştir. *İbnu Hacer*, bir başka rivayette, *Hz. İbrahim*'in zaman zaman Mekke'ye geldiğinin tasrih edildiğini göstererek, tenkidi te'yîd eder: عَنْ أَبِي جَهْمٍ: كَانَ اِبْرَاهِيمُ يَزُورُ هَاجرَ كُلَّ شَهْرٍ عَلى الْبُرَاقِ يَغْدُو فَيَأْتِى مَكَّةَ ثُمَّ يَرْجِعُ فَيَقِيلُ فِى مَنْزِلِهِ بِالشَّامِ *"Hz. İbrahim, hanımı Hacer'i her ay, Burak üzerinde ziyaret ederdi. Bu maksatla öğleden evvel Mekke'ye gelir (ve ziyaretini yapıp aynı gün) döner ve Şam'daki evinde kaylulesini (öğle uykusu) yapardı."* *İbnu Hacer, Hz. İbrahim*'in Burak üzerinde gelip *Hz. Hacer* ve *Hz. İsmail*'i ziyaret ettiğini te'yîd eden *Hz. Ali* ve başkalarından rivayetler kaydeder.

7- Rivayette *Hz. İsmail*'in rızkını kazanmak üzere evden çıktığı belirtmektedir. Başka rivayetler onun sürü otlattığını, bu esnada avcılık yaptığını ifade eder.

8- Hadiste kadın, *"kapının eşiği"*ne benzetilmiştir. Çünkü aralarında benzerlik var: Kapı, evi ve içindekileri muhafaza eder; kadın da evin bekçisidir. Kocanın gıyabında evi ve içindeki eşyayı muhafaza eder. Ayrıca ikisi de vat' mahallidir. *Eşiğin değiştirilmesi*, boşamadan kinaye yapılmıştır, ülema bunu boşamayı hâsıl eden kinâyât arasında mütâlaa etmiştir.

İbnu Hâcer, Hz. İsmail'in, hadiste zikri geçen iki hanımının isimleri üzerinde durur. Rivayetlerde farklı isimler gelmiştir. Mesela ikinci hanımı hakkında sekiz ayrı rivayet, kadının babası hakkında da dört ayrı kavl ve isim bulunduğunu belirtir.

9- *Hz. İsmail*'in ikinci hanımı, bazı rivayetlerde *Hz. İbrahim*'e: *"Buyurun, binekten inin yemek yiyin, su için"* diye teklifte bulunur. *Hz. İbrahim: "İnmeye gücüm yetmez"* deyince, kadın: *"Evet sizi (yolcu) saçı başı dağınık görüyorum. Dilerseniz (su getireyim) başınızı yıkayıp yağlayayım!"* der. *Hz. İbrahim kabul*

eder: "Siz bilirsiniz" der. Kadın, Makam'ı getirir. –Makam, o zaman billur gibi beyazdır ve Hz. İsmail'in evinde bir kenara bırakılmıştır.– *Hz. İbrahim* bineğinin üzerinden inmeden sağ ayağını Makam'ın üzerine koyar ve başını kadına uzatır. Kadın başının sağ tarafını öncelikle yıkar, tamamlayınca sol ayağını koyması için Makam'ın yerini değiştirir. *Hz. İbrahim* sol tarafı da yıkanmak üzere başını uzatır.

Bugün Makam-ı İbrahim'de görülen ökçe ve parmak izleri o günden kalmadır.

10- Bazı rivayetlerde, *Hz. İbrahim*'le *Hz. İsmail*'in Ka'be'yi inşa etmek üzere biraraya geldikleri zaman babanın yüz, oğulun otuz yaşında oldukları zikredilmiştir.

11- Bazı rivayetler, *Hz. İbrahim*'in inşa sırasında yükselttiği temellerin *Hz. Âdem* tarafından atılmış olan temeller olduğunu tasrîh eder. Bu durum Buhârî rivayetinde kapalıdır. Bir rivayet şöyle: فَبَلَغَ اِبْرَاهِيمُ مِنَ الْاَسَاسِ اَسَاسَ آدَمَ وَجَعَلَ طُولَهُ فِى السَّمَاءِ تِسْعَةَ اَذْرُعٍ وَعَرْضَهُ فِى الْاَرْضِ يَعْنِى دَوْرَهُ ثَلَاثِينَ ذِرَاعاً وَكَانَ ذٰلِكَ بِذِرَاعِهِمْ

"Hz. İbrahim aleyhisselam, temellerle Hz. Adem'in attığı temele ulaştı. Göğe doğru yüksekliğini dokuz zirâ, yerdeki genişliğini yani çevresini otuz zirâ yaptı. Buradaki zirâ (kol uzunluğu) kendi kollarıydı."

Bir başka rivayette şu ziyade mevcuttur: *"Sonra Hıcr kısmını Beyt'e idhal etti. Daha önce (orası) Hz. İsmail'in koyunlarının barınağı idi. Hz. İbrahim Beyt'i taşları üst üste koyarak inşa etti, tavanı yoktu. Bir kapı yaptı, kapının yanında bir de kuyu açtı. Bu çukur, Beyt'in deposuydu. Beyt'e gelen hediyeler buraya atılıyordu."*

Bir başka rivayette şu ziyade mevcut: *"Allah, İbrahim'e, Sekîne'ye uymasını vahyetti. Sekine Beyt'in yerinde halkalandı, tıpkı bir bulut gibiydi. Baba-oğul (o hududu) kazdılar, Hz. Âdem'in attığı ilk temeli kazıyor gibiydiler."*

Bir başka rivayette: *"Hz. İbrahim başının üstünde, Beyt'in yerinde bulut gibi bir şey gördü, içinde baş gibi birşey vardı. Ona şöyle hitap etti: "Ey İbrahim! Benim gölgem üzerine benim miktarımca bina yap, ne artır ne de eksilt."* İşte bundandır ki, Allah Teâlâ Hazretleri:

وَاِذْ بَوَّأْنَا لِاِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ **"Hani biz İbrahim'e Beyt'in yerini göstermiş ve "Bana hiçbir şeyi ortak koşma" diye vahyetmiştik..."** (Hacc 26) buyurmuştur.

Bir başka rivayette, *"İnşaat Rükn'ün bulunduğu yere ulaşınca, o gün Rük-*

nü koyar, Makam'ı alıp Beyt'e yapışık şekilde yerleştirir" denmiştir.

12- Bir başka rivayete göre, Kâ'be'nin inşaatı bu suretle tamamlanınca *Hz. Cebrail aleyhisselam* gelir ve hacc menâsikini öğretir.

Bundan sonra *Hz. İbrahim aleyhisselam* Makam'ın üzerine çıkıp halka şöyle hitap eder:

"Ey insanlar! Rabbinize icabet edin!" Hz. İbrahim ve *Hz. İsmail* bu yerlerde (bir müddet) kalırlar. *Hz. İshak* ve *Sâre Beytu'l-Makdis*'ten buraya hacc yaparlar. Bundan sonra *Hz. İbrahim Şam*'a döner ve orada vefat eder.

İbnu Abbas'ın bir rivayetine göre, *"Hz. İbrahim Makam'ın üzerine çıkınca şöyle hitap etmiştir:*

"Ey insanlar! Size hacc farz kılındı! Bu sesi O, erkeklerin sulbünde, kadınların rahminde olanlara da işittirdi. Onun bu davetine, iman edenler ve Allah'ın ilminde Kıyamete kadar gelip hacc edecekleri sebkat etmiş olanlar: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk!=Buyur Allahım buyur!" diye cevap verdiler."

Bir başka rivayette şöyle denir: *"Hz. İsmail Vâdi'ye bir taş aramaya gitmişti ki Hz. Cibrîl aleyhisselam Haceru'l-Esved'i indirdi. Bu taş, yeryüzü Tufan'la sulara boğulunca semaya kaldırılmıştı. Hz. İsmail gelince Haceru'l-Esved'i gördü ve:*

"Bu nereden geldi, kim getirdi?" dedi. Hz. İbrahim:

"Beni ne sana ne de taşına bırakmayan Zât" cevabını verdi."

Bir başka rivayette şu ziyade var: *"Bu taş Hindistan'da idi; papatya gibi bembeyaz bir yakuttu."*

Ka'be ile ilgili tamamlayıcı bilgi daha önce de geçti.

★ ASHABU'L-UHDÛD

4993 ١ـ عن صهيب رضى الله عنه قال: قال [رَسُولُ اللهِ ﷺ:
كَانَ فِيمَنْ قَبْلَكُمْ مَلِكٌ وَكَانَ لَهُ سَاحِرٌ، فَلَمَّا كَبِرَ السَّاحِرُ قَالَ لِلْمَلِكِ:
إِنِّي قَدْ كَبِرْتُ فَابْعَثْ إِلَيَّ غُلاَماً أُعَلِّمُهُ السِّحْرَ. فَبَعَثَ إِلَيْهِ غُلاَماً
يُعَلِّمُهُ فَكَانَ فِي طَرِيقِهِ إِذَا سَلَكَ رَاهِبٌ. فَقَعَدَ إِلَيْهِ وَسَمِعَ كَلاَمَهُ

فَأَعْجَبَهُ! فَكَانَ إِذَا أَتَى السَّاحِرَ مَرَّ بِالرَّاهِبِ وَقَعَدَ إِلَيْهِ. فَإِذَا أَتَى السَّاحِرَ ضَرَبَهُ. فَشَكَا ذٰلِكَ إِلى الرَّاهِبِ. فَقَالَ: إِذَا خَشِيتَ السَّاحِرَ فَقُلْ: حَبَسَنِي أَهْلِي. وَإِذَا خَشِيتَ أَهْلَكَ فَقُلْ: حَبَسَنِي السَّاحِرُ: فَبَيْنَمَا هُوَ كَذٰلِكَ إِذْ أَتَى عَلَى دَابَّةٍ عَظِيمَةٍ قَدْ حَبَسَتِ النَّاسَ. فَقَالَ: الْيَوْمَ أَعْلَمُ السَّاحِرُ أَفْضَلُ أَمِ الرَّاهِبُ؟ فَأَخَذَ حَجَراً. فَقَالَ: اللّٰهُمَّ إِنْ كَانَ أَمْرُ الرَّاهِبِ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ أَمْرِ السَّاحِرِ فَاقْتُلْ هٰذِهِ الدَّابَّةَ حَتّٰى يَمْضِيَ النَّاسُ فَرَمَاهَا فَقَتَلَهَا، وَمَشَى النَّاسُ فَأَتَى الرَّاهِبُ فَأَخْبَرَهُ. فَقَالَ لَهُ الرَّاهِبُ: أَى أَنْتَ الْيَوْمَ أَفْضَلُ مِنِّى، وَقَدْ بَلَغَ مِنْ أَمْرِكَ مَا أَرَى، وَإِنَّكَ سَتُبْتَلَى فَإِنِ ابْتُلِيتَ فَلاَ تَدُلَّ عَلَيَّ، وَكَانَ الْغُلاَمُ يُبْرِىءُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ، وَيُدَاوِى النَّاسَ مِنْ سَائِرِ الْأَدْوَاءِ. فَسَمِعَ بِهِ جَلِيسٌ لِلْمَلِكِ، وَكَانَ قَدْ عَمِيَ، فَأَتَاهُ بِهَدَايَا كَثِيرَةٍ، وَقَالَ مَا هٰهُنَا لَكَ أَجْمَعُ إِنْ أَنْتَ شَفَيْتَنِي فَقَالَ: إِنِّي لَاأَشْفِي أَحَداً، إِنَّمَا يَشْفِي اللّٰهُ. فَإِنْ أَنْتَ آمَنْتَ بِاللّٰهِ دَعَوْتُ اللّٰهَ لَكَ فَشَفَاكَ فَآمَنَ فَشَفَاهُ اللّٰهُ تَعَالَى. فَأَتَى الْمَلِكَ، فَجَلَسَ إِلَيْهِ كَمَا كَانَ يَجْلِسُ. فَقَالَ: مَنْ رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ. فَقَالَ: رَبِّى. قَالَ وَلَكَ رَبٌّ غَيْرِى؟ قَالَ: رَبِّى وَرَبُّكَ اللّٰهُ. فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتّٰى دَلَّ عَلَى الْغُلاَمِ. فَجِيءَ بِالْغُلاَمِ. فَقَالَ لَهُ الْمَلِكُ: أَىْ بُنَيَّ قَدْ بَلَغَ مِن سِحْرِكَ مَا يُبْرِىءُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ، وَتَفْعَلُ وَتَفْعَلُ. فَقَالَ: إِنِّي لَاأَشْفِي أَحَداً. إِنَّمَا يَشْفِي اللّٰهُ فَأَخَذَهُ فَلَمْ يَزَلْ يُعَذِّبُهُ حَتّٰى دَلَّ عَلَى الرَّاهِبِ، فَجِيءَ بِالرَّاهِبِ، فَقِيلَ لَهُ: اِرْجِعْ عَنْ دِينِكَ. فَأَبَى. فَدَعَا بِالْمِنْشَارِ فَوَضَعَهُ عَلَى مَفْرِقِ رَأْسِهِ فَشَقَّهُ حَتّٰى وَقَعَ شِقَّاهُ. ثُمَّ جِيءَ بِالْغُلاَمِ، فَقِيلَ لَهُ اِرْجِعْ عَنْ دِينِكَ، فَأَبَى: فَدَفَعَهُ إِلَى نَفَرٍ مِنْ

أَصْحَابِهِ وَقَالَ: اِذْهَبُوا بِهِ إِلَى جَبَلِ كَذَا وَكَذَا، فَاصْعَدُوا بِهِ الْجَبَلَ، فَإِذَا بَلَغْتُمْ ذَرْوَتَهُ، فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ وَإِلاَّ فَاطْرَحُوهُ. فَذَهَبُوا فَصَعِدُوا بِهِ الْجَبَلَ. فَقَالَ: اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِمَا شِئْتَ. فَرَجَفَ بِهِمُ الْجَبَلُ فَسَقَطُوا، وَجَاءَ يَمْشِى إِلَى الْمَلِكِ. فقَالَ: لَهُ الْمَلِكُ: مَا فَعَلَ أَصْحَابُكَ؟ قَالَ: كَفَانِيهِمُ اللّهُ. فَدَفَعَهُ إِلَى نَفَرٍ مِن أَصْحَابِهِ.فقَالَ: اِذْهَبُوا بِهِ فِى قُرْقُورٍ وَتَوَسَّطُوا بِهِ الْبَحْرَ. فَإِنْ رَجَعَ عَنْ دِينِهِ وَإِلاَّ فَاقْذِفُوهُ. فَذَهَبُوا بِهِ فقَالَ: اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِمَا شِئْتَ فَانْكَفَأَتْ بِهِمُ السَّفِينَةُ فَغَرِقُوا، وَجَاءَ يَمْشِى إلى المَلِكِ. فقَالَ لهُ المَلِكُ: مَا فَعَلَ أَصْحَابُكَ؟ قَالَ: كَفَانِيهُ اللّهُ. ثُمَّ قَالَ لِلْمَلِكِ: إِنَّكَ لَسْتَ بِقَاتِلِى حتَّى تَفْعَلَ مَا آمُرُكَ بِهِ. قَالَ: ما هُوَ؟ قَالَ تَجْمَعُ النَّاسَ فى صَعِيدٍ وَاحِدٍ وَتَصْلُبُنِى عَلَى جِذْعٍ وَتَأْخُذُ سَهْماً مِنْ كِنَانَتِى. ثُمَّ ضَعِ السَّهْمَ فِى كَبِدِ الْقَوْسِ. ثُمَّ قُلْ: بِسْمِ اللّهِ رَبِّ الْغُلاَمِ. ثُمَّ ارْمِنِى فَإِنَّكَ إِذَا فَعَلْتَ ذَلِكَ قَتَلْتَنِى. فَجَمَعَ النَّاسَ فِى صَعِيدٍ وَاحِدٍ وَصَلَبَهُ عَلَى جِذْعٍ. ثُمَّ أَخَذَ سَهْماً مِنْ كِنَانَتِهِ ثُمَّ وَضَعَ السَّهْمَ فِى كَبِدِ الْقَوْسِ ثُمَّ قَالَ: بِسْمِ اللّهِ رَبِّ الْغُلاَمِ ثُمَّ رَمَاهُ فَوَقَعَ السَّهْمُ فِى صُدْغِهِ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى صُدْغِهِ فِى مَوْضِعِ السَّهْمِ فَمَاتَ رَحِمَهُ اللّهُ فقَالَ النَّاسُ: آمَنَّا بِرَبِّ الْغُلاَمِ. ثَلاَثاً. فَأُتِىَ الْمَلِكُ.فَقِيلَ لَهُ: أَرَأَيْتَ مَا كُنْتَ تَحْذَرُ قَدْ وَاللّهِ نَزَلَ بِكَ حَذَرُكَ، قَدْ آمَنَ النَّاسُ بِرَبِّ الْغُلاَمِ فَأَمَرَ بِالأُخْدُودِ بأفْوَاهِ السِّكَكِ فَخُدَّتْ وَأُضْرِمَ فِيهَا النِّيرَانُ. وَقَالَ: مَنْ لَمْ يَرْجِعْ عَنْ دِينِهِ فَاحْمُوهُ فِيهَا، أَوْ قِيلَ لَهُ اقْتَحِمْ. فَفَعَلُوا حَتَّى جَاءَتْ إِمْرَأَةٌ وَمعَهَا صَبِىٌّ فَتَقَاعَسَتْ أَنْ تَقَعَ فِيهَا. فَقَالَ الْغُلاَمُ لَهَا: يَاأُمَّهْ إِصْبِرِى فَإِنَّكَ عَلَى حَقٍّ].أخرجه مسلم واللفظ له،

«الأُخْدُود» الشق فى الأرض، وجمعه أخاديد.

و«المِنشارُ» بالنون وبالياء وبالهمز: معروف يشق به الخشب.

«والقُرْقُورُ» سفينة صغيرة

و«انكَفأت السَّفِينةُ» إذا انقلبت .

و«الصَّعِيد» وجه الارض.

و«الكِنانة» الجعبة التى يكون فيها النشاب.

و«كَبِدُ القوس» وسطها.

و«السِّكَكُ» جمع سكة، وهي الطريق.

و«التَّقاعس» التأخر والمشى الى الوراء.

1. **(4993)**- *Hz. Süheyb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden öncekiler arasında bir kral vardı. Onun bir de sihirbazı vardı. Sihirbaz yaşlanınca Kral'a: "Ben artık yaşlandım. Bana bir oğlan çocuğu gönder de sihir yapmayı öğreteyim!" dedi. Kral da öğretmesi için ona bir oğlan gönderdi. Oğlanın geçtiği yolda bir râhip yaşıyordu. (Bir gün giderken) rahibe uğrayıp onu dinledi, konuşması hoşuna gitti. Artık sihirbaza gittikçe, râhibe uğruyor, yanında (bir müddet) oturup onu dinliyordu.

(Bir gün) delikanlıyı sihirbaz, yanına gelince dövdü. Oğlan da durumu râhibe şikayet etti. Rahip ona:

"Eğer sihirbazdan (dövecek diye) korkarsan: "Ailem beni oyaladı!" de; ailenden korkacak olursan, "Beni sihirbaz oyaladı" de!" diye tenbihte bulundu.

O bu halde (devam eder) iken, insanlara mani olmuş bulunan büyük bir canavara rastladı. (Kendi kendine:)

"Bugün bileceğim; sihirbaz mı efdal, rahip mi efdal!" diye mırıldandı.

Bir taş aldı ve:

"Allahım! Eğer râhibin işi, sana sihirbazın işinden daha sevimli ise, şu hayvanı öldür de insanlar geçsinler!" deyip, taşı fırlattı ve hayvanı öldürdü. İnsanlar yollarına devam ettiler. Delikanlı râhibe gelip durumu anlattı. Rahib ona:

"Evet! Bugün sen benden efdalsin (üstünsün)! Görüyorum ki, yüce bir mertebedesin. Sen imtihan geçireceksin. İmtihana maruz kalınca sakın benden haber verme!" dedi. Oğlan anadan doğma körleri ve alaca hastalığına yakalananları tedavi eder, insanları başkaca hastalıklardan da kurtarırdı. Onu kralın gözleri kör olan arkadaşı işitti. Birçok hediyeler alarak yanına geldi ve: "Eğer beni tedavi edersen, şunların hepsi senindir" dedi. O da:

"Ben kimseyi tedavi etmem, tedavi eden Allah'tır. Eğer Allah'a iman edersen, sana şifa vermesi için dua edeceğim. O da şifa verecek!" dedi. Adam derhal iman etti, Allah da ona şifa verdi.

Adam bundan sonra kralın yanına geldi. Eskiden olduğu gibi yine yanına oturdu. Kral:

"Gözünü sana kim iade etti?" diye sordu.

"Rabbim!" dedi. Kral:

"Senin benden başka bir Rabbin mi var?" dedi. Adam:

"Benim de senin de Rabbimiz Allah'tır!" cevabını verdi. Kral onu yakalatıp işkence ettirdi. O kadar ki, (gözünü tedavi eden ve Allah'a iman etmesini sağlayan) oğlanın yerini de gösterdi. Oğlan da oraya getirildi. Kral ona:

"Ey oğul! Senin sihrin körlerin gözünü açacak, alaca hastalığını tedavi edecek bir dereceye ulaşmış, neler neler yapıyormuşsun!" dedi. Oğlan:

"Ben kimseyi tedavi etmiyorum, şifayı veren Allah'tır!" dedi. Kral onu da tevkif ettirip işkence etmeye başladı. O kadar ki,o da râhibin yerini haber verdi. Bunun üzerine râhip getirildi. Ona:

"Dininden dön!" denildi. O bunda direndi. Hemen bir testere getirildi. Başının ortasına konuldu. Ortadan ikiye bölündü ve iki parçası yere düştü. Sonra oğlan getirildi. Ona da:

"Dininden dön!" denildi. O da imtina etti. Kral onu da adamlarından

bazılarına teslim etti.

"Onu falan dağa götürün, tepesine kadar çıkarın. Zirveye ulaştığınız zaman (tekrar dininden dönmesini talep edin); dönerse ne âla, aksi takdirde dağdan aşağı atın!" dedi. Gittiler onu dağa çıkardılar. Oğlan:

"Allahım, bunlara karşı, dilediğin şekilde bana kifayet et!" dedi. Bunun üzerine dağ onları salladı ve hepsi de düştüler. Oğlan yürüyerek kralın yanına geldi. Kral: "Arkadaşlarıma ne oldu?" dedi.

"Allah, onlara karşı bana kifayet etti" cevabını verdi. Kral onu adamlarından bazılarına teslim etti ve:

"Bunu bir gemiye götürün. Denizin ortasına kadar gidin. Dininden dönerse ne âla, değilse onu denize atın!" dedi. Söylendiği şekilde adamları onu götürdü. Oğlan orada:

"Allahım, dilediğin şekilde bunlara karşı bana kifayet et!" diye dua etti. Derhal gemileri alabora olarak boğuldular. Çocuk yine yürüyerek hükümdara geldi. Kral:

"Arkadaşlarıma ne oldu?" diye sordu. Oğlan:

"Allah onlara karşı bana kifâyet etti" dedi. Sonra Kral'a:

"Benim emrettiğimi yapmadıkça sen beni öldüremeyeceksin!" dedi. Kral: "O nedir?" diye sordu. Oğlan:

"İnsanları geniş bir düzlükte toplarsın, beni bir kütüğe asarsın, sadağımdan bir ok alırsın. Sonra oku, yayın ortasına yerleştirir ve: "Oğlanın Rabbinin adıyla" dersin. Sonra oku bana atarsın. İşte eğer bunu yaparsan beni öldürürsün!" dedi. Hükümdar, hemen halkı bir düzlükte topladı. Oğlanı bir kütüğe astı. Sadağından bir ok aldı. Oku yayının ortasına yerleştirdi. Sonra:

"Oğlanın Rabbinin adıyla!" dedi ve oku fırlattı. Ok çocuğun şakağına isabet etti. Çocuk elini şakağına okun isabet ettiği yere koydu ve Allah'ın rahmetine kavuşup öldü. Halk:

"Oğlanın Rabbine iman ettik!" dediler. Halk bu sözü üç kere tekrar etti. Sonra krala gelindi ve:

"Ne emredersiniz? Vallahi korktuğunuz başınıza geldi. Halk oğlanın Rabbine iman etti!" denildi. Kral hemen yolların başlarına hendekler kazılmasını emretti. Derhal hendekler kazıldı. İçlerinde ateşler yakıldı. Kral:

"Kim dininden dönmezse onu bunlara atın!" diye emir verdi. Yahut hükümdara "Sen at!" diye emir verildi.

İstenen derhal yerine getirildi. Bir ara, beraberinde çocuğu olan bir kadın getirildi. Kadın oraya düşmekten çekinmişti, çocuğu:

"Anneciğim sabret. Zira sen hak üzeresin!" dedi." [Müslim, Zühd 73, (3005); Tirmizî, Tefsir, Bürûc, (3337).]

AÇIKLAMA:

Ashab-ı Uhdûd, Kur'ân-ı Kerîm'de temas edilen zalim bir zümredir. Bürûc sûresinin 4-10. âyetleri onlardan bahseder. *Uhdûd,* hendek demek olduğuna göre, ashab-ı uhdûd *hendek sâhipleri* demektir. Kur'ân'da bu hendek sahiplerinin kimler olduğu, ne zaman yaşadığı tafsîl edilmez. Daha çok onların, mü'minlere dinlerinden dönmek için işkence yaptıkları belirtilir. Bunlar, içerisine ateş yakılmış hendeklerin sahipleridir. Dinlerinden dönmeyen mü'minleri bu hendeklere atıp yakmaktalar ve karşıdan bu manzarayı vicdansızca, vahşi bir zevkle seyretmektedirler. Ama, hiçbir zâlim felah bulmadığı gibi, bunlar da felah bulmamış, âyet-i kerîme ashab-ı uhdûd'un gebertildiklerini belirtmiştir. Müfessirler, ashab-ı uhdûdla ilgili on ayrı hikaye kaydederler. Hikayelere göre bu işkenceler Yemen'de, Mecran'da, Irak'ta, Şam'da, Habeşistan'da... mecusîler, yahudiler veya diğer bazı krallar tarafından icra edilmiştir. Kur'ân'ın ıtlakı hepsine hak verdirecek mahiyettedir. Sanki, âyette bir hâdiseye değil, bu çeşitten pek çok hadiseye bir iş'âr olmaktadır. Dolayısiyle, nakledilen hikayelerin farklı yerlerle ilgili olması, onların bâtıl olduğuna delil olmaz. Bilakis ateş dolu hendeklerde mü'minlerin, insanlık tarihi boyunca mükerrer kereler imha edildiklerini, yakıldıklarını ifade eder. Ancak, Kur'ân-ı Kerim'in öncelikle Kureyşliler tarafından bilinen bir hadiseyi nazara vermesi gayet tabiîdir. Kur'ân bunları tel'in etmekte, kötü akibetlerini haber vermektedir. Bundan sonra gelip mü'minlere cehennemî azap verecek zalim kâfirlerin de aynı akibete uğrayacakları, mü'minlere bildirilerek teselli verilmektedir.

★ BEŞİKTE KONUŞANLARIN KISSASI

4994 ١ــ عن أبي هريرةِ رضى اللّهُ عنه قالَ: [قال رسول اللّه صلى اللّه عليه وسلم: لَمْ يَتَكَلَّمْ فِى الْمَهْدِ إلاَّ ثَلاَثَةٌ: عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّلاَمُ. وَصَاحِبُ جُرَيْجٍ، وَكَانَ جُرَيْجٌ رَجُلاً عَابِداً فَاتَّخَذَ

صَوْمَعَةً، فَكَانَ فِيهَا فَأَتَتْهُ أُمُّهُ، وَهُوَ يُصَلِّى. فَقَالَتْ: يَا جُرَيْجُ؟ فَقَالَ: اللَّهُمَّ أُمِّى وَصَلاَتِى. فَأَقْبَلَ عَلَى صَلاَتِهِ. فَقَالَتْ بَعْدَ ثَالِثِ يَوْمٍ فِى ثَالِثِ مَرَّةٍ: اللَّهُمَّ لاَ تُمِتْهُ حَتَّى يَنْظُرَ فِى وُجُوهِ الْمُومِسَاتِ، فَتَذَاكَرَ بَنُوا إِسْرَائِيلَ جُرَيْجاً وَعِبَادَتَهُ، وَكَانَتْ إِمْرَأَةٌ بُغِيٌّ يُتَمَثَّلُ بِهَا. فَقَالَتْ: إِنْ شِئْتُمْ لَأَفْتِنَنَّهُ. فَتَعَرَّضَتْ لَهُ، فَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَيْهَا. فَأَتَتْ رَاعِياً كَانَ يَأْوِى إِلَى صَوْمَعَتِهِ، فَأَمْكَنَتْهُ مِنْ نَفْسِهَا. فَوَقَعَ عَلَيهَا، فَحَمَلَتْ فَلَمَّا وَلَدَتْ قَالَتْ: هُوَ مِنْ جُرَيْجٍ. فَأَتَوْهُ فَأَنْزَلُوهُ مِنْ صَوْمَعَتِهِ وَهَدَمُوهَا، وَجَعَلُوا يَضْرِبُونَهُ. فَقَالَ: مَا شَأْنُكُمْ؟ قَالُوا: زَنَيْتَ بِهَذِهِ الْبَغِيِّ فَوَلَدَتْ مِنْكَ. فَقَالَ: أَيْنَ الصَّبِىُّ؟ فَجَاءُوا بِهِ. فَقَالَ: دَعُونِى حَتَّى أُصَلِّى فَصَلَّى، فَلَمَّا انْصَرَفَ أَتَى الصَّبِىَّ. فَطَعَنَ فِى بَطْنِهِ وَقَالَ: يَا غُلاَمُ مَنْ أَبُوكَ؟ فَقَالَ: فُلاَنٌ الرَّاعِى. فَأَقْبَلُوا عَلَى جُرَيْجٍ يُقَبِّلُونَهُ وَيَتَمَسَّحُونَ بِهِ، وَقَالُوا: نَبْنِى صَوْمَعَتَكَ مِنْ ذَهَبٍ. قَالَ: لاَ. أَعِيدُوهَا مِنْ لَبِنٍ كَمَا كَانَتْ فَفَعَلُوا وَبَيْنَا صَبِىٌّ يَرْضَعُ مِنْ أُمِّهِ مَرَّ رَجُلٌ عَلَى دَابَّةٍ فَارِهَةٍ وَشَارَةٍ حَسَنَةٍ. فَقَالَتْ الْمَرْأَةُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْ إِبْنِى مِثْلَ هٰذَا. فَتَرَكَ الثَّدْىَ، وَأَقْبَلَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ وَقَالَ: اللَّهُمَّ لاَتَجْعَلْنِى مِثْلَهُ. ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى ثَدْيِهِ وَجَعَلَ يَرْتَضِعُ. قَالَ: فَكَأَنِّى أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَهُوَ يُحْكِى اِرْتِضَاعَهُ بِإِصْبَعِهِ السَّبَّابَةِ فِي فِيهِ يَمَصُّهَا، وَمَرُّوا بِجَارِيَةٍ يَضْرِبُونَهَا وَيَقُولُونَ زَنَيْتِ، سَرَقْتِ؛ وَهِىَ تَقُولُ: حَسْبِىَ اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. فَقَالَتْ أُمُّهُ لاَ تَجْعَلْ اِبْنِى مِثْلَهَا. فَتَرَكَ الرَّضَاعَ، وَنَظَرَ إِلَيْهَا. وَقَالَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْنِى مِثْلَهَا. فَهُنَالِكَ تَرَاجَعَا الْحَدِيثَ. فَقَالَ: مَرَّ رَجُلٌ حَسَنُ الْهَيْئَةِ، فَقُلْتِ: اللَّهُمَّ اجْعَلِ ابْنِى مِثْلَهُ، فَقُلْتُ: اللَّهُمَّ لاَ تَجْعَلْنِى مِثْلَهُ. وَمَرُّوا بِهَذِهِ

الْأَمَةِ يَضْرِبُونَهَا وَيَقُولُونَ: زَنَيْتِ، سَرَقْتِ. فَقُلْتِ: اَللّٰهُمَّ لاَتَجْعَلْ اِبْنِى مِثْلَهَا. فَقُلْتُ: اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِثْلَهَا. فَقَالَ: إنَّ ذَلِكَ الرَّجُلَ كَانَ جَبَّاراً. فَقُلْتُ: اَللّٰهُمَّ لاَتَجْعَلْنِى مِثْلَهُ. وَإنَّ هٰذِهِ يَقُولُونَ لَهَا زَنَيْتِ: سَرَقْتِ وَلَمْ تَزْنِ وَلَمْ تَسْرِقْ. فَقُلْتُ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِى مِثْلَهَا] أخرجه الشيخان وهذا لفظ مسلم.

و«المومساتُ» هي جمع مومسة وهى الفاجرة، والمياميس مثله.

و «البَغِىُّ» الزانية.

و «يُتَمَثَّلُ بِحُسنهَا» أى يعجب به فيقال لكل من يستحسن : هذا مثل فلانة في الحسن.

و «الشَّارَةُ الحَسنةُ» جمال الظاهر فى الهيئة والملبس والمركب ونحو ذلك.

و «الجَبَّار» العاتى المتكبر القاهر للناس، والله أعلم.

1. (4994)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Üç kişi dışında hiç kimse beşikte iken konuşmamıştır. Bunlar: Hz. İsa İbnu Meryem aleyhima's-selam, Cüreyc'in arkadaşı.**

Cüreyc, kendini ibâdete vermiş âbid bir kuldu. Bir manastıra çekilmiş orada ibadetle meşguldu. Derken bir gün annesi yanına geldi, o namaz kılıyordu.

"Ey Cüreyc! [Yanıma gel, seninle konuşacağım! Ben annenim]" diye seslendi. Cüreyc:

"Allahım! Annem ve namazım (hangisini tercih edeyim?" diye düşündü). Namazına devama karar verdi.

Annesi çağırmasını [her defasında üç kere olmak üzere] üç gün tekrarladı. (Cevap alamayınca) üçüncü çağırmanın sonunda:

"Allahım, kötü kadınların yüzünü göstermedikçe canını alma!" diye

bedduada bulundu. Benî İsrail, aralarında Cüreyc ve onun ibadetini konuşuyorlardı. O diyarda güzelliğiyle herkesin dilinde olan zâniye bir kadın vardı.

"Dilerseniz ben onu fitneye atarım" dedi. Gidip Cüreyc'e sataştı. Ancak Cüreyc ona iltifat etmedi.

Kadın bir çobana gitti. Bu çoban Cüreyc'in manastırı(nın dibi)nde barınak bulmuş birisiydi. Kadın onunla zina yaptı ve hâmile kaldı. Çocuğu doğurunca:

"Bu çocuk Cüreyc'ten!" dedi. Halk (öfkeyle) gelip Cüreyc'i manastırından çıkarıp manastırı yıktılar, [hakaretler ettiler], kendisini de dövmeye başladılar, (linç edeceklerdi). Cüreyc onlara;

"Derdiniz ne?" diye sordu.

"Şu fâhişe ile zina yaptın ve senden bir çocuk doğurdu!" dediler. Cüreyc:

"Çocuk nerede, (getirin bana?)" dedi. Halk çocuğu ona getirdi. Cüreyc:

"Bırakın beni, namazımı kılayım!" dedi. Bıraktılar ve namazını kıldı. Namazı bitince çocuğun yanına gitti, karnına dürttü ve:

"Ey çocuk! Baban kim?" diye sordu. Çocuk: "Falanca çoban!" dedi. Bunun üzerine halk Cüreyc'e gelip onu öpüp okşadı ve: "Senin manastırını altından yapacağız!" dedi. Cüreyc ise:

"Hayır! Eskiden olduğu gibi kerpiçten yapın!" dedi. Onlar da yaptılar.

(Üçüncüsü): Bir zamanlar bir çocuk annesini emiyordu. Oradan şahlanmış bir at üzerinde kılık kıyafeti güzel bir adam geçti. Onu gören kadın:

"Allah'ım şu oğlumu bunun gibi yap!" diye dua etti. Çocuk memeyi bırakarak adama doğru yönelip baktı ve:

"Allahım beni bunun gibi yapma!" diye dua etti. Sonra tekrar memesine dönüp emmeye başladı."

Ebu Hureyre der ki: *"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı, şehadet parmağını ağzına koyup emmeye başlayarak, çocuğun emişini taklid ederken görür gibiyim."*

(Resûlullah anlatmaya devam etti:)

"(Sonra annenin yanından) bir kalabalık geçti. Ellerinde bir câriye vardı. Onu dövüyorlar ve:

"(Seni zâni seni!) Zina yaparsın, hırsızlık yaparsın ha!" diyorlardı. Câriye ise:

"Allah bana yeter, o ne iyi vekildir!" diyordu. Çocuğun annesi:

"Allahım çocuğumu bunun gibi yapma!" dedi. Çocuk yine emmeyi bıraktı, câriyeye baktı ve:

"Allahım beni bunun gibi yap!" dedi. İşte burada anne-evlat karşılıklı konuşmaya başladılar: [Anne dedi ki:

"Boğazı tıkanasıca! Kıyafeti güzel bir adam geçti. Ben: "Allahım, oğlumu bunun gibi yap" dedim. Sen: "Allahım! Beni bunun gibi yapma!" dedin. Yanımızdan cariyeyi döverek, zina ve hırsızlık yaptığını söyleyerek geçenler oldu. Ben: "Allahım, oğlumu bunun gibi yapma" dedim. Sen ise: "Allahım, beni bunun gibi yap!" dedin].

Oğlu şu cevabı verdi:

"Güzel kıyafetli bir adam geçti. Sen: "Allahım, oğlumu bunun gibi yap!" dedin, ben ise: "Allahım beni bunun gibi yapma!" dedim. Yanımızdan bu câriyeyi geçirdiler. Onu hem dövüp hem de: "Zina ettin, hırsızlık ettin!" diyorlardı. Sen: "Allahım, oğlumu bunun gibi yapma!" dedin. Ben ise: "Allahım, beni bunun gibi yap!" dedim. (Sebebini açıklayayım:) O atlı adam cebbâr zalimin biriydi. Ben de: "Allahım beni böyle yapma!" dedim. "Zina ettin, hırsızlık ettin!" dedikleri şu zavallı cariye ise ne zina yapmıştı, ne de çalmıştı! Ben de "Allahım beni bunun gibi yap!" dedim." [Buhârî, Enbiyâ 50, Amel fi's-Salât 7; Müslim, Birr 7, 8, (2550). Metin Müslim'den alınmalıdır.]

AÇIKLAMA:

1- Müellif, metnin *Müslim*'in metni olduğunu söylerse de, hadisin sonunda, Müslim'deki asla uymayan bir durum var: Üçüncü hikayede annenin suali eksik. Biz bunu Müslim'den alarak köşeli parantez ([....]) içerisinde kaydettik. Ayrıca, sabi'nin açıklaması Müslim'deki asılda daha kısa. Biz bu kısımda Teysîr'in metnindekini aynen tercüme ettik.

2- Buhârî'de kıssalar toptan da, ayrı ayrı da anlatılmıştır.

3- Konuşma yaşından önce konuşan çocukların sayısı rivayetlerde yediye çıkmaktadır. *İbnu Hacer*, kaynaklarını da vererek diğerlerini de tanıtır.

★ Biri, *Firavun*'un kızına berberlik yapan kadının oğludur. *Firavun* ateşe atacağı zaman bebek: *"Anneciğim sabret, biz hak yoldayız"* demiştir.

★ *Ashab-ı Uhdûd*'dan bir kadın ateşe atılacağı zaman, memede olan çocuk: *"Anneciğim sabret, sen hak üzeresin"* demiştir.

★ *Hz. Yahya*'nın beşikte iken konuştuğu rivayet edilmiştir.

★ *Hz. İbrahim* de beşikte konuşmuştur.

★ *Resûlullah*'ın o devirde *Mübâreku'l-Yemâme* adında bir çocuğun beşikte konuştuğu rivayet edilmiştir. *Hz. Yusuf*'un şâhidi ihtilaflıdır.

Aynî, hadiste üç denmiş olmasını, *Resûlullah aleyhissalâtü vesselâm*'ın *"üç"* dediği zaman, diğerlerinin henüz vahyen bildirilmemiş olabileceği ihtimaliyle açıklar. Çünkü, *Aleyhissalâtu vesselâm* gaybı bilmezdi. Cenab-ı Hakk'ın bildirdiği kadarını bilirdi. *Hz. Yusuf*'a şâhidlik eden çocuk, *Firavun*'un ateşe atmak istediği kadının çocuğu ve *Yahya aleyhisselam* da konuşma yaşından önce konuşan çocuklar arasında zikredilirler. *Kurtubî "Bu üç çocuğun beşikte iken, diğerlerinin beşikten çıkmış, biraz daha büyümüş ama henüz çocuk yaşına basmamış halde konuşmalarıyla"* te'vîl ederek tearuzu giderir.

4- Hadiste, *Cüreyc* namazda konuşuyor gözükmektedir. Halbuki konuşmak namazı bozar. Alimler bu hususta şu açıklamayı yapar: *Cüreyc*'in zamanındaki şeriatte namazda konuşmak namazı bozmayabilir. Nitekim, İslâm'ın bidayetinde *namazda huşu* ile ilgili âyet gelmezden önce, namazda konuşulabiliyor, hareket edilebiliyordu. Ayetten sonra bu yasaklanmıştır. Mamafih, *Cüreyc*'in konuşmasını, *"içinden, kendi kendine konuşmuş olabilir"* şeklinde yorumlayan da olmuştur.

Cüreyc annesine cevapla, namaza devam şıklarından *"devamı"* tercih etmiş, ancak annesinin bedduasına mazhar olmuş ve bu dua indallah kabul görmüştür. Birkısım âlimler, hadisten böyle bir durumda anneye cevap vermek gerektiğini istidlal etmişlerdir. *"Kıldığı namazı nâfile idi, anneye cevabı ise vacibtir"* demişlerdir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın لَوْ كَانَ جُرَيْجٌ عَالِماً لَعَلِمَ أَنَّ إِجَابَةَ أُمِّهِ أَوْلَى مِنْ صَلاَتِهِ **"Eğer Cüreyc âlim olsaydı, annesinin çağırmasına cevap vermenin namazdan evla olacağını bilirdi"** dediği de rivayet edilmiştir.

Nevevî şöyle der: *"Annesinin duası kabul edilmiştir. Çünkü, Cüreyc'in na-*

mazı kısa tutup annesine cevap vermesi mümkündü. Ancak o, annesinin manastırı terkedip, dünyaya ve dünyaya ait işlere dönmesini talep edeceğinden korkarak cevap vermedi."

5- HADİSTEN ELDE EDİLEN BAZI FEVÂİD:

★ Hadiste anne ve baba hukukunun büyüklüğü, çocuk mâzur bile olsa anne ve babanın çocuğa yapacağı bedduanın makbul olacağı ders verilmektedir.

★ Terbiyecilerin, terbiye ettiklerine karşı rıfk ile muameleleri esastır: Annesi *Cüreyc*'e daha ağır bedduada bulunabilirdi: Ölmesi, fuhşa düşmesi gibi... Bunları talep etmiyor: *"Fahişe yüzünü görmeden ölme!"* şeklinde ileniyor.

★ Allah'a karşı sıdk içinde olana fitne zarar vermez.

★ *Cüreyc* kuvvetli bir yakîne, sıhhatli bir ümîde sahiptir. Nitekim, talebi üzerine, olmayacak şey vukua geliyor: Beşikteki çocuk konuşuyor.

★ İki iş teâruz ederse, daha mühim olana öncelik verilmelidir.

★ Veliler kerâmet gösterirler. Bu, talep ve ihtiyarlarıyla da olabilir.

★ Nefsinde kuvvet gören, ibadetin meşakkatlisini tercih edebilir.

★ Fuhşiyyat işleyenin hurmeti kalmaz.

★ Hadisin bazı vecihlerinde بَيْتُ الزَّوَانِى tâbiri geçmektedir. Bu tâbir, İsrailoğullarında fuhuş evlerinin mevcudiyetini ve onların zillete düşüşlerinin bir sebebini gösterir.

★ Abdest ve namaz önceki ümmetlerde de mevcuttur.

★ MAĞARA ASHABININ KISSASI

4995 ١ــ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قال رَسُولَ اللّه ﷺ: انْطَلَقَ ثَلاَثَة نَفَرَ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَتَّى آوَاهُمُ الْمَبِيتُ إِلَى غَارٍ، فَدَخَلُوا فِيهِ، فَانْحَدَرَتْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ، فَسَدَّتَ عَلَيْهِمُ الْغَار. فَقَالُوا: إِنَّهُ لَا يُنْجِيكُمْ مِنْ هٰذِهِ الصَّخْرَةِ إلاَّ أَنْ تَدْعُوا اللّهَ بِصَالِحِ أَعْمَالِكُمْ. فَقَالَ أَحَدُهُمْ: إِنَّهُ كَانَ لِى أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، وَكُنْتُ أَرْعَى عَلَيْهِمَا وَلاَ أَغْبَقُ قَبْلَهُمَا أَهْلاً وَلاَ مَالاً. وَإِنَّهُ نَأى بِى طَلَبُ

الشَّجَر يَوماً فَلَمْ أُرِحْ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا فَحَلَبْتُ لَهُمَا غَبُوقَهُمَا. فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا، فَكَرِهْتُ أَنْ أَغْبُقَ قَبْلَهُمَا أَهْلاً وَمَالاً، وَكَرِهْتُ أَنْ أُوقِظَهُمَا، والصِّبْيَةُ يَتَضَاغَوْنَ عِنْدَ قَدَمَيَّ، وَالْقَدَحُ عَلَى يَدِي أَنْتَظِرُ اسْتِيقَاظَهُمَا حَتَّى بَرَقَ الْفَجْرُ: اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنِّي فَعَلْتُ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هٰذِهِ الصَّخْرَةِ. فَانْفَرَجَتْ شَيْئاً لاَ يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ؛ وَقَالَ الآخَرُ: اَللّٰهُمَّ إِنَّهُ كَانَتْ لِي ابْنَةُ عَمٍّ هِيَ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ، فَأَرَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا، فَامْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى أَلَمَّتْ بِهَا سَنَةٌ مِنَ السِّنِينَ، فَجَاءَتْنِي، فَأَعْطَيْتُهَا مِائَةً وَعِشْرِينَ دِينَاراً عَلَى أَنْ تُخَلِّي بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا فَفَعَلَتْ حَتَّى إِذَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ: لاَيَحِلُّ لَكَ أَنْ تَفُضَّ الْخَاتَمَ إِلاَّ بِحَقِّهِ. فَتَحَرَّجْتُ مِنَ الْوُقُوعِ عَلَيْهَا فَانْصَرَفْتُ عَنْهَا وَهِيَ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ وَتَرَكْتُ الذَّهَبَ؛ اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرِجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ. فَانْفَرَجَتِ الصَّخْرَةُ، غَيْرَ أَنَّهُمْ لاَ يَسْتَطِيعُونَ الْخُرُوجَ. فَقَالَ الثَّالِثُ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي كُنْتُ اسْتَأْجَرْتُ أُجَرَاءَ فَأَعْطَيْتُهُمْ أَجْرَهُمْ؟ غَيْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ تَرَكَ أَجْرَهُ وَذَهَبَ، فَثَمَّرْتُهُ لَهُ حَتَّى كَثُرَتْ مِنْهُ الأَمْوَالُ، فَجَاءَنِي بَعْدَ حِينٍ فَقَالَ: يَاعَبْدَ اللّٰهِ أَدِّ إِلَيَّ أَجْرِي. فَقُلْتُ: كُلُّ مَا تَرَى مِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ وَالإِبِلِ وَالرَّقِيقِ أَجْرُكَ، اِذْهَبْ فَاسْتَقْهُ. فَقَالَ: يَاعَبْدَ اللّٰهِ، لاَتَسْتَهْزِئْ بِي فَقُلْتُ: إِنِّي لاَ أَسْتَهْزِئُ بِكَ، اِذْهَبْ فَاسْتَقْهُ فَأَخَذَهُ كُلَّهُ. اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذٰلِكَ ابْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَأَفْرِجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ فَانْفَرَجَتِ الصَّخْرَةُ، فَخَرَجُوا يَمْشُونَ] أخرجه الشيخان وأبو داود.

«الغَبوقُ» شرب آخر النهار.

و «يتضاغونَ» يضجون ويصيحون من الجوع.

ومعنى «أردتُها» راودتها وطلبت منها ان تمكنني من نفسها.

و «ألَمَّتْ بهَا سنةٌ» أى أصابها الجدب.

و «فَضَّ الخَاتمِ» كناية عن الجماع.

و «التحرُّجُ» الهرب من الحرج والإثم والضيق.

1. (4995)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden önce yaşayanlardan üç kişi yola çıktılar. (Akşam olunca) geceleme ihtiyacı onları bir mağaraya sığındırdı ve içine girdiler. Dağdan (kayan) bir taş yuvarlanıp, mağaranın ağzını üzerlerine kapadı. Aralarında:

"Sizi bu kayadan, salih amellerinizi şefaatçi kılarak Allah'a yapacağınız dualar kurtarabilir!" dediler. Bunun üzerine birincisi şöyle dedi:

"Benim yaşlı, ihtiyar iki ebeveynim vardı. Ben onları çok kollar, akşam olunca onlardan önce ne ailemden ne de hayvanlarımdan hiçbirine yedirip içirmezdim. Bir gün ağaç arama işi beni uzaklara attı. Eve döndüğümde ikisi de uyumuştu. Onlar için sütlerini sağdım. Hâla uyumakta idiler. Onlardan önce aileme ve hayvanlarıma yiyecek vermeyi uygun bulmadım, onları uyandırmaya da kıyamadım. Geciktiğim için çocuklar ayaklarımın arasında kıvranıyorlardı. Ben ise süt kapları elimde, onların uyanmalarını bekliyordum. Derken şafak söktü:

"Ey Allahım! Bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsan, bizim yolumuzu kapayan şu taştan bizi kurtar!"

Taş bir miktar açıldı. Ama çıkacakları kadar değildi.

İkinci şahıs şöyle dedi:

"Ey Allahım! Benim bir amca kızım vardı. Onu herkesten çok seviyordum. Ondan kâm almak istedim. Ama bana yüz vermedi. Fakat gün geldi kıtlığa uğradı, bana başvurmak zorunda kaldı. Ona, kendisini bana teslim etmesi mukabilinde yüzyirmi dinar verdim; kabul etti. Arzuma nail olacağım sırada:

"Allah'ın mührünü, gayr-ı meşru olarak bozman sana haramdır!" de-

di. Ben de ona temasta bulunmaktan kaçındım ve insanlar arasında en çok sevdiğim kimse olduğu halde onu bıraktım, verdiğim altınları da terkettim.

Ey Allah'ım, eğer bunları senin rıza-yı şerifin için yapmışsam, bizi bu sıkıntıdan kurtar."

Kaya biraz daha açıldı. Ancak onlar çıkabilecek kadar açılmadı.

Üçüncü şahıs dedi ki:

"Ey Allahım, ben işçiler çalıştırıyordum. Ücretlerini de derhal veriyordum. Ancak bir tanesi [bir farak pirinçten ibaret olan] ücretini almadan gitti. Ben de onun parasını onun adına işletip kâr ettirdim. Öyle ki çok malı oldu. Derken (yıllar sonra) çıkageldi ve:

"Ey Abdullah! Bana olan borcunu öde!" dedi. Ben de:

"Bütün şu gördüğün sığır, davar, deve ve köleler senindir. Git bunları al götür!" dedim. Adam:

"Ey Abdullah, benimle alay etme!" dedi. Ben tekrar:

"Ben kesinlikle seninle alay etmiyorum. Git hepsini al götür!" diye tekrar ettim. Adam hepsini aldı götürdü.

"Ey Allahım, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bize şu halden kurtuluş nasip et!" dedi. Kaya açıldı, çıkıp yollarına devam ettiler." [Buhârî, Enbiya 50, Büyû' 98, İcâre 12, Hars 13, Edeb 5; Müslim, Zikr 100, (2743); Ebu Dâvud, Büyû' 29, (3387).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, bu üç yolcu, yaya giderken yağmura tutulurlar ve bu sebeple mağaraya iltica ederler. Sadedinde olduğumuz veçhinde, gece sebebiyle mağaraya girdikleri ifade edilmektedir. İkisinin birleşmesi mümkündür; akşam vakti yağmura tutulmuş olabilirler.

2- Hikayede, İslâm'ın ahlâk-ı hasenesinden üç ahlâkın Allah indinde makbuliyeti ifade edilmektedir:

1) Anne-babaya hürmet, onların hukukuna riayet.

2) Allah rızası için insanların iffetlerine riayet.

3) Başkasının hakkına riayet... Başkasının maddi menfaatini kendi menfaati derecesinde gözetmek, hileye yer vermemek. Bu amelleri makbul kılan husus da, bunların ihlasla yani Allah rızası için yapılmış olmasıdır. Dolayısiyle hadis,

amelde ihlasın ehemmiyetine, tebliğde müstesna bir yer vermektedir.

3- Sadedinde olduğumuz rivayette ücretin miktarı kaydedilmiyor. Fakat, bazı rivayetlerde bu *bir farak pirinç* olarak belirtilmiştir. Hattâ bir başka rivayette yer alan açıklayıcı bir ziyade, hem miktar hususunda, hem de işçilerden birinin ücretini almayış sebebi hususunda bize bilgi sunmaktadır: **"Ben bir grup insan tuttum, her birine yarım dirhem yevmiye verecektim. İşleri bitince herkese ücretini verdim. Biri: "Vallahi ben iki kişilik iş yaptım, bana bir dirhem vermezsen ücretini almayacağım" dedi ve almadan çekip gitti. İşte ben bu yarım dirhemi nemalandırdım."**

Bir farak pirincin, o günün piyasasında yarım dirhem değerinde olabileceğini belirttikten sonra, nemâlandırılmaya tâbi tutularak koyun, deve, sığır sürülerine ulaşılan bu taban sermayenin, günümüzdeki karşılığını bulmaya çalışırsak şu sonuca varırız: Bir farak, üç sa' miktarında bir ölçektir. Bir sa' ise 2,120 ile 2,650 litre arasında değişen bir hacim miktarı. Öyle ise bir farak 6,360 ile 7,950 litre arasında değişen bir ölçek olmaktadır. Daha yuvarlak hesapla 6,5 litre ile 8 litre arasında bir hacim tutmaktadır. Bir litre pirincin 888 gram kadar olduğu(8) gözönüne alınırsa, mezkur yarım dirhemlik pirincin yaklaşık 6 veya 7 kilo civarında olduğu anlaşılır.

Bazı rivayetlerde işçiye onbin dirhemlik para ödediği, yani verdiği deve, koyun, sığır vesairelerin bu değere ulaştığı belirtilmiştir. Hadisin muhtelif vecihleri gözönüne alınınca, mezkur zatın, işçisinin parasını önce ziraatle, sonra hayvancılık vs. ile nemâlandırdığı anlaşılmaktadır: Ekmiş, satmış, satınalmış, doğurtmuş vs. Yani ticaret ve istihsal çeşitlerinden pek çoğuna başvurmuştur.

4- Hadis, sıkıntılı ve belalı anlarda sâlih amelleri zikrederek Allah'a iltica ve duanın müstehab olduğunu ifade eder. Bazı fakihler, yağmur namazında da aynı tarzda duâ etmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

5- Hadiste dikkat çeken bir edeb, üç şahıstan hiçbiri, zikrettiği amelin sâlih olduğu hususunda cezmetmemesidir. Her biri *"bu amelim rızana uygunsa"*, *"Senin rızan için idiyse.."* gibi amelin değerlendirilmesini meşîet-i ilahiyeye bırakan ihtiyatî ifadelere yer vermişlerdir. Hatta birinci konuşan zatın sarfettiği: *"Ey Allahım, bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsan..."* şeklindeki –itikad açısından– mahzurlu ifadenin de bu endişeye baktığı belirtilmiştir. Yani o sözün sahibi, ameli hususunda mütereddiddir: Bu ameli Allah katında makbul mü, de-

---

8) Şahsî tartımızda bir litre pirinç 888 gram geldi.

ğil mi? Şöyle demek istemiştir: *"Eğer bu amelim makbulse şu duamı kabul buyur."*

5- Hadis, günahı bir noktada terketmenin, o noktaya kadar olan evveliyatını affettireceğini de ifade eder: Amcasının kızına, son anda teması terketmesi, o âna kadarki günahlarını affettirdi ki, bu *"terk"*'le yaptığı dua makbul oldu.

6- Tevbenin makbul olması halinde, geçmişi affettireceği de hadiste ifade edilmektedir.

7- İşçi ve patron tarafından bilinen belli bir miktar yiyecek mukabili ücretli tutmak câizdir.

8- Salih kimselerin kerâmete mazhar olması haktır.

9- Emâneti edada büyük fazilet vardır.

10- Fakihler, hadiste fuzulî şahsın bey'inde cevaz bulmuşlardır.

11- Bazı alimler: *"Emaneti taşıyan (müstevde') emanet malla ticaret yaparsa, kâr mal sahibine aittir"* demiştir. Çoğunluk bu konuda başka görüşler ileri sürmüştür: *"Mal, emâneti taşıyanın zimmetinde olduğu takdirde, izinsiz tasarrufta bulunsa, malın zimmeti üzerindedir, ticaret yaptığı takdirde kâr kendinin olur."* Ebu Hanîfe *"Kâr onun olur, ancak tasadduk eder"* demiştir. Başka görüşler de var.

12- Geçmiş milletlerde cereyan eden hâdiseler, dinleyenlerin ibret almaları için anlatılabilir.

★ KİFL KISSASI

4996 ١ـــ عن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ كَانَ فِيمَنْ كَانَ قَبْلُكُمْ رَجُلٌ يُسَمَّى الْكِفْلَ، وَكَانَ لاَ يَنْزِعُ عَنْ شَيْءٍ فَأَتَى امْرَأَةً عَلِمَ بِهَا حَاجَة فَأَعْطَاهَا سِتِّينَ دِينَاراً. فَلَمَّا أَرَادَهَا عَلَى نَفْسِهَا ارْتَعَدَتْ وَبَكَتْ. فَقَالَ: مَا يُبْكِيكِ؟ فَقَالَتْ: لِأَنَّ هٰذَا عَمَلٌ مَا عَمِلْتُهُ قَط وَمَا حَمَلَنِى عَلَيْهِ إلاَّ الْحَاجَةُ. فَقَالَ: أَتَفْعَلِينَ أَنْتِ هٰذَا مِنْ مَخَافَةِ اللّهِ تَعَالَى؟ فَأَنَا أَحْرَى بِذٰلِكِ. فَاذْهَبِى، وَلَكِ مَا أَعْطَيْتُكِ.

وَوَاللّٰهِ لاَ أُعْصِيهِ بَعْدَهَا أَبداً فمَاتَ مِنْ لَيْلَتِهِ. فَأَصْبَحَ مُكْتُوباً عَلَى بَابِهِ:
إِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى قَدْ غَفَرَ لِلْكِفْلِ. فَعَجِبَ النَّاسُ مِنْ ذٰلِكَ حَتّٰى أَوْحَى
اللّٰهُ إِلٰى نَبِيِّ زَمَانِهِم بِشَأْنِهِ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ.

1. (4996)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sizden önce yaşayanlar arasında Kifl adında biri vardı. Bildiğinden hiç şaşmazdı. İhtiyaç içinde olduğunu bildiği bir kadına gelerek, altmış dinar verdi. Kadından kâm almak üzere teşebbüse geçince kadın, titredi ve ağladı. "Niye ağlıyorsun?" diye sorunca, kadın:

"Bu benim hiç yapmadığım (haram) bir amel. Bu günaha beni razı eden de fakrımdır!" dedi. Adam da:

"Yani sen şimdi Allah korkusuyla mı ağlıyorsun? Öyleyse, Allah'tan korkmaya ben senden daha layıkım! Haydi git, verdiğim para da senin olsun. Vallahi ben bundan böyle Allah'a hiç asi olmayacağım!" dedi. Adam o gece öldü. Sabah, kapısında şu yazılı idi:

"Allah Kifl'i mağfiret etti!"

Halk bu duruma şaşırdı kaldı. Allah o devrin peygamberine Kifl'in durumunu vahyen bildirinceye kadar şaşkınlık devam etti." [Tirmizi, Kıyamet 49, (2498).]

★ ÂD KAVMİNİ HELÂK EDEN RÜZGÂRIN KISSASI

4997 ١ـــ عن أبي وائل عن رجل من ربيعة وهو الحارث بن يزيد
البكري قال: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَأَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ ، وَالْمَسْجِدُ
غَاصٌّ بِأَهْلِهِ ، وَإِذَا رَايَاتٌ سُودٌ تَخْفِقُ، وَإِذَا بِلاَلٌ مُتَقَلِّدُ السَّيْفِ بَيْنَ
يَدَى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ. فَقُلْتُ: مَا شَأْنُ النَّاسِ؟ فَقَالُوا: رَسُولُ اللّٰهِ
ﷺ يُرِيدُ أَنْ يَبْعَثَ عَمْرُو بْنَ الْعَاصِ نَحْوَ رَبِيعَةَ فَقُلْتُ: أَعُذْ بِاللّٰهِ
أَنْ أَكُونَ مِثْلَ وَافِدِ عَادٍ. فَقَالَ ﷺ: وَمَا وَافِدُ عَادٍ. فَقُلْتُ: عَلَى

الْخَبِيرِ بِهَا سَقَطْتَ. إِنَّ عَاداً لَما قُحِطَتْ بَعَثَتْ قَيْلاً يَسْتَسْقِى لَهَا فَنَزَلَ عَلَى بَكْرِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، فَسَقَاهُ الْخَمْرَ وَغَنَّتْهُ الْجَرَادَتَانِ. ثُمَّ خَرَجَ يُرِيدُ جِبَالَ مُهْرَةَ. فَقَالَ: اللّهُمَّ إِنِّى لَمْ آتِكَ لِمَرَضٍ فَأُدَاوِيَهُ، وَلاَ لأَسِيرٍ فَأُفَادِيَهُ، فَاسْقِ عَبْدَكَ مَا كُنْتَ مُسْقِيَهُ وَاسْقِ مَعَهُ بَكْرَ بْنَ مُعَاوِيَةَ! يَشْكُرُ لَهُ الْخَمْرَ الَّذِى سَقَاهُ؛ فَرُفِعَ لَهُ ثَلاثُ سَحَائِبَ حَمْرَاءُ، وَبَيْضَاءُ، وَسَوْدَاءُ. فَقِيلَ لَهُ: اِخْتَرْ إِحْدَاهُنَّ، فَاخْتَارَ السَّوْدَاءَ مِنْهُنَّ. فَقِيلَ لَهُ: خُذْهَا رَمَاداً رِمْدَاداً لاَ تَذَرْ مِنْ عَادٍ أَحداً. فَقَالَ ﷺ: عِنْدَ ذَلِكَ: إِنَّهُ لَمْ يُرْسَلِ الرِّيحُ إلاَّ مِقْدَارَ هٰذِهِ الْحَلْقَةِ، يَعْنِى حَلْقَةَ الْخَاتِمِ. ثُمَّ قَرَأَ: وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمِ الرِّيحَ الْعَقِيمَ مَا تَذَرُ مِنْ شَىْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إلاَّ جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ]. أخرجه الترمذي

«القحطُ» الغلاء، واصله من انقطاع المطر وهو سببه.

و «الرَّمَادُ» معروف.

و «الرِّمْدَدُ» المتناهى فى الاحتراق والرقة.

و «الرِّيحُ الْعَقِيمُ» التى لاتلقح ولاتأتى بالمطر.

1. **(4997)**- *Ebu Vâil, Rebî'a kabilesinden el-Hâris İbnu Yezîd el-Bekrî* adında bir adamdan naklen anlatıyor:

"Medine'ye gelmiştim, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanına gittim. Mescid, cemaatle dolu idi. Orada dalgalanan siyah bayraklar vardı. Hz. Bilal radıyallahu anh kılıcını kuşanmış, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında duruyordu. Ben: "Bu insanların derdi ne, (ne oluyor)?" diye sordum.

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Amr İbnu'l-Âs'ı, Rebî'a'ya doğru göndermek istiyor, (onun hazırlığı var)!" dediler. Ben:

"Âd elçisi gibi olmaktan Allah'a sığınırım" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Âd elçisi de nedir?"** *buyurdular. Ben:*

"Bunu çok iyi bilen kimseye düştünüz. Âd (kavmi) kıtlığa uğrayınca Kayl'ı kendileri için su aramaya gönderdi. Kayl da, Bekr İbnu Muâviye'ye uğradı. O, buna şarap içirdi ve Mekke'de o sıralarda seslerinin ve tegannisinin güzelliğiyle meşhur Cerâde isminde iki cariye de şarkılar söyledi. [Bu suretle bir ay kadar kaldıktan] sonra, Mühre (İbnu Haydân Kabîlesi'nin) dağına müteveccihen oradan ayrıldı. Dedi ki:

"Ey Allahım! Ben sana ne tedavi edeceğim bir hasta, ne de fidyesini ödeyeceğim bir esir için gelmedim. Sen kulunu, sulayıcı olduğun müddetçe sula. Onunla birlikte Bekr İbnu Muâviye'yi de sula. –Böylece kendisine içirdiği şarap için ona teşekkür eder.

Bunun üzerine onun için üç parça bulut yükseltildi. Biri kızıl, biri beyaz, biri de siyah. Ona: "Bunlardan birini seç!" denildi. O, bunlardan siyah olanını seçti. Ona:

"Âd kavminden tek kişiyi bırakmayıp helak edecek bu bulutu toz duman olarak al!" denildi."

Bunu söyleyince Aleyhissalâtu vesselâm:

"(Onlara) sadece şu –yüzük halkası– miktarında rüzgâr gönderildi" *buyurdular ve arkasından şu meâldeki âyet-i kerimeyi tilâvet ettiler:* **"Âd (kavminin helâk edilmesinde) de (ibret vardır). Hani onların üzerine o kısır rüzgârı göndermiştik. Öyle bir rüzgâr ki, her uğradığı şeyi (yerinde) bırakmıyor, mutlaka onu kül gibi savuruyordu"** (Zâriyat 41-42). [Tirmizî, Tefsîr, Zâriyat, (3269, 3270).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî*'nin hadisten çıkardığı bazı tesbitleri kısmen özetleyerek sunuyoruz:

1) Eski milletlerle ilgili haberler, dini ilgilendirmediği takdirde, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* dışındaki kimselerden de dinlenebilir, bu câizdir.

2) Bu hadisin aslı uzun ise de, *Tirmizî* kısaltarak almıştır. Aslına göre *Resûlullah*'a Âd elçisinin hikâyesini anlatan *el-Hâris İbnu Yezîd el-Bekrî*, Medine'ye, *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan, memleketindeki birkısım arazinin tasarruf yetkisini talep etmek üzere gelmiş birisi idi. *Resûlullah*'ın yanında, aynı şeyi talep eden Temîmli bir yaşlı kadın görünce: *"Ey Allah'ın Resûlü! Ben, Âd kavminin elçisi Kayl İbnu Anz gibi olmaktan Allah'a sığınırım!"* der. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Sen onların kıssasını biliyor musun?"** diye sorar.

Hâris İbnu Yezîd: *"Evet!"* der ve anlatır: *"Biz, onların memleketine iyiliklerini talep etmek üzere gelenlerdeniz. Atalarımız bize onlarla ilgili haberler anlattılar. Bu haberleri küçükler büyüklerden öğrenip yeni gelenlere anlatırlar!"* der. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bunun üzerine hadiste geçtiği üzere sorusunu sorar ve diğeri anlatır.

3) İslâm, tevâtür bulduğu takdirde, kâfirin haberini kabul eder, bu hadiste onun delili var.

4) Âd kavminin su talebi için elçi göndermelerinin meşru bir aslı mevcuttur. Nitekim bütün şeriatlerde buna rastlanır. Bizde de araziye çıkıp yağmur duasında bulunmak sünnettir.

5) O sıralarda Mekke'de *Amâlika kavmi* vardı. Bunlar *Bekr İbnu Muâvîye* kabilesine konakladılar. *–Muâvîye İbnu Bekr İbni Şübeym* kabilesi de denmiştir.– Ama burada eğlenceye yöneldiler. *Bekr*'in meşhur iki çalgıcı cariyesi *Cerâdeler*, Âd ve Semûd için onlara şarkılar söylediler. Şiirlerinde, ne maksadla geldilerse onun yerine getirilmesini talep etmeyi teşvik eden sözler vardı. Bu şiiri, *Muğribe İbnu Bekr*, Âd kavmine helakın gelmesinden korktuğu için yazmıştı. Çünkü Âd onun dayıları idi. *Muğribe İbnu Bekr*, bu şiirin okunmasını o iki câriyeye söyledi. Kendisi okumaktan kaçındı. Ta ki, misafirlerinin aklına onları ağırlamaktan bıkkınlık geldi diye bir vehim gelmesin. Şiir üzerine elçiler, gafletlerinden uyandılar ve su talebinde bulundular.

6) Yüzük halkası gibi bir rüzgârın gönderilmesi, rüzgârın da Allah'ın diğer mahlûkâtı gibi bir mahlûku olduğunu, büyük bir cisim olduğunu, bu cismi, Allah'ın kudret-i şerifi ile dilediği gibi tasarruf ve tahrik ettiğini, rastladığı şeyi Allah'ın onda yarattığı şiddet nisbetinde itip sarstığını, bunun sonucu olarak alt-üst olmaların, dağılıp toz olmaların, daha da öte, yok olmaların meydana geldiğini gösterir.

7) Ayette geçen *akim (kısır) rüzgâr*, yağmur getirmeyen ve bitkileri ilkah etmeyen (döllendirmeyen) rüzgâr demektir.

8) *Akîm rüzgâr, rîhu'd-debûr* da denen garb yani batı rüzgârıdır. Doğu rüzgârı da denen *Sabâ rüzgârının* zıddıdır. *Aleyhissalâtu vesselâm:* نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَأُهْلِكَتْ عَادٌ بِالدَّبُورِ **"Sabâ rüzgârı ile yardıma mazhar oldum, Debûr rüzgârı ile de Âd kavmi helak edildi"** buyurmuştur. Kezâ: نُصِرْتُ بِالصَّبَا وَكَانَتْ عَذَابًا عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلِي **"Sabâ rüzgârı bana yardım etti, ama o, benden öncekilere azab olmuştu"** buyurmuştur.

9) *İbnu'l-Arabî*, son olarak bu hâdisenin çarşamba günü cereyan ettiğini,

bu yüzden halkın çarşamba gününü uğursuz addettiklerini belirtir ve bu inancın hiçbir esasa dayanmayan bâtıl tahayyülât olduğunu söyler.

★ KEL, ALATENLİ VE ÂMÂ'NIN KISSASI

4998 ١ ــ عن ابي هريرة رضى اللّٰه عنه قال: [قَالَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ ثَلاَثَةً مِنْ بَنِى إسْرَائِيلَ: أَبْرَصَ وَأَقْرَعَ وَأَعْمَى، أَرَادَ اللّٰهُ أنْ يَبْتَلِيَهُمْ، فَبَعَثَ إلَيْهِمْ مَلَكاً فَأَتَى الأَبْرَصَ فَقَالَ: أَىُّ شَىْءٍ أَحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: لَوْنٌ حَسَنٌ وَجِلْدٌ حَسَنٌ، وَيَذْهَبُ عَنِّى الَّذِى قَذَّرَنِى النَّاسُ. فَمَسَحَهُ، فَذَهَبَ عَنْهُ قَذَرُهُ وَأُعْطِيَ لَوْناً حَسَناً وَجِلْداً حَسَناً. فَقَالَ: أَىُّ الْمَالِ أَحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الإبِلُ. فَأَعْطَاهُ نَاقَةً عُشَرَاءَ، فَقَالَ: بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ فِيهَا. ثُمَّ أَتَى الأَقْرَعَ. فَقَالَ: أَىُّ شَىْءٍ أَحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: شَعْرٌ حَسَنٌ، وَيَذْهَبُ عَنِّى هٰذَا الَّذِى قَدْ قَذِرَنِى النَّاسُ. فَمَسَحَهُ فَذَهَبَ عَنْهُ. وَأُعْطِيَ شَعْراً حَسَناً. قَالَ: فَأَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الْبَقَرُ. فَأُعْطِيَ بَقَرَةً حَامِلاً. وَقَالَ: بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ فِيهَا. ثُمَّ أَتَى الأَعْمَى. فَقَالَ: أَىُّ شَىْءٍ أَحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: أَنْ يَرُدَّ اللّٰهُ عَلَيَّ بَصَرِى فَأُبْصِرَ بِهِ النَّاسَ. فَمَسَحَهُ فَرَدَّ اللّٰهُ عَلَيْهِ بَصَرَهُ. قَالَ فَأَيُّ الْمَالِ أَحَبُّ إلَيْكَ؟ قَالَ: الْغَنَمُ. فَأُعْطِيَ شَاةً وَالِداً. فَأُنْتِجَ هٰذَانِ ، وَوَلَّدَ هٰذَا. فَكَانَ لِهٰذَا وَادٍ مِنَ الإبِلِ، وَلِهٰذَا وَادٍ مِنَ الْبَقَرِ، وَلِهٰذا وَادٍ مِنَ الْغَنَمِ . ثُمَّ إنَّهُ أَتَى الأَبْرَصَ فِى صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ. فَقَالَ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ، قَدْ اِنْقَطَعَتْ بِىَ الْحِبَالُ فِى سَفَرِى، فَلاَ بَلاَغَ لِىَ الْيَوْمَ إلاَّ بِاللّٰهِ، ثُمَّ بِكَ، أَسْأَلُكَ بِالَّذِى أَعْطَاكَ اللَّوْنَ الْحَسَنَ وَالْجِلْدَ الْحَسَنَ وَالْمَالَ بَعِيراً أَتَبَلَّغُ بِهِ فِى سَفَرِى. فَقَالَ: لَهُ الْحُقُوقُ كَثِيرَةٌ. فَقَالَ لَهُ: كَأَنِّى أَعْرِفُكَ؟ أَلَمْ تَكُنْ أَبْرَصَ يَقْذَرُكَ

النَّاسُ، فَقِيراً فَأَعْطَاكَ اللّٰهُ. فَقَالَ: إِنَّمَا وَرِثْتُ هٰذَا الْمَالَ كَابِراً عَنْ كَابِرٍ. فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ كَاذِباً فَصَيَّرَكَ اللّٰهُ إِلَى مَا كُنْتَ. وَأَتَى الأَقْرَعُ فِي صُورَتِهِ. فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذٰلِكَ. وَرَدَّ عَلَيْهِ مِثْلَ مَا رَدَّ الأَوَّلُ. فَقَالَ: إِنْ كُنْتَ كَاذِباً فَصَيَّرَكَ اللّٰهُ إِلَى مَا كُنْتَ. ثُمَّ أَتَى الأَعْمَى فِي صُورَتِهِ وَهَيْئَتِهِ. فَقَالَ لَهُ: رَجُلٌ مِسْكِينٌ وَابْنُ سَبِيلٍ وَتَقَطَّعَتْ بِيَ الْحِبَالُ فِي سَفَرِي فَلاَ بَلاَغَ الْيَوْمَ إِلاَّ بِاللّٰهِ ثُمَّ بِكَ، أَسْأَلُكَ بِالَّذِي رَدَّ عَلَيْكَ بَصَرَكَ شَاةً أَتَبَلَّغُ بِهَا فِي سَفَرِي. فَقَالَ: قَدْ كُنْتُ أَعْمَى فَرَدَّ اللّٰهُ عَلَيَّ بَصَرِي، وَفَقِيراً فَقَدْ أَغْنَانِي. فَخُذْ مَا شِئْتَ، وَدَعْ مَا شِئْتَ. فَوَاللّٰهِ لاَ أُجْهِدُكَ الْيَوْمَ لِشَيْءٍ أَخَذْتَهُ لِلّٰهِ. فَقَالَ: أَمْسِكْ مَالَكَ، فَإِنَّما ابْتُلِيتُمْ. فَقَدْ رُضِيَ عَنْكَ، وَسُخِطَ عَلَى صَاحِبَيْكَ]. أخرجه الشيخان.

«النَّاقَةُ الْعُشَرَاءُ» الحامل، وقيل التى أتى على حملها عشرة أشهر.

و «الشَّاةُ الْوَالِدُ» التى عرف منها كثرة الولد والنتاج.

وقوله: «فأنتجَ هٰذانِ» أى صاحبا الإبل والبقر.

و «وَلَّدَ هذا» أى صاحب الشاة، ومعناه اعتنى بها وافتقدها عند الولادة.

ومعنى «انقطعتْ بِيَ الحِبَالُ» أى الأسباب.

و «معنَى لابلاغَ» أى ليس لى ما ابلغ به غرضى.

وقوله «ورِثْتُهُ كَابِرا عن كَابِر» أى آبائى واجدادى.

ومعنى «لاَ أُجْهِدُكَ» أى لاأشق عليك فى الأخذ والامتنان.

1. **(4998)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Benî İsrail'den üç kişi vardı: Biri alatenli, biri kel, biri de âmâ. Allah bunları imtihan etmek istedi. Bu maksadla onlara (insan suretinde) bir melek gönderdi.

Melek önce alatenliye geldi. Ve: "En çok neyi seversin?" dedi. Adam:

"Güzel bir renk, güzel bir cild, insanları benden tiksindiren halin gitmesini!" dedi. Melek onu meshetti. Derken çirkinliği gitti, güzel bir renk, güzel bir cild sahibi oldu. Melek ona tekrar sordu:

"Hangi mala kavuşmayı seversin?"

"Deveye!" dedi, adam. Anında ona on aylık hamile bir deve verildi. Melek:

"Allah bunları sana mübarek kılsın!" deyip (kayboldu) ve Kel'in yanına geldi.

"En ziyade istediğin şey nedir?" dedi. Adam:

"Güzel bir saç ve halkı ikrah ettiren şu halin benden gitmesi!" dedi. Melek, keli elleriyle meshetti, adamın keli gitti. Kendisine güzel bir saç verildi. Melek tekrar:

"En çok hangi malı seversin?" diye sordu. Adam:

"Sığırı!" dedi. Hemen kendisine hâmile bir inek verildi. Melek:

"Allah bu sığırı sana mübarek kılsın!" diye dua etti ve âmânın yanına gitti. Ona da: "En çok neyi seversin?" diye sordu. Adam:

"Allah'ın bana gözümü vermesini ve insanları görmeyi!" dedi. Melek onu meshetti ve Allah da gözlerini anında iade etti. Melek ona da:

"En çok hangi malı seversin?" diye sordu. Adam:

"Koyun!" dedi. Derhal doğurgan bir koyun verildi.

Derken sığır ve deve yavruladılar, koyun da kuzuladı. Çok geçmeden birinin bir vâdi dolusu develeri, diğerinin bir vadi dolusu sığırları, öbürünün de bir vâdi dolusu koyunları oldu.

Sonra melek, alatenliye, onun eski hali ve heyetine bürünmüş olarak geldi ve:

"Ben fakir bir kimseyim, yola devam imkanlarım kesildi. Şu anda Allah ve senden başka bana yardım edecek kimse yok! Sana şu güzel rengi, şu güzel cildi ve şu malı veren Allah aşkına bana bir deve vermeni talep ediyo-

rum! Tâ ki onunla yoluma devam edebileyim!" dedi. Adam:

"(Olmaz öyle şey, onda nicelerinin) hakları var!" dedi ve yardım talebini reddetti. Melek de:

"Sanki seni tanıyor gibiyim! Sen ala tenli, herkesin ikrah ettiği, fakir birisi değil miydin? Allah sana (sıhhat ve mal) verdi" dedi. Ama adam:

"(Çok konuştun!) Ben bu malı büyüklerimden tevârüs ettim!" diyerek onu tersledi. Melek de:

"Eğer yalancı isen Allah seni eski hâline çevirsin!" dedi ve onu bırakarak kel'in yanına geldi. Buna da onun eski halinde kel birisi olarak göründü. Ona da öbürüne söylediklerini söyleyerek yardım talep etti. Bu da önceki gibi talebi reddetti. Melek buna da:

"Eğer yalancıysan Allah seni eski hâline çevirsin!" deyip, âmâ'ya uğradı. Buna da onun eski hali heyeti üzere (yani bir âma olarak) göründü. Buna da:

"Ben fakir bir adamım, yolcuyum, yola devam etme imkânım kalmadı. Bugün, evvel Allah sonra senden başka bana yardım edecek yok! Sana gözünü iade eden Allah aşkına senden bir koyun istiyorum; tâ ki yolculuğuma devam edebileyim!" dedi. Ama cevaben:

"Ben de âmâ idim. Allah gözümü iade etti, fakirdim (mal verip) zengin etti. İstediğini al, istediğini bırak! Vallahi, bugün Allah adına her ne alırsan, sana zorluk çıkarmayacağım!" dedi. Melek de:

"Malın hep senin olsun! Sizler imtihan olundunuz. Senden memnun kalındı ama diğer iki arkadaşına gadap edildi" dedi (ve gözden kayboldu)." [Buhârî, Enbiya 50, Müslim Zühd 10, (2964).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, üç farklı ârazın, insan mîzacında hasıl ettiği haleti görmekteyiz. Âmâ yumuşak kalpli ve cömert, kel ve alatenli bencil ve merhametsiz. *Kirmânî*, bu durumdan şöyle bir netice çıkarır: *"Âmâ'nın mizacı, diğer iki arkadaşına rağmen daha sıhhatlidir. Çünkü alatenlilik, mizacın fesâdından ve tabiatın bozulmasından husül bulan bir hastalıktır. Kel hastalığı da öyle. Âmâlık ise bunlardan ayrıdır; bu, mizaçtaki bozulmanın bir neticesi değildir. Çoğu kere hâricî bir sebepten meydana gelir. Bu sebeple âmânın tabiatı güzel, diğerlerininki kötü olmuştur."*

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FEVÂİD:

★ Dinleyenin ibret alması için, geçmişte vukua gelmiş olan hâdisâtın zikri câizdir. Bu onlar hakkında gıybet sayılmaz. Onların ismen zikredilmeyişindeki sır da burada yatmalıdır. Hatta bilahare bunların başına neler geldi, o da açıklanmamıştır. Ancak meleğin söylediği eski duruma döndükleri anlaşılmaktadır.

★ Hadiste nimete karşı nankörlükten tahzîr (sakındırma), şükre teşvik ve nimeti itiraf etmeye ve Allah'a hamdetmeye teşvik var.

★ Sadakanın fazîleti gösterilmekte, zayıflara merhametli olmaya, ihtiyaçlarını görmeye davet edilmektedir.

★ Cimrilikten zecr edilmektedir. Çünkü cimrilik, sahibini yalana ve Allah'ın nimetini inkâra sevketmiştir.

★ BİN DİNAR BORÇ ALANIN KISSASI

4999 ١ ـ عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [ذَكَرَ رَسُولُ اللّهِ
ﷺ رَجُلاً مِنْ بَنِى إسْرَائِيلَ سَأَلَ بَعْضَ بَنِى إسْرَائِيلَ أنْ يُسْلِفَهُ ألْفَ
دِينَارٍ. فَقَالَ: اِئْتِنِى بِالشُّهَدَاءِ أُشْهِدُهُمْ. قَالَ: كَفَى بِاللّهِ شَهِيداً. قَالَ:
فَأْتِنِي بِالْكَفِيلِ. قَالَ: كَفَى بِاللّهِ كَفِيلاً. قَالَ: صَدَقْتَ. فَدَفَعَهَا إلَيْهِ
إلَى أجَلٍ مُسَمًّى، فَخَرَجَ فِي الْبَحْرِ، فَقَضَى حَاجَتَهُ. ثُمَّ الْتَمَسَ مَرْكَباً
يَقْدَمُ عَلَيْهِ فِي الأجَلِ الّذِى أجَّلَهُ فَلَمْ يَجِدْ. فَاتَّخَذَ خَشَبَةً فَنَقَرَهَا،
فَأدْخَلَ فِيهَا ألْفَ دِينَارٍ وَصَحِيفَةً مِنْهُ إلَى صَاحِبِهِ. ثُمَّ زَجَّجَ مَوْضِعَهَا.
ثُمَّ أتَى بِهَا الْبَحْرَ. ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ إنَّكَ تَعْلَمُ أنِّى تَسَلَّفْتُ مِنْ فُلاَنٍ
ألْفَ دِينَارٍ فَسَألَنِى شَهِيداً. فَقُلْتُ: كَفَى بِاللّهِ شَهِيداً فَرَضِىَ بِكَ
شَهِيداً. وَسَألَنِي كَفِيلاً. فَقُلْتُ: كَفَى بِاللّهِ كَفِيلاً، فَرَضِىَ بِكَ كَفِيلاً.
وَإنِّي جَهَدْتُ أنْ أجِدَ مَرْكَباً فَلَمْ أجِدْ، وَإنِّي أسْتَوْدِعُكَهَا فَرَمَى بِهَا
فِى الْبَحْرِ حَتَّى وَلَجَتْ فِيهِ. ثُمَّ انْصَرَفَ وَهُوَ فِى ذلِكَ يَلْتَمِسُ مَرْكَباً

يَخْرُجُ إِلَى بَلَدِهِ فَخَرَجَ الرَّجُلُ الَّذِى كَانَ أَسْلَفَهُ يَنْظُرُ لَعَلَّ مَرْكَباً قَدْ جَاءَ بِمَالِهِ. فَإِذَا بِالْخَشَبَةِ الَّتِى فِيهَا الْمَالُ، فَأَخَذَهَا لِأَهْلِهِ حَطَباً. فَلَمَّا نَشَرَهَا وَجَدَ الْمَالَ وَالصَّحِيفَةَ. ثُمَّ قَدِمَ الَّذِى كَانَ أَسْلَفَهُ. فَأَتَى بِأَلْفِ دِينَارٍ. وَقَالَ: مَازِلْتُ جَاهِداً فِى طَلَبِ مَرْكَبٍ لِآتِيَكَ بِمَالِكَ، فَمَا وَجَدْتُ مَرْكَباً قَبْلَ الَّذِى أَتَيْتُ فِيهِ. قَالَ: هَلْ كُنْتَ بَعَثْتَ إِلَىَّ بِشَىْءٍ؟ قَالَ: أُخْبِرُكَ أَنِّى لَمْ أَجِدْ مَرْكَباً قَبْلَ الَّذِى جِئْتُ فِيهِ؟ قَالَ: فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى قَدْ أَدَّى عَنْكَ الَّذِى بَعَثْتَ فِى الْخَشَبَةِ، فَانْصَرِفْ بِالْأَلْفِ دِينَارٍ رَاشِداً]. أَخْرَجَهُ الْبُخَارِى.

«زَجَّج مَوْضِعَهَا» أى سوّى موضع النقر وأصلحها، مأخوذ من تزجيج الحواجب، وهو حذف زائد شعرها ويحتمل أن يكون مأخوذ من الزج بأن يكون نقر فى طرف الخشبة وشدّ عليه زجا يمسكه ويحفظ ما فى جوفه.

1. **(4999)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm Benî İsrâil'den bin dinar borç para isteyen bir kimseden bahsetti. Benî İsrail'den borç talep ettiği kimse: "Bana şâhidlerini getir, onların huzurunda vereyim, şâhid olsunlar!" dedi. İsteyen ise: "Şâhid olarak Allah yeter!" dedi. Öbürü: "Öyleyse buna kefil getir" dedi. Berikisi "Kefil olarak Allah yeter" dedi. Öbürü:*

"Doğru söyledin!" dedi ve belli bir vade ile parayı ona verdi. Adam deniz yolculuğuna çıktı ve ihtiyacını gördü. Sonra borcunu vâdesi içinde ödemek maksadıyla geri dönmek üzere bir gemi aradı, ama bulamadı. Bunun üzerine bir odun parçası alıp içini oydu. Bin dinarı sahibine hitabeden bir mektupla birlikte oyuğa yerleştirdi. Sonra oyuğun ağzını kapayıp düzledi. Sonra da denize getirip:

"Ey Allahım, biliyorsun ki, ben falandan bin dinar borç almıştım. Benden şâhid istediğinde ben: "Şâhid olarak Allah yeter!" demiştim. O da şahid olarak sana razı oldu. Benden kefil isteyince de: "Kefil olarak Allah yeter!" demiş-

tim. O da kefîl olarak sana râzı olmuştu. Ben ise şimdi, bir gemi bulmak için gayret ettim, ama bulamadım. Şimdi onu sana emânet ediyorum!" dedi ve odun parçasını denize attı ve odun denize gömüldü.

Sonra oradan ayrılıp, kendini memleketine götürecek bir gemi aramaya başladı. Borç veren kimse de, parasını getirecek gemiyi beklemeye başladı. Gemi yoktu ama, içinde parası bulunan odun parçasını buldu. Onu ailesine odun yapmak üzere aldı. (Testere ile) parçalayınca parayı ve mektubu buldu.

Bir müddet sonra borç alan kimse geldi. Bin dinarla adama uğradı ve:

"Malını getirmek için aralıksız gemi aradım. Ancak beni getirenden daha önce gelen bir gemi bulamadım" dedi. Alacaklı:

"Sen bana bir şeyler göndermiş miydin?" diye sordu. Öbürü:

"Ben sana, daha önce bir gemi bulamadığımı söyledim" dedi. Alacaklı:

"Allah Teâla Hazretleri, senin odun parçası içerisinde gönderdiğin parayı sana bedel ödedi. Bin dinarına kavuşmuş olarak dön" dedi." [Buhârî, Kefalet 1, (muallak olarak); Büyû 10 (muallak ve mevsûl olarak), İsti'zân 25 (muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisten ülemâ şu fevâidi çıkarmıştır:

★ Borçta vade câizdir.

★ Borçta vâdeye uymak vâcibtir. Ancak: *"Bu bir vecibe değil, maruf ve hoş olan prensiptir"* diyen de olmuştur.

★ Benî İsrail'de ve başkalarında cereyan eden vak'aları ibret ve amel için anlatmanın cevazı vardır.

★ Deniz ticareti ve gemiye binmek caizdir.

★ Borç vermelerde şâhid ve kefil istemek câizdir.

★ Borç alıp-verme işlerinde Allah'a tevekkülün fazileti var. Kim hakiki tevekkülde bulunursa, Allah onun ödemesini tekeffül etmekte; yardımını, nusretini eksik bırakmamaktadır.

★ *Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm* bu kıssayı, mefhumu ile amel etmek için anlatmıştır. Aksi halde anlatmasında bir mâna kalmazdı.

★ MÜTEFERRİK HADİSLER

5000 ١ـ عن سلمان رضى الله عنه قال: [فَتْرَةٌ مَا بَيْنَ عِيسَى وَمُحَمَّدٍ عَلَيْهِمَا الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ سِتُّمِائَةِ سَنَةٍ]. أخرجه البخارى.

1. **(5000)**- *Hz. Selmân radıyallahu anh* dedi ki: *"Hz. İsa ile Hz. Muhammed aleyhimesselâtu vesselam arasındaki fetret altıyüz senedir."* [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 53.]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *fetret*ten murâd, Allah tarafından bir peygamberin gönderilmediği müddettir. *Selmân*'ın verdiği bu rakam hususunda bazı ihtilaflar var: *Katâde*'ye göre bu müddet 560 senedir. *Kelbî*'den, 540 olduğu rivayet edilmiştir. 400 sene diyen de olmuştur.

5001 ٢ـ وعن ابن عباس رضى اللّه عنهما. [أَنَّ أَهْلَ فَارِسَ لَمَّا مَاتَ نَبِيُّهُمْ كَتَبَ لَهُمْ إِبْلِيسُ الْمَجُوسِيَّةَ]. أخرجه أبو داود

2. **(5001)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"İranlıların peygamberi vefat ettiği zaman, İblis, onlara mecusilik dinini yazdı."* [Bu rivayet, elde mütedavil Ebu Dâvud nüshalarında bulunamamıştır.]

5002 ٣ـ وعن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ أَدْرِى أَتُبَّعٌ لَعِينٌ هُوَ أَمْ لاَ؟ وَلاَ أَدْرِى أَعُزَيْرٌ نَبِىٌّ هُوَ أَمْ لاَ]. أخرجه أبو داود

3. **(5002)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:*

"Tübba' mel'un mudur bilemiyorum. Keza Üzeyr peygamber midir onu da bilemiyorum." [Ebu Dâvud, Sünnet 14, (4674).]

AÇIKLAMA:

1- *Tübba'* Himyerli bir kraldır, büyük orduları olmuştur. *Tübba'* denilmesi tebâiyetinin çokluğundandır. Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde ondan bahsedilir: Duhan 37 ve Kâf 14. âyetler... *Resûlullah, Tübba'* hakkında, vahye mazhar olmazdan önce böyle söylemiştir. Ancak, daha sonra لاَتَسُبُّوا تُبَّعاً فَانَّهُ كَانَ قَدْ اَسْلَمَ:

"Tübba'a sövmeyin, çünkü o müslüman olmuştur" diyecektir. *Resûlullah'tan gelen bazı hadislerde, "Tübba' laîn mi; Zülkarneyn peygamber mi; hudûd cezası, sahibini günahtan temizler mi bilemediğini"* ifade etmiştir. Ancak bazı rivayetlerde, Cenab-ı Hakk'ın, peygamberine *"Hudûdun kefaret olduğunu, Tübba'ın müslüman olduğunu"* bildirdiği belirtilmiştir.

5003 ٤ ـ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لَوْ لاَ بَنُوا إِسْرَائِيلَ لَمْ تُخْنَزِ اللَّحْمُ، وَلَوْ لاَ حَوَّاءُ لَمْ تَخُنْ أُنْثَى زَوْجَهَا الدَّهْرَ]. أخرجه الشيخان

«خَنِزَ اللَّحْمُ يَخْنَزُ» إذا أنتن وتغير ريحه

و «خيانَةُ حَوَّاءَ لِآدَمَ» هي ترك النصيحة له فى أكل لشجرة لا في غيرها.

4. **(5003)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissâlatu vesselâm buyurdular ki:*

"Eğer Benî İsrail olmasaydı, et kokuşmazdı. Eğer Havva olmasaydı, kadınlar kocalarına hiçbir zaman ihânet etmezdi." [Buhârî, Enbiya 1, 25; Müslim, Radâ' 63, (1470).]

AÇIKLAMA:

1- Bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesi ile, Benî İsrail'e gökten hergün bıldırcın kuşu ve kudret helvası yağardı (Bakara 57). İlahî emir gereği bunlardan sadece günlük ihtiyaçlarını alırlar, bir de cuma ile cumartesi günlerinin yiyeceklerini biriktirirlerdi. Fazla biriktirecek olurlarsa bozulup kokardı. *Katâde*'nin rivayetine göre, yiyeceklerin bozulması bundan kalmıştır. Ancak bir başka rivayet, yemeklerin kokmasını, bir başka hikmetle izah eder: *"Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:* **"Eğer ölenin çürüyüp bitmesine hükmetmese idim, onu ailesi, evlerinde hapsederlerdi. Yiyeceklere bozulmayı takdir etmeseydim, onu da zenginler fakirlerden sakınırlardı."**

2- *Havva* ile ilgili olarak şu söylenmiştir: *"Hz. Adem'i cennette yasak ağaçtan yemeye teşik eden Hz. Havvâ olmuştur. Böylece kocası Âdem'in hata işlemesine o sebep olmuş, dolayısiyle diğer kadınların kocalarına ihânet etmeleri ondan kalmıştır."*

Cennetteki yasak ağaç için *"buğday"*, *"incir"*, *"üzüm"*, *"kâfûr"* dur diyenler olmuştur.

KIYAMET VE KIYAMETLE İLGİLİ MESELELER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dört bab vardır.)

BİRİNCİ BAB

KIYAMET ALAMETLERİ

(On fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

HZ. İSA VE MEHDÎ ALEYHİMA'S-SELÂM

İKİNCİ FASIL

DECCÂL

ÜÇÜNCÜ FASIL

İBNU SAYYÂD

DÖRDÜNCÜ FASIL

KIYAMET ÖNCESİ FİTNELER

BEŞİNCİ FASIL

RESULULLAH'TAN SONRA KIYAMET YAKINDIR

ALTINCI FASIL

KIYAMETTEN ÖNCE BİR ATEŞ ÇIKACAK

YEDİNCİ FASIL

MUASIRLARININ ÖMRÜ

SEKİZİNCİ FASIL

YALANCILAR ÇIKACAK

DOKUZUNCU FASIL

GÜNEŞ BATIDAN DOĞACAK

ONUNCU FASIL

KIYAMETİN BAŞKA ALAMETLERİ

İKİNCİ BAB

KIYAMET AHVÂLİ

(Beş Fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

SURA ÜFLENMESİ VE NÜŞÛR

İKİNCİ FASIL

HAŞR (TOPLANMA)

ÜÇÜNCÜ FASIL

HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKÜM

DÖRDÜNCÜ FASIL

KEVSER HAVUZU, MİZAN VE SIRAT KÖPRÜSÜ

BEŞİNCİ FASIL

ŞEFAAT

ÜÇÜNCÜ BAB

CENNET VE CEHENNEM

(İki Fasıldır.)

BİRİNCİ FASIL

CENNET VE CEHENNEMİN EVSAFI

★ CENNETİN EVSAFI

★ CEHENNEMİN EVSAFI

★ CENNET VE CEHENNEMİN MÜŞTEREK YÖNLERİ

İKİNCİ FASIL

CENNETLİKLER, CEHENNEMLİKLER

★ CENNETLİKLER

★ CEHENNEMLİKLER

★ MÜŞTEREK YÖNLERİ

DÖRDÜNCÜ BAB

ALLAH'IN GÖRÜLMESİ

UMUMİ AÇIKLAMA

İslâm inancına göre, âlem mahluktur, sonradan yaratılmıştır. Sonradan meydana gelen herşey fanidir. Bu maddî âlem de günün birinde sona erecektir. Dinimiz bu büyük hâdiseyi *kıyamet* olarak ifâde eder. Bir başka ifadeyle Kıyamet, dünyanın ölümüdür. Bütün semâvî dinler, dünyanın ölümünden, Kıyametten, bu büyük ölümden sonraki diriliş ve hesap gününden bahseder. Etnolojik araştırmalar iptidâi dinlerde dahi ahiret inancının varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan, Kıyamet inancının bütün insanlığı kuşatan beşerî kültürün müşterek ve temel unsurlarından biri olduğu söylenebilir.

Kıyamet inancı, İslâm akîdesinin altı ana umdesinden biri olan *âhiret* inancının bir parçasıdır. Ahiret hayatı Kıyametle başlar. Bunu haşir, hesap, sırattan geçme, insanların cennetlik-cehennemlikler olarak ayrılması, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin cehenneme gitmeleri ve bu suretle imtihansız ebedî bir hayatın başlaması gibi safhalar takip eder.

Bediüzzaman, Kıyametle ilgili şöyle bir tasvirde bulunur: *"Şu dünyanın sekerâtını, âyât-ı Kurâniye'nin işaret ettiği surette tahayyül etmek istersen; bak şu kâinatın eczaları dakik, ulvî bir nizam ile birbirine bağlanmış. Hafi (gizli), nazik, latif bir râbıta ile tutunmuş ve o derece bir intizam içindedir ki; eğer ecram-ı ulviyeden (gök cisimlerinden) tek bir cirim, "Kün (ol)!" emrine veya "mihverinden çık!" hitabına mazhar olunca, şu dünya sekerâta başlar. Yıldızlar çarpışacak, ecramlar dalgalanacak, nihayetsiz feza-yı âlemde milyonlar gülleleri küreler gibi büyük topların müthiş sadaları gibi vâveylaya başlar. Birbirine çarpışarak, kıvılcımlar saçarak; dağlar uçarak, denizler yanarak, yeryüzü düzlenecek. İşte şu mevt ve sekerat ile Kadîr-i Ezelî, kâinatı çalkalar, kâinatı tasfiye edip, cehennem ve cehennemin maddeleri bir tarafa, cennet ve cennetin mevad-dı münâsibeleri (münasib maddeleri) başka tarafa çekilir, alem-i âhiret tezâhür eder."*

Bediüzzaman'a göre, Kıyamet iç içe giren zıd maddelerin birbirinden ayrılmasını, birinin cenneti, diğerinin cehennemi teşkil edecek şekilde birbirinden saflaşıp uzaklaşmasını sağlayacak büyük hâdisedir; kâinatın bu maksadla bir çalkanmasıdır. Şöyle der: "*Şu kâinata dikkat edilse görünüyor ki, içinde iki unsur var ki, her tarafa uzanmış, kök atmış: Hayır-şer, güzel-çirkin, nef' (fayda)-zarar, kemal-noksan, ziya-zulmet, hidayet-dalâlet, nur-nâr, iman-küfür, taat-isyan, havf-muhabbet gibi âsarlarıyla, meyveleriyle şu kâinatta ezdad birbiriyle çarpışıyor. Dâima tegayyür ve tebeddülâta mazhar oluyor. Başka bir âlemin maksulatının tezgahı hükmünde çarkları dönüyor. Elbette o iki unsurun birbirine zıd olan dalları ve neticeleri, ebede gidecek; temerküz edip birbirinden ayrılacak. O vakit cennet ve cehennem suretinde tezahür edecektir. Evet cennet-cehennem, şecere-i hilkatten (yaratılış ağacından) ebed tarafına uzanıp eğilerek giden dalının iki meyvesidir ve şu silsile-i kâinatın iki neticesidir ve şu seyl-i şuûnâtın iki mahzenidir ve ebede karşı cereyan eden ve dalgalanan mevcudatın iki havzıdır ve lütuf ve kahrın iki tecelligâhıdır ki, dest-i kudret (kudret eli) bir hareket-i şedîde ile kâinatı çalkaladığı vakit, o iki havuz, münâsib maddelerle dolacaktır.*"

BİRİNCİ BAB

KIYAMET ALAMETLERİ

BİRİNCİ FASIL

HZ. İSA VE MEHDİ HAKKINDADIR

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Mehdî ve *Deccal*'le ilgili hadislere ve bizzat hadislerin açıklamasına geçmezden önce, birbiriyle alâkalı ve hatta birbirini tamamlayıcı mahiyette olan bu iki tâbiri öncelikle açıklamada fayda umuyoruz. *Deccâl* ve *Mehdî* tabirlerinin birbirinden ayrılmadığını ve hatta birbirini tamamladığını söylerken mübâlağa etmiş değiliz. Birçok hadislerde bunlar beraber zikredilirler. *Mehdî, Deccâl* sebebiyle vardır. Yani O, *Deccâl*'in tahribatını telâfi etmek için gelecektir. Hadislerde 30 kadar yalancı *Deccâl*'in çıkacağı ifade edilir. Ancak *Mehdî*'nin sayıca çokluğundan söz edilmez. Fakat her asırda müceddid geleceği belirtilir. Diğer taraftan, bazı rivayetlerde *Hz. İsa*'nın müceddid ve Mehdî olduğu ifade edilir. Şu halde sâdece iki değil, bazı durumlarda dört tabirin iç içe sokularak, meselenin muğlaklaştırıldığı görülür. İstikballe ilgili ihbarlarda Şâri'in muttarid bir usûlü, bu mübhemliktir. Böylece bu tabirlerde müşahhas bir şahıstan ziyade, mücerred bir mefhum, her asra, pekçok kimseye tatbîk edilebilecek bir şahs-ı mânevî mahiyeti kazandırılmış olmaktadır.

Bu tabirleri şöyle açıklayacağız:

Müceddid İnancı: Bir hadis-i şerifte *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm:* **"Allah, bu ümmet için her yüz senenin başında, dini tecdîd edip yenileyecek kimse(ler) gönderecektir"** buyurmaktadır. Bu hadisin ihbârı mûcibince, daha ilk asırdan itibaren müceddid beklenmiş, birinci asır müceddidi olarak *Ömer İbnu Abdilaziz* kabul edilmiş; çeşitli şahıslar müteakip asırların müceddidi bilinmiştir. Bunların isimlerini ve muhtelif münâkaşaları burada vermek konumuzun dışına çıkmak olur. Ancak, müceddid mevzûunda müslümanlarca beslenen telakkiyi, bir başka deyişle müceddide izâfe edilen vasıfları az sonra ortaya koyarken anlamada yardımcı olmak üzere, Buhârî şârihlerinden *Bedrü'l-Aynî*'nin bir açıklamasını burada aynen vermede fayda mülâhaza ediyoruz:

"... Nevevî Tehzîbü'l-Esmâ'da der ki: "Alimler, birinci asır müceddidi olarak Ömer (İbnu Abdilâziz)'i, ikinci asırda Şâfi'î'yi, üçüncü asırda Ali İbnu Şureyh'i -Hâfız İbnu Asâkir, üçüncü asır için Ebu'l-Hasanı'l-Eş'ari'yi teklif etmiştir. Dördüncü asır için Ali İbnu Ebi Sehl eş-Şu'luki'yi, –bu asır için Bakillânî'yi, Ebu Hâmid-el-İsferâyînî'yi de zikredenler olmuştur– beşinci asır için Gazâlî'yi zikretmişlerdir." *Kirmânî* de şunları söyler: *"Müceddid mevzuunda yakîn sözkonusu değildir. Bu sebeple, müceddid olarak Hanefîler için ikinci asırda Hasân İbnu Ziyâd, üçüncü asırda Tahâvî ve bunların emsâlleri; Mâlikîler için ikinci asırda Eşhab vs.; Hanbelîler için, üçüncü asırda Hallâl, beşinci asırda er-Râğunî vs.; Muhaddisler için ikinci asırda Yahyâ İbnu Ma'în; üçüncü asırda Nesâî vs.; iktidâr sahipleri için el-Me'mûn, el-Muktedir, el-Kaadir; Zahidler için, ikinci asırda Ma'rufu'l-Kerhî, üçüncü asırda eş-Şiblî vs. mevcuttur. Hadîs-i şerifte dinde tashîh (düzeltme, tecdîd) yapacak kimseye delâlet eden "men" (kimse, kimseler mânâsına gelir), müteaddide (yani sayıca çokluğa) muhtemel olması sebebiyle bu sayılan grupların hepsinden din hizmeti (tashîhu'd-dîn) vâkidir. Nitekim her asrın sonlarında dinin emrini ikâme edip tashihte bulunanlar olmuştur."*

Bu iktibâsın da yardımıyla müslümanlar arasında müceddid hususunda şöyle bir telakkinin yerleştiği kesinlikle söylenebilir:

1- *Müceddid,* dine müteallik zâhirî ve bâtınî ilimlerin âlimidir, sünneti bid'atten temizler, ilmi yayar ve ilim ehline yardımcı olur. Bid'at ehline karşı kor, onları zelil kılar.

2- Her yüz senede gelecek mezkûr müceddidin bir kişi olması gerekmez, aynı zamanda farklı yerlerde, çok sayıda müceddid gelebilir.

3- Her grup (kavm) kendi büyüğünü (imâm) hadiste vaadedilen mezkûr müceddid bilmiştir. Halbuki bu mânâ her tâifenin, müfessir, muhaddis, fakîh, nahivci, lügatçı vs. her sınıftan büyüklere şâmildir.

4- Mezkûr müceddid, asrında kesin olarak "müceddid" diye bilinemez, muasırları, onun izhâr ettiği ahvâlin karînesine dayanarak zann-ı gâlible müceddid olduğuna hükmederler.

5- Tecdîdden maksad, Kitap ve Sünnet'in amelde ihmâle uğrayan hükümlerinin ihyâsı, Kitap ve Sünnet'in muktezâsının emredilmesi, bir de ortalığı saran, Sünnet'e aykırı bid'aların yok edilmesidir.

Müslümanların vicdanında böyle bir müceddid telâkkîsi olduğu müddetçe, –ki Kıyâmete kadar devam edecektir– dine aykırı kötülüklerin arttığı devirlerde

ilmi, ameli ve din uğrundaki gayretiyle iştihâr edecek olan kimseler dâimâ diğerlerince tâkip edilecekler, kendilerine tâbi olanlar çıkacaktır. Uyanış ve dinî salâbetini bu şahıslardan bilen etbâ'ı, onları müceddid bilecektir. Bu durumda, bâzı kimselerce birkısım ilim ve hamiyet sâhiplerinin müceddid bilinmesi, din açısından normaldir; kınamak, hatâkarlıkla ithâm etmek mümkün değildir. Tarihten vâki olan bu durumun bundan sonra da devam edeceği açıktır. Ancak hiç kimsenin de kesin bir dille: "Bu asrın müceddidi falancadır" demeye, bir başka iddiayı bâtıllıkla ithâm etmeye hakkı yoktur. Yukarıda yaptığımız iktibâstan da anlaşılacağı üzere ciddi âlimlerce müceddid olduğu ileri sürülen isimler arasında bile dâimâ ihtilâflar olagelmiş, hattâ bizzat sünnî âlimler tarafından bâzı Şiîlere bile müceddid denmiştir. Daha câlib-i dikkat olanı, *Celâleddînü's-Suyûtî* gibi son derece meşhur ve muteber bir âlimin, her asrın müceddidini tâdâd ettiği bir kasîdede, kendisini dokuzuncu hicrî asrın müceddidi ilân etmiş olmasıdır. Müceddidleri sadece Şâfiî fakîhlerine hasretmesi sebebiyle *İbn-i Hacer*'i tenkîd eden *Aliyyü'l-Kârî*, dinî ilimlerin her birinde bir eser vermiş olması sebebiyle *Celâleddînü's-Süyûtî*'yi müceddid lâkabına müstehak görür.

3) *Mehdî İnancı:* Gruplaşmalara psikolojik ortamı hazırlayan, dinden gelen diğer bir âmil de Mehdî inancıdır. *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'den çok çeşitli vecihlerle gelen rivâyetler, müceddidden başka, Kıyâmete yakın, içtimâî bozuklukların artması sonucu dinsizliğin siyâsî hâkimiyet kuracağı bir devirde *Mehdî*'nın çıkıp veya *Hz. İsâ*'nın inip ehl-i imânın başına geçerek şer kuvvetlere karşı mücâdele verip zafer kazanacağını haber veriyor. Bu Mehdî inancı da, birçok asırlarda, cemiyette şer ve fesâdı artıran şahıslara karşı çıkıp mücâdele eden bâzı fertlerin etrafında halkın *"Mehdî"* dir diye toplanmalarına sebep olmuştur.

İstikbâlde geleceği haber verilen bu şahıs da, çeşitli hadislerde farklı şekillerde târif ve tavsîf edilmektedir. Bir rivayette *Mehdî*'nin *Âl-i Beyt*'ten yani *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in neslinden olacağı belirtilirken; bir başka rivâyette *Mehdî*'nin yapacağı hizmetlerin hemen hemen tamamı *Hz. İsâ* tarafından görüleceği belirtilmiş; bir diğerinde de *"Mehdî'nin Hz. İsâ'dan başkası olmadığı"* söylenmiştir. Müceddid, *Mehdî, Hz. İsâ*'nın tekrar yeryüzüne inmesi gibi birbirinden ayrı olan mefhumların böylece bâzı rivayetlerde iç içe girdiği müşâhede edilmektedir. *İbnu Hâcer*, bâzıları tarafından, *Hz. İsâ*'nın yeryüzüne bir müceddid olarak ineceğinin söylendiğini kaydeder. Bu durumda tıpkı "müceddid" meselesinde olduğu gibi, yeryüzünün belli bir bölgesinde, belli bir târihinde, *Mehdî* olarak belli bir şahıs beklemek isâbetli olmamalıdır. Her devirde,

farklı bölgelerde bu mânâyı taşıyan şahıslar bulunabilir. Bu söylediğimizi, *Mehdî* inancının *Deccâl* inancıyla beraber oluşu daha da te'yîd eder. Zirâ bizzat hadiste, hakîkî *Deccâl*'den önce yeryüzünde otuz kadar yalancı *Deccâl*'in zuhur edeceği bildirilmiştir. Hattâ *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* bâzan, *Deccâl*'den öyle bir tarzda söz ediyordu ki, kendi muâsırları bile "devirlerinde *Deccâl*'in fitnesine uğramaktan korkuyorlardı. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* şöyle diyordu: **"Hz. Nûh'tan sonra, ümmetini Deccâl'e karşı inzâr edip korkutmayan peygamber yoktur. Ben de sizi inzâr ediyorum. Beni görüp sözlerimi duyan kimselerin bile Deccâl'e ulaşmaları mümkündür."** Bâzı rivayetlerde *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'in, *İbnu Sayyâd* adında bir yahudinin *Deccâl* olabileceği ihtimali üzerinde durup, tahkîk ettiği ve hattâ ashâbtan bir kısmının buna dayanarak onun Deccâlliğine hükmettiği kaydedilir. *Resûlullah*'ın namazlardan sonra duâsında **"Deccâl'in fitnesinden istiâzede bulunması"** da mevzumuz yönünden burada kayda değer bir husustur.

Şu halde *Deccâl*'in fitnesini bertaraf etmek vazifesiyle gelecek olan *Mehdî*, *Deccâl*'in zuhûrundaki mübhemiyete tâbidir ve çıkacağı yer ve zaman için kesin bir şey söylenemez. Durum böyle olunca, her devirde ve İslâm âleminin her köşesinde şerir insanlara *"Deccâl"*, dine şümullü bir şekilde hizmet edenlere de bir nevî *"Mehdî"* nazarıyla bakılması, din açısından mahzurlu olmamalıdır. Bu konudaki hadislerin mübhem ve teşbihli olarak gelmiş olması da esâsen meselenin böyle anlaşılmasına imkân vermek içindir. Mezkur ibhâm, rivâyetlerin zayıflığından değil, lisân-ı nübüvvetin îcâzındandır. Öyle ise, birkısım büyüklere *Mehdî* nazarıyla bakanlar "aldanmış olmakla", "bâtıl îtikâda saplanmış olmakla" ithâm edilmemelidir. Yeter ki bunlar da, kanaatlarında, hadislerle tahdîd edilen telakkî ve ölçülerin dışına taşarak ifrata sapmasınlar, kendi Mehdîlerine inanmayanları buna zorlamasınlar, bunu bir ithâm vesilesi yapmasınlar.

5004 ١ـ عن أبي هريرة رضى اللّه عنه قال: [قال رَسُولُ اللّه ﷺ: وَالّذى نَفْسِى بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمُ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَماً مُقْسِطاً، فَيَكْسِرُ الصَّلِيبُ، وَيَقْتُلُ الْخِنْزِيرَ، وَيَضَعُ الْجِزْيَةَ، وَيَفِيضُ الْمَالُ حَتَّى لاَ يَقْبَلَهُ أَحَدٌ حَتَّى تَكُونَ السَّجْدَةُ الْوَاحِدَةُ خَيْراً مِنَ الدُّنْيا وَمَا فِيهَا. ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ: اِقْرَءوُا إنْ شِئْتُمْ: وَإِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ إلاَّلَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ الآيَةَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«اَلْحَكَمُ» الذى يقضى بين الناس.

و «المُقسِطُ» العادل: ضد القاسط وهو الجائر.

و «وضَعَ الْجِزيَةِ» إسقاطها عن أهل الكتاب وإلزامهم الإ سلام، ولايقبل منهم غيره، فذلك معنى وضعها.

1. **(5004)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Nefsim kudret elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim! Meryem oğlu İsâ'nın, aranıza (bu şeriatle hükmedecek) adâletli bir hâkim olarak ineceği, istavrozları kırıp, hınzırları öldüreceği, cizyeyi (Ehl-i Kitap'tan) kaldıracağı vakit yakındır. O zaman, mal öylesine artar ki, kimse onu kabul etmez; tek bir secde, dünya ve içindekilerin tamamından daha hayırlı olur."

Sonra *Ebu Hureyre* der ki: *"Dilerseniz şu âyeti okuyun. (Meâlen):* **"Kitap ehlinden hiçbir kimse yoktur ki, ölümünden önce onun (İsa'nın) hak peygamber olduğuna iman etmesin. Kıyamet gününde ise İsâ onlar aleyhine**

şâhitlik edecektir" (Nisa 159). [Buhârî, Büyû' 102, Mezâlim 31, Enbiya 49; Müslim, İman 242, (155); Ebu Dâvud, Melâhim 14, (4324); Tirmizî, Fiten 54, (2234).]

AÇIKLAMA:

1- İnancımıza göre *Hz. İsa* ölmemiş, semâya çekilmiştir. Cesed-i dünyevîsi ile semada yaşamaktadır. Hadiste de görüldüğü üzere, Kıyamete yakın, yeryüzüne inecek, müsbet icraatları gerçekleştirecek; *Deccal*'in hâsıl ettiği mânevî tahribatı telâfi edecektir. Onun gelmesiyle birlikte bolluğun, refahın artacağının ifade edilmesi, onun ıslahatı sâdece manevî cihette olmayacak, maddî cihette de olacak, iktisadî düzelmeler, düzeltmeler de gerçekleştirecektir.

İstavrozların kırılması, hıristiyanlığın iptal edilmesi, yeryüzünden kaldırılması demektir. Bugün insanlığın ızdırap kaynağı olan Batı'nın gerisinde kilisenin yer aldığı düşünülürse, Kilisenin iptali, Batı'nın dize getirilmesi, egoizmden kurtarılması, gerçek insaniyete kavuşturulması demektir. Dünya siyaset ve ekonomisine hâkim olan Batı'nın hakka gelmesi, insanlığın sulh-u umumîye kavuşması demektir. Zira günümüzde, dünyanın neresinde olursa olsun, insanları huzursuz eden bütün içtimâî fitnelerin, kargaşaların gerisinde Batı'nın eli mevcuttur. Beşerî ızdırapların temelinde bu *"Batılı el"* yatmaktadır.

Haçın kırılmasının zımnında hınzır etinin tahrîm edilmesi mevcuttur. Zira hıristiyanlar hınzır yeme ruhsatını dinlerinden almaktadırlar. Din iptal edilince, diğer pek çok bâtıl inançları meyanında "domuz yeme" adetleri de iptal olacak demektir. Dahası, bir rivayette وَلَتَذْهَبَنَّ الشَّحْنَاءُ وَالتَّبَاغُضُ وَالتَّحَاسُدُ **"... adâvetler, buğzlar, hasedler de mutlaka gidecektir"** denmiş olması da dikkat çekicidir. Müslümanlarla hıristiyanlar arasında, asırlar değil, çağlar boyu süregelmiş olan düşmanlıkların kalkacağı da ifade edilmiş olmaktadır. Bütün bunlarda kördüğüm kilise idi. Onun *Hz. İsâ* tarafından iptali, çok şeyin birden değişeceğine bir işarettir.

2- Cizyenin terkedilmesi, hıristiyanların müslüman olması demektir. Çünkü müslümandan cizye alınmaz, zekât alınır. Şu halde dünyada tek din kalır, cizye verecek kimse bulunmaz demektir. Bu ibareden şu yoruma ulaşan da olmuştur: *"Mal öyle çoğalır ki, cizye yoluyla alınan malın sarfı için bundan istifade edecek fakir kalmaz. İstiğna sebebiyle, cizye sarfedilmeden terkedilir." İyâz* der ki: *"Cizyenin vaz'ı meselesinden murad, cizyenin kâfirlere takrir edilmesi de olabilir. Bütün kâfirlerden alınacak cizye ile de mezkur bolluk hâsıl olabilir."*

Nevevî, İyâz'ın yorumuna katılmaz ve: *"Hz. İsa, İslâm'dan başka hiçbir di-*

ni kabul etmeyecektir" der. Nitekim *Ahmed İbnu Hanbel*'in meseleyle ilgili bir tahricinde وَتَكُونُ الدَّعْوَى وَاحِدَةً **"Dâva bir olur"** buyrulmuştur.

Yine *Nevevî, Hz. İsâ*'nın cizyeyi kaldırmasıyla ilgili olarak der ki: *"Bu şeriatte cizyenin meşruluğuna rağmen Hz. İsa'nın onu kaldırmasının mânası, onun meşruiyeti Hz. İsâ'nın inmesiyle kayıtlıdır"* demektir. Sadedinde olduğumuz hadis buna delalet eder. *Hz. İsâ* cizye hükmünü neshedici değildir. *Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm,* bu sözüyle neshi beyan etmiş olmaktadır. *İbnu Battâl* da: *"Biz cizyeyi, mala olan ihtiyacımız sebebiyle Hz. İsa'nın inmesinden önce kabul ediyoruz, ama Hz. İsa'nın inmesinden sonra mala ihtiyacımız olmayacak. Çünkü onun zamanında mal pek bol olacak. O kadar ki, kimse mal kabul etmeyecek. Şu da muhtemeldir: Cizyenin yahudi ve hıristiyanlardan kabul edilişinin meşru olması, onların elindeki kitabın vahiy olma şüphesini taşıması ve zanlarınca kadîm şeriatla ilgisi sebebiyledir. Hz. İsa aleyhisselam inince, kendisini şahsen görme hâsıl olunca, delillerinin inkıta'ı ve durumlarının iyice ortaya çıkması sebebiyle mezkur şüphe izâle olur ve onlar puta tapan diğer müşrikler durumuna düşerler ve böylece, onlarla muamele, cizyelerini kabul etmeme şeklinde olması münâsib olur."*

Bu yoruma bir kayd-ı ihtirazî koymak isteriz: Burada *Hz. İsa* indiği zaman onu herkes *İsa* olarak bilecek, tanıyacak gibi bir mâna mevcuttur. Halbuki âhir zaman eşhasını herkesin kesin bir şekilde bilmesi mevzubahis değildir. O şahısların yakınları, mânevî mertebesi yüksek olan hâl sahipleri bilse de, başkaları bilemez. Aksi durum imtihan sırrına aykırı olur.

Hz. İsa'nın inmesiyle, arzın hazinelerinin ortaya çıkacağı, ancak *"Kıyâmetin yakınlığı sebebiyle"* kimsenin iltifat etmeyeceği şeklindeki yorumlar da bu açıdan tatminkâr gelmiyor.

3- *"Tek secdenin dünya ve içindekilerden hayırlı olması"* o zaman, *"sadakayı kimse kabul etmeyeceği için Allah'a en ziyâde yaklaşma yolunun sadece ibadet ve namaz olacağı"* şeklinde açıklanmıştır. Bazı âlimler: *"İnsanlar dünyadan öylesine nefret ederler ki, tek bir secde onlara dünya ve içindekilerden daha mahbub olur"* şeklinde yorum getirmiştir.

İbnu'l-Cevzî der ki: *"Ebu Hureyre, rivayetin sonunda âyet okumakla, o âyetle "tek secde dünya ve içindekilerden hayırlı olacak" sözü arasında münasebet kurduğuna işaret etmek istemiştir. Zira Ebu Hureyre bu suretle insanların düzeleceklerine ve imanlarının kuvvetine ve hayırlı amellere yönelmelerine işaret etmektedir. Öylesine bir düzelme ve kuvvetli bir imana ulaşacaklar ki, onlar*

tek secdeyi dünya ve içindekilere tercih edecektir. Secdeden maksat rek'attir."

4- Âyet hususunda da değişik te'vil ve yorumlar yapılmıştır:

★ Bu hadisten anlaşılacağı üzere, *Ebu Hureyre radıyallahu anh*'a göre, *"ona iman edecek"* ibaresindeki zamirle, *ölümünden önce* ibaresindeki zamir *Hz. İsa*'ya bakar. Yani mana şöyle olur: *"Hz. İsâ ölmezden önce, ehl-i kitaptan herkes Hz. İsa'ya inanacaktır." İbnu Abbâs* da bu te'vilde cezmetmiştir. Ondan gelen bir rivayette: *"Hiçbir yahudi ve nasrâni, İsâ'ya iman etmeden ölmez... Lâkin ölüm ânındaki imanın faydası yoktur"* buyrulmuştur.

★ Müfessirler de bu meselede farklı yorumlara gitmişlerdir. Bazısına göre, *ona iman edeceklerdeki* zamir Allah'a veya *Muhammed aleyhissalâtu vesselâm*'a râcidir. *Ölümünden önce*deki zamir de kitabîye –ve hatta *Hz. İsa*'ya– râcidir. Bu durumda, Ehl-i Kitab'ın, gerçek İslâm inancına ererek ölecekleri anlaşılır. Yapılan bir tevile göre: *"Ne yahudi, ne hıristiyan, Hz. İsa'ya (doğru şekilde) iman etmeden ölmez." Nevevî* bu görüşü şöyle açıklar: *"Buna göre ayetin mânası şöyledir: "Ehl-i kitaptan her ferd, ölüm gelip (âyet ve hadiste haber verilen) ruhun çıkmasından önce, sekerât anında hakikatlari gözle gördükten sonra Hz. İsa'nın Allah'ın kulu, Allah'ın bir câriyesinin oğlu olduğuna inanacak. Ancak o haldeki bu iman, şu mealdeki ayette de ifade edildiği üzere ona fayda vermeyecektir:* **"Yoksa Allah katında makbul olan tevbe, ömürleri boyunca günahları işleyip de, nihayet herbirine ölüm gelip çattığında "Ben şimdi tevbe ettim" diyenlerin veya kâfir olarak ölenlerin tevbesi değildir. Öyleleri için biz acı bir azab hazırladık."** (Nisa 18) *buyrulmuştur."*

Nevevî bu te'vili daha mâkul bulur. *"Çünkü* der, *önceki te'vilde "ehl-i kitap'la sadece Hz. İsâ'nın inme zamanına hazır olan ehl-i kitap kastedilmiş olmaktadır. Kur'ân'ın zâhiri ise bütün ehl-i kitab'a şâmildir: Hz. İsa'nın inme zamanındakiler olsun, daha önce yaşayanlar olsun farketmez."*

★ Bazı İslâm âlimleri: *"Diğer peygamberler değil de Hz. İsâ'nın inmesi, yahudileri reddetme hikmetine dayanır. Çünkü onların iddiasına göre, Hz. İsa'yı öldürdüler. Allah ise onların yalanlarını beyan etti"* demiştir.

★ Şu da söylenmiştir: *"Hz. İsa, Hz. Muhammed ve ümmetinin sıfatını görünce Allah'a dua edip, kendisini de bu ümmetten kılması talebinde bulunmuş, Allah da duasını kabul etmiştir. Böylece, onun hayatını, âhir zamanda bir müceddid olarak inme vaktine kadar ibka' etmiştir. Günü gelince yeryüzüne inip, Deccal'ı öldürecektir. Onun inişi Deccal'in zuhuru zamanına tesadüf edecektir."*

İbnu Hacer önceki görüşü daha mâkul bulur.

★ *Hz. İsa* inince, yeryüzünde ne kadar kalacak, ihtilaflıdır:

★★ Bazı rivayetlerde yedi yıl kalacaktır.

★★ Bazı rivayetlerde, indikten sonra evleneceği ve 19 yıl daha yaşayacağı ifade edilmiştir.

★★ Bir başka rivayette ise 40 yıl kalacağı söylenmiştir.

★ *Hz. İsa* ile ilgili bir rivayet de şöyledir: *"Hz. İsa, üzerinde kızıl toprak renginde iki elbise olduğu halde iner; sâlibi kırar, hınzırı öldürür, cizyeyi kaldırır, insanları İslâm'a çağırır. Allah onun zamanında, İslâm hâriç bütün dinleri ortadan kaldırır. Yeryüzüne emniyet gelir. Aslanlar develerle otlar. Çocuklar yılanlarla oynar."*

★ *Hz. İsa*'nın semaya çekilmesinden önce ölüp ölmediği hususunda da ihtilaf edilmiş ise de, bu meselede esas olan, şu mealdeki âyettir: **"O vakit Allah buyurdu ki: "Ey İsa! Seni, ecelin geldiğinde öldürecek olan benim. Seni ben semaya yükselteceğim. Yahudilerin suikastinden tertemiz kurtaracağım..."** (Al-i İmrân 55).

★ *Hz. İsa* semaya çekildiği zaman kaç yaşında olduğu da ihtilaflıdır; 33 denmiştir, 120 denmiştir.

5005 ٢ـــ وعن جابر رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِى يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إلَى يَوْمِ الْقِيامَةِ. فَيَنْزِلُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ فَيَقُولُ أمِيرُهُمْ: تَعَالَ صَلِّ لَنَا. فَيَقُولُ: لاَ. إنَّ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ أُمَرَاءُ، تَكْرِمَةِ اللّهُ تَعَالى لِهٰذِهِ الأُمَّةِ]. أخرجه مسلم

2. **(5005)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ümmetimden bir grup, hak için muzaffer şekilde mücadeleye Kıyamet gününe kadar devam edecektir. O zaman İsa İbnu Meryem de iner. Bu müslümanların reisi: "Gel bize namaz kıldır!" der. Fakat Hz. İsa aleyhisselam: "Hayır! der, Allah'ın bu ümmete bir ikramı olarak siz birbirinize emîrsiniz!" [Müslim, İman 247.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadisin açıklamasında *Hz. İsa* ile ilgili gerekli malumatı dercettik.

2- Hadis, Kıyamet'e kadar, yeryüzünde İslâm'ın devam edeceğini, hem deaçıktan açığa mücadele edecek bir güç ve kuvvete sahip olarak devam edeceğini ifade eder. Bu ifade İslâm'a karşı olan güçlerin devam edeceğini de ifade eder. Ancak, İslâm'ın kesin bir mağlubiyetle her tarafta sindirilmiş, gizlilik içinde, gayr-ı müessir, mahdud ferdler arasında devamı suretinde değil, muzafferâne, açıktan açığa mücedalesini yapabilen bir haşmet içerisinde devam edeceğini ihbar etmektedir. Bu ihbar-ı nebevî, mü'minlerin gelecek hakkında ye'si atmaları için yeterli bir müjdedir. Tarih boyu müslümanlar çeşitli işkence, hakaret, muhâceret, mağlubiyet vs. zilletleri tatmışlarsa da, hiçbir zaman kesin bir yenilgiyle yok edilememişlerdir. *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu hâlin Kıyamet'e kadar devam edeceğini, yeryüzünün bazı bölgelerinde sindirilmiş olsalar bile, diğer bir kısım bölgelerinde tevhîd bayrağının dalgalanacağını haber vermektedir.

5006 ٣ — وعن ابن مسعود رضى اللّه عنه: [أنَّ رسول اللّهِ ﷺ قَالَ: لَوْ لَمْ يَبْقَ مِنَ الدُّنْيَا إلاَّ يَوْمٌ وَاحِدٌ لَطَوَّلَ اللّهُ ذٰلِكَ الْيَوْمَ حَتّى يَبْعَثَ فِيهِ رَجُلاً مِنِّى، أوْ قَالَ: مِنْ أهْلِ بَيْتِى، يُوَاطِئُ اسْمُهُ اسْمِى، وَاسْمُ أبِيهِ اِسْمَ أبِى، يَمْلأُ الأرْضَ قِسْطاً وَعَدْلاً كَمَا مُلِئَتْ جَوْراً وَظُلْماً]. أخْرَجَهُ أبُو دَاوُدَ، وَاللفظ له، والترمذى.

3. **(5006)**- *İbnu Mes'ûd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Dünyanın tek günlük ömrü bile kalmış olsa Allah, o günü uzatıp, benden bir kimseyi o günde gönderecek."

İbnu Mes'ûd: "Resûlullah yahut da şöyle buyurmuştu der: **"...Ehl-i beytimden birini, ki bu zatın ismi benim ismime uyar, babasının ismi de babamın ismine uyar. Bu zat, yeryüzünü, –eskiden cevr ve zulümle dolu olmasının aksine– adalet ve hakkâniyetle doldurur."** [Ebu Dâvud, Mehdî 1, (4282); Tirmizî, Fiten 52, (2231, 2232).]

5007 ٤ — وعن أم سلمة رضى اللّه عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ

ﷺ: اَلْمَهْدِىُّ مِنْ عِتْرَتِى مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

4. **(5007)**- *Ümmü Seleme radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Mehdî benim zürriyetimden, kızım Fâtıma'nın evladlarındandır." [Ebu Dâvud, Mehdî 1, (4284).]

5008 ٥ـ وَعَنْ أَبِى إِسْحَاق قَالَ: [قَالَ عَلِىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ، وَنَظَرَ إِلَى ابْنِهِ الْحَسَنِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ: إِنَّ ابْنِى هٰذَا سَيِّدٌ كَمَا سَمَّاهُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، وَسَيَخْرُجُ مِنْ صُلْبِهِ رَجُلٌ يُسَمَّى بِاسْمِ نَبِيِّكُمْ، يُشْبِهُهُ فِى الْخُلُقِ وَلاَ يُشْبِهُهُ فِى الْخَلْقِ ثُمَّ ذَكَرَ قِصَّةً يَمْلأُ الأَرْضَ عَدْلاً]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ

5. **(5008)**- *Ebu İshâk* anlatıyor: *"Hz. Ali radıyallahu anh, oğlu Hasan radıyallahu anh'a baktı ve: "Bu oğlum, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın tesmiye buyurduğu üzere Seyyid'dir. Bunun sulbünden peygamberinizin adını taşıyan biri çıkacak. Ahlakı yönüyle peygamberinize benzeyecek; yaratılışı yönüyle ona benzemeyecek" dedi ve sonra da yeryüzünü adaletle dolduracağına dair gelen kıssayı anlattı."* [Ebu Dâvud, Mehdî 1, (4290).]

AÇIKLAMA:

1- *Mehdî*, ahir zamanda gelip, müslümanların dinlerini tecdîd edeceğine inanılan zâta denir. Kelime olarak *hidâyet* kökünden gelir. Allah'ın hidayetine ermiş mânasını taşır, ancak *hidayete erdirecek* mânasını da ifade eder.

Mehdî üzerine çok sayıda hadis gelmiştir. Alimler bunu mütevatir kabul eder. Sadece *İbnu Haldun*, bu hadislerin zayıf olduğu iddiasını ileri sürmüştür. Onun bu görüşünü İslâm ülemâsı kabul etmemiş *"bâtıl"*lıkla damgalamıştır. *Ebu Dâvud* şârihi *Azimâbâdî*'nin belirttiği üzere, *Resûlullah*'tan beri, ***"müslümanların kâffesi"***, ahir zamanda, Ehl-i Beyt'e mensup bir zatın çıkıp dini güçlendireceğine, adaleti hâkim kılacağına, müslümanların ona tâbi olup İslâm beldelerinde hâkimiyet kuracağına, bu kimseye *Mehdî* deneceğine inanmışır. Bu inanç meşhur olmuştur.

Deccal'in, *Mehdî*'nin çıkması ve bunlardan sonra Kıyamet alameti olarak bazı hâdisatın zuhûru sahîh rivayetlerde gelmiştir. Bazı rivayetlere göre *Mehdî*'den sonra *Hz. İsa* inecektir. Bazılarına göre de, ikisi aynı zamanda çıkacak ve *Hz. İsa Mehdî*'ye yardımcı olacak, birlikte *Deccâl*'i öldürecekler, *Hz. İsa, Mehdî*'nin arkasında namaz kılacaktır.

Zikri geçen ve mütevatir derecesine ulaştığı kabul edilen hadisler *Ebu Dâvud, Tirmizî, İbnu Mâce, Bezzâr, Hâkim, Taberânî, Ebu Ya'la el-Mevsılî* gibi meşhur imamlar tarafından tahric edilmiştir. Bu hadisleri *Hz. Ali, İbnu Abbâs, İbnu Ömer, Talha, İbnu Mes'ud, Ebu Hureyre, Enes, Ebu Saîd el-Hudrî, Ümmü Habîbe, Ümmü Seleme, Sevbân, Kurre İbnu İyâs, Ali el-Hilâlî, Abdullah İbnu'l-Hâris İbni'l-Cez' radıyallahu anhüm ecmaîn* gibi ashabın en tanınmış kişileri rivayet etmiştir.

Bu rivayetlerin senetleri arasında zayıf olanları var ise de, hasen ve sahîh olanları da var. Esasen tevâtür derecesine ulaşan rivayetlerde zayıflar nazar-ı itibara alınmaz.

Günümüzde, daha ziyade Batı menşeli telkinlerle olduğu anlaşılan bir fikir, İslâm'da Mehdî inancının yokluğu iddiasını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Dinî kaynaklara inemeyen veya kesîf propagandanın tesiriyle sathî nazar eden birkısım insanlar tarafından benimsenen bu iddiaya göre, Mehdilik inancı İslâm'da yoktur, sonradan girmiştir. Bunların en büyük dayanakları *İbnu Haldun*'dur. Fikirlerini isbatta kendilerince birkısım deliller de ileri sürmektedirler. Şöyle ki:

1) Kur'an-ı Kerîm Mehdî'den bahsetmiyor.

2) *Buhârî, Müslim* gibi en muteber kaynaklarda *Mehdî* ile ilgili hadisler mevcut değildir.

3) *Mehdî* ile ilgili haberler haber-i vâhid'dir.

4) Bu inanç, her dinde görülen bir efsaneden ibarettir; birkısım kötü niyetlilerin istismarına açık kapıdır vs...

Şimdi bunları kısaca açıklayalım:

1) *KU'RAN'DA MEHDÎ MESELESİ:* Kur'ân-ı Kerîm'de *Mehdî*'den bahsedilmiyor iddiası hem doğrudur, hem yanlış. Eğer bunu, *Deccâl* meselesinde olduğu gibi, kelime olarak ararsak yoktur; bu bakımdan doğrudur. Ancak, *Mehdî*'yi mefhum olarak Kur'ân'da ararsak, "yoktur!" demek, söz götürecek bir husustur.

Mehdî'yi mefhum olarak ele aldık mı, *dindeki bozuklukları ıslah edici, cemiyete çöken zulmü, kötülükleri giderici, adaleti hakim kılıcı bir kurtarıcı* şeklinde anlamak zorundayız. Yukarıda kaydedilen hadislerden anlaşılan budur.

Bu mânada Kur'ân-ı Kerîm'de mîsak ayetleri var. Yani her peygamberin, kendisinden sonra gelecek bir kurtarıcıyı ümmetine haber verdiği, o kurtarıcı geldiği takdirde, ona uyacakları hususunda onlardan mîsak (kesin söz) aldığı bazı âyetlerde belirtilmiştir. İşte onlardan birinin meâli: **"Hani Allah, peygamberlerine, "Ben size kitaptan ve hikmetten nasip verdim. Sizden sonra size verdiklerimi tasdik edici bir peygamber gelecek. Siz de muhakkak ona iman edip ona yardım edeceksiniz" buyurarak onlardan ahid almış ve sormuştu: "İkrar edip ahdimi kabul ettiniz mi?" Onlar: "İkrar ettik!" dediler. Allah buyurdu ki: "Öyle ise şahidlerden olun ve ümmetlerinize bunu böylece bildirin. Ben de sizinle birlikte bu ahdin şahidiyim. Bundan sonra kim bu ahidden yüz çevirirse, işte onlar, Allah'ın emrinden çıkmış fâsıkların tâ kendisidir"** (Âl-i İmran 81-82).

Alimler bu âyetten başka diğer birkısım Kur'ânî ve nebevî nasslara dayanarak *Hz. Âdem*'den itibaren bütün peygamberlerden, hem kendilerinden sonra gelecek peygamber ve hem de bizzat *Hz. Muhammed* hakkında mîsak alındığını belirtirler. Her peygamberden alınan mîsak hususunda kaydettiğimiz âyet sarîh değil ise de, *İbnu Abbâs* ve *Hz. Ali radıyallahu anhüm*'den kaydedilen şu beyan sarihtir:

مَا بَعَثَ اللّٰهُ نَبِيًّا اِلاَّ اَخَذَ عَلَيْهِ الْمِيثَاقَ لَئِنْ بَعَثَ اللّٰهُ مُحَمَّدًا وَهُوَ حَيٌّ لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ وَلَيَنْصُرَنَّهُ

"Allah, gönderdiği her peygamberden "Allah Muhammed'i kendisi hayatta iken gönderdiği takdirde ona inanacağına ve ona yardım edeceğine dair mîsak aldı." Hadisin devamında **"Cenab-ı Hakk'ın her peygambere ayrıca: "Ümmetlerinden "kendileri sağ iken Muhammed gönderildiği takdirde ona iman edip yardımcı olmaları hususunda da misak almalarını emrettiği"** belirtilmektedir.

Nitekim *İncil*'de olsun *Tevrat*'ta olsun, onların mâruz kaldığı bütün tahrifata rağmen *Resûlullah*'ı haber veren pek çok ayet halen mevcuttur. *Hüseyin-i Cisrî*, Risâle-i Hamidiye adlı te'lifinde bu ayetlerden 110 kadarını göstermiştir. Bu kitap, dilimize çevrilmiş ve basılmıştır. *İncil* ve *Tevrat*'taki ayetler umumiyetle bilinen, duyulan bir husustur, merak eden çabucak bulabilir. Bizce daha ilgi çekici olanı, *semavî* kitaplar deyince, hatıra gelmeyen, *Zerdüştlerin, Brahmanların, Budistlerin* mukaddes kitaplarında da *Hz. Peygamber*'den bahsedilmiş olmasıdır. Bizim inancımız o kitapların asıllarının semavî olduğunu kabule

müsâittir. Hatta *Fahr-ı Âlem*'in onlarda zikri, asıllarının semavî olduğu hususunda bize yakîn verir. Bu cümleden olarak, Osmanlıların son zamanlarında Asya devletlerini dolaşan meşhur seyyah *Abdürreşid İbrahim*'in hatıralarında görüyoruz ki, bir Budist râhip mukaddes kitaplarında *Hz. Muhammed*'in zikredildiğini ve *Muhammed*'in peygamberliğini inkâr etmenin mümkün olmadığını söylediğini nakleder. *Muhammed Hamidullah*'ın Resûlullah Muhammed adlı kitabında bu meselenin o kitaplardan detaylı şekilde tahkikini görmekteyiz. *Hz. Âdem*'den beri her peygamberin, ümmetini:

1- Kendinden sonra gelecek peygambere uyması,

2- Geldiği zaman *Muhammed aleyhissalâtu vesselâm*'ı tanıması hususlarında uyardığı, mîsak aldığı, hattâ *Fahr-ı âlem*'in belli başlı mümeyyiz vasıflarını öğrettiği hususunda ikna olabilmemiz için adı geçen kitaptan bazı pasajlar sunacağız.

Müellif, önce *Hz. Âdem* ve onun oğlu *Şit aleyhimâ's-selâm*dan söz eder.

"Pek tabiidir ki biz Hz. Âdem'in ve kezâ onun oğlu Şis (Şit) peygamberin sâhip oldukları kitapların içindekilerini bilememekteyiz. Bize kadar gelen en eski bilgi, öyle anlaşılıyor ki İdrîs Peygamber hakkındadır. İslâmî kaynaklar bu peygamberin yazıyı icâd ettiğini söylemektedirler. Yahuda'nın bir mektubuna nazaran, durum şöyledir (İncil, Yahuda'nın Mektubu, 14 ve 15. cümleler):

"Âdem'den sonra gelen İdris de şunları önceden haber vermiştir: "Bilin ki Rab onbinlerce velî ile gelip, herşey hakkında nihaî hükmünü verecektir: Allah'a karşı gelerek işledikleri günahkâr fiil ve hareketlerin, ona karşı sarfettikleri günahkâr, sert sözlerden dolayı günah işlemiş olanların hesabı görülecektir."

Hıristiyan müfessirler, bu sözlerden, "gelecek olan bir kimsenin varlığına dair bir ön haber (beşâret)" neticesi çıkarırlar. Ancak İdris Peygamber'in bu ön haberinin kalan kısmı maalesef tamamen kaybolmuştur; elimizde bulunmamaktadır.

MECUSİLİK'TE İHBAR

O sırada mevcut dinlerden Mecûsilik belki de en eski bir dindi. Bu dine mensup olanlar Mekke'de hiç bulunmamakla beraber, Mekkeli kervanların sık sık uğradıkları Doğu ve Güney Arabistan'da çok sayıda mevcut idiler. Zerdüşt'ün kitabı olan Avesta, Zend dilinde idi ve fakat kaybolmuştu. Bunun daha sonra Pazend dilinde yapılmış olan tefsirleri dahi (ki bunun bazı parçaları bize kadar ulaşabilmiştir), iyice ihmal edilip terkedilmiş ve hattâ bu din mensupları

ile Mazdek'in ortaya attığı dinin mensupları arasında çıkan din harplerinde kaybolup gitmişti. Zerdüşt her halde Tek Allah, yani Ahura Mazda inancını insanlara talim etmişti ve fakat Araplar onu ikicilik (dualizm)'in ve Khuvedhvagdas'ın (en yakın ve mahrem akrabalarla yapılan nikahın, yani kızkardeş, ana ve kızlarıyla bir erkeğin evlenmesinin yabancılarla yapılan evliliklere üstün tutulup sevap kabul edilmesi), kurucusu olarak bilirler. Bu tarz bir tatbikat, ister onun bizzat talim edip öğrettiği bir şey olsun ister olmasın 7. Milâdî asrın başında bu din, "ateşe tapma", biri iyilik diğeri kötülük olmak üzere aralarında devamlı bir mücadele ve savaşın bulunduğu "iki tanrı inancı" şeklinde değişip dejenere olmuştu. [...]

Modern araştırmalar göstermiştir ki, Zerdüşt tek Allah'a inanmıştı. Meleklere, onun seçtiği kimselere ilâhî vahyin gelebileceğine, cennete ve diğerlerine iman ediyordu. Zend Avesta'nın bugün elimizde bulunan parçalarında (Yasht 13, XXVIII, 129), putları kıracak olan Soeshyant (manası: Herkese, âlemlere rahmet) adında biri ile keza Astvat Ereat (manası: Halkı ayağa kaldıran)'ın geleceğini önceden haber vermiştir.

BRAHMANİZM'DE İHBAR

Daha evvelki diğer dinler gibi Brahmanizm'de de "ilerde gelecek beklenen bir kimse" inancı vardır. Meselâ Asrava Veda adını taşıyan dinî kitaplarında, bu kimsenin ismi de verilmiştir: Naraşansah Astivişyat yani, "alkışlanacak olan, övülmeye lâyık kişi." Onun bineceği araba çok süratli koşan develer tarafından cennete varana kadar koşturulacaktır vesâire... Vişnu Purân adlı kitabın 24. bölümünde denmektedir ki: Veda'lar (yani gerçek ilim kitapları) tarafından öğretilen hareket ve fiiller, hukukî müesseseler, mevcudiyetlerini tam kaybedecekleri sırada bu karanlık çağların sona ermesi yaklaşacak ve Tanrı'nın son tenasuhu bir "cenkçi muhârib" şeklinde tezahür (tecelli) edecektir. Bu "muharip", Sambla Dîb (Kublu Ada)'de ârif ve namlı bir âileden dünyaya gelecek, babasının adı Vişnuyasa (Allah'ın Kölesi Abdullah), anasınınki ise Somti (Emin olunan kimse, Âmine) olacaktır vs...

Brahmanizm'de Allah'ın yeryüzüne insan şeklinde ineceğine inanılır. Bunların Purana denen mukaddes kitapları vardır. Kur'ân'da geçen Zübüru'l-Evvelîn tabirini andıran bir mâna taşır: Eski yazılar... Mezkur ayetin bu kitaba işaret etmiş olabileceği muhtemeldir: **"Şüphesiz bu Kur'ân'ı âlemlerin Rabbi indirmiştir. İnsanları uyarman için onu, Ruhu'l-Emîn (Cebrail) apaçık bir Arapça ile indirdi. Onun bahsi Zübûrü'l-Evvelinde de vardır" (Şuara 196).**

BUDİZM'DE İHBAR

Câlibi dikkattir ki Buda dahi dini tamamlayamadığını ifade etmektedir. Ona göre, Maitreya (bir diğer okunuşa göre: Metteya) yani "herkese, âlemlere rahmet" (=Rahmeten l'il-Âlemin) gelip bu işi görecektir." (Bk. Buda'nın Mukaddes Kitabı).

BÜTÜN DİNLERDE "GELECEK BİR KURTARICI" İNANCI

Misak âyetinde haber verilen, *her peygamberin ümmetine gelecek bir peygamberi haber verme* keyfiyeti, günümüzde ilmî araştırmalarla tahkik edilmiştir. Yeryüzünün, tarihen birbiriyle irtibatı olmayan en ücrâ köşesindeki cemaatlerin kültürlerinde yapılan araştırmalar, aralarında müşterek inançların varlığını ortaya çıkarmıştır. Mesela Amerika yerlileri ile, Afrika veya Avustralya yerlileri arasında o kadar benzer kültür değerleri, inançlar, efsaneler tesbit edilmiştir ki, başta Alman etnolog *Wilhelm Schmidt* olmak üzere birçoklarını: *"Bidayette insanlık tek bir cemiyetti. Bu cemiyet oldukça ileri bir kültür seviyesine ulaştıktan sonra, birkısım sebeplerle yeryüzüne dağıldılar. Bu müşterek unsurlar, o eski kültürün hâtıralarıdır"* mânasında, Kur'ân-ı Kerîm'in tezine uygun ilmî bir nazariye ileri sürmeye itmiştir[9]. Nitekim Kur'ân-a göre insanlık *Hz. Âdem*'den çoğalmıştır ve bidayette *"Tek bir ümmet"* hayatı yaşamıştır: كَانَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً (Bakara 213). *Razî* ve diğer İslâm alimlerine göre bu birlik, *Hz. Nuh*'a kadar devam etmiştir.

Biz burada mevzuun dışına çıkmadan şunu hatırlatmak istiyoruz: İnsanlığın bu müşterek kültürü arasında yer alan değerlerden biri, *"Bir kurtarıcı beklemek inancı"*dır. Bu inanç sadece semavî menşei herkesçe bilinen yahudi ve hıristiyanlara mahsus değildir. Hemen hemen yeryüzündeki bütün *"iptidaî"* dinlerde de mevcuttur. Batılılar, Amerika'yı keşfettikleri zaman, bilhassa Brezilya yerlilerinde deniz yoluyla gelecek bir kurtarıcı inancı tesbit etmişlerdir. Sosyologların *Cultes du Cargo* (gemi akidesi) diye ıstılahlaştırdıkları bu inanç Malenezya'da da görülmüştür.

Sözü uzatmaya hacet bırakmadan özetlemek gerekirse, dinler tarihi araştırıcıları eski Mısır medeniyetinden, Çin, Hint, İran, Amerikan ve Afrika yerlilerine varıncaya kadar hemen hemen bütün kültürlerde adaleti ikâme edecek bir halaskârın geleceği inancına rastlamışlardır.

Cihanşümûl bu beşerî vak'ayı, biz, bazı sığların yaptığı gibi İslâm dininde mevcut olan *mehdi-yi muntazar* inancını, *"diğer dinî efsanelerdekinin aynı olan*

---

9) Bu mevzu Peygamberimizin Hadislerinde Medeniyet Kültür ve Teknik adlı eserimizde daha geniş işlenmiştir (s. 96-104).

asılsız bir efsane" olarak yorumlama vasıtası yapmaya kesinlikle karşıyız. Bilakis, bu cihanşümûl vak'a, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen ve yukarıda kaydettiğimiz *mîsak hadisesi*nin te'yididir. Peygambere mazhar olan her cemaat, peygamberinden, kendisinden sonra gelecek bir kurtarıcı haberini almıştır. Kur'ân-ı Kerîm, peygambersiz ümmet bırakılmadığını, bütün cemaatlere peygamber gönderildiğini belirttiğine göre, yeryüzünün bütün cemiyetlerinde bir kurtarıcı, bir halaskâr bekleme inancının varlığından daha tabiî bir şey olamaz.

Bediüzzaman'ın, kaydedeceğimiz tahlilde görüleceği üzere insanlık, yeis verici, kahredici, zâlimâne idareler, istilalar, sürgünler hengâmında bir ümide muhtaçtır. Bu her devir insanının tabiî bir ihtiyacıdır. O sâyede kötü şartlara tahammül edebilir, sabredebilir, mukavemet gösterebilir. Bu ümid insanlık için, birkısım insanî duyguların canlı kalabilmesi için gereklidir.

Bu sebeple, *Muhammed* ümmetine, *Mehdi* müjdelenmiştir. Yani ümmetin fesada uğradığı, dinin arzu ettiği adalet, mal, can, ırz emniyeti, hürriyet... gibi ideal şartların kaybolduğu; zulmün, haksızlık ve adaletsizliğin, dinsizlik ve sefahetin, istibdad ve istilanın hakim olduğu şartlarda, bunun devam etmeyeceği, bu şartların zaman içinde, bir *Mehdî*'nin zuhuru şeklinde tecelli edecek ilahî rahmetle sona ereceği ifade edilmiştir. İslâm'da *Mehdî* inancı *Deccal* inancıyla beraber zikredilir. *Deccâl* zulüm, adaletsizlik, dinsizlik gibi kötü şartların, içtimâî fesadın sembolüdür; cemiyette pek çok maddî-manevî tahriplere, ızdıraplara sebep olacaktır. *Mehdî* ise onun tahribini tâmir edecek, zulmü kaldıracak, adaleti getirecek, dinsizlik, sefahet yerine gerçek İslâm'ı ihya edecektir. Her ikisi ile ilgili hadisler mânen mütevatir derecesine ulaşmıştır.

İslâm ümmeti, *Deccâl* ve *Mehdî* inançlarına dayanarak her asırda ortaya çıkan zalim ve despotları *"Deccâl"* diye tavsif ederek onlardan uzak kalmayı, desteklememeyi, tamir için ortaya çıkan, dine, sünnete çağıran muttakî muslihleri de *"Mehdî"* bilerek etrafında toplanmayı, böylelerini desteklemeyi esas edinmiştir. Bu meseleye temas eden kitaplarda her asırda *Mehdî* bilinen insanların isimlerine rastlanır.

Bu inanç sayesinde, kötüler frenlenmiş, zâlim ve despotlar –halk tarafından *Deccâl* kabul edilerek, halkın bir *Mehdî*nin etrafında toplanmasına meydan verme korkusuyla– büyük ölçüde hizaya gelmiş olmalıdırlar.

Batılı sömürgecilerin yazdıklarından, onların uykusunu kaçıran bir hususun, Batı hakimiyetine düşen *"yerli kavimler"*deki bu *mehdi-yi muntazar* inancı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyologların, kitaplarında, Afrika'daki milliyetçi ve anti emperyalist hareketlerin, daima *Mehdî* ilan edilen yerli liderler etrafında

teşkilatlanıp geliştiğinden yakınmaktadırlar. Bu maksatla yapılan bir tahlil yazısında, *Sudan, Somali, Senagal, Nijerya, Kamerun* vs. yerlerde 19. asırda ve bu asrın ilk yarısında Batılı sömürgecilere karşı zuhur eden mehdîci hareketleri ve liderlerini tanıttıktan sonra müellif, yazısını şu uyarıyla tamamlar: *"Bütün bu mülahazalar, bizi mehdilik hareketinin tropikal Afrika'da sona ermediğini düşünmeye sevkediyor. Gelecekte yeni mehdici hareketleri beklemeliyiz."*(10)Mehdî hareketlerindeki tahlilleriyle tanınmış bir diğer Batılı, bu hareketlerin Batılının getirdiği yeni şeylere karşı olmayıp, bu yenilikler vasıtasıyla kurulan sömürü sistemine karşı olduğunu belirtir ve şöyle bir sonuçla tahlîlini noktalar: *"Bu tahlilden elde edilecek bazı neticeler, yeni devletlerin yeni liderlerinin işine yarayabilir."*(11) Esasen yazının, Afrika'da Batı menfaatleri doğrultusunda hâkimiyet icra eden yerli liderlere yol göstermek, onları uyanık olmaya sevketmek için kaleme alınmış olduğu, ilk satırlardan itibaren anlaşılmaktadır.

Elbette bu zihniyet, hakimiyetlerinin üzerinde *Demokles*'in kılıcı gibi sallanan bir inancın ciddi şekilde insanların kalplerinde yer etmesini istemeyecektir. O zihniyete âlet olan kimselerden de, dünyanın her tarafında, aynı telden nameleriyle beynelmilel koroya refakat etmekten, mehdilik inancını inkâr ve istihfaftan öte bir şey beklenmez.

Mehdî inancına bizde karşı çıkanların, muteber kitaplarda gelen bir meseleyi inkarla irtikab ettikleri hatanın ötesinde, kimlere âlet oldukları da böylece anlaşılmış olmalıdır. Bu inancı şarlatanların istismarı da reddetmeye haklılık kazandırmaz. Suiniyet sahiplerinin her istismar ettiği şeyi veya kötüye kullanılan her şeyi reddetmeye kalksak, elde hiçbir şey kalmaz. Bir şeyin isbat veya nefyinde ölçü, dinimiz açısından, kaynaklarımız olmalıdır. Kur'ân ve makbul sünnette gelen hiçbir şeyi, suistimal edenler var diye reddetmeye hakkımız yoktur.

MEHDÎ VE DECCAL, ŞAHS-I MANEVÎ MİDİR?

Hadislerde âhir zamanda çıkacak bu şahıslar öyle tasvir edilmiştir ki, hadislerin te'vilsiz, zahirî mânalarını aynen kabul etmek zordur. Çünkü belirtilen evsafta normal insan bulmak mümkün değildir. *Bediüzzaman,* bu durumdan hareketle bu ahir zaman eşhasının, o büyük işleri çevirecek cemaatlerin lideri olacaklarını, cemaat kuvvetiyle yapılacak icraatların, hadislerde, onların temsilcisi durumunda olan *"Deccal"* ve *"Mehdî"*ye nisbet edilerek beyan edildiğini belir-

---

10) A. Le Grip, Le Mehdisme en Afrique Noire, L'Afrique et L'Asie, 1952, Nu. 18.

11) R. Bastide, Messianisme et developement economique et social, Cahier Internation aux de Sociologie, 1961, Nu: XXXI.

tır. *Bediüzzaman*'a has bu yorumda, ferd olarak *Mehdî*'yi veya *Deccâl*'i inkâr mevzubahis değildir. Onlara izafe edilen icraatın onları bayraklaştırmış olan cemaatler, komiteler tarafından gerçekleştirileceği söylenmiş olmaktadır.

Bediüzzaman'ın seleflerinde rastlanmayan diğer bir yorumuna göre, *Mehdi* ve *Deccal*'le ilgili ihtilaflı rivayetler arasında ihtilaf mevcut değildir. Bu durum, her asırda çıkacak o mânadaki şahısların farklılıklar arzedecek vasıflarını beyandır. Bu vasıfları bir kişide aramak mümkün değildir. Eserlerinde farklı yerlerde bu meselelere yer verir. Onlardan birkaç iktibas yapacağız:

"Sual: Âhir zamanda Hazret-i Mehdi geleceğine ve fesâda girmiş âlemi ıslah edeceğine dair müteaddit rivâyât-ı sahiha var. Halbuki şu zaman, cemaat zamanıdır; şahıs zamanı değil! Şahıs ne kadar dâhi ve hatta yüz dâhi derecesinde olsa, bir cemaatin mümessili olmazsa, bir cemaatin şahs-ı mânevîsini temsil etmezse; muhalif bir cemaatin şahs-ı mânevîsine karşı mağlûbdur. Şu zamanda –kuvvet-i velâyeti ne kadar yüksek olursa olsun– böyle bir cemaat-i beşeriyenin ifsâdat-ı azimesi içinde nasıl ıslah eder? Eğer Mehdi'nin bütün işleri hârika olsa, şu dünyadaki Hikmet-i İlahiyyeye ve Kavanîn-i Adetullah'a muhalif düşer. Bu Mehdi meselesinin sırrını anlamak istiyoruz?

El-cevap: Cenab-ı Hak; kemal-i rahmetinden, Şeriat-ı İslâmiyye'nin ebediyetine bir eser-i himayet olarak, her bir fesad-ı ümmet zamanında, bir muslih veya bir müceddit veya bir halife-i zişan veya bir kutb-u âzam veya bir mürşid-i ekmel veyahut bir nevi Mehdi hükmünde mübarek zatları göndermiş; fesadı izale edip, milleti ıslah etmiş; Din-i Ahmedi'yi aleyhissalâtu vesselâm'ı muhaza etmiş. Madem âdeti öyle cereyan ediyor; ahir zamanın en büyük fesadı zamanında; elbette en büyük bir müçtehid, hem en büyük bir müceddit, hem hakim, hem mühdi, hem mürşid, hem kutb-u âzam olarak bir zat-ı nuranîyi gönderecek; ve o zat da, Ehl-i Beyt-i Nebeviden olacaktır. Cenab-ı Hak, bir dakika zarfında beynes-sema vel-Arz âlemini bulutlarla doldurup boşalttığı gibi, bir saniyede denizin fırtınalarını teskin eder ve bahar içinde bir saatte yaz mevsiminin nümunesini ve yazda bir saatte kış fırtınasını icad eden Kâdir-i Zülcelâl; Mehdi ile de, Âlem-i İslâmın zulümatını dağıtabilir. Ve vaadetmiştir, vaadini elbette yapacaktır. Kudret-i İlâhiyye noktasında bakılsa, gayet kolaydır. Eğer daire-i esbab ve Hikmet-i Rabbaniyye noktasında düşünülse, yine o kadar makûl ve vukûa lâyıktır ki, "Eğer Muhbir-i Sadık'dan rivayet olmazsa dahi, herhalde öyle olmak lâzım gelir ve olacaktır" diye ehl-i tefekkür hükmeder. Şöyle ki:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلٰى اٰلِ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ
عَلٰى اِبْرَاهِيمَ وَعَلٰى اٰلِ اِبْرَاهِيمَ فِى الْعَالَمِينَ اِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ

Felillâhil hamd duası –umum ümmet, umum namazında, günde beş defa tekrar ettikleri bu dua– bilmüşahede kabul olmuştur ki; Âl-i Muhammed aleyhissalâtü vesselâm, Âl-i İbrahim aleyhisselâm gibi öyle bir vaziyet almış ki; umum mübarek silsilelerin başında, umum aktar ve asârın mecmalarında o nurani zatlar kumandanlık ediyorlar(*) (Hâşiye). Ve öyle bir kesrettedirler ki; o kumandanların mecmûu, muazzam bir ordu teşkil ediyorlar. Eğer maddî şekle girse ve bir tesanüd ile bir fırka vaziyetini alsalar, İslâmiyet dinini milliyet-i mukaddese hükmünde rabıta-i ittifak ve intibah yapsalar, hiçbir milletin ordusu onlara karşı dayanamaz!.. İşte o pek kesretli, o muktedir ordu, Âl-i Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'dır ve Hazret-i Mehdi'nin en has ordusudur.

Evet, bugün tarih-i âlemde hiçbir nesil, şecere ile ve senedlerle ve an'ane ile birbirine muttasıl ve en yüksek şeref ve âli haseb ve asil neseb ile mümtaz hiçbir nesil yoktur ki, Âl-i Beyt'ten gelen seyyidler nesli kadar kuvvetli ve ehemmiyetli bulunsun. Eski zamandan beri bütün ehl-i hakikatin fırkaları başında onlar ve ehl-i kemalin nâmdar reisleri yine onlardır. Şimdi de, kemiyeten milyonları geçen bir nesl-i mübarektir. Mütenebbih ve kalpleri imanlı ve Muhabbet-i Nebevî ile dolu ve cihandeğer şeref-i intisabiyle serfirazdırlar. Böyle bir cemaat-i azime içindeki mukaddes kuvveti tehyic edecek ve uyandıracak hâdisat-ı azîme vücuda geliyor. Elbette o kuvvet-i azimedeki bir hamiyet-i âliyye feveran edecek ve Hazret-i Mehdi başına geçip, tarik-i hak ve hakikata sevkedecek. Böyle olmak ve böyle olmasını; bu kıştan sonra baharın gelmesi gibi, Adetullah'tan ve Rahmet-i İlahiyyeden bekleriz ve beklemekte haklıyız..

İkinci işaret, yani Altıncı İşaret: Hazret-i Mehdi'nin cemiyet-i nuraniyesi, Süfyan komitesinin tahribatçı rejim-i bid'akâranesini tamir edecek; Sünnet-i Seniyyeyi ihya edecek; yani Âlem-i İslâmiyette Risalet-i Ahmediyye (s. a.s.) inkâr niyetiyle Şeriat-ı Ahmediyyeyi (s.a.s.) tahribe çalışan Süfyan komitesi, Hazret-i Mehdî cemiyetinin mucizekâr mânevi kılıncıyla öldürülecek ve dağıtılacak.

Hem âlem-i insaniyette inkâr-ı Ulûhiyet niyetiyle medeniyet ve mukaddesat-ı beşeriyyeyi zir ü zeber eden Deccal komitesini, Hazret-i İsa aleyhisselâm'ın din-i hakikisini İslâmiyet'in hakikatiyle birleştirmeye çalışan hamiyetkâr ve fedakâr bir İsevî cemaati namı altında ve "Müslüman İsevîleri" ünvanına layık bir cemiyet, o Deccal komitesini, Hazret-i İsa aleyhisselam'ın riyaseti altın-

*) **Haşiye: Hatta onlardan bir tanesi olan Seyyid Ahmed-üs-Sünûsî, milyonlar müride kumandanlık ediyor. Seyyid İdris gibi diğer bir zat, yüzbinden fazla müslümanlara kumandanlık ediyor. Seyyid Yahya gibi bir başka seyyid, yüzbinler adamlara emirlik ediyor.. Ve hâkeza.. Bu seyyidler kabilesinin efradlarında böyle zâhiri kahramanlar çok olduğu gibi; Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Seyyid Ebülhasen-i Şâzelî, Seyyid Ahmed-i Bedevî gibi mânevî kahramanların kahramanları dahi varlarmış.**

da öldürecek ve dağıtacak; beşeri, inkar-ı Ulûhiyetten kurtaracak..

Şu mühim sır pek uzundur. Başka yerlerde bir nebze bahsettiğimizden, burada bu kısa işaretle iktifa ediyoruz...

Onyedinci Mesele: Rivayette var ki: "Deccal çıktığı gün bütün dünya işitir ve kırk günde dünyayı gezer ve hârikulâde bir eşeği vardır."

Allahu Âlem, bu rivayetler tamamen sahih olmak şartıyla te'villeri şudur: Bu rivâyetler mu'cizane haber verir ki: "Deccal zamanında vâsıta-i muhabere ve seyahat o derece terakki edecek ki, bir hâdise bir günde umum dünyada işitilecek. Radyo ile bağırır, şark-garp işitir ve umum cerideleriṅde okunacak. Ve bir adam kırk günde dünyayı devredecek ve yedi kıt'asını ve yetmiş hükümetini görecek ve gezecek" diye, zuhûrundan on asır evvel telgraf, telefon, radyo, şimendifer, tayyareden mu'cizane haber verir. Hem Deccal, Deccallık haysiyetiyle değil, belki gayet müstebid bir kral sıfatiyle işitilir. Ve gezmesi de, her yeri istilâ etmek için değil, belki fitneyi uyandırmak ve insanları baştan çıkarmak içindir. Ve bindiği merkebi ve himarı ise, ya şimendiferdir ki, bir kulağı ve bir başı cehennem gibi ateş ocağı, diğer kulağı yalancı Cennet gibi güzelce tezyin ve tefriş edilmiş. Düşmanlarını ateşli başına, dostlarını ziyafetli başına gönderir. Veyahud onun eşeği, merkebi, dehşetli bir otomobildir veya tayyaredir veyahud... (sükût lâzım!)

Ondokuzuncu Mesele: Rivayetlerde, Âhir zamanın alâmetlerinden olan ve Al-i Beyt-i Nebeviden Hazret-i Mehdi'nin (radiyallahu anh) hakkında ayrı ayrı haberler var. Hatta birkısım ehl-i ilim ve ehl-i velâyet, eskide onun çıkmasına hükmetmişler.

Allahu Âlem Bissavab, bu ayrı ayrı rivayetlerin bir te'vili şudur ki: Büyük Mehdi'nin çok vazifeleri var. Ve siyaset âleminde, diyanet aleminde, saltanat aleminde, cihad âlemindeki çok dairelerde icraatları olduğu gibi.. her bir asır me'yusiyet vaktinde, kuvve-i mâneviyesini te'yid edecek bir nevi Mehdi'ye veyahud Mehdi'nin onların imdadına o vakitte gelmek ihtimaline muhtaç olduğundan, rahmet-i İlahiyye ile her devirde belki her asırda bir nevi Mehdi Âl-i Beyt'ten çıkmış, ceddinin şeriatını muhafaza ve sünnetini ihya etmiş. Meselâ: Siyâset âleminde Mehdi-i Abbâsî ve diyânet âleminde Gavs-ı Âzam ve Şâh-ı Nakşibend ve aktab-ı erbaa ve oniki imam gibi Büyük Mehdi'nin bir kısım vazifelerini icra eden zatlar dahi, Mehdi hakkında gelen rivayetlerde, –medar-ı nazar Muhammed aleyhissalâtu vesselâm olduğundan– (rivayetler) ihtilaf ederek, bir-

kısım ehl-i hakikat demiş: "Eskide çıkmış." Her ne ise. Bu mesele Risâle-i Nur'da beyan edildiğinden, onu ona havâle ile, burada bu kadar deriz ki:

Dünyada mütesânid hiçbir hânedân ve mütevâfık hiçbir kabile ve münevver hiçbir cemiyet ve cemaat yoktur ki, Âl-i Beytin hânedanına ve kabilesine ve cemiyetine ve cemaatine yetişebilsin.

*Evet yüzer kudsî kahramanları yetiştiren ve binler mânevî kumandanları ümmetin başına geçiren ve hakikat-ı Kur'âniyenin mayası ile ve imânın nûriyle ve İslâmiyetin şerefiyle beslenen, tekemmül eden Âl-i Beyt, elbette âhir zamanda şeriat-ı Muhammediyeyi ve hakikat-ı Furkaniyeyi ve sünnet-i Ahmediyeyi (a.s.m.) ihya ile, ilân ile, icra ile başkumandanları olan "Büyük Mehdi" nin kemâl-i adâletini ve hakkaniyetini dünyaya göstermeleri gayet mâkul olmakla beraber, gayet lazım ve zarûri ve hayat-ı ictimâiye-i insâniyedeki düsturların muktezâsıdır.**

İKİNCİ FASIL

DECCAL HAKKINDA

5009 ١ــ عن الشعبى عن فاطمة بنت قيس رضى اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ:
[قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إِنَّ تَمِيماً الدَّارِيَّ كَانَ رَجُلاً نَصْرَانِيًّا فَجَاءَ
وَبَايَعَ وَأَسْلَمَ وَحَدَّثَنِى حَدِيثاً وَافَقَ الَّذِى كُنْتُ أُحَدِّثُكُمْ عَنِ الْمَسِيحِ
الدَّجَّالِ. حَدَّثَنِى أَنَّهُ رَكِبَ فِى سَفِينَةٍ بَحْرِيَّةٍ مَعَ ثَلاَثِينَ رَجُلاً مِنْ لَخْمٍ
وَجُذَامٍ فَلَعِبَ بِهِمُ الْمَوْجُ شَهْراً فِى الْبَحْرِ ثُمَّ أَرْفَئُوا إِلٰى جَزِيرَةٍ فِى
الْبَحْرِ حِينَ مَغْرِبِ الشَّمْسِ فَجَلَسُوا فِى أَقْرُبِ السَّفِينَةِ، فَدَخَلُوا
الْجَزِيرَةَ، فَلَقِيَتْهُمْ دَابَّةٌ أَهْلَبُ، كَثِيرَةُ الشَّعَرِ، لاَ يَدْرُونَ مَا قُبُلُهُ مِنْ
دُبُرِهِ مِنْ كَثْرَةِ الشَّعَرِ. فَقَالُوا: وَيْلَكِ مَا أَنْتِ؟ فَقَالَتْ: أَنَا الْجَسَّاسَةُ.
قَالُوا: وَمَا الْجَسَّاسَةُ؟ قَالَتْ: أَيُّهَا الْقَوْمُ انْطَلِقُوا إِلٰى هٰذَا الدَّيْرِ فَإِنَّ فِيهِ
رَجُلاً، وَهُوَ إِلٰى خَبَرِكُمْ بِالأَشْوَاقِ. قَالَ: لَمَّا سَمَّتْ لَنَا رَجُلاً فَرِقْنَا
مِنْهَا أَنْ تَكُونَ شَيْطَانَةً. قَالَ: فَانْطَلَقْنَا سِرَاعاً حَتّٰى دَخَلْنَا الدَّيْرَ فَإِذَا
فِيهِ أَعْظَمُ إِنْسَانٍ رَأَيْنَاهُ قَطُّ خَلْقاً وَأَشَدُّهُ وِثَاقاً مَجْمُوعَةً يَدَاهُ إِلٰى عُنُقِهِ
مَا بَيْنَ رُكْبَتَيْهِ إِلٰى كَعْبَيْهِ بِالْحَدِيدِ. قُلْنَا :وَيْلَكَ، مَا أَنْتَ؟ قَالَ: قَدْ
قَدَرْتُمْ عَلَى خَبَرِى، فَأَخْبِرُونِى مَا أَنْتُمْ؟ قَالُوا نَحْنُ أُنَاسٌ مِنَ الْعَرَبِ
كُنَّا فِى سَفِينَةٍ بَحْرِيَّةٍ فَصَادَفْنَا الْبَحْرَ حِينَ اغْتَلَمَ فَلَعِبَ بِنَا الْمَوْجُ شَهْراً
ثُمَّ أَرْفَأْنَا إِلٰى جَزِيرَتِكَ هٰذِهِ؟ فَجَلَسْنَا فِى أَقْرُبِهَا فَدَخَلْنَا الْجَزِيرَةَ فَلَقِيَتْنَا
دَابَّةٌ أَهْلَبُ كَثِيرَةُ الشَّعَرِ لاَ نَعْرِفُ قُبُلَهُ مِنْ دُبُرِهِ مِنْ كَثْرَةِ الشَّعَرِ. فَقُلْنَا:

وَيْلَكِ مَا أَنْتِ؟ قَالَتْ: أَنَا الْجَسَّاسة، قلنا: وَمَا الْجَسَّاسَةُ؟ قَالَتْ: اِعْمِدُوا إِلَى هٰذَا الرَّجُلِ فِي الدَّيْرِ فَإِنَّهُ إِلَى خَبَرِكُمْ بِالْأَشْوَاقِ فَاقْبَلْنَا إِلَيْكَ سِرَاعاً وَفَزِعْنَا مِنْهَا وَلَمْ نَأْمَنْ أَنْ تَكُونَ شَيْطَانَةً. قَالَ: فَأَخْبِرُونِى عَنْ نَخْلِ بَيْسَانَ. قُلْنَا: عَنْ أَيِّ شَأْنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قَالَ: أَسْأَلُكُمْ عَنْ نَخْلِهَا، هَلْ يُثْمِرُ؟ قُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: أَمَا إِنَّهَا يُوشِكُ أَنْ لاَتُثْمِرَ. قَالَ: فَأَخْبِرُونِى عَنْ بُحَيْرَةِ طَبَرِيَّةَ، قُلْنَا: عَنْ أَيِّ شَأْنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قَالَ: أَمَا إِنَّ مَاءَهَا يُوشِكُ أَنْ يَذْهَبَ. قَالَ: أَخْبِرُونِى عَنْ عَيْنِ زُغَرَ قَالُوا عَنْ أَيِّ شَأْنِهَا تَسْتَخْبِرُ؟ قَالَ: هَلْ فِي الْعَيْنِ مَاءٌ؟ هَلْ فِيهَا مَاءٌ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، هِيَ كَثِيرَةُ الْمَاءِ، وَأَهْلُهَا يَزْرَعُونَ مِنْ مَائِهَا: قَالَ: فَأَخْبِرُونِى عَنْ نَبِيِّ الْأُمِّيِّينَ، مَا فَعَلَ؟ قَالُوا: قَدْ خَرَجَ مِنْ مَكَّةَ وَنَزَلَ يَثْرِبَ. قَالَ: أَقَاتَلَهُ الْعَرَبُ؟ قُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: كَيْفَ صَنَعَ بِهِمْ؟ فَأَخْبَرْنَاهُ أَنَّهُ قَدْ ظَهَرَ عَلَى مَنْ يَلِيهِ مِنَ الْعَرَبِ وَأَطَاعُوهُ. قَالَ: ذٰلِكَ خَيْرٌ لَهُمْ أَنْ يُطِيعُوهُ. وَإِنِّى مُخْبِرُكُمْ عَنِّى، أَنَا الْمَسِيحُ الدَّجَّالُ، وَإِنِّى أُوشِكُ أَنْ يُؤْذَنَ لِى فِي الْخُرُوجِ فَأَخْرُجُ فَأَسِيرُ فِي الْأَرْضِ فَلاَ أَدَعُ قَرْيَةً إِلاَّ هَبَطْتُهَا فِي أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، غَيْرَ مَكَّةَ وَطَيْبَةَ فَهُمَا مُحَرَّمَتَانِ عَلَىَّ كِلْتَاهُمَا، كُلَّمَا أَرَدْتُ أَنْ أَدْخُلَ وَاحِدَةً مِنْهُمَا اسْتَقْبَلَنِى مَلَكٌ بِيَدِهِ السَّيْفُ صَلْتاً يَصُدُّنِى عَنْهَا، وَإِنَّ عَلَى كُلِّ نَقْبٍ مِنْ أَنْقَابِهَا مَلاَئِكَةً يَحْرُسُونَهَا. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَطَعَنَ بِمِخْصَرَتِهِ فِي الْمِنْبَرِ: هٰذِهِ طَيْبَةُ هٰذِهِ طَيْبَةُ هٰذِهِ طَيْبَةُ، أَلاَ هَلْ كُنْتُ حَدَّثْتُكُمْ ذٰلِكَ؟ فَقَالَ: النَّاسُ: نَعَمْ. فَقَالَ: إِنَّهُ أَعْجَبَنِى حَدِيثُ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ أَنَّهُ وَافَقَ الَّذِى كُنْتُ أُحَدِّثُكُمْ عَنْهُ وَعَنِ الْمَدِينَةِ وَعَنْ مَكَّةَ، أَلاَ إِنَّهُ فِي بَحْرِ الشَّامِ أَوْ بَحْرِ الْيَمَنِ؛ لاَ. بَلْ مِنْ قِبَلِ

الْمَشْرِقِ، مَا هُوَ مِن قِبَلِ الْمَشْرِقِ، مَاهُوَ قِبَلَ الْمَشْرِقِ ، وَأَوْمَأَ بِيَدِهِ إلى الْمَشْرِقِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

سمى الدجال. «مَسِيحاً» لأن إحدى عينيه ممسوحة لايبصر بها، والأعور يسمى مسيحاً. وأما المسيح عيسى عليه السلام فإنما سمى مسيحاً لأنه مسح الارض: أى قطعها، وقيل: لأنه كَانَ يمسح ذا العاهة فيبرأ، وقيل المسيح الصديق

وقوله «أَرْفِئُوا» يقول أَرفأت السفينة إذا قربتها إلى الشط وأدنيتها من البر، وذلك الموضع مرفأً.

و «القَارِبُ» سفينة صغيرة تكون الى جانب السفن البحرية يستعجلون بها حوائجهم من البر وتكون معها خوفاً من غرق المركب فيلجئون إليها.

وأما «أَقْرُبُ» بضم الراء فلعله جمع قارب على غير قياس.

قاله الخطابي و «الْأَهْلَبُ» الغليظ الشعر الخشن.

و «اغتِلَامُ البحْرِ» اضطراب أمواجه واهتياجه.

و «الجَسَّاسَةُ» فعالة، من التجسس، وهوالفحص عن بواطن الامور، وأكثر ما يقال ذلك في الشر

و «النّقبُ» الطريق في الجبل وجمعه الانقاب.

و «المَخصَرَةُ» عصا أو قضيب أو سوط كانت تكون بيد الخطيب أو الملك إذَا تكلم.

1. **(5009)**- *Şâbî*'nin, *Fatıma Bintu Kays radıyallahu anhâ*'dan nakline göre *Fatıma* şöyle anlatmıştır: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Temîmu'd-Dârî hıristiyan bir kimse idi. Gelip biat etti ve müslüman oldu.**

O, benim Mesih Deccâl'den anlattığıma uygun olan bir rivayette bulundu. Bana anlattığına göre, Temîm, bir gemiye binip denize açılmıştır. Yanında Lahm ve Cüzâm kabilelerinden otuz kişi vardı. (Hava şartları iyi olmadığı için) onlarla denizin dalgaları bir ay kadar oynadı. Sonunda güneşin battığı esnada denizde bir adaya yanaştılar. Geminin kayıklarına binerek adaya çıktılar. Derken karşılarına çok tüylü kıllı bir hayvan çıktı. Bunlar, tüylerinin çokluğundan hayvanın baş tarafı neresi, arka tarafı neresi anlayamadılar. (Şaşkın şaşkın:)

"Sen necisin, neyin nesisin?" dediler. O cevap verdi:

"Ben cessâseyim!"

"Cessase nedir?" denildi.

"Ey cemaat! Şu manastıra kadar gelin! İçinde bir adam var, o sizin haberinize müştaktır!" dedi. O, böylece bir adamdan söz edince, biz onun bir şeytan olmasından korktuk. Hemen koşarak manastıra girdik. Içeride bir adam vardı; hilkatçe gördüklerimizin en irisiydi ve elleri boynuna, dizlerinden topuklarına demirle sıkı şekilde bağlanmıştı.

"Vah sana! Kimsin sen?" dedik.

"Benim haberimi alabilmişsiniz. Şimdi siz kimsiniz, bana söyleyin!" dedi. Arkadaşlarım:

"Biz bir grup Arabız. Bir gemideydik, denizin coşkun bir anına rastladık. Dalgalar bizi bir ay oynatıp oyaladı. Sonra şu adaya yaklaştık, sandallara binip adaya çıktık. Tüylü ve çok kıllı bir hayvanla karşılaştık. Tüyünün çokluğundan başı ne taraf, arkası ne taraf anlayamadık. "Vah sana, nesin sen" dedik.

"Ben cessâseyim!" dedi. Biz: "Cessase de ne?" dedik.

"Manastırdaki şu adama gelin, o sizin haberinize pek müştaktır!" dedi. Biz de koşarak sana geldik. Biz onun bir şeytan olmadığından emin olmadığımız için korktuk" dedik. Adam:

"Bana Beysân hurmalığından haber verin!" dedi. Biz:

"Onun neyinden haber soruyorsun?" dedik.

"Ben onun ağacından soruyorum, meyve veriyor mu?" dedi.

"Evet!" dedik.

"Öyleyse meyve vermeme zamanı yakındır!" dedi.

"Bana Taberiye gölünden haber verin!" dedi.

"Onun nesinden haber istiyorsun?" dedik.

"Onun suyunun çekilmesi yakındır!" dedi.

"Bana Zuğer gözesinden haber verin!" dedi.

"Sen onun neyinden haber istiyorsun?" dedik.

"Gözede su var mıdır? Orada su var mıdır?" dedi.

"Evet, onun çok suyu vardır! Sahipleri onun suyu ile ziraat yapıyorlar!" dedik.

"Ümmîlerin peygamberinden bana haber verin? O ne yaptı?" dedi.

"O Mekke'den çıkıp Yesrib'e (Medine'ye) yerleşti" dedik.

"Araplar O'nunla mukâtele etti mi?" dedi. Biz:

"Evet!" dedik.

"Onlara karşı ne yaptı?" dedi. Biz de, (onu ezmek için) peşine düşen Araplara galebe çaldığını, Arapların kendisine itaat ettiklerini haber verdik. (O da bize:)

"Bu, onların itaat etmeleri, kendileri için daha hayırlıdır. Ben şimdi size kendimi tanıtayım: Ben Mesih Deccâl'im. Çıkış için bana izin verilme zamanı yakındır. O zaman çıkıp yeryüzünde dolaşacağım. Kırk gün içinde uğramadığım karye (köy) kalmayacak. Mekke ile Taybe (Medine) hariç. Bu iki şehir bana haramdır. Onlardan birine her ne vakit girmek istersem, elinde yalın kılıç bir melek beni karşılar, benim oraya girmeme mâni olur. Onların her bir geçidinde bir melek vardır, onları korur!" dedi." *Sonra Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm çubuğuyla minbere dürterek:*

"Bu Taybe'dir! Bu Taybe'dir! Bu Taybe'dir! Ben bunu size anlattım değil mi?" *buyurdular. Halk da: "Evet!" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Temîmi'd-Dârî'nin rivayetinin benim size ondan (Mesih Deccâl'dan) Mekke ve Medine'den anlattığıma muvafık düşmesi hoşuma gitti. Bilesiniz O Şam denizinde veya Yemen denizindedir. Hayır doğu tarafındandır. Evet o doğu tarafından zuhur edecektir. O doğu tarafından zuhur edecektir!" *buyurdu ve eliyle doğu tarafına işaret etti."* [Müslim, Fiten 119, (2942); Ebu Dâvud, Melâhim 15, (4325, 4326); Tirmizî, Fiten 66, (2254).]

AÇIKLAMA:

1- *Deccâl,* kelime olarak örtmek mânasına gelen bir asıldan gelir. Yalancıya *deccâl* denmiştir. Çünkü bâtılıyla hakkı örter.

2- Bu hadis, rivayetin baş kısmından da anlaşılacağı üzere, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın *Temîmu'd-Dârî*'den rivayet ettiği bir haberdir. Hadisçiler bunu, büyüklerin küçüklerden, şeyhlerin talebelerinden hadis rivayet etmelerinin cevazına delil olarak gösterirler. *Buhârî*'nin: *"Kişi, mâfevkinden olduğu gibi, emsâlinden ve mâdûnundan hadis rivâyet etmedikçe ilimde kemâle eremez"* derken, bu örnekten mülhem almış olmalıdır.

3- *Fatıma Bintu Kays,* kocası *İbnu Muğire* tarafından üç talakla boşandığı için dul kalmış idi. *Aleyhissalâtu vesselâm,* iddetini âmâ olan *İbnu Ümmi Mektum*'un yanında geçirmesini emretmiştir. Hadisin Müslim'deki aslında bu husus genişçe anlatılır. Teysîr, o kısmı hazfetmiş.

4- Hadiste geçen bazı yer isimleri var: *Beysan hurmalığı* diye çevirdiğimiz *Nahlu Beysân, Şam*'da bir yerin adıdır. *Zügar gözesi (Ayn-u Zugar)* da yine Şam yakınlarında bir yer adıdır. *Taybe,* Medine'nin isimlerindendir. Medine'ye cahiliye devrinde *Yesrîb* dendiğini, daha sonra peygamber şehri mânasına *Medinetu Resûlullah*'dan kısaltılarak *Medine* dendiğini daha önce belirtmiş idik. *Taybe* yerine, *Tâbe* de denir. Güzel koku demek olan *tîb*den gelir. Medine'nin toprağı güzel koktuğu için *Tâbe* denmiş olduğu söylenir. *Taybe* kelimesinin maddî mânevî pisliklerden temiz, tâhir mânasını taşıdığı da söylenmiştir. *Fahr-ı âlem*'e bidâyette sinesinde yer verip müşriklere karşı himaye vermek, insanlığın saadet-i dâreynine vesîle, nur-u ilâhî olan İslâmiyetin tebliğ ve neşrine merkez ve mahal olan, getirdiği nurla sâdece müslümanların irşadını sağlamayıp, bütün zî-şuûru feyizyâb eden halaskar-ı ins u cân levlâke lev lâk'ın beden-i mübâreklerini sinesinde muhafaza eden o belde-i tayyibe tavsifatın en güzeline, en temizlerine elyaktır. Hadiste Rabbülâlemîn'in o temiz beldeyi mazisine mükâfaaten Kıyamete kadar her çeşit şirk kirliliklerinden, Deccâl'in şerrinden koruyacağını müjdelemektedir.

5- Hadisteki Şam kelimesi, daha ziyade Suriye bölgesinin ismidir. *Tarsus, Maraş, Antakya* gibi şehirlerimizin de Şam'a dahil olduğunu daha önce belirttik. *Şam Denizi* ile *Yemen Denizi* tabirlerinin, iki ayrı denizi değil, aynı denizin Yemen tarafını ve Şam tarafını ifade ettiği söylenmiştir. Bu, muhtemelen *Kızıl Deniz*'dir. Zira her iki diyarla da irtibatı var.

5010 ٢ــ وعن أبي سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: [حَدَّثَنَا
رَسُولُ اللّهِ ﷺ حَدِيثاً طَوِيلاً عَنِ الدَّجَّالِ، فَكَانَ فِيمَا حَدَّثَنَا بِهِ أَنْ
قَالَ: يَأْتِي الدَّجَّالُ، وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْهِ أَنْ يَدْخُلَ نِقَابَ الْمَدِينَةِ، فَيَنْتَهِى
إِلى بَعْضِ السِّبَاخِ، فَيَخْرُجُ إِلَيْهِ رَجُلٌ هُوَ يَوْمَئِذٍ خَيْرُ النَّاسِ فَيَقُولُ:
أَشْهَدُ أَنَّكَ الدَّجَّالُ الّذِى حَدَّثَنَا عَنْكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ حَدِيثَهُ. فَيَقُولُ
الدَّجَّالُ: أَرَأَيْتُمْ أَنْ قَتَلْتُ هٰذَا ثُمَّ أَحْيَيْتُهُ، هَلْ تَشُكُّونَ فِي الْأَمْرِ؟
فَيَقُولُونَ: لاَ. فَيَقْتُلُهُ ثُمَّ يُحْيِيهِ. فَيَقُولُ حِينَ يُحْيِيهِ: وَاللّهِ مَا كُنْتُ قَطُّ
أَشَدَّ بَصِيرَةً مِنِّى الْيَوْمَ، فَيَقُولُ الدَّجَّالُ: أَقْتُلُهُ؟ وَلاَ يُسَلَّطُ عَلَيْهِ].
أخرجه الشيخان.

2. **(5010)**- *Ebu Sa'îdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize Deccal üzerine uzun bir hadis rivayet etti. Bize anlattıkları meyanında şöyle de demişti:*

"Deccal, Medine geçitlerine girmesi kendisine haram kılınmış olarak çıkacak. Derken [Medine civarındaki] bazı ekimsiz yerlere kadar gelir. O gün insanların en hayırlısı olan –veya en hayırlılarından– bir kimse onun karşısına çıkar ve:

"Sen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın bize haber verdiği Deccâl'sin!" der. Deccâl de (kendi adamlarına):

"Ben şunu öldürüp sonra da diriltsem ne dersiniz? Bu işte bir şüpheye düşer misiniz?" der. Oradakiler:

"Hayır!" derler. Deccal onu öldürür ve sonra diriltir. Diriltildiği zaman adam:

"Allah'a yemin olsun. Senin hakkında hiçbir vakit bugünkünden daha basiretli olmamıştım!" der. Deccal onu tekrar öldüreyim mi di(yerek öldürmek isteye)cek, fakat musallat edilmeyecek." [Buhârî, Fiten 27, Fedâilu'l-Medîne 9; Müslim, Fiten 112, (2938).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, ravilerce burada zikri geçen kimsenin *Hızır*

aleyhisselâm'ın olabileceği belirtilmiştir. Ancak *İbnu'l Ârabî*, bunu *"Delilsiz bir iddia"* olarak vasıflar. Bazı rivayetlerde bu *havarıkın* sihir olduğu belirtilmiştir.

2- *Deccal*'ın sorusu umumî olduğu takdirde, cevap verenlerin mü'minler olabileceği muhtemeldir. Bu durumda onların, *"Hayır!"* cevabını şöyle anlamak gerekir: *"Hayır! Sizin Deccal ve yalancı olduğunuz hususunda şüphemiz yoktur!"* Bir riayette *Deccal*'le o zât *(Hızır)* arasındaki mücadele açıklanmıştır: *"Deccal'in emriyle adama birkısım eziyetler yapılır; sırtına, karnına darbeler vurulur. Sonra Deccal: "Bana iman etmiyor musun?" diye sorar. Adam "sen yalancı Mesîh' sin!" der. Sonra Deccal emir verir, tepeden aşağıya testereyle ikiye bölünür. Deccal iki parçanın arasında yürür ve "Kalk!" der. Adam tam olarak kalkar."* Bir başka rivayette *Deccal*, adamı ikiye böldükten sonra hempalarına: *"Ben bunu diriltsem Rabbiniz olduğuma inanacak mısınız?" diye sorar. Adamları: "Evet!" derler. Deccal değneğini alıp her iki parçaya vurur, bunlar ayağa kalkarlar. Dostları bu hali görünce, onu tasdik ederler, sevgi izhar ederler ve onun, rableri olduğu hususunda kanaat sahibi olurlar."* Bu rivayet zayıftır. *Deccal*'ın o zata muamelesi, rivayetlerde farklı şekilde anlatılır. Bir rivayette kılıçla biçtiği ifade edilmiştir. *İbnu'l-Arabî*, öldürülenin biri kılıçla, diğeri testere ile olmak üzere iki ayrı şahıs olduğunu söyleyerek rivayetler arasındaki farklılığı tevil etmiştir. Ancak, bunların mecaz olabileceğini de gözönüne almak gerekir. Nitekim *İbnu'l-Arabî* der ki: *"Deccal'in elinde zuhur eden harikulâde hâdiseler: Yağmur yağması, ona uyanların bolluğa ermesi, inkâr edenlerin darlığa, kıtlığa düşmeleri, arzın hazinelerinin onu takip etmesi, beraberinde cennet ve ateşin bulunması, suların akması vs... Bütün bunlar Allah tarafından vaz'edilen bir mihnettir, şüpheye düşenlerin helak edilmesi, yakîn sahiplerinin (müteyakkîn) kurtarılması için bir deneme ve imtihandır. Bunların hepsi korkutucu bir emrdir. İşte bu sebeple Aleyhissalâtu vesselam:* لاَ فِتْنَةَ اَعْظَمُ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَّالِ **"Deccâl fitnesinden daha büyük bir fitne yoktur"** *buyurmuştur. Ümmetine teşrî maksadıyla namazlarında Deccal fitnesinden istiâzede bulunurdu.* Müslim*'de geldiği üzere bir başka hadiste:* غَيْرُ الدَّجَّالِ اَخْوَفُ لِي عَلَيْكُمْ **"Sizin için, Deccal'den başka birinden daha çok korkuyorum"** *denmiş olmasına gelince, Aleyhissalâtu vesselâm bu sözü, münhasıran Ashab-ı Kiram radıyallahu anhüm ecmaîn için söylemiş olmalıdır. Çünkü onlar hakkında korktuğu şey, onlara Deccâl'den daha yakın olan bir şeydi. Yakında geleceği kesinlikle bilinen korkutucu bir şey, korku verme yönüyle, ilerde geleceği zannedilen korkutucu bir şeyden daha şiddetlidir. Daha şiddetli korku vericidir, hatta geleceği kesin değil, zannî olan bu ileriki tehlike çok daha büyük bile olsa."*

Şu halde, *Deccâl*'in elinde zuhur edeceği ifade edilmiş olan harikulâde hâdiseler, birkısım te'vil ve izaha muhtaç müteşâbih ifadeler olarak anlaşılmaıdır. Söz gelimi, *"Deccâl'in çıkacağı zamanda teknik ve ilmin gelişmesi sebebiyle, yağmurun yağdırılması, yerden insanlığın menfaatine pek çok şeyin kolayca elde edilebilmesi, bütün bunlara imkân veren ilim, teknik ve maddî gücün büyük ölçüde Deccal'le sembolleştirilen şer cephesini tutanların elinde olacağı, zamanla o sırları, Mehdî sembolü ile ifade edilen hayır cephesinin ele geçirerek mahvolmaktan kendilerini koruyacakları"* şeklinde yorumlanabilir. Ama unutmayalım: *Resûlullah*'ın istikballe ilgili ihbarları hep teşbihlidir. Yorum yapılırken hissedilen, zannedilen mânada cezmedilemez, ihtimal olarak ifade edilir, gerçeği ise Allah bilir. ...لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلاَّ اللّهُ وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللّهِ

5011 ١ ـ وعن حذيفة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ مَعَ الدَّجَّالِ إِذَا خَرَجَ مَاءً وَنَاراً، فَأَمَّا الَّذِى يَرَى النَّاسُ أَنَّهُ نَارٌ فَمَاءٌ عَذْبٌ، وَأَمَّا الَّذِى يَرَى النَّاسُ أَنَّهُ مَاءٌ فَنَارٌ تَحْرِقُ، فَمَنْ أَدْرَكَ ذلِكَ مِنْكُمْ فَلْيَقَعْ فِى الَّذِى يَرَى أَنَّهُ نَارٌ. فَإِنَّهُ مَاءٌ بَارِدٌ عَذْبٌ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

3. (5011)- *Hz. Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Deccal çıktığı vakit beraberinde su ve ateş vardır. Ancak halkın ateş olarak gördüğü tatlı sudur; halkın su olarak gördüğü ise yakıcı bir ateştir. Sizden kim o güne ererse, halkın ateş olarak gördüğüne düş(meyi kabul et)sin. Çünkü o, tatlı soğuk sudur." [Buhârî, Fiten 26, Enbiya 50; Müslim, Fiten 105, (2935); Ebu Dâvud, Melâhim 14, (4315).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Deccâl*'le ilgili haberlerin sembol ve teşbih ifade ettiğini, değerlendirmelerin izâfî olduğunu anlamada daha açıktır. Çünkü, *Deccâl* beraberinde ateş getirecek. Fakat bunun ateş olması beşerî bir değerlendirmedir; insanlara göre ateştir, ilâhî ölçülere göre ise o ateş değil, tatlı sudur. *Resûlullah*'ı dinleyen mü'minlerin o ateşi tercih etmesi gerekir. Çünkü insanlar nazarında tatlı olan "su"yu ise, Allah nazarında ateştir. Bu, *Deccâl*'in, İslâm tarafından reddedilen, nefisperestlerin hoşuna giden her çeşit sefahat, isrâfât, malâyâniyât ve muharre-

mât ve Allah'a isyanları tatbikata koyup, insanları buna zorla sevketmeye çalışacağının, uymayanların onun kahrına uğrayıp *"ateş"* ine atılacağının ifadesidir. Ateşi ise, insanların diri diri yakıldığı fırınlar, idamlar, hapishaneler, işten, aştan olmalar, aziller, tahkirler vs.'dir. Ama dini için, Allah rızası için bunlara katlanıp *Deccâl*'in "tatlı suyu"na yani ikram, taltif ve terfiine vereceği mevki, makam ve ünvana iltifat ve itibar etmeyenler, o dünya ateşinde yansalar da uhrevî, ebedî lütfa, ilahî ikrama mazhar olacaklardır. Bu sebeple *Resûl-i Ekrem* o devre erecek müslümanlara *Deccâl*'in ateşinde yanmayı tercih etmelerini irşad buyurmaktadır.

5012 ٤ ـ وعن أبي سعيد الخدرى رضى اللّه عَنْهُ:[أنَّهُ سَألَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عن الدَّجَّال. فَقَالَ: هَوَ يَوْمُهُ هٰذَا قَدْ أكَلَ الطَّعَامَ، أعْهَدُ إلَيْكُمْ فِيهِ عَهْداً لَمْ يَعْهَدْهُ نَبيٌّ إلى إنَّ أُمَّتِهِ عَيْنَهُ الْيُمْنَى مَمْسُوحَةٌ جَاحِظَةٌ لاَ حَدَقَةَ بِهَا كَأنَّهَا نُخَامَةٌ فِى حَائِطٍ وَعَيْنَهُ الْيُسْرَى كَأنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ. وَمَعَهُ مِثْلُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ. فَنَارُهُ جَنَّةٌ ومَاؤُهُ نَارٌ. ألاَ وَبَيْنَ يَدَيْهِ رَجُلاَنِ يُنْذِرَانِ أهْلَ الْقُرَى فإذَا خَرَجَا مِنَ الْقَرْيَةِ دَخَلَهَا أوَّلُ أصْحَابِ الدَّجَّالِ]. أخرجه رزين.

«الجَاحِظَةُ» الناتئة العظيمة.

4. (5012)- *Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh*'ın anlattığına göre, *Aleyhissalâtu vesselâm*'a *Deccâl*'den sormuştur. *Aleyhissalâtu vesselâm* da şu cevabı vermiştir:

"O (Deccâl) çıktığı gün (aynen bir insan gibidir) yemek yer. Ben size, onun hakkında, benden önceki peygamberlerden hiçbirinin kendi ümmetine anlatmadığı hususları anlatacağım: Onun sağ gözü meshedilmiştir (görmez), pertlektir, göz hadakası yoktur, sanki hadakası çevrim içinde bir balgam gibidir. Sol gözü de inciden bir yıldız gibidir. Onun beraberinde sanki cennet ve ateşin birer misli vardır. Ancak hakikatta ateşi cennet, suyu da ateştir. Haberiniz olsun! Onun yanında iki kişi vardır; köy halkını inzar ederler. Bu ikisi köyden çıkınca Deccâl'in ashabından ilki oraya girer." [Rezîn tahric etmiştir. Hadisin kaynağı yok ise de, hadiste yer alan mefhumların şahidleri *Sahiheyn* ve diğer kaynaklarda çoğunluk itibariyle gelmiştir.]

5013 ٥ـ وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولَ الله ﷺ يَوْمَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ: اسْتَنْصِتِ النَّاسَ. فَحَمِدَ اللّٰهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ ذَكَرَ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ فَأَطْنَبَ فِي ذِكْرِهِ. وَقَالَ: مَا بَعَثَ اللّٰهُ مِنْ نَبِيٍّ إلاَّ أَنْذَرَهُ أُمَّتَهُ، أَنْذَرَهُ نُوحٌ عَلَيْهِ السَّلاَمُ أُمَّتَهُ، وَالنَّبِيُّونَ بَعْدَهُ، وَإِنَّهُ يَخْرُجُ فِيكُمْ فَمَا خَفِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ شَأْنِهِ، فَلَيْسَ يَخْفَى عَلَيْكُمْ أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، وَإِنَّهُ أَعْوَرُ الْعَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ]. أخرجه الشيخان.

«الطَّافِيَةُ» مِن العنب هِيَ الَّتِى قد خرجت عن حدّ نبات اخواتها في العنقود ونتأت.

5. (5013)- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm Veda haccı sırasında (bir ara):* **"Halk susup dinlesin!"** *buyurdular. Sonra Allah'a hamd ve senâda bulunup, arkadan Mesîh ve Deccâl'den uzun uzun söz ettiler ve buyurdular ki:*

"Allah'ın gönderdiği her peygamber, ümmetini onunla inzar etti. Nuh aleyhisselâm ümmetini onunla inzar etti, ondan sonra gelen peygamberler de. O, sizin aranızda çıkacak. Onun hali sizden gizli kalmayacak. Rabbinizin tek gözlü olmadığı size kapalı değildir. O ise sağ gözü kör birisidir. Onun gözü, sanki (salkımdan) dışa fırlamış bir üzüm dânesi gibidir. [İki gözünün arasında ke-fe-re yani kâfir yazılmış olacaktır. Bunu her müslüman okuyacaktır]." [Buhârî, Fiten 27; Müslim, Fiten 100-103, (169)-(2933).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

İBNU SAYYÂD HAKKINDA

5014 ١ـــ عن محمد بن المنكدر قال: [كَانَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللّهِ رَضِى اللّهُ عَنْهُمَا يَحْلِفُ بِاللّهِ أَنَّ ابْنَ صَيَّادٍ الدَّجَّالُ. فَقُلْتُ: أَتَحْلِفُ بِاللّهِ؟ فَقَالَ: إِنِّى سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِى اللّهُ عَنْهُ يَحْلِفُ عَلَى ذٰلِكَ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَلاَ يُنْكِرُهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود

1. (5014)- *Muhammed İbnu'l-Münkedir* anlatıyor: *"Câbir İbnu Abdillah radıyallahu anhüma, İbnu Sayyâd'ın Deccal olduğu hususunda yemin ederdi. Ben:*

"Sen Allah'a yemin de ediyorsun ha!" dedim. *Bana şu cevabı verdi:*

"(Nasıl etmeyeyim?) Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh'a, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yanında İbnu Sayyâd'ın Deccal olduğu hususunda yemin ettiğini işittim. Buna rağmen Aleyhissalâtu vesselâm kendisini reddetmemişti." [Buhârî, İ'tisâm 23; Müslim, Fiten 94, (4929); Ebu Dâvud, Melâhim 16, (4331).]

5015 ٢ـــ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [انْطَلَقَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فِى رَهْطٍ مِنْ أَصْحَابِهِ قِبَلَ ابْنِ صَيَّادٍ، فَوَجَدَهُ يَلْعَبُ مَعَ الصِّبْيَانِ عِنْدَ أُطُمِ بَنِى مَغَالَةَ وَقَدْ قَارَبَ يَوْمَئِذٍ الْحُلْمَ. فَلَمْ يَشْعُرْ حَتَّى ضَرَبَ ﷺ ظَهْرَهُ بِيَدِهِ. ثُمَّ قَالَ: أَتَشْهَدُ أَنِّى رَسُولُ اللّهِ؟ فَنَظَرَ إِلَيْهِ ابْنُ صَيَّادٍ. فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ الأُمِّيِّينَ. فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ: أَتَشْهَدُ أَنِّى رَسُولُ اللّهِ؟ فَرَفَضَهُ. ثُمَّ قَالَ: آمَنْتُ بِاللّهِ وَبِرُسُلِهِ. ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: مَاذا تَرَى؟

قَالَ: يَأْتِينِى صَادِقٌ وَكَاذِبٌ فَقَالَ ﷺ: خُلِّطَ عَلَيْكَ الْأَمْرُ. ثُمَّ قَالَ لَهُ ﷺ: إِنِّى قَدْ خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئاً. فَقَالَ ابْنُ صَيَّادٍ: هُوَ الدُّخُّ. فقَالَ ﷺ: اِخْسَأْ، فَلَنْ تَعْدُو قَدْرَكَ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: ذَرْنِى يَارَسُولَ اللّٰهِ أَضْرِبْ عُنُقَهُ. فَقَالَ ﷺ: إِنْ يَكُنْ هُوَ فَلَنْ تُسَلَّطَ عَلَيْهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْهُ فَلاَ خَيْرَ لَكَ فِى قَتْلِهِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ إِلا النَّسَائِىُّ.

وزاد الترمذى بعد قوله: «خَبَأْتُ لَكَ خَبِيئاً، وَخَبَأَ لَهُ: يَوْمَ تَأْتِى السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ».

«الأُطُمُ» البناء المرتفع.

وقوله «اخْسَأْ» خسأت الكلبُ: إذا طردته.

2. **(5015)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hattâb radıyallahu anh, ashabtan bir grup içerisinde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la birlikte İbnu Sayyâd'a doğru gittiler, Onu, Benî Megâle şatosunun yanında çocuklarla oynar buldular. O sıralarda bülûğa yaklaşmış durumdaydı. İbnu Sayyâd, Aleyhissalâtu vesselam, eliyle sırtına vuruncaya kadar (onların geldiğini) hissetmedi. Aleyhissalâtu vesselam, omuzuna vurup:*

"Benim Allah'ın Resûlü olduğuma şehâdet ediyor musun?" *diye sordu. İbnu Sayyâd ona bakıp:*

"Şehadet ederim ki, sen ümmîlerin peygamberisin!" dedi. İbnu Sayyâd da Resûlullah'a:

"Sen, benim Allah'ın Resûlü olduğuma şehadet eder misin?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm onu reddetti ve:

"Ben Allah'a ve O'nun resullerine iman ettim!" *buyurdu ve sonra sordu:*

"Pekiyi, ne görüyorsun?"

"Bana bir doğru sözlü (sâdık), bir de yalancı (kâzib) gelmektedir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sana bu iş karıştırıldı! (Sıdkı kizb; kizbi sıdk ile karıştırıyorsun)" *bu-*

yurdular. Sonra da Aleyhissalâtu vesselâm ona:

"Ben senin için (içimde) bir şey sakladım (bil bakalım!)" *dedi. İbnu Sayyâd:*

"O dumandır!" diye cevap verdi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sus, sen kendi kadrini hiçbir vakit aşamayacaksın!" *buyurdular. Bunun üzerine Hz. Ömer radıyallahu anh:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana müsaade buyurun şunun boynunu vurayım!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Eğer (Deccâl) bu ise, sen ona musallat edilecek değilsin, eğer bu Deccâl değilse onu öldürmekte sana bir hayır yok!" *buyurdular."* [Buhârî, Cenâiz 80, Şehâdât 3, Cihâd 178, Edeb 97; Müslim, Fiten 85, 95, (2924, 2930); Ebu Dâvud, Melâhim 16, (4329); Tirmizî, Fiten 63, (2250), 56, (2236).]

Tirmizî, **"Ben senin için (içimde) bir şey sakladım (bil bakalım!)"** sözünden sonra şu ibareyi ilave etti: *"Onun için (içinde)* **"O halde semanın apaşikâr bir duman getireceği günü gözetle (Habibim)"** (Duhân 10) *âyetini gizlemişti."*

5016 ٣ـــ وعن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [فَقِدَ ابْنُ صَيَّادٍ يَوْمَ الْحَرَّةِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ.

3. **(5016)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"İbnu Sayyâd, Harre savaşı sırasında kaybedildi."* [Ebu Dâvud, Melâhim 16, (4332).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere *İbnu Sayyâd* –ki bazı rivayetlerde *İbnu Sâid* diye de geçer– *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın devrinde yaşamış bir yahudidir. Yaşça küçüktür. Ancak *Resûlullah*'tan sonra da yaşamıştır. *Aleyhissalâtu vesselâm* onun *Deccâl* olmasından kuşkulanmış ve bunu tahkîk etmek istemiştir. *Resûlullah*'ın onun *Deccâl* olduğuna dâir kuşku ve araştırmaları, bazı sahâbîlerde *"İbnu Sayyâd, Deccâl'dir"* kanaatini hâsıl etmiştir. Öyle ki, *İbnu Sayyâd,* hakkında yaygınlık kazanan bu kuşkulu durumdan rahatsızlık duyarak, Mekke'ye giderken *Ebu Saîd*'e şikayetlenir: *"Halk beni Deccâl biliyor. Sen Aleyhissalâtu vesselâm'ın* **"Deccâl'in çocuğu olmayacak"** *dediğini duymadın mı?"* der. *"Evet!"* cevabını alınca: *"Halbuki benim çocuğum var"* der ve *"Resûlullah'ın* **"Deccâl, Mekke'ye ve Medine'ye girmeyecek!"** *buyurduğunu işitmedin mi?"* diye sorar. *Ebu Sâid "Evet!"* deyince *"Ben Medine'de dünyaya*

geldim. İşte şimdi de Mekke'ye gidiyorum" der. Bazı rivayetler, *İbnu Sayyad*'ın bu sadedde: *"Resûlullah*'ın **"Deccal yahudiden olacak, ben ise müslümanım"** dediğini de kaydeder.

2- *İbnu Sayyâd* meselesi şârihleri çokça meşgul eden bir bahis olmuştur. *İbnu Hâcer*, Kitabu'l-İ'tisam'da bu hususu etraflıca işler. Teferruata girmeyeceğiz. Bahsi daha veciz olarak işleyen *Nevevî*, ülemânın şöyle söylediğini kaydeder: *"Onun kıssası müşkil, durumu ise müştebih(karmaşık)dir: Bu kimse meşhur olan Mesih Deccâl midir, yoksa başkası mıdır? Şurası muhakkak ki, Deccallerden bir Deccâldir.*

Alimler şu hususu da belirtmişlerdir: Bu hususta gelen hadislerin zâhirine göre Aleyhissalâtu vesselâm'a "Onun veya bir başkasının Deccal olduğuna dair vahiy gelmemiştir. Ama Resûlullah'a Deccâl'in evsafı vahyen bildirilmiştir. İbnu Sayyâd'da ise bu sıfatlarla ilgili bazı muhtemel karîneler mevcuttu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm, ne onun ne de başkasının Deccal olduğu hususunda kesin hükme gitmemiştir. Hz. Ömer'e: **"Eğer o, Deccal olsaydı, sen onu öldürmeye asla muktedir olamayacaktın"** *demesi de bundandır. İbnu Sayyâd'ın: "Ben müslüman oldum, Deccâl ise kâfirdir. Deccâl'in çocuğu olmayacak, benim ise çocuğum olmuştur. Deccâl Mekke ve Medine'ye girmeyecektir, ben ise Mekke'ye de Medine'ye de girdim" şeklindeki ihticâcına gelince, bu sözlerinde onun Deccâl olmayacağına delil yoktur. Zira Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Deccâl'in fitnesi ve yeryüzüne çıkışı vaktindeki sıfatlarını haber vermiştir."*

3- Şato diye çevirdiğimiz kelimenin aslı *ütüm*dür. Medine'deki, yüksek ve müstahkem binalara denmektedir. Umumiyetle dış duvarları sağlamdır. Eskiden kalma müstahkem yapılardır.

4- *Benî Megâle*'yi *el-Kâdı* şöyle açıklar: *"Balât'ın nihayetinde Mescid-i Nebevi'yi karşına alarak durdun mu, sol tarafında kalanlar hep Beni Megâle'dir."*

5- Rivayette, *İbnu Sayyâd*'ın nübüvvet iddiası mevzubahistir. Buna rağmen *Aleyhissalâtu vesselâm* onu cezalandırma cihetine gitmemiştir. Halbuki peygamberlik iddiası İslâmiyeti inkâr mânasına gelen bir suçtur; cezası ölümdür. Buna iki ayrı sebep zikredilmiştir:

★ *İbnu Sayyâd*, o sıralarda henüz çocuktu, cezaya ehil değildi.

★ Yahudilerle müslümanların sulh yaptıkları bir döneme rastlamıştır.

Bu sulhtan maksad, *Resûlullah*'ın hicretten sonra Medine'deki yahudi ve

diğer müşrik kabilelerle müslümanların arasındaki münasebetleri tanzim eden antlaşmadır. Bu antlaşma bir metin halinde yazılı olarak tesbit edilmiştir. Bir kısım müellifler buna *"İslâm'ın ilk anayasası"* demiştir.

Hattâbî'ye göre, *"İbnu Sayyâd, bu antlaşma mucibince sulh yapılmış olan yahudilerin bir ferdi idi. Onun kehânet nev'inden yaptığı birkısım iddialar Resûlullah'a ulaşıyordu. Bu sebeple onun hakkında bir tahkik ve ankette bulunmak istemiş ve bunu yapmıştır: "Ona haber vermeden yaklaşmış, sarfettiği bazı sözleri bizzat işitip tahlil etmeye ehemmiyet vermiştir.*

Nitekim bunda muvaffak olmuş, bizzat konuşmuş ve görmüş ki, bâtıl bir yoldadır ve sihirbazlardan bir sihirbaz veya bir kâhin veya kendisine cinlerin veya şeytanların gelip bazı kelamları lisanına koydukları bir tiptir."

6- *Aliyyu'l-Kârî, Resûlullah İbnu Sayyâd*'a: **"Sana gelenler ne söylüyorlar?"** *şeklinde soru sormuş olmalıdır. Cevabın da: "Bana getirdikleri haber bazan doğrudur, bazan da yalandan ibarettir" şeklinde olması gerektiğini"* belirtir.

Keza *"Sana bu iş karıştırıldı"* ifadesinin altında: *"Sana bazan doğru, bazan yanlış haber getirdikleri için sen kizbi sıdk, sıdkı da kizb zannedip bu zıtları birbirine karıştırır hale gelmişsin"* manasının yattığını şârihler belirtir.

7- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, İbnu Sayyâd*'ın gaybı bilip bilmediğini isbat etmek için, içinden فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَاْتِى السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ âyetini tutar ve ona: **"Ne tuttum?"** diye sorar. *İbnu Sayyâd "ed-Dûh!"* der. Bazı âlimler *ed-Dûh* kelimesinin *ed-Duhân*'dan gelme bir kelime olduğunu söylemiş ise de, *el-Kâdı: "İbnu Sayyâd âyetten sadece bu eksik kelimeyi söyleyebildi. Zaten kâhinlerin adeti de budur. Zaten şeytan semaya haber hırsızlamak için çıkınca, Kur'ân'ın haber verdiği şahab atılmazdan önce ne kapabildiyse onu getirebilmektedir"* der.

8- *Hz. Ömer*'in *"İbnu Seyyâd Deccal'dir"* şeklindeki kesin iddiasına rağmen, *Resûlullah*'ın sükût etmiş olmasını *Beyhakî* şöyle yorumlar: *"Muhtemelen, Aleyhissalâtu vesselâm onun hakkında mütevakkıftı, yani "Deccâl" veya "değil" diye hükme gitmekten geri duruyordu. Ama sonradan kendisine onun değil, başkasının Deccâl olduğu hususunda ilahi açıklama gelmiştir, Temîm hadisesinde*[12] *olduğu üzere." Nevevî,* bu ifade ile *Beyhakî*'nin *"İbnu Sayyâd'ın değil, başkasının Deccal olduğu"* görüşünü tercih etmiş bulunduğunu belirtir.

12) *Temim hadîsi* 5009 numarada geçti.

9- 5016 numaralı hadiste, *İbnu Sayyâd*'ın Harra savaşında kaybolduğu belirtilir. Bu savaş, *Hz. Muâviye*'nin oğlu *Yezîd*'in, Medinelilere karşı savaşıp galebe çaldığı savaştır. *İbnu Sayyâd*'ın bu savaşta ölme hadisesi ihtilaflıdır. Çünkü, onun Medine'de öldüğü de rivayetlerde gelmiştir. Ancak bazı alimler *"Harra savaşında kaybolma"* ifadesinin, Medine'de veya bir başka yerde de ölmüş olma mânasını da muhtemil olduğunu belirterek, arada ihtilaf görmemiştir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KIYAMET ÖNCESİ FİTNELER

5017 ١ - عن أبى هريرة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْماً نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ؛ وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْماً كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ اَلْمِجَانُّ الْمُطْرَقَةُ صِغَارُ الأَعْيُنِ ذُلْفُ الأُنُوفِ]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةُ.

«الْمِجَانُّ» جمع مجنّ وهو الترس.

و «الْمُطْرَقَةُ» التى ضوعف عليها العصب وألبسته شيئاً فوق شىء.

1- (5017)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ayakkabıları kıldan bir kavimle savaşmadıkça Kıyamet kopmaz. Siz, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi, gözleri küçük, burunları yassı olan bir kavmle savaşmadıkça Kıyamet kopmaz." [Buhârî, Cihâd 95, 96, Menâkıb 25; Müslim, Fiten 62, (2912); Ebu Dâvud, Melâhim 9, (4303, 4304); Tirmizî, Fiten 40, (2216); Nesâî, Cihâd 42, (6, 45).]

AÇIKLAMA:

Burada, müslümanların mutlaka savaşacakları bir kavmin fizyolojik tasviri yapılmakta, fakat ismi verilmemektedir. Bu tasvire göre, ayakkabıları, koyun yünü, keçi kılı veya deve yünü gibi şeylerden imal edilecektir. Yüzleri de kalkan gibi geniş ve burunları da yassı olacaktır.

Muhaddisler, bu kavmin *Türkler* olduğunda müttefiktirler. *Buharî*'nin bu hadisi verdiği bablardan birinin adı: بَابُ قِتَالِ التُّرْكِ *"Türklerle Savaş Babı"*dır. Hadisin burada kaydedilen vechinde *Türk* kelimesi geçmezse de, *Buhârî*'nin aynı babta kaydettiği müteakip hadiste *Türk* kelimesi de geçer: **"Küçük gözlü, kırmızı yüzlü, yassı burunlu, yüzleri kılıflı kalkanlar gibi olan, (kıl-**

dan ma'mul elbise giyen ve kıl içerisinde yürüyen) Türk(ler)le savaşmadığınız müddetçe Kıyamet kopmaz..."

Hadiste, yüzün kalkana benzetilmesi, *Beyzavî*'ye göre yüzün geniş ve yuvarlak olmasındandır; *kalıflı* denmesi de sertliği ve etinin çokluğundandır.

Ayakkabılarının kıldan olmasından maksad, bazı şarihlerce, saçlarının ayakkabılarına değecek kadar uzun olmasıdır. Bazıları da: *"Bundan maksad onların, ayakkabılarını örülmüş (keçeleşmiş) kıl ve yünden yapmalarıdır"* demiştir. Bugün çobanların ve hatta köylülerin hâlâ kullandıkları ve keçeden yapılan *"kepenek"* in kastedilmiş olması da muhtemeldir. Ayakkabılarının da kıldan olması, geçmiş devirlerde giyilen ve kılı yolunmamış deriden yapılan çarığa işaret de olabilir. Çarığın iç kısmı, yerin sertliğini hafifletmek maksadıyla keçe ile beslenip takviye edilmesi de hadisi te'yîd eden bir durumdur.[13]

İbnu Hacer bu hadisin şerhi sadedinde Türklerle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: *"Sahabe zamanında şu hadis meşhur idi:* اُتْرُكُوا التُّرْكَ مَا تَرَكُوكُمْ **"Türkler sizi bıraktıkça, siz de onları bırakın (onlarla savaşmayın)."** *Taberânî* bunu *Hz. Muâviye* rivayeti olarak kaydeder. *Hz. Muâviye: "Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın böyle söylediğini işittim!"* demiştir. *Ebu Ya'la* aynı hadisi bir başka vecihten olmak üzere *Mu'âviye İbnu Hudeyc*'ten rivayet eder. *İbnu Hudeyc* der ki: *"Ben Hz. Muâviye'nin yanında idim. Ona âmilinden Türklerle karşılaştıklarına ve onları hezimete uğrattıklarına dair bir mektup gelmişti. Hz. Muâviye bu habere öfkelendi. Sonra âmiline: "Benden emir gelmedikçe onlarla savaşmayın, çünkü ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın* إِنَّ التُّرْكَ تَجْلِي الْعَرَبَ حَتَّى تُلْحِقَهَا بِمَنَابِتِ الشِّيحِ **"Türkler, Arapları sürecek ve yavşan otunun bittiği yerlerde onlara yetişecek"** *dediğini işittim. Bu sebeple onlarla savaşmaktan hoşlanmıyorum."*

Müslümanlar Emevîler zamanında Türklerle savaştılar. Müslümanlarla onlar arasında büyük mesafe vardı, burası yavaş yavaş fethedilerek açıklık kapandı. Türklerden çok sayıda esir alındı. Türklerde büyük bir güç ve şiddet bulunduğu için melikler onlara sahip olma hususunda aralarında âdeta yarış yaptılar. Öyle ki, *Mu'tasım* zamanına gelindiğinde askerlerin çoğunluğunu onlar teşkil etti. Zamanla Türkler *Melik*'e galebe çaldılar, oğlu *Mütevekkil*'i öldürdüler, sonra birer birer onun çocuklarını öldürdüler. Keza Sâmânîlerin melikleri de Türklerdendi. Böylece Acem diyarlarına da galebe çaldılar. Bu diyarlara sonraları, *Se-*

13) Tasvir ettiğimiz şekildeki çarık ayakkabılar 1950'li yılların ortalarına kadar giyilirdi. Çarığın alt kısmını ve etrafını besleyen keçe vs.'ye de *dolak* denirdi.

büktekin Hanedânı bunların peşine de Selçukîler hâkim oldu. Hakimiyetleri Irak, Şam ve Rum diyarlarına kadar uzandı. Bunların etbâları Zengîler, onların etbaları da Eyyûbîler olarak devam ettiler. Türk olan bunlar çoğalarak Mısır, Şam ve Hicaz diyarlarına hâkim oldular. Bunlar Hicrî beşinci yüzyılda Selçukîlere karşı hücuma geçip memleketi harap, insanları perişan ettiler. Derken Büyük Musibet (et-Tâmmetu'l-Kübra) Tatarlardan geldi: Hicrî altıncı yüzyıldan sonra *Cengiz Hân* çıktı ve dünyayı ateşe verdi. Bilhassa Meşrık tarafları büyük ekseriyeti ile bu felakete maruz kaldı. Onların şerrinden nasibini almayan belde hemen hemen yoktu. Altıyüzellialtıda, Bağdad'ın harab edilip son Abbâsi halifesi *Mu'tasım*'ın onların eliyle öldürülmesi vukua geldi. Bunların bekâyası, topal manasına gelen *Leng* lakabıyla meşhur *Timur* adındaki kişi gelinceye kadar tahribata devam ettiler. *Timur*, Şam diyarına geçti, oraları talan etti. Şam şehrini yakıp harabeye çevirdi. Batı'da Rum, doğuda Hind diyarlarıyla bunlar arasındaki yerlere hâkim oldu. Allah onu alıp, çocukları arasına tefrika sokuncaya kadar hakimiyeti uzadı. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın şu sözünde haber verdiği hususların hepsi böylece zuhûr etti. اِنَّ بَنِى قَنْطُورَةَ اَوَّلُ مَنْ سَلَبَ اُمَّتِى مُلْكَهُمْ **"Ümmetimin hakimiyetini ilk defa ortadan kaldıracak olan Benû Kantûra'dır."** Bu hadisi *Taberânî, Hz. Muâviye rivayeti* olarak kaydetmiştir. *Benî Kantura*'dan murad Türklerdir.

Dendiğine göre, *Kantura, Hz. İbrahim aleyhisselâm*'ın bir cariyesinin adıdır. Bundan birkısım çocukları oldu. Bunlardan Türkler çoğaldı. Bu rivayeti kaydeden *İbnu'l-Esir*, makul bulmaz ve reddeder. Ancak şeyhimiz, el-Kâmus'ta bunun doğruluğunda cezmeder (kesin kanaat beyan eder). *Beni Kantûra*'dan muradın *Sudanlılar* olduğuna dair başka görüş kaydeder.

Hadiste geçen **"ümmetim"** tabiriyle, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın *ümmet-i nesebi* kasdettiğini, *"ümmet-i dâvet"*'i kasdetmediğini belirten *İbnu Hacer*, Türkler hakkında bir başka babta başka bilgiler kaydettiğini ilave eder. İlgili babta şu açıklamalara yer verir: *"Türklerin aslı hususunda ihtilaf edilmiştir. Hattâbî: "Onlar Benû Kantûra (Kantûra evladları)dır. Kantûra Hz. İbrahim'in cariyesi idi. Lügatci Kürau'n-Neml: "Bunlar Deylem'dir" demiştir. Ancak, "Onlar Türklerden bir cinstir, Guzz da*[14] *öyle" denilerek bu görüş tenkid edilmiştir. Ebu Amr: "Türkler, Yâfes'in zürriyetindendir. Bunlar birçok boylara ayrılır" demiştir. Vehb İbnu Münebbih der ki: "Onlar Ye'cüc ve Me'cüc'ün amca çocuklarıdır. Zülkarneyn, seddini inşa ettiği zaman, Ye'cüc ve Me'cüc'den birkısmı gâibdiler; onlar terkedildiler. Böylece kavimleriyle birlikte (seddin dâhili-*

14) *Guzz*'un Oğuz demek olduğu açıktır.

ne) giremediler. Bu sebeple (terk kökünden olmak üzere) onlara Türk denildi." Türklerin Tübba' neslinden oldukları da söylenmiştir. Keza Efrîdûn İbnu Sâm İbni Nûh zürriyetinden oldukları, keza Yâfes'in kendi sulbünden oldukları, keza İbnu Kûmî İbni Yâfes zürriyetinden oldukları da söylenmiştir."

Bir kısmı, tarihen varlığı bilinen, ırkî taassuba dayanan yorum ve efsâne karışımı bu rivayetleri, eski kitaplarda mevcut olanlar hakkında bir bilgi vermiş olmak için aynen kaydettik. Sünnî İslâm'ın, gerek Şiâ tehlikesine karşı dâhilî ve gerekse Haçlılar başta olmak üzere dış düşmanlara karşı haricî tehlikelere karşı en az bin yıllık himayesini fiilen deruhte etmiş olan milletimiz hakkında *Vehb İbnu Münebbih*'ten kaydedilen efsane nevinden rivayetlerle yanlış bir kanaat hâsıl olmaması için, asrımızın büyük müfessir ve yorumcusu *Bediuzzaman*'ın Kur'an hizmeti adına, milletimiz hakkındaki hasbî yorumunu aksettiren birkaç pasajını buraya kaydetmeyi gerekli buluyoruz:

"İşte ey ehl-i Kur'an olan şu vatanın evladları! Altıyüz sene değil, belki Abbasîler zamanından beri bin senedir, Kur'ân-ı Hakîm'in bayraktarı olarak, bütün cihana karşı meydan okuyup, Kur'ân'ı ilan etmişsiniz. Milliyetinizi, Kur'ân'a ve İslâmiyet'e kal'a yaptınız. Bütün dünyayı susturdunuz, müthiş tehâcümatı defettiniz. Tâ (Meâlen): **"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, Allah onların yerine öyle bir kavim getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı sever. Onlar mü'minlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı izzet sahibidirler. Allah yolunda cihad ederler ve dil uzatanların kınamasından da korkmazlar..."** (Mâide 54) *âyetine güzel bir mâsadak oldunuz..."*

Bediüzzaman'a göre, Türkler *Fahr-i Kâinat aleyhissalâtu vesselâm*'ın da övgüsüne mazhar olmuştur: *"Türkler hakkında sena-i Peygamberî muhakkaktır. Birkaç yerde Türklerden ehemmiyetle bahsetmiş. Hadis var. Fakat bu hadîsin hakiki sureti ne olduğunu, yanımda kütüb-ü hadisiye bulunmadığından bilemiyorum. Fakat mânası hakikat ve Türk milletinin sena-i peygamberîye mazhar olduğu hakikattır. Bir nümunesi Sultan Fatih hakkındaki hadistir."*

5018 ٢ـ وعنه رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَنْزِلَ الرُّومُ بِالأَعْمَاقِ أَوْ بِدَابِقَ! فَيَخْرُجُ إِلَيْهِمْ جَيْشٌ مِنَ الْمَدِينَةِ مِنْ خِيَارِ أَهْلِ الأَرْضِ يَوْمَئِذٍ، فَإِذَا تَصَافُّوا. قَالَتِ الرُّومُ: خَلُّوا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الَّذِينَ سَبُوا مِنَّا نَقْتُلْهُمْ. فَيَقُولُ الْمُسْلِمُونَ: لاَ وَاللّهِ لاَ نُخَلِّي

بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ إِخْوَانِنَا. فَيُقَاتِلُونَهُمْ فَيَنْهَزِمُ ثُلُثٌ لاَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ أَبَداً، وَيُقْتَلُ ثُلُثُهُمْ، أَفْضَلُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللّٰهِ، وَيَفْتَتِحُ الثُّلُثُ فَلاَ يُفْتَتَنُونَ أَبَداً. فَيَفْتَتِحُونَ قُسْطَنْطِينِيَّةَ. فَبَيْنَمَاهُمْ يَقْتَسِمُونَ الْغَنَائِمَ، قَدْ عَلَّقُوا سُيُوفَهُمْ بِالزَّيْتُونِ. إِذْ صَرَخَ فِيهِمُ الشَّيْطَانُ: إِنَّ الْمَسِيحَ الدَّجَّالَ قَدْ خَلَفَكُمْ فِي أَهَالِيكُمْ، فَيَخْرُجُونَ، وَذٰلِكَ بَاطِلٌ، فَإِذَا جَاءُوا الشَّامَ خَرَجَ، فَبَيْنَمَاهُمْ يُعِدُّونَ لِلْقِتَالِ يُسَوُّونَ صُفُوفَهُمْ إِذْ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَيَنْزِلُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ فَأَمَّهُمْ. فَإِذَا رَآهُ عَدُوُّ اللّٰهِ ذَابَ كَمَا يَذُوبُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ، فَلَوْ تَرَكَهُ لَذَابَ حَتّٰى يَهْلِكَ، وَلَكِنْ يَقْتُلُهُ اللّٰهُ بِيَدِهِ حَتّٰى يُرِيَهُمْ دَمَهُ فِي حَرْبَتِهِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ.

يقال «خَلَفَ الْقَوْمُ الْعَدُوَّ» إذا طرق أهلهم وهم غائبون عنهم.

2. (5018)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlüllah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Rumlar, A'mâk ve Dâbık nâm mahallere inmedikçe Kıyamet kopmaz. Onlara karşı Medine'den bir ordu çıkar. Bunlar o gün Arz ehlinin en hayırlılarıdır. Bu ordunun askerleri savaşmak üzere saf saf düzen alınca, Rumlar:**

"Bizden esir edilenlerle aramızdan çekilin de onları öldürelim!" derler. Müslümanlar da:

"Hayır! Vallahi sizinle, kardeşlerimizin arasından çekilmeyiz" derler. Bunun üzerine (müslümanlar) onlarla harb eder. Bunlardan üçte biri inhizama uğrar. Allah ebediyen bunların tevbesini kabul etmez. Üçte biri katledilir, bunlar Allah indinde şehitlerin en faziletlileridir. Üçte biri de muzaffer olur. Bunlar ebediyen fitneye düşmezler. Bunlar İstanbul'u da fethederler. (Fetihten sonra) bunlar, kılıçlarını zeytin ağacına asmış ganimet taksim ederken, şeytan aralarında şöyle bir nida atar:

"Mesih Deccâl, ailelerinizde sizin yerinizi aldı!"

Bunun üzerine, çıkarlar. Ancak bu haber bâtıldır. Şam'a geldiklerinde (Deccâl) çıkar. Bunlar savaş için hazırlık yapıp safları tanzim ederken,

namaz için ikamet okunur. Derken İsa İbnu Meryem iner ve onlara gitmek ister. Allah'ın düşmanı, Hz. İsa'yı görünce, tıpkı tuzun suda erimesi gibi, erir de erir. Eğer bırakacak olsa, (kendi kendine) helak oluncaya kadar eriyecekti. Ancak Allah onu kudret eliyle öldürür; öyle ki onlara, harbesindeki kanını gösterir." [Müslim, Fiten 34, (2897).]

AÇIKLAMA:

1- *A'mak* ve *Dâbık*, Suriye'de Halep yakınlarında iki yerin adıdır.

2- Hadiste geçen سُبُوا kelimesi, سَبَوْا şeklinde de rivayet edilmiştir. سُبُوا مِنَّا *"Bizden esir edilenler"* demektir. سَبَوْا مِنَّا ise: *"Bizden esir aldılar"* demektir. *Nevevî* her iki okunuşun da yerinde olduğunu belirtir. Çünkü Irak-Suriye-Mısır gibi fethedilen yerlerin ahalisi önce esir alınmıştır. Bu durum سُبُوا ile ifade edilmiş olmaktadır. Mağlup olarak İslâm'a giren ahâli, bilâhare diyar-ı Rûm'u fethederek oraları esir almışlardır.

3- Hadis, o devirde insanların en hayırlılarını teşkil edecek olan Medine ahalisinden çıkarılacak ordunun üçte birinin kaçıp bozguna uğrayacağını, böylece bunların Allah'ın af ve mağfiretinden mahrum kalacağını, üçte birinin sebat edip şehid olacağını, geriye kalanların da zafere ulaşacaklarını haber vermektedir.

4- Hadiste *İstanbul'un fethi* mevzubahis edildiği için, ihbar vukuâ gelmiş olarak değerlendirilebilir. Ancak ganimet elde edilmesi, bu ganimetin paylaşılması sırasında silahların zeytin dalına asılması, *Deccâl*'in çıkması gibi bir kısmı müteşâbih unsurlar dikkat çekicidir. Silahların zeytin dalına asılması, sulh yoluyla düşülecek bir gaflet dönemini ifade edebilir. Bu dönemde *Deccâl*'in çıkma ve ailelerde erkeklerin yerini alma şâyiası mevzubahis olmaktadır. *Deccal* bir kişi olarak nasıl ailelerin herbirinde yer alabilir? Bu, belki de müslümanların, bolluktan gelen bir rehâvet ve gafleti sebebiyle *Deccal* rejiminin terbiye işlerini ailelerde üzerine almasıdır. Ancak, bu hal onun kesin galebesi olmayacak, Allah'ın lütfu ile mü'minlerin namaz(la temsil ve teşbih edilen İslâm'ın) etrafında tesis edecekleri birlikle *Deccal fitnesi* bertaraf edilecektir. Bu hâli, *Hz. İsa*'nın inmesi ve müslümanlara katılma arzusu tamamlamaktadır.

Şu halde hadis, kendisinden bazı mesajlar almaya açık bir mahiyettedir.

5019 ٣ـــ وعنه رضى اللّه عنه قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: هَلْ سَمِعْتُمْ بِمَدِينَةٍ جَانِبٌ مِنْهَا فِى الْبَرِّ وَجَانِبٌ مِنْهَا فِى الْبَحْرِ؟ قَالُوا:

نَعَمْ. قَالَ: لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَغْزُوَهَا سَبْعُونَ أَلْفاً مِنْ بَنِى إِسْحَاقَ، فَإِذَا جَاؤُهَا نَزَلُوا فَلَمْ يُقَاتِلُوا بِسِلاَحٍ، وَلَمْ يَرْمُوا بِسَهْمٍ، قَالُوا: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ، فَيَسْقُطُ أَحَدُ جَانِبَيهَا الَّذِى فِى الْبَحْرِ. ثُمَّ يَقُولُونَ الثَّانِيَةَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ. فَيَسْقُطُ جَانِبُهَا الآخَرُ ثُمَّ يَقُولُونَ: لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ. فَتُفْرَجُ لَهُمْ فَيَدْخُلُونَهَا، فَيَغْنَمُونَ فَبَيْنَاهُمْ يَقْتَسِمُونَ الْغَنَائِمَ إِذْ جَاءَهُمُ الصَّرِيخُ؛ فَقَالَ: إِنَّ الدَّجَّالَ قَدْ خَرَجَ فَيَتْرُكُونَ كُلَّ شَيْءٍ وَيَرْجِعُونَ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ.

3. **(5019)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün):*

"Bir tarafı karada bir tarafı da denizde olan bir şehir işittiniz mi?" *diye sordular. Oradakiler: "Evet!" deyince, şöyle buyurdular:*

"İshakoğullarından yetmişbin kişi bu şehre sefer tertiplemedikçe Kıyamet kopmaz. Askerler şehre gelince konaklarlar. Ancak silahla savaşmazlar, tek bir ok dahi atmazlar. "Lâilâhe illallahu vallahu ekber!" derler. Bunun üzerine şehrin kara tarafı düşer. Sonra askerler ikinci kere, "Lâilâhe ilallahu vallahu ekber" derler, şehrin diğer tarafı da düşer. Sonra tekrar "Lâilahe illallahu vallahu ekber!" derler. Bu sefer onlara (kapılar) açılır. Oradan şehre girerler ve şehrin ganimetini toplarlar. Ganimetleri aralarında taksim ederlerken, yanlarına bir münâdi gelip: "Deccal çıktı!" diye bağırır. Askerler her şeyi bırakıp geri dönerler." [Müslim, Fiten 78, (2920).]

AÇIKLAMA:

Burada kastedilen şehrin İstanbul olduğu, *Benî İshak*'la da Arapların kastedildiği belirtilmiştir. Rivayetlerin bazısında *Benî İshak* yerine *Benî İsmâil* tabiri gelmiştir. Arapları kasdetmede *Benî İsmail* tâbiri daha fasihtir. Çünkü Araplar, *Hz. İshak*'tan ziyade *Hz. İsmail*'in ahfâdıdır. *Aliyyu'l-Kârî*, bu tabirle Arap ve Arap olmayan başka müslümanların kastedilmiş olacağını, ancak tağlib tarîkiyle Arap dendiğini belirtir.

5020 ٤ــ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ

ﷺ: لَتُقَاتِلُنَّ الْيَهُودَ فَلَتَقْتُلُنَّهُمْ حَتّٰى يَقُولَ الْحَجَرُ: يَامُسْلِمُ هٰذَا يَهُودِيٌّ خَلْفِى تَعَالَ فَاقْتُلْهُ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِىُّ.

4. **(5020)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Yahudilerle savaşacak ve onları öldüreceksiniz. Öyle ki taş dahi: "Ey müslüman! İşte yahudi, arkamda (saklandı), gel, öldür onu!" diyecek." [Buhârî, Cihâd 94, Menâkıb 25; Müslim, Fiten 79, (2921); Tirmizî, Fiten 56, (2237).]

5021 ٥ـ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى تَقْتَتِلَ فِئَتَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَيَكُونَ بَيْنَهُمَا مَقْتَلَةٌ عَظِيمَةٌ، دَعْوَاهُمَا وَاحِدَةٌ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

5. **(5021)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Müslümanlardan iki grup aralarında savaşmadıkça Kıyamet kopmaz. Bunlar aralarında büyük bir savaş yaparlar, fakat dâvaları birdir." [Buhârî, Fiten 24, Menakıb 25, İstitabe 8; Müslim, İman 248, (157), Fiten 17, (157).]

AÇIKLAMA:

İslâm alimleri burada temas edilen iki grupla, *Hz. Ali* ve *Hz. Muâviye radıyallahu anhümâ*'nın gruplarını anlarlar. Her iki tarafın da *"müslüman"* olarak tesmiyelerini ve *"davalarının bir"* olduğu tabirini değerlendiren şârihler: *"Hadiste, bu gruplardan herbirini tekfir eden Hâricîlere reddiye vardır"* derler. Ancak bir başka hadiste تقتل عمّاراً الفئة الباغية **"Ammâr'ı bâği bir grup öldürecek"** ibaresini de gözönüne alarak, *Hz. Ali*'nin bu savaşta haklı (musîb) olduğuna hükmederler. Çünkü *Ammâr*'ı, *Hz. Muâviye*'nin adamları öldürmüştür.

5022 ٦ـ وَعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى. تَقْتُلُوا إِمَامَكُمْ وَتَجْتَلِدُوا بِأَسْيَافِكُمْ وَيَرِثَ دُنْيَاكُمْ شِرَارُكُمْ]. أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

6. **(5022)**- *Hz. Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Nefsim yed-i kudretinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun! İmamınızı öldürmedikçe, kılıçlarınızı birbirinize kullanmadıkça, dünyanıza şerirleriniz vâris olmadıkça Kıyamet kopmaz." [Tirmizî, Fiten 9, (2171).]

AÇIKLAMA:

Burada müslümanların emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münkeri terketmenin sonucu olarak karşılaşacakları içtimâî bozukluk ifade edilmektedir:

★ Sultanlarını öldürüp kargaşaya düşmek.

★ İç kavgaya girişmek.

★ Şerir kimselerin kahır ve zulümle, idari mekanizmayı ele geçirmeleri ve zorbalıkla maddi kazançlar temin etmeleri.

5023 ٧ـــ وعن أبى هريرة رضى اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَكْثُرَ الْهَرْجُ. قَالُوا: وَمَا الْهَرْجُ؟ قَالَ: القَتْلُ، القَتْلُ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

7. **(5023)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Herc artmadıkça Kıyamet kopmaz!"** *buyurmuşlardı. (Yanındakiler:)*

"Herc nedir ey Allah'ın Resûlü?" diye sordular.

"Öldürmek! Öldürmek!" *buyurdular."* [Müslim, Fiten 18, (157).]

5024 ٨ـــ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَكُونَ بَيْنَ يَدَىِ السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ، يُصْبِحُ الرَّجُلُ مُؤْمِناً وَيُمْسِى كَافِراً. وَيُمْسِى مُؤْمِناً وَيُصْبِحُ كَافِراً، وَيَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا] أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِىُّ.

«قطع الليل» طائفة منه.

8. **(5024)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet kopmazdan önce gece karanlığının parçaları gibi fitneler olacak. (O vakit) kişi mü'min olarak sabaha erer de kâfir olarak akşama kavuşur. Mü'min olarak akşama erer, kâfir olarak sabaha kavuşur. Birçok kimseler azıcık bir dünyalık mukabilinde dinlerini satarlar." [Tirmizî, Fiten 30, (2196).]

BEŞİNCİ FASIL

RESÛLULLAH'TAN SONRA KIYAMET YAKINDIR

5025 ١ ـــ عن سهل بن سعد رضى الله عَنْهُ قَالَ: [قَال رَسُولُ اللّهِ ﷺ: بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ، وَأَشَارَ بِأُصْبُعَيْهِ، السَّبَّابَةِ وَالَّتِى تَلِيهَا]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

1. **(5025)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm:*

"Ben Kıyamet şöyle yakın olduğu halde gönderildim !" *buyurdular ve şehadet parmağıyla orta parmağını yanyana gösterdiler."* [Buhârî, Rikâk 39, Tefsîr, Nâzi'ât 1, Talâk 25; Müslim, Fiten 132, (2950).]

5026 ٢ ـــ وعن المستورد بن شَدَّادْ اَلْفِهْرِى رضى الله عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بُعِثْتُ فِي نَفْسِ السَّاعَةِ فَسَبَقْتُهَا كَمَا سَبَقَتْ هٰذِهِ لِهٰذِهِ، لِأُصْبُعَيْهِ السَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ

2. **(5026)**- *Müstevrid İbnu Şeddâd el-Fihrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Ben Kıyamet'in kopacağı aynı saatte gönderildim. Ancak, şunun şunu geçmesi gibi ben Kıyamet saatini geçip biraz evvel geldim!"** *buyurdular ve orta parmağı ile şehadet parmağını gösterdiler."* [Tirmizî, Fiten 39, (2214).]

AÇIKLAMA:

1- *Kadı İyaz, "Bu hadisten murad Kıyamet'in kopma zamanının pek yakın olduğunu ifade etmektir"* der.

2- Şehadet parmağıyla orta parmağı yanyana getirip *"şu ikisi gibi"* demiş olması, farklı yorumlara sebep olmuştur:

★ Kıyas uzunluk yönüyle yapılmıştır; orta, biraz uzundur.

★ İkisi arasında bir başka parmak olmadığı gibi, Kıyamet'le O'nun arasın-

da başka peygamber yoktur.

★ Kıyamet hadisesinin pek yakın olduğu ifade edilmiştir.

★ Peygamberliğin gelişi, Kıyamet'in gelişine, orta parmağın uzunluğu nisbetinde az bir önceliğe sahiptir.

★ *Resûlullah*'ın daveti Kıyamet anına kadar devam edecek, birbirinden ayrılmayacak, tıpkı o iki parmak birbirinden ayrılmadığı gibi.

3- *Kurtubî*, et-Tezkire'de şunları söyler: *"Hadisin mânası Kıyamet hâdisesinin yakınlığını ifade eder. Bu hadisle,* مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ **"Kıyametin ne zaman kopacağını, sorulan, sorandan daha iyi bilmiyor"** *hadisi arasında münâfat yoktur. Zira sadedinde olduğumuz hadisten murad Resûlullah'la Kıyamet arasında başka bir peygamberin olmadığını beyandır. Tıpkı şehadet parmağı ile orta parmak arasında bir başka parmak olmadığı gibi. Bu beyandan Kıyametin vaktini bilme mânası çıkmaz. Fakat hadisin siyakından Kıyamet'in yakınlığı anlaşılır. Alametleri ise, şu ayette ifade edildiği üzere peşpeşe gelmektedir:* .... فقد جاء اشراطها **"Hâlâ onlar o saatten ve onun kendilerine ansızın geleceğinden başkasını mı bekliyorlar? İşte onun alâmetleri gelmiştir. Öyleyse bu, onlara geldiği vakit düşünüp ibret almaları kendilerine ne faide verecek?"** (Muhammed 18). *Dahhâk,* âyette gelmeye başladığı haber verilmiş olan alâmetlerden birincisinin Nübüvvet-i Muhammediye'nin gönderilmesi olduğunu söylemiştir.

Ayetten de anlaşılacağı üzere, alâmetlerin daha önce gelmesi insanları ikâz ve irşaddır; gafletten tenbihtir, tevbeye teşvik, âhirete hazırlıktır. Kıyametin yakın olduğu hususunda *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın pek sık olan hatırlatmaları da aynı maksada müteveccihtir.

ALTINCI FASIL

KIYAMETTEN ÖNCE BİR ATEŞİN ÇIKMASI

5027 ١ـ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تَخْرُجَ نَارٌ مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ تُضِيءُ أَعْنَاقَ الْإِبِلِ بِبُصْرَى] أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

1. **(5027)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hicaz bölgesinden bir ateş çıkmadıkça Kıyamet kopmaz. Bu ateş Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacaktır." [Buhârî, Fiten 24; Müslim, Fiten 42, (2902).]

5028 ٢ـ وعن ابن عمر رضى اللّه عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: تَخْرُجُ نَار مِنْ حَضْرَمَوْتَ، أَوْ مِنْ بَحْرِ حَضْرَمَوْتَ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ تَحْشُرُ النَّاسَ. قَالُوا: يَارَسُولَ اللّهِ فَمَا تَأمُرُنَا؟ قَالَ: عَلَيْكُمْ بَالشَّامِ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِيُّ.

2. **(5028)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Kıyametten önce, Hadramevt'ten –veya Hadramevt denizinden– bir ateş çıkacak, insanları toplayacak" *buyurmuşlardı. (Orada bulunanlar:)*

"Ey Allah'ın Resûlü (o güne ulaşırsak) ne yapmamızı emredersiniz?" diye sordular.

"Size Şam('ı yani Suriye'ye gitmenizi) tavsiye ederim" *buyurdular."* [Tirmizî, Fiten 42, (2218).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen bu iki hadis, Kıyamet alâmetlerinden olarak Hicaz bölgesinden muazzam bir ateşin çıkacağını, bu ateşin çıkardığı aydınlığın Suriye'deki Busra

şehrinden görüleceğini ifade ediyor. Hicaz bölgesinden çıkacak bu ateşle ilgili rivayetler farklı tarîklerden, ziyâde ve noksan ifâdelerle gelmiştir. Hz. *Ömer*'den gelen bir rivayet şöyle: **"Hicaz vadilerinden birinde Busra'daki develerin boyunlarını aydınlatacak bir ateş sel olup akmadıkça Kıyamet kopmaz."**

Huzeyfe İbnu Esîd radıyallahu anh'ın rivayeti şöyle: **"Rûmân veya Rekûye'den çıkıp Busra'daki develerin boynunu aydınlatacak bir ateş zuhur etmedikçe Kıyamet kopmaz."**

Şârihler, bu ateş hadislerinin şerhinde tam bir mutabakat sağlayamazlar:

İki ayrı ateş mevzubahis olabilir. Biri, insanların haşrini (toplanmasını) sağlayacak Kıyamet ateşidir; biri de 654 yılında Medine'de volkan patlamasını andıran gürültü ve zelzele ile ortaya çıkıp, birkaç gün dehşet saçan bir ateştir. Bu ateş, müşâhid müelliflerin ifadesiyle –ki müteakiben kaydedeceğiz– Busra dağlarından da görülmüştür.

Busra, bugünkü Şam şehrine üç konak mesafede Havrân da denen tarihî bir kasabanın adıdır.

Medine'de çıktığı belirtilen ateş mevzuuna devrin alimleri fazlaca ehemmiyet vererek bir kısmı bizzat müşahedesini, bir kısmı da işittiklerini olmak üzere bize aktarmışlardır. *İbnu Hacer* bu kaynaklardan iktibaslar yaparak hâdise hakkında geniş bilgi verir. Bazı özetlemeler yapacağız:

"*Kurtubî* (ki vefatı 671'dir) et-Tezkire nam eserinde der ki: *"Hicaz'ın Medine yakınlarında bir ateş çıktı. Bu ateş Hicri 654 yılının Cemâdiyelahir ayının üçünde çarşamba gününün gecesinde şiddetli bir zelzele ile başladı. Cuma günü kuşluk vaktine kadar devam etti. Zelzele o vakitler sükun buldu. (Bir volkan patlaması olan) ateş, Kureyza yurdunun Harre tarafındaki düzlükte muazzam bir cesamette zuhur etti... Kırmızı ve mâvi renkte ateşten bir nehir gibi akmaya başladı. Bu ateş tufanı, akarken gök gürültüsü gibi bir kısım sesler ve uğultular çıkarıyor, önüne gelen dağları ve kayaları eritip sürüklüyordu. Böylece akıntı er-Rekbü'l-Irakî mıntıkasına kadar geldi. Selin önünde sürüklenen cisimler orada dağ gibi büyük bir sed meydana getirdi. Ateş Medine yakınlarına kadar da gelmişti. (Ancak Cenab-ı Hak oranın hurmetine binaen daha da ilerlemesini durdurdu.) Medine cihetinden esen serin bir rüzgar, ateşi söndürdü. İnsanlar, bu ateşte tıpkı denizdeki galeyan gibi kaynamalara şahid oldu. Bir dostum: "Ben bu ateşin beş gün kadar yer yer göğe yükseldiğini müşâhede ettim" dedi. Yine işittim ki, ateş Mekke'den ve Busra dağlarından da görülmüş."*

Nevevî der ki: *"Bu ateşin çıkışı bütün Suriye ahalisi nezdinde tevâtüren*

şüyû bulmuş."

Ebu Şâmme –ki Şamlıdır ve 665 yılında vefat etmiştir– Zeylü'r-Ravzateyn adlı eserinde şu bilgiyi dermeyan eder: *"Medine-i Münevvere'den 654 yılının Şa'ban ayının başlarında bazı mektuplar geldi. Bu mektuplarda Medine'de zuhûr eden büyük bir hâdise anlatılıyordu. Bu hâdise,* Sahiheyn'*de kaydedilmiş olan bir hadis-i şerifin ihbarını te'yid eder mahiyette idi."* Bu hadisi de kaydeden *Ebu Şâmme* devamla der ki: *"Hadiseye şahid olanlardan sözüne güvendiğim biri, ateşin saçtığı ışık altında Teymâda mektup yazabildiğini söyledi."* Bu mektuplarda *Kurtubî*'nin kaydettiği durumları andıran tasvirler var. Bu cümleden olarak, birinin yazdığına göre, Cemâdiye'l-âhire ayının hafta başlarında Medîne'nin doğusunda muazzam bir ateş zuhûr etmişti ve ateşle Medine arasında yarım günlük mesafe vardı. Yerden patlayan ateş, bir vadi dolusu akmaya başlamış ve Uhud dağının hizasına kadar gelmiştir.

Bir diğer mektupta yazıldığına göre, *"Yer, Harre bölgesinde büyük bir ateş püskürtmüş, bu ateşin büyüklüğü Medine'deki Mescid-i Nebevî azametinde olmuştur ve bizzat Medine'den görülmüştür. Bundan hasıl olan ateş vadisinin boyu dört fersaha, genişliği dört mile ulaşmıştır. Bu vadide küçük çukurlar ve tepeler meydana gelmiştir."* Bir başka mektupta: *"Ateşten öyle bir ziya çıktı ki bunu Mekke'den gördükleri, ateşte uğultular olduğu, tasvirinden aciz kalınan bir mahiyet arzettiği"* yazılmıştır. *Ebu Şâmme, "Halkın bununla ilgili olarak şiirler inşad ettiğini, bu halin aylarca devam edip sonunda söndüğünü"* yazar.

İbnu Hacer, bu açıklamalardan sonra, hadiste geçen ateşin Medine yakınlarında zuhur ettiği belirtilen bu ateş olduğu kanaatini beyan eder. *Kurtubî* ve birçoklarının da bu kanaatte olduklarını belirtir. Sonra: *"İnsanları haşredecek olan ateş bir başka ateştir"* der.

Bundan sonra *İbnu Hacer,* Cahiliye devrinde Hicaz bölgesinde, *Hâlid İbnu Sinân* zamanında yine Medine civarında çıkmış olan bir ateşten bahseder. Bu ateşle ilgili haber *Ebu Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsennâ*'nın Kitâbu'l-Cemâcim adlı eseri ile *Hâkim*'in el-Müstedrek'inde anlatılmıştır.

Teferruatı efsane olan bu hadise mevzumuzu ilgilendirmez. Ancak, o bölgenin zaman zaman bu çeşit hadiselere sahne olduğu hususunda bir fikir verir ve Kıyamete yakın da böyle bir hadisenin çıkabileceği meselesinde kanaat hâsıl eder. Ancak şu da var ki, hadiste zikredilen ateş, bir volkan patlaması şeklinde değil, bütün insanları ilgilendirip belli bir görüşte toplayacak farklı bir ateş şeklinde de tecelli edebilir.

Her hâlukârda, İslâm ülemâsı 654 yılında Medine civarında zuhûr eden ateşte *Resûlullah*'ın bir mucizesini görmüşlerdir.

YEDİNCİ FASIL

MUASIRLARININ ÖMRÜ

5029 ١ـ عن أبي الزبير عن جابر رضى الله عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ
اللّهِ ﷺ: مَا مِنْ نَفْسٍ مَنْفُوسَةٍ الْيَوْمَ تَأْتِي عَلَيْهَا مِائَةُ سَنَةٍ وَهِيَ حَيَّةٌ
يَوْمَئِذٍ، يَعْنِي نَقْصَ الْعُمُرِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

«المَنْفُوسَةُ» المولودة.

1. (5029)- *Ebu'z-Zübeyr, Hz. Câbir radıyallahu anh*'tan naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bugün doğmuş (canlı olan) hiçbir nefis yoktur ki, yüz sene sonra ölmemiş olsun." *(Râvi* der ki:) *"Bununla ömrün kısalması kastedilmiştir."* [Müslim, Fezâilu's-Sahâbe 218, (2538); Tirmizî, Fiten 64, (2251).]

AÇIKLAMA:

Hadis muhtelif vecihlerden gelmiştir. Farklı rivayetlerde, hadisi açıklayıcı ziyadeler mevcuttur. Hadis, o gün doğmuş bulunan bir çocuğun yüz yıldan fazla yaşamayacağını ifade eder. Şârihler daha sonra doğanların fazla yaşamasının hadisi nakzetmeyeceğine dikkat çekerler. Esasen istisnâî nâdir ferdlerin oluşu da kâhir ekseriyet için konan hükmü bozmaz. Bununla ümmetin ömrünün kısa olacağının beyan buyrulduğunu söyleyen şârih de çıkmıştır. Bu hadis, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın vefatından yüzlerce yıl sonra ortaya çıkıp, sahabelik iddiasında bulunanların iddialarını reddetmede ciddi bir delil olmuştur.(15)

Hadisin Müslim'de gelen bir veçhinde, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bu sözü, Dâr-ı Beka'ya irtihallerinden bir ay kadar önce söylemiş olduğu tasrih edilir.

5030 ٢ـ وعن أنس رضى الله عنه قال: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللّهِ
ﷺ، مَتَى السَّاعَةُ؟ فَسَكَتَ هُنَيْهَةً، ثُمَّ نَظَرَ إِلَى غُلَامٍ بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ

15) Bu şarlatanlardan bazılarını birinci ciltte tanıttık (s. 520-521).

أَزْدِ شَنُوءَةَ. فَقَالَ: إِنَّ عُمِّرَ هٰذَا لَمْ يُدْرِكْهُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ سَاعَتُكُمْ. قَالَ أَنَسٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: وَذٰلِكَ الْغُلاَمُ مِنْ أَقْرَانِي يَوْمَئِذٍ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ.

2. **(5030)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sormuştu. Aleyhissalâtu vesselâm bir müddet sükuttan sonra yanında duran Ezd-i Şenûe kabîlesine mensup bir çocuğa bakıp:*

"Bu delikanlı pir-i fâni olmadan önce Kıyametiniz kopacaktır!" *buyurdular.*

Hz. Enes radıyallahu anh der ki: *"Çocuk o gün benim akranım idi."* [Müslim, Fiten 138, (2953).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* herkesin ölümünü, kendisi için bir "Kıyamet" olarak değerlendirmiş bulunmaktadır. Hadisi, dünyanın eceli olan Kıyamet'ten ziyade, kendi ecelimiz olan şahsî Kıyametimizle ilgilenmeye bir uyarı olarak değerlendirebiliriz. Dünyanın eceli ilm-i ilahîde mahfuzdur; Allah'tan başka kimse bilemez. Ama beşerî ecelimiz, şahsî Kıyametimiz, zaman olarak kısmen bellidir. Yarın hususunda bir garanti olmadığına göre, şu veya bu şekilde her an gelebilir. Öyleyse "Kıyamet" hâdisesinden insan nefsi bir dehşet alıyor, ibrete meylediyor ise, bu ibreti, her an gelmesi muhtemel olan ecelinden, kopması muhtemel olan şahsî Kıyametinden almalıdır. Efendimiz, dünyanın kıyametinden sorulduğu halde şahsî kıyameti zikretmek suretiyle cevap vermekle dikkatleri buna çekmek gereğine uyan bir irşadda bulunmuş olmaktadır.

SEKİZİNCİ FASIL
YALANCILARIN ZUHÛRU

5031 ١ـ عن أبى هريرة رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى يَنْبَعِثَ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ قَرِيباً مِنْ ثَلاَثِينَ، كُلُّهُمْ يَزْعَمُ أَنَّهُ رَسُولُ اللّهِ]. أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِىُّ.

1. **(5031)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah a'eyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Otuz kadar yalancı Deccaller çıkmadıkça Kıyamet kopmaz. Bunlardan her biri Allah'ın elçisi olduğunu zanneder." [Tirmizî, Fiten 43, (2219); Ebu Dâvud, Melâhim 16, (4333, 4334, 4335).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de açıkladığımız üzere دجل kelimesi Arapçada "telbis (=giydirme, örtme) mânasına gelir. Kizb yani yalan mânasına da kullanılır. Çünkü, kizb de gerçeğin örtülmesidir. *Deccâl* bu durumda yalancı demektir. Peygamber olmadığı halde peygamberliğini iddia eden mânâsında. Bu mânada, sapık mezheplerin kurucuları birer *Deccâl* olmaktadır.

2- Yalancı Deccallerin çıkacağını haber veren hadisler farklı vecihlerde gelmiştir. Bunların herbirinde, mevzuyu açıklayıcı bazı ziyâde unsurlara rastlanmaktadır:

★ Ahmed İbnu Hanbel'de *Huzeyfe*'den gelen bir rivayette, bu yalancıların 24 adet olacağı, bunlardan 4 tanesinin kadın olacağı, herbirinin kendisini *Resûlullah* zannedeceği belirtilmiştir.

★ Yine Ahmed'de gelen bir rivayette: **"...Ben peygamberlerin sonuncusuyum, benden sonra peygamber yoktur"** ibaresi mevcuttur.

★ Ahmed'in bir diğer ziyadesi, bu yalancılardan sonuncusunun *a'ver* yani *"bir gözü kör"* olacağını belirtir.

★ *Taberânî*'nin bir rivayetine göre *yalancı*ların sayısı 70'dir.

İbnu Hacer der ki: *"Muhtemeldir ki, onlardan peygamberlik iddia edenler 30 veya otuz civarındadır. Bu miktardan fazlası, sadece yalancıdır, bâtıla davette bulunur, fakat peygamberlik iddia etmez."* Buna örnek olarak *Gulat-ı Râfizâ, Batıniyye, Ehl-i Vahdet, Hululiyye* gibi ayet ve hadiste açık seçik beyan edilmeyen, aksine hadisin sarâhatine muhalif olan meselelere inanmaya çağrıda bulunan dalâlet fırkaları örnek gösterilmiştir.

Bu hususun doğruluğunu, *Ahmet İbnu Hanbel*'in kaydettiği bir rivayet te'yid eder. Mezkur rivayette, *Hz. Ali*, peygamberlik iddia etmemekle beraber rafizîlikte ifrata kaçan *Abdullah İbnu'l-Kevvâ*'a: وَإِنَّكَ لَمِنْهُمْ *"Muhakkak ki sen Resûlullah'ın haber verdiği yalancılardansın"* demiştir.

Son devir müellifleri, İslâm aleminin her tarafında Batılıların tahribiyle çıkmış olan din kisvesi altındaki batıcı cereyanların liderlerini de *Resûlullah*'ın haber verdiği bu deccaller (decâcile) zümresinden saymışlardır: *Kadıyanîlik, Bahâîlik* vs. gibi. Bunlarda, ayete ve sünnete ters düşen iddialar mevcuttur.

DOKUZUNCU FASIL
GÜNEŞİN BATIDAN DOĞMASI

5032 ١ــ عن أبي هريرة رضى اللّهُ عَنْهُ قالَ: [قَالَ رَسُولُاللّهِ ﷺ: لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا، فَإذَا طَلَعَتْ وَرَآهَا النَّاسُ آمَنُوا أَجْمَعُونَ، وَذَلِكَ حِينَ لاَيَنْفَعُ نفساً إيمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إيمَانِهَا خَيْراً]. أخْرَجَهُ الشيْخَانْ وَأبو دَاوُد.

1. **(5032)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah** aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Güneş, battığı yerden doğmadıkça Koyamet kopmaz. Batı'dan doğunca, insanlar görür ve hepsi de iman eder. Ancak, daha önce inanmamış veya imanın sevkiyle hayır kazanamamış olan hiç kimseye bu iman fayda sağlamaz." [Buhârî, Rikâk 39, İstiskâ 27, Zekât 9; Müslim, İman 248, (157); Ebu Dâvud, Melâhim 12, (4312).]

AÇIKLAMA:

1- Kıyametin büyük alametlerinden biri, güneşin batıdan doğmasıdır. مِنْ مَغْرِبِهَا *"battığı yerden"* demektir. Şu hâlde hadis, sarih bir şekilde Kıyamet'ten önce, güneşin battığı yerden doğacağını ifade etmektedir. Zamanımızda bu hadis bazılarınca bir teşbih olarak anlaşılarak *"güneşin batıdan doğması ilmin, irfanın, medeniyetin Batı'dan (Avrupa'dan) gelmesi"* şeklinde yorumlara tabi tutulmak istenmektedir. Bu bizce hiçbir gereği yokken hadisin zâhirini terketmektir ve doğru değildir. Batıdan ilim ve irfan mı gelmiştir, küfür ve zulmet mi gelmektedir, bu, münakaşaya değer bir husustur. İnsanları yersiz te'vile sevkeden şey de, bir saat gibi dakik çalışan güneş sistemi içerisinde dünyanın, dönme istikametini tersine çevirmesinin imkânsızlığıdır. Halbuki emr-i ilahî gelince neler olmaz ki? *Bediüzzaman* bu hususta şöyle der: *"Amma güneşin mağribten tulûu (doğması) ise, bedahet derecesinde bir alâmet-i kıyamettir. Ve bedaheti için aklın ihtiyarı ile bağlı olan tevbe kapısını kapayan bir hâdise-i semâviye olduğundan tefsiri ve mânası zâhirdir, te'vile ihtiyacı yoktur. Yalnız bu kadar var*

ki: Allahu a'lem, o tulûun sebeb-i zahirisi Kürre-i arz kafasının aklı hükmünde olan Kur'ân onun başından çıkmasıyla zemin divâne olup, –izn-i ilahi ile başını başka seyyareye çarpmasiyle hareketinden geri dönüp– garbten şarka olan seyahatini, irade-i Rabbâni ile şarkdan garbe tebdîl etmekle güneş garbden tulûa başlar. Evet Arzı, Şems ile; Ferş'i Arş ile kuvvetli bağlayan hablullahi'l-metin olan Kur'ân'ın küvve-i câzibesi kopsa, Kürre-i Arz'ın ipi çözülür, bazı başı boş serseri olup aksiyle (ve intizamsız hareketinden) güneş garpten çıkar. Hem müsâdeme neticesinde emr-i ilâhi ile Kıyamet kopar diye bir te'vili vardır."

2- *Tîbî,* hadislerde Kıyamet emâreleri olarak zikredilen alâmetleri iki gruba ayırır:

1) *Kıyametin yaklaştığını haber verenler: Deccâl*'in çıkması, *Hz. İsa*'nın inmesi, *Ye'cüc ve Me'cüc*'ün zuhuru ve hasf.

2) *Kıyametin husûlünü haber veren alametler:* Dumanın çıkması, güneşin battığı yerden doğması, dabbetu'l-arz'ın çıkması, insanları toplayan bir ateşin zuhûru. Şu halde güneşin batıdan doğması hadisesi Kıyametin husûlüne alamettir. Bu hâsıl olunca, kopmayacağı iddiası iptal olur, Kıyamet kesinlik kazanır. Bu sebepledir ki, ister istemez herkes inanacağından dolayı bu iman ihtiyarî olmaz, icbarî olur ve indallah makbul olmaz. Nitekim âyet-i kerimede bu muzdar durumlardaki imanın kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir: **"Artık, vaktâki o çetin azabımızı gördüler. "Allah'a, bir olarak inandık O'na eş tutmakta olduğumuz şeyleri inkâr ettik" dediler. Fakat hışmımızı gördükleri zaman imanları faide verecek değildi. Allah'ın kulları hakkında câri olagelen âdeti (budur). İşte kâfirler burada hüsrana uğradı"** (Mü'min 84-85).

İbnu Hacer, alametlerin evvellik sonralık sırası üzerine yapılan bazı münakaşaları kaydettikten sonra, *Deccal*'in çıkması, *Hz. İsa*'nın inmesi, *Ye'cüc* ve *Me'cüc*'ün zuhuru gibi hadiselerin, güneşin batıdan doğması hadisesine mukaddem olduğunu, bu hadisenin son hadiselerden olduğunu belirtir ve devamla der ki: *"Deccal'in çıkması, büyük alâmetlerin ilkidir, arzın büyük kısmında ahvalin değiştiğini ilan eden bir vak'adır, bu Hz. İsa'nın vefatıyla sonuçlanır. Güneşin batıdan doğması ise, âlem-i ulvînin (semanın) ahvalinin değiştiğini ilan eden ilk büyük alamettir, bu da Kıyamet'in kopmasıyla sonuçlanır."*

Güneşin batıdan doğması ile Kıyamet'in kopması arasında ne kadar zaman geçecek? diye akla gelebilecek bir soruya cevap olabilecek farklı rivayetler var. *İbnu Hacer* bunlara da yer verir:

★ *Abdullah İbnu Ömer*'den merfu bir rivayete göre: تَبْقَى النَّاسُ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا عِشْرِينَ وَمِائَةَ سَنَةً **"Güneş batıdan doğduktan sonra insan-**

lar yüzyirmi yıl daha yaşarlar."

İbnu Hacer bu rivayetin ref'ini mu'allel addetmekten başka, buna muarız olan başka rivayetlerin varlığına dikkat çeker. Biri şöyle: اَلاٰيَاتُ خَرَزَاتٌ مَنْظُومَاتٌ فِى سِلْكٍ اِذَا انْقَطَعَ السِّلْكُ تَبِعَ بَعْضُهَا بَعْضاً **"Kıyamet alametleri bir ipe dizilmiş tesbih taneleri gibidir. İp bir kere koptu mu hepsi peş peşe zuhur eder."** Bir başka rivayet şu ziyadeyi ihtiva eder:

اِذَا طَلَعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا خَرَّ اِبْلِيسُ سَاجِداً يُنَادِى اِلٰهِى مُرْنِى اَنْ اَسْجُدَ لِمَنْ شِئْتَ

"Güneş, battığı yerden doğunca İblis secdeye kapanır ve şöyle nida eder: "Allahım emret! Kimi dilersen ona secde edeyim..." Bir başka rivayette: **"Kıyametten önce on alâmet vardır. Bunlar bir ipe dizilmiş tesbih gibidir. Bunlardan biri düştü mü diğerleri onu takip ederler"** denmiştir.

★ *Ebu'l-Âliye*'den gelen bir rivayette: بَيْنَ اَوَّلِ الاٰيَاتِ وَآخِرُهَا سِتَّةُ اَشْهُرٍ يَتَتَابَعْنَ كَتَتَابُعِ الْخَرَزَاتِ فِى النِّظَامِ **"Kıyametin ilk alameti ile son alâmeti arasında altı aylık müddet vardır. Bunlar, tıpkı bir tesbihin taneleri gibi bu müddet içerisinde peş peşe geleceklerdir."**

İbnu Hacer, kaydedilen müddetle ilgili bu iki farklı rivayeti şöyle te'vil eder: *"Eğer müddet, önceki hadiste olduğu üzere yüzyirmi yıl olsa bile, bu çok çabuk geçecek ve onun müddeti, daha evvelki yüzyirmi aylık bir zamanı kaplayacaktır. Nitekim bir Müslim hadisinde* لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتّٰى تَكُونَ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ **"Bir yıl, bir ay hükmüne inmedikçe Kıyamet kopmaz"** *buyrulmuştur. Bir rivayette* **"bir günün de bir hurma dalının yanışı gibi"** *olduğu belirtilmiştir.*

★ *Bir rivayette de şöyle gelmiştir:* **"Ye'cüc ve Me'cüc'den sonra çok geçmeden güneş battığı yerden doğar. İnsanlara bir münâdi şöyle seslenir: "Ey iman edenler! Sizlerin yaptığı (hayır ve tevbe) kabul edildi. Ey kâfirler sizlere de tevbe kapısı kapandı, kalemler kurudu, defterler kaldırıldı."**

Bir başka rivâyet şöyle: **"Güneş batıdan doğduğu vakit, kalpler içinde önceden taşıdıkları üzere mühürlenir, hafaza melekleri artık çekilir. Meleklere hiçbir amel yazmamaları emredilir."**

Bir başka rivayet: **"Amellerin mühürlendiği Kıyamet alâmeti, güneşin battığı yerden doğmasıdır."**

Bu rivayetler sened itibariyle zayıf bile olsa birbirlerini te'yiden kuvvetlenirler. Hepsi de hükmen merfûdurlar" (İbnu Hacer).

Hadisin şerhine geniş yer veren *İbnu Hacer*, mevzu üzerine vârid olan ihti-

laflı rivayetleri, bu rivayetlerden çıkarılan farklı hükümleri, felekiyât ülemâsının ve hatta *Mutezile* ulemâsından *Zemanşerî*'nin görüşlerini de derceder, gerekli tenkidleri ve te'lifleri yapar. Hepsini buraya aktarmayı gereksiz görüyoruz. Ancak mevzu ile ilgili farklı rivayetler sebebiyle yapılan bir açıklamayı kaydedeceğiz. *Beyhakî*'den kaydedeceğimiz bu açıklama, güneşin batıdan doğma hadisesinin *Deccâl*'in zuhurundan evvel olma ihtimalini ifade eden rivayetlerden hasıl olacak müşkilleri bertaraf etme maksadına matuftur:

"Eğer, güneşin batıdan doğması, ilm-i ilahîde (diğer alâmetlerin zuhurundan) önce ise, (tevbe kapısının kapanmasından) murad, bu hadiseye şâhid olan nesle karşı tevbenin kapanmasıdır. Bu nesil inkıraza uğrar, ve hâlâ Kıyamet kopmaz, (güneşin batıdan doğmasıyla imana gelen nesilden bir kısmı zaman içinde kazandığı ülfetle "bu bir astronomik hadisedir, tesadüfen böyle olmuştur..." gibi mülahazalarla) tekrar küfre dönerse, gayba iman teklifi de geri gelir. Keza, Deccâl kıssasında geçtiği üzere "Deccal'i görünce, Hz. İsa'ya olan iman da, kişiye fayda etmez" hükmü de böyledir. Deccal'in inkırazından sonraki iman fayda eder. Ancak ilm-i ilâhîde, güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın nüzulünden sonra ise, muhtemelen, Abdullah İbnu Amr hadisinde geçen alametlerden[16] *murad, Deccâl'ın çıkması ve Hz. İsa'nın inmesi dışındaki alâmetlerdir. Zira, haberde, Hz. İsa'ya tekaddüm edeceğine dair bir nass (açık hüküm) mevcut değildir."*

5033 ٢ــ وَعَنَ أبِى ذَرٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَال: [دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ حِينَ غابَتِ الشَّمْسُ. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَاأَبَا ذَرٍّ، هَلْ تَدْرِى أَيْنَ تَذْهَبُ هٰذِهِ؟ قُلْتُ: اللّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: إِنَّهَا تَذْهَبُ حَتَّى تَسْتَأْذِنَ رَبَّهَا فِى السُّجُودِ، فَيُؤْذَنُ لَهَا وَكَأَنَّهَا وَقدْ قِيلَ لَهَا : اُطْلُعِى مِنْ حَيْثُ جِئْتِ، فَتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِهَا. ثُمَّ قَرَأَ: وَذٰلِكَ مُسْتَقَرٌّ لَهَا، وَهِىَ قِرَاءَةُ ابْنُ مَسْعُودٍ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَان وَالتِّرمِذِى.

2. **(5033)**- *Hz. Ebu Zerr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Güneş battığı sırada*

---

16) Burada zikri geçen *Abdullah İbnu Amr hadisi* şöyledir: اَوَّلُ الآيَاتِ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَخُرُوجُ الدَّابَةِ عَلَى النَّاسِ ضُحًى فَأَيُّهُمَا خَرَجَتْ قَبْلَ الأُخْرَى فَالأُخرَى مِنْهَا غَرِيبٌ
"Kıyâmet alâmetlerinin ilki güneşin battığı yerden doğmasıve kuşluk vaktindeinsanlara Dabbetü'l-arzın çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa diğerinin çıkması buna yakındır" (Müslim, Fiten 118).

Mescid'e girmiştim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Ey Ebu Zerr!" *buyurdular.* **"Şu (güneş batınca) nereye gidiyor, biliyor musun?"**

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dedim.

"O, Rabbinden secde etmek için izin istemeye gider. Ona izin verilir ve sanki kendisine şöyle denir: "Git geldiğin yerden tekrar doğ." O da battığı yerden doğar."

Sonra (Ebu Zerr dedi ki: "Aleyhissalâtu vesselâm) şöyle kıraat etti: وَذٰلِكَ مُسْتَقَرٌّ لَهَا (Yâsin 38). *(Ebu Zerr ilaveten) dedi ki: "Bu İbnu Mes'ûd kıraatidir."*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis daha önce (4. cilt 213. sayfa) geçti. Kaynak ve açıklamalar için oraya bakılmalıdır.

2- Daha önceki metnin vechi, buradakine nazaran bütündür. Sadedinde olduğumuz metinde bazı eksiklikler mevzubahis. Bu sebeple önceki metni mealinden tam olarak kaydediyoruz:

"Ebu Zerr radıyallahu anh anlatıyor: *"Ben Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ile birlikte mescidde idim. O sırada güneş batıyordu. Bana:*

"Ey Ebu Zerr, biliyor musun, güneş nereye gidiyor?" *diye sordu.*

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dedim. Bunun üzerine şu açıklamayı yaptı:

"Arşın altında secde etmeye gidiyor. (Secde için önce) izin ister. Kendisine izin verilir. Secde ettiği halde kendisinden bunun kabul edilmeyeceği zaman yakındır. O zaman da izin ister, fakat verilmez. Kendisine: "Geldiğin yere dön ve battığın yerden doğ!" denilir. İşte bunu şu âyet ifade etmektedir. (Meâlen): "Güneş de (ilahi bir âyettir ki) müstekarrına (duracağı zamana) kadar cereyan etmektedir..." (Yâ-sin 38).

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm ilave etti:

"Bu (durma hadisesi) ne zamandır, bilir misiniz? Bu, kişiye imanının fayda vermeyeceği, artık inançsız hâle geldiği zamandır."

3- Yâ-sin sûresinden kaydedilen ayet, biraz farklıdır. Ancak bu farklı şeklin *İbnu Mes'ud* kıraati olduğu tasrih edilir. *İkrime, Ali İbnu'l-Hüseyin, eş-Şeyzerî (ani'l-Kisâî)* gibi birkısım alimler de âyeti böyle okumuşlardır. Ancak *Hafs'ın Asım*'dan yaptığı mütevâtir kıraat وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا şeklindedir.

ONUNCU FASIL
KIYAMETİN BAŞKA ALAMETLERİ

5034 ١ـــ عن أبى سعيد رضى اللّه عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتّى تُكَلِّمَ السِّبَاعُ الإِنسَ، وَحَتَّى يُكَلِّمَ الرَّجُلَ عَذَبَةُ سَوْطِهِ وَشِرَاكُ نَعْلِهِ وَتُخبِرَهُ فَخِذُهُ بِمَا أَحْدَثَ أَهْلُهُ بَعْدَهُ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِى.

«عَذبةُ السَّوْطِ» المعلق فى طرفه.

1. **(5034)**- *Ebu Sâid radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ruhumu kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun ki, vahşi hayvanlar insanlarla konuşmadıkça, kişiye kamçısının ucundaki meşin, ayakkabısının bağı konuşmadıkça, kendinden sonra ehlinin ne yaptığını dizi haber vermedikçe Kıyamet kopmaz." [Tirmizî, Fiten 19, (2182).]

5035 ٢ـــ وعن أبى هريرة رضى اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَضْطَرِبَ أَلْيَاتُ نِسَاءِ دَوْسٍ حَوْلَ ذِى الْخَلصَةِ، وَذُو الْخَلَصَةِ: طَاغِيَةُ دَوْسٍ الَّتِى كَانُوا يَعْبُدُونَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

«ذُو الخَلَصَةِ» بيت أصنام كانت لدوس وخثعم ومن كان ببلادهم من العرب، ومعنى تسميته بذلك أن عبادة خلصة، ومعنى ذلك أنهم يرتدون ويرجعون إلى جاهليتهم فى عبادة الأوثان فيرمل حوله نساء دوس طائفات به فترتجُّ أردافهن.

2. **(5035)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Devs kabilesinin kadınlarının kıçları, Zü'l-Halasa putunun etrafında titremedikçe Kıyamet kopmaz. Zü'l-halasa, Devslilerin cahiliye devrinde tapındıkları [Tebâle'deki] puttur." [Buhârî, Fiten 23; Müslim, Fiten 51, (2906).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde *Zü'l-halasa* putunun yeri de zikredilmiştir: *Tebâle*. Burası, Tâif'le Yemen arasında Yemen'e altı günlük mesafede bir karyedir. *Ma'mer*, rivayetinde: *"Bugün orada kapalı bir bina mevcuttur"* demiştir.

2- *İbnu't-Tîn*, Devs kadınlarının kıçlarının titremesi tabiriyle ilgili olarak der ki: *"Hadiste, Devs kadınlarının mezkur puta giderken hayvana bindiklerine delil vardır; "kıçlarının titremesi"nden murad budur."* Ancak *İbnu Hacer* bir başka mânanın muhtemel olduğunu söyler: *"Belki de onlar putun etrafında tavaf yaparlarken izdiham hasıl olur, sıkışma sebebiyle arkaları birbirlerine değer."* Bu mânada olan bir diğer rivayet şöyle: **"Benî Amir'in kadınlarının omuzları, Zü'l-halasa putunun etrafında birbirini itmedikçe Kıyamet kopmaz."** *Ebu Hureyre*'den gelen bir diğer hadiste de لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُعْبَدَ اللاَّتُ وَالْعُزَّى **"Lât ve Uzza'ya tekrar tapılmadıkça Kıyamet kopmaz"** buyrulmuştur.

Şârihler, tekrar puta tapmaya başlanacağını haber veren bu hadisleri değerlendirirken derler ki: *"Bu hadislerden maksad, yeryüzünden hakiki dinin tamamen silineceğini haber vermek değildir. Zira, İslâm'ın Kıyamet anına kadar devam edeceğini haber veren rivayetler vardır. Ancak zaman içinde din zaafa uğrayacak ve başlangıçta olduğu şekilde garîb kalacak."*

Bunu ifade eden hadisleri daha önce kaydettik.

5036 ٣ ـ وَعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَتَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ أَسْعَدُ النَّاسِ بِالدُّنْيَا لُكَعَ بْنَ لُكَعٍ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذى

«اللُّكَعُ» العبد أو اللئيم أو الوسخ القذر.

3. **(5036)**- *Hz. Huzeyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İnsanların dünyaca en bahtiyarını âdi oğlu âdi-**

ler teşkil etmedikçe Kıyamet kopmaz." [Tirmizî, Fiten 37, (2210).]

AÇIKLAMA:

Lüka' İbnu Lüka' tabirini *"âdi oğlu âdi"* diye tercüme ettik. *En âdi* veya *ayak takımı* diye tercümesi de caizdir. Bununla asaletsiz, ilimsiz, görgüsüz, mürüvvetsiz kimseleri anlamamız gerekecek. Hadiste mevzubahis edilen bahtiyarlık dünyevî bahtiyarlıktır. Mal, mülk, servet sahibi olmak, ünvan, makam sahibi olmak gibi. Kıyamet'e yakın içtimaî nizamın bozulması sonucu liyakatsiz kimseler, kayırmalarla, gayr-ı meşru kazançlarla birkısım imkânlara kavuşacaklardır. Hadis bu bozukluğu haber vermektedir.

5037 ٤ ـ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَتَقُومُ السَّاعَةُ عَلَى أَحَدٍ يَقُولُ: اللّهُ اللّهُ]. أخْرَجه مُسْلِم، وَهذَا لَفظه، وَالتِّرمِذى

4. (5037)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet Allah Allah diyen bir kimsenin üzerine kopmayacaktır." [Müslim, İmân 234, (148); Tirmizî, Fiten 35, (2208).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bir başka veçhinde: **"Yeryüzünde Allah Allah diyen kaldıkça Kıyamet kopmaz"** buyrulmuştur. Buna göre, yeryüzünde Allah Allah diyen insan bulundukça Kıyamet kopmayacaktır. Bir başka ifade ile, gün gelip yeryüzünde Allah Allah diyen insan kalmayacak. Bu sebeple de Kıyamet kopacaktır; hadisin zahirinden bu mana çıkar. Halbuki az yukarıda da belirtildiği üzere, başka hadislerde Kıyamet'e kadar yeryüzünde Allah'a ibadet edenlerin eksik olmayacağı ifade edilmiştir. Az ileride kaydedeceğimiz 5043 numaralı hadiste de *"Kıyamet'in insanların en şerirleri üzerine kopacağı"* ifade edilmiştir.

Arada gözüken teâruz, alimlerce muhtelif şekillerde giderilmiştir. Birine göre: *"Kıyamet'in kopmasından murad, Kıyamet'in yaklaşmasıdır. Bir başka deyişle, Yemen cihetinden esip mü'minlerin ruhunu kabzedeceği belirtilen rüzgarın gelme zamanıdır. Bu rüzgarla Allah Allah diyen bütün mü'minlerin ruhu kabzedilecek, Kıyamet de geri kalan şerirlerin tepesine kopacaktır. O dehşetli hadiseyi onlar gözleriyle görüp, fiilen yaşayacaklardır."*

Bu hadisle ilgili olarak asrın müceddidi *Bediuzzaman* merhum şu te'vili ya-

par: "(لاَيَعْلَمُ الغَيْبَ إلاّ اللّه) *bunun bir te'vili şu olmak gerektir ki: Allah! Allah! Allah deyip zikreden tekkeler, zikirhâneler, medreseler kapanacak ve ezan ve kaamet gibi şeâirde ismullah yerine başka isim konulacak demektir. Yoksa umum insanlar küfre mutlaka düşecekler demek değildir. Çünkü Allah'ı inkâr etmek, kainatı inkâr etmek kadar akıldan uzaktır. Umûm değil, belki, ekser insanlarda dahi vukuunu akıl kabul etmez. Kâfirler Allah'ı inkâr etmiyorlar, yalnız sıfatında hata ediyorlar..."*

2- Hadiste geçen اللّهُ اللّهُ tabiri bazı rivayetlerde اللّهَ اللّهَ şeklinde nasb olarak gelmiştir. Bu durumda mâna şöyle olur: *"Allah'tan sakın diye emr-i bi'l-ma'rufta bulunan hiç kimse üzerine Kıyamet kopmaz."* Böylece hadis emr-i bil-ma'rufa teşvik etmiş olmaktadır.

5038 ٥ــ وَعَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [بَيْنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ يُحَدِّثُ الْقَوْمَ إذْ جَاءهُ رَجُلٌ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ فِى حَدِيثِهِ حَتَّى إذَا قَضَاهُ قَالَ: أيْنَ السَّائِلُ؟ قَالَ: هَا أنَا ذَا يَارَسُولَ اللّهِ. قَالَ: إذَا ضُيِّعَتِ الأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ. قَالَ: وَكَيْفَ إضَاعَتُهَا؟ قَالَ: إذَا وُسِّدَ الأَمْرُ إلى غَيْرِ أهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ]. أخْرَجَهُ الْبُخَارِى.

5. **(5038)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, yanındaki cemaate konuşurken, bir adam gelerek: "(Ey Allah'ın Resûlü!) Kıyamet ne zaman kopacak?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm konuşmasına devam etti, sözlerini bitirdiği vakit:*

"Sual sâhibi nerede?" *buyurdular. Adam:*

"İşte buradayım ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Emânet zâyi edildiği vakit Kıyameti bekleyin!" *buyurdular. Adam:*

"Emanet nasıl zâyi edilir?" diye sordu. Efendimiz:

"İş, ehil olmayana tevdi edildi mi Kıyamet'i bekleyin!" *buyurdular."* [Buhârî, İlm 2, Rikâk 35.]

AÇIKLAMA:

1- Ülemânın hadisten çıkardığı fevaidin bir kısmı ilim ve ilim edebiyle ilgili:

★ Sual sormanın bir edebi vardır. Konuşması esnasında âlime sual sormak edebe aykırıdır. *Aleyhissalâtu vesselam* bu kabalığı, cevabı geciktirmek suretiyle te'dîb etmiştir.

★ Soranın sualine ilgi göstermek gerekir. Sual açık değilse cevap verilmez.

★ Ders alma hakkı öncelik sırasına göredir. Önce sorana cevap sırasında sual sorulmamalı. Fetva ve diğer hükümler de bu esasa göre sıraya tâbidir.

★ Alimin verdiği cevap açık değilse, izah istenebilir.

★ İlim, sual ve cevaptır. Bu sebeple ülemâ حُسْنُ السُّؤَالِ نِصْفِ العِلْمِ *"Güzel soru ilmin yarısıdır"* demiştir.

★ *İmam Ahmed* ve *İmam Malik* başta, ülema bu hadisin zahirinden hareketle: *"Hutbe sırasında sorulan sorulara cevap vermeyiz"* demişlerdir. Ancak mühim bir suale hutbe sırasında cevap vermenin müstehab olacağı da belirtilmiştir. Nitekim Müslim'de gelen bir rivayette, hutbe esnasında dinini öğrenmek üzere gelip sual soran kimseye *Aleyhissalâtu vesselâm,* –hutbeyi kesip– dinini öğretmiş, sonra hutbesine devam buyurmuştur.

2- Hadisten Kıyamet hâdisesiyle ilgili olarak çıkarılan fevâide gelince: Şârihler "iş" diye tercüme ettiğimiz *el-emr* kelimesiyle dine müteallik işleri anlamışlardır: Hilafet, (halifelik, devlet başkanlığı), imâret (emirlik yani memurluk, valilik, komutanlık vs.); kazâ (mahkeme işleri, kadılık hizmetleri), iftâ (dini meselelere fetva verme işleri) vs.

Alimler, sayılan bu işlerin liyakatli olan kimselere verilmesi gerektiğini belirterek: *"İmamları (devlet reislerini) Allah, kulların üzerine imam kılmış ve kullar hakkında hayırhah olmalarını farz bir vazife yapmıştır. Bu sebeple imamların mezkur vazifeleri diyanet sâhibi kimselere vermesi gerekir, diyaneti olmayanları işbaşına getirecek olurlarsa, kendilerine Allah'ın tevdi etmiş olduğu emâneti zâyi etmiş olurlar"* demişlerdir.

3- *İbnu Hacer, "Emanetin zâyi edilmesinin en büyük âmili olarak cehaletin galebesi ve ilmin kaldırılması"*nı görür. Bu da Kıyamet alâmetlerindendir. Öyleyse ilim ayakta olduğu müddetçe işler yolunda gidecek demektir. Nitekim bir hadiste *Aleyhissalâtu vesselâm* Kıyamet alametleri meyanında: **"İlmin, küçükler nezdinde aranması"**nı zikreder: مِن أشْرَاطِ السَّاعَةِ أن يُلْتَمَسَ العِلْمُ عِنْدَ الأصَاغِرِ

5039 ٦— وَفِى أُخْرَى لِلشيخين: [لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَقُومَ رَجُلٌ

مِنْ قَحْطَانَ يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ]

«وُسِّدَ» أسند:

ومعنى «يَسُوقُ النَّاسَ بِعَصَاهُ» استقامته وانقياد أمرهم إليه واتفاقهم عليه، ولم يرد العصا نفسها وإنما كنى بها عن ذلك.

6. **(5039)**- Sahiheyn'de gelen bir diğer rivayette: **"Kahtan'dan, insanları değneğiyle idare eden bir adam çıkmadıkça Kıyamet kopmaz"** buyrulmuştur." [Buhârî, Fiten 23, Menâkıb 7; Müslim, Fiten 60, (2910).]

AÇIKLAMA:

Kahtân'dan çıkacak olan bu şahsın mahiyeti ihtilaflıdır: Âdil biri mi, zâlim biri mi, belli değildir. İsmi de zikredilmemiştir. Hadisin verdiği zâhirî mânaya göre *Kahtânî,* zalim bir kimsedir. İnsanları koyun sürüsü gibi sopayla sevk ve idare edecektir. Bazı âlimler de bu kimsenin *Mehdî*'yi müteakip gelerek onun yolunda devam edecek müsbet, âdil bir kimse olduğunu ileri sürmüştür. Bazıları zâlim mütegallibe olma ihtimalini, öbürüne nazaran daha kavî bulmuştur. *Kurtubî: "Değnekle sevketme" tâbiri, Kahtanî'nin halka zorla galebe çalmasından ve halkın da ona boyun eğmesinden kinâyedir"* der ve devamla: *"Belki hadiste sopanın kendisi murad değildir, ama onun halka sert ve merhametsiz davranacağına bir işarettir"* demiştir.

Bazı alimler bu *Kahtanî*'nin bir diğer hadiste zikri geçen *cahcâh*(17) olabileceğini, zira *"cahcâh", bağıran* mânasına geldiği için, bunun, sopaya muvafık bir sıfat olduğunu söylemiştir.

İbnu Hacer bu ihtimali, bazı karinelerin reddettiğini belirtir. Bu karineler şunlardır:

★ *Kahtanî*'nin, mutlak bir şekilte *Kahtan*dan olacağı ifade edilmiştir. Bu duruma göre hür bir kimsedir.

★ *Cahcah*'ın ise mevâliden olacağı kaydı vardır. Ayrıca *Mehdî*'den sonra onun sîreti üzere olacağı belirtilmiştir.

★ *İbnu Hacer*'in kaydettiği delillerden birine göre, bir rivayette, Habeşlilerin Ka'be'yi Kıyamet'e yakın yıkacakları, bunlar üzerine *Kahtânî*'nin yürüp onları helak edeceği belirtilmiştir.

---

17) O hadis şudur: لَاتَذْهَبُ الْاَيَّامُ وَاللَّيَالِى حَتَّى يَمْلِكَ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ جَهْجَاهُ: "Cahcâh denilen bir adam melik olmadıkça günlerle geceler gitmez."

★ *İbnu Hacer* bir diğer karine olarak, bu hadisi *Müslim*'in kitabına alış tarzını gösterir ve *"Müslim, Kahtâni hadisini, "iki ince bacaklı (Zü's-siveykateyn) Habeşlinin Ka'be'yi yıkacağını" haber veren hadisin ardından kaydetmiştir. Muhtemeldir ki, Müslim bununla, Kahtânî'nin Habeşlilerin tahribini tamir etmek üzere ortaya çıkan müsbet bir kişi olduğuna işaret etmek istemiştir"* der.

Bazı alimler, *Kahtânî* hadisinden, hilafetin Kureyş dışında birine geçmesinin câiz olduğu hükmünü de çıkarmıştır. Ancak *İbnu'l-Arabî: "Bu, âhir zamanda çıkacak şerleri zikretmek suretiyle inzarda bulunma gayesini güder.."* diyerek öyle bir hüküm çıkarılamayacağını belirtmiştir.

5040 ٧ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَحْسِرَ الْفُرَاتُ عَنْ جَبَلٍ مِنْ ذَهَبٍ، يَقْتَتِلُ عَلَيْهِ النَّاسُ فَيُقْتَلُ مِنْ كُلِّ مِائَةٍ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ. فَيَقُولُ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ: لَعَلِّى أَنْ أَكُونَ أَنَا أَنْجُو]. أَخْرَجَهُ الْخَمْسَةَ إلاَّ النَسائىَ

«يَحسرُ» يكشف

7. (5040)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdularki:*

"Fırat nehri altın bir dağ üzerinden açılmadıkça Kıyamet kopmaz. Onun üzerine insanlar savaşırlar. Yüz kişiden doksandokuzu öldürülür. Onlardan her biri: "Herhalde savaşı ben kazanacağım" der." [Buhârî, Fiten 24, Müslim, Fiten 29, (2894); Ebu Dâvud, Melâhim 13, (4313, 4314); Tirmizî, Cennet 26, (2572, 2573).]

AÇIKLAMA:

Hadisin, Buhârî'de gelen bir veçhinde: **"...Kim o hâdiseye hazır olursa, ondan hiçbir şey almasın"** ibaresi ziyadedir. *İbnu Hacer, "Ondan hiçbir şey almasın"* ifadesinden hareketle, ortaya çıkacak bu altının dinar (şeklinde madrub para) altın kalıpları veya altın tozu şeklinde olabileceğini, hepsinin câiz olduğunu söyler.

2- Bir rivayette *altından dağ*, bir başka rivayette *"altundan hazine (kenz)"* ifadesi kullanılmıştır. Dağla çokluk kinaye edildiği belirtilmiştir.

3- *İbnu't-Tîn* bu hazineden almanın yasaklanmasını, *"O hazinenin bütün müslümanlara ait olmasındandır. Öyleyse kişi ondan sadece kendi hakkını ala-*

bilir" diye açıklar ve devamla: *"Kim ondan alır, malını çoğaltırsa, faydasız olduğu için pişman olur, altından bir dağ ortaya çıksa, altın değerini kaybedeceği için, bu istenmez"* der. *İbnu Hacer,* bu yorumu muvafık bulmaz: *"Onun söylediği, hadiste açık değil, açık olan husus şudur: Ondan alınması, fitne çıkacağı üzerine savaşılacağı için yasaklanmıştır"* der. Şu ihtimale de yer verir: *"Ondan almanın nehyedilişindeki hikmet, muhtemelen onun âhir zamanda, insanların dünyadaki haşirleri sırasında, ona ihtiyacın kalmadığı veya pek az olduğu bir vakitte ortaya çıkmış olmasıdır." İbnu Hacer,* önceki ihtimalin gâlib olduğunu söyler ve buna, hadisin Müslim'de geçen ve Teysir'de esas alınmış olan (kaydettiğimiz) veçhini delil gösterir. Ayrıca Müslim'de geçen şu meâldeki rivayetle de bu görüşünü te'yid eder: **"...Fırat nehrinin, altından bir dağ üzerinden açılacağı zaman yakındır. İnsanlar bunu işitince oraya yürürler. Nehrin yanındakiler: "Biz insanları bırakacak olursak, ondan alıp tamamını götürecekler" derler."** *Resûlullah* devamla buyurdu ki: **"Bunun üzerine onun için savaşa girişirler. Her yüz kişiden doksandokuz tanesi öldürülür."** *İbnu Hacer: "Bu da gösteriyor ki, İbnu't-Tîn'in tahayyül ettiği sebep bâtıldır. Yasağın sebebi, ondan almanın getireceği neticedir: Savaş..."* Bu hadisenin, toplanma (mahşer) için ateşin çıkması sırasında vukûuna da bir mâni yoktur. Lakin bu, ondan almayı nehyetmek için bir sebep olamaz. *İbnu Mâce, Sevbân*'dan şu hadisi merfu olarak tahriç etmiştir: يَقْتَتِلُ عِنْدَ كَنْزِكُمْ ثَلاَثَةٌ كُلُّهُمْ اِبْنُ خَلِيفَةٍ **"Hazinenizin yanında üç (grup) savaşır. Her biri de bir halife oğludur..."** *İbnu Mâce* hadisi *Mehdi* ile ilgili bir babta kaydetmiştir. Eğer burada geçen hazineden murad, sadedinde olduğumuz hadiste geçen hazine ise, bu durum, yani nehrin altın olması hadisesi, *Mehdi*'nin zuhuru zamanında meydana gelecektir. Bu ise, kesinlikle, *Hz. İsa'nın inmesinden önce ve de ateşin çıkmasından öncedir.*

5041 ٨ــ وَعَنْ أَنَسْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَتَقَارَبَ الزَّمَانُ فَتَكُونُ السَّنَةُ كَالشَّهْرِ، وَالشَّهْرُ كَالْجُمْعَةِ، وَالْجُمْعَةُ كَالْيَوْمِ، وَالْيَوْمُ كَالسَّاعَةِ، وَالسَّاعَةُ كَالضَّرَمَةِ مِنَ النَّارِ]. أَخرَجَهُ التِّرمِذِى.

«الضَّرَمَةُ» بالضاء المعجمة: احتراق السعفة.

8. (5041)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Zaman yakınlaşmadıkça Kıyamet kopmaz. Bu yakınlaşma öyle olur ki, bir yıl bir ay gibi, ay bir hafta gibi, haftada bir gün gibi, gün saat gibi, saat de bir çıra tutuşması gibi (kısa) olur." [Tirmizî, Zühd 24, (2333).]

AÇIKLAMA:

Türbüştî, "zamanın yakınlaşması" tabiri için şu açıklamayı yapar: *"Bu, zamanın bereketinin azlığına ve her yerde faidesinin azalmasına hamledilir. Yahut da, insanların karşılaştıkları musibetlere ilgileri ve kalplerinin büyük fitnelerle meşguliyeti gibi sebeplerle gece ve gündüzlerinin nasıl geçtiğini idrak edememelerine hamledilir."*

5042 ٩ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَبْعَثُ رِيحاً مِنَ الْيَمَنِ أَلْيَنَ مِنَ الْحَرِيرِ، فَلاَ تَدَعُ أَحَداً فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ إِيمَانٍ إلاَّ قَبَضَتْهُ]. أَخْرَجَهُ مسلم.

9. **(5042)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah Teâla hazretleri ipekten daha yumuşak bir rüzgârı Yemen'den gönderir. Bu rüzgâr, kalbinde zerre miktar iman bulunan hiç kimseyi hariç tutmadan hepsinin ruhunu kabzeder."** [Müslim, İman 185, (117).]

5043 ١٠ــ وعَنْ اِبْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إلاَّ عَلَى شِرَارِ النَّاسِ]. أَخْرَجَهُ مُسلمْ

10. **(5043)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Kıyamet sâdece şerir insanların üzerine kopacaktır!" *buyurdular."* [Müslim, Fiten 131, (2949).]

AÇIKLAMA:

1- Son iki hadis, Kıyamet'in tam kopmasından önce Yemen tarafından esecek bir rüzgârla bütün mü'minlerin vefat edeceğini, geriye kötü ve şerli insanların kalacağını, Kıyamet'in de onların tepesine yıkılacağını belirtmektedir.

Bazı rivayetlerde Kıyamet'e yakın, mü'minlerin ruhunu kabzedecek olan rüzgârın Şam cihetinden eseceği ifade edilmiştir. Bu iki farklı rivayeti *İmam Nevevî* şöylece iki ayrı nokta-i nazardan te'lîf eder:

1) *"Bu rüzgârların, biri Yemen, diğeri de Şam cihetinden olmak üzere iki tane olması mümkündür.*

2) *Mezkur rüzgâr, bu iki beldeden birinde başlar, diğerine ulaşır, oradan da her tarafa yayılır, bu da bir ihtimaldir."*

2- Rüzgârın ipekten yumuşak olmasını, bazı âlimler, *"Allah'ın, mü'min kullarına bir ikram ve lütuf olarak ruhlarını zahmetsizce alacağı"* şeklinde yorumlamış ise de, diğer bazıları *"Mü'minlerin ruhlarının meşakkatle alınması, onların lehinedir. Böylece günahlarından tam temizlenmiş olarak âhirete intikal ederler"* diyerek itiraz etmişler ve bu mânayı te'yîd eden rivayetler göstermişlerdir.

5044 ١١ ـ وَعَنْ اِبْنِ زُغْبِ الْأَيَادِى قَالَ: [نَزَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللّهِ بِنْ حَوَالَةَ الْأَزْدِىِّ رَضِىَ اللّهِ عَنْهُ. فَقَالَ لِى: بَعَثَنَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ لِنَغْنَمَ عَلَى أَقْدَامِنَا فَرَجَعْنَا وَلَمْ نَغْنَمْ شَيْئاً، وَعَرَفَ الْجَهْدَ فِى وُجُوهِنَا فَقَامَ فِينَا. فقَالَ: اللَّهُمَّ فَلاَ تَكِلْهُمْ إِلَىَّ فَأَضْعُفَ عَنْهُمْ، وَلاَ تَكِلْهُمْ إِلَى أَنْفُسِهِمْ فَيَعْجِزُوا عَنْهَا، وَلاَ تُكِلْهُمْ إِلَى النَّاسِ فَيَسْتَأْثِرُوا عَلَيْهِمْ. ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِى، ثُمَّ قَالَ: يَاابْنَ حَوَالَةَ إِذَا رَأَيْتَ الْخِلاَفَةَ نَزَلَتِ الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ فَقَدْ دَنَتِ الزَّلاَزِلُ وَالْبَلاَبِلُ وَالْأُمُورُ الْعِظَامُ، وَالسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ إِلَى النَّاسِ مِنْ يَدِى هٰذِهِ مِنْ رَأْسِكَ]. أخرجه إبو داود.

11. **(5044)**- *İbnu Zuğb el-Eyâdî* anlatıyor: *"Abdullah İbnu Havâle el-Ezdî radıyallahu anh*'ın yanına indim. Bana:

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizi, ganimet alalım diye yaya olarak gönderdi. Biz de döndük ve hiçbir ganimet elde edemedik. Yorgunluğumuzu yüzlerimizden anlayıp, aramızda doğrularak::

"Ey Allah'ım, onları bana tevkîl etme; ben onları üzerime almaktan âcizim! Onları kendilerine de tevkîl etme, bu işten kendileri de acizdirler. Onları diğer insanlara da tevkîl etme, kendilerini onlara tercih ederler!" *buyurdular. Sonra elini başımın üstüne koydu ve:*

"Ey İbnu Havâle! Hilafetin (Medine'den) Arz-ı Mukaddese'ye (Suri-

ye'ye) indiğini görürsen, bil ki artık zelzeleler, kederler, büyük hâdiseler yakındır. O gün Kıyamet, insanlara, şu elimin, başına olan yakınlığından daha yakındır" *buyurdu."* [Ebu Dâvud, Cihâd 37, (2535).]

AÇIKLAMA:

1- Hilafetin Şam'a inmesi demek, hilafet merkezinin Medine'den Dımeşk'e yani bugünkü Şam-ı şerife nakledilmesi demektir. Hilafetten maksat da hilafet-i nübüvvettir. Nitekim bu hâdise, Emevîler zamanında aynen vukûa gelmiştir. İslâm devletinin merkezi, Medine'den alınmış, Şam'a nakledilmiştir.

2- Hadisteki mana şudur: *"İnsanların işlerini bana havale etme, ben îfa etmekten acizim; kendilerine de bırakma, şehvetlerinin ve şerlerinin çokluğu sebebiyle onlar da âciz kalırlar. Onları insanlara da havale etme; onlar da kendilerini bunlara tercih ederler ve emanet edilen bu işi yerine getiremezler. Onlar senin kullarındır, efendiler kölelerine nasıl muâmele ederlerse sen de kullarına öyle muâmele et!"*

5045 ١٢ــ وَعَنْ أَنسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [فَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ مَعَ قِيَامِ السَّاعَةِ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِى.

12. **(5045)-** *Hz. Enes radıyallahu anh dedi ki: "İstanbul'un fethi Kıyamet anında olacaktır."* [Tirmizî, Fiten 58, (2240).]

5046 ١٣ــ وَعَنْ عَلِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا فَعَلَتْ أُمَّتِى خَمْسَ عَشْرَةَ خَصْلَةً حَلَّ بِهَا الْبَلاَءُ. قِيلَ: وَمَا هِىَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: إِذَا كَانَ الْمُغْنَمُ دُوَلاً، وَالْأَمَانَةُمَغْنَماً، وَالزَّكَاةُ مَغْرَماً، وَأَطَاعَ الرَّجُلُ زَوْجَتَهُ، وَعَقَّ أُمَّهُ، وَبَرَّ صَدِيقَهُ، وَجَفَا أَبَاهُ، وَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ فِى الْمَسَاجِدِ، وَكَانَ زَعِيمُ الْقَوْمِ أَرْذَلَهُمْ، وَأُكْرِمَ الرَّجُلُ مَخَافَةَ شَرِّهِ، وَشُرِبَ الْخَمْرُ، وَلُبِسَ الْحَرِيرُ، وَاتُّخِذَتِ الْقَيْنَاتُ وَالْمَعَازِفُ وَلَعَنَ آخِرُ هٰذِهِ الأُمَّةِ أَوَّلَهَا، فَلْيَرْتَقِبُوا عِنْدَ ذٰلِكَ رِيحاً حَمْرَاءَ وَخَسْفاً أَوْ مَسْخاً وَقَذْفاً]. أخرجه الترمذي

ومعنى كون «المغنمِ دولاً» أن يكون لقوم دون قوم.

ومعنى كون «الأمانةِ مغنما» أن يرى المؤتمن أن الخيانة فى الأمانة غنيمة وَقَدْ غَنَمَهَا، ويرى رب المال.

«الزَّكاة مَغرما» أى يرى إخراجها كالغرامة والخسارة.

و «القَيناتُ» جمع قينة، وهى المغنية.

13. **(5046)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün):*

"Ümmetim onbeş şeyi yapmaya başlayınca ona büyük belanın gelmesi vâcib olur!" *buyurmuşlardı. (Yanındakiler:) "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar nelerdir?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm saydı:*

★ Ganimet (yani millî servet, fakir fukaraya uğramadan sadece zengin ve mevki sâhibi kimseler arasında) tedavül eden bir metâ haline gelirse.

★ Emanet (edilen şeyleri emânet alan kimseler, sorumlu ve yetkililer, memurlar) ganimet (malı yerini tutup, yağmalayıp nefislerine helal) kıldıkları zaman.

★ Zekât (ödemeyi ibadet bilmeyip bir angarya ve) ceza telâkki ettikleri zaman.

★ Kişi annesinin hukukuna riayet etmeyip, kadınına itaat ettiği;

★ Babasından uzaklaşıp ahbabına yaklaştığı;

★ Mescidlerde (rıza-yı ilâhî gözetmeyen husûmet, alış-veriş, eğlence ve siyâsiyâta vs. müteallik) sesler yükseldiği zaman.

★ Kavme, onların en alçağı (erzel) reis olduğu;

★ (Devlet otoritesinin yetersizliği sebebiyle tedhiş ve zulümle insanları sindiren zorba) kişiye zararı dokunmasın diye hürmet ettiği;

★ (Çeşitli adlarla imal edilen) içkiler (serbestçe) içildiği;

★ İpek (haram bilinmeyip erkekler tarafından) giyildiği;

★ (San'at, bale, konser gibi çeşitli adlar altında; bar, gazino, dansing ve salonlarda ve hatta televizyon ve filim gibi çeşitli vasıtalarla yaygın şekilde) şarkıcı kadınlar ve çalgı aletleri edinildiği;

★ Bu ümmetin sonradan gelen nesilleri, önceden gelip geçenlere (çeşitli ithamlar ve bahanelerle) hakâret ettiği zaman artık kızıl rüzgarı, [zelzele-

yi], yere batışı (hasfı) veya suret değiştirmeyi (meshi) [veya gökten taş yağmasını, (kazfı)] bekleyin." [Tirmizî, Fiten 39, (2211).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi, ümmet umumiyetle, *Kızıl Rüzgâr hadisi* olarak bilir. Hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm,* Kıyamet'e yakın İslâm ümmetinin ictimâî hayatında hâkim duruma gelecek pekçok içtimâî marazları nazar-ı dikkate arzetmektedir. Bu sayılanlardan herbiri hakikaten içtimâî bir hastalıktır. Beşeriyetin yaratılış hikmeti gereğince bu hastalıklara her devirde her yerde rastlanır. Ancak çerçevesi dar, gücü zayıftır. Fakat, anlaşılan o ki, Kıyamet'i zarurî kılan bir hal olarak, bunlar, hem yaygınlık, alâniyet ve hem de fevkalâde kesafet kazanarak cemiyetin bünyesinde kökleşeceklerdir. Beşeriyeti bir bütün olarak bir uzva, bir hey'et-i içtimâiyeye benzetecek olursak, bu büyük beşerî uzviyet tıpkı münferid bir insan gibi, bünyesine yerleşen bu kadar ağır hastalıklara dayanamayacak, onbeş çeşit hastalıkla, ağır hasta yatan tedavisiz bir beden gibi, ölüm ona daha hayırlı ve belki de bir kurtuluş olacaktır. Kıyamet bir bakıma onulmaz şekilde içtimâî marazlarla âlûde olmuş beşeriyetin ölümüdür. Anlaşılacağı üzere bu küllî ölümü, beşeriyet, şeriat-ı ilahiyeyi dinlemeyerek kendi eliyle hazırlamaktadır. Hadiste sayılan onbeş marazın herbiri dinin yasak ettiği bir haramdır. Dikkat edersek insanlığın, kendi eliyle ördüğü teknik çerçevenin sağladığı kolaylık ve imkânların da yardımıyla, rîhu'l-hamra vetiresinde her geçen gün daha da artan bir sür'atle yol aldığını görürüz.

2- Hadisin anlaşılması için, kapalı olan bazı tâbirlerin yanına parantez içerisinde açıklayıcı ilavelerde bulunduk. Burada sonradan gelen nesillerin önceden gelenlere (yani halefin selefe) hakareti meselesi ile ilgili bir açıklamayı kaydedeceğiz. *Tîbî* der ki: *"Bundan maksat, halefin (arkadan gelenlerin) selefi (sahabe, tabiîn ve etbau't-tâbiîn gibi Resûlullah'ın senasına mazhar olan nesilleri) ta'n etmesi onlara birkısım kusurlar izafe etmesi, sâlih amellerde onlara ihtida etmemesidir. Bu davranışlar onlar hakkında lânet gibidir." Aliyyu'l-Kârî* tevîle kaçmaya gerek olmadan, selefe lânet eden zümrelerin varlığına dikkat çekerek *"Bunlar kâfir veya mecnundur, ama lânet edici bir zümredir"* der ve ilave eder: *"Bu zümre sâdece lânetle de yetinmeyip, selefi tekfir de ediyor. Bu cinayeti işlerken dayanakları fâsid olan hevâları, kısır olan efkarlarıdır. Böyleleri meselâ Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman radıyallahu anhüm ecmâin'in, (Resûlullah'tan sonra) hilâfeti haksız olarak ele geçirdiğini, aslında hilâfetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu iddia ederler. Gerçek şu ki, bu iddia batıldır ve bu hususta selef ve halef bütün ümmet icma etmiştir. Bu icmaya karşı çıkan mün-*

kirlerin iddialarının hiçbir değeri yoktur. Kur'ân ve sünnette hilafetin Resûlullah'tan sonra Hz. Ali'ye ait olduğuna dair hiçbir delil, hiçbir nass mevcut değildir."

5047 ١٤ ـ وَعَنْ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أوَّلُ الآيَاتِ خُرُوجاً طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا، وَخُرُوجُ الدَّابَّةِ عَلَى النَّاسِ ضُحىً، فَأيَّتُهُمَا كَانَتْ فَالأُخْرَى عَلَى أثَرِهَا]. أخرجه مسلم وأبو داود.

14. (5047)- *İbnu Amr İbnu'l-As radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Çıkış itibariyle, Kıyamet alametlerinin ilki güneşin battığı yerden doğması, kuşluk vakti insanlara dabbetu'l-arzın çıkmasıdır. Bunlardan hangisi önce çıkarsa, diğeri de onun hemen peşindedir."** [Müslim, Fiten 118, (2941); Ebu Dâvud, Melâhim 12, (4310).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ilk çıkacak Kıyamet alameti hususunda vârid olmuştur. Dikkat edilirse zikredilen iki âlametten hangisinin önce olacağında kesin bir ifâde olmadığı anlaşılır. Ancak biri diğerinin izindedir; biri çıkınca diğeri hemen onu takip edecektir. İlk çıkacak âlamet hangisi olacak hususu ülema tarafından münâkaşa edilmiştir. 5033 numaralı hadisin açıklamasında kısmen geçti.

2- Burada, hadiste geçen *Dabbetu'l-arz*dan bahsetmek istiyoruz. *Dabbetu'l-arz* tâbir olarak *arz hayvanı* demektir. Kur'ân-ı Kerîm (Neml 82)'de ve pek çok hadiste, Kıyamet'e yakın, Kıyamet alâmetlerinden biri olarak *Dabbetü'l-arzın* çıkacağından bahsedilmiştir. Şerh kitaplarında bununla ilgili çok farklı açıklama ve tasvirler mevcuttur. Bazılarını şöyle hülasa edebiliriz:

★ Bununla cehalette hayvanlar menzilesinde olan eşrâr murad olunmuştur.

★ Bazıları: *"Hadiste geçen, Cessâse'dir"* demiştir. (*Cessâse hadisi* 5009 numarada geçti.)

★ *Hz. Ali: "Sakalı olan bir adamdır"* demiştir.

★ Bir hadiste: **"Dabbetu'l-arz Musa'nın asâsı ve Süleyman'ın mührü beraberinde olarak çıkacak, mühür ile mü'minin yüzünü parlatacak, asa ile kâfirin burnunu kıracak, insanlar sofraya toplanacak, mü'min kâfir tanınacak"** denir.

★ *Huzeyfe İbnu Esîd*'in bir eserine göre: *"Dabbe'nin üç hurucu var: Birisinde bazı bâdiyelerden çıkar, sonra gizlenir; birisinde de ümerâ kanlar dökerken bazı şehirlerden çıkar, yine gizlenir, sonra da insanlar mescidlerin en şereflisi, en büyüğü ve en fazîletlisi nezdinde iken, arz kendilerini fırlatmaya başlar; derken halk kaçışır, mü'minlerden bir taife kalır, "bizi Allah'tan, hiçbir şey kurtaramaz" derler. Dabbe de onların üzerine çıkar, yüzlerini inciden yıldız gibi cilalandırır, sonra hareket eder. Artık ne takip eden yetişebilir, ne kaçan kurtulabilir. Bir adama varır, namaz kılıyordur. Vallahi sen ehl-i salât değilsin der yakalar, mü'minin yüzünü ağartır, kâfirin burnunu kırar, dedi. O zaman insanlar ne halde olur? dedik, "arazide komşular, emvalde şerikler, seferlerde arkadaşlar" dedi.*

★ Bazı âlimler: *"Dâbbe, emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker terkedilince çıkar"* demiştir.

★ Bazı müfessirler onun Safâ dağından çıkacak büyük bir hayvan olduğunu söylemiştir.

★ Bazıları onun, birincisi *Mehdî*, ikincisi *Hz. İsa*'dan sonra, üçüncüsü de güneş batıdan doğduktan sonra olmak üzere üç kere çıkacağını söylemiştir.

★ Dabbe hakkında *Bediüzzaman* şu açıklamayı yapar: *"Kur'ân'da, gayet mücmel bir işâret ve lisan-ı hâlinden kısacık bir ifâde, bir tekellüm var. Tafsîli ise ben şimdilik, başka meseleler gibi kat'î bir kanaatle bilemiyorum. Yalnız bu kadar diyebilirim:* لاَ يَعْلَمُ الْغَيْبَ اِلاَّ اللّٰهُ *...Nasıl ki kavm-i Fir'avn'e "çekirge âfatı ve bit belası" ve Kâ'be tahribine çalışan Kavm-i Ebrehe'ye "Ebâbil kuşları" musallat olmuşlar. Öyle de Süfyan'ın ve Deccallerin fitneleriyle bilerek, severek isyan ve tuğyana ve "Ye'cüc ve Me'cüc'ün anarşistliği ile fesâda ve cana varlığa giden ve dinsizliğe, küfür ve küfrâna düşen insanların akıllarını başlarına getirmek hikmetiyle arzdan bir hayvan çıkıp musallat olacak, zir ü zeber edecek. Allah u âlem, o dabbe bir nevidir. Çünkü gayet büyük bir tek şahıs olsa, her yerde herkese yetişmez. Demek, dehşetli bir tâife-i hayvaniye olacak. Belki* اِلاَّ دَابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُ *ayetinin işaretiyle o hayvan dabbetü'l-arz denilen ağaç kurtlarıdır ki, insanların kemiklerini ağaç gibi kemirecek, insanın cisminde, dişinden tırnağına kadar yerleşecek. Mü'minler, iman bereketiyle ve sefahat ve su-i istimâlden tecennübleriyle kurtulmasına işareten âyet, iman hususunda o hayvanı konuşturmuş."*

50:18 ١٥ ـ وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ

اللهِ ﷺ: عُمْرَانُ بَيْتِ الْمَقْدِسِ خَرَابُ يَثْرِبَ، وَخَرَابُ يَثْرِبَ خُرُوجُ الْمَلْحَمَةِ، وَالْمَلْحَمَةُ فَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ: وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ خُرُوجُ الدَّجَّالِ. ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ عَلَى فَخِذِ الّذِى حَدَّثَهُ؛ ثُمَّ قَالَ: إنَّ هٰذَا الْحَقُّ كَمَا أَنَّكَ قَاعِدٌ هٰهُنَا، يَعْنِى مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى

15. **(5048)**- *Hz. Muâz İbnu Cebel radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün):*

"Beytu'l-Makdis'in imârı Yesrib'in harabıdır. Yesrib'in harâbı melhamenin (savaşın) çıkmasıdır. Melhame İstanbul'un fethidir, İstanbul'un fethi Deccâl'in çıkmasıdır!" *buyurdular. Sonra elini (Resûlullah), konuşmakta olduğu kimsenin (yani Hz. Muâz'ın) dizine vurdular ve:*

"Bu söylediğim kesinlikle hakikattir.Tıpkı senin burada oturman hak olduğu gibi" *buyurdular."*

Hz. Muâz burada kendisini kasdetmektedir. (Yani Aleyhissalâtu vesselâm'ın konuştuğu ve dizine elini vurduğu kimse Muâz İbnu Cebel radıyallahu anh'tır.)" [Ebu Dâvud, Melâhim 3, (4294).]

AÇIKLAMA:

Burada, birbiriyle irtibatlı olarak zuhura gelecek bazı hadiseler nazar-ı dikkate arzedilmektedir. *Ebu Dâvud* bu hadisi *Emârâtu'l-Melâhim* başlığı altında kaydeder. Buna göre, sayılan hâdiseler *melhame* denen büyük savaşların çıkmasına âlamettir; o da *Deccâl*'in çıkmasına...

★ *Beytu'l-Makkdis, Mescidu'l-Aksa* denen Kudüs şehrindeki mukaddes mesciddir. Onun umrânı, imarıdır. İmar da insanca, gelirce, malca çokluğa kavuşmasıyla gerçekleşir.

★ *Yesrib, Medine-i Münevvere*'nin cahiliye devrindeki eski adıdır.

Hadisi bazı şarihler: *"Mescid-i Aksa'nın imarı Medine'nin harabının sebebidir"* diye anlamıştır. Ancak *Aliyyu'l-Karî, "sebeb"*i kabul etmez, *"Mescid-i Aksâ'nın imarı, Medine'nin harab olma zamanına rastlar"* şeklinde açıklama getirir.

Bazı şarihler, *"Beytu'l-Makdis'in imârı"*ndan, harab edildikten sonra yeniden imar edilmesini anlarlar: *"Çünkü derler, âhir zamanda, o harab olur, kâfirler sonra imar ederler."* Bazı şârihler: *"Umrân, mükemmel şekilde imârdır. Öyleyse, Beytu'l-Makdis, Medine'nin harabı zamanında normalin üstünde mükemmel bir imara mazhar olacaktır. Çünkü Beytu'l-Makdis'in harab olması mevzubahis değildir"* demiştir.

★ Hadiste geçen *melhame* yani büyük savaştan, Şam ile Rum arasında çıkacak büyük bir savaş anlaşılmış ise de, *İbnu Melek* *"Şam'la Tatarların arasında geçen savaşın kastedildiğini"* söyler. *Aliyyu'l-Kârî: "Birinci görüş daha doğru"* der.

Bazı âlimler, bunlardan herbirinin, kendinden sonra vukua gelecek bir hadisenin alâmeti olduğunu belirtir.

Resûlullah, Hz. Muâz'a, bu söylediklerinin yakîn ifade ettiğini belirtmiştir. Gerçekten de hepsi çıkmıştır.

5049 ١٦ـ وَعَنْ عَبْدِ اللّهِ بْنِ بسر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ
رَسُولُ اللّهِ ﷺ: بَيْنَ الْمَلْحَمَةِ. وَفَتْحِ الْمَدِينَةِ سِتُّ سِنِينَ وَيَخْرُجُ
الْمَسِيحُ الدَّجَّالُ فِي السَّابِعَةِ]. أخرجه أبو داود

16. **(5049)**- *Abdullah İbnu Büsr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Melhame ile Medine'nin fethi arasında altı yıl vardır. Yedinci yılda da Mesîh Deccâl çıkar." [Ebu Dâvud, Melâhim 4, (4296); İbnu Mâce, Fiten 35, (4093).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen Medine'den maksad *İstanbul*'dur. Çünkü medine, kelime olarak şehir demektir. Kelime burada lügat mânâsında kullanılmış olmaktadır. Mamafîh yine *Ebu Dâvud*'un bir rivayetinde الْمَلْحَمَةُ الْكُبْرَى وَفَتْحُ الْقُسْطَنْطِينِيَّةِ وَخُرُوجُ الدَّجَّالِ فِي سَبْعَةِ أَشْهُرٍ *"Büyük melhame, İstanbul'un fethi ve Deccal'ın çıkması yedi ay içerisindedir"* denilmektedir. Bu hadiste Medîne yerine İstanbul zikredilmiştir.

İki hadis arasında dikkat çeken bir müşkil var: Birinde *"yedi yıl"* denirken, diğerinde *"yedi ay"* denmektedir. *İbnu Kesir* şöyle bir açıklama ile müşkili gidermeye çalışır: *"Melhame'nin başı ile sonu arasında altı yıl vardır. Sonu ile İs-*

tanbul kastedilmiş olan Medîne'nin fethi arasında bir yakınlık vardır. Öyle ki, bu, Deccâl'in çıkmasıyla birlikte yedi ay içerisinde olur."

Aliyyu'l-Kâri, teâruzun halledilemez durumda olduğunu belirttikten sonra *melhame-i kübra* ile *Deccâl*'in çıkması arasında yedi yıl olduğunu belirten hadisin, yedi ay olduğunu söyleyen hadisten daha sahih olduğunu –*Ebu Dâvud*'un kaydına dayanarak– cezmen ifade eder.

İKİNCİ BAB
SÛR'A ÜFLENMESİ VE NEŞR

5050 ١ــ عَنْ أَبِى سَعِيد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: كَيْفَ أَنْعَمُ وَقَدِ الْتَقَمَ صَاحِبُ الْقَرْنِ الْقَرْنَ وَحَنَا جَبْهَتَهُ وَاضِعاً سَمْعَهُ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤْمَرَ فَيَنْفُخَ. فَكَأَنَّ ذٰلِكَ ثَقُلَ عَلَى أَصْحَابِهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمْ. فَقَالُوا: كَيْفَ نَفْعَلُ أَوْ كَيْفَ نَقُولُ؟ قَالَ: قُولُوا: حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، تَوَكَّلْنَا عَلَى اللّهِ، وَرُبَّمَا قَالَ: عَلَى اللّهِ تَوَكَّلْنَا].

أخرجه الترمذى.

1. (5050)- *Ebu Saîd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sûr'un sahibi (İsrafil aleyhisselâm), sûr denen borusunu ağzına dayamış, yüzünü çevirmiş, kulağını dikmiş, üfleme emrini beklerken ben nasıl tereffühle (dünya nimetlerinden) istifade edebilirim?" *buyurmuşlardı. Bu, sanki ashabına çok ağır gelmişti:*

"Peki biz ne yapalım –veya ne diyelim– ey Allah'ın Resûlü?" diye sordular. Onlara: **"Hasbünallah ve ni'mel-vekil (Allah bize yeter, o ne güzel vekildir!), Allah'a tevekkül ettik.** *–belki de* **"tevekkülümüz Allah'adır!"** *demişti–* **deyiniz!"** *diye emir buyurdular."* [Tirmizî, Kıyâmet 9, (2433).]

AÇIKLAMA:

el-Kâdı merhum, *Resûlullah*'ın bu hadiste: *"Kıyameti koparacak olan İsrafil, sûr'unu ağzına dayamış, üfleme emri beklerken yani Kıyamet bu kadar yaklaşmış iken, ben nasıl ferah bir yaşayışa girebilirim?"* demek istediğini söyler. Kıyamet ve ölüm hadiselerinin anılmasında, hatırlanmasında insanlara bir ders, bir nasihat var. *Resûlullah* bu dersi vermektedir.

5051 ٢ــ وَعَنْ ابْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [سُئِلَ

رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الصُّورِ، قَالَ قَرْنٌ يُنْفَخُ فِيهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى

2. (5051)- *İbnu Amr İbni'l-As radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a Sûr'dan sorulmuştu:*

"Bu, içine üflenen bir boynuzdur!" *diye cevap verdi."* [Ebû Dâvud, Sünnet 24, (4742); Tirmizî, Kıyamet 9, (2432).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin Tirmizi'deki veçhinde bu soruyu bir bedevinin sorduğu belirtilir.

2- *Sûr* hakkında *Mücâhid*'den gelen bir açıklamaya göre, *Sûr* boynuz gibi bir şeydir. Yemen lehçesinde *sûr* kelimesi, boynuz mânâsında bir tâbirdir. Bazılarına göre, bu kelime *sûret* kelimesinin cem'idir. Yani ölülerin suretleri; bunlara ruh üflenir. Ancak doğru olanı, önceki açıklamadır. Çünkü hadislerde bu bazan *"boynuz"* demek olan *karn* kelimesiyle ifade edilmiştir.

Alimler, ayetlerin tahlilinden, *İsrafil*'in sûra üç sefer üfleyeceğini istidlal etmişlerdir:

*"Birincisi, nefha-i fezâ*dır: Bunda göklerde ve yerde kim varsa, Allah Teâla'nın dilediği zevattan başkası, hep dehşetinden sarsılacaktır. Neml sûresinin 87. ayeti bu nefhayı haber verir.

*İkincisi, nefha-i sa'k*dır: Bunda Allah'ın dilediklerinden başka hepsi yıkılıp ölecektir. Zümer sûresinin 68. ayeti bu nefhayı haber verir.

*Üçüncüsü, nefha-i kıyâm*dır. Bu sûrun üflenmesiyle bütün insanlar dirilip kabirden kalkacak ve mahşer yerine hesap vermek üzere koşuşacaklardır. Yâsin sûresinin 51. âyeti bunu haber verir.

5052 ٣ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ مَا بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ. قِيلَ: أَرْبَعُونَ يَوْماً؟ . قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: أَبَيْتُ. قِيلَ أَرْبَعُونَ شَهْراً؟ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ أَبَيْتُ، قِيلَ أَرْبَعُونَ سَنَةً. قَالَ: أَبَيْتُ. ثُمَّ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءٌ فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ

الْبَقْلُ، وَلَيْسَ شَىْءٌ مِنَ الإِنْسَانِ يَبْلَى إلاَّ عَظْمٌ وَاحِدٌ وَهُوَ عجبُ الذَّنَبِ، وَمِنْهُ يُرَكَّبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

«عَجْبُ الذَّنَبِ» هو العظم المستدير الذى يكون فى أصل العجز وأصل الذنب.

3. **(5052)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"İki sûr arasında kırk vardır!" *buyurmuştu. Bunun üzerine oradakiler:*

"Ey Ebu Hureyre! Kırk gün mü?" diye sordular. Fakat o: "Birşey diyemem!" cevabını verdi. Tekrar: "Kırk ay mı?" dediler. O yine: "Bir şey diyemem!" cevabını verdi. "Kırk yıl mı?" dediler. O yine: "Bir şey diyemem!" cevabını verdi ve (Resûlullah'ın hadisine devam etti:)

"Sonra Allah semâdan su indirecek ve insanlar yerden sebze biter gibi bitecekler. İnsanda bir kemik hâriç hepsi çürür. Bu çürümeyen, acbu'z-zeneb denen kuyruk sokumu kemiğidir. Kıyamet günü yeniden yaratılış bundan terkîb edilecektir." [Buhârî, Tefsîr, Zümer 3, Amme 1; Müslim, Fiten 141, (2955); Muvatta, Cenâiz 48, (1, 239); Ebu Dâvud, Sünnet 24, (4743); Nesâî, Cenâiz 117, (4, 111).]

AÇIKLAMA:

1- *İsrafil*'in sûra kaç sefer üfleyeceği hususunda ihtilaf edilmiştir. Önceki hadisin açıklamasında "üç" diyenleri esas almış idik. İki ve hatta "dört" diyenler de olmuştur. *İbnu Hacer* "dört" diyenlerin görüşünü zayıf bulur.

2- Bu rivayet, iki üfleme arasında geçecek müddet hususunda bir fikir verir: Arada bir müddet var ama miktarı belli değil. *Resûlullah* söylemiş olsa bile *Hz. Ebu Hureyre* şu veya bu sebepten dolayı yakalayamamış. Bazı rivayetlerde *"kırk sene"*, *"kırk hafta"* gibi kayıtlar gelmiş ise de *İbnu Hacer* onların zayıf olduğunu belirtir.

5055 numaralı hadiste iki ayrı sûr üfleyicisiyle ilgili açıklama kaydedilecektir.

3- Hadiste, insanın kuyruk sokumunda *acbu'z-zeneb* denen bir kemik hâriç tamamının çürüyeceği belirtilmiştir. Bazı rivayetlerde sual üzerine *acbu'z-zeneb* hakkında bilgi verilmiştir: Bu, hardal danesi büyüklüğünde son derece

küçük bir zerredir. Kıyamet günü insanın yeniden yaratılışı, çürümeyen bu kemikten başlatılacaktır. Günümüz ilmi bir DNA hücresine binlerce sayfalık ansiklopedideki bilginin depolanabileceğini ortaya koymuştur. Dolayısiyle, her insanın şahsiyet-i müstakilesi ile ilgili temel bilgilerin, meşîet-i ilahî ile çürümeyecek olan bir hücrede depolanıp neş'e-yi sâniyenin (veya ikinci yaratılışın) bu hücreden itibaren olması gayet makuldur. Bazı alimler: *"Burada Allah'tan başka kimsenin bilemediği bir sır var. Çünkü yoktan var eden Allah, ikinci sefer yaratışta, yaratılışı bina edeceği bir asl'a muhtaç değildir"* demiştir.

4- Hadiste âmm bir üslubla çürümenin her insana şamil olacağı ifade edilmiştir. Halbuki başka rivayetlerde peygamberlerin, şehidlerin çürümeyeceği ifade edilmiştir. Şarihler bunları hükümden istisna ederler.

5- Şunu da belirtelim: İnsanın tamamen çürüme hadisesinden *acbu'z-zenebi* istisna kılan إلاّ *"hâriç"* kelimesini, bazı âlimler istisna mânasında değil, atıf vavı olarak anlamışlar ve *"acbu'z-zeneb de çürür"* demişlerdir. *Müzenî*'nin öne sürdüğü bu mânayı *el-Ferrâ* ve *el-Ahfeş* makul bulmuşlardır. Ancak, *İbnu Hacer: "Müzenî'nin teferrüd ettiği bu mâna bazı rivayetlerde "Arz acbu'z-zenebi ebediyyen yemez (çürütmez)" şeklinde gelen sarahat reddeder"* der.

5053 ٤ـ وَعَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إنَّمَا نَسَمَةُ الْمُؤْمِنِ طَيْرٌ يَعْلَقُ فِى شَجَرِ الْجَنَّةِ حَتَّى يُرْجِعَهُ اللّٰهُ إلَى جَسَدِهِ يَوْمَ يَبْعَثُهُ]. أخرجه مالك والنسائى.

«النَّسمةُ» الروح والنفس.

و «يَعْلُقُ» بسكون العين: أى يأكل.

4. (5053)- *Ka'b İbnu Mâlik radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Mü'minin ruhu, cennet ağacında beslenen bir kuş olur. Yeniden dirilme gününde Allah onu cesedine döndürünceye kadar orada beslenir." [Muvatta, Cenâiz 49, (1, 240); Nesâî, Cenâiz 117, (4, 108); İbnu Mâce, Zühd 32, (4271).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, Nesâî'de şöyledir: **"Mü'minin ruhu, cennet ağacında bir kuş olur. Allah Kıyamet günü cesedine gönderinceye kadar orada kalır."**

2- Şarihler, başka rivayetlere dayanarak, cennette kuş olacak ruhun, mücahidlerin ve şehid olarak ölen mü'minlerin ruhları olduğunu tasrîh ederler. Diğer ruhların ise, bazan semada, bazan mezarların avlularında bulunacaklarını belirtirler. *Ebu Bekr İbnu'l-Arabî* sadece şehidlerin Kıyametten önce yeme ve diğer nimetlere mazhar olacağı, diğer ruhlara, Kıyamet'ten önce bunların verilmeyeceği hususunda ümmetin icma'ını nakleder. Sadedinde olduğumuz hadisin de bazı tariklerinde şehid ruhlarının kastedildiği tasrih edilmiştir: أرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ فِى طَيْرٍ خُضْرٍ تَعْلُقُ حَيْثُ شَاءَتْ **"Şehidlerin ruhları yeşil kuşların içindedir. Dilediği yerde rızkını yer."**

3- Alimler, kuş olma hadisesi için: *"Ruh, Allah'ın emriyle kuş şeklinde teşekkül ve temessül eder. Tıpkı meleğin, insan şeklinde temessül ettiği gibi"* derler ve ilave ederler: *"Muhtemelen, burada murad, bazı rivayetlerde geldiği üzere ruhun bir kuş bedenine girmesidir." Suyutî, Ebu Dâvud*'a yaptığı haşiyede: *"Hadisi, "ruh, kuş olarak teşekkül eder" diye açıklarsak, burada kastedilen mâna sâdece "uçmaya muktedir olmaktaki" benzeyiştir, yaratılış yönüyle benzeme değildir. Çünkü insanın maddi şekli, mahlukatın şekilleri arasında en üstünüdür"* der.

Sindî, Suyûtî'nin mülahazasına şu ilavede bulunur: *"Bu görüş, insan ruhunun kendine has bir şekli olması halinde doğrudur. Ama hakikat-ı halde insan ruhunun müstakil, hususî bir şekli yoksa ve şekilden mücerred ise ve Allah, bir hikmete binaen belli bir şekil almasını dilerse, ilk olarak kuş şeklini almasında aklın kabul etmeyeceği bir husus yoktur."*

Mevzuun ehemmiyetine binaen, *Suyutî*'nin Nesâî Şerhi'nde yer verdiği açıklamalardan bazı pasajları iktibas edeceğiz:

"İbnu'l-Kayyim der ki: "Ruh'un kaldığı bir yerin (mak'ad) olduğunu söylemek, onların ne kabirde olduğuna, ne de kabrin havlusunda olduğuna delalet etmez. Bilakis ruhun bu yerle bir bağıntısının bulunduğuna delalet eder ve bu mânada ona bir mekan izafesi sahîh olur. Zira ruhun bir başka şe'ni (bizim tabi olduğumuz kayıtlarla mukayyed olmayan bir başka realitesi ve mâhiyeti) vardır. Bundandır ki o, bedenle bağlı olduğu halde aynı zamanda Refîk-i A'la'da bulunur. Öyle ki, bir müslüman, (ölmüş) arkadaşına selam verdiği vakit, ruh o hususî yerinde olduğu halde bu selama mukabele eder. Nitekim Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm altıyüz kanadı olan Hz. Cebrâil aleyhisselâm'ı görmüştür. Bu esnada onun sadece iki kanadı ufku kapatmış ve dizini Resûlullah'ın dizine dayayacak, ellerini dizinin üstüne koyacak şekilde ona yaklaşmıştır. Ruhla ilgili meseleleri anlamada zorluk çıkaran husus, şöyle bir yanılgıdır: Ruhlar âlemi

ile ilgili şuûnâtı, şehâdet aleminin me'luf olan, alışılan şuûnâtı ile mukayese yapılır, orası da buraya göre değerlendirilir. Bu hatalı kıyasa göre, ruh bir yer işgal etti mi, onun bir başka mekanda bulunması mümkün olmaz. Bu açık bir yanılgıdır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Mirac gecesinde Hz. Musa'yı Refik-i A'la'da olduğu halde, kabrinde namaz kılarken ve selam verenlere mukabele ederken görmüştür. Bu iki durum arasında bir zıtlık yoktur. Çünkü ruhun şe'ni, bedenlerin şe'ninden ayrıdır. Bu durumu daha iyi anlamamız için bazıları güneşle misallendirmiştir: Güneş semada olduğu halde şuaları yerdedir. Gerçi burada benzetmede eksiklik var. Çünkü ışık güneşin zâtı değil, ârazıdır. Ruh ise, arazıyla değil, zatıyla yerdedir. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın, yine Mirac'ta peygamberleri semâvatta görmesi de bu meselemize bir başka delildir. Zira Aleyhissalâtu vesselâm orada ruhları misâlî cesedlerinde görmüştü. Bununla birlikte onlar kabirlerinde canlı olarak namaz kılıyorlardı. Diğer taraftan Aleyhissalâtu vesselâm'ın şu sözünü de hatırlayalım: **"Kim, kabrimin yanında bana salât okursa onu işitirim; kim de uzaktan salât okursa, o bana ulaştırılır." "Allah kabrime müvekkel bir melek koymuştur. Ona bütün mahlûkatın kulaklarını vermiştir. Kıyamet'e kadar bana salât okuyacak bir kimse yoktur ki, bu melek bana onu ismiyle, babasının ismiyle ulaştırmasın."** *Şurası da muhakkak ki, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ruh-u şerifleri makamların en yücesinde, diğer peygamberlerin ruhlarıyla birliktedir.*

Dinimizde sabit olan bu haberlerle, şu husus kesinlik kazanmıştır: "Ruhun A'la-yı İlliyyîn'de veya cennette veya semâda bulunmasına rağmen, bedeniyle de irtibatta olup idrak etmeye, işitmeye, namaz kılmaya, okumaya devam etmesi arasında bir zıtlık yoktur; biri diğerine mâni değildir. Bu meselede şaşkınlık ve anlama zorluğu şuradan gelir: Dünyevî şâhidde, söylenenleri görecek maddi bir organ mevcut değildir, bunlar iman ve tefekkürle idrak edilebilir. Berzah ve ahiretle ilgili umûr, dünyada alışmış olduklarımızdan tamamen ayrıdır. Öylesine ayrı ki, şöyle denebiliyor: "Ruhta öyle bir hareket kabiliyeti, öyle bir intikal sür'ati var ki, kabirden semaya çıkışına kadar muhtaç olduğu müddet, göz açıp kapama anı gibi zamanın en küçük bir birimidir. Bu durumu uykuda olan bir ruh müşâhade eder. Nitekim hadislerde geldiğine göre: **"Uyuyan kimsenin ruhu yükselir, yedi kat semayı deler. Arş'ın önünde Allah'a secde eder, sonra cesedine geri döner ve bu seyahatı çok kısa bir zamanda gerçekleştirir."**

Vefatı, miladî 1505 olan *Suyûtî*'nin özetle sunduğumuz bu açıklaması, günümüzde getirilen ilmî açıklamalara neredeyse ayniyle muvafık düşmektedir. Tamamen fizik kanunlarıyla yapılan açıklamalardan sonra verilen bir sonuç şöyle: *"...Dünya adı verilen bu gezegen, bize göre insanlara ait zâhirî alemdir.*

Ama bu gezegende yaşayan ve farklı yaratılan cinler de bizimle dünyayı paylaşmaktadır. Onlar gene bu dünyamız üzerinde Kur'ân-ı Kerîmimizin gayb âlemi adını verdiği alemde yaşamaktadırlar. Gayb âlemi, dünyadan başka bir yer değildir. Farklı yaratılmamız sebebiyle cinler ve biz insanlar aynı koordinatlarda yaşadığımız halde fizik algılama sistemlerimizle birbirimizi farketmemekteyiz.

Görülmektedir ki, zâhiri âlemin her noktası, aynı zamanda gayb âlemidir. Gayb âleminin her noktası da, aynı zamanda zâhirî âlemdir. Öyleyse her nokta zâhirî alemde de gayb âleminde de aynı koordinatlara sahiptir ve her iki âlemde de vardır."

Bu meselede *Bediüzzaman* şöyle der:

"İ'lem Eyyühe'l-Aziz: Âlem-i ziya, âlem-i harâret, âlem-i hava, âlem-i kehriba, âlem-i elektrik, âlem-i cezb, âlem-i esîr, alem-i misâl, âlem-i berzâh gibi âlemler arasında müzâheme (sıkışıklık) ve yer darlığı yoktur. Bu âlemler, hepsi de, ihtilalsiz, müsâdemesiz küçük bir yerde içtima ederler. Kezâlik, bu geniş gaybî âlemlerin de bu küçük arzda içtimaları mümkündür. Evet, hava, su, insanın yürüyüşüne, cam ziyanın geçmesine, şua'nın röntgen vasıtasıyla kesif cisimlere bile nüfuzuna ve akıl nuruna, melek ruhuna, demirin içine hararetin akmasına, elektriğin cereyanına bir mâni yoktur.

Kezalik bu kesif âlemde ruhânîleri deverandan, cinnîleri cevalândan, şeytanları cereyandan, melekleri seyerândan men edecek bir mâni yoktur."

Merhum'un, mevzuyu aydınlatacak bir başka açıklaması şöyle:

"İ'lem Eyyühe'l-Aziz: Vücud nev'inde tezâhum yoktur. Yani, pekçok âlemler, haller, vücud sahnesinde içtima eder, birleşirler. Meselâ: Gece zamanı duvarları camdan olan ve elektrik yanan bir odaya girdiğin vakit, âlem-i misâle bir pencere hükmünde olan camlarda pek çok menzilleri, odaları göreceksin.

Sâniyen: Odada otururken, kemal-i suhûletle o misâlî odalarda her çeşit tebdîl, tağyîr, tasarruf edebilirsin.

Salisen, odadaki elektrik, elektrik misallerinin en uzağına en yakındır. Çünkü, o misalî misallerin kayyumu odur.

Râbian, bu maddî vücudun bir habbesi, bir parçası, o misalî vücudun bir âlemini içine alabilir. Bu dört hüküm, Vâcib (Allah) ile âlem-i mümkinât arasında da câridir. Çünkü mümkinâtın vücudu, Vâcib'in nûrundan bir gölge olduğu cihetle, vehmî bir mertebededir. Vâcib'in emriyle vücûd-u hâriciyeye girer. Sâbit ve müstekarr kalır. Demek mümkinâtın vücûbu, bizzat hakikî bir vücud-u hâ-

ricî olmadığı gibi, vehmî veya zail bir zıll da değildir. Ancak, Vâcibu'l-Vücud'un (Allah'ın) icâdıyle bir vücuttur."

Bediüzzuman'ın bir başka tahliline göre, tasvirlerde yedinci kat semanın ötesinde yer aldığı ifade edilen ve zihinlerde, kevn dediğimiz maddî âlemi kuşatan uzak bir hudud gibi teressüm eden *Arş* dahi, kevn'den hâriç değildir:

"İ'lem Eyyühe'l-Azîz: Her şeyin içine melekût, dışına da mülk denir. Bu itibarla insan ile kalb, birbirine hem zarf, hem mazrûf olur. Çünki insan, mülk cihetiyle kalbe zarf olur; melekût cihetiyle de mazrûf olur.

Bu kaide arş ile kevn hakkında da tatbik edilir. Şöyle ki: Arş, Zâhir, Batın, Evvel, Ahir isimlerinin halita ve karışığıdır. Bu halitada dâhil olan ism-i zâhir itibariyle Arş, mülk; kevn melekût olur. İsm-i Bâtın itibariyle Arş melekût, kevn mülk olur. Demek Arş'a ism-i Zâhir nazarıyla bakılırsa, kendisi zarf, kevn de mazruf olur. İsm-i Batın gözüyle bakılırsa kendisi mazruf, kevn zarf olur ve keza ism-i evvel itibariyle وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ *ayetinin işaret ettiği kevnin bidayetini içine alıyor. Ve İsm-i Ahir itibariyle,* سَقْفُ الْجَنَّةِ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ *hadis-i şerifinin ima ettiği kevn'in nihayetini içine alıyor.*

Demek Arş öyle bir halitadır ki, şu dört isimden aldığı hisseler ile kevn ve vücudun sağını solunu, üstünü ve altını ihâta etmiş olur."

5054 ٥ــ وَعَنْ أَبِى رَزِينٍ الْعُقَيْلِى قَالَ: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ كَيْفَ يُعِيدُ اللّٰهُ الْخَلْقَ؟ وَمَا آيَةُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: أَمَا مَرَرْتَ بِوادِى قَوْمِكَ جَدْباً، ثُمَّ مَرَرْتَ بِهِ يَهْتَزُّ خَضِراً؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قالَ: فَتِلْكَ آيَةُ اللّٰهُ فِى خَلْقِهِ كَذٰلِكَ يُحْيِى اللّٰهُ الْمَوْتَى]. أخرجه رزين

5. **(5054)**- *Ebu Rezîn el-Ukayli radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, Allah, mahlûkâtı nasıl iade eder, (yeniden diriltir)? Bunun dünyadaki örneği nedir?"*

"Sen dedi, hiç kavminin üzerinde yaşadığı vâdiden kurak mevsimde geçmedin mi? Sonra bir kere de her tarafın yemyeşil üğründüğü münbit mevsimde uğramadın mı?"

Ben "Elbette!" deyince:

"İşte bu, (yeniden) yaratmasına Allah'ın delilidir. Allah, ölüleri de böyle diriltecektir!" *buyurdular."* [Rezîn tahrîc etmiştir. Bu hadis *Ahmed İb-*

nu Hanbel'in Müsned'inde biraz farklı lafızlarla rivayet edilmiştir (4, 11).]

AÇIKLAMA:

Ahirette yeniden diriltilmeye, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın verdiği bu örnek, tamâmen Kur'ânî bir metoddur. Zira Kur'ân-ı Kerîm, dünyada cereyan eden ve gözle gördüğümüz hâdiseleri zikrederek, âhiretteki ihyanın da böyle olacağını söyler:

وَاللّٰهُ الَّذِى اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُثِيرُ سَحَاباً فَسُقْنَاهُ اِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذٰلِكَ النُّشُورُ

"Allah, rüzgârları salıverip de bulutları harekete getirmekte olandır. Derken biz onu ölü bir toprağa sürüp, onunla yeri, ölümünün ardından canlandırmışızdır. İşte (ölülerin) dirilmesi de böyledir" (Fatır 9).

5055 ٦ـــ وَعَنْ اِبْنِ عَبَّاس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [فِى قَوْلِهِ تَعَالَى: فَإِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ. قالَ: هُوَ الصُّورُ، وَالرَّاجِفَةُ النَّفْخَةُ الْأولَى، وَالرَّادِفَةُ الثَّانِيَةُ]. أخرجه البخارى ترجمة.

6. (5055)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* فَإِذَا نُقِرَ فِى النَّاقُورِ **"O boru öttürülünce"** (Müddessir 8) ayeti ile ilgili olarak dedi ki: *"Bu, sûr'dur. Surede geçen râcife, birinci nefha (üfleme), râdife de ikinci nefhadır."* [Buhârî, Rikâk 43 (muallak olarak).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer* bu hadisin açıklaması zımnında, sûru üfleyecek melekten bahsederken, *Sûr'u İsrafil aleyhisselâm*'ın üfleyeceği hususunda ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in icma'ına dair *Halîmî*'nin kaydını naklettikten sonra, bazı rivayetlerde de *iki sûr* üfleyicisinden bahsedildiğine temas eder. Bu rivayetlerden birinde مَا مِن صَبَاحٍ إلاَّ وَمَلَكَانِ مُوَكَّلاَنِ بِالصُّورِ يَنْتَظِرَانِ مَتَى يُنْفَخَانِ **"Her sabah, sûr'a müekkel iki melek, ona üfleme emrini beklerler."**

İbnu Hacer, bu mânayı ifade eden hadislerden bazılarını kaydeder sonra da birinci üflemeyi bir başka meleğin, ikinci üflemeyi ise *İsrâfil*'in yapacağını ifade eden *Hz. Aişe*'ye ait şu rivayeti kaydeder: **"O melek, İsrafil'in kanat çırptığını görünce, sûr'a üfler. O, birinci üflemeyi yapar ki, bu nefha-i Sâ'k'dır. Sonra İsrafil ikinci üflemeyi yapar. İşte bu da nefha-i ba's (yeniden dirilme=nefha-i kıyâm da denir)."** [18]

---

18) Bu açıklama 5051 numaralı hadisteki açıklamaya nazaran tabir itibariyle farklı ise de esasta aynıdırlar.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Müddessir sûresinde geçen *nâkûr* ile Nâziât suresinde geçen *râcife* ve *râdife* kelimeleri hakkında *İbnu Abbâs*'ın yaptığı açıklamayı sunmaktadır. Buna göre, mezkur *nâkûr*dan maksat, *İsrafil*'in Kıyamet günü ölülerin dirilmesi için üfleyeceği sûr(boru)dur. Sûr'dan Kur'ân'da birçok ayette bahsedilmiştir: En'am 6, Kehf 99, Ta-ha 102, Mü'minun 101, Neml 87, Yâ-sin 51, Zümer 68, Kâf 20, Hâkka 13, Nebe' 18.

3- Sûr kelimesini *Hasan Basrî, suver* şeklinde okumuştur. *Suver*, suretin cem'idir. Bu takdirde manayı şöyle tevil etmiştir: *"Üflemeden murad cesedleredir, tâ ki ruhlar cesedlere dönsünler. Ebu Ubeyde "suretin, cemi olarak sûr şeklinde okumanın da"* caiz olduğunu, başka şâhidlerle gösterir. Böyle olunca, iki kıraat da aynı mânayı ifade etmiş olur. Ancak *Ezherî*, bu yorumun ehl-i Sünnetin kabûl ettiği şekle muhalefet ettiğini belirtir.

İbnu Hacer bu ihtilafı kaydettikten sonra, *Ebu'ş-Şeyh*'in Kitâbu'l-Azamet'inden *Vehb İbnu Münebbih*'in bir rivayetini kaydeder: *"Allah Sûr'u kristal cam berraklığındaki inciden yarattı. Sonra Arş'a: "Sûr'u al ve (bir köşene) as!" dedi. Sonra, "Ol!" emretti ve İsrafil oluverdi. İsrafil'e sûr'u (boruyu) almasını emir buyurdu. İsrafil de (Arşta asılı olan Sûr'u) alıp, onda, yaratılmış her bir ruh, hayat sahibi her bir nefis için bir delik açtı. [...] Sonra bütün ruhlar sûrda toplanır. Sonra Allah İsrafile emreder, o da sûra (cesedlere) üfler ve her bir ruh, cesedine girer."*

İbnu Hacer der ki: *"Bu hadise göre, üfleme hâdisesi, önce ruhların sûr'a –ki bu mânada cesedler demektir– ulaşması için vukûa gelir. Öyleyse burada üflemenin, boynuz olan "sûr" a izafesi hakikatır, cesedler olan "sûr" a izafesi mecazdır."*

5056 ٧ ـــ وَعَنْ أَبِي سَعِيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [ذَكَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ صَاحِبَ الصُّورِ، وَقَالَ عَنْ يَمِينِهِ جِبْرِيلُ، وَعَنْ يَسَارِهِ مِيكَائِيلُ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ]. أخرجه رزين.

7. **(5056)**- *Ebu Saîd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün bize) Sâhib-i Sûr'u (İsrafil'i) zikretti ve dedi ki:*

"Sağında Cibrîl, solunda da Mîkâîl aleyhimusselâm var." Rezîn tahric etmiştir. [Ebu Dâvud, Hurûf ve'l-Kırâ'at 1, (3999).]

İKİNCİ FASIL

HAŞR HAKKINDA

5075 ١ ـ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى أَرْضٍ بَيْضَاءَ عَفْرَاءَ كَقُرْصَةِ النَّقِيِّ لَيْسَ فِيهَا عَلَمٌ لِأَحَدٍ].أخرجه الشيخان

1. **(5057)**- *Süheyl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü insanlar beyaz, bembeyaz, has unun çöreği gibi bir yerde toplanacaklar. Orada hiç kimsenin bir işareti (evi, bağı vs.) olmayacak." [Buhârî, Rikâk 44; Müslim, Münafikûn 28, (2790).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *mevkıf* da denen haşir meydanı, yani Kıyamet'in kopmasından ve ruhların cesedlere üflenmesinden sonra hesap vermek üzere insanların toplanacağı haşir meydanı tasvîr edilmektedir: Burası beyaz, bembeyaz (veya kızıla çalan) bir beyaz renk taşıyacaktır. *Afrâ* kelimesi için *"Lekesiz beyaz"*, *"bembeyaz"*, *"kızıla çalan beyaz"*, *"şiddetli beyaz"* gibi mânalar verilmiştir. *"Beyaz"* dedikten sonra "kızıla çalan beyaz" mana değil, "bembeyaz" mânası daha uygun gözükmektedir. Nitekim has un da beyazdır.

2- Haşir meydanının ikinci vasfı, düz oluşudur. Orada dünyanın sathını andıran dağ, dere, ev, bağ, bahçe, ağaç vs. olmayacaktır. Maksad, yeryüzünün tamamen yok olduğunu ve mevkıfın tamamen başka bir hüviyette bir meydan olduğunu belirtmektedir.

"İbnu Ebî Cemre: "Bu ifadede, mevkıf sahasının, bu dünyadan çok daha büyük olduğuna da işaret vardır" der. *İbnu Hacer* de: *"Bunda dünya arzının yok olup ortadan kalktığına, mevkıf arzının yeni olduğuna işaret vardır"* der ve selefin bu meseleyle ilgili olarak يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ **"O gün ki Arz başka bir Arza, gökler de (başka göklere) tebdil olunacaktır..."** (İbrahim 28) âyetinin te'vilinde ihtilaf ettiklerini belirtir. Buradaki tebdilin mânası dünyanın

zâtının ve sıfatlarının değişmesi midir, yoksa sadece sıfatlarının değişmesi midir? *İbnu Hacer*, sadedinde olduğumuz hadisin birinci şıkkı te'yîd ettiğini söyler. *İbnu Mes'ud*'dan bu ayetle ilgili olarak: *"Arz öyle bir arza dönüşür ki, bu arz sanki gümüş gibi (saf ve tertemizdir), üzerinde haram kan dökülmemiş ve hiçbir günah işlenmemiştir."* Bu hadis mevkuf ise de merfu olarak da rivâyet edilmiştir. *Beyhâkî* bunu *İbnu Mes'ud*'un bir yorumu olarak anlayıp: *"Mevkûf olması daha sahihtir"* demiştir. *Taberî, Hz. Enes*'ten merfu olarak يُبَدِّلُهَا اللهُ بِأَرْضٍ مِنْ فِضَّةٍ لَمْ يُعْمَلْ عَلَيْهَا الْخَطَايَا **"Allah arzımızı, üzerinde günahların işlenmediği gümüşten bir arza tebdîl eder"** hadisini rivayet eder. Başka rivayetler de var. Hülasa, arzın Kıyamet günü beyaz, temiz, günahsız bir arza çevrileceği mânasını te'yîd eden (*Resûlullah*'tan) merfu rivayetler de mevcuttur.

5058 ٢ — وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّكُمْ مُلاَقُوا اللّهِ تَعَالى حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً].

2. **(5058)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Sizler Allah'a yalınayak, bedenleriniz çıplak ve kabuklu (sünnet edilmemiş) olarak haşr olunacaksınız!" *buyurdular."*

5059 ٣ — وَفِى أُخرى قَالَ: [قَامَ فِينَا رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِمَوْعِظَةٍ. فَقَالَ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ إنَّكُمْ مَحْشُورُونَ إلى اللّهِ تَعَالى حُفَاةً عُرَاةً غُرْلاً كَمَا بَدَأنَا أوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعْداً عَلَيْنَا إنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ. ألاَ وَإنَّ أوَّلَ الْخَلاَئِقِ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إبْرَاهِيمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، ألاَ وَإنَّهُ سَيُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ أُمَّتِى فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ فَأقُولُ: يَارَبِّ أصْحَابِى. فَيُقَالُ: إنَّكَ لاَتَدْرِى مَا أحْدَثُوا بَعْدَكَ. فَأقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ: وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً مَا دُمْتُ فِيهِمْ – إلى قَوْلِهِ – الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. قَالَ فَيُقَالُ لِى: إنَّهُم لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ].

زاد فى رواية: [فَأَقُولُ: سُحْقاً، سُحْقاً]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

«غُرلاً» أى غير مختونين.

3. **(5059)**- Bir diğer rivayette *İbnu Mes'ûd* şöyle demiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm va'z etmek üzere aramızda doğruldu ve dedi ki:*

"Ey insanlar! Sizler (Kıyamet günü) Allah'ın yanında yalınayak, çıplak ve kabuklu olarak toplanacaksınız. *[Sonra şu âyeti okudu:]* **"İlk yaratışa nasıl başladı isek, üzerimizde hak bir vaad olarak yine onu iade edeceğiz..."** (Enbiya 104). **Haberiniz olsun! Kıyamet günü mahlukattan ilk giydirilecek İbrahim aleyhisselâm'dır. Haberiniz olsun, o gün ümmetimden bazı kimseler getirilir ve sol tarafa alınırlar. Bunun üzerine ben:**

"Ey Rabbim! Bunlar ashabımdır!" derim. Bana:

"Sen bilmiyorsun, bunlar senden sonra neler yaptılar" denilir. Ben sâlih kul (İsâ)'nın dediği gibi diyeceğim:

"Ben içlerinde bulunduğum müddetçe üzerlerinde bir kontrolcü idim. Fakat vakta ki sen beni (içlerinden) aldın, üstlerinde nigehbân yalnız sen oldun. (Zaten) sen (her zaman) her şeye hakkıyla şâhidsin. Eğer kendilerine azab edersen şüphe yok ki onlar senin kullarındır. Eğer onları affedersen mutlak gâlib ve yegâne hüküm ve hikmet sâhibi olan da hakikaten sensin sen" (Mâide 117-118).]

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devamla dedi ki:

"Bunun üzerine bana: "Onlar, sen aralarından ayrıldığın günden beri, dinden yüz çevirmeye hiç ara vermediler!" denilecek."

Bir rivayette şu ziyade var: **"Ben: "Rahmetten uzak olsunlar, rahmetten uzak olsunlar!" derim."** [Buhârî, Rikâk 45, Enbiya 8, 44, Tefsir, Mâide 14, 15, Tefsîr, Enbiya 2; Müslim, Cennet 57, (2860); Tirmizî, Kıyamet 4, (3329); Nesâî, Cenâiz 118, (4, 114).]

AÇIKLAMA:

1- *Haşr*: *Kurtubî*, belki de kelimenin kullanılışlarını esas alarak haşr hakkında şu açıklamayı yapar: (Biraz özetleyerek, kısaltarak alıyoruz.) *"Haşr, toplanma mânasına gelir. Dört çeşit haşir vardır. Bunlardan ikisi dünyada, ikisi de ahirettedir.*

★ *Birinci haşr: Haşir sûresinin ikinci âyetinde zikredilen haşirdir.* (Meâlen): **"O, ehl-i kitaptan küfür edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır"** (Haşr 2).

★ *İkinci haşr: Kıyamet alâmetleri zımnında zikri geçen haşirdir: Bir rivayette Aden'den çıkacak bir ateşin insanları mahşere (toplanma yeri) sevkedeceği belirtilir:* تَخْرُجُ نَارٌ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مِنْ حَضْرَمَوْتَ فَتَسُوقُ النَّاسَ

Bir başka rivayette ذٰلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنْ قَعْرِ عَدَنٍ تَرْحَلُ النَّاسَ اِلَى الْمَحْشَرِ

Bir başka rivayette: اَمَّا اَوَّلُ اَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَحْشُرُ النَّاسَ مِنَ الْمَشْرِقِ اِلَى الْمَغْرِبِ

Farklı şekillerde çıkacağı belirtilen bu ateşle ilgili rivayetlerin te'lifi zor görünmektedir. İbnu Hacer şöyle bir te'lif teklif eder: "Muhtemelen bu ateş önce Aden taraflarında çıkacak. Sonra arzın her tarafına sirayet edecek. Hadiste geçen **"İnsanları doğudan batıya haşredecek"** *ifadesi, haşrin hususî kalmayıp, her tarafta umumîleşeceğini beyan kasdını güder. Belki önce Şark ahalisi haşredilecek, ama sonradan garb ahalisinin haşri de olacaktır. Nitekim bütün fitneler doğudan başlar..."*

★ *Üçüncü haşr: Ölülerin kabirlerinden haşridir. Bu yeniden dirilmeden (ba's) sonra, Mevkıf denen hesap meydanına toplanmadır. Bu haşr şu ayette bahsedilen haşrdır.* (Meâlen): **"...Onları da mahşerde toplamışızdır da içlerinden hiçbirini bırakmamışızdır"** (Kehf 47)

★ *Dördüncü haşr: İnsanların cennet veya cehennemde toplanmasıdır."*

İbnu Hacer, bunlardan birinciye haşr denemeyeceğini, şer'an mutlak olarak haşr denince, Kıyamet günü bütün mevcudatın toplanmasının kastedildiğini, halbuki birinci haşr olarak zikredilen hâdisenin sadece bir grup için vâki olduğunu söyler ve bir nevi sürgün olan bu hadisenin benzerlerinin tarihte sıkça vukû'a geldiğini, hiçbirine haşr denmediğini belirtir ve *İbnu'z-Zübeyr*'in halife olunca, Emevîlerin Medine'den Şam'a sürdüğünü ifade eder.

2- Hadiste Kıyamet günü ilk elbise giyecek zâtın *İbrahim aleyhisselam* olduğu belirtilir. Başka rivayetlerde, *İbrahim*'i *Resûlullah*'ın takip edeceği belirtilmiştir. *Hz. İbrahim*'e tanınan bu öncelik, onun ateşe atılmış olması veya seravîl (şalvar) ile ilk tesettürü onun vaz' etmiş olmasıyla izah edilmiştir. Şarihler onun bu meselede efdaliyetinin, her yönden *Resûlullah*'a efdaliyet ihraz edeceği mânasına gelmediğini belirtirler.

3- *Resûlullah*'tan sonra irtidad edenlerle ilgili muhtelif açıklamalar yapılmıştır.

1) Bunlar münafık ve mürtedlerdir. Abdest uzuvlarında ve alınlarında beyazlıkla diriltilirler. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunlara bu alâmetleri sebebiyle nida eder. Ancak:

"Bunlar vaadine mazhar olanlardan değiller!" denilir. Bunlar senden sonra dini değiştirdiler. Yani izhar ettikleri İslâm üzere ölmediler."

2) *"Bunlardan murad, Aleyhissalâtu vesselâm zamanında müslüman olarak yaşayıp sonradan irtidâd edenlerdir"* denmiştir. *Resûlullah* bunlara da, –üzerlerinde abdest nuru olmasa da– sağlığında onları müslüman bildiği için nida eder. Ancak *"Bunlar irtidad ettiler!"* denilir.

3) *"Bunlar, tevhîd üzerine ölen büyük günah sahipleri ve kişiyi dinden çıkarmayan bid'alara düşen ehl-i bid'adır"* denmiştir. Bunların alınlarında ve abdest uzuvlarında nur olması da mümkündür. Bunlar, *Resûlullah* zamanında veya ondan sonra da yaşamış olabilirler. Bunları hususî alametleriyle tanımış olacaktır. *İbnu Abdilberr* der ki: *"Dinde bid'at çıkaranların hepsi Havuz'dan kovulacaktır: Haricîler, Râfizîler ve diğer ehl-i heva."* Devamla *"Zalimlerin, haksızlıkta ileri gidenlerin, hakkı gizleyenlerin ve kebâir işleyerek asi olanların"* da bu hükme girdiklerini, bu sayılanların hepsinin, sadedinde olduğumuz hadiste haber verilen azaba mâruz kalacaklarından korkulduğunu belirtir.

4- Hadiste, *salih kul* olarak işaret edilen zât, *Hz. İsa aleyhisselâm*'dır. Çünkü *salih kul*'a nisbet edilerek söylenen söz ayet-i kerîmedir ve Kur'ân, onu *Hz. İsâ*'nın bir yakarışı olarak sunmaktadır. Böylece *Aleyhissalâtu vesselâm*, ümmetinden günahkâr bir zümreyi, *Hz. İsa*'nın merhametkârâne ve şefkatkârâne olan üslubuyla Allah'a havale etmekte, *Hz. Nuh*'un helak ve ceza talep eden üslûbuna (Nuh 26) yer vermemektedir.

5060 ٤ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاَثَ أَصْنَافٍ: صِنْفٌ مُشَاةٌ، وَصِنْفٌ رُكْبَانٌ، وَصِنْفٌ عَلَى وُجُوهِهِمْ قِيلَ يَا رَسُولَ اللّهِ، كَيْفَ يَمْشُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ؟ قَالَ : الَّذِى أَمْشَاهُمْ عَلَى أَقْدَامِهِمْ قَادِرٌ أَنْ يُمْشِيَهُمْ عَلَى وُجُوهِهِمْ، أَمَّا إِنَّهُمْ يَتَّقُونَ بِوُجُوهِهِمْ كُلَّ حَدَبٍ وَشَوْكٍ]. أخرجه الترمذى.

4. **(5060)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü insanlar üç sınıf olarak haşrolunurlar:

★ Yayalar sınıfı,

★ Binekliler sınıfı,

★ Yüzü üstü sürünenler sınıfı."

Aleyhissalâtu vesselâm'a soruldu: "Ey Allah'ın Resûlü! Bunlar yüzleri üzerine nasıl yürürler?" Şu cevabı verdiler:

"Onları ayakları üzerine yürüten Zât-ı Zülcelal, yüzleri üzerine yürütmeye de kâdirdir. Ancak bilesiniz, bu yüzleri üstü yürüyenler, önlerine çıkan her engele, her dikene karşı kendilerini yüzleriyle korumaya çalışırlar." [Tirmizî, Tefsîr, Benî İsra'îl (İsra), (3141).]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, ebedî menzillerine gitmek üzere, herkes amel ve imanının derecesine göre farklı süratte yol alacaklardır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunları üç grupta ifade buyurmuştur: Yayalar, binekliler, yüzü üzeri sürünenler. İlk iki sınıf ehl-i imandır, üçüncüsü ise kâfirlerdir. Ehl-i iman da iki grupta ele alınmıştır:

Yayalar. Bunlar gidişte meşakkat çekecekler, ama sürünenlerinkinden çok hafif.

Bazı âlimler, önce yayaların zikredilmiş olmasını, ehl-i imandan yayan yürüyecek olanların çoğunluğu teşkil etmeleriyle izah etmiştir.

En şerefli sınıf *binekli olanlar*dır. Bunların da, dünyada bile bineklerin sürat ve konforca çeşitlilikleri gözönüne alınınca, kendi aralarında farklılıklar arzedeceği anlaşılır.

*Yüz üstü yürütülecek olanlar*la ilgili şu âyeti de hatırlatabiliriz: **"Biz onları Kıyamet günü körler, dilsizler, sağırlar olarak yüzü koyun haşredeceğiz. Onların varacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça biz onun alevini artırırız"** (İsra 97).

el-Kâdî derki: **"Yüzleriyle korunurlar"** *ifadesi, onların ne kadar alçaltılıp hakîr kılınacaklarını beyan eder. Allah eza veren şeylere karşı, onları, ellerine ve ayaklarına bedel yüzleriyle korunmaya mecbûr kılacaktır. Hedefe gidişi,*

ayağa bedel yüzleriyle yaptırması da, onların dünyada iken yüzlerini yaratıp şekillendiren Zât için secdeye koymamalarından dolayıdır."

5061 ٥ ـ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيامَةِ عَلَى ثَلاَثِ طَرَائِقَ، رَاغِبِينَ رَاهِبِينَ، وَاثْنَانِ عَلَى بَعِيرٍ، وَثَلاَثَةٌ عَلَى بَعِيرٍ، وَأَرْبَعَةٌ عَلَى بَعِيرٍ، وَعَشْرَةٌ عَلَى بَعِيرٍ. وَتَحْشُرُ بَقِيَّتَهُمُ النَّارُ، تَقِيلُ مَعَهُمْ حَيْثُ قَالُوا، وَتَبِيتُ مَعَهُمْ حَيْثُ بَاتُوا، وَتُصْبِحُ مَعَهُمْ حَيْثُ أَصْبَحُوا، وَتُمْسِى مَعَهُمْ حَيْثُ أَمْسَوْا]. أخرجه الشيخان والنسائى.

5. (5061)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"İnsanlar Kıyamet günü üç hal üzere haşrolunurlar:**

1) İstekliler, korkanlar.

2) İki kişi bir deve üzerinde olanlar, üç kişi bir deve üzerinde olanlar, dört kişi bir deve üzerinde olanlar, on kişi bir deve üzerinde olanlar.

3) Geri kalanları, ateşe tapanlar. Cehennem, onların kaylûle yaptığı yerde onlarla kaylûle yapar, geceledikleri yerde onlarla birlikte geceler, onların sabahladıkları yerde onlarla sabahlar, onların akşamladıkları yerde onlarla beraber akşamlar." [Buhârî, Rikâk 48; Müslim, Cennet 59, (2861); Nesâî, Cenâiz 118, (4, 115, 116).]

AÇIKLAMA:

1- Haşr hakkında teferruatlı açıklamayı 5059 numaralı hadiste kaydettik.

2- Bu hadiste zikredilen haşir hangisidir? 5059 numaralı hadisin açıklamasında *Kurtubî*'den kaydettiğimiz yoruma göre, nusûsta zikri geçen haşir dört idi. Bunlardan biri te'vil götürse de, üç haşirden bahsedilebileceği ve birisinin Kıyamet kopmazdan önce, Kıyamet'in kopmasına yakın meydana gelecek bir haşir olduğu belirtilmiş, rivayetler kaydedilmiş idi.

Sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen haşrin de işte bu haşir olduğu, çoğunlukla benimsenen görüştür.

Öyleyse hadîs, Aden taraflarında çıkıp dünyanın her tarafına sirayet edecek bir ateş sebebiyle insanların (Şam) tarafına toplanacaklarından ve bu toplan-

ma, (bu göç, bu iltica) işine iştirak edenlerin üç kategoride mütâlaa edilebileceğinden haber vermiş olmaktadır.

Birinci kategori: İstekliler, korkaklar. Hadis bunların neyi arzulayıp neyden korktuklarını açıklamıyor, müphem ve mutlak bırakıyor.

İkinci kategori: Bunlar kaçma sırasında meşakkattedirler. Bu meşakkat ve sıkıntı **"bir deveye iki, üç... on kişi binecek"** şeklinde ifade edilmiştir.

Üçüncü kategori: Kaçamayanlar. Bunları ateş yakalayacak. Bu hâdisenin Kıyâmet'ten önce vukû bulan bir vak'a olma ihtimali esas alınınca, kaçılan bu ateşin onları yakalayacağı söylenebilir. Yakalanmanın vakti yoktur; kimini sabah, kimini öğle, akşam... gece vs.

Hattâbî, bu haşrin Kıyamet'ten önce vukû bulacağını söyler ve: *"İnsanları diriler olarak Şam'a toplar"* der. *Hattâbî,* bu haşrin dünyada olacağını açıklama sadedinde şunları söyler: *"Kabirlerden Mevkıf'a olacak haşir, bu suretle olmaz, bu uhrevî haşirde deveye binme, deveyi nöbetleşe kullanma şekli yoktur. Bu haşir, İbnu Abbâs'tan gelen hadiste belirtildiği üzere "yalınayak, çıplak ve yaya" şekilde olacaktır."*

"Bir devede iki, üç... on kişi olacak" ibaresini *Hattâbî: "Bir deveyi iki, üç... on kişi münâvebe ile kullanacaklar demektir"* diye açıklar. Yani yol esnasında çok sayıda insana tek binek düşecek, biri binerken diğerleri yürüyecek.

İbnu Hacer, münavebe ile kullanmayı kesin bir üslubla reddetmese de, bir deveye aynı anda on kişiye kadar binilebileceğini, Allah'ın bu gücü o gün deveye verebileceğini söyler. Bu yorum bize *deve* kelimesini *binek, binme aracı* olarak anlamamıza imkân tanır. Bundan hareketle insanların (1990-1991 yılında çıkan Körfez hadisesinin sonunda Irak'ta yaşayan Kürtler ve Türkmenlerden iki milyona yakın insanın yurtlarını terkederek, binbir müşkilâtla eski coğrafî taksimatta Şam sayılan, bugün ise Suriye denen Güneydoğu Anadolu bölgesine hicret hâdisesinde olduğu gibi) bu haşir sırasında canları pahasına pek müşkilatlı bir kaçışla Şam (yani Suriye) bölgesinde toplanacaklarını anlamamıza imkân verir.

Şunu da belirtelim ki, *Halîmî,* bu haşrin kabirlerden Mevkıf'a gidiş haşri olduğuna meyletmiş, *Gazâlî* ise bu hususta kesin kanaat beyân etmiştir. *İsmâilî: "Ebu Hureyre hadisinin zâhiri, insanların "yalınayak, çıplak ve yaya" haşredileceklerini haber veren İbnu Abbâs hadisine muhalif düşer"* der. Şöyle bir te'lif teklif eder: *"Haşir'le "neşir" de*[19] *ifade edilir. Çünkü biri diğeriyle muttasıldır. Öyleyse haşir, insanların kabirlerden yalınayak, çıplak olarak çıkarılıp, Mev-*

19) *Neşir;* hesap vermek üzere amel defterlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

kîf'e (hesap meydanına) sevkedilmeleridir. İşte bu sırada müttakîler deve üzerinde gelerek toplanırlar."

Bazıları da iki hadisi şöyle te'lif eder: *"İnsanlar kabirlerden, İbnu Abbas radıyallahu anhüma hadisinde ifade edilen evsafta çıkarılırlar, sonra halleri, buradan Mevkîf'e gelinceye kadar, Ebu Hureyre hadisinde ifade edilen evsaf içinde farklı olur. Bu son te'vili te'yîd eden bir rivayet Ebu Zerr'den, Ahmed İbnu Hanbel ve Nesâî tarafından tahric edilmiştir:*

حَدَّثَنِي الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ اَنَّ النَّاسَ يُحْشَرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى ثَلاَثَةِ اَفْوَاجٍ فَوْجٍ طَاعِمِينَ كَاسِينَ رَاكِبِينَ وَفَوْجٌ يَمْشُونَ وَفَوْجٌ تَسْحَبُهُمُ الْمَلٰئِكَةُ عَلَى وُجُوهِهِمْ

"Sâdık ve masdûk olan Resûl-i Ekrem aleyhissalâtu vesselâm bana haber verdi ki: **"Kıyamet günü insanlar, üç grup halinde haşredilecektir: Bir grup (Allah'ın nimetlerinden) yemekte oldukları ve elbiseler içinde ve binekler üzerinde bulundukları halde haşredilir. Bir grup yayadır, bir grup da melekler tarafından yüzlerinden üstünde sürüklenirler."**

İyâz, bu görüşler içerisinde *Hattâbî*'nin görüşünü tercih eder ve bazı hadis lerde **"ateş onlarla birlikte kaylûle yapar, onlarla birlikte akşamlar, onlarla birlikte sabahlar"** ifadesini delil göstererek: *"Bu haller dünyaya ait hallerdir, (öyleyse, hadiste, Kıyametten önceki haşir kastedilmiştir)"* der.

Hadis üzerinde başka yorumlar da var.

Son olarak şunu hatarlatalım. Hadisler ve ayetler, ilahî mucizeye mazhar oldukları ve her asra baktıkları için ülemânın istinbat ettiği bütün mânaları kasdetmiş olabilir. Sadece birinde cezmedip diğerlerini reddetmek câiz olmaz.

5062 ٥ـــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَعْرَقُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يَذْهَبَ عَرَقُهُمْ فِى اْلاَرْضِ سَبْعِينَ ذِرَاعاً، وَإِنَّهُ يُلْجِمُهُمْ حَتَّى يَبْلُغَ آذَانَهُمْ]. أخرجه الشيخان.

6. **(5062)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"İnsanlar Kıyamet günü öylesine ter akıtırlar ki, bu terler yerin içinde yetmiş zirâ'lık derinliğe kadar iner ve bu ter (yer üstünde de birikerek insanları konuşamaz hale getirmek üzere ağızlarına) gem vurur ve kulaklarına kadar ulaşır." [Buhârî, Rikâk 47; Müslim, Cennet 61, (2863).]

AÇIKLAMA:

Kıyamet günü, hesap verme esnasındaki ahvalle ilgili olarak muhtelif hadisler gelmiştir. Bunların birkısmı ter hâdisesi ile ilgilidir. Sadedinde olduğumuz hadis, insanların, hesap vermenin sıkıntısıyla yerin dibine yetmiş arşın inecek ve yerin üstünde de kulaklara kadar yükselip insanları konuşamaz hale getirecek bir derya teşkil edecek kadar çok terleyeceklerini ifade etmektedir.

Alimler, bu ter herkesin kendi teri midir, müşterek terleri midir ihtilaf ederler. *İyâz: "Bundan, kişinin müşâhede ettiği korkunç haller nisbetinde salacağı terin kastedilmiş olması muhtemel olduğu gibi, hem kendi, hem başkasının teri kastedilmiş olması da muhtemeldir. Böylece bir kısmına çok şiddetli, bir kısmına daha hafif sıkıntı verir. Bütün bunlar, insanların izdiham ve birbirlerine sıkışmasından terin yerin altına yetmiş arşın nüfuz etmesinden sonra, yer üstünde akıp birikmesinden meydana gelir. Tıpkı suyun toprak tarafından emilmesinden sonra bir vadide akması gibi"* der.

İbnu Hacer, bu terleme hâdisesini, bir başka hadisin yardımıyla daha bir tavzih eder. Hadis şudur: **"Kıyamet günü güneş arza [bir mil kadar] yaklaşır. İnsanlar terlerler. Kimi vardır, teri ökçesine kadar yükselir, kimi vardır ayağının yarısına kadar yükselir; dizine kadar yükselenler, uyluğuna kadar yükselenler, böğrüne kadar yükselenler, omuzuna kadar ve hatta ağzına kadar** *–ve eliyle işaret eder–* **yükselenler vardır. Ağzına kadar yükselen ter, sâhibine gem vurmuş olur. Bazılarını ter tamamen bürür** *–ve bunu söylerken elini başının üzerine vurur.–*" Bazı rivayetlere göre, hesap gününün sıkıntısı o kadar şiddetlidir ki, insanlar: *"Ey Rabbimiz, cehenneme giderek de olsa, bizi bundan kurtar!"* diye talepte bulunurlar. *Müslim*'in bir rivayetinde tere batmanın, kişinin ameliyle mütenâsib olacağı belirtilmiştir.

فَتَكُونُ النَّاسُ عَلَى مِقْدَارِ عَمَلِهِمْ فِي الْعَرَقِ:

Bir başka hadiste bu bekleme müddetinin kırk yıl olacağı; bir diğerinde bir günün yarısının, dünya zamanına göre ellibin yıl olacağı, ancak mü'mine bu günün, güneşin batma anı gibi hafif geleceği belirtilmiştir.

Beyhakî'nin bir hadisinde bu sıkıntılı hâlin kâfirlere mahsus olduğu tasrih edilmiştir. يَشْتَدُّ كَرْبُ ذٰلِكَ الْيَوْمِ حَتَّى يُلْجِمَ الْكَافِرَ الْعَرَقُ قِيلَ لَهُ فَأَيْنَ الْمُؤْمِنُونَ

"O günün sıkıntısı kâfire çok şiddetlenir. Öyle ki ter onu gemler!" *Denildi ki: "Ey Allah'ın Resûlü mü'minler nerede olurlar?" Buyurdular ki:* **"Onlar altın kürsüler üzerindedirler, onlara bulutlar gölge yapar."** Bazı rivayetlerde de **"Amelleri gölge yapar"**, bazı rivayetlerde de **"güneşin, insanların başlarına iki yay boyu yaklaşacağı"** ifade edilmiş ise de, (imanda kemal sâhi-

bi) mü'minlere bu hararetin zarar vermeyeceği belirtilmiştir.

Hülasa, hesap günü uzun bir müddettir; sıkıntısı azîmdir. Ancak mü'minler, amellerine göre o günün sıkıntısını az veya çok az bir derecede atlatacaklardır. *İbnu Ebî Cemre: "Sadedinde olduğumuz hadis, bu sıkıntının bütün insanlara şamil olacağını ifâde ederse de; başka hadisler, bunun onlar çoğunluk da olsa birkısım insanlara mahsus olduğunu tasrih eder; peygamberler, şehidler ve Allah'ın diledikleri bundan istisna edilmiş, en şiddetli ter sıkıntısının da kâfirlere, sonra kebâir ehline, sonra bunları takip edenlere olacağı, mü'minlerin kâfirlere nisbetle az oldukları belirtilmiştir."*

İbnu Ebî Cemre, bu hadislerden akla gelebilecek: *"İnsanlar muhtelif bazda oldukları halde hepsi nasıl kulaklarına kadar tere banar, bu arada ter bir kısmının ayağını bürümez...?"* gibi sorulara: *"Bunlar uhrevî, gaybî ihbarlardır, aklî izahı yoktur, kuvvetli iman sahipleri tasdik eder..."* manasında cevap verdikten sonra der ki: *"Bu durumu haber vermenin maksadı, dinleyenleri uyarmak, mü'minleri bu korkunç hallere düşmekten kişiyi koruyacak amellere teşvik etmek, günahlardan tevbeye sevketmek, Kerîm ve bağışlayacı olan Rab Teâla'ya iltica etmeye, bu hallerden ve ateşten koruyup, rahmet ve cennetine dahil etmesini talep etmeye bir sevktir."*

ÜÇÜNCÜ FASIL
HESAP VE KULLAR ARASINDA HÜKMÜN VERİLMESİ

5063 ١ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ مِنْهُ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنهُ الْيَوْمَ مِنْ قَبْلِ أَنْ لاَيَكُونَ دِينَارٌ وَلاَ دِرْهَمٌ، إنْ كَانَ لهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلَمَتِهِ، وَإنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

1. (5063)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kimin üzerinde kardeşine karşı ırz veya başka bir şey sebebiyle hak varsa, dinar ve dirhemin bulunmadığı [Kıyamet (ve hesaplaşmanın olacağı)] gün gelmezden önce daha burada iken helalleşsin. Aksi takdirde o gün, sâlih bir ameli varsa, o zulmü nisbetinde kendinden alınır. Eğer hasenâtı yoksa, arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir." [Buhârî, Mezâlim 10, Rikâk 48; Tirmizî, Kıyâmet 2, (2421).]

AÇIKLAMA:

Hadiş, mü'minleri, mü'min kardeşine karşı haksızlık yapmamaya, şâyet yapmış ise helalleşmeye teşvik etmektedir. Bu haksızlık, *"ırz"*la ifade edilen mânevî varlığına karşı olabilir. *"Başka bir şey"* tabiriyle de *"bütün çeşitleriyle mal"*, *"yaralama"*, hatta *"tokat"*a varıncaya kadar her şey kastedilmiştir. Nitekim *Tirmizî*'nin rivayetinde *"ırz ve mal nev'inden..."* denmiştir.

Müslim'de bu mâna bir başka üslubla ifâde edilmiştir: **"Ümmetimden müflis olan o kimsedir ki: Kıyamet günü namazı, orucu ve zekatı olduğu halde gelir. Ancak birine küfretmiş, diğerinin kanını dökmüş, bir diğerinin de malını yemiştir. Hasenâtı, buna, öbürüne, diğerine dağıtılır. Üzerindeki borçlar bitmeden hasenâtı tükenmişse öbürlerinin günahlarından alınır, üzerine yüklenir ve böylece ateşe atılır."**

Bu hadis, وَلاَ تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰى **"Bir günahkârın günahı diğerine yüklenmez"** (En'âm 164) âyetine muhalif düşmez. Zira bu kimse, kendi fiili ve zulmü sebebiyle cezalandırılmıştır. Çünkü hasenâtı, Allah'ın kullar hakkındaki adâleti gereği, seyyiati mukabilinde alınmıştır.

Humeydî, Kitâbu'l-Muvâzene'de demiştir ki: *"İnsanlar üç kısımdır:*

★ *Hasenatı seyyiâtına üstün gelenler.*

★ *Seyyiatı, hasenatına üstün gelenler.*

★ *Hasenatı ve seyyiâtı müsâvi olanlar.*

Birinciler, Kur'an'ın nassı ile kurtuluşa ereceklerdir.

İkinciler, sevabından fazla olan günahı sebebiyle, Nefha'dan (İsrafil'in sûr'a üflemesinden) ateşten çıkanların sonuncusuna kadar, şerrinin azlığı-çokluğu nisbetinde azab edilecektir.

Üçüncüler, A'raf takilerdir (A'raf cennet ve cehennem arası bir yer)."

Bu görüşü bazı âlimler: *"Allah'ın azab etmeyi murad ettikleri"* diye kayıtlaması, keza üçüncü kısım için de: *"Üç görüşten en kuvvetli olanı"* diye tasrîh etmesi gerekirdi diye tenkit etmişlerdir.

Ayrıca *Humeydi, "Seyyiatı hasenâtına galebe çalanlar da iki kısımdır: "Azab çekip, şefaatle ateşten kurtulanlar, günahı affedilip hiç azab çekmeyenler"* demiştir.

5064 ٢ــ وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لَتُؤَدُّنَّ الْحُقُوقَ إِلَى أَهْلِهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُقَادَ لِلشَّاةِ الْجَلْحَاءِ مِنَ الشَّاةِ الْقَرْنَاءِ، وَيَسْأَلَ الْحَجَرُ: لِمَ انْكَبَّ عَلَى الْحَجَرِ؟ وَلِمَ نَكَأَ الرَّجُلُ الرَّجُلَ؟ قَالَ: وَكُنَّا نَسْمَعُ أَنَّ الرَّجُلَ يَتَعَلَّقُ بِالرَّجُلِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَهُوَ لاَ يَعْرِفُهُ. فَيَقُولُ: كُنْتَ تَرَانِي عَلَى الْخَطَإِ وَعَلَى الْمُنْكَرِ وَلاَ تَنْهَانِي].

اخرجه مسلم والترمذى إلى قوله: القرناء وما بعده من زيادة رزين.

«الجلحاء» التى لاقرن لها، ضد القرناء.

2. (5064)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü hak sahiplerine haklarını mutlaka eda edeceksiniz. Öyle ki kabış (boynuzsuz) koyun için, boynuzlu koyundan kısas alınacak, taşa (niye bir başka) taş üzerine yüklenip kaldığından; adamın adamı niye yaraladığından sorulacak."

(Ebu Hureyre) der ki: *"Biz şunu da işitirdik:* **"Kıyamet günü, kişiyi tanımadığı birisi yakalar ve der ki: "Sen beni hata ve münker işlerken görüyordun, fakat ondan men etmiyordun!"** [Müslim, Birr 60, (2582); Tirmizî, Kıyamet 2, (2422).]

"Boynuzlu koyun..." tabirinden gerisi *Rezîn*'in ziyadesidir.

AÇIKLAMA:

Nevevî, hadisi açıklama sadedinde der ki: *"Bu hadis, hayvanların da Kıyamet günü haşredileceği ve tıpkı teklif ehli insanların, çocukların, delilerin ve kendilerine tebliğ ulaşmayanların iadesi (yeniden diriltilmesi) gibi, onların da iade edileceği hususunda bir açıklamadır. Bu hususta Kur'ân ve sünnette deliller mevcuttur. Ayet-i kerîmede Rabb Teâla şöyle buyurmuştur:* وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ **"Vahşi hayvanlar haşredildiği zaman"** (Tekvîr 5). *Ayet ve hadiste gelen bir kelimenin zâhirini esas almaya aklî veya şer'î bir mâni yoksa onu zâhirine hamletmek vâcib olur. Alimler derler ki: "Kıyamet günü, yeniden diriltilme ve haşredilmek için mücâzât, mükâfaat veya sevab şart değildir. Boynuzlu keçinin kabış keçi için kısas olması, teklif kısası değil, mukabele kısasıdır."*

5065 ٣ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ عُذِّبَ. فَقُلْتُ: أَلَيْسَ يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى: فَأَمَّا مَنْ أُوتِىَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَاباً يَسِيراً وَيَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُوراً. فَقَالَ: إِنَّمَا ذٰلِكَ الْعَرْضُ وَلَيْسَ أَحَدٌ يُحَاسَبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلاَّ هَلَكَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

«مُنَاقَشَةُ الْحِسَابُ» تحقيقه وتدقيقه والاستقصاء فيه.

3. **(5065)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ahirette kimin hesabı münakaşa edilirse, azaba maruz kalacak demektir!" *buyurmuşlardı. Ben: "Nasıl olur? Allah Teâla hazretleri (meâlen):*

"O vakit kimin kitabı sağ eline verilirse; kolay bir hesabla muhâsebe edilecek ve ehline sevinçli olarak dönecek" (İnşikak 7-9) *buyurmadı mı, (bu hesap münâkaşası değil mi)?" dedim.*

"Hayır! *buyurdular,* **bu (münakaşa değil) arzdır. Kıyamet günü hesâba çekilen herkes mutlaka helak olmuş demektir!"** [Buhârî, İlim 35, Tefsîr, İnşikâk 1, Rikâk 49; Müslim, Cennet 80, (2876); Ebu Dâvud, Cenâiz 3, (3093); Tirmizî, Kıyamet 6, (2428).]

AÇIKLAMA:

Burada geçen *münâkaşatü'l-hesab* tâbiri, hesabın tahkik ve tedkikini ifade eder. *Zemahşerî,* Fâih'te *"hesap münakaşası"*nı *"hesapta zorluk çıkarmak, az-çok hepsini ortaya dökmek, sayıya dahil etmek"* şeklinde açıklar. Kişinin helak olması, burada *"yapılan ince hesap sonucu, fazla gelen günahları sebebiyle azab çekmesi"* dir.

Resûlullah'ın *arz* diye ifade buyurduğu ayet-i kerîme, inceden inceye yapılan bir hesabın sonucunu bildirmemiş olmakta, amelin arzını ifade etmektedir. *Tîbî* der ki: *"Hadiste geçen* **"bu arzdır"** *ifadesinin mânası şudur: "Ayette mezkur olan hesap, kulun eksikliklerine rağmen Allah'ın dünyadaki lütfunu ve bu eksikliklerin ahiretteki affını bilmesi için mü'minin amellerinin bir arzıdır."*

Resûlullah, bir hadislerinde **"hiçbir kimsenin ameliyle cennete gidemeyeceğini"** ifade ettiğine göre, ebedi cennet, insanların dünyada yaptıkları amellerin neticesi değildir. Şu halde inceden inceye, amellerimiz üzerine yapılacak hesabın sonucu olarak cennete gitmek mevzubahis olamaz. Cennet, lutf-u ilahinin neticesidir. Allah'ın lütfu tecelli edenlerin kitapları sağından verilmiş olacaktır. Şüphesiz ki, ilahi rahmetin tecellisinde amel defterinin muhtevası müessirdir.

5066 ٤ــ وَعَنْ حُرَيْث بن قبيصة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَقُلْتُ اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِى جَلِيساً صَالِحاً. فَجَلَسْتُ إلَى أبِى هُرَيْرَة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ. فَقُلْتُ: إنِّى سَألْتُ اللّهَ أنْ يَرْزُقَنِى جَلِيساً صَالِحاً، فَحَدِّثْنِى بِحَدِيثٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ لَعَلَّ اللّهَ تَعَالَى يَنْفَعُنِى بِهِ. فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ أوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلاَتُهُ، فَإنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أفْلَحَ وَأنْجَحَ،

وَإِنْ فَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ، وَإِنِ انْتَقَصَ مِن فَرِضَتِهِ شَيْئاً. قَالَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أُنْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِى مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَيُكَمَّلَ بِهَا مَا انْتَقَصَ مِنَ الْفَرِيضَةِ، ثُمَّ يَكُونُ سَائِرُ عَمَلِهِ عَلَى ذٰلِكَ]. اخرجه الترمذى والنسائى

4. **(5066)**- *Hureys İbnu Kabîsa radıyallahu anh* anlatıyor: *"Medine'ye geldim ve: "Ey Allahım! Bana salih bir arkadaş nasib et!" diye dua ettim. Derken Ebu Hureyre radıyallahu anh'ın yanına oturdum. Kendisine:*

"Ben, Allah'a bana salih bir arkadaş nasip etmesi için dua ettim. Bana, Resûlullah'tan işittiğin bir hadis söyle! Olur ki Allah Teâla Hazretleri ondan faydalanmamı nasib eder!" dedim. Bunun üzerine dedi ki: "Ben, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle söylediğini işittim:

"Kıyamet günü, kişi amelleri arasında önce namazın hesabını verecek. Bu hesap güzel olursa kurtuluşa erdi demektir. Bu hesap bozuk olursa, hüsrâna düştü demektir. Eğer farzında eksiklik çıkarsa Rab Teâla Hazretleri: "Bakın, kulumun (defterinde yazılmış) nafilesi var mı?" buyurur. Böylece, farzın eksikleri nâfile (namazları) ile tamamlanır. Sonra, bu tarzda olmak üzere diğer amelleri hesaptan geçirilir." [Tirmizî, Salât 305, (413); Nesâî, Salât 9, (1232).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kişinin Allah'a karşı borçları arasında en mühiminin namaz olduğunu ifade etmektedir. Bu hadis, insanlar arasında Kıyamet günü hesabı görülecek ilk şeyin *kan* olacağı hususunda hadise ters düşmez. Çünkü bu ikinci hadis, insanlar arasındaki hukuktan; öbürü ise Allah'a karşı olan hukuktan bahsetmektedir. Alimler bu iki hukuktan hangisi öncelik kazanır? sorusu üzerinde de durmuş ve önceliğin Allah'a karşı olan hukuk olduğunu belirtmiştir. Deliller bunu göstermektedir.

2- Hadis, hesap sırasında farzlarda çıkacak eksikliklerin, kulun sünnet ve nafile nev'inden kılmış bulunduğu namazlarla tamamlanacağını, onların da hesaba gireceğini belirtiyor, yeter ki kişinin amel defterinde bu nevden ibadetler yapılmış olsun.

3- *Farzdaki eksiklik* nedir? sorusu farklı ihtimaller getirmiştir:

★ Bir ihtimale göre, bununla farz namazların miktarca noksanlığı değil,

farz namazlarda yerine getirilmesi gereken huşû, zikirler, dualar gibi farz sevabını artıran bazı sünnetler ve meşru heyetlerin noksanlığı kastedilmiş olabilir. Bu duruma göre, kişi bu sünnetleri farzda ihmal etmiş ve fakat tatavvu (nafile) namazlarda yerine getirmişse, buradan oraya aktarma suretiyle oradaki eksiklik tamamlanacak demektir.

★ Keza: *"Bu ifade ile, farz namazların farzları ve şartlarında ortaya çıkacak eksikliklerin kastedilmiş olması da muhtemeldir"* denmiştir.

★ Keza, *"Bizzat farz namazların terki ile hasıl olan eksikliğin sünnetlerle telafi edileceği de kastedilmiş olabilir"* denmiştir.

Öyleyse, hadiste, diğer farzlarda bu muhtevada yapılacak eksiklikler, nafilelerle ikmal edilecektir. Cenab-ı Hak vaadedince o yerine mutlaka gelir. *Resûl-i Ekrem*'i de, O'nun namına haber verir. Kizb'ten, mübalağa ve mücazefeden uzak konuşur.

5067 ٥ــ وَعَنْ يَحْيَى بِنْ سَعِيد قَالَ: [بَلَغَنِي أَنَّ أَوَّلَ مَا يُنْظَرُ فِيهِ مِنْ عَمَلِ الْعَبْدِ الصَّلاَةُ. فَإِنْ قُبِلَتْ مِنْهُ نُظِرَ فِيمَا بَقِى مِنْ عَمَلِهِ وَإِنْ لَمْ تُقْبَلْ لَمْ يُنْظَرْ فِي شَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ]. أخرجه مالك

5. (5067)- *Yahya İbnu Sa'îd rahimehullah* anlatıyor: *"Bana ulaştığınagöre, (Kıyamet günü), kulun ilk bakılacak ameli namazdır. Eğer namazı kabul edilirse, geri kalan amellerine bakılır. Eğer namazı kabul edilmezse diğer amellerinin hiçbirine bakılmaz."* [Muvatta, Kasru's-Salât 89, (1, 173).]

AÇIKLAMA için önceki hadisin açıklamasına bakılsın.

5068 ٦ــ وَعَنْ ابن مَسْعُود رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَوَّلُ مَا يُقْضِى بَيْنَ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيامَةِ فِي الدِّمَاءِ]. اخرجه الخمسة إلا أبا داود

6. (5068)- *İbnu Mes'ûd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kıyamet günü, insanlar arasında hükmedilecek ilk şey kandır."** [Buhârî, Diyât 1, Rikâk 48; Müslim, Kasâme 28, (1678); Tirmizî, Diyât 8, (1396); Nesâî, Tahrim 2, (7, 83).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, insanlarla ilgili hukukta ilk hesaba çekilecek meselenin *"kan"*la

ilgili meseleler olduğunu ifade etmektedir. Bir önceki hadiste ise, ilk hesabın namazla ilgili olduğu belirtilmiştir. Zâhirde bir zıtlık görülür ise de, aslında yoktur. Çünkü biri Allah hakkına ait meselelerde ilkle; diğeri ise kul hakkına ait meselelerde ilkle ilgilidir. Nitekim, Nesâî'de gelen bir rivayet ikisini birlikte zikretmektedir: أَوَّلُ مَا يُحَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ الصَّلاَةُ وَأَوَّلُ مَا يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ فِى الدِّمَاءِ

"Kulun ilk hesaba çekileceği şey namazdır. İnsanlar arasında (cereyan edenlerden) ilk hesabı yapılacak şey de, kandır."

İbnu Hacer: "En mühim olanla başlamak, prensip olması sebebiyle, bu hadis, kan meselesinin ehemmiyetini nazarlarımıza arzediyor" der. Bazı alimler: *"Kaza (hüküm) insanlara hastır, hayvanlarla ilgili olarak kaza yoktur"* demiş ise de, *İbnu Hacer, "Bunun hatalı olduğunu, hadisin insanlar arasındaki kazanın önceliğinden bahsettiğini; bu ifadede, mesela insanlar arasındaki hükümden sonra hayvanlar arasında da hüküm olacağının nefyedilmediğini"* belirtir.

Yeri gelmişken *kan*.n ehemmiyetini ifade eden bir başka hadis daha kaydetmek isteriz: لَزَوَالُ الدُّنْيَا اَهْوَنُ عِنْدَ اللّهِ مِنْ قَتْلِ رَجُلٍ مُسْلِمٍ **"Dünyanın zevali, Allah indinde mü'min bir kulun (haksız yere) öldürülmesinden daha hafif kalır"** veya قَتْلُ الْمُؤْمِنِ اَعْظَمُ عِنْدَ اللّهِ مِنْ زَوَالِ الدُّنْيَا **"Mü'minin katli Allah indinde dünyanın zevâlinden daha büyük (bir cürüm)dür."** Dünyanın zevâlinde, pek çok mü'minin helaki de bulunması sebebiyle hadisin ifadesinde müşkillik bulunduğu ifade edilmiş ise de, daha önce de açıklandığı üzere, burada *"Allah nazarında"* tâbiri meseleyi halleder: Hadislerde Allah nazarında sinek kadar değeri olmadığı belirtilen dünya, ehl-i heva'nın dünyasıdır, dünyanın isyanlarla, cinayetler ve haksızlıklarla dolu olan yönüdür, nefs-i emmâreleri tatmin eden yönüdür. Bu yönüyle dünyanın Allah nazarında sinek kanadı kadar değeri yoktur. Öyleyse hadiste, Cenab-ı Hakk'ın esmâsının tecelligâhı veya âbid kullarının ibâdet edip, âhiret için ekim yaptıkları dünya maksûd değildir.

5069 ٧ ـ وَعَنْ أَبِى برزة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَيَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنْ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ مَا عَمِلَ بِهِ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَا أَنْفَقَهُ، وَعَنْ جِسْمِهِ فِيمَا أَبْلاَهُ]. أخرجه الترمذى.

7. **(5069)**- *Ebu Berse radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kıyamet günü, dört şeyden sual edilmedikçe, ku-**

lun ayakları [Rabbinin huzurundan] ayrılamaz:

★ Ömrünü nerede harcadığından,

★ Ne amelde bulunduğundan,

★ Malını nerede kazandığından ve nereye harcadığından,

★ Vücudunu nerede çürüttüğünden." [Tirmizî, Kıyamet 1, (2419).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, başka tariklerden de gelmiştir. Yine Tirmizî'de gelen bir başka veçhine göre **"Kişiye beş şey sorulacaktır: "Ömrünü nerede tüketti, gençliğini nerede çürüttü, malını nerede kazandı, nereye harcadı, bildiği ile ne derece amel etti?"** Bu rivayette, gençliğin ayrıca mevzubahis edilmesi, insan hayatı içerisinde onun ayrı bir ehemmiyet taşıdığını ifade eder. Ehemmiyetlidir, çünkü ibadet vs.yi yapmada güç-kuvvet bulunan bir devredir. Bu devrede yapılan ibadetler daha kıymetlidir.

2- Yine *Tirmizî*'nin bir hadisi, kişinin Allah huzurunda tek başına hesap vereceğini daha açık olarak ifade eder. مَا مِنْكُمْ مِنْ رَجُلٍ إِلاَّ سَيُكَلِّمُهُ رَبُّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ تَرْجُمَانٌ ثُمَّ يَنْظُرُ اَيْمَنَ مِنْهُ فَلاَ يَرَى شَيْئاً إِلاَّ شَيْئاً قَدَّمَهُ ثُمَّ يَنْظُرُ اَشْأَمَ مِنْهُ فَلاَيَرَى شَيْئاً إِلاَّ شَيْئاً قَدَّمَهُ ثُمَّ يَنْظُرُ تِلْقَاءَ وَجْهِهِ فَتَسْتَقْبِلُهُ النَّارُ...

"Sizden herbirinize mutlaka, arada herhangi bir tercüman bulunmadan Rabbisi, Kıyamet günü konuşacaktır. Kişi sağına bakacak, hayatta göndermiş olduğu (sâlih) amelden başka bir şey göremeyecek. Sonra soluna bakacak, yine dünyada iken gönderdiği (kötü) amelden başka bir şey görmeyecek. Sonra karşısına bakacak, ateşin kendisini beklediğini görecek." *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* bu noktada şu tavsiyede bulunur:

مَنْ اِسْتَطَاعَ مِنْكُمْ اَنْ يَقِىَ وَجْهَهُ النَّارَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ فَلْيَفْعَلْ

"Sizden her kim kendisini ateşe karşı, bir yarım hurmayla da olsun, koruyabilirse onu yapsın."

5070 ٨ــ وَعَنْ أَبِى سَعِيد وَأَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالاَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يُؤْتَى بِالْعَبْدِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى لَهُ: أَلَمْ أَجْعَلْ لَكَ سَمْعاً وَبَصَراً وَمَالاً وَوَلَداً، وَسَخَّرْتُ لَكَ الأَنْعَامَ وَالْحَرْثَ، وَتَرَكْتُكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ؟ أَكُنْتَ تَظُنُّ أَنَّكَ كُنْتَ مُلاَقِىَّ يَوْمَكَ هٰذَا؟

فَيَقُولُ لاَ، فَيَقُولُ لَهُ: اَلْيَوْمَ أُنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِى]. أخرجه الترمذى.
وقال معنى قوله «أُنْسَاكَ كَمَا نَسِيتَنِى» أتركك فى العذاب.
«التَّرَؤُّسُ» التقدم على القوم بأن يصير رئيسهم، وتربع: أى تأخذ المرباع وهو ربع المغانم يأخذه رئيس الجيش لنفسه، وروى ترتع بتاءين من التنعم والرتع.

8. **(5070)**- *Ebu Sa'îd* ve *Ebu Hureyre radıyallahu anhümâ* anlatıyorlar: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Kıyamet günü kul (hesap vermek üzere huzur-u ilâhiye) getirilir. Allah Teâla Hazretleri:**

"Ben sana kulak, göz, mal ve evlat vermedim mi? Sana hayvanları ve ekimi musahhar kılmadım mı? Seni bunlara baş olmak, onlardan istifade etmek üzere serbest bırakmadım mı? Acaba, benimle bugünkü şu karşılaşmanı hiç düşündün mü?" diye soracak. Kul da: "Hayır" diyecek. Allah Teâla Hazretleri: "Öyleyse bugün ben de seni unutacağım, tıpkı senin (dünyada) beni unuttuğun gibi!" buyuracak." [Tirmizî, Kıyamet 7, (2430).]

AÇIKLAMA:

Hadis, sayılan nimetlere mazhar olan bir kimsenin, nimetlere şükürle mukabele etmemesi halinde, Kıyamet günü, Cenab-ı Hakk'ın da onu nisyana (unutulmaya) mahkûm edeceğini bildirmektedir. Allah'ın kulu unutması, onu azaba terketmesi, rahmetini tecelli ettirerek, azabtan kurtarmaması demektir.

5071 ٩ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالُوا يَارَسُولَ اللّٰهِ: هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ: هَلْ تُضَارُّونَ فِى رُؤْيَةِ الشَّمْسِ فِى الظَّهِيرَةِ لَيْسَتْ فِى سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لاَ قَالَ: هَلْ تُضَارُّونَ فِى رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْسَ فِى سَحَابَةٍ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَتُضَارُّونَ فِى رُؤْيَةِ رَبِّكُمْ إلاَّ كَمَا تُضَارُّونَ فِى رُؤْيَةِ أَحَدِهِمَا فَيَلْقَى الْعَبْدُ رَبَّهُ. فَيَقُولُ: أَىْ قُلْ أَلَمْ أُكْرِمْكَ وَأُسَوِّدْكَ وَأُزَوِّجْكَ وأُسَخِّرْ لَكَ الْخَيْلَ وَالإِبِلَ وَأَتْرُكْكَ تَرْأَسُ وَتَرْبَعُ فَيَقُولُ: بَلَى يَارَبِّ فَيَقُولُ: أَظَنَنْتَ أَنَّكَ

مُلاَقِيَّ؟ فَيَقُولُ: لاَ. فَيَقُولُ إِنِّى أَنْسَاكَ كَمَا نَسِيْتَنِى. ثُمَّ يَلْقَى الثَّانِى فَيَقُولُ لَهُ: مِثْلَ ذٰلِكَ. ثُمَّ يُقُولُ لِلثَّالِثِ مِثْلَ مَا قَالَ لِلأَوَّلِ. فَيَقُولُ: بَلَى يَارِبِّ. فَيَقُولُ: أَظَنَنْتَ أَنَّكَ مُلاَقِيَّ. فَيَقُولُ: أى رَبِّ آمَنْتُ بِكَ وَبِكِتَابِكَ وَرُسُلِكَ، وَصَلَّيْتُ وَصُمْتُ وَتَصَدَّقْتُ، وَيُثْنِى بِخَيْرٍ مَا اسْتَطَاعَ. فَيَقُولُ: أَهٰهُنَا مَنْ يَشْهَدُ لَكَ؟ فَيَقُولُ: لاَ. فَيَقُولُ: اْلآنَ يُبْعَثُ عَلَيْكَ شَاهِدٌ فَيَتَفَكَّرُ فِى نَفْسِهِ مَنْ ذَا الَّذِى يَشْهَدُ عَلَيَّ؟ فَيُخْتَمُ عَلَى فِيهِ. فَيُقَالُ لِفَخِذِهِ انْطِقِى، فَتَنْطَقُ فَخِذُهُ وَلَحْمُهُ وَعِظَامُهُ بِعَمَلِهِ، وَذٰلِكَ لِيُعْذَرَ مِنْ نَفْسِهِ، وَذٰلِكَ الْمُنَافِقُ الَّذِى سَخِطَ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ]. أخرجه مسلم

«الظّهيرةُ» شدة الحر وقت الظهر.

وقوله «لاَتَضَارُّونَ» بتخفيف الراء مع ضم أوله من الضير، وبتشديدها مع الفتح من المضارة، ومعناهما سواء: أى لايضايق بعضكم بعضاً فى رؤيته ولا ينازعه ولا يخالفه بل تكونون متفقين فى رؤيته.

«فُلُ» ترخيم فلان

و «سَوّدتُ» الرجل: إذا جعلته سيداً فى قومه.

9. **(5071)-** *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"(Ashab, Resûlullah'a): "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Bulutsuz bir günde, öğle vaktinde güneşi görme hususunda bir itişip kakışmanız olur mu?"** *diye sordu. Ashab: "Hayır!" deyince:*

"Bulutsuz [dolunaylı] gecede ayı görmekte itişip kakışmanız olur mu?" *diye tekrar sordu. Ashab yine: "Hayır!" deyince:*

"Nefsim yed-i kudretinde olan Zât'ı Zülcelal'e yemin olsun, Rabbinizi

görme hususunda da hiçbir itişip kakışmanız olmayacak. Tıpkı güneş ve ayı görmede itişip kakışmanız olmadığı gibi. Böylece kul, Rabbiyle karşı karşıya gelecek. Rabb Teâlâ:

"Ey filân! Ben sana ikram etmedim mi? Seni efendi yapmadım mı? Sana zevce vermedim mi? Atı, deveyi sana musahhar (hizmetçi) kılmadım mı? Reislik yapmana, ganimet malından dörtte bir almana müsaade etmedim mi?" diye soracak. Kul:

"Evet ey Rabbim!" diyecek. Rab Teâlâ:

"Benimle karşılaşacağını hiç düşünmedin mi?" diyecek. Kul bu soruya: "Hayır!" karşılığını verecek. Rab Teâlâ da:

"Öyleyse şimdi de ben seni unutuyorum. Tıpkı (dünyada) sen beni unuttuğun gibi!" diyecek. Sonra ikinci kul Allah'ın karşısına çıkar. Rab Teâlâ ona da aynı şeyleri söyler. Sonra üçüncüye de birinciye söylediklerinin aynısını söyler. Kul: "Evet! Ey Rabbim!" der. Rab Teâla da:

"Benimle karşılaşacağını hiç aklından geçirdin mi?" diye sorar. Kul:

"Ey Rabbim, sana, kitaplarına ve peygamberlerine inandım. Namaz kıldım, oruç tuttum, sadaka verdim!" der ve elinden geldiğince (Hak Teâlâ hakkında) hayır senâda bulunur. Rab Teâla:

"Bu hususta lehine şehâdet edecek biri var mı?" diye soracak. Kul:

"Hayır, yok!" diyecek. Rabb Teâla:

"Şimdi senin aleyhine bir şahit gönderilecek!" der. Kul kendi kendine: "Benim aleyhime şahidlik yapacak da kim?" diye içinden düşünür. Kulun ağzı mühürlenir. Uyluğuna: "Haydi konuş!" denir. Uyluğu, eti, kemiği konuşup, onun amelini haber verirler. Bu, onun kendisi için bir özür aramaması içindir. Bu kimse, Allah'ın gadabına uğrayan münâfıktır." [Müslim, Zühd 16, (2968).]

5072 ١٠ ــ وَعَنْ اِبْنِ الْمُسَيَّبْ وَعَطَاء بن زَيد الليثِى عَنْ أَبِى هُرَيْرَة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ]أَنَّ النَّاسَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّهِ هَلْ نَرى رَبَّنَا يوْمَ الْقِيَامَةِ؟ فَقَالَ: هَلْ تُمَارُونَ فِى رُؤْيَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْسَ دُونَهُ سَحَابٌ؟ قَالُوا: لاَ يَا رَسُولَ اللّهِ. قالَ: هَلْ تُمَارُونَ فِى رُؤْيَةِ الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ؟ قَالُوا: لاَ. قَالَ: فَإِنَّكُمْ تَرَوْنَهُ كَذٰلِكَ، يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ

الْقِيَامَةِ، فَيَقُولُ: مَنْ كَانَ يَعْبُدُ شَيْئاً فَلْيَتَّبِعْهُ. فَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الشَّمْسَ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الْقَمَرَ وَمِنْهُمْ مَنْ يَتَّبِعُ الطَّوَاغِيتَ. وَتَبْقَى هٰذِهِ الْأُمَّةُ فِيهَا مُنَافِقُوهَا، فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ تَعَالَى. فَيَقُولُ أَنَا رَبُّكُمْ. فَيَقُولُونَ هٰذَا مَكَانُنَا، حَتَّى يَأْتِيَنَا رَبُّنَا، فَإِذَا جَاءَ رَبُّنَا عَرَفْنَاهُ. فَيَأْتِيهِمُ اللّٰهُ، فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ: أَنْتَ رَبُّنَا، فَيَدْعُوهُمْ، وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ ظَهْرَانَيْ جَهَنَّمَ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَجُوزُ مِنَ الرُّسُلِ بِأُمَّتِهِ، وَلاَ يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ أَحَدٌ إِلاَّ الرُّسُلُ، وَكَلاَمُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ: اَللّٰهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ، وَفِي جَهَنَّمَ كَلاَلِيبُ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ. هَلْ رَأَيْتُمْ شَوْكَ السَّعْدَانِ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَإِنَّهَا مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ، غَيْرَ أَنَّهُ لاَ يَعْلَمُ قَدْرَ عِظَمِهَا إِلاَّ اللّٰهُ تَعَالَى، تَخْطَفُ النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ يُوبَقُ بِعَمَلِهِ. وَمِنْهُمْ مَنْ يُخَرْدَلُ ثُمَّ يَنْجُو، حَتَّى إِذَا اَرَادَ اللّٰهُ رَحْمَةَ مَنْ أَرَادَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ أَمَرَ الْمَلاَئِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللّٰهَ. فَيَعْرِفُونَهُمْ بِآثَارِ السُّجُودِ، وَحَرَّمَ اللّٰهُ تَعَالَى عَلَى النَّارِ أَنْ تَأْكُلَ مَوْضِعَ السُّجُودِ، فَيَخْرُجُونَ، وَقَدِ امْتُحِشُوا، فَيُصَبُّ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ، فَيَنْبُتُونَ تَحْتَهُ كَمَا تَنْبُتُ الْحِبَّةُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ. ثُمَّ يَفْرُغُ اللّٰهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ وَيَبْقَى رَجُلٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَهُوَ آخِرُ أَهْلِ النَّارِ دُخُولاً اَلْجَنَّةَ؛ مُقْبِلاً بِوَجْهِهِ قِبَلَ النَّارِ، فَيَقُولُ: يَارَبِّ اصْرِفْ وَجْهِي عَنِ النَّارِ فَقَدْ قَشَبَنِي رِيحُهَا وَأَحْرَقَنِي ذَكَاهَا، فَيَدْعُو اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ بِمَا شَاءَ أَنْ يَدْعُوَهُ بِهِ ثُمَّ يَقُولُ اللّٰهُ: هَلْ عَسَيْتَ إِنْ أُعْطِيتَ ذٰلِكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَ ذٰلِكَ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَعِزَّتِكَ وَجَلاَلِكَ، لاَأَسْأَلُكَ غَيْرَهُ، فَيُعْطِي اللّٰهَ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ أَنْ لاَ يَسْأَلَهُ غَيْرَهُ، فَيَصْرِفُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ. فَإِذَا

أَقْبَلَ بِوَجْهِهِ عَلَى الْجَنَّةِ، وَرَأَى بَهْجَتَهَا سَكَتَ مَاشَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى أَنْ يَسْكُتَ. ثُمَّ قَالَ: يَارَبِّ قَدِّمْنِى عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ. فَيَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى لَهُ: أَلَسْتَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ أَنْ لاَ تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِى كُنْتَ تَسْأَلُ؟ وَيْحَكَ يَا ابْنُ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ، فَيَقُولُ: يَارَبِّ، لاَ أَكُونُ أَشْقَى خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: هَلْ عَسَيْتَ إِنْ أُعْطِيتَ ذٰلِكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَهُ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَعِزَّتِكَ وَجَلاَلِكَ لاَ أَسْأَلُ غَيْرَهُ. وَرَبُّهُ يُعْذِرُهُ، لِأَنَّهُ يَرَى مَالاَ صَبْرَ لَهُ عَنْهُ. فَيُعْطِى رَبَّهُ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ فَيُقَدِّمُهُ إِلٰى بَابِ الْجَنَّةِ. فَإِذَا بَلَغَ بَابَهَا وَرَأَى زَهْرَتَهَا وَمَا فِيهَا مِنَ النَّضْرَةِ وَالسُّرُورِ سَكَتَ مَاشَاءَ اللّٰهُ أَنْ يَسْكُتَ. ثُمَّ يَقُولُ: يَارَبِّ أَدْخِلْنِى الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: وَيْحَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ أَلَيْسَ قَدْ أَعْطَيْتَ الْعُهُودَ وَالْمَوَاثِيقَ أَنْ لاَتَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِى قَدْ أُعْطِيتَ؟ فَيَقُولُ: يَارَبِّ لاَ تَجْعَلْنِى أَشْقَى خَلْقِكَ، فَيَضْحَكَ اللّٰهُ مِنْهُ. ثُمَّ يَأْذَنُ لَهُ فِى دُخُولِ الْجَنَّةِ وَيَقُولُ لَهُ: تَمَنَّ: فَيَتَمَنَّى، حَتَّى إِذَا انْقَطَعَتْ أُمْنِيَّتُهُ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: تَمَنَّ كَذَا وَ كَذَا، يُذَكِّرُهُ رَبُّهُ، حَتَّى إِذَا انْتَهَتْ بِهِ الْأَمَانِىُّ. قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى: لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ. قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: لَكَ ذٰلِكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ مَعَهُ]. أخرجه الشيخان والترمذى

«السّعدانُ» نبت ذو شوك معقف من مراعى الإبل الجيدة.

و «المُخردَلُ» المرمّى المصروع؛ وقيل: المقطع، والمعنى أنه تقطعه كلاليب الصراط حتى يَقَعُ فِى النَّارِ.

و «الْإِمتِحَاشُ» الاحتراق.

و «الحِبةُ» بكسر الحاء البزورات، وبفتحها كالحنطة والشعير

و «حَميلُ السَّيْلِ» هو الزبد وما يلقيه على شاطئه.

و «قَشبنى ريحها» أى آذانى.

و «القَشْبُ» الشم فكأنه قال: قد شمنى ريحها.

و «ذَكاهَا» مفتوح الأول مقصور: اشتغالها ولهبها.

و «زَهَرَتُها» حسنها ونضارتها وبهجتها.

10. **(5072)**- *İbnu'l-Müseyyib, Atâ İbnu Zeyd el-Leysî, Ebu Hüreyre radıyallahu anh*'tan naklen anlatıyorlar: *"İnsanlar Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordular. O da:* **"Siz bulutsuz dolunay gecesinde ayı görmekten şüpheye düşer misiniz?"** *diye cevap verdi. Onlar:*

"Hayır! Ey Allah'ın Resûlü!" diye cevap verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bulutsuz bir günde güneşi görmekten şüphe eder misiniz?" *diye tekrar sordu. Ashab yine: "Hayır!" cevabını verdiler. Bunun üzerine:*

"Şunu bilin ki, siz Rabbinizi de böyle göreceksiniz. Kıyamet günü, insanlar haşrolunurlar. (Rab Teâla):

"Kim (Benden başka) bir şeye tapıyor idiyse ona tâbi olsun!" buyurur. Onlardan bir kısmı güneşe, bir kısmı aya, bir kısmı da putlara tâbi olurlar. Orada, münafıklarıyla birlikte bu ümmet kalır. Allah onlara [tanımadıkları bir surette] yaklaşır.

"Ben sizin Rabbinizim!" buyurur. Oradakiler:

"[Senden Allah'a sığınırız]. Biz, Rabbimiz bize gelinceye kadar bu yerdeyiz! Rabbimiz gelince biz onu tanırız!" derler. Derken Rableri [onların tanıyacağı surette] gelir. "Ben Rabbinizim!" der. Onlar da:

"Sen Rabbimizsin!" derler. Rabb Teâla onları (cennete) davet eder. Cehennemin üzerine Sırat kurulur. Peygamberler arasında, ümmetiyle Sırat'tan ilk geçen ben olurum. O gün peygamberler dışında kimse konuşmaz. Peygamberlerin o günkü kelamı da:

"Allahümme sellim, Allahümme sellim (Ey Rabbimiz selamet ver, ey Rabbimiz selamet ver!)" olacak. Cehennemde, deve dikeninin[20] dikenleri

20) *Sa'dân:* Develerin otladığı kırlarda biten dikenli bir bitkidir. Bitkinin her tarafından dikenler çıkar (Ahterî). Halkımız bu bitkiye deve dikeni der.

gibi kancalar var. Deve dikeninin dikenlerini gördünüz mü?" *diye sordu. Ashab: "Evet!" deyince Aleyhissalâtu vesselâm devam etti:*

"İşte o kancalar, tıpkı deve dikeninin dikenleri gibidir. Ancak, onların büyüklüğü ne kadardır, Allah'tan başka kimse bilmez. İnsanları (kötü) amelleri sebebiyle kapar. İnsanların bir kısmı (kötü) ameli sebebiyle helak olur. Bir kısmı da ateşin içine y kılır, sonra kurtulur. Allah, ateş ehlinden kurtarmak istediklerine rahmet etmeyi irade edince, ateş ehlinden Allah'a ibadet etmiş olanları, ateşten çıkarmaları için meleklere emreder. Melekler bu kimseleri, secde izleriyle tanırlar. Çünkü Allah Teâla Hazretleri secde mahallinin yakılmasını ateşe haram etmiştir.

Onlar böylece ateşten çıkarlar. Hepsi de ateşten kavrulmuş vaziyettedir. Üzerlerine hayat suyu dökülür. Selin getirdiği milli topraktan habbelerin (filiz açıp) bitmesi gibi, suyun değdiği yerler yeniden bitecek.

Rabb Teâla, sonra, kullar arasındaki hükmünü tamamlayacak. Derken cennetle cehennem arasında bir kul kalacak. Bu, cennete girmede cehennemliklerin sonuncusudur. Yüzü cehenneme doğru ilerlerken:

"Ey Rabbim! Yüzümü ateş tarafından çevir! Kokusu beni perişan etti, alevi de beni kavurdu" diye yalvaracak. Allah Teâlâ'ya, kendisine dua etmesini dilediği kadar duada bulunacak. Sonra Allah Teâla Hazretleri:

"Ben bu istediğini versem, bundan başkasını da ister misin?" diye soracak. Adam: "İzzet ve celâline yemin olsun! Hayır! Bundan başkasını istemem!" diyecek ve istemeyeceği hususunda Allah'a ahd u misâkta bulunacak. (Allah), bunun üzerine yüzünü ateşten çevirecek. Adam yüzüyle cennete yönelince ve onun güzelliğini görünce, Allah'ın dilediği bir müddet susacak. Sonra (dayanamayıp): "Ey Rabbim! Beni cennetin kapısına yaklaştır!" diyecek. Allah Teâla Hazretleri:

"Sen bana istemiş olduğundan başka bir talepte bulunmayacağına dair ahd u misakta bulunmadın mı? Ey âdemoğlu yazık sana! Sen ne dönekmişsin!" diyecek. Adam:

"Ey Rabbim! Mahlukatın en bedbahtı ben olmayayım!" diyecek. Rab Teâla: "Sana bu istediğin verilse, acaba başka bir şey istemeyecek misin?" der. Adam: "Hayır! İzzetine ve celaline yemin olsun hayır! Başka bir şey istemeyeceğim!" diyecek. Rabbi de onu mazur addedecek. Çünkü o, sabredilemeyecek bir şeyler görmüştür. Adam, Rabbine, istediği ahd u misakta bulunur. (Rabbi de) onu cennetin kapısına yaklaştırır. Kapıya yaklaşıp

onun güzelliğini ve içindeki tarâvet ve sürûru görünce, Allah'ın di ,diği kadar sesini keser. (Fakat daha fazla dayanamayıp atılır):

"Ey Rabbim! Beni cennete koy!" der. Rab Teâlâ:

"Ey âdemoğlu yazık sana! Sen ne dönekmişsin! Sana verilenlerin dışında bir şey istemeyeceğine dair bana ahd u misâk vermedin mi?" diyecek. Adam: "Ey Rabbim! Beni mahlukatın en bedbahtı yapma!" diyecek. Allah onun bu haline gülecek. Sonra ona cennete girmesi için izin verecek ve:

"Dile (ne dilersen)!' diyecek. Adam dileyecek. Öyle ki, hiçbir arzusu kalmayacak. Allah yine de: "Şunları şunları da iste!" deyip, istemesi gereken şeyleri zikredecek. Böylece istenecek şeyler bitince Allah Teâla Hazretleri:

"Bütün bunlar, bir misliyle sana verilmiştir!" buyuracak."

Ebu Sa'îd der ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Bütün bunlar, on misliyle birlikte sana verilmiştir!"** *dediğini işittim."* [Buhârî, Rikâk 52, Ezân 129, Tevhîd 24; Müslim, İmân 299, (182); Tirmizî, Cennet 20, (2560).]

AÇIKLAMA:

Hesap gününün çeşitli ahvalini gözlerimizin önüne seren bu hadisten İslâm âlimleri birçok fevâid çıkarmışlardır. Mühimlerini kaydediyoruz:

★ Kişinin, hakikatı anlaşılmayan şeylere muhatap olması câizdir.

★ Bu çeşit meselelerin, kişinin anlayacağı bir üslubla ifade edilmesi de câizdi·

★ Ahiret umuru, dünyadakilere sadece ismen benzer, hakikatleri ayrıdır.

★ Kula teklif, cennet veya cehennemde kesin olarak yerini almadıkça devam etmektedir. Ancak Mevkıf'ta emre uymak irâdî değil, ızdırârî'dir.

★ İmanın fazileti ifade edilmiştir. Çünkü, münafık, zâhirî olarak bile imanı takınmış olduğu halde onun hürmeti, imanın verdiği nur sönünceye kadar devam etmiştir.

★ Sırat köprüsü, incelik ve keskinliğine rağmen *Hz. Âdem*'den Kıyamet'e kadar gelen bütün yaratılanları istiab edecek genişliktedir.

★ Ateş büyüklüğüne ve şiddetine rağmen yakması emredilen hududu taşmamaktadır.

★ İnsanoğlu cürmünün küçüklüğüne rağmen muhalefetten geri kalmıyor.

★ Duanın fazileti ifade edilmekte, kişi zahirde liyakatli gözükmese bile, duasının kabul edileceğine kuvvetli bir ümit verilmektedir. Çünkü Allah'ın rahmeti pek geniştir.

★ *"Şefaat sadece günahkâr olanlar için vardır"* diye hükmederek, başkalarının şefaat talep etmeyeceğini iddia edenlerin hilafına, şefaat talep etmenin câiz olduğu gözükmektedir. Nitekim bazı açıklamalarda sabit olduğu üzere:

★★ Sorgusuz sualsiz cennete girebilmek için de şefaat talebine gerek vardır.

★★ Kusurlu olduğunu itiraf eden akıl sahibi herkes, kusurlarının affını talep etmeye muhtaçtır. Acaba kemal iddia eden mü'min çıkar mı? Çıksa, bu, noksan sahibi olmanın delili olmaz mı?

★★ Keza hiçbir kimse amelinin makbul olduğundan emin olamaz. Öyleyse sahib-i amel de amelinin kabul edilmesi için şefaate muhtaçtır. Öyleyse *"Günahkâr olmayanlara şefaat talep etmesi gerekmez"* diyen kimse için Allah'tan mağfiret ve rahmet de istememesi gerekir. Bu ise *Resûlullah* ve seleften gelen duaların mahiyetine ters düşen bir durumdur. Zira herkes Allah'tan rahmet ve mağfiret talep etmiştir.

★ Ahirette Allah'ı görmek kesindir. Ancak bunun mahiyetini Allah bilir, insanlar idrak edemez. Allah'ı görmek mü'minlere hastır. Münafıklar ve Ehl-i Kitap bundan mahrumdur.

★ Bu ümmetten bir cemaat, ateşte azap çektikten sonra, şefaat ve rahmete mazhar olarak oradan çıkacaklardır. Bu hususta başka deliller de mevcuttur.

★ Muvahhid olanların ta'zîbi, mertebelerine göre farklı olacaktır. Bir kısmı ayaklarına kadar, bir kısmı bacaklarına kadar azaba maruz kalacaktır.

★ Secde mahallerini ateş yakmayacaktır. Bunlar ölecekler, azapları da, yakılmaları ve cennete girmekten mahrum kalmaları suretiyle olacaktır. Kâfirler ise azabı tatmak için, ölmeyecekler; istirahat verecek bir hayat da yaşamayacaklar. Bir *Ebu Hureyre rivayet*inde bu hususta şu tasrih mevcuttur: **"Mü'minler ateşe girince ölürler. Allah onları ateşten çıkarmak istedi mi, o saatte azap elemini değdirir."**

★ Hadiste, insan fıtratında mevcut olan tamahkârlık kuvvesi ve matlubunu tahsilde başvurduğu hilesi de gözükmektedir: *"Önce ateşten uzaklaştırılmayı, böylece cennet ehliyle az bir irtibat kurmayı talep eder, sonra onlara yaklaşmayı."* Hatta bir rivayette *ağaç ağaç yaklaşma, sonra girme* talep ettiği belirtilmiş-

tir. Şu halde bu durum, insanı hayvanlardan üstün kılan fikir, akıl gibi vasıfların "yeniden dirilme"den sonra tekrar insana geri geleceğini ifade eder.

5073 ١١ ـ وَعَن أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، يُعْرَضُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلاَثَ عَرَضَاتٍ، فَأَمَّا عَرْضَتَانِ، فَجِدَالٌ وَمَعَاذِيرُ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ تَطِيرُ الصُّحُفُ فِى الْأَيْدِى، فَآخِذٌ بِيَمِينِهِ وَآخِذٌ بِشِمَالِهِ]. أخرجه الترمذى

11. **(5073)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü insanlar üç kere Allah'a arzedilirler: İlk iki arzedilmede cidâl ve özür beyanı vardır. Ama üçüncü arzedilme esnasında ellerde sahifeler uçuşur, kimisi sağ eliyle, kimisi de sol eliyle alır." [Tirmizî, Kıyamet 5, (2427).]

AÇIKLAMA:

1- *Kârî*'nin açıklamasına göre, insanlar birinci arz sırasında kendilerini müdafaa edecekler: *"Bize peygamberler gelmedi"* diye Allah'a karşı vaziyet alacaklar.

İkinci arzda ise, gerçekleri itiraf edecekler. Ancak: *"Bu günahları sehven, hatâen ve cehaletle yaptım, kastım yoktu..."* gibi özürler ileri sürecekler.

Üçüncü arzda ise, herkesin amel defteri ortaya çıkarılacak, saklamaya, te'vile imkân kalmayacak. Defterini sağ elinde tutanlar saadet ehlidir, sol elinde tutanlar ise şekâvet ehlidir.

2- *Tirmizî*, hadisin bir veçhiyle zayıf olduğunu belirtir. Ancak rivayet daha makbul vecihlerden de gelmiştir.

5074 ١٢ ـ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. [وَسَأَلَهُ رَجُلٌ مَاذَا سَمِعْتَ فِى النَّجْوَى؟ فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: يُدْنَى الْمُؤْمِنُ مِنْ رَبِّهِ حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَنَفَهُ فَيُقَرِّرُهُ بِذُنُوبِهِ. فَيَقُولُ: أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ أَتَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ فَيَقُولُ: أَعْرِفُ رَبِّ، مَرَّتَيْنِ. فَيَقُولُ: سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِى الدُّنْيَا، وَأَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ. ثُمَّ يُعْطَى صَحِيفَةَ

حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الْآخَرُونَ مِنَ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ فَيُنَادِى بِهِمْ عَلَى رُؤُسِ الْخَلَائِقِ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ. أَلَا لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ].

أخرجه الشيخان.

12. (5074)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir adam bana: "(Kıyamet günü Allah'ın kişiye hususi) hitabı hakkında ne işittin?" diye sordu. Şu cevabı verdim:*

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın: **"Mü'min Rabbine yaklaştırılır. Öyle ki, (Allah onun) üzerine himayesini indirir ve günahlarını itiraf ettirir. Ona sorar: "Şu şu günahlarını biliyor musun?" Mü'min kul, iki kere:**

"Evet ey Rabbim, biliyorum!" der. Rab Teâla da:

"Dünyada iken bunları örterek seni teşhir etmemiştim. Bugün de onları senden affediyorum!" buyurur. Sonra ona hasenât defteri verilir. Amma, kâfirlere ve münâfıklara gelince, bunlarla ilgili olarak, bütün mahlukâtın huzurunda:

"Bunlar Allah namına yalan söylemişler (böylece büyük bir zulümde bulunmuşlardır). Haberiniz olsun! Allah'ın lâneti zâlimleredir" diye nida olunur." [Buhârî, Mezâlim 2, Tefsir, Hûd 4, Edeb 60, Tevhid 36; Müslim, Tevbe 52, (2768).]

AÇIKLAMA:

1- Daha önce de temas edildiği gibi (5069-5070) her kul Allah'ın karşısına çıkarılıp, birer birer hesaptan geçirilecektir. Bu muhasebede Allah mü'min kuluna bir rahmet olarak hususî şekilde hitap edecek, kusurlarını, başkaları duymayacak şekilde sayıp dökecektir. İşte bu hitap *necva* kelimesiyle ifade edilmiştir. *Necva,* fısıldamak, başbaşa konuşmak, gizli konuşmak gibi mânalara gelir. *Kirmânî: "Bu hitab'a necvâ denmesi, kâfire olan hitabın alenî olması sebebiyledir"* der.

2- Hadiste, kişinin gizli yaptığı günahları başkasına açmamasına bir telmih mevcuttur. Çünkü, Cenab-ı Hak dünyada gizli kalan günahları Kıyamet günü affettiğini ifade etmektedir. Bu ifadenin mâna-yı muhalifinden, alenî yapılan veya aleniyet kazanan günahların affı hususunda garanti olmadığı mânası çıkar.

Şarihler bu sadedde gelen hadislere dayanarak, Kıyamet günü âsi mü'minlerin iki kısım teşkil edeceğini söylemişlerdir:

Birinci kısım: Günahı kendisi ile Rabbi arasında kalanlar. *İbnu Ömer hadisi,* bunların da iki kısma ayrıldığını ifade eder.

★ Günahı dünyada örtülenler. Allah Kıyamet günü bu günahları onlara karşı örtecektir.

★ Günahları âşikâr olanlar. Hadis bunların Kıyamet günü öncekilerin hilafına muamele göreceğini ifade eder.

İkinci kısım: Günahı kendisi ile kullar arasında olanlar. Bunlar da iki kısımdır:

★ Günahları, sevaplarına galebe çalanlar: Bunlar ateşe girerler, şefaatle tekrar çıkarlar.

★ Günah ve sevapları eşit olanlar: Bunlar da aralarında kısaslaşmadan cennete giremezler.

5075 ١٣ ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّهِ؟ إنَّ لِى مَمْلُوكِينَ يَكْذِبُونَنِى ويخُونُونَنِى وَيَعْصُونَنِى فَأَشْتِمُهُمْ وَأَضْرِبُهُمْ. فَكَيْفَ أَنَا مِنْهُمْ؟ فقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يُحْسَبُ مَا خَانُوكَ وَكَذّبُوكَ وَعَصَوْكَ وَعِقَابُكَ وَإيَّاهُمْ. فَإنْ كَانَ عِقَابُكَ إيَّاهُمْ بِقَدْرِ ذُنُوبِهِمْ كَانَ كَفَافاً، لاَ لَكَ وَلاَ عَلَيْكَ، وَإنْ كَانَ عِقَابُكَ إيَّاهُمْ دُونَ ذَنْبِهِمْ كَانَ فَضْلاً لَكَ، وَإنْ كَانَ عِقَابُكَ إيَّاهُمْ فَوْقَ ذُنُوبِهِمِ اقْتُصَّ لَهُمْ مِنْكَ الْفَضْلَ. فَتَنَحَّى الرَّجُلُ يَبْكِى. فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أَمَا تَقْرَأُ قَوْلَ اللّهِ عَزَّ وَجَلَّ؛ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلاَ تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَإنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِن خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ. فقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللّهِ مَا أَجِدُ لِى وَلِهٰؤُلاَءِ شَيْئاً خَيْراً مِنْ مُفَارَقَتِهِمْ. أُشْهِدُكَ أَنَّهُم كُلَّهُمْ أَحْرَارٌ]. أخرجه الترمذى

13. **(5075)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Bir adam gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim kölelerim var, bana yalan söylüyorlar ve bana ihanet*

ediyorlar, bana isyan ediyorlar. Ben de onlara şetmediyor ve dövüyorum. Onlar yüzünden (Allah yanında) durumum ne olacak?" diye sordu. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:

"Kıyamet günü onlar, sana olan ihânetleri, isyanları ve yalanları sebebiyle muhâsebe olacaktır. Senin onlara verdiğin ceza ise, eğer cezan onların günahları nisbetinde ise, başabaştır; ne lehine ne de aleyhine olur. Eğer onlara verdiğin ceza günahlarından az ise bu senin için bir fazilet olur. Eğer onlara verdiğin ceza günahlarından çok olursa, bu fazla kısım sebebiyle onlar lehine sana kısas yapılır" *buyurdular. Bunun üzerine adam huzurdan çekildi, ağlamaya ve dövünmeye başladı. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki:*

"Sen Allah'ın kitabını okumuyor musun? (Bak ne diyor! (Meâlen): "Biz Kıyamet gününe mahsus adalet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmayacaktır. (O şey bir hardal tanesi kadar bile olsa, onu getiririz (Mizana koyarız). Hesapçılar olarak da biz yeteriz" (Enbiya 47). *Adam tekrar:*

"Allah'a yemin olsun, ey Allah'ın Resûlü! Ben hem kendim ve hem de onlar için, ayrılmalarından daha hayırlı bir şey göremiyorum. Seni şahid kılıyorum, hepsi hürdür, (azad ettim)" dedi." [Tirmizî, Tefsîr, Enbiya, (3163).]

5076 ١٤ـــ وَعَنْ أَنَس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [ضَحِكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَقَالَ: هَلْ تَدْرُونَ مِمَّ أَضْحَكُ؟ قُلْنَا اللّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: مِنْ مُخَاطَبَةِ الْعَبْدِ رَبَّهِ. فَيَقُولُ: يَارَبِّ أَلَمْ تُجِرْنِى مِنَ الظُّلْمِ؟ فَيقُولُ بَلَى: فَيَقُولُ إِنِّى لاَأُجِيزُ الْيَوْمَ عَلَى نَفْسِى شَاهِداً إِلاَّ مِنِّى فَيَقُولُ: كَفَى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيباً، وَالْكِرَامِ [illegible] عَلَيْكَ شُهُوداً. قَالَ: فَيُخْتَمْ على فِيهِ وَيُقَالُ لِأَرْكَانِهِ. اِنْطِقِى: فَتَنْطِقُ بِعَمَلِهِ، ثُمَّ يُخَلَّى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَلاَمِ. فَيَقُولُ: بَعْداً لَكُنَّ وَسُحْقاً. فَعَنْكُنَّ كُنْتُ أُنَاضِلُ].

أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ.

«أُنَاضِلُ»: أَيْ أُجَادِلُ وأخاصم

14. **(5076)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) güldüler ve:*

"Neye güldüğümü biliyor musunuz?" *buyurdular. Biz:*

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dedik.

"Kulun Rabbine olan hitabından!" *buyurdular ve şöyle devam ettiler:*

"Kul şöyle der: "Ey Rabbim, sen beni zulümden korumadın mı?"

Rab Teâla: "Evet korudun" buyurur. Kul da:

"Fakat ben bugün, kendime, kendimden başka bir kimsenin şahid olmasını asla istemiyorum" der. Rabb Teâla:

"Bugün sana tek şâhid olarak nefsin, çok şahid olarak da kirâmen kâtibîn kâfîdir" buyurur." *Resûlullah devamla dedi ki:*

"Ağzına mühür vurulur ve diğer organlarına: "Konuş!" denilir. Onlar adamın amelini haber verirler. Sonra konuşma hususunda serbest bırakılır. Adam organlarına: "Yazıklar olsun size! Buradan defolun! Ben sizin için mücadele etmiştim" der." [Müslim, Zühd 17, (2969).]

5077 ١٥ ـــ وَعَنِ ابْنِ عَمْرُو بْنِ العَاصِ رَضِىَ اللّٰه عَنهُما قالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ سَيُخَلِّصُ رَجُلاً مِن أُمَّتِى على رُؤُسِ الْخَلاَئِقِ فَيَنْشُرُ لَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ سِجِلاًّ، كُلُّ سِجِلٍّ مُدَّ الْبَصَرِ. فَيقُولُ: أَتُنْكِرُ مِنْ هٰذَا شَيْئاً؟ أَظَلَمَكَ كَتَبَتِى الْحَافِظُونَ؟ فَيقُولُ: لاَ يَارَبِّ. فَيَقُولُ: أَفَلَكَ عُذْرٌ: فَيقُولُ لاَ يَارَبِّ. فَيقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: بَلَى إنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةً وَإنَّهُ لاَ ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ، فَتُخْرَجُ بِطَاقَةٌ فِيهَا: أَشْهَدُ أَنْ لاَ إلٰهَ إلاَّ اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللّٰهِ. ثُمَّ يَقُولُ: احْضُرْ وَزْنَكَ. فَيقُولُ: يَارَبِّ مَا هٰذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هٰذِهِ السِّجِلاَّتِ؟ فَيقُولُ: إنَّكَ لَنْ تُظْلَمَ، فَتُوضَعُ السِّجِلاَّتُ فِى كِفَّةٍ، وَالْبِطَاقَةُ فِى كِفَّةٍ، فَطَاشَتِ السِّجِلاّتُ وَثَقُلَتِ الْبِطَاقَةُ، وَلاَ يَثْقُلُ مَعَ اسْمِ اللّٰهِ تَعَالَى شَىْءٌ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

«السِّجِلُ» الكتاب الكبير، والبطاقة: رقيعة صغيرة، وهى ما تجعل

فى طىّ الثوب يكتب فيها ثمنه.

و «الطيش» الخفة.

15. (5077)- *İbnu Amr İbni'l-Âs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Azîz ve celîl olan Allah [Kıyamet günü], ümmetimden bir adamı mahlûkatın üstünden seçer ve onun için doksandokuz büyük defter açar. Her defter, gözün alabildiği kadar büyüktür. Rab Teâla adama sorar: "Bu defterde yazılı olanlardan bir şey inkâr ediyor musun? Muhafız kâtiplerim (olmadık şeyler yazarak sana) zulmetmişler mi?" Kul:

"Ey Rabbim! Hayır! (Hepsi doğrudur!)" der. Rabb Teâlâ sorar:

"(Bunları yapmada beyan edeceğin) bir özrün var mı?" Kul der:

"Hayır! Ey Rabbim!" Azîz ve celîl olan Allah:

"Evet! Senin bizim yanımızda (makbul, büyük) bir de hasenen var. Bugün sana zulüm yapmayacağız!" buyurur. Hemen bir etiket çıkarılır. Üzerinde "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden resulallah (şehadet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir)" yazılıdır."

Sonra, Rabb Teâlâ der: "Ağırlığını (yani amellerinin ağırlığını) hazırla!" Kul sorar:

"Ey Rabbim! Bu defterlerin yanındaki bu etiket de ne?" Rabb Teâlâ der: "Sana zulmedilmeyecek! Hemen defterler Mîzan'ın bir kefesine konur, etiket de diğer kefesine. Tartılırlar. Sonunda defterler hafif kalır, etiket ağır basar. Esasen Allah'ın ismi yanında hiçbir şey ağır olamaz." [Tirmizî, İman 17, (2641).]

5078 ١٦ـ وَعَنْ أَبِى مَسْعُودٍ الْهدرى رضى اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قِيلَ يَارَسُولَ اللّهِ، أَنُؤَاخَذُ بِمَا عَمِلْنَا فِى الْجَاهِلِيَّةِ؟ فَقَالَ: ﷺ: مَنْ أَحْسَنَ فِى الْإِسْلاَمِ لَمْ يُؤَاخَذْ بِمَا عَمِلَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ. وَمَنْ أَسَاءَ فِى الْإِسْلاَمِ أُخِذَ بِالْأَوَّلِ وَالْآخِرِ]. أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

16. **(5078)**- *Ebû Mes'ud el-Bedrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dendi, biz cahiliye devrinde yaptıklarımızdan hesaba çekilecek miyiz?" Şu cevabı verdiler:*

"Müslüman olduktan sonra iyi olana, cahiliye devrinde yaptıklarından sorulmayacaktır. Kötü amel işleyene, hem İslâm'daki ameli hem de önceki ameli sebebiyle hesap sorulacaktır." [Buhârî, İstitâbe 1; Müslim, İman 189, (120).]

AÇIKLAMA:

Hadis, daha önceleri kâfir iken, sonradan müslüman olan bir kişinin daha önceki hayatından suale maruz kalıp kalmama meselesine kayıdlı ve şartlı olarak cevap getirmektedir: İslâm olduktan sonra amel-i sâlih sahibi ise sual yok, değilse var. *Hattâbî* der ki: *"Bu hadisin zâhiri, ümmetin icma ettiği "İslâm, öncesini siler" hükmüne muhalefet eder. Allah Teâla hazretleri:* **"Habibim, o küfredenlere söyle ki: Eğer (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse geçmiş (günahları) affedilecektir"** (Enfâl 38) *buyurmuştur."*

Hattâbî devamla der ki: *"Bu hadisin mânası şöyle olmalıdır: "Kâfir müslüman oldu mu geçmişinden muâheze olunmaz. İslâm'da çok fazla günah işler ve müslümanlığına devamla birlikte, aşırı, şiddetli mâsiyetlere girerse, İslâm'da işlediği cinayeti sebebiyle muâheze olunur ve küfür sırasında yaptığı, başına kakılır. Sanki şöyle denir: "Sen şu kötü işleri kâfirken yapmadın mı? Müslümanlığın seni bunlardan men etmedi mi?"*

İbnu Hacer, bu görüşü: *"Önceki amelinden yapılacak evvelki muâheze, başa kakma suretiyle sonraki günahların muâhezesi, cezalandırma suretiyle olacaktır"* diye özetledikten sonra der ki: *"Evla olanı, başkasının görüşüdür: Hadiste geçen "isâe" (günah, kötülük) kelimesinden murad küfürdür, çünkü "küfür", "isâe"nin nihayeti, günahların en şiddetlisidir. Adam irtidâd eder ve küfrü üzerine de ölürse, sanki müslüman olmamış gibidir ve hayatı boyunca yaptığı bütün amellerden muâheze olunur. Buhârî, bu hadisi* أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الشِّرْكُ **"Büyük günahların en büyüğü şirktir"** *hadisinden hemen sonra zikretmek suretiyle, bu söylediğimiz açıklamaya işaret etmiş olmaktadır."*

5079 ١٧ ــ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ:
مَا مِنْ دَاعٍ دَعَا إِلَى شَىْءٍ إِلاَّ كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَوْقُوفاً لاَزِماً بِهِ لاَ

يُفَارِقَهُ وَإِنْ دَعَا رَجُلٌ رَجُلاً ثُمَّ قَرَأَ: وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

17. **(5079)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir kimseyi (küfür veya günah gibi) bir şeye çağıran hiç kimse yok ki Kıyâmet günü, o çağırdığı şeyle birlikte tevkif edilmemiş olsun. Mutlaka onunla ayrılmaz şekilde beraberdir. Bir adam bir adamı (bir şeye) davet etmiş olsa dahi! Sonra şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Onları hapsedin, çünkü onlar mes'ûldürler"** (Saffât 24). [Tirmizî, Tefsîr, Saffât, (3226).]

AÇIKLAMA:

Burada kişinin, propagandasını yaptığı şeyden sorumlu olduğu ifade edilmektedir. İnsanları, bir kişi bile olsa her neye davet etmişse ondan ayrılmayacak ise, kötülüğe çağıran kimse, kötülüklerin yer aldığı cehennemde olacak demektir. Ayetteki **"mes'ûldürler"** ifadesini müfessirler, *"akidelerinden, sözlerinden ve hareketlerinden"* diye açmışlardır.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KEVSER HAVZI'NIN, MİZAN'IN VE SIRAT KÖPRÜSÜ'NÜN EVSAFI

5080 ١ــ عن أبى ذرّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللّهِ: مَا آنِيَةُ الْحَوْضِ؟ قَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ نُجُومِ السَّمَاءِ وَكَوَاكِبِهَا فِى اللَّيْلَةِ الْمُظْلِمَةِ الْمُصْحِيَةِ آنِيَةُ الْجَنّةِ: مَنْ شَرِبَ مِنْهَا لَمْ يَظْمَأْ، آخِرَ مَا عَلَيْهِ يَشْخُبُ فِيهِ مِيزَابَانِ مِنَ الْجَنَّةِ. عُرْضُهُ مِثْلَ طُولِ مَا بَيْنَ عَمَّانَ إِلى أَيْلَةَ، وَمَاؤُهُ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ، وَأَحْلى مِنَ الْعَسَلِ]. أَخْرَجَهُ مُسْلِمْ وَالتِّرمِذِىُّ.

«يَشْخَبُ» أى يسيل ويجرى

1. **(5080)**- *Ebu Zerr radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Ey Allah'ın Resûlü dedim, Kevser havzının kapları nedir?" Şu cevabı lütfettiler:***

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, onun kapları açık ve karanlık bir gecede gökteki yıldızlardan daha çoktur. Cennetin kaplarından kim içerse artık ömrünün sonuna kadar hiç susamaz. Havzın cennetten çıkan iki oluğu gürül gürül akar. Genişliği uzunluğuna denktir. Bu da Ammân'dan Eyle'ye olan mesafe kadardır. Suyu sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır." [Müslim, Fezâil 36, (2300); Tirmizî, Kıyâmet 16, (2447).]

5081 ٢ــ وَعَنْ سَمُرَةِ بْنِ جُنْدَبٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ لِكُلِّ نَبِىٍّ حَوْضاً تَرِدُهُ أُمَّتُهُ، وَإنَّهُمْ يَتَبَاهَوْنَ أَيُّهُمْ أَكْثَرُ وَارِدَةً، وَإنِّى أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ وَارِدَةً]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِى.

2. **(5081)**- *Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Her peygamberin bir havzı vardır. Ümmeti oraya su almaya gelir.

Peygamberlerin her biri, hangisinin suya geleni çok diye övünürler. Su almaya gelen ümmeti en çok olan peygamberin ben olacağımı ümid ediyorum.'' [Tirmizî, Kıyâmet 15, (2445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ahirette her peygambere mahsus müstakil bir havz olacağını belirtmektedir. Ümmetleri, bu havzlara gelip suyundan içecektir. Her peygamber havza gelenlerinin çokluğu ile iftihar edecektir. Bundan maksad ümmetlerinin çokluğudur. *Resûlullah* da ümmetinin sayıca çok olmasını arzu ve temenni etmekte, diğer peygamberlere karşı bu çoklukla iftihar etmeyi arzulamaktadır.

Sadedinde olduğumuz hadis *Muhammed Ümmeti*nin çokluğu hususunda *Resûlullah*'ın ümidini ifade eder. *Aliyyü'l-Kârî* der ki: *"Resul-ü Ekrem bu ümidini, ümmetinin cennette seksen saf tuttuğunu, diğer ümmetlerin ise sadece kırk saf teşkil ettiğini vahyen bilmezden önce ifade etmiş olmalıdır."*

5082 ٣ــ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا اَلْكَوْثَرُ؟ قَالَ: نَهْرٌ فِى الْجَنَّةِ أَعْطَانِيهِ اللّٰهُ، أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ اللَّبَنِ، وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ، فِيهِ طَيْرٌ أَعْنَاقُهَا كَأَعْنَاقِ الْجَزُورِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: إِنَّ هَذِهِ لَنَاعِمٌ. فَقَالَ ﷺ: آكِلُهَا أَنْعَمُ مِنْهَا]. أَخْرَجَهُ التِّرمِذِىُّ.

3. (5082)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a "Kevser nedir?" diye sorulmuştu.*

"Cennette bir nehirdir. Allah onu bana verdi. O, sütten daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onda (nehirde) bir kuş vardır, boynu deve boynuna benzer!" *buyurdular. Hz. Ömer atılarak: "Öyleyse o müreffehtir!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Onu yiyen, ondan da müreffehtir!" *buyurdular."* [Tirmizî, Kıyamet 15, (2445).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis cennette, Kevser Nehri'nin civarında yaşayan bir kuş hakkında bilgi vermektedir. Boynu deve boynuna benzeyen bir kuş. Cennet ehli bu kuşun etinden yiyecektir. Hadisin Ahmed İbnu Hanbel'de gelen bir veçhi biraz daha

teferruatlı. Meâli şöyle: *"Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Cennet kuşu, deveye benzer, cennetin ağaçlarından beslenir"** *demişti ki, Hz. Ebu Bekr atıldı:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bu kuşlar muhakkak müreffehtirler!" dedi. Aleyhissalâtu vesselam da:

"Ondan yiyenler daha da müreffehtirler. Ondan yiyenler daha da müreffehtirler, ondan yiyenler daha da müreffehtirler! Ben ümid ediyorum, sen ondan yiyenlerden olacaksın!" *buyurdular."*

5083 ٤ ـ وَعن جُنْدب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ]. أخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ..

4. **(5083)**- *Hz. Cündüb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ben havza ilk geleniniz olacağım!"** [Buhârî, Rikâk 53; Müslim, Fezâil 25, (2289).]

5084 ٥ ـ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أنَا فَرَطُكُمْ عَلَى الْحَوْضِ، وَلَيُرْفَعَنَّ إلَىَّ رِجَالٌ مِنْكُمْ حَتّى إذَا أهْوَيْتُ إلَيْهِمْ لأنَاوِلَهُمْ اخْتُلِجُوا دُونِى. فَأقُولُ: أىْ رَبِّ أصْحَابِى. فَيُقَالُ: إنَّكَ لاَ تَدْرِى مَا أحْدَثُوا بَعْدَكَ. فَأقُولُ: سُحْقاً، سُحْقاً لِمَنْ بَدَّلَ بَعْدِى]. أخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ.

5. **(5084)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ben Havzın başına sizden önce geleceğim. Bana sizden bazı kimseler yükseltilip (gösterilecek). O kadar ki, eğilsem onları tutarım. Ama hemen geri çekilecekler.

"Ey Rabbim! Bunlar benim ashabım!" derim. Ama bana:

"Senden sonra bunların ne bid'alar yaptıklarını sen bilmezsin!" denilir. Ben de:

"Dini benden sonra değiştirenler rahmetten uzak olsun, rahmetten uzak olsun!" derim." [Buhârî, Rikâk 53, Fiten 1; Müslim, Fezâil 32, (2297).]

5085 ٦ـ وفِي أخرى لِمُسْلم، عَنْ أَبِى هُرَيْرَة: [تَرِدُ أُمَّتِى عَلَىَّ الْحَوْضَ، وَأَنَا أَذُودُ النَّاسَ عَنْهُ كَمَا يَذُودُ الرَّجُلُ اِبِلَ الرَّجلِ عَنْ إبِلِهِ. قَالُوا: يَارَسُولَ اللّهِ تَعْرِفُنَا؟ قَالَ: نَعَمْ، لَكُمْ سِيمَا لَيْسَتْ لِأَحَدٍ غَيْرِكُمْ، تَرِدُونَ عَلَىَّ غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، وَلَتَصُدَّنَّ عَنِّى طَائِفَةٌ مِنْكُمْ فَلاَ يَصِلُونَ إِلَىَّ، فَأَقُولُ: يَارَبِّ أَصْحَابِى أَصْحَابِى؟ فَيُجِيبُنِى مَلَكٌ، فَيَقُولُ: وَهَلْ تَدْرِى مَا أَحْدَثُوا بَعْدَكَ]

وفى أخرى: [وَإِنَّ حَوْضِى أَبْعَدُ مِنْ أَيْلَةَ إلى عَدَنَ، لَهوَ أَشَدُّ بَيَاضاً مِنَ الثَّلْجِ وَأَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ وَلآنِيَتُهُ أَكْثَرُ مِنْ عَدَدِ النُّجُومِ].

«الفرطُ» المتقدم على القوم الواردين الماء.

« اخْتَلِجُوا» أى أخذوا بسرعة.

و «سُحقاً» أى بعداً.

6. **(5085)**- Müslim'in diğer bir rivayetinde *Ebu Hüreyre*'den şöyle rivayet edilmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Ümmetim Havz'ın başında yanıma gelecek. Ben, tıpkı devesinden başkasının devesini kovan bir kimse gibi, havzımdan (bazı) insanları kovarım!"** *Yanındakiler:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Bizi tanıyacak mısınız?" dediler.

"Evet *buyurdu.* **Sizin, başkasından olmayan bir alâmetiniz olacak. Sizler yanıma alın ve abdest uzuvlarında, abdestin eseri olan bir nurla geleceksiniz. Ancak sizden bir grup benden engellenecek, onlar bana ulaşamayacaklar. Ben: "Ey Rabbim onlar benim Ashabım, onlar benim Ashabım!" diyeceğim. Ama bir melek bana cevap verip:**

"Senden sonra onlar ne bid'alar ortaya çıkardılar biliyor musun?" diyecek." [Müslim, Tahâret 37, (247).]

Bir diğer rivayette şöyle buyrulmuştur: **"Havuzum Eyle ile Aden arasındaki mesafeden daha geniştir. Onun rengi kardan daha beyaz, baldan daha tatlıdır. Onun maşrabaları yıldızlardan daha çoktur."**

5086 ٧ــ وَعَنْ يَزِيدِ بْنِ أَرْقَمْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا أَنْتُمْ جُزْءٌ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ جُزْءٍ مِمَّنْ يَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضِ. قِيلَ: كَمْ كُنْتُمْ يَوْمَئِذٍ؟ قَالَ: سَبْعَمِائَةٍ أَوْ ثَمَانَمِائَةٍ]. أخرجه أبو داود.

7. **(5086)**- *Yezid İbnu Erkâm radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Siz (ashabım), Havzın başında yanıma gelenlerin yüzbin cüzünden sadece bir cüzünü teşkil edeceksiniz!" *Yezid'e: "O gün siz ne kadardınız?" diye soruldu da: "Yediyüz veya sekizyüz kadardık!" diye cevap verdi."* [Ebu Dâvud, Sünnet 26, (4746).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebu Dâvud'daki aslında şu ziyade var: *"Biz (bir seferde) Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraber idik. Bir yerde mola verdik. (Bu sırada) buyurdular ki: "..."* Kaydedilen bu ziyade, *Yezid İbnu Erkâm*'ın *"Kaç kişi idiniz?"* sorusuna verdiği cevaptaki isabetlilik hususunda kanaat verir. Aksi takdirde *"O sıralarda bütün müslümanların sayısı ne kadardı?"* gibi bir muhtevada anlamak gerekir ki, buna verilen cevap daha az yakîn hâsıl eder.

Ancak *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın burada rakamın hakikatını değil de, kesrette mübalağa kastetmiş olması da muhtemeldir.

2- Son yedi hadis, âhiretteki havuzla ilgili farklı bilgiler sunmaktadır. Havuz, Kevser Havzı diye de adlandırılır. Kur'ân-ı Kerîm'de Kevser sûresinde bahsedilen kevserle de bu havzın kastedildiği kabul edilmiştir. Kevser, mütevatir denecek kadar çok sayıda sahabe tarafından zikredilmiş gaybî bir hakikattır, inanılması şarttır. Bazı tahkiklerde kevserle ilgili rivayette bulunan sahabîlerin sayısı elliden fazladır.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Kevser sebebiyle de diğer peygamberlere bir üstünlüğe sahip olacaktır. Rivayetler, cennetteki kevserin, cennet kapılarının yanında ve el'an mahlûk olduğunu ifade eder. Yukarıda, kevser, sırattan önce mi sonra mı diye beyan edilen ihtilafı belirtmiştik. Makbul görüşe göre iki adet kevser mevcuttur: Biri cennetin içindedir, diğeri sırattan öncedir ve mahşer yerindedir.

5081 numaralı hadis, her peygamberin bir kevseri olduğunu belirtiyor. Ancak onlar *Resûlullah*'ın kevseri kadar büyük değildir.

Kevser, sırattan sonra ümmetin bir toplanma yeridir. *Resulü Ekrem*'le bir buluşma, görüşme yeridir. *Resûlullah*, oraya kadar gelebilen birkısım kimselerin oradan kovulacağını belirtmiştir (5085. hadis). Bu kovulanlar kimlerdir, bu hususta ihtilaf vardır. Bunlara: *"Münafıklar ve mürtedler"* diyen olmuş, *"Resûlullah zamanında mü'min olup da sonradan irtidad edenler"* diyen olmuştur. Ancak *Hattâbî: "Ashab-ı Kiram'dan irtidad eden yoktur, irtidad edenler çöl Araplarıdır"* demiştir. Bazıları: *"Bunlar, mü'min olarak ölen büyük günah sahipleri ile bid'atları küfür derecesine ulaşmayan ehl-i bid'attır"* demiştir.

Bunların cehenneme gitmeleri kat'î değildir. Günahları, kusurları sebebiyle Havz'ın yanından kovulmuş olsalar da, Allah'ın rahmetine mazhar olarak cennete girmeleri de muhtemeldir.

İbnu Abdilberr: "Havuzdan kovulacaklar zümresini, Haricîler, Râfizîler ve diğer ehl-i bid'a ile dinde bid'a çıkaranlar, zulümde ileri gidenler, haksız yere mal yiyenler, günah-ı kebireyi alenî işleyenler teşkil edecek" der.

Bunların Havza kadar yaklaşmalarının, kıldıkları namazların tesiriyle, abdest uzuvları ve alınlarında zuhur eden nur ve parlaklık sayesinde olduğu belirtilmiştir.

5087 ٨ـ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ أَشْفِعْ لِى يَا رَسُولَ اللّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قَالَ: أَنَا فَاعِلٌ إِنْ شَاءَ اللّهُ. قُلْتُ: فَأَيْنَ أَطْلُبُكَ؟ قَالَ: اطْلُبْنِى أَوَّلَ مَا تَطْلُبُنِى عَلَى الصِّرَاطِ. قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ؟ قَالَ: فَاطْلُبْنِى عِنْدَ الْمِيزَانِ. قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَلْقَكَ؟ قَالَ: فَاطْلُبْنِى عِنْدَ الْحَوْضِ، فَإِنِّى لاَ أُخْطِىءُ هٰذِهِ الثَّلاَثَةَ الْمَوَاطِنَ]. أخرجه الترمذى

8. (5087)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"(Bir gün), ey Allah'ın Resûlü! Kıyamet günü bana şefaat edin!" dedim.*

"İnşaallah yapacağım!" *buyurdular. Ben tekrar:*

"Sizi nerede arayıp bulayım?" dedim.

"Beni ilk aradığın zaman Sırat üzerinde ara!" *buyurdular.*

"Size (orada) rastlayamazsam?" dedim.

"Mizan'ın yanında beni ara!" *buyurdular.*

"Orada da size rastlayamazsam?" dedim.

"Öyleyse beni Havz'ın yanında ara! Zira ben üç mevkinin dışına çıkmam!" *buyurdular."* [Tirmizî, Kıyâmet 10, (2435).]

AÇIKLAMA:

1- Başka hadislerde beyan edildiği üzere, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın bütün ümmetine şâmil olmak üzere umûmî bir şefaati vardır. *Hz. Enes radıyallahu anh*, burada hususî bir şefaat talep etmiş olmalıdır.

2- *Tîbî*, burada *Hz. Enes*'in şunu sormayı kastetmiş olacağını tahmin eder: *"Hangi kritik mevkilerde ben sizin şefaatinize en ziyade muhtaç durumda olacağım?"* Soru bu olunca, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın cevabı şu mânayı ifade eder: *"Sen benim şefaatime en ziyade şu mevkilerde muhtaç olacaksın: Sırat üzerinde, Mizân'ın yanında ve Havz'ın başında." Tîbî*'nin bu yorumuna hayran kalmamak mümkün değil. Gerçekten uhrevî mâceranın belli başlı kritik ve hatarlı yerleri buralardır. Önceki rivayette de geçtiği üzere Havz'ın başından kovulmak da var, hem de hayvanların kovulurcasına kovulmak... Nitekim, müteakip rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm*, bu üç yerin hassasiyetine dikkat çekmiştir. *Hz. Aişe* sorar: *"Kıyamet günü ehlinizi hatırlayacak mısınız?" Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Üç yer var ki oralarda kimse kimseyi hatırlayamaz."**

Hz. Aişe hadisi ile *Enes hadisi* arasındaki teâruzu bazı alimler şöyle te'lif ederler: *"Resûlullah, Hz. Aişe'ye, "Resûlullah'ın zevceleri olmaları sebebiyle hususî ilgiye mazhar olacağız" diye aşırı güvenle ibadet ve tazarruda noksanlık göstermesinler diye böyle cevap vermiş, ye'se düşürmemek için de Hz. Enes'e öyle cevap vermiştir."* Başka yorumlar da var.

3- Hadis, ahirette önce Sırat, sonra Mizan, sonra da Havz'ın geldiğini ifade etmektedir. Ancak bazı rivayetlerden havzın sırattan önce olduğu anlaşılmaktadır. Bu müşkili *Kurtubî: "Resûlullah'ın Havz'ı ikidir: Biri Mevkıf'ta Sırat'tan önce, diğeri de cennetin içindedir, her ikisine de Kevser denir"* diyerek te'lif eder. Ancak *İbnu Hacer* bu görüşe katılmaz.

5088 ٩ــ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا يُبْكِيكِ؟ قُلْتُ: ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيْتُ. فَهَلْ تَذْكُرُونَ أَهْلِيكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ؟ قَالَ: أَمَّا فِى ثَلاَثَةِ مَوَاطِنَ فَلاَ يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَداً: عِنْدَ الْمِيزَانِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيَخِفُّ مِيزَانُهُ أَمْ يَثْقُلَ،

وَعِنْدَ تَطَايُرِ الصُّحُفِ، حَتَّى يَعْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ، فِى يَمِينِهِ أَمْ فِى شِمَالِهِ أَمْ وَرَاءَ ظَهْرِهِ. وَعِنْدَ الصِّرَاطِ إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَانَىْ جَهَنَّمَ، حَتَّى يَجُوزَ]. أخرجه أبو داود

9. **(5088)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ateşi hatırlayıp ağladım. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*

"Niye ağlıyorsun?" *diye sordu.*

"Cehennemi hatırladım da onun için ağladım! Siz, Kıyamet günü, ailenizi hatırlayacak mısınız?" dedim.

"Üç yerde kimse kimseyi hatırlamaz: Mizan yanında; tartısı ağır mı geldi hafif mi öğreninceye kadar; Sahifelerin uçuştuğu zaman; kendi defteri nereye düşecek, öğreninceye kadar: Sağına mı soluna mı; yoksa arkasına mı? Sırat'ın yanında; cehennemin iki yakası ortasına kurulunca; bunu geçinceye kadar." [Ebu Dâvud, Sünen 28, (4755).]

AÇIKLAMA:

Gaybî olan hakikatlerden biri *Mizan*'dır. Ahirete imanın bir cüz'üdür. Ehl-i Sünnet Ve'l-Cemâat, bi'l-icma *"Mizan haktır"* demiştir. Hadislerden başka, Kur'ân'la da sabittir. Ayet-i kerîmede: وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ: **"Biz Kıyamet gününe mahsus adâlet terazileri koyacağız. Artık hiçbir kimse hiçbir şeyle haksızlığa uğratılmayacaktır. (O şey) bir hardal tanesi kadar bile olsa onu getiririz (Mizan'a koyarız). Hesapçılar olarak da biz yeteriz"** (Enbiya 47).

Mizan, Kıyamet günü kurulur. Kulların amellerinin yazılmış olduğu defterler Mizan'da tartılır. Bu Mizan'ın iki kefesi vardır; biri hasenâtın tartılması için, diğeri de seyyiâtın. *Hasan Basrî*'den gelen bir rivayete göre Mizan'ın bir de dili vardır.

BEŞİNCİ FASIL

ŞEFAAT HAKKINDADIR

UMÛMÎ AÇIKLAMA:

Şefaat, en-Nihâye'ye göre, lügat olarak insanların arasında cerayan eden cürüm ve zünûbun affını talep etmektir. Bu talebi, yani şefaatte bulunmayı kabul edene *şâfi', şefî'* ve *müşeffî'* denir. Dilimizde kısaca *şefaatci* deriz. Şefaati kabul edilene de *müşeffâ'* denir.

Hadislerde dünya ve ahiret işleri için şefaat meselesi sıkça geçer. Kelimenin burada anlaşılan mânası dışında başka kullanışları da var. Ancak mevzumuzun dışında kalır. Şefaatle ilgili açıklamalar, başka vesilelerle daha önce de geçti. Bu kısımda şefaatle ilgili hadislerin açıklaması zımnında da bazı teferruata yer vereceğiz.

★ *Resûlullah* dünyevi işlerde şefaatte bulunmayı tavsiye ve teşvik eder. Sadece hudûda giren cürümlerin affı, tahfifi gibi hususlarda şefaat yasaklanmıştır. Bunun dışındaki her çeşit meselede –yeter ki bir başkasının hukukunu zayi etmeye müncer olmasın– şefaat teşvik edilmiştir.

★ Uhrevî şefaat meselesinde ehl-i sünnet icma eder. Bazı dalâlet fırkaları uhrevî şefaati inkâr etmiştir. Ahirette şefaatin hak olduğunda ihtilaf yoksa da, bazı teferruatta ehl-i sünnet de ihtilaf etmiştir. *Kadı İyaz* der ki: *"Ehl-i sünnete göre, şefaat aklen câiz, şu âyetlerin sarahâtine göre de rivâyeten vacibtir:* يَوْمَئِذٍ لاَتَنفَعُ الشَّفَاعَةُ اِلاَّ مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَرَضِىَ لَهُ قَوْلاً **"O gün Rahman'ın izin verip sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez"** (Tâ-hâ 109). *Keza:* وَلاَ يَشْفَعُونَ اِلاَّ لِمَنِ ارْتَضَى **"Onlar, Allah'ın râzı olduğu kimseden başkasına şefaat edemezler..."** (Enbiya 28). *Başka ayetler de var."* Bu hususta *Sâdık Zât aleyhissalâtu vesselâm*'ın haberi de çoktur. Öyle ki, miktarı tevâtür derecesine ulaşmıştır. Ahirette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın günahkâr mü'minlere şefaat edeceği hususunda selef, halef ve daha sonra gelen ehl-i sünnet icma etmiştir.

Günahkârların cehennemde ebedî kalacağı itikadında olan Hâricîlerle bir kısım Mutezîle mensupları şefaati reddederler. Delilleri şu âyettir: فَمَا تَنفَعُ

شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ "Şefaat edeceklerin şefaati onlara bir fayda vermez" (Müddessir 48). Keza: مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلاَ شَفِيعٍ يُطَاعُ **"Onları o yakın gün ile korkut ki, yürekleri ağızlarına gelir ve dehşetle yutkunur dururlar. Artık zâlimler için ne bir samîmi dost vardır ne de sözü dinlenir bir şefaatci"** (Mü'min 18). Bu âyetler kâfirler hakkındadır.

Bunların şefaatle ilgili hadisleri *"ahirette derecelerin artmasına müteallik-tir"* şeklindeki te'villerine gelince, bu te'vil bâtıldır. Hadislerin elfazı onların görüşlerinin bâtıl olduğu ve ateş vacib olanların cehennemden çıkarılacakları hususunda sarihtir. Ancak şunu da belirtelim ki, şefaat beş kısımdır:

1) *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'a mahsus olan: Bu şefaat, Mevkıf'ın korkusundan teskîn ve hesabın ta'cili ile ilgilidir.

2) Bir grup insanın hesapsız olarak cennete girmesiyle ilgili olanı. Müslim'de gelen bir rivayet bunun da *Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm*'a has olduğunu belirtmektedir.

3) Ateş vâcib olan birkısım insanlara *Resûlullah* ve Allah'ın dilediği başka kimselerin yapacağı şefaat.

4) Günahkarlardan ateşe girenler hakkındaki şefaat. Bunların cehennemden *Peygamberimiz aleyhissalâtu vesselâm*'ın, meleklerin ve mü'min kardeşlerinin şefaatiyle çıkacakları hususunda pek çok hadis gelmiştir. Nitekim şu hadiste ifade edildiği üzere *Lailaheillallah* diyen herkesi Allah ateşten çıkaracaktır: لاَ يَبْقَى إلاَّ الْكَافِرُونَ **"Cehennemde sadece kâfirler kalır."**

5) Cennet ehlinin, cennetteki derecesinin artmasını sağlayacak şefaat.

5089 ١ ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لِكُلِّ نَبِىٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ، فَتَعَجَّلَ كُلُّ نَبِىٍّ دَعْوَتَهُ، وَإِنِّى اخْتَبَأْتُ دَعْوَتِى شَفَاعَةً لِأُمَّتِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَهِىَ نَائِلَةٌ إِنْ شَاءَ اللّهُ تَعَالَى: مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِى لاَيُشْرِكُ بِاللّهِ شَيْئاً]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

1. **(5089)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Her peygamberin müstecab (Allah'ın kabul edeceği) bir duası vardır. Her peygamber o duayı yapmada acele etti. Ben ise bu duamı Kıyamet gü-

nünde, ümmetime şefaat olarak kullanmak üzere sakladım (kullanmayı âhirete bıraktım). Ona inşaallah, ümmetimden şirk koşmadan ölenler nâil olacaktır." [Buhârî, Da'avât 1, Tevhîd 31; Müslim, İmân 334, (198); Muvatta, Kur'an 26, (1, 212); Tirmizî, Da'avât 141, (3597).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadîse göre *"her peygamberin müstecab olan sadece bir duası var olduğu"* mânası çıkmaktadır. Halbuki, başta *Resûlullah* olmak üzere bütün peygamberlerin nice duaları makbul olmuştur. Ortada bir müşkil gözükmekte ise de, âlimler: *"Burada kastedilen, kabul edileceği kesin olan duâdır, diğer dualarında esas olan kabulü hususunda ümiddir, "kesinlik" yoktur"* diyerek cevap vermişlerdir.

"Her peygamberin müstecab bir duası vard.r" ibaresini, âlimler farklı yorumlara tabi tutmuştur:

★ Bazısı: *"En efdal duasıdır, başka duaları da var"* demiştir.

★ Bazısı: *"Herbirinin ümmeti hakkında müstecab umumî bir duası vardır; ya helak olmaları, ya da kurtuluşa ermeleri için. Hususî dualara gelince, bunların bir kısmı müstecabtır, bir kısmı değildir"* demiştir.

★ Bazısı: *"Her bir peygamberin bir duası vardır, onu şahsı veya dünyası için kullanır. Tıpkı Hz. Nuh aleyhisselâm'ın:* لاَتَذَرْ عَلَى الأَرْضِ **"Ey Rabbim, kâfirlerden yeryüzünde tek bir kişi bırakma"** (Nuh 26) *diye yaptığı dua, Hz. Zekeriya aleyhisselâm'ın:* فَهَبْ لِى مِنْ لَدُنْكَ وَلِيّاً يَرِثُنِى **"(Rabbim) sen yüce katından bana bir velî bağışla!"** (Meryem 5) *diye yaptığı dua ve Hz. Süleyman aleyhisselâm'ın* وَهَبْ لِى مُلْكاً لاَ يَنْبَغِى لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِى **"Benden sonra kimseye nasib olmayacak bir mülkü bana ihsan et!"** (Sâd 35) *diye yaptığı dua gibi"* demiştir.

2- Hadis, bütün duaların –peygamberler bile yapmış olsa– istendiği şekilde kabul edilmeyeceğini gösteriyor. Ancak her duaya bir cevap olacağını daha önce belirtmiştik.

Resûlullah, ümmetinden (yani ümmet-i da'vetten, ümmet-i icâbetten değil) bir kısmına beddua ettiği vakit, لَيْسَ لَكَ مِنَ الأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ **"Kullarımın tedbir ve idaresinden senin elinde bir şey yoktur ve sen onların inkârlarından mes'ul değilsin. Allah dilerse onlara tevbe nasib eder, dilerse zalim oldukları için azab verir"** (Al-i İmrân 128) ayeti nâzil olmuş ve bundan

Resûlullah'ı menetmiştir.[21]

3- *İbnu Battâl* der ki: *"Bu hadiste, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın diğer peygamberlere olan bir üstünlüğü beyan edilmektedir: Makbul duada, ümmetini kendisine ve ehl-i beytine tercih etmektedir. Keza diğer birkısım peygamberler kavimlerinin helaki için bu duayı kullanırken, Aleyhissalâtu vesselâm helak-ı ümmet için de bunu kullanmamıştır." İbnu'l-Cevzî* de şu yorumu ilave eder: *"Bu, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın hüsn-i tasarrufunun ve kesret-i kereminin de bir ifadesidir. Çünkü duayı en uygun yerde kullandı. Şöyle ki: Ümmetini kendine tercih etti; isabetli karar vermesinin de bir ifadesidir, çünkü duasını, ümmetinden, bu duaya en çok muhtaç olanlara yani günahkârlara ayırdı. Gerçekten günahkârlar ona, mûti olanlardan daha ziyade muhtaçtır."*

Nevevî de şöyle der: *"Bu hadis, Aleyhissalâtu vesselâm'ın ümmetine karşı duyduğu kemal mertebesindeki şefkat ve re'fetini, ümmetin menfaatine olan hususlarda itina ve dikkatini göstermektedir. Ümmetine olan bu şefaati ve yakın ilgisi sebebiyle, müstecab duasını, ümmetin en mühim ihtiyaç ânına sakladı."*

4- Hadiste geçen **"Şefaatim ümmetimden şirk koşmadan ölenlere ulaşacaktır"** ibaresinden, ehl-i sünnet *"Kebâirde ısrar bile etmiş olsa, mü'min olarak ölen, cehennemde ebedî kalmayacaktır"* hükmüne bir delil bulmuştur.

5090 ٢ــ وَعَنْ جَابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: شَفَاعَتِى لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِى]. أخرجه أبو داود والترمذى.
وزاد الترمذى قال جابر:[مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ الْكَبَائِرِ فَمَالَهُ وَلِلشَّفَاعَةِ].

2. **(5090)**- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Şefaatim, ümmetimden büyük günah sahipleri içindir."** [Tirmizî, Kıyâmet 12, (2437); Ebu Dâvud, Sünnet 23, (4739); İbnu Mâce, Zühd 37, (4310).]

Tirmizî, şu ziyadeyi kaydeder: *"Hz. Câbir radıyallahu anh dedi ki: "Kebâir (büyük günah) ehli olmayanın şefaate ne ihtiyacı var!"*

---

21) *Resûlullah* Uhud savaşında yaralanınca: **"Peygamberlerini yaralayan bir kavme Allah nasıl felâh verir?.."** diye bedduada bulunmuştu. Bunun üzerine kaydettiğimiz âyet nâzil oldu. Ayet-i kerimenin ifade ettiği üzere , bilahare, o savaşa katılan niceleri İslâm'a girmiş ve İslâm'ın inkişafında fevkalade hizmetler vermiştir. *Hâlid İbnu Velîd radıyallahu anh* gibi.

AÇIKLAMA:

Hadis, kebâir işlemiş olması sebebiyle kendisine cehennem gereken kimseye şefaat sebebiyle ateşe girmeyeceğini, *Lailahe illallah Muhammederrasulullah* diyenlerin günahı sebebiyle ateşe girenlerin yine şefaat sayesinde cehennemden çıkarılacaklarını ifade etmektedir. Hadisi *Tîbî: "Helak olanları kurtaracak olan şefaatim büyük günah işleyenlere hastır"* diye anlamıştır. Şefaatle ilgili bazı teferruatı umumî açıklamada kaydettik.

5091 ٣ ـــ وَعَنْ أَنس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ مَاجَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ، فَيَأْتُونَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: اشْفَعْ لِذُرِّيَّتِكَ. فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِإِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَإِنَّهُ خَلِيلُ اللّٰهِ، فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ، فَيَقُولُ لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُوسٰى، فَإِنَّهُ كَلِيمُ اللّٰهِ تَعَالَى. فَيُؤْتَى مُوسٰى عَلَيْهِ السَّلاَمُ: فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِعِيسٰى، فَإِنَّهُ رُوحُ اللّٰهِ تَعَالَى وَكَلِمَتُهُ فَيُؤْتَى عِيسٰى عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَيَقُولُ: لَسْتُ لَهَا، وَلَكِنْ عَلَيْكُمْ بِمُحَمّدٍ ﷺ. فَيَأْتُونِى. فَأقُولُ أَنَا لَهَا. فَأَنْطَلِقُ، فَأَسْتَأْذِنُ عَلَى رَبِّى، فَيُؤْذَنُ لِى فَأقُومُ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَأَحْمَدُهُ بِمَحَامِدَ لاَ أَقْدِرُ عَلَيْهَا الْآنَ، يُلْهِمُنِيهَا اللّٰهُ. ثُمَّ أَخِرُّ لِرَبِّى سَاجِداً، فَيَقُولُ يَا مُحَمَّدُ، ارْفَعْ رَأْسَكَ، وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ، وَسَلْ تُعْطَهُ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ فَأَقُولُ: يَارَبِّ أُمَّتِى أُمَّتِى. فَيَقُولُ انْطَلِقْ فَمَنْ كَانَ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ بُرَّةٍ أَوْ شَعِيرَةٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنْهَا. فَانْطَلِق فَأفْعَلُ. ثُمَّ أَرْجِعُ إِلَى رَبِّى فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِداً فَيُقَالُ لِى مِثْلَ الْأُولَى. فَأَقُولُ: يَارَبِّ أُمَّتِى أُمَّتِى. فَيُقَالُ لِى انْطَلِقْ، فَمَنْ كَانَ فِى قَلْبِهِ مِثْقَالُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنْهَا. فَأَنْطَلِقُ، فَأَفْعَلُ. ثُمَّ أَعُودُ إِلَى رَبِّى، فَأَفْعَلُ كَمَا فَعَلْتُ. فَيُقَالُ لِى: ارْفَعْ رَأْسَكَ مِثْلَ الْأُولَى، فَأَقُولُ: يَارَبِّ أُمَّتِى أُمَّتِى.

فَيُقَالُ: انْطَلِقْ، فَمَنْ كَانَ فِى قَلْبِهِ أَدْنَى مِنْ مِثْقَالِ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ مِنْ إِيمَانٍ فَأَخْرِجْهُ مِنَ النَّارِ. فَأَنْطَلِقُ فَأَفْعَلُ ثُمَّ أَرْجِعُ إِلى رَبِّى فِي الرَّابِعَةِ، فَأَحْمَدُهُ بِتِلْكَ الْمَحَامِدِ. ثُمَّ أَخِرُّ لَهُ سَاجِداً. فَيُقَالُ لِى: يَامُحَمَّدُ ارْفَعْ رَأْسَكَ، وَقُلْ يُسْمَعْ لَكَ، وَسَلْ تُعْطَهُ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ؛ فَأَقُولُ: يَارَبِّ ائْذَنْ لِى فِيمَنْ قَالَ: لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ. قَالَ: لَيْسَ ذٰلِكَ لَكَ، أَوْ قَالَ لَيْسَ ذٰلِكَ إِلَيْكَ، وَلٰكِنْ وَعِزَّتِى وَجَلاَلِى وَكِبْرِيَائِى وَعَظَمَتِى لأُخْرِجَنَّ مِنْهَا مَنْ قَالَ: لاَإِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ] أخرجه الشيخان.

3. **(5091)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet gününde, insanlar birbirlerine girecekler. Hz. Âdem aleyhisselâm'a gelip: "Evlatlarına şefâat et!"diye talepte bulunacaklar. O ise:

"Benim şefaat yetkim yok. Siz İbrahim aleyhisselâm'a gidin! Çünkü o Halîlullah'tır" diyecek. İnsanlar Hz. İbrahim'e gidecekler. Ancak o da:

"Ben yetkili değilim! Ancak Hz. İsa'ya gidin. Çünkü o Ruhullah'tır ve O'nun kelamıdır!" diyecek. Bunun üzerine O'na gidecekler. O da:

"Ben buna yetkili değilim. Lâkin Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'a gidin!" diyecek. Böylece bana gelecekler. Ben onlara:

"Ben şefaate yetkiliyim!" diyeceğim. Gidip Rabbimin huzuruna çıkmak için izin talep edeceğim. Bana izin verilecek. Önünde durup, Allah'ın ilham edeceği ve şu anda muktedir olamayacağım hamdlerle Allah'a medh u senâda bulunacak, sonra da Rabbime secdeye kapanacağım. Rabb Teâla:

"Ey Muhammed! Başını kaldır! Dilediğini söyle, söylediğine kulak verilecek. Ne arzu ediyorsan iste, talebin yerine getirilecektir! Şefaatte bulun, şefaatin kabul edilecektir!" buyuracak. Ben de:

"Ey Rabbim! Ümmetimi, ümmetimi istiyorum!" diyeceğim. Rabb Teâla: "(Çabuk onların yanına) git! Kimlerin kalbinde buğday veya arpa danesi kadar iman varsa onları ateşten çıkar!"diyecek. Ben de gidip bunu yapacağım! Sonra Rabbime dönüp, önceki hamd u senâlarla hamd ve senâlarda bulunacağım, secdeye kapanacağım. Bana, öncekinin aynısı söylenecek.

Ben de: "Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine:

"Var, kimlerin kalbinde hardal danesi kadar iman varsa onları da ateşten çıkar!" denilecek. Ben derhal gidip bunu da yapacak ve Rabbimin yanına döneceğim. Önceki yaptığım gibi yapacağım. Bana, evvelki gibi:

"Başını kaldır!" denilecek. Ben de kaldırıp:

"Ey Rabbim! Ümmetim! Ümmetim!" diyeceğim. Bana yine:

"Var, kalbinde hardal danesinden daha az miktarda imanı olanları da ateşten çıkar!" denilenecek. Ben gidip bunu da yapacağım. Sonra dördüncü sefer Rabbime dönecek, o hamdlerle hamd u senâda bulunacağım, sonra secdeye kapanacağım. Bana: "Ey Muhammed! Başını kaldır ve (dilediğini) söyle, sana kulak verilecektir! Dile, talebin verilecektir! Şefaat et, şefaatin kabul edilecektir!" denilecek. Ben de: "Ey Rabbim! Bana Lailâle illallah diyenlere şefaat etmem için izin ver!" diyeceğim. Rabb Teâla:

"Bu hususta yetkin yok! *–veya*: **"Bu hususta sana izin yok!– Lâkin izzetim, celâlim, kibriyâm ve azametim hakkı için lailahe illallah diyenleri de ateşten çıkaracağım!" buyuracak."** [Buhârî, Tevhîd 36, 19, 37, Tefsîr, Bakara 1, Rikâk 51; Müslim, İmân 322, (193).]

5092 ٤ـــ وَفِى رِوايَةٍ لَهُمَا وللترمذى عن أبى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ:

[كُنَّا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ فى دَعْوَةٍ فَرُفِعَ إلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ، فَنَهَشَ مِنْهَا نَهْشَةً؛ وَقَالَ: أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. هَلْ تَدْرُونَ لِمَ ذَاكَ؟ يَجْمَعُ اللّهُ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ فِى صَعِيدٍ وَاحِدٍ، فَيَنْظُرُهُمُ النَّاظِرُ، وَيَسْمَعُهُمُ الدَّاعِى، وَتَدْنُو مِنْهُمُ الشَّمْسُ، فَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الْغَمِّ وَالْكَرْبِ مَالاَ يُطِيقُونَ وَلاَ يَحْتَمِلُونَ. فَيَقُولُ النَّاسُ: أَلاَ تَرَوْنَ إلى مَا أَنْتُمْ فِيهِ؟ أَلاَ تَنْظُرُونَ مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ؟ فَيَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: أَبُوكُمْ آدَمُ فَيَأْتُونَهُ فَيَقُولُونَ: يَاآدَمُ أَنْتَ أَبُو الْبَشَرِ، خَلَقَكَ اللّهُ بِيَدِهِ، وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَأَسْجَدَ لَكَ مَلاَئِكَتَهُ، وَأَسْكَنَكَ الْجَنَّةَ. أَلاَ تَشْفَعُ لَنَا إلَى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى مَا نَحْنُ فِيهِ وَمَا بَلَغَنَا؟ فَيَقُولُ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ:

إِنّ رَبِّى قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنَّهُ نَهَانِى عَنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُ. نَفْسِى، نَفْسِى، نَفْسِى، اِذْهَبُوا إِلٰى غَيْرِى، اِذْهَبُوا إِلٰى نُوحٍ عَلَيْهِ السَّلاَمُ. فَيَأْتُونَ نُوحاً عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: يَانُوحُ، أَنْتَ نُوحٌ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلٰى أَهْلِ الْأَرْضِ، وَقَدْ سَمَّاكَ اللّهُ عَبْداً شَكُوراً، أَلاَ تَرٰى إِلٰى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ أَلاَ تَرٰى إِلٰى مَا بَلَغَنَا؟ أَلاَ تَشْفَعُ لَنَا إِلٰى رَبِّكَ؟ فَيَقُولُ: إِنْ رَبِّى قَدْ غَضِبَ اليَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبْ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنّى قَدْ كَانَتْ لِى دَعْوَةٌ دَعَوْتُ بِهَا عَلَى قَوْمِى. نَفْسِى، نَفْسِى، نَفْسِى، اِذْهَبُوا إِلٰى غَيْرِى، إِذْهَبُوا إِلٰى إِبْرَاهِيمَ. فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَيَقُولُونَ: يَا إِبْرَاهِيمُ أَنْتَ نَبِىُّ اللّهِ وَخَلِيلُهُ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ. اِشْفَعْ لَنَا إِلٰى رَبِّكَ، أَلاَ تَرٰى إِلٰى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ لَهُمْ: إِنّ رَبِّى قَدْ غَضِبَ الْيَوْم غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّى قَدْ كُنْتُ كَذَبْتُ ثَلاَثَ كَذَبَاتٍ، فَذَكَرَهَا. نَفْسِى، نَفْسِى، نَفْسِى. اِذْهَبُوا إِلٰى غَيْرِى، اِذْهَبُوا إِلٰى مُوسَى. فَيَأْتُونَ مُوسَى، فَيَقُولُونَ: يَامُوسٰى، أَنْتَ رَسُولُ اللّهِ، فَضَّلَكَ اللّهُ بِرِسَالاَتِهِ وَبِكَلاَمِهِ عَلَى النَّاسِ. اِشْفَعْ لَنَا إِلٰى رَبِّكَ، أَلاَ تَرٰى إِلٰى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ رَبِّى قَدْ غَضَبَ الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّى قَدْ قَتَلْتُ نَفساً لَمْ أُوْمَرْ بِقَتْلِهَا. نَفْسِى، نَفْسِى، نَفْسِى، إِذْهَبُوا إِلٰى غَيْرِى؛ اِذْهَبُوا إِلٰى عِيسٰى فَيَأْتُونَ عِيسٰى فَيَقُولُونَ: يَاعِيسٰى؟ أَنْتَ رَسُولُ اللّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلٰى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ، وَكَلَّمْتَ النَّاسَ فِى الْمَهْدِ. اِشْفَعْ لَنَا إِلٰى رَبِّكَ، أَلاَ تَرٰى إِلٰى مَا نَحنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ عِيسٰى: إِنَّ رَبِّى قَدْ غَضَبِ

الْيَوْمَ غَضَباً لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَلَمْ يَذْكُرْ ذَنْباً. نَفْسِى، نَفْسِى نَفْسِى؛ اِذْهَبُوا إِلَى غَيْرِى، اِذْهَبُوا إِلَى مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَأْتُونَ مُحَمَّداً ﷺ؛ وَفِى رِوَايَةٍ: فَيَأْتُونِى فَيَقُولُونَ: يَا مُحَمَّدُ: أَنْتَ رَسُولُ اللّهِ وَخَاتَمُ الأَنْبِيَاءِ، وَقَدْ غَفَرَ اللّٰهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؛ اِشْفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ، أَلاَ تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَأَنْطَلِقُ إِلَى تَحْتِ الْعَرْشِ، فَأَقَعُ سَاجِداً لِرَبِّى، ثُمَّ يَفْتَحُ اللّٰهُ عَلَىَّ مِنْ مَحَامِدِهِ وَحُسْنِ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ شَيْئاً لَمْ يَفْتَحْهُ عَلَى أَحَدٍ قَبْلِى، ثُمَّ يُقَالُ: يَا مُحَمَّدُ، اِرْفَعْ رَأْسَكَ، وَسَلْ تُعْطَهْ، وَاشْفَعْ تُشَفَّعْ. فَأَرْفَعُ رَأْسِى، فَأَقُولُ: أُمَّتِى يَارَبِّ، أُمَّتِى يَارَبِّ أُمَّتِى يَارَبِّ فَيُقَالُ: يَامُحَمَّدُ، أَدْخِلْ مِنْ أُمَّتِكَ مَنْ لاَ حِسَابَ عَلَيْهِ مِنَ الْبَابِ الأَيْمَنِ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، وَهُمْ شُرَكَاءُ النَّاسِ فِيمَا سِوَى ذٰلِكَ مِنَ الأَبْوَابِ. ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ إِنَّ مَابَيْنَ الْمِصْرَاعَيْنِ مِنْ مَصَارِيعِ الْجَنَّةِ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَهَجَرَ، أَوْ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَبُصْرَى].

وزاد فى رواية، فى قصة إبراهيم، [وَذَكَرَ قَوْلَهُ فِى الْكَوْكَبِ: هٰذَا رَبِّى، وَقَوْلُهُ لِآلِهَتِهِمْ: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هٰذَا. وَقَوْلَهُ: إِنِّى سَقِيمٌ].

قلت: ذكر البارزى فى تجريده حديث أنس وحديث أبي هريرة هذين فى الشفاعة باختصار جداً، وقد أثبتهما بِكَمَالِهِمَا حرصاً على الفائدة والله اعلم.

«الإلهام» ضرب من الوحى الذى يلقيه الله فى قلوب عباده الصالحين.

و « النَّهشُ» أخذ اللحم بمقدم الاسنان.

4. (5092)- Yine Sahiheyn ve Tirmizî'nin *Ebu Hureyre*'den kaydettikleri bir rivayet şöyledir: *"Biz bir davette Resûlullah ile beraberdik. Ona sofrada hayvanın ön budu(ndan bir parça) ikram edildi. Bud hoşuna giderdi. Ondan bir parça ısırdı ve:*

"Ben Kıyamet günü âdemoğlunun efendisiyim! Acaba bunun neden olduğunu biliyor musunuz? (Açıklayayım:) Allah o gün, öncekileri ve sonrakileri tek bir düzlükte toplar. Bakan onlara bakar, çağıran onları işitir. Güneş onlara yaklaşır. Gam ve sıkıntı, insanların tahammül edemeyecekleri ve tâkat getiremeyecekleri dereceye ulaşır. Öyle ki insanlar:

"İçinde bulunduğumuz şu hali görmüyor musunuz, sizlere şefaat edecek birini görmüyor musunuz?" demeye başlarlar. Birbirlerine:

"Babanız Âdem var!" derler ve ona gelerek: "Ey Âdem! Sen insanların babasısın. Allah seni kendi eliyle yarattı, kendi ruhundan sana üfledi. [Bütün isimleri sana öğretti]. Meleklerine senin önünde secde ettirdi. Seni cennete yerleştirdi. (Allah katında itibarın, makamın var.) Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın? Bizim şu halimizi, başımıza şu geleni görmüyor musun?" derler. Âdem aleyhisselâm da:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir, daha önce bu kadar öfkelenmedi. Bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen şefaate benim yüzüm yok, çünkü, cennette iken, Allah) beni o ağaca yaklaşmaktan men etmişti. Ben, bu yasağa âsî oldum. [Ben cennette iken işlediğim günah sebebiyle cennetten çıkarıldım. Bugün günahlarım affedilirse bu bana yeter]. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin, Nûh aleyhisselâm'a gidin!" diyecek. İnsanlar Nûh aleyhisselâm'a gelecekler:

"Ey Nuh! Sen yeryüzü ahalisine gönderilen resullerin ilkisin. Allah seni çok şükreden bir kul (abden şekûrâ) diye isimlendirdi. İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musun? Başımıza gelenleri görmüyor musun? Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın?" diyecekler. Nuh aleyhisselâm da şöyle diyecek:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce hiç bu kadar öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek! Benim bir dua hakkım vardı. Ben onu kavmimin aleyhine (beddua olarak) yaptım. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. İbrahim aleyhisselâm'a gidin!" diyecek. İnsanlar İbrahim aleyhisselâm'a gelecekler:

"Ey İbrahim! Sen Allah'ın peygamberi ve arz ahalisi içinde yegâne

Halîlisin. Bize Rabbin nezdinde şefaat et! İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musun?" diyecekler. İbrahim aleyhisselâm onlara:

"Rabbim bugün çok öfkeli. Bundan önce bu kadar öfkelenmemişti, bundan sonra da bu kadar öfkelenmeyecek. (Şefaat etmeye kendimde yüz de bulamıyorum. Çünkü ben) üç kere yalan söyledim!" deyip, bu yalanlarını birer birer sayacak. Sonra sözlerine şöyle devam edecek:

"Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Musa aleyhisselâm'a gidin!" İnsanlar, Hz. Musa aleyhisselâm'a gelecekler ve:

"Ey Musa! Sen Allah'ın peygamberisin. Allah seni, risaletiyle ve hususi kelamıyla insanlardan üstün kıldı. Bize Allah nezdinde şefaatte bulun! İçinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Hz. Musâ da:

"Bugün Rabbim çok öfkelidir. Daha önce böylesine öfkelenmedi, bundan sonra da böylesine öfkelenmeyecek. (Esasen Rabbim nezdinde şefaate yüzüm de yok. Çünkü) ben, öldürülmesi ile emrolunmadığım bir cana kıydım. [...Bugün ben mağfirete mazhar olursam bu bana yeterlidir.] Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Hz. İsa aleyhisselâm'a gidin!" diyecek. İnsanlar Hz. İsa'ya gelecekler ve:

"Ey İsa, sen Allah'ın Peygamberisin ve Meryem'e attığı bir kelamısın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik sen beşikte iken insanlara konuşmuştun. Rabbin nezdinde bize şefâat et! İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musun?" diyecekler! Hz. İsa aleyhisselam da:

"Bugün Rabbim çok öfkeli. Daha önce bu kadar öfkelenmedi, bundan böyle de hiç bu kadar öfkelenmeyecek!" diyecek. –Hz. İsa şahsıyla ilgili bir günah zikretmeksizin– (Bir başka rivayette:) "[Beni, Allah'tan ayrıbir ilah edindiler. Bugün bana mağfiret edilirse bu bana yeter!"] Nefsim!, Nefsim!, Nefsim! Benden başkasına gidin! Muhammed aleyhissalatı vesselâm'a gidin!" diyecek. İnsanlar Muhammed aleyhissalatu vesselâm'a gelecekler, – bir diğer rivayette: "Bana gelirler!" denmiştir– ve:

"Ey Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin, bütün peygamberlerin sonuncususun. Allah senin geçmiş-gelecek bütün günahlarını mağfiret buyurdu. Bize Rabbin nezdinde şefaatte bulun. Şu içinde bulunduğumuz hali görmüyor musun?" diyecekler. Bunun üzerine ben Arş'ın altına gideceğim. Rabbim için secdeye kapanacağım. Derken Allah, benden önce hiç kimseye açmadığı medh u senâları benim için açacak [Ben onlarla Rabbime medh u senâlarda bulunacağım]. Sonra:

"Ey Muhammed başını kaldır ve iste! (İstediğin) sana verilecek! Şefa-

at talep et! Şefaatin yerine getirilecek!" denilecek. Ben de başımı kaldıracağım ve: "Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim! Ey Rabbim ümmetim!" diyeceğim. Bunun üzerine:

"Ey Muhammed! Ümmetinden, üzerinde hesap olmayanları cennet kapılarından sağdaki kapıdan içeri al! Esasen onlar diğer kapılarda da insanlara ortaktırlar!" denilecek."

Resûlullah sonra şöyle buyurdular:

"Nefsim kudret elinde olan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun. Cennet kapısının kanatlarından iki kanadının arasındaki mesâfe Mekke ile Hecer arasındaki veya Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır." [Buhârî, Enbiyâ 3, 8, Tefsir, Benî İsrâil 5; Müslim, İmân 327, (194); Tirmizî, Kıyâmet 11, (2436).]

Hz. İbrahim aleyhisselâm'ın kıssasıyla ilgili bir rivayette şu ziyade var: **[Hz. İbrahim, (insanlar, şefat etmesi için kendine geldikleri zaman, Allah'a şefaat talebinde bulunmasına mani olan üç günahı olarak yıldızlar hakkında sarfettiği "İşte bu Rabbim"** (En'am 76) **sözünü, atalarının putları hakkında sarfettiği "Belki de bu (putları kırma) işini onların en büyüğü yapmıştır"** (Enbiya 63) **sözünü ve bir de: "Ben gerçekten hastayım"** (Saffât 89) **sözünü zikretti."**

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resûlullah:* **"Kıyamet günü ben âdemoğlunun efendisiyim"** buyurmaktadır. Bunu şârihler, başka rivayetlere dayanarak: *"Bütün peygamberler, Aleyhissalâtu vesselâm'ın sancağı altında olacaklar. Çünkü O, makam-ı Mahmûd üzere haşrolacaktır"* diye açıklarlar.

2- Peygamberlerin "günah" olarak beyan ettikleri özürler, aslında günah değildir. Bu hatalarından hepsi mağfiret-i ilâhiyeye mazhar olmuşlardır. Kendilerini günahkâr olarak târif etmeleri tevazu içindir. *Beyzâvî: "...Allah'tan en çok korkan, Allah'a makam itibariyle en ziyade yakın olan ve Allah'ın mağfiretine en ziyade erendir"* der. O sözleriyle esas beyan etmek istedikleri husus, kendilerine Kıyamet günü şefaat etme yetkisinin tanınmamış olmasıdır. O yetki, rivayette de sarih olarak görüldüğü üzere *Makâm-ı Mahmûd* ve *Livâ-i Hamd* sâhibi, *Fahr-i Âlem Muhammed Mustafa aleyhissalâtu vesselâm*'a tanınmıştır. Makam-ı Mahmûd, herkesin hamd ile tebcil edeceği muazzam makam demektir. Hamdin hakikatıyla ilgili olan mutlak yakınlık (kurb-i mutlak) makam ki hadis-i şeriflerde bunun, Livâu'l-Hamd altındaki şefaât-i kübra makamı olduğu ifade edilmiştir.

3- Başka rivayetlerde gelen bazı ziyadeleri köşeli parantez arasında göste-

rerek birkısım gerekli açıklamaları metin içinde yapmış durumdayız. Bu açıklamaların ortaya koyduğu bir husus, önceki peygamberlerin ittifakla: **"Bugün günahım affedilir, mağfirete mazhar olabilirsem bu bana yeter"** demiş olmasıdır. Böylece *Mevkıf*'ın korkunç ahvali içerisinde, peygamberler dahil herkesin kendi nefsinin derdine düşeceği anlaşılmaktadır. Bu durumda sâdece Resûl-i Ekrem müstesnadır. O, Cenab-ı Hakk'ın kendisine tanıdığı "dua hakkı"nı ümmetinin affı için kullanacaktır. *Aleyhi Efdalu's-Salavât ve Ekmeli't-Teslîmât.*

4- *Resûlullah*'ın geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğini ifade eden âyet (Feth 2) müfessirlerce farklı anlamalara sebep olmuştur: Affedilen bu "geçmiş" ve "gelecek" günahlar nelerdir, bunlardan ne kastedilmiştir?

★ Bazıları: *"Mütekaddim olanlar peygamberlikten öncekilerdir; müteahhir olanlar ismettir (yani korunmasıdır)"* demiştir.

★ Bazıları: *"Sehiv ve te'ville vâkî olanlardır"* demiştir.

★ Bazıları: *"Mütekaddim olanlar Hz. Âdem'in günahıdır, müteahhir olanlar ümmetinin günahıdır"* demiştir.

★ Bazıları: *"Hata yapacak olsa mağfûrdur"* demiştir.

Başka te'viller de yapılmıştır. Sadedinde olduğumuz makamda, dördüncü te'vilin uygun olduğu belirtilmiştir.

5- Hadiste, *Hz. Nuh*'a: *"Sen yeryüzü ahâlisine gönderilen resullerin ilkisin"* denmektedir. Halbuki *Hz. Âdem* ilk peygamberdir. Bu müşkile şu açıklama yapılmıştır:

★ *Hz. Âdem* zamanında yeryüzünde ahâli yoktu. O tek başına geldi. İnsanlar onun evlatları olarak çoğaldı. Halbuki *Hz. Nûh* gelince yeryüzünde insanlar vardı.

★ Diğer bir açıklama şöyle: *Hz. Âdem*'in peygamberliği, evlatlarına karşı "çocukların terbiyesi" şeklinde idi.

★ Şu da muhtemel görülmüştür: *"Hz. Nûh, kendi çocuklarına ve değişik bölgelere dağılmış olan diğer cemaatlere gönderilmiştir. Hz. Adem ise, tek bir beldede toplu halde bulunan kendi çocuklarına gönderilmiştir."*

Hz. Nuh'un çok şükreden bir kul olarak tesmiyesi, bu mânadaki bir âyete işârettir (İsra 3).

Abdurrezzak'ta gelen bir rivayet onun bu vasfının nasıl olduğunu açıklar:

إِنَّ نُوحاً كَانَ أِذَا ذَهَبَ إِلَى الْغَائِطِ قَالَ: الْحَمْدُ لِلّهِ الَّذِى رَزَقَنِى لَذَّتَهُ وَأَبْقَى فِيَّ قُوَّتَهُ وَأَذْهَبَ عَنِّى أَذَاهُ

"Nuh aleyhisselam helaya gidince şöyle derdi: "Lezzetiyle beni rızıklandıran, bende kuvvetini ibka edip, benden ezâsını gideren Allah'a hamd olsun."

5093 ٥ـــ وَعَنْ يزيد بن صُهَيْب الفَقِير قَالَ: [كُنْتُ قَدْ شَغَفَنِى رَأْىٌ مِنْ رَأْىِ الْخَوَارِجِ. فَخَرَجْنَا فِى عِصَابَةٍ ذَوِى عَدَدٍ نُرِيدُ أَنْ نَحُجَّ ثُمَّ نَخْرُجَ عَلَى النَّاسِ. فَمَرَرْنَا عَلى الْمَدِينَةِ، فَإِذَا جَابِرُ بْنَ عَبْدِ اللّهِ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ النَّاسَ، وَإِذَا هُوَ قَدْ ذَكَرَ الْجَهَنَّمِيِّينَ. فَقُلْتُ: يَا صَاحِبَ رَسُولَ اللّهِ، مَا هٰذَا الَّذِى تُحَدِّثُونَهُ؟ وَاللّهُ تَعَالَى يَقُولُ: إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ؛ وَكُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا. فَمَا هٰذَا الَّذِى تَقُولُ؟ فَقَالَ: أَتَقْرَأُ الْقُرآنَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَاقْرَأْ مَا قَبْلَهُ، إِنَّهُ لَفِى الْكُفَّارِ. ثُمَّ قَالَ: فَهَلْ سَمِعْتَ بِمَقَامِ مُحَمَّدٍ ﷺ الَّذِى يَبْعَثُهُ اللّهُ تَعَالَى فِيهِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَإِنَّهُ مَقَامُ مُحَمَّدٍ ﷺ الْمَحْمُودُ الَّذِى يُخْرِجُ اللّهُ تَعَالَى بِهِ مَنْ يُخْرِجُ مِنَ النَّارِ. ثُمَّ وَصَفَ وَضْعَ الصِّرَاطِ وَمَرَّ النَّاسِ عَلَيْهِ. قَالَ فَقُلْنَا: أَتَرَوْنَ هٰذَا الشَّيْخَ يَكْذِبُ عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ؟ فَرَجَعْنَا. فَلاَ وَاللّهِ مَا خَرَجَ مِنَّا غَيْرُ رَجُلٍ وَاحِدٍ]. أخرجه مسلم.

«شغفنى» أى دخل شغاف قلبى ، وهو غلافه

5. **(5093)**- *Yezîd İbnu Süheyb el-Fakîr* anlatıyor: *"Hâricîlerin görüşlerinden biri içime işlemişti, Haccetmek, sonra da (propaganda yapmak üzere) insanların karşısına çıkmak arzusuyla, kalabalık bir grup içerisinde yola çıktık. Medine'ye uğradık. Orada Cabîr İbnu Abdillah radıyallahu anh, insanlara hadis rivayet ediyordu. Bir ara cehennemlikleri zikretti. Ben: "Ey Resûlullah'ın arkadaşı! Sen ne konuşuyorsun? Halbuki Allah Teâla Hazretleri:* **"(Ey Rabbim!) Ateşe kimi atarsan mutlaka onu rezil-rüsvay edersin"** (Âl-i İmrân 192); **"Ateşten her çıkmak isteyişlerinde oraya geri çevrilirler"** (Secde 20) *buyurmaktadır" dedim. Hz. Câbir:*

"Sen Kur'ân'ı okuyor musun?" dedi. Ben de:

"Evet!" dedim.

"Öyleyse onun evvelini oku! Çünkü o, küffâr hakkındadır!" dedi ve sonra ilâve etti:

"Sen, Allah'ın Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ı dirilteceği Makam-ı Mahmud'u işittin mi?"

"Evet!" dedim. Dedi ki:

"O, Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'a mahsus mahmûd makamdır. Allah Teâlâ Hazretleri o makamın hatırına, cehennemden çıkaracaklarını çıkarır!"

(Hz. Câbir) sonra, Sırat köprüsünün konuluşunu ve üzerinden insanların geçişini tavsif etti. Biz:

"Bu ihtiyarın, Aleyhissalâtu vesselâm hakkında yalan söyleyeceğini mi zannedersiniz?" dedik ve Hâricîlikten rücû ettik. Hayır! Vallahi bizden bir kişiden başka, Hâricilikte kalan olmadı." [Müslîm, İman 320, (191).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, râvimiz *Yezîd el-Fakîr*'in bir müddet Hâricîlerin temel akidelerini benimsediğini göstermektedir. Bu akîdenin de büyük günah işleyenlerin ebedî olarak cehennemde kalacaklarıdır. Bu bâtıl inancı benimseyen bir grupla hacca giden *Yezîd*, Hacc esnasında Medine'ye uğrar ve orada yüce sahabi *Hz. Câbir radıyallahu anh*'la karşılaşıp, onu dinleme şerefine erer. *Hz. Câbir*, ebedî cehennemde kalacakları ifade eden âyetin kâfirler hakkında nâzil olduğu hususunda *Yezîd* ve arkadaşlarını ikna eder. Böylece o gruptan bir kişi hâriç hepsi Hâricî fikirleri terkederler.

5094 ٦ـ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ:
يُؤْتَى بِأَنْعَمِ أَهْلِ الدُّنْيَا مِنْ أَهْلِ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيُصْبَغُ فِى النَّارِ صِبْغَةً. ثُمَّ يُقَالُ: يَاابْنَ آدَمَ، هَلْ رَأَيْتَ نَعِيماً قَطُّ؟ هَلْ مَرَّ بِكَ خَيْرٌ قَطُّ؟ فَيَقُولُ: لاَ، وَاللّهِ يَارَبِّ. وَيُؤْتَى بِأَشَدِّ النَّاسِ بُؤْساً فِى الدُّنْيَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُصْبَغُ فِى الْجَنَّةِ صَبْغَةً ، فَيُقَالُ لَهُ: يَاابْنَ آدَمَ، هَلْ رَأَيْتَ بُؤْساً قَطُّ؟ هَلْ مَرَّ بِكَ مِنْ شِدَّةٍ قَطُّ؟ فَيَقُولُ: لاَ وَاللّهِ يَارَبِّ، مَا مَرَّ بِى

بُؤْسٌ قَطٌّ. وَلاَ رَأَيْتُ شِدَّةً] أخرجه مسلم

قوله «يصبغ» أى يغمس كأنه يدخل إليها إدخالة واحدة.

6. (5094)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü, cehennemliklerin, dünyada en müreffeh olanı getirilerek ateşe bir kere batırılacak. Sonra:

"Ey âdemoğlu denilecek. (Cehennemde) hiç nimet gördün mü? Sana hiç hayır uğradı mı?"

"Hayır! Ey Rabbim, vallahi hayır!" diyecek. Sonra cennetliklerden dünyada en fakir olan getirilecek. O da cennete bir sokulup çıkarılacak ve kendisine:

"Ey âdemoğlu (cennette) hiç fakirlik gördün mü, hiç sıkıntı çektin mi?" denilecek. O da:

"Hayır! Vallahi ya Rabbî! Başımdan hiç fakirlik geçmedi, hiçbir sıkıntı çekmedim" diyecek." [Müslîm, Münafıkûn 55, (2807).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, dünyadaki azab ve nimetin ahirette tamamen sona erdiğini ifade ediyor. Öyle ki: Dünyada en büyük nimete kavuşmuş olan kimse, cehennemde bu nimetlerin hiçbir fayda vermediğini görüyor. Cennetlik kimse de, dünyada çektiği en ağır sıkıntılardan hiçbir şey kalmadığını görüyor. Bu kimsenin cennete daldırılması, belki de cennetin Kevser'ine sokulup çıkarılmasıdır.

5095 ٧ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ، يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى لِأَهْوَنِ أَهْلِ النَّارِ عَذَاباً: لَوْ كَانَتْ لَكَ الدُّنْيَا كُلُّهَا أَكُنْتَ مُفْتَدِياً بِهَا؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ. فَيَقُولُ: قَدْ أَرَدْتُ مِنْكَ أَيْسَرَ مِنْ هَذَا وَأَنْتَ فِي صُلْبِ آدَمَ، أَنْ لاَتُشْرِكَ بِى شَيْئاً وَلاَ أُدْخِلُكَ النَّارَ وَأُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ. فَأَبَيْتَ إِلاَّ الشِّرْكَ]. أخرجه الشيخان.

7. (5095)- Yine *Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah Teâla Hazretleri azabı en hafif olan cehennemliğe:

"Eğer dünya her şeyiyle senin olsaydı, şu azabdan kurtulmaya bedel,

fidye olarak verir miydin?" diye soracak. Adam: "Evet!" diyecek. Rabb Teâla bunun üzerine:

"Sen daha Hz. Âdem'in sulbünde iken ben senden bundan daha hafifini istemiş: "Bana hiçbir şeyi ortak kılma da seni ateşe sokmayayım, cennete koyayım" demiştim. Sen buna yanaşmadın, şirke girdin" buyuracak." [Buhârî, Rikâk 51, 49, Enbiya 1; Müslim, Münafikûn 51, (2805).]

5096 ٨ــ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إذا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّةِ إلَى الْجَنَّةِ وَأَهْلُ النَّارِ إلى النَّارِ، جِيءَ بَالْمَوْتِ حَتَّى يُجْعَلَ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيُذْبَحُ. ثُمَّ يُنَادِى مُنَادٍ: يَاأَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُودٌ فَلاَ مَوْتَ، وَيَاأَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ فَلاَ مَوْتَ. فَيَزْدَادُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَرَحاً إِلَى فَرَحِهِمْ. وَأَهْلُ النَّارِ حُزْناً إِلَى حُزْنِهِمْ]. أخرجه الشيخان واللفظ لهما، والترمذى بمعناه.

ومعنى. «ذبح الموت» اليأس من مفارقة الحالتين فى الجنة والنار والخلود فيهما.

8. **(5096)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde oldukları zaman ölüm getirilir. Cennetle cehennemin arasına konup orada kesilir. Sonra bir münadi nida eder:

"Ey ehl-i cennet! Artık ebediyet var, ölüm yok! Ey ehl-i nâr! Artık ebediyet var, ölüm yok! Cennetliklerin sürûru bununla daha da artar. Cehennemliklerin de hüznü artar." [Buhârî, Rikâk 50, 51; Müslim, Cennet 43, (2850).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, ahiret hayatında ölümün olmayacağını, ebediyetin varlığını beyan maksadıyla ölümün bir koyun gibi kesildiği ifade edilmektedir. *İbnu'l-Arabî* der ki: *"Bu hadis aklın sarîh hükmüne muhalefeti sebebiyle müşkil bulunmuştur. Çünkü ölüm bir ârazdır, âraz cisme tahavvül edemez (dönüşemez), öyleyse nasıl kesilebilir? Bu sebeple bir grup, bu hadisin sıhhatini inkâra teşebbüs etti. Bir fırka da te'vil etti. Te'vil edenler: "Bu bir temsildir, gerçek bir kesim mevzubahis değildir" dediler. Bir grup âlim de: "Bilakis, hadis gerçek bir kesimi ifa-*

de etmektedir, kesilen de ölümün mütevellisidir, herkes de bunu tanır. Çünkü, ruhlarını kabzeden işte bu mütevellidir" demiştir.

Bu açıklama, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, müteahhir ülemadan çoğunu tatmin etmiştir. Çünkü buradaki mütevelli ile *ölüm meleğini* (melek'ül-mevt) anlamışlardır. Nitekim Secde sûresinde *"meleku'l-mevt"*ten bahsedilmektedir (11. âyet). Hadis şahid kılınarak: *"Ahirette ölüm meleği yaşamaya devam edecek olsa, cennet ehlinin hayatı ızdıraba düşerdi"* denmiştir. Sadedinde olduğumuz hadis, onun ölümü ile cennet ehlinin sevincinin, cehennem ehlinin de üzüntüsünün artacağını haber vermektedir.

İbnu Hacer, birkısım zayıf hadislerde *"ölüm meleğinin de öleceği, hatta "en son ölen mahlukun o olacağı"*nın ifade edildiğini belirttikten ve bu hadislerin ihticac etmeye elverişli olmayacak kadar zayıf olduğuna dikkat çektikten sonra, hadisle bir teşbihte bulunulduğuna dair yoruma geçer. *Mâzirî* der ki: *"Ölüm bize göre ârazlardan bir ârazdır. Mutezile nezdinde ise mâna değildir. Bu iki mezhebe göre ölümün koç veya cisim olması sahih değildir. Öyleyse bununla temsil ve teşbih murad edilmiştir... Allah Teâla hazretleri bu cismi yaratır, sonra onu keser, sonra onu bir misal yapar. Çünkü ölüm cennet ehline ârız olmaz."*

Kurtubî de et-Tezkire'de: *"Ölüm bir mânadır. Mânalar cevhere kalbolmaz. Allah amellerin sevabından onları temsil eden mümessiller (eşhas) yaratır. Ölüm de böyle. (Allah ölümü temsil eden) bir koç yaratır, onu ölüm diye tesmiye buyurur. Onu cennetliklerin ve cehennemliklerin kalbine "bu ölümdür" diye atar. Böylece onun kesilmesi, her iki yerde de (cennet ve cehennem) ebediyete delil olur."*

Bazı âlimler ise: *"Allah'ın arazlardan bir cesed inşa etmesine, ona bir madde kılmasına hiçbir mâni yoktur"* demiş ve hadislerden buna delil getirmişlerdir. Sahîh-i Müslim'de geçen: إِنَّ الْبَقَرَةَ وَآلَ عِمْرَانَ يَجِيئَانِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ **"Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini okuyun, çünkü bu iki sure Kıyamet günü iki bulut şeklinde gelirler"** hadisi, kaydettikleri örneklerden biridir.

Cehennemliklerin cehennemdeki durumları ve devamları hususunda muhtelif fırkalardan sayısı yediye ulaşan farklı görüşler ileri sürülmüş ise de, ehl-i sünnet ülemâsının benimsediği esahh görüş şudur: *"Cehennem ehli cehennemde ebedî kalıcıdır, onlar için belli bir müddet yoktur. Onların bu kalışları ölümsüzdür, faydalı bir hayat da mevzubahis değildir, rahat da olmayacaklardır. Nitekim ayet-i kerîme şöyle buyurur:* **"İnkâr edenler için ise cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki kurtulsunlar; azapları da hiç eksilmez. Bütün kâfirleri biz işte böyle cezalandırırız"** (Fâtır 36). *Bir diğer âyet şöyle:* **"Ne zaman cehennemin ızdırabından kurtulmak isteseler, her defasında oraya geri çevrilirler ve kendilerine: "Tadın yakıcı ateş azabını" denir"** (Hacc 22).

ÜÇÜNCÜ BAB

CENNET VE CEHENNEM

(Bu bab iki fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

CENNET VE CEHENNEMİN SIFATLARI

★ CENNETİN SIFATI

5097 ١ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ قَالَ اللّهُ تَعَالَى: أَعْدَدْتُ لِعِبَادِى الصَّالِحِينَ، مَالاَ عَيْنٌ رَأَتْ، وَلاَ أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلاَ خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ اِقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ؛ فَلاَ تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أُخْفِىَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

1. **(5097)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah Teâla hazretleri ferman etti ki: "Ben Azîmu'ş-Şân, sâlih kullarım için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanın hayal ve hatırından hiç geçmeyen nimetler hazırladım." *Ebu Hureyre ilaveten dedi ki:*

"Dilerseniz şu âyet-i kerîmeyi okuyun. (Meâlen:) **"Yaptıklarına karşılık Allah katında onlar için göz aydınlığı olacak ne mükâfaatların saklandığını kimse bilemez"** (Secde 17). [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Tefsîr, Secde 1, Tevhîd 35; Müslim, Cennet 2, (2824); Tirmizî, Tefsîr, (3195).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Rabb Teâla'nın cennette sâlih kulları için hazırladığı nimetlerin yüceliğini ifade etmektedir: Öyle nimetler ki, tarifi mümkün değildir. Çünkü insanoğlu ne görmüş, ne işitmiş ne tadmış, ne de hayal edebilmiştir. Cennet ve nimetlerinin bundan daha yüce, gerçeğine daha yakın bir tarifi düşünülemez. Gerçi başka nasslarda, cennet nimetlerinin sâdece ismen dünyadakilere benzeyeceği ifade edilmişse de, bu benzerlik isimden öteye geçmemektedir, mâhiyetinin idraki mümkün değildir.

İbnu Mes'ud'un rivayetinde وَلاَ يَعْلَمُهُ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلاَ نَبِيٌّ مُرْسَلٌ **"Onu mukarreb (Allah'a yakın) melekler de bilemez, peygamberler de"** ziyadesi de mevcuttur. Hadiste geçen *"beşer"* kelimesini esas alan bazı şarihler: *"Meleklerin kalbine gelebilir"* ihtimalini ileri sürmüş ise de, bilhassa *İbnu Mes'ud*'dan gelen ziyadenin sarahatine dayanan ülemâ, ona da itibar etmemiş, nefyin âmm olmasını esas almıştır: Sadece insanın değil, meleklerin kalbine de cennet nimetleri hütûr etmez, tahayyül edilemezler.

5098 ٢ـ وَزَادَ الْبُخَارِى فِى أُخْرَى، عَنْ سَهل بن سَعْد: وذكر مِثْله. ثُمَّ قَالَ: [وَقَالَ مُحَمَّدُ بْن كَعْبٍ: إنَّهُمْ أَخفَوْا لِلّهِ عَمَلاً فأَخْفى لَهُمْ ثَوَاباً. فَلَوْا قَدِمُو عَلَيْهِ أَقَرَّ تِلْكَ الأَعْيُنِ].

2. (5098)- *Buhârî*, bir diğer rivayetinde şu ziyadeyi kaydeder: *"Sehl İbnu Sa'd anlatıyor* –deyip, hadisin aynısını kaydettikten sonra– *der ki: "Muhammed İbnu Ka'b dedi ki: "Onlar Allah için ameli gizli tuttular. Allah da onların sevabını gizli tuttu. Kullar yanına gelince onları nimete boğacak."*

Hadis, bu muhtevada olarak Buhârî'de mevcut değildir. *Hâkim*'in el-Müstedrek'inde mevcuttur (2, 413-414).

5099 ٣ـ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْتُ: يَارَسُولَ اللّهِ ﷺ مِمَّ خُلِقَ الْخَلْقُ؟ قَالَ: مِنَ الْمَاءِ. قُلْتُ: اَلْجَنَّةُ مَا بِنَاؤُهَا؟ قَالَ: لَبِنَةٌ فِضَّةٍ وَلَبِنَةٌ ذَهَبٍ. وَمِلاَطُهَا الْمِسْكُ الأَذْفَرُ. وَحَصْبَاؤُهَا. اَللُّؤْلُؤُ وَالْيَاقُوتُ. وَتُرَابُهَا الزَّعْفَرَانُ. مَنْ يَدْخُلُهَا يَنْعَمُ وَلاَ يَبْأَسُ، وَيَخْلُدُ وَلاَ يَمُوتُ، وَلاَتَبْلَى ثِيَابُهُمْ، وَلاَ يَفْنَى شَبَابُهُمْ: ثُمَّ قَالَ: ثَلاَثَةٌ لاَتُرَدُّ دَعْوَتُهُمْ: الإِمَامُ الْعَادِلُ، والصَّائِمُ حِينَ يُفْطِرُ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ يَرْفَعُهَا اللّهُ فَوْقَ الْغَمَامِ، وَتُفَتَّحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. وَيَقُولُ اللّهُ: وَعِزَّتِى لأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ]. أخرجه الترمذى.

«الملاطُ» الطين الذى يجعل فوق ساق البناء يملط به الحائط. أى يصلح

و «يَبْأَسُ يَبْأَسُ» إذا افْتَقَرَ واشتدت حاجته.

3. (5099)- Yine *Sa'd İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü dedim, insanlar neden yaratıldı?"*

"Sudan!" *buyurdular.*

"Ya cennet?" dedim, o neden inşa edildi?"

"Gümüş tuğladan ve altın tuğladan! Harcı da kokulu misk. Cennetin çakılları inci ve yakuttan, toprağı da zâferândır. Ona giren nimete mazhar olur, eziyet görmez, ebediyet kazanır, ölümle karşılaşmaz. Elbisesi eskimez, gençliği kaybolmaz."

Aleyhissalâtu vesselâm sözlerine şöyle devam buyurdular: **"Üç kişi vardır duaları reddedilmez (mutlaka kabul edilir):**

★ Âdil imâm (devlet başkanı).

★ İftarını yaptığı zaman oruçlu.

★ Zulme uğrayanın duası.

Allah, (mazlumun) duasını bulutların fevkine çıkarır ve onlara sema kapıları açılır ve Allah Teâla Hazretleri:

"İzzetime yemin olsun! Vakti uzasa da, duanı mutlaka kabul edeceğim!" buyurur." [Tirmizî, Cennet 2, (2528).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah* bu hadislerinde üç büyük ameli nazar-ı dikkatimize arzetmektedir: Adâlet, oruç ve zulme karşı sabır. İlk ikisi ibadettir, üçüncüsü zulmün ne kadar büyük bir cinayet olduğunu ifade eder. *"Mazlum"* hadiste mutlak geldiği için, âlimler tarafından *"her kim olursa olsun"* açıklaması yapılmıştır. Yani zulme uğrayan kâfir de olsa, fâcir de olsa, münâfık da olsa duası makbuldür. Onun küfrü, fıskı, nifâkı başkasının ona zulüm ve haksız muamelede bulunmasına meşruiyyet kazandırmaz. Bu teferruat hadislerde de gelmiştir, daha önce başka vecihlerle kaydettik.

2- Hadiste geçen يَرْفَعُهَا فَوْقَ السَّمَاءِ "–ki **"Allah, (mazlumun) duasını..."** diye tercüme ettik– ibare iki surette anlaşılmaya müsaiddir:

1) Burada bulutların fevkine çıkan ve er veya geç Allah'ın kabulüne mazhar olacak olan dua "mazlum"un duasıdır.

2) Bu dua, hadiste sayılan üç grup kimsenin dualarıdır: *Âdil imam, iftar sırasındaki oruçlu ve mazlum.*

Aliyyü'l-Kârî: "İki vechin de doğru olduğunu" kabul eder. *"Sadece mazlûm hakkında olabilir. Çünkü, zulmün kötülüğünü tesbit için mübalağa münasiptir. Diğerleri de buna vav-ı atıfla birleştirilmiştir"* mânasında açıklamada bulunur. Mazlumla ilgili yaptığı açıklama şöyle: *"Hakkında mübalağa edilmiştir. Çünkü ona ulaşan zulüm ateşi onu öylesine yakar ki, bundan kırıklık ve tazarru ile dua çıkar, bundan da ızdırâr hali hasıl olur. Allah lisan-ı ızdırar ile yapılacak duayı mutlaka kabul edeceğini şu ayette haber vermektedir.* (Meâlen:) **"...Muzdar (çaresiz) kalmış kimse dua ettiğinde ona cevap veren ve sıkıntısını gideren... Allah"** (Neml 62).

3- Hadiste, açıklanması gereken son bir husus, *"vakti uzasa da"* diye tercüme ettiğimiz بَعْدَ حِينٍ tabiridir. Cenab-ı Hak dualara cevap *vereceğini vaad* etmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu haber vermektedir. Ancak, ne Kur'ânî kaynak ne de hadisler *"anında, aynıyla"* diye bir kayıt getirmezler. Çünkü Cenab-ı Hak, *"hakîm"*dir, herşeyi hikmetle yapar. Dolayısiyle duaların kabulünde de tâkip edeceği bir hikmet vardır. Anında yerine getirebileceği gibi, on sene, yirmi sene, kırk sene sonra da yerine getirebilir; *imhâl* eder, fakat *ihmâl* etmez. Öyleyse mâna şöyledir: *"Ey mazlum! Ben senin çiğnenen hakkını zayi etmeyeceğim. Uzun zaman geçse de duanı geri çevirmeyeceğim. Çünkü ben Halîm'im, kulları cezalandırmada acele etmem. Belki tevbe ederler; mazlumlara da haklarını vererek gönüllerini alarak râzı ederler, zulüm ve günahtan vazgeçerler diye mühlet tanırım."*

Hadis, böylece, Allah'ın zâlime mühlet tanısa da onu asla ihmal etmeyeceğine de işarette bulunmuş olmaktadır.

5100 ٤ـ وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهَا؛ وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ، آنِيَتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا؛ وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلاَّ رِدَاءُ الْكِبْرِيَاءِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةِ عَدْنٍ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

4. (5100)- *Hz. Ebu Musa radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Gümüşten iki cennet vardır. Kapları ve içinde bulunan diğer şeyleri

de gümüştendir. Altından iki cennet vardır, kapları ve içlerinde bulunan diğer eşyaları da hep altındandır. Adn cennetinde, cennetliklerle Rablerini görmeleri arasında Allah'ın veçhindeki rıdâu'l-kibriyadan (büyüklük perdesinden) başka bir şey yoktur." [Buhârî, Tefsîr, Rahmân 1, 2, Bedu'l-Halk 8, Tevhid 24; Müslim, İman 180, (296); Tirmizî, Cennet 3, (2530).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin bir başka vechinde rivayetin evveli şöyle başlar: جنَّانُ الْفِرْدَوْسِ أَرْبَعٌ **"Firdevs cennetleri dörttür: İkisi altından, ikisi de gümüşten..."** Başka rivayetlerde, altından olan iki cennetin *mukarrebûn'*a yani Allah'a yakınlık kesbeden büyüklere, gümüşten olan diğer ikisinin de sağcılara, yani defteri sağından verileceklere mahsus olduğu belirtilmiştir.

Bu hadis, cennetin gümüş ve altın tuğlalardan –hatta bir kat altın, bir kat gümüş tuğladan– bina edildiğini ifade eden rivayetlere muârız düşer. Ancak alimler, başka rivayetlerdeki karineleri değerlendirerek: *"Birincisi, her bir cennette kap-kacak vs. nev'inden bulunanların sıfatını, ikincisi de bütün cennetleri ihata eden duvarların sıfatını beyan etmektedir"* diyerek hadisleri te'lif ederler. Bu te'vili te'yid eden delillerinden biri şu rivayettir: إنَّ اللهَ أحَاطَ حَائِطَ الْجَنَّةِ لَبِنَةً مِنْ ذَهَبٍ وَلَبِنَةً مِنْ فِضَّةٍ **"Allah Teâla hazretleri cennetin duvarını bir (sıra) altından, bir (sıra) gümüşten tuğla ile inşa etmiştir."**

2- Hadiste Allah'ın görülmesi meselesine de yer verilmiştir. Ehl-i sünnet ve'l-cemaat ülemâsı, Kıyamet gününde, Cenab-ı Hakk'ın, insanlara en büyük lütfu olarak, vech-i ilahîsini göstereceği hususunda icma etmiştir. *Mâzirî, "perde"* kelimesinin kullanılışı ile ilgili olarak şu açıklamayı yapar: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Araplara, onların anlayacağı bir üslubla, anlayacağı tabirlere yer vererek hitabederdi. Bu sebeple, mânevî meseleleri, anlayışlarına yaklaştırmak için hissî tabirâta dökerdi. Burada da öyle yapmış, görmeye mâni olan esbabın ortadan kalkacağını, görmenin muhakkak surette vukua geleceğini ifade etmek için bu ifadeye yer vermiştir." Kâdı İyaz* da şöyle demiştir: *"Arap, istiâreye sıkça başvurur. İstiâre, Arapların icaz ve fesahatında en yüksek edebî sanatı teşkil eder. Ayet-i kerîmede geçen* جَنَاحَ الذُّلِّ **"Tevâzu kanadı"** (İsra 24) *tâbiri bunun bir örneğidir. Aleyhissalâtu vesselâm'ın kelamında "ridhau'l-kibriya (büyüklük perdesi) tabirine yer vermesi de bu mânada bir kullanıştır. Bunu anlamayan şaşırır. Kelamı, zahiri üzerine anlamak isteyen, Allah'a cisim izafe eder. Meselede vuzûh elde edemeyen kimse, bu rivayetin zâhirinin gerektirdiği mânadan Allah'ın münezzeh olduğunu bildiği takdirde, ya ravileri tekzib eder, ya da şöyle (basit) bir te'vile kaçar: "Allah'ın ilahî saltanatının büyüklü-*

ğü, kibriyası, azameti, heybeti ve celâli için, keza âciz olan beşerî basarların idrak mânilerini ifade için ridâu'l-kibriya tabiri bir istiare yapılmıştır, (oysa Allah), insanların basarlarını ve kalplerini güçlendirmek dilerse, onlardan heybetinin hicabını, azametinin mânilerini kaldırır."

Kirmânî der ki: *"Bu hadîs müteşâbihattandır. Bunun karşısında kişi ya: "Bundan muradı Allah bilir" deyip tefvize gidecek veya te'vilde bulunacak. Te'vil eden: "Vech'ten murâd zât'tır, ridâ, Zât'ın, mahlukata benzemekten münezzeh olan lâzım sıfatlarından bir sıfattır"* diyecek. Sonra te'vilci, *hadisin zâhiri: "Allah'ın rü'yeti vâki değil demeyi gerektirir"* diyerek müşkilatlı bulur ve: *"Bunun mefhum ve mânası, nazar yakınlığını beyandır, çünkü ridâu'l-kibriya rü'yete mâni olmaz, gözlerden mânilerin izâlesini, muradın izâlesi ile ifade etti" diyerek cevaplar."*

İbnu Hacer bu açıklamadan şu neticeyi çıkarır: *"Ridâu'l-Kibriya rü'yete mânidir. Sanki hadiste mahzûf bir ibare var. Onun takdiri* اِلاَّ رِدَاءُ الْكِبْرِيَاءِ *ibaresinden sonra olmalıdır. Çünkü, Allah onu ref etmek suretiyle insanlara nimette bulunmakta ve insanlar Allah'ı görmeye muvaffak olabilmektedir. Sanki burada murad şudur: Mü'minler cennetteki yerlerine yerleşince, celâl sahibi Allah'tan duydukları heybet olmasaydı, onlarla rü'yet arasında herhangi bir mâni olmayacaktı. Onlara ikramda bulunmak dileyince, Allah onları re'fetiyle kuşatıp onlara Allah'a nazar etme tâkatı vermek suretiyle lütufta bulunur. Sonra* لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ **"İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik, bir de ziyade vardır"** (Yunus 26) *ayetinin tefsirinde geçen Süheyb hadisinde, Ebu Mûsâ hadisinde geçen rıdâu'l-kibriyadan muradın, Süheyb hadisinde zikri geçen hicab olduğuna delalet eden karineyi buldum ve Allah Teâla hazretlerinin cennet ehline bir ikram olarak onlar için bunu açacağını anladım. Mezkûr hadis* Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbnu Huzeyme ve İbnu Hibbân'*da geçmektedir.* Müslim'*in metni şöyle:* انَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم قَالَ: اِذَا دَخَلَ اَهْلُ الجَنَّةِ الْجَنَّةَ يَقُولُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ: تُرِيدُونَ شَيْئاً اَزِيدُكُمْ فَيَقُولُونَ اَلَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا وَتُدْخِلنَا الْجَنَّةَ؟ قَالَ: فَيَكْشِفُ لَهُم الحِجَابُ فَمَا اُعْطُو شَيْئاً اَحَبَّ اِلَيْهِمْ مِنْهُ ثُمَّ تَلاَ هَذِهِ الآيَةَ لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا الْحُسْنَى

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: **"Cennet ehli, cennete girince, Allah Teâla hazretleri sorar:**

"Size ilave bir nimette bulunmamı diler misiniz?" Cennet ahalisi:

"Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Bizi cennete koymadın mı (daha ne isteyeceğiz)?" derler. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm der ki:* **"Bunun üzerine onlara hicab açılır. Cennet ahalisine bundan daha hoş bir şey verilmemiştir."**

Aleyhissalâtu vesselâm sonra şu ayeti tilavet buyurdu. (Meâlen): **"İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik, bir de ziyade vardır"** (Yunus 26).

Kurtubî der ki: *"Ridâ, bir istiâredir, onunla azamet kinaye edilmiştir. Nitekim şu hadiste de böyledir:* اَلْكِبْرِيَاءُ رِدَائِى وَالْعَظَمَةُ إِزَارِى **"Kibriya ridamdır, azamet de izarımdır."**[22] *Kurtubî* devamla der ki: *"Burada hislerle algılanan elbise kastedilmiyor. Ancak izar ve rida Arap muhataplar nazarında birbirinden ayrılmaz oldukları için, azamet ve kibriyayı bu ikisiyle ifade etti." İbnu Hacer* der ki: *"Sadedinde olduğumuz hadisin mânası, Allah'ın izzet ve istiğnasının muktezası hiç kimsenin onu görmemesi olduğu halde, Allah'ın mü'minlere karşı rahmeti, nimetinin bir kemali olarak veçh-i ilâhisini onlara göstermesini gerektirmektedir. Mâni zâil olunca, insanlara, kibriyasının gereğiyle amel etmekte ve sanki Teâla hazretleri, onlarla aradaki engel olan perdeyi kaldırmaktadır." Taberî*'nin nakline göre *Hz. Ali radıyallahu anh* da وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ **"Orada onların dilediği herşey bulunur. Üstelik katımızda bundan fazla da vardır"** (Kâf 35) ayetindeki *"fazla"* dan maksadın *Allah'ın veçhini görmek* هُوَ النَّظَرُ إِلَى وَجْهِ اللّٰهِ olduğunu söylemiştir.

İbnu Battâl der ki: *"Bu hadiste, Allah'a cisim izafe etmeye çalışan Mücessime fırkası için mekan izafesine bir yol yoktur. Çünkü, Allah Teâla hazretlerine cisim izafe etmenin veya bir mekanda bulunmasını gerektiren bir halin muhal olduğu hususunda deliller sabittir. Bu durumda ridâyı, insanların Allah'ı görmesine mâni gözlerdeki âfet olarak te'vil etmek gerekir. İşte bu âfetin izâlesi, insanların Allah'ı görme sırasında Rabb Teâla'nın icra edeceği bir fiilidir. İnsanlar, bu mâni mevcut olduğu müddetçe O'nu göremezler. Öyleyse görme fiili varsa, bu mâni izâle olmuş demektir. Bunu ridâ olarak tesmiye etmiştir. Çünkü o, yüzü görmekten alıkoyan rida menzilesindedir. Ancak ona rida denmesi mecazdır."*

5101 ٥ــ وَفِى رِوَايَةٍ لَهُمْ. [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِي الْجَنَّةِ خَيْمَةٌ مِنْ لُؤْلُؤَةٍ مُجَوَّفَةٍ. وَفِى رِوَايَةٍ: عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلاً: فِى كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا أَهْلٌ لاَ يَرَوْنَ اْلآخَرِينَ، يَطُوفُ عَلَيْهِمُ الْمُؤْمِنُ].

5. (5101)- Yine aynı kaynaklarda şu rivayet gelmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennette, mü'min için, içi boş tek bir inciden bir çadır vardır. *–Bir ri-*

22) *Rida:* Bele kadar giyilen (gömlek), izâr, belden aşağı giyilen elbisedir.

vayette– **Genişliği altmış mildir. Her köşesinde bir refikası bulunur, hiçbiri diğerini görmez, mü'min bunların herbirini dolaşır."** [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Tefsîr, Rahmân 1, 2, Tevhîd 24; Müslim, Cennet 23, (2838); Tirmizî, Cennet 3, (2530).]

AÇIKLAMA:

Mü'mine cennette hazırlanan bu çadırın bazı rivayetlerde yüksekliğinin altmış mil olduğu ifade edilmiştir. Demek ki, hem yüksekliği hem de genişliği altmış mil olacaktır. Her köşesinde bir zevcenin yer alacağı belirtilmiş olmasından, bazı âlimler, âhirette huri menşeli olsun, dünya menşeli olsun, eşlerin sayıca çok olacağı hükmünü çıkarmıştır. Köşelerde oturan eşlerin birbirlerini görememeleri, mesafenin uzaklığındandır denmiştir. Bazı rivayetlerde, tek bir inciden mamul bu çadırın yetmiş kapısı olduğu tasrih edilmiştir.

Çadır diye tercüme ettiğimiz *hayme*'nin ağaçtan mâmul dört köşeli ev mânasına geldiği de söylenmiştir. Böylece mü'minin uhrevî çadırında dört hanımının olacağı anlaşılabilir. *Onları dolaşmak*tan mânanın, cima'dan kinaye olduğu belirtilmiştir.

5102 ٦ـ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِى الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ، مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ مِائَةُ عَامٍ]. أخرجه الترمذى.

6. **(5102)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennette yüz derece vardır. Her iki derece arasında yüz yıl(lık yürüme mesafesi) vardır." [Tirmizî, Cennet 4, (2531).]

5103 ٧ـ وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: فِى الْجَنَّةِ مِائَةُ دَرَجَةٍ، مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَةٍ وَدَرَجَةٍ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. وَالْفِرْدَوْسُ أَعْلاَهَا. وَمِنْهَا تُفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ الْأَرْبَعَةُ، وَمِنْ فَوْقِهَا يَكُونُ الْعَرْشُ. فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللّٰهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ]. أخرجه الترمذى.

7. **(5103)**- *Ubâde İbnu's-Sâmit radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennette yüz derece vardır. Her bir derecenin diğer derece ile arası, sema ile arz arası kadar geniştir. Firdevs bunların en yukarıda olanıdır. Cennetin dört nehri buradan çıkar. Bunun üstünde Arş vardır. Allah'tan cennet istediğiniz vakit Firdevs'i isteyin." [Tirmizî, Cennet 4, (2533).]

5104 ٨ــ وَعَنْ أَبِى سَعِيدٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ فِى الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ لَوْ أَنَّ الْعَالَمِينَ اجْتَمَعُوا فِى إِحْدَاهُنَّ لَوَسِعَتْهُمْ]. أخرجه الترمذى

8. **(5104)**- *Ebu Saîd radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Cennette yüz derece vardır. Bütün alemler bunlardan birinin içinde toplansalar, hepsini de kuşatır, istiab eder." [Tirmizî, Cennet 4, (2534).]

5105 ٩ــ وَعَن أَنَس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ فِى الْجَنَّةِ شَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِى ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لاَيَقْطَعُهَا؛ وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: وظِلٍّ مَمْدُودٍ]. أخرجه الترمذى.

9. **(5105)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Cennette bir ağaç vardır ki, binekli bir kimse yüz yıl gölgesinde yürüse onu katedemez. İsterseniz şu âyeti okuyun: وَظِلٍّ مَمْدُودٍ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ **"Dâimî gölgededirler, çağlayıp duran su başlarındadırlar"** (Vâkı'a 30-31). [Tirmizî, Tefsîr, Vâkı'a, (3289), Cennet 1, (2525).]

5106 ١٠ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا فِى الْجَنَّةِ شَجَرَةٌ إِلاَّ وَسَاقُهَا مِنْ ذَهَبٍ]. أخرجه الترمذى.

10. **(5106)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Cennette hiçbir ağaç yoktur ki gövdesi, altından olmasın."* [Tirmizî, Cennet 1, (2527).]

AÇIKLAMA:

Kaydettiğimiz bu beş hadis, cennetle ilgili bazı tavsif ve tariflerde bulunmaktadır. Şöyle ki:

1- Cennet tek dereceli değildir. Başlıca yüz derecesi vardır. Her derecenin

mesafesi diğer dereceye kadar çok fazladır. Demek ki derece içerisinde de tâlî tabakalar, mertebeler vardır. Cennetlikler, ameline uygun bir derecede yerini alacaktır. Nitekim bazı alimler *yüz derece* tabiriyle çokluğun kastedildiğini belirtirler. Cehennem de böyledir, küfürdeki şiddetine göre her bir kâfir bir derekede yerini alacaktır. Ayet-i kerîme münâfıkların ateşin en aşağı tabakasında yer alacaklarını ifade eder. إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ **"Şüphesiz ki münafıklar cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar..."** (Nisa 145).

Dereceler arasındaki mesafeler hadislerde farklıdır. Bazısında *beşyüz yürüme yılı,* bazısında daha az, daha çok denmiştir. *Münavi,* arada tearuz olmadığını söyler ve yürümelerin farklı sür'atlerde vukû bulduğuna dikkat çeker.

2- *Firdevs:* Herçeşit bitkiyi cem'eden bahçe, bostan mânasına gelir. Ancak *"Üzüm asmalarının bulunduğu bahçedir"* de denmiştir. Kelimenin Rumca, Kıptîce ve hatta Süryanice olduğu iddia edilmiştir.

Buradan çıkan dört ana nehirden maksad, başka rivayetlerde açıklanmıştır: Biri su, biri süt, biri hamr, biri bal nehridir.

Firdevs cenneti hepsinin yukarısında, hepsinden üstün olduğu için Allah'tan öncelikle bunun taleb edilmesi tavsiye edilmiştir. Şu halde mü'min Allah'tan bir şey isterken en yüceyi, en büyüğü, en fazlayı istemelidir. O'nun rahmetine sınır olmadığı için Allah'tan isterken kanaatkâr olmak, mütevazi davranmak fazilet değildir.

3- Cennetteki ağacın *Tûba* ağacı olduğu söylenmiştir. Ancak gölge kelimesinin, örfî mânası anlaşılmamalıdır. Çünkü dilimizde gölge deyince güneş sıcaklığına karşı hasıl edilen korunma hatıra gelir. Halbuki âhirette güneş olmayacaktır. Öyleyse *gölge*den maksad, ağacın hasıl ettiği *nimetler* ve rahatlık olmalıdır. Yani cennetin neresine gidilse cennetî saadetin dışına çıkılmayacak demektir. *Zıll*=gölge kelimesi Arapçada *"himaye"* mânasına da kullanılır. Onun zıllinde demek, *onun kanatları, himayesi altında* demektir.

4- Cennetteki her ağacın gövdesinin, altından olmasına gelince, bu ibare oradaki ağacın me'lûfumuz olan dünyevî ağaçlar gibi olmadığını beyan eder. Altın, çürümeyen bir maddedir. Öyleyse cennet ağacının altından olması, onun ebedî, çürümez bir mahiyette olacağının ifadesidir. Bir hadis şöyledir: **"Cennette bir ağaç vardır, gövdeleri altından, dalları zeberced incidendir. Rüzgâr estikçe bunlar birbirine çarparak öyle bir nâme çıkarırlar ki hiçbir kulak böylesine tatlı bir ses işitmemiştir."** *İbnu Abbas*'ın bir rivayetinde: **"Cennet hurmalarının gövdeleri yeşil zümrüttendir. Dallarının sapı kızıl altından,**

yaprakları da cennet ehlinin kisvesidir. Ceketleri ve hulleleri bundan yapılır. O'nun meyvesi ise, küp ve kovalar gibi iri, sütten beyaz, baldan tatlı, kaymaktan daha yumuşaktır, onlarda çürük yoktur" denmiştir.

Cennet ehlinin bu ağaç altında sohbet edip dünya hatıralarını tazeleyecekleri; eğlence arzu ettikleri zaman, Allah'ın göndereceği bir rüzgârla ağacın kımıldayıp, dünyadaki her çeşit eğlenceyi ortaya koyacağı ifade edilmiştir.

5107 ١١ — وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَقَابُ قَوْسٍ فِى الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ أَوْ تَغْرُبُ]. أخرجه الشيخان.

وَزَادَ الترمذى عن أنس، فِى أُخْرى: [وَلَقَابُ قَوْسِ أَحَدِكُمْ، أَوْ مَوْضِعُ قَدِّهِ فِى الْجَنَّةِ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا، وَلَوْ أَنَّ امْرأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَأَضَاءَتِ الدّنْيَا وَما فِيهَا، وَلَمَلأَتْ مَا بَيْنَهُمَا رِيحاً، وَلَنَصِيفُهَا يَعْنِى الْخِمَارَ خَيْرٌ مِنَ الدّنْيَا وَمَا فِيهَا].

«قاب القوس وقده» قدره

11. **(5107)**- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennette, yay kadar bir yer, güneşin üzerine doğduğu veya battığı şeyden (dünyadan) daha hayırlıdır." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Tefsir, Vâkı'a 1; Müslim, Cennet 6, (2826); Tirmizî, Cennet 1, (2525).]

Tirmizî, *Hz. Enes*'ten şu ziyadede bulunmuştur: **"Sizden birinizin yayı kadar veya kamçısı kadar cennetteki bir yer, dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. Cennet ehlinden bir kadın, arz ehline görünecek olsa, dünya ve içindekileri aydınlatır, arzla semâ arasını güzel koku ile doldururdu, onun başörtüsü dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır."**

AÇIKLAMA:

Daha önce de açıkladığımız üzere, cennette bir yay kadar bir yerin koca dünyadan hayırlı olması, mübalağalı bir ifade değildir. Çünkü cennet ebedî olduğu için, orada ebedî olan az bir nur, burada geçici olan güneşe bedel olabilir. Dünya ise, bir yay veya kamçı ile kıyas götürmeyecek derecede büyük ise

de fânidir, geçicidir, ebedî olan, o azıcık varlığa mukabil gelemez.

2- *Kader* olarak manalandırdığımız قَابَ (kâb) kelimesi yayda kirişin takıldığı "uç"la okun fırlatıldığı orta kısma kadar olan kısım mânasına da gelir, yani bir yayın yarısı. Bu durumda mâna: *"Birinizin yayının yarısı cennette dünya ve içindekilerden daha hayırlı..."* şeklinde olur. Önceki mâna asıl olmakla birlikte, bu da hakikate uygundur.

5108 ١٢ ـــ وَعَن سَعْدِ بْنِ أَبِى وَقَّاصْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ مَا يُقِلُّ ظُفْرٌ مِمَّا فِى الْجَنَّةِ بَدَا لَتَزَخْرَفَتْ لَهُ خَوَافِقُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ، وَلَوْ أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَ فَبَدَا سِوَارُهُ لَطَمَسَ ضَوْءَ الشَّمْسِ كَمَا تَطْمِسُ الشَّمْسُ ضَوْءَ النُّجُومِ].

أخرجه الترمذى

«الزَّخرفة» الزينة

«والزُّخرف» الذهب

«وخَوَافِقُ السَّمَاءِ» جوانبها الأربعة وهى جهات الرياح الأربع.

12. (5108)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Cennette olan şeyden bir tırnağın azalttığı miktar, semâvât ve dünya arasında dört ciheti de tezyîn etmiş olarak görünürdü. Eğer cennet ehlinden bir adam dünya ehline zuhûr etse ve bilezikleri görünse o(nun şavkı) güneşin ziyasını bastırırdı, tıpkı güneşin, yıldızların ziyasını bastırması gibi."** [Tirmizî, Cennet 7, (2541).]

5109 ١٣ ـــ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: رُفِعْتُ إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى فَإِذَا أَرْبَعَةُ أَنْهَارٍ: نَهْرَانِ ظَاهِرَانِ وَنَهْرَانِ بَاطِنَانِ: فَأَمَّا الظَّاهِرَانِ فَالنِّيلُ وَالْفُرَاتُ، وَأَمَّا الْبَاطِنَانِ فَنَهْرَانِ فِى الْجَنَّةِ]

أخرجه البخارى.

13. (5109)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Sidretü'l-Müntehâ'ya çıkarıldım. Orada dört nehir gördüm: İki nehir zâhirdi, iki nehir de bâtın. Zâhir olan iki nehir Nil ve Fırat nehirleriydi. Bâtın olanlar da cennetin iki nehri idi." [Buhârî, Eşribe 12; Müslim, İman 264, (164).]

5110 ١٤ ـ وَعَنْ بريدة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فقالَ: هَلْ فِى الْجَنَّةِ خَيْلٌ؟ قَالَ: إنِ اللّهُ أدْخَلَكَ الْجَنَّةَ فَلاَ تَشَاءُ أنْ تُحْمَلَ فِيهَا عَلَى فَرَسٍ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ تَطِيرُ بِكَ فِى الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْتَ إلاَّ كَانَ. فَقَالَ آخَرُ: هَلْ فِى الْجَنَّةِ مِنْ إبِلٍ؟ قَالَ: فَلَمْ يَقُلْ لَهُ مَا قَالَ لِصَاحِبِهِ. فَقَالَ: إنْ يُدْخِلْكَ اللّهُ الْجَنَّةَ يَكُنْ لَكَ فِيهَا مَا اشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ]. أخرجه الترمذى

14. **(5110)**- *Hz. Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Cennette at var mı?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Allah Teâla Hazretleri seni cennete koyduğu takdirde, kızıl yâkuttan bir at üzerinde orada dolaşmak isteyecek olsan, o seni istediğin her yere uçuracaktır" *buyurdular. Bunun üzerine diğer biri de:*

"Cennette deve de var mı?" diye sordu. Ama buna Aleyhissalâtu vesselâm öncekine söylediği gibi söylemedi. Şöyle buyurdular:

"Eğer Allah seni cennete koyarsa, orada canının her çektiği, gözünün her hoşlandığı şey bulunacaktır." [Tirmizî, Cennet 11, (2546).]

AÇIKLAMA:

Hadisin ibaresi netice itibariyle değişmeyecek farklı bir üslubla tercümeye de elverişlidir. Ancak, esas söylenmek istenen, cennette, binme arzusu duyulduğu takdirde her tarafa götürecek vasıtaların bulunduğudur. Yine *Tirmizî*'nin bir başka rivayeti bu hususu daha sarih bir üslubla ifade etmiştir: *"Bir bedevî gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben atı severim, cennette at var mı?" diye sordu. Resûlullah şu cevabı verdi:*

"Cennete konduğun takdirde, iki kanadı olan yakuttan bir at sana getirilir. Sen ona bindirilirsin. O seni istediğin yere uçurur."

Sadedinde olduğumuz hadisin sonunda yer alan *"canının her çektiği, gözü-*

nün her hoşlandığı" ibaresi şu âyete işaret etmektedir: وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الأَعْيُنُ **"...Orada canların çekeceği, gözlerin zevk alacağı her şey vardır..."** (Zuhruf 71).

Dikkat edilirse, *Resûlullah,* açık bir şekilde cennette "at" veya "deve" "vardır!" veya "yoktur!" demiyor. Ama her arzu edilecek şeyin var olduğuna dikkat çekiyor. Binme ihtiyacı duyulduğu takdirde bunun *cennetî atlar*la yerine getirileceğini belirtiyor. Cennetteki atlar, dünyevî atlar gibi değildir.

5111 ١٥ ـ وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ:
إِنَّ فِى الْجَنَّةِ لَمُجْتَمَعاً لِلْحُورِ الْعِينِ يُغَنِّينَ بِأَصْوَاتٍ لَمْ يَسْمَعِ الْخَلاَئِقُ
بِمِثْلِهَا، يَقُلْنَ: نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلاَ نَبِيدُ. وَنَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلاَ نَبْأَسُ،
وَنَحْنُ الرَّاضِيَاتُ فَلاَ نَسْخَطُ طُوبَى لِمَنْ كَانَ لَنَا وَكُنَّا لَهُ]. أخرجه
الترمذى

«الحُورُ» جمع حوراء، وهى شديدة بياض العين الشديدة سوادها
و «العَيناءُ» واحدة العين وهى واسعة العين.
وقوله: «لاَنَبيدُ» أى لانهلك ولانتلف.

15. **(5111)**- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennette siyah gözlülerin (hurilerin) toplanma yerleri vardır. Orada, benzerini mahlukâtın hiç işitmediği güzel bir sesle şarkı okurlar ve şöyle söylerler:

"Bizler ebedîleriz, hiç ölmeyiz!
Bizler nimetlere mazharız, fakr bilmeyiz!
Rabbimizden râzıyız, mükedder olmayız!
Kendisinin olduğumuz beylerimize ne mutlu!" [Tirmizî, Cennet 24, (2567).]

AÇIKLAMA:

Dilimizde *hûri* veya *hûri kızı* denen cennet kızları tabiri, Kur'ânî bir tabirdir. Kur'ân'da birçok kereler zikri geçer ve cennet ehline bunlardan nikah edileceği belirtilir, güzellikleri tasvir edilir (Duhan 54, Tûr 20, Rahmân 72, Vâkı'a

22). *Hûr*, lügat olarak *havrâ*'nın cem'idir. *Havrâ*, gözünün beyazı çok beyaz, siyahı da çok siyah mânasına gelir. Kısaca *siyah gözlü, ceylan gözlü* gibi tercümelere mazhardır.

Sadedinde olduğumuz hadis, hurilerin cennette dünyada işitilmemiş olan fevkalâde güzel nâmelerle şarkı okuyacaklarını belirtmektedir. Böylece cennet ehlinin, Allah'ın bir başka nev'e giren nimetlerinden kulağa hitap eden nimetlerini de, cennete layık bir üstünlükte tadacağını haber vermektedir.

5112 ١٦ـ وَعَنْ أنس رَضِىَ اللّهُ عَنهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ فِى الْجَنَّةِ لَسُوقاً يَأْتُونَهَا كُلَّ جُمُعَةٍ فَتَهُبُّ رِيحُ الشَّمَالِ فَتَحْثُو فِى ثِيَابِهِمْ وَوُجُوهِهِمْ فَيَزْدَادُونَ حُسْناً وَجَمَالاً فَيَرْجِعُونَ إلَى أهْلِيهِمْ وَقَدِ ازْدَادُوا حُسْناً وَجَمَالاً. فَيَقُولُوا أهْلُوهُمْ: وَاللّهِ لَقَدِ ازْدَدْتُمْ بَعْدَنَا حُسْناً وَجَمَالاً. فَيَقُولُونَ: وَأنْتُمْ وَاللّهِ لَقَدِ ازْدَدْتُمْ بَعْدَنا حُسْناً وَجَمَالاً].

أخرجه مسلم.

16. **(5112)**- *Hz. Enes radayıllahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennet ehlinin bir çarşısı vardır. Her cuma oraya gelirler. Derken kuzey rüzgârı eser, elbiselerini ve yüzlerini okşar. Bunun tesiriyle hüsün ve cemalleri artar. Böylece ailelerine, daha da güzelleşmiş olarak dönerler. Hanımları:

"Vallahi, bizden ayrıldıktan sonra sizin cemal ve güzelliğiniz artmış!" derler. Erkekler de:

"Sizler de, Allah'a kasem olsun, bizden sonra çok daha güzelleşmişsiniz!" derler." [Müslim, Cennet 13, (2833).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yeryüzünde insanların zevk aldıkları toplantı ve içtimaların âhirette de olacağını ihbar etmektedir. Çarşı diye tercüme ettiğimiz *şûk* kelimesi, insanların daha çok alış-veriş için biraraya geldikleri, eş-dostun karşılaştıkları yerdir. Çarşı, karşılaşmaya, selamlaşmaya, görüşmeye vesile olduğu için, rivayetlerde, alış-veriş gayesi olmadan da, bilhassa cuma namazından sonra çarşının şöyle bir dolaşılmasının sünnet kılındığı görülür. Böylece beşerî bir ihtiyaç olan

ünsiyet sağlanmış olur. Şu halde bu meşru zevk âhirette de vardır. Ancak oranın zevki derece ve mertebe itibâriyle çok farklıdır. Güzellik, ziyadeleşmede aile efradı arasında karşılıklı muhabbetlerin daha da artmasına vesile olmaktadır. Müteakip hadiste de belirtileceği üzere, ahirette dünyadaki gibi alış-veriş ihtiyacı olmadığına göre, oranın çarşısı, alış-veriş yapılan yer mânasında anlaşılmamalı, ünsiyetin temin edildiği toplanma yerleri mânasında anlaşılmalıdır.

Resûlullah'ın, *kuzey rüzgârı* tâbirini kullanması, o rüzgârın yağmur ve serinlik getirmesindendir. Sıcak iklimde bu evsaftaki rüzgâr en ziyade sevilen ve arzu edilen rüzgârdır.

el-Mebârik'de şöyle denilmiştir: *"Çarşıya her hafta cennetlikler toplanır, melekler onları kuşatır, onlara gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan kalbine hiç doğmamış nimetler getirirler. Onlar bu nimetlerden istedikleri kadar, para ödemeden alırlar. Bu da cennette tadılan lezzetlerden biridir."*

Yani, çarşıdan eve bir şeyler alarak gelme lezzeti... Bunun dahi cennette olduğu anlaşılmaktadır.

5113 ١٧ ـ وَعَنْ عَلِي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَسُوقاً مَا فِيهَا شِرَاءٌ وَلاَ بَيْعٌ إِلاَّ الصُّوَرَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ. فَإِذَا اشْتَهَى الرَّجُلُ صُورَةً دَخَلَ فِيهَا]. أخرجه الترمذى.

17. (5113)- *Hz. Ali radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Cennette bir çarşı vardır. Ancak orada ne alış, ne de satış vardır. Sadece erkek ve kadın sûretleri vardır. Erkek bunlardan bir suret arzu ederse o sûrete girer."** [Tirmizî, Cennet 15, (2553).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cennetteki çarşı hakkında daha detaylı bilgi sunmaktadır. Orada alış-veriş mevzubahis değildir. Ancak kadın ve erkek suretleri mevcuttur. Erkek bu suretlerden dilediğine girmekte (yani bürünmektedir).

2- Şârihler hadisin iki mânaya muhtemel olduğunu belirtirler:

★ *Birinci mânaya* göre çarşıya güzel suretler arzedilmektedir. Kişi bunlardan hangisini arzular ve temenni ederse, Allah Teâla hazretleri Kudret-i Sübhâniyesi ile o kimseyi, arzuladığı sûrete sokmaktadır.

★ *İkinci mânaya* göre *sûret*ten murad *zinet*tir. Kişi o çarşıda bu zinetle süs-

lenir, onu takınır, kendisine arzu edip seçeceği zinet, takım, tâç vs.yi giyinir. **Arapçada** falancanın güzel bir sureti var (لِفُلاَنٍ صُورَةٌ حَسَنَةٌ) demek, *hoş bir görünümü var* demektir. Bir başka ifade ile, hadis: *"Çarşıda bulunan şeylerden her ne arzu ederse kendisine verilir"* mânasını ifade eder. Öyleyse o çarşıya girmekten murad, orada tezeyyün etmek, süslenmektir.

Her iki mânada da zât değil, sıfat değişikliği, dış görünüş değişmesi mevzubahis olmaktadır.

★ CEHENNEMİN EVSAFI

5114 ١ ـ عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: نَارُكُمُ الَّتِى تُقِدُونَ جُزْءٌ مِنْ سَبْعِينَ جُزْءاً مِنْ نَارِ جَهَنَّمَ. قَالُوا: وَاللّهِ إِنْ كَانَتْ لَكَافِيَةً. قَالَ: فَإِنَّهَا فُضِّلَتْ عَلَيْهَا بِتِسْعَةٍ وَسِتِّينَ جُزْءاً كُلُّهَا مِثْلُ حَرِّهَا]. أخرجه الثلاثة والترمذى.

1. **(5114)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Yaktığınız ateş var ya, bu, cehennem ateşinin yetmiş cüzünden bir cüzdür!"** *buyurmuştu. (Yanındakiler):*

"Zaten bu ateş, vallahi (âsileri cezalandırmaya ahirette) yeterliydi" dediler. Aleyhisselâtu vesselâm:

"Cehennem ateşi öbürüne altmışdokuz kat üstün kılındı. Her bir kat'ın harareti, bunun mislindedir." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Cennet 29, (2843); Muvatta, Cehennem 1, (2, 994); Tirmizî, Cehennem 7, (2592).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ahiretteki cehennem ateşinin, derece ve şiddet itibariyle, dünyadaki ateşin yetmiş katı olduğu ifade edilmektedir. Ashab, kâfir ve âsileri cezalandırmak için dünyadaki ateşin de yeterli olacağını söylemesi üzerine, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* Allah'ın azabının ne kadar şiddetli olduğunu belirtmek üzere, te'kiden, cehennem ateşinin dünyadaki ateşe nisbetle altmışdokuz kat olduğunu, her bir katın aynen dünyadakine eşit bir şiddete sahip bulunduğunu beyan ediyor.

Allah'ın azabının şiddeti, ayet ve hadislerde tekrarla nazara verilmiş ve bunun "ateş"le olacağı ifade edilmiştir. Meselâ: فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ **"Onlar ateşe karşı ne de sabırlıdırlar!"** (Bakara 175); فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِى وَقُودُهَا النَّاسُ

وَالْحِجَارَةُ **"...Öyle bir ateşten sakının ki, onun yakıtı insanlarla o taştır"** (Bakara 24) buyrulmuştur.

Öyleyse, dünya ateşini, Cenab-ı Hak, ahiretteki ateşin şiddetini haber vermek üzere onun yetmiş cüz'ünden bir cüz olarak halketmiş olmaktadır.

Şârihler, hadisteki maksadlardan birinin Allah'tan sâdır olan azâbın, kullardan, zalim insanlardan sâdır olmakta bulunan azabtan çok daha şiddetli olacağına dikkat çekmek olduğunu belirtirler.

Bu hadis de, *"Allah'tan korkulmaz, Allah sevilir"* diyenlerin, bu çeşit sözleriyle dinî bir hakikatı ortaya koymayıp keyfi bir mugâlata (demogoji) yaptıklarını ortaya koymaktadır. Evet Rabbimizi, rahmetiyle severken, celalinden, azabından ve adaletinden de korkarız; kulluk edebi bunu gerektirir. Kur'ân ve hadis de bunu ders verir. *"Allah'tan korkulmaz..."* sözü küfrün değilse cehlin eseridir, dinde delili, dayanağı yoktur.

5115 ٢ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أُوقِدَ عَلَى النَّارِ أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى احْمَرَّتْ. ثُمَّ أُقِدَ عَلَيْهَا أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى ابْيَضَّتْ. ثُمَّ أُوقِدَ عَلَيْهَا أَلْفُ سَنَةٍ حَتَّى اسْوَدَّتْ. فَهِىَ سَوْدَاءُ مُظْلِمَةٌ].

أخرجه مالك والترمذى، وهذا لفظه

2. (5115)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennem ateşi bin yıl yakıldı. Öyle ki kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakıldı, öyle ki beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı. Şimdi o siyah ve karanlıktır." [Tirmizî, Cehennem 8, (2594); Muvatta, Cehennem 2, (2, 994). Metin Tirmizî'ye aittir.]

AÇIKLAMA:

Muvatta'nın rivayetinde, cehennemin hal-i hâzır siyahlığı zifte benzetilir.

5116 ٣ــ وَعَنِ الْخُدْرِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ:[قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لِسُرَادِقِ النَّارِ أَرْبَعُ جُدُرٍ كُثْفُ كُلِّ جِدَارٍ مَسِيرَةُ أَرْبَعِينَ سَنَةً]. أخرجه الترمذى

«الْجِدَارُ» الحائط.

3. **(5116)**- *Ebu Saîdi'l-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennemi kuşatan surun dört (ayrı) duvarı vardır. Her duvarın kalınlığı kırk yıllık yürüme mesafesi kadardır." [Tirmizî, Cehennem 4, (2587).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cehennemi çevreleyen surun genişliği hakkında bilgi vermektedir: Sur, iç içe dört duvardan müteşekkildir, her duvarın kalınlığı kırk yıllık yürüme mesafesi kadardır. Hadiste, duvarlar arasındaki mesafe belirtilmemiştir. Dört ayrı duvar olduğuna göre, bitişik olmadığı, aralarında az veya çok bir mesafe, bir açıklık olacağı anlaşılmaktadır.

2- Hadis, şu âyete işaret etmektedir: إنَّا اَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَاراً اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا **"Biz zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki, (etrafını saran) duvar(lar), çepeçevre kendilerini kuşatmıştır"** (Kehf 29). *"Sûr"* veya *"duvar"* diye çevirdiğimiz *sürâdık* kelimesini *İbnu Abbâs*'ın, *ateşten duvar* diye açıkladığı rivayet edilmiştir.

3- Hadisin Tirmizî'deki devamında şöyle denir: **"Eğer, cehennemliklerin (içinde yüzdükleri) irinden, dünyaya bir kovacık dökülecek olsa, bütün arz ahalisi(ne bu koku siner ve bu sebeple herkes) pis kokardı."**

5117 ٤ــ وَعَنِ الْحَسَنِ الْبَصْرِى قَالَ: قَالَ عُتْبَةُ بْن غَزْوَانْ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَلَى مِنْبَرِ الْبَصْرَةِ إنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: [إنَّ الصَّخْرَةَ الْعَظِيمَةَ لَتُلْقَى مِنْ شَفِيرِ جَهَنَّمَ فَتَهْوِى سَبْعِينَ عَاماً مَا تُفْضِى إلَى قَرَارِهَا، وَكَانَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَقُولُ: أَكْثِرُوا ذِكْرَ النَّارِ فَإنَّ حَرَّهَا شَدِيدٌ، وَقَعْرُهَا بَعِيدٌ، وَمَقَامِعُهَا حَدِيدٌ] أخرجه الترمذى

4. **(5117)**- *Hasan Basri rahimehullah* anlatıyor: *"Utbe İbnu Gazvân radıyallahu anh, Basra'da minberde (hutbe esnasında) dedi ki:*

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize şöyle buyurmuşlardı: **"Cehennemin kıyısından büyük bir taş bırakıldı. Bu taş yetmiş yıl aşağı doğru düştü de henüz dibe ulaşmadı."**

(Utbe İbnu Gazvân, devamla) der ki: *"Hz. Ömer radıyallahu anh: "Ateşi çok zikredip hatırlayın. Zira onun harareti pek şiddetlidir; derinliği çok fazladır, çengelleri demirdendir" buyururdu."* [Tirmizî, Cehennem 2, (2578).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cehennemin derinliğine bir nihayet olmadığını belirtmektedir. Şarihler, *"yetmiş"* rakamının çokluk ifade ettiğini, miktar ifade etmediğini belirtirler.

Cehennem ateşini sıkça hatırlamada, nefsi kötülüklerden frenleyen bir ibret bulunduğu için *Hz. Ömer*, onun sıkca tahattur edilmesini tavsiye etmiştir.

5118 ٥ — وَعَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ وَيْلٌ وَادٍ فِى جَهَنَّمَ يَهْوِى فِيهِ الْكَافِرُ أَرْبَعِينَ خَرِيفاً قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ قَعْرَهُ]. أخرجه الترمذى

5. **(5118)**- *Ebu Saîd el-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Veyl, cehennemde bir vadidir. Kâfir orada, kırk yıl batar da dibine ulaşamaz." [Tirmizî, Tefsîr, Enbiya, (3164).]

AÇIKLAMA:

Veyl kelimesi, asıl itibariyle *azab* mânasındadır. Araplar felaket temennisi için وَيْلٌ لِفُلاَنٍ *"falancaya veyl (azab) olsun!"* diye sıkça kullanırlar. Dilimize *"yazıklar olsun!"*, *"vay haline!"* gibi tabirlerle çeviririz. Sadedinde olduğumuz hadis, *veyl* kelimesinin cehennemde muayyen bir azab vâdisinin ismi olduğunu belirtmektedir. Öyle bir vadi ki, cehennemlikler satıhtan aşağı doğru düşüşe geçseler, kırk yılda dibe ulaşamayacaklardır; öylesine derin bir vadidir. Şu halde وَيْلٌ لِفُلاَنٍ tabirinde *"falanca, cehennemin Veyl vadisinin azabına uğrasın!"* mânası da vardır.

5119 ٦ — وَعَنْ إبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ قَطْرَةً مِنَ الزَّقُّومِ قُطِرَتْ فِى الدُّنْيَا لَأَفْسَدَتْ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا مَعَايِشَهُمْ. فَكَيْفَ بِمَنْ يَكُونُ طَعَامَهُمْ وَشَرَابَهُمْ]. أخرجه الترمذى

6. **(5119)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Eğer zakkûmdan, dünyaya tek damla damlatılacak olsa, bu dünya

ehlinin yiyeceklerini ifsad ederdi. Öyleyse, yiyecek ve içeceği zakkum olan cehennemliğin hali ne olur (anlayın)!" [Tirmizî, Cehennem 4, (2588).]

AÇIKLAMA:

Zakkûm: Ayet-i kerimede cehennemden çıkan bir ağaç olarak tavsif edilir (Saffât 62-66). Alimler, zakkûm ağacını: *"Cehennem ehline mahsus pek acı bir ağaç"* diye tarif ederler. Zakkûm cehennemliklerin yiyeceğidir. Cehennemlikler onun üzerine kaynar su içeceklerdir (Vâkı'a 52-55). Sadedinde olduğumuz hadis, zakkumun, son derece pis kokulu olduğunu belirtmektedir.

5120 ٧ـ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: اشْتَكَتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا. فَقَالَتْ: يَارَبِّ أَكَلَ بَعْضِي بَعْضاً، فَأَذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ. نَفَسٍ فِي الشِّتَاءِ وَنَفَسٍ فِي الصَّيْفِ، فَهُوَ أَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ، وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

7. **(5120)-** *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennem, Rabbine şikayet ederek: "Ey Rabbim! Bir parçam diğer bir parçamı yemektedir" dedi. Bunun üzerine, Allah Teâla hazretleri ona, iki nefes almaya izin verdi: Bir nefes kışta, bir nefes de yazda. (Yazdaki nefesi) sizin rastladığınız en şiddetli sıcaktır. (Kıştaki nefesi de) sizin rastladığınız en şiddetli (soğuk olan) zemherirdir." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 10; Müslim, Mesâcid 185, (617); Tirmizî, Cehennem 9, (2595).]

5121 ٨ـ وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهِ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَخْرُجُ عُنُقٌ مِنَ النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ تُبْصِرَانِ وَأُذُنَانِ تَسْمَعَانِ وَلِسَانٌ يَنْطِقُ، يَقُولُ: إِنِّي وُكِّلْتُ بِثَلاَثَةٍ: بِمَنْ دَعَا مَعَ اللّٰهِ إِلٰهاً آخَرَ، وَبِكُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ، وَبِالْمُصَوِّرِينَ]. أخرجه الترمذى.

«العُنُقُ» الطائفة من الناس، والمراد به طائفة من النار كالعنق.

و «الجَبَّارُ» القهار المتكبر

و «الْعَنِيدُ» الْجَائِرُ عَنِ الْحَقِّ كالمعاند له.

8. (5121)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü, ateşten bir parça, boyun şeklinde uzanır. Bunun, gören iki gözü, işiten iki kulağı, konuşan bir dili vardır. Der ki: "Ben üç takım (insanı cezalandırmak) için vazifelendirildim: Allah'la birlikte bir başka ilaha dua eden kimse, bile bile zulmeden cebbâr, tasvirciler." [Tirmizî, Cehennem 1, (2577).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *musavvirîn* tâbiri resim ve heykel yapanlar demektir. İslâm'da tasvir meselesi teferruatlı bir mevzudur; daha önce de temas ettik. Bu hususta *İbnu'l-Arabî*'nin bir özetlemesi şöyle: *"Suretler hususunda söylenenler şöyle hülâsa edilebilir: Eğer (gölge yapacak şekilde) cüssesi varsa, bi'l-icma haramdır. (Satıh üzerine) işlenmişse (gölgesiz ise) dört görüş vardır:*

1) Mutlak cevaz.

2) Mutlak yasak.

3) Tafsîl: Yani eğer tam bir canlı resmi ise haramdır; başı kopmuş şekilde olur da, tam olmazsa caizdir. Bu görüş en doğru görüştür.

4) Eğer hakir tutulan bir tarzda kullanılıyor ise caizdir, (hürmet ifade edecek tarzda) yükseğe asılmışsa caiz değildir. Bu icmaya çocukların bebekleri dahil değildir."

Ülemâ çoğunlukla üçüncü görüşü benimsemiştir.

Her görüşün dayandığı bir rivayet mevcuttur.

Bu meselede *Bediüzzaman* şöyle der: *"Sanemperestliği şiddetle Kur'ân menettiği gibi, sanemperestliğin bir nev'i, taklidî olan suret-perestliği de men eder. Medeniyet ise, suretleri kendi mehasininden sayıp Kur'ân'a muâraza etmek istemiş. Halbuki, gölgeli gölgesiz suretler, ya bir zulm-ü mütehaccir (taşlaşmış zulüm) veya bir riya-yı mütecessid (cesed giymiş riya) veya bir heves-i mütecessim (cisimleşmiş heves)dir ki, beşeri zulme ve riyaya ve hevâya, hevesi kamçılayıp teşvik eder. Hususan suretperestlik, ahlâkı fena halde sarstığı ve sukut-u ruha sebebiyet verdiği şununla anlaşılır: Nasıl ki, merhûme ve rahmete muhtaç bir güzel kadın cenazesine nazar-ı şehvet ve hevesle bakmak, ne kadar ahlakı tahrib eder. Öyle de, ölmüş kadınların suretlerine veyahut sağ kadınların*

küçük cenazeleri hükmünde olan suretlerine hevesperverâne bakmak, derinden derine hissiyât-ı ulviye-i insaniyeyi sarsar, tahrib eder."

Bu bahse 2173 numaralı hadisi açıklarken de yer verdik ve orada *Bediüzzaman*'ın bu görüşüne bir yorum ekledik (7. cilt s. 555).

5122 ٩ـ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يُؤْتَى بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ زِمَامٍ، مَعَ كُلِّ زِمَامٍ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَجُرُّونَهَا أخرجه مسلم والترمذى.

9. **(5122)-** *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Kıyamet günü cehennem, yetmişbin yuları olduğu halde getirilir. Her yularında, onu çeken yetmişbin melek vardır." [Müslim, Cennet 29, (2842); Tirmizî, Cehennem 1, (2576).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, cehennemin, Kıyamet günü, yaratıldığı yerten *Mevkıf*'e getirileceği ifade edilmektedir. Bu mâna şu âyette de gelmiştir. (Meâlen): **"O gün cehennem de getirilmiştir..."** (Fecr 23). *"Cehennemin Mevkıf'e getirilmesi, orada toplanan insanlara gösterilerek onların korkutulması gayesine mebni olabilir"* denmiştir.

2- 5120 numarada geçen hadisi esas alan alimler, cehennemin el'an yaratılmış olduğunu kabul ederler. Bu hadis, zâhiri esas alındığı takdirde cehennemin taşınabilecek mahiyette, müstakil bir ünite, bir varlık olduğunu ifade etmektedir. *Mâzirî,* hadisin zahirini esas almak gerektiğini söyler ve: *"Bunu hakikatı üzere hamletmemeye hiçbir mâni yoktur"* der. Esasen, nassların zahirini kabule açık bir mâni olmadıkça te'vil câiz değildir.

5123 ١٠ـ وَعَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: [قَالَ لِى ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَتَدْرِى مَا سَعَةُ جَهَنَّمَ؟ قُلْتُ: لاَ. قَالَ: أَجَلْ، وَاللّٰهِ مَا تَدْرِى. حَدَّثَتْنِى عَائِشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمٰوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ

بِيَمِينِهِ. قَالَتْ، قُلْتُ: أَيْنَ يَكُونُ النَّاسُ؟ قَالَ: عَلَى جِسْرِ جَهَنَّمَ].

أخرجه الترمذى رحمه اللّه تعالى.

10. **(5123)**- *Mücahid* anlatıyor: *"İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ bana: "Cehennemin genişliği ne kadardır, biliyor musun?" diye sordu. Ben: "Hayır!" deyince: "Doğru, Allah'a yemin olsun, bilemezsin!" dedi ve ilave etti: "Bana Hz. Aişe radıyallahu anha dedi ki: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:*

وَالْأَرْضُ جَمِيعاً قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ

"Kıyamet günü Arz toptan O'nun bir kabzasıdır (tam tasarrufundadır). Gökler de O'nun sağ eliyle dürülmüşlerdir" (Zümer 67) *âyetinden sormuş ve:*

"Bu sırada insanlar nerede olurlar [ey Allah'ın Resûlü]" demiştim. Aleyhissalâtu vesselâm: **"Cehennem köprüsünde!"** *cevabını verdi."* [**Tirmizî, Tefsîr, Zümer,** (3242).]

★ CENNET VE CEHENNEMİN MÜŞTEREK YÖNLERİ

5124 ١ـ عَنْ أَبِي هرَيْرَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسُولُ اللّهِ ﷺ: لَمَّا خلَقَ اللّهُ تَعَالَى الْجَنَّةَ قَالَ لِجبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ: اِذْهَبْ فَانْظُرْ إلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنظَرَ إلَيْهَا. فقَالَ: وَعِزَّتِكَ لاَ يَسمَعُ بِهَا أَحَدٌ إلاَّ دَخَلَهَا. فَحَفَّهَا بِالْمَكَارِهِ. ثُمَّ قَالَ اِذْهَبْ فَانْظُرْ إلَيْهَا، فَذَهَبَ، فَنَظَرَ إلَيْهَا. فَقَالَ: وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيْتُ أَنْ لاَ يَدْخُلَهَا أَحَدٌ وَلَمَّا خَلَقَ النَّارَ قَالَ لِجِبْرِيلَ: اِذْهَبْ فَانْظُرْ إلَيْهَا . فَذَهَبَ، فَنظَرَ إلَيْهَا. فقَالَ: وَعِزَّتِكَ لاَ يَسمَعُ بِهَا أَحَدٌ فَيَدْخُلُهَا. فَحَفَّهَا بِالشَّهَوَاتِ. ثُمَّ قَالَ: اِذْهَبْ، فَانْظُرْ إلَيْهَا. فَذَهَبَ، فَنظَرَ إلَيْهَا. فَلَمَّا رَجَعَ. قَالَ: وَعِزَّتِكَ لَقَدْ خَشِيْتُ أَنْ لاَ يَبْقَى أَحَدٌ إلاَّ دَخَلَهَا]. أخرجه اصحاب السنن وصححه الترمذى

1. **(5124)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Allah Teâla Hazretleri cenneti yarattığı zaman Cibrîl aleyhisselâm'a:

"Git ona bir bak!" buyurdular. O da gidip cennete baktı ve: "[Ey Rabbim!] Senin izzetine yemin olsun, onu işitip de ona girmeyen kalmayacak, herkes ona girecek!" dedi. (Allah Teâla Hazretleri) cennetin etrafını mekruhlarla çevirdi. Sonra: "Hele git ona bir daha bak!" buyurdu. Cebrail gidip ona bir daha baktı. Sonra da:

"Korkarım, ona hiç kimse girmeyecek!" dedi. Cehennemi yaratınca, Cebrâil'e:

"Git, bir de şuna bak!" buyurdu. O da gidip ona baktı ve:

"İzzetine yemin olsun, işitenlerden kimse ona girmeyecektir!" dedi. Allah Teâla hazretleri de onun etrafını şehvetlerle kuşattı. Sonra da:

"Git ona bir kere daha bak!" dedi. O da gidip ona baktı. Döndüğü zaman:

"İzzetine yemin olsun, tek kişi kalmayıp herkesin ona gireceğinden korkuyorum!" dedi." [Ebu Dâvud, Sünnet 25, (4744); Tirmizî, Cennet 21, (2563); Nesâî, Eymân 3, (7, 3).]

AÇIKLAMA:

Hadis, cennetin câzib fakat kazanılmasının kolay olmadığını, cehennemin de çok kötü fakat oraya şiddetle çeken câzibeler bulunduğunu belirtmektedir. *Hz. Cebrâil,* birinci görüşlerinde onları zatî evsaflarıyla değerlendirir: *"Cennet o kadar güzel ki, herkes oraya girer, yani onu kazanma iştiyakı izhar eder, kazanılması için gerekli gayreti gösterir"* demek istemiştir. Keza *"cehennemin çirkinliği, kötülüğü karşısında, herkes oraya girmemek için elinden geleni yapar"* demek istemiştir.

Ama ikinci defa, yani cenneti kazanmak için nefsin hoşlanmadığı nice mekârihin aşılması gerektiğini, cennetin etrafını bunların sardığını görünce, bu hoş olmayan engelleri aşacak kimseler çıkmayacak endişesine düşer, zira cennetin etrafında ibadet için meşakkatler, sabır, tevekkül, kötülüklerden içtinab, zekât, sadaka vermek, cihad etmek, kulluk yolunda aç-susuz ve uykusuz kalmak, yorulmak, nefse hâkim olmak vs. gibi meşakkatli teklifler, nefsânî arzulara muhalefet ve şehvetlerin kırılması var. İnsan nefsi bunları sevmez. Cennetin etrafı da hep bunlarla sarılı. Keza cehennemin etrafında da nefsin hoşuna giden, pek câzip şeyler var; serbestlik, sorumsuzluk, eğlence, israf, dedikodu, fuhuş, yalan, gıybet... vs. Bunların cazibesine kapılmamak her insanın işi değil.

İşte cennet ve cehennemi çeviren şeyler sebebiyle *Cebrâil aleyhisselâm,*

buralara gidecek insanların miktarı hususunda endişelenir.

Şarihler, bu hadisi *Resûlüllah*'ın bedî sözlerinden biri kabûl ederler. Cennetin, nefsin hoşuna gitmeyen amellerle kazanılabileceği; keza cehennemden korunmak için de mutlaka şehevî arzulardan, nefsin meylettiği şeylerden kaçınmak gerektiği çok güzel bir teşbihle ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis, cenneti kazanma ve cehennemden kaçınmanın yollarını en veciz bir şekilde belirtmekte, mü'minleri bu mühim meselede uyarmaktadır.

5125 ٢ــ وَعَنْ أَنسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ]. أخرجه مسلم والترمذى

وللشيخين عن أبى هريرة مثله، وقال: «حُجبت، بدل حُفّت فى الموضعين».

2. **(5125)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlüllah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennetin etrafı mekârihle (nefsin hoşlanmadığı şeylerle) sarılmıştır. Cehennemin etrafı da şehevî (nefsin arzuladığı, câzip) şeylerle sarılmıştır."

Sahîheyn'de, *Ebû Hureyre*'den bu rivayet aynen gelmiştir. Ancak iki yerde حُفَّتْ (=sarılmış) kelimesine bedel حُجِبَتْ (= örtülmüş) kelimesi kullanılmıştır.

5126 ٣ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَتَزَالُ جَهَنَّمَ يُلْقَى فِيهَا وَتَقُولُ: هَلْ مِنْ مَزِيدٍ؟ حَتَّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا قَدَمَهُ فَيَزْوَى بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ. فَتَقُولُ: قَطِ قَطِ بِعِزَّتِكَ وَكَرَمِكَ. وَ لاَ يَزَالُ فِى الْجَنَّةِ فَضْلٌ حَتَّى يُنْشِىءَ اللّٰهُ لَهَا خَلْقاً فَيُسْكِنُهُمْ فَضْلَ الْجَنَّةِ]. أخرجه الشيخان والترمذى

«وقَدمُ رَبِّ العزةِ» كناية عن أهل النار الذين قدمهم اللّٰه لها من

شرار خلقه كما أن المؤمنين قدمه الذين قدمهم الى الجنة:

وقوله «فيزوى» أى يضم ويجمع .

3. (5126)- Yine *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennem, içerisine âsiler atıldıkça: "Daha var mı?" demekten geri durmaz. Bu hal, Rabbu'l-İzze'nin cehennemin üzerine ayağını koyup, iki yakasını dürüp birleştirmesine kadar devam eder. İşte o zaman cehennem:

"Yeter, yeter. İzzet ve keremine yemin olsun yeter!" der. Cennette fazlalık devam eder. Allah, ona mahsus yeni bir halk yaratır ve bunları cennetin fazla kısmına yerleştirir." [Buhârî, Tefsîr, Kâf 1, Eymân 12, Tevhîd 7; Müslim, Cennet 37, (2848); Tirmizî, Tefsîr, Kâf, (3268).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, müteşâbih hadislerdendir. Zâhiri üzere alınması mümkün değildir. Çünkü Allah'a ayak nisbet etmektedir. Halbuki Allah hiçbir şeye benzemez. Ona hakiki manada ne el, ne de ayak nisbet edilemez. Mükerrer seferler geçtiği üzere, selef ülemâsı bu çeşit hadisleri kabul edip, *"Bundan murad ne ise onu Allah bilir"* diyerek te'vile gitmemiştir. Bunlara *muvaffıza* denir. Ancak *müteahhir* ülemâ, bu çeşit hadislerde kastedilebilecek mâna üzerinde durarak, hadisleri te'vil cihetine gider. Bunlara *müevvile* denir. Bazı tevilcilere göre *"ayak"*tan kastedilen şey, *mütekaddim*dir (yani önde olan, evvel gelen). Böylece hadis *"Allah cehennemin üzerine cehennemliklerden birkısmını koyar"* diye anlaşılmalıdır. *Kadem*le, *"Bir mahluk ismi kastedilmiş", yer ismi kastedilmiştir"; "ayak koymak, "yeter artık" demektir"* gibi değişik yorumlar yapılmıştır.

2- Hadis, ehl-i sünnetin *"sevab amele bağlı değildir"* hükmüne delildir. Çünkü cennette yaratılanların hiç ameli olmadığı halde, onlara cennet lutfedilecektir. Ehl-i sünnet küçükken ölen çocuklar ve hatta deliler hakkında da böyle hükmeder: Amelleri olmadığı halde Hak Teâla, onlara sevap verip cennete koyacaktır.

3- Hadis cennetin çok geniş olduğuna, orada, yeni yaratılacaklara da yetecek yer olacağına delildir. Başka hadislerde her ferde dünya genişliğinde cennet verileceği,on misli kadar da ziyadesi ihsan edileceği belirtilmiştir.

İKİNCİ FASIL

CENNETLİKLER VE CEHENNEMLİKLER

★ CENNETLİKLER

5127 ١ــ عَن سَهل بن سَعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ أَهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَتَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ فِي السَّمَاءِ]. أخرجه الشيخان.

1. **(5127)**- *Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennet ehli, gurfelerde kalanları seyrederler, tıpkı gökteki yıldızları seyretmeniz gibi." [Buhârî, Rikâk 51; Müslim, Cennet 10, (2830).]

8 ٢ــ وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ أَهْلَ الْجَنّةِ لَيَتَرَاءَوْنَ أَهْلَ الْغُرَفِ كَمَا تَتَرَاءَوْنَ الْكَوْكَبَ الدُّرِّيَّ الْغَابِرَ فِي الْأُفُقِ مِنَ الْمَشْرِقِ إِلَى الْمَغْرِبِ لِتَفَاضُلِ مَا بَيْنَهُمْ. قَالُوا: يَارَسُولَ اللّٰهِ، تِلْكَ مَنَازِلُ الْأَنْبِيَاءِ لاَ يَبْلُغُهَا غَيْرُهُمْ. قَالَ: بَلَى وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، رِجَالٌ آمَنُوا بِاللّٰهِ وَصَدَّقُوا الْمُرْسَلِينَ]. أخرجه الشيخان.

2. **(5128)**- *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennet ehli gurfelerde kalanları (ehl-i guraf) görürler. Tıpkı, ufukta doğudan batıya giden inci gibi parlak yıldızları gördüğünüz gibi. Aralarındaki fazilet farkı, (gurfe ehlini) böyle yukarıda gösterir."

Bunun üzerine Ashâb: "Ey Allah'ın Resûlü! Bu söylediğiniz, peygamberlerin makamı olmalı, başkaları oraya ulaşamamalı!" dedi. Ancak Aleyhissalâtu vesselâm:

"Hayır! Ruhumu kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun! Gurfelerde kalanlar (peygamberler değiller), Allah'a inanıp peygamberleri tasdik eden kimselerdir!" *buyurdular."* [Buhârî, Bed'u'l-Halk 8; Müslim, Cennet 11, (2831).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, cennet ehlinin derece itibariyle birbirlerinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki derecesi üstün olanların yüce menzilleri vardır. Bunlar, tıpkı bize göre yıldızlar gibi yukarıda ve parlak görüleceklerdir.

2- *Gurâf*, gurfenin cem'idir. Gurfe ise oda demektir. Ancak, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde birkısım cennetliklerin mazhar olacağı bir lütfu, hususî bir mertebeyi ifâde eder. Furkan (75. ayet), Zümer (20. ayet) ve Ankebut (58. ayet) sûrelerinde kendilerine gurfe verileceklerin vasıfları belirtilir.

3- Hadis, bu mertebeye Allah'a iman edip, peygamberleri tasdik edenlerin ulaşacağını ifade etmektedir. Ancak şarihler, başka rivayetlerin sarahatine dayanarak, bu iki vasfı taşıyan herkesin o mertebeyi elde edeceği mânasına gelmediğini belirtirler. Nitekim bir Tirmizî rivayetinde *Resûlullah* اِنَّ فِى الْجَنَّةِ لَغُرَفاً تُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا وَبُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا **"Cennette gurfeler vardır. Dışları içlerinden, içleri de dışlarından görünür"** *buyurur. Bir bedevi bunların kimlere ait olduğunu sorunca Aleyhissalâtu vesselâm:* هِىَ لِمَنْ اَلاَنَ الْكَلاَمَ وَاَدَامَ الصِّيَامَ وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ **"Bunlar, tatlı sözlü olan, oruca devam eden ve herkes uyurken gece namaz kılan kimseler içindir"** buyururlar. Bazı şarihler, o menzillere mezkur vasıflardaki kimselerin ulaşacaklarını, peygamberlerin makamlarının ise daha üstün olacağını söylemiştir. Bazıları da bu vasıfları taşıyan kimselerin peygamberlerin mertebelerine ulaşacaklarını anlamışlardır.

İbnu Hacer, gurfelerin bu ümmete mahsus olma ihtimali üzerinde durur ve ilave eder: *"Bu ümmet dışında olanlar muvahhidlerdir."* İkinci bir ihtimale daha dikkat çeker: *"Gurfelerde kalacak olanlar, cennete ilk safhada girecek olanlardır. Bunlar, şefaate uğrayarak ikinci safhada gireceklerden farklı olmalıdırlar."* Bunların Muhammed ümmeti olduğu iddiasını, sadedinde olduğumuz rivayetle delillendirir. Der ki: *"Hadiste, onlar Allah'a inanıp (bütün) peygamberleri tasdik edenlerdir" denilmektedir. İşte bu vasıf Muhammed ümmetine hastır. Çünkü, (bütün) peygamberleri tasdik hadisesi, sadece bu ümmette tahakkuk etmiştir. Halbuki önceki ümmetler, kendilerinden sonra gelenleri tasdik hususunda bunlara yetişememiştir. Gerçi, onlardan da kendilerinden sonra gelecek olanları tasdik edenler olmuşsa da, arada fark var. Zira biri vâki olanı, diğeri vukûa gelecek olanı tasdik etme durumundadır."*

5129 ٣ـ وَعَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ أوَّلَ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ. ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّىٍّ فِى السَّمَاءِ إضَاءَةً، لاَ يَبُولُونَ وَلاَ يَتَغَوَّطُونَ وَلاَيَتْفُلُونَ وَلاَ يَمْتَخِطُونَ. أمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ، وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ، وَمَجَامِرُهُمُ الألُوَّةُ الألَنْجُوجُ: عُودُ الطِّيبِ. أزْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعِينُ عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أبِيهِم آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعاً فِى السَّمَاءِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

«اَلألُوَّةُ. وَالألَنْجوج» من أسماء العود الذى يتبخر به. ومن أسمائه الكباء

3. (5129)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennete ilk girecek zümre, dolunay gecesindeki ay suretindedir. Onu takip eden zümre, parlaklık yönüyle gökteki en büyük yıldız gibidir. Cennetlikler bevletmezler, büyük abdest de bozmazlar, tükürmezler, sümkürmezler de. Tarakları altındandır, terleri misktir. Buhurdanları öd ağacından, zevceleri kara gözlü hurilerden olacak. Onlar ataları Âdem'in yaratılışı üzere, altmış zirâ boyunda tek bir adam suretinde olacaklar." [Buhârî, Bed'ü'l-Halk 8, Enbiya 1; Müslim, Cennet 15, (2834); Tirmizî, Cennet 7, (2540).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm* ahiret hayatıyla ilgili bâzı teferruata ışık tutmaktadır. Oradaki hayat, mahiyet itibariyle dünyevî hayattan farklılıklar arzetmektedir. Burada tâbi olduğumuz kanunlar çerçevesinde orayı aklen izah etmemiz oldukça zorlaşıyor. Ahirette de yeme içme var, fakat fuzilat, kazurat yok! Bu nasıl olur, aklen bunu nasıl kabul edebiliriz? Gerçi dünyamızda da nebatî hayatta bunun bir örneği müşâhede edilebilir; ağaçlar da yer içer, fakat kazurat bırakmazlar. Nesâî'de gelen bir rivayet mevzumuza biraz daha ışık tutar:

"Ehl-i kitaptan bir adam gelerek:

"Ey Ebu'l-Kâsım, inancınıza göre cennet ehli yer ve içer, öyle değil mi?"

der. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet, *buyurur,* **cennette herkese yüz adamın yeme, içme ve cima kuvveti verilir."** *Soru sahibi:*

"Ama yiyen ve içen kimse kaza-yı hâcet etmek zorundadır. Halbuki cennette eza (=pislik) yok!" diyerek tavzîh ister. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Orada kaza-yı hâcet ter şeklinde vukûa gelir. İnsanların derilerinden misk reşhaları (sızıntıları) gibi atılır!" *buyururlar."*

İbnu'l-Cevzî der ki: *"Cennet ehlinin gıdaları son derece letâfet ve itidâle sahip olduğu için, onlarda kazuratı gerektiren eza ve fazlalık bulunmaz. Aksine bu nevi gıdalardan kokuların en hoşu, en güzeli hâsıl olur."*

Buhârî'nin bir rivayetinde cennet ehli hakkında daha farklı, daha tamamlayıcı bilgiler verilmiştir. Ziyadeleri kaydediyoruz: **"...Kalpleri, tek bir kimsenin kalbi gibidir. Aralarında ihtilaf, husumet yoktur. Her bir erkeğe iki zevce vardır. Bunlardan her birinin bacağının iliği, güzelliği sebebiyle, etinin gerisinden görülür. Sabah ve akşam Allah'ı tesbih ederler... kapları altın ve gümüştendir."**

Buradaki kalp birliği, temizlikte birliktir, hiçbirinde dünyevî kir, kötü ahlak kalmamıştır demektir. Cennetliklerin tesbîhi bir vecîbe değildir. Müslim'de gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz bir ziyâde bunun mahiyetini açar: يُلْهَمُونَ التَّسْبِيحَ وَالتَّحْمِيدَ كَمَا يُلْهَمُونَ النَّفَسَ **"Cennetliklere, tıpkı nefes ilham olunduğu gibi, tesbîh ve tahmîd ilham olunur."** Maksad bu tesbîh ve tahmîdlerde bir zahmetin, külfetin olmadığını, teneffüslerinin bir nevi tesbih kabul edildiğini beyandır. Şarihler: *"Ahirette kalp, ma'rifet-i ilahiye ile dolunca, her an onun zikrinde olur"* derler.

Ahiretteki akşam ve sabahın da dünyadaki akşam ve sabahlara benzemediği belirtilmiştir. Zayıf olduğu belirtilen bir rivayete göre, Arş'ın altında asılı bir perde vardır. Bu, açılınca sabaha alâmet olmakta, katlanınca da akşama alamet olmaktadır.

Cennetliklerle ilgili tamamlayıcı teferruat müteakip rivayetlerde gelecek.

5130 ٤ــ وَعَنْ جَابِرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ:
أَنَّ أَهْلَ الْجَنَّةِ يَأْكُلُونَ فِيهَا وَيَشْرَبُونَ وَلاَيَتْفُلُونَ وَلاَيَبُولُونَ
وَلاَيَتَغَوَّطُونَ وَلاَيَمْتَخِطُونَ. قِيلَ فَما بَالُ الطَّعَامِ؟ قَالَ: جُشَاءٌ كَرَشْحِ

الْمِسكِ، يُلْهَمُونَ التَّسبِيحَ وَالتَّحمِيدَ كَمَا تُلْهَمُونَ النَّفسَ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (5130)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Cennet ehli cennette yerler ve içerler. Ancak tükürmezler, küçük ve büyük abdest bozmazlar, sümkürmezler de!"** *buyurmuştu. Ashab:*

"Peki yedikleri ne olur?" diye sordular. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Geğirmek ve misk sızıntısı gibi ter! Onlara tıpkı nefes ilham olunduğu gibi tesbîh ve tahmîd ilham olunur." [Müslim, Cennet 18, (3835); Ebu Dâvud, Sünnet 23, (4741).]

AÇIKLAMA önceki hadiste geçti.

5131 ٥ـ وَعَنِ الْخُدْرِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ مَاتَ مِن أَهْلِ الْجَنَّةِ مِنْ صَغِيرٍ أَوْ كَبِيرٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بَنِى ثَلاَثِينَ لاَ يَزِيدُونَ عَلَيْهَا أَبَداً وَكَذٰلِكَ أَهْلُ النَّارِ]. أخرجه الترمذى.

5. (5131)- *Ebu Saîd el-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir kimse cennetlik olarak ölünce, büyük veya küçük, yaşı ne olursa olsun, otuz yaşında bir kimse olarak cennete girer ve artık bu yaş ebediyyen değişmez. Cehennemlikler için de durum böyledir." [Tirmizî, Cennet 23, (2565).]

5132 ٦ـ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَهْلُ الْجَنَّةِ جُرْدٌ مُرْدٌ كُحْلٌ لاَ يَفْنَى شَبَابُهُم وَلاَ تَبْلَى ثِيَابُهُمْ]. أخرجه الترمذى

وزاد فى رواية: «عَلَيْهِمْ تِيجَانٌ، وَإِنَّ لُؤْلُؤَةً مِنْهَا لَتُضِىءُ مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ والْمَغْرِبِ»

«اَلْجُرْدُ» جمع أجرد، وهو الذى لاشعر عليه.

و «الكَحيلُ» هو الذى ترى أجفانه كأنها مكحولة من غير كحل.

6. (5132)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennet ehlinin vücudu kılsız, yüzü sakalsız, gözleri sürmelidir, gençlikleri zail olmaz, elbiseleri eskimez." [Tirmizî, Cennet 8, (2542).]

Tirmizî'nin bir rivayetinde şu ziyâde var: **"Cennetliklerin başlarında taçlar vardır. Taçtaki tek bir inci, meşrık ile mağrib arasını aydınlatır."**

5133 ٧ـــ وَعَنْ أَبِى رَزِينَ الْعُقَيْلِي رَضِيَ اللّٰه عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ: لاَيَكُونُ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ وَلَدٌ]. أخرجه الترمذى

وزاد فى رواية عن الخدرى «إِنِ اشْتَهَى الْوَلَدَ كَانَ حَمْلُهُ وَوَضْعُهُ وسنّه فى ساعةٍ وَاحِدةٍ قَالَ بَعْضُهُم: وَلَكِن لاَ يُشْتَهَى»

7. (5133)- *Ebu Rezîn el-Ukaylî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennet ehlinin çocuğu olmaz, (orada doğum yoktur)." [Tirmizî, Cennet 23, (2566).]

5134 ٨ـــ وَعَنْ أَنسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يُعْطَى الْمُؤْمِنُ فِى الْجَنَّةِ قُوَّةَ كَذَا وَكَذَا مِنَ الْجِمَاعِ. قِيلَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ أَوَ يُطِيقُ ذٰلِكَ؟ قَالَ: يُعْطَى قُوَّةَ مِائَةٍ]. أخرجه الترمذى

8. (5134)- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Mü'mine cennette şu şu kadar (kadınla) cima gücü verilir!"** *buyurmuşlardı. Kendisine:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Buna tâkat getirebilir mi?" diye soruldu.

"Yüz (kişinin) gücü verilir! (Böyle olunca takat getirir!)" *buyurdular."* [Tirmizî, Cennet 6, (2539).]

5135 ٩ـــ وَعَنِ الْخُدْرِى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَكُونُ الأَرْضُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ خُبْزَةً وَاحِدَةً يَتَكَفَّاهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ كَمَا يَتَكَفّى أَحَدُكُمْ خُبْزَتَهُ فِى السَّفَرِ نُزُولاً لِأَهْلِ الْجَنَّةِ. فَأَتَى رَجُلٌ مِنَ الْيَهُودِ، فَقَالَ: بَارَكَ الرَّحْمٰنُ عَلَيْكَ يَاأَبَا الْقَاسِمِ. أَلاَ أُخْبِرُكَ بِنُزُلِ

أَهْلِ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: تَكُونُ الْأَرْضُ خُبْزَةً وَاحِدَةً كَمَا قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَنَظَرَ النَّبِيُّ ﷺ إِلَيْنَا. ثُمَّ ضَحِكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ. ثُمَّ قَالَ: أَلاَ أُخْبِرُكَ بِإِدَامِهِمْ؟ قَالَ: بَلَى. قَالَ: بالاَمُ وَنُونٌ. قَالَ: وَمَا هٰذَا قَالَ: ثَوْرٌ وَنُونٌ، يَأْكُلُ مِنْ زَائِدَةِ كَبِدِهِمَا سَبْعُونَ أَلْفاً]. أخرجه الشيخان.

«يَتكفّاها» أى يقلبها ويميلها.

«الجَبّارُ» من أسماء اللّه تعالى.

و «النُّزُلُ» ما يعدّ للضيف من طعام وشراب.

و «النَّوَاجِذُ» الأنياب

و «بَالاَمُ» الثور كما فسره فى متن الحديث، ولعل اللفظة عبرانية

و «النُّونُ» الحوت وهو عربى.

9. (5135)- *el-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü arz, tek bir çörek olacak. Cebbâr (olan Allah Teâla hazretleri), onu, cennetliklere azık olarak elinde çevirecektir, tıpkı sizin sefer sırasında çöreğinizi çevirdiğiniz gibi!" *Bu sırada bir yahudi gelerek:*

"Ey Ebu'l-Kâsım! Rahmân (olan Allah) seni mübarek kılsın! Kıyamet günü cennet ehlinin (iştah açıcı) ikramı ne olacak haber vereyim mi?" dedi. Efendimiz:

"Söyle bakalım!" *buyurdular. Adam, tıpkı Aleyhissalâtu vesselâm'ın söylediği gibi:*

"Arz, tek bir çörek olur!" dedi. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bize baktılar. Sonra azı dişleri görününceye kadar tebessüm buyurdular ve:

"Peki cennet ehlinin katıklarını sana haber vereyim mi?" *dediler. Adam: "Buyurun!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Bâlâm ve nûn!" *buyurdular. Adam:*

"Bu nedir?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öküz ve balıktır. Bunların ciğerlerinin kenarından yetmişbin kişi yer" *buyurdular."* [Buhârî, Rikâk 44; Müslim, Münâfikûn 30, (2792).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisteki arzdan maksat, dünya arzıdır.

2- *Nüzl*, şarihlerin umumiyetle benimsedikleri mânaya göre, misafirlere, yemekten önce ikram edilen şey, bir nevi iştah açıcı çerez demektir.

3- Hadisin mânası üzerinde âlimler ihtilaf eder. Teferruata girmeden *İbnu Hâcer*'in te'vilini kaydediyoruz: *"Hadisten şu mâna elde edilmektedir: Mü'minler (hesap verme zamanında), Mevkıf'da uzun müddet beklerken açlık cezası çekmezler. Allah Teâla hazretleri, kudretiyle arzın mahiyetini değiştirir, yenebilecek bir hale getirir de, onlar, ayaklarının altından, yeni bir muamele ve külfete hacet kalmadan yerler. Bu yeme hâdisesi, cennete gidecekler için cennete girmezden önce hâsıl olacaktır."*

4- *Resûlullah*, yahudinin ihbarına gülmüştür. Çünkü vahye dayanarak kendi söylediklerini, yahudi, kitaplarından öğrendiği bilgiye dayanarak aynen söylemekle, kendisini te'yid etmiş, *Aleyhissalâtu vesselâm* da bu muvafakattan memnuniyet duymuş ve bu hissini gülerek izhar etmiştir.

5- Hadiste, cennetliklerin katığı olarak zikredilen *nûn*, balık olarak tefsîr edilmiştir. *Bâlâm* kelimesi farklı izahlara tâbi tutulmuştur. Bunun İbrânice olabileceği de söylenmiştir. Çoğunluk, bununla öküzün kastedildiğini kabul etmiştir.

6- Öküz ve balığın ciğerinden yiyeceklerin sayısı yetmişbin olarak ifade edilmiştir. Şârihler bu yetmişbinin, cennete sorgusuz sualsiz gireceği belirtilen *yetmişbin* olma ihtimalinden bahsettikleri gibi, bu rakamla hasr değil, çokluğun kastedilmiş olma ihtimalini de belirtirler. Hadiste geçen *zâidetu'l-kebîd*, karaciğerin bir kısmının adıdır. Şârihler hayvanın en lezzetli kısmı olduğunu belirtirler.

5136 ١٠ــ وَعَنِ الْخُدْرِى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً اَلَّذِى لَهُ ثَمَانُونَ أَلْفَ خَادِمٍ، وَاثْنَانِ وَسَبْعُونَ زَوْجَةً؛ وَتُنْصَبُ لَهُ قُبَّةٌ مِن لُؤْلُؤٍ وَزَبَرْجَدٍ وَيَاقُوتٍ كَمَا بَيْنَ الْجَابِيَةِ إِلَى صَنْعَاءَ]. أخرجه الترمذى

10. (5136)- *el-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennet ehlinden derecesi en düşük olanın seksenbin hizmetçisi, yetmişiki zevcesi vardır. Onun için inciden, zebercedden ve yakuttan bir çadır kurulur. Bu çadır, Câbiye'den San'a'ya kadar uzanan bir büyüklüktedir." [Tirmizî, Cennet 23, (2565).]

AÇIKLAMA:

1- Cennette, mertebece en düşük mü'mine verilecek hizmetçi ve zevcelerle ilgili rakamın hasr olabileceği gibi, kesretten kinaye olabileceği de belirtilmiştir. Zevce olarak zikredilenler hûrîlerdir, dünyevî zevceler bunun dışındadır.

2- Cennetliğin çadırı *kubbe* ile ifade edilmiştir. Kubbe kelimesi, bu çadırın yuvarlak olacağını belirtir. *Câbiye*, Suriye'de bir kasabadır, San'a da Yemen'de bir şehir adıdır. İkisinin arasında bir aylık mesafe mevcuttur. Böylece, çadırın büyüklüğü ifade edilmiş olmaktadır.

Hadis şu mânayı zihne vermektedir: *"Cennetliğin en düşük mertebelisi böylesine büyük nimetlere mazhar olursa, en yukarı mertebelerde olanlar nasıl nimetlere mazhar olacaklar?"*

Hadiste yüce mertebelere tâlib olmaya teşvîk vardır.

5137 ١١ ـ وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسولُ اللّهِ ﷺ: إِنَّ أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً لِمَنْ يَنْظُرُ إلى جِنَانِهِ وَأزْوَاجِهِ وَخَدَمِهِ وَنعَمِهِ وَسُرُرِهِ مَسِيرَةَ ألْفِ عَامٍ. وأكْرَمُهُمْ عَلَى اللّهِ مَنْ يَنْظُرُ إلَى وَجهِهِ غُدْوَةً وَعَشِيَّةً. ثُمَّ قَرَأَ ﷺ: وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إلى رَبِّنَا نَاظِرَةٌ]. أخرجه الترمذى.

11. (5137)- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennet ehlinin mertebece en düşük olanı o kimsedir ki: Bahçelerine, zevcelerine, nimetlerine, hizmetçilerine, koltuklarına bakar. Bunlar bin yıllık yürüme mesafesini doldururlar.

Cennetliklerin Allah nezdinde en kıymetli olanları ise, vech-i ilâhîye sabah ve akşam nazar ederler."

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm sonra şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Yüzler vardır, o gün ter ü tâzedir, Rablerini görecektir"** (Kıyamet 22-23). [Tirmizî, Cennet 17, (2556), Tefsîr, Kıyâmet (3327).]

5138 ١٢ــ وَعَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: سَأَلَ مُوسَى عَلَيهِ السَّلاَمُ رَبَّهُ تَعَالَى: مَا أَدْنَى أَهْلِ الْجَنَّةِ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: هُوَ رَجُلٌ يَجِيءُ بَعْدَ مَا أُدْخِلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، فَيُقَالُ لَهُ: ادْخُلِ الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: أَى رَبِّ وَكَيفَ وَقَدْ نَزَلَ النَّاسُ مَنَازِلَهُمْ وَأَخَذُوا أَخَذَاتِهِمْ. فَيُقَالُ: أَمَا تَرْضَى أَنْ يَكُونَ لَكَ مِثْلُ مُلْكِ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِ الدُّنيَا؟ فَيَقُولُ: رَبِّ رَضِيتُ. فَيَقُولُ: لَكَ ذٰلِكَ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ وَمِثْلُهُ. فَيَقُولُ فِى الْخَامِسَةِ: رَضِيتُ رَبِّ فَيَقُولُ: هٰذَا لَكَ وَعَشَرَةُ أَمْثَالِهِ، وَلَكَ مَااشْتَهَتْ نَفْسُكَ وَلَذَّتْ عَيْنُكَ. فَيَقُولُ: رَبِّ رَضِيتُ. فَقَالَ: فَأَعْلاَهُمْ مَنْزِلَةً؟ قَالَ: أُولٰئِكَ الَّذِينَ أَرَدْتُ، غَرَسْتُ كَرَامَتَهُمْ بِيَدِىَّ وَخَتَمْتُ عَلَيْهَا فَلَمْ تَرَ عَيْنٌ وَلَمْ تَسْمَعْ أُذُنٌ وَلَمْ يَخْطُرْ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ]. أخرجه مسلم والترمذى.

قوله (أَخَذُوا أَخَذَاتِهِمْ) أى نزلوا منازلهم المختصة بهم.

12. **(5138)**- *Mugîre İbnu Şu'be radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hz. Musa aleyhisselâm Rabbine sordu:

"Derece itibariyle cennet ehlinin en düşüğü nasıldır?" Rab Teâla buyurdu: "O, cennet ehli cennete dahil edildikten sonra gelecek olan bir adamdır ki kendisine:

"Cennete gir!" denilir. Adam:

"Ey Rabbim nasıl gireyim. Herkes yerlerine yerleşti, mekanlarını tuttu!" der. Ona şöyle denilir:

"Sana dünya meliklerinden birinin mülkü kadar mülk verilmesine razı mısın?"

"Rabbim, razıyım!" der. Rab Tealâ:

"Sana bu verilmiştir. Onun misli, onun misli, onun misli, onun misli de."

Adam beşincide:

"Ey Rabbim razı oldum (yeter!)" der. Rab Teâlâ:

"Bu sana verildi, on misli daha verildi. Ayrıca gönlün her ne isterse, gözün neden zevk alırsa, sana hep verilmiştir!" buyurur. Adam:

"Rabbim razı oldum (yeter!)" der. (Hz. Musa sormaya devam eder):

"Ya derecesi en üstün olan (nasıldır)?"

"İşte irade ettiklerim bunlardı. Onların keramet fidanlarını kendi elimle diktim ve üzerlerine mühür vurdum. Onlara hazırladığımı, ne bir göz görmüş ne bir kulak işitmiştir, hiçbir beşer kalbine de hutur etmemiştir." [Müslim, İman 312, (189); Tirmizî, Tefsîr, Secde, (3196).]

5139 ١٣ـ وَعَنْ أَبِى سَعِيد الْخُدْرِى رَضِىَ اللّهُ عَنهُ قَالَ: [قَالَ
رَسُولُ اللّهِ: يَقُولُ اللّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِأَهْلِ الْجَنَّةِ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ؟ فَيَقُولُونَ:
لَبَّيْكَ رَبَّنَا وَسَعْدَيْكَ وَالخَيْرُ فِى يَدَيْكَ. فَيَقُولُ: هَلْ رَضِيتُمْ؟ فَيَقُولُونَ:
وَمَالَنَا لاَنَرْضَى يَارَبَّنَا، وَقَدْ أَعْطَيْتَنَا مَالَمْ تُعْطِ أَحَداً مِنْ خَلْقِكَ. فَيَقُولُ:
أَلاَ أُعْطِيكُمْ أَفْضَلَ مِنْ ذٰلِكَ؟ فَيَقُولُونَ: وَأَىُّ شَىْءٍ أَفْضَلُ مِنْ ذٰلِكَ؟
فَيَقُولُ: أُحِلُّ عَلَيْكُمْ رِضْوَانِى فَلاَ أَسْخَطُ عَلَيْكُمْ بَعْدَهُ أَبَداً]. أخرجه
الشيخان والترمذى

13. **(5139)-** *Ebu Sa'îd el-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:* **"Allah Teâlâ hazretleri cennet ehline:**

"Ey cennet ahalisi!" diye seslenir. Onlar:

"Ey Rabbimiz, buyur! Emrine âmâdeyiz! Hayır senin elindedir!" derler. Rab Teâlâ:

"Razı oldunuz mu?" diye sorar. Onlar:

"Ey Rabbimiz! Razı olmamak ne haddimize! Sen bize mahlûkatından bir başkasına vermediğin nimetler verdin!" derler. Rab Teâlâ:

"Ben sizlere bundan daha fazlasını vereyim mi?" der. Onlar:

"Bu verdiklerinden daha üstün ne olabilir?" derler. Rab Teâlâ:

"Size rızamı helal kıldım. Artık, size ebediyen gadab etmeyeceğim!" buyururlar." [Buhârî, Rikâk 51, Tevhid 38; Müslim, Cennet 9, (2829); Tirmizî, Cennet 18, (2558).]

5140 ١٤ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عُرِضَ عَلَيَّ أَوَّلُ ثَلاثَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: شَهِيدٌ، وَعَفِيفٌ مُتَعَفِّفٌ، وَعَبْدٌ أَحْسَنَ عِبَادَةَ اللّٰهِ وَنَصَحَ لِمَوَالِيهِ]. أخرجه الترمذى

14. **(5140)**- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bana cennete giren ilk üç kişi arzedildi. Bunlardan biri şehid, biri iffetli olan (ve azla yetinerek) iffetini koruyan, biri de Allah'a ibadetini güzel yapan ve efendilerine hayırhah olan bir köle idi." [Tirmizî, Fezâilu'l-Cihad 13, (1642).]

5141 ١٥ــ وَعَنْ حَارِثَةَ بْنِ وَهْبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ؟ قَالُوا: بَلَى يَارَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ: كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ وَأَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لأَبَرَّهُ، أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ؟ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ]. أخرجه الشيخان.

15. **(5141)**- *Hârise İbnu Vehb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:* **"Size cennet ehlini haber vereyim mi?"** *buyurdular. Ashab:*

"Evet ey Allah'ın Resûlü" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Her bir bîçare addedilen zayıf kimsedir. Bu kimse, bir hususta Allah'a yemin etse, Allah onun dilediğini yerine getirerek tebrie eder ve hânis kılmaz" *buyurdu ve tekrar sordu:*

"Size cehennem ehlini haber vereyim mi? Bunlar kaba, cimri ve kibirli kimselerdir." [Buhârî, Tefsîr, Nûn 1, Edeb 61, Eymân 9; Müslim, Cennet

46, (2853); Tirmizî, Cehennem 13, (2608).]

5142 ١٦ـ وَلِأَبِي دَاوُد مِنْ رِوَايَةِ حَارِثَة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰه ﷺ: لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ الْجَوَّاظُ وَلاَ الْجَعْظَرِىُّ].

قَالَ و«الجَوَّاظ» الغليظ الفظ.

قُلتُ: «الْجَوَّاظ» الجموع المنوع. وقيل السمين المختال فى مشيته، وقيل القصير البطين.

و «الْجَعْظَرِىُّ» الفظ الغليظ، واللّٰهُ أعلم.

16. (5142)- Ebu Dâvud'da *Hârise radıyallahu anh*'tan gelen bir rivayette, ***Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:***

"Cennete ne zengin cimri, ne de kaba merhametsiz girer." [Ebu Dâvud, Edeb 8, (4801).]

AÇIKLAMA:

Cennete giremeyecekleri belirtilen şahıslarla ilgili kelimelerin ifâde ettikleri mânalarda âlimler ihtilaf etmiştir:

Utüll. Katı, bâtıl sebeple düşmanlığı ileri götüren demektir.

Cevvâz: Katı kalpli, çok biriktirip harcamaktan, hayır yapmaktan kaçınan; çok şişman, yürürken kibirlenen; kısa boylu, ağır, merhametsiz; fâcir; çok yiyen gibi mânalara geldiği söylenmiştir.

Ca'zerî: Kaba, kibirli; elinde olmayanla övünen gibi mânalara gelmektedir.

Yapılan açıklamalardan, bu kelimelerin birbirine yakın mânalarda, kötü huyları ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

★ CEHENNEMLİKLER

5143 ١ـ عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَهْوَنُ أَهلِ النَّارِ عَذَاباً مَنْ لَهُ نَعْلاَنِ وَشِرَاكَانِ مِنْ نَارٍ يَغْلِى مِنْهُمَا دِمَاغُهُ كَمَا يَغْلِى الْمِرْجَلُ، مَا يَرَى أَنَّ أَحَداً أَشَدّ مِنْهُ عَذَاباً وَإِنَّهُ لَأَهْوَنُهُمْ عَذَاباً]. أخرجه الشيخان والترمذى

1. (5143)- *Nu'mân İbnu Beşîr radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennemliklerin azab cihetiyle en hafif olanı, ayağında ateşten bir nalın ve nalın bağı olan kimsedir ki, ayağındakiler sebebiyle, tıpkı tencerenin kaynaması gibi, başında dimağı kaynar. Öyle tahammülfersa bir azab duyar ki, azabca insanların en hafifi olduğu halde, kendinden şiddetli azab çeken olmadığını zanneder." [Buhârî, Rikâk 8; Müslim, İman 363, (213); Tirmizî, Cehennem 12, (2607).]

5144 ٢ــ وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ مِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ النَّارُ إلَى كَعْبَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ إلَى رُكْبَتَيْهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأْخُذُهُ إلى حُجْزَتِهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ تَأخذُهُ إلى تَرْقُوَتِهِ]. أخرجه مسلم.

2. (5144)- *Semüre İbnu Cündeb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"(Cehennemlikler derece derecedir.) Bir kısmı vardır, ateş onları topuğuna kadar yakalar, bir kısmı vardır, dizlerine kadar yakalar, bir kısmı vardır kemere kadar yakalar, bir kısmı vardır köprücük kemiğine kadar yakalar." [Müslim, Cennet 33, (2845).]

5145 ٣ــ وَعَنْ أَبِى الدَّرْدَاءِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يُلْقَى عَلَى أَهْلِ النَّارِ الْجُوعُ، فَيَعْدِلُ مَاهُمْ فِيهِ مِنَ الْعَذَابِ، فَيَسْتَغِيثُونَ، فَيُغَاثُونَ بِطَعَامٍ مِنْ ضَرِيعٍ لاَيُسمِنُ وَلاَ يُغنِى مِنْ جُوعٍ، فَيَسْتَغِيثُونَ بِالطَّعَامِ، فَيُغَاثُونَ بِطعَامٍ ذِى غُصَّةٍ. فَيَذكُرُونَ أَنَّهُمْ كَانُوا يُجيزُونَ الْغُصَصَ فِى الدُّنْيَا بِالشَّرَابِ. فَيَسْتَغِيثُونَ بِالشَّرَابِ. فَيُدْفَعُ إلَيْهِمُ الْحَمِيمُ بِكَلاَلِيبِ الْحَدِيدِ. فَإذَا أُدْنِىَ مِنْ وُجُوهِهِمْ شَوَى وُجُوهَهُمْ فَإذَا دَخَلَ بُطُونَهُمْ قَطَعَ مَا فِى بُطُونِهِمْ فَيَقُولُونَ: أُدْعُوا خَزَنَةَ جَهَنَّمَ عَسَاهُمْ يُخَفِّفُونَ عَنَّا فَيَدْعُونَهُمْ فَيَقُولُونَ: أَلَمْ تَكُ تَأْتِيكُمْ

رُسُلُكُم بِالْبَيِّنَاتِ؟ قَالُوا: بَلَى. قَالُوا: فَادْعُوا وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلاَّ فِى ضَلاَلٍ. فَيَقُولُونَ: اُدْعُ مَالِكاً، فَيَقُولُونَ: يَامَالِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ. فَيُجِيبُهُمْ: إِنَّكُمْ مَاكِثُونَ. قَالَ الأَعْمَشْ رَحِمَهُ اللّهُ نُبِّئْتُ اَنَّ بَيْنَ دُعَائِهِمْ مَالِكاً وَإِجَابَتِهِ مِقْدَارَ أَلْفِ عَامٍ. فَيَقُولُونَ: اُدْعُوا رَبَّكُمْ، فَلاَ أَحَدَ خَيْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ ، فَيَقُولُونَ: رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْماً ضَالِّينَ. رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ.قَالَ فَيُجِيبُهُمْ: اِخْسَئُوا فِيهَا وَلاَ تُكَلِّمُونِ. قَالَ. فَعِنْدَ ذٰلِكَ يَئِسُوا مِنْ كُلِّ خَيْرٍ، فَيَأْخُذُونَ فِى الزَّفِيرِ وَالشَّهِيقِ وَيَدْعُونَ بَالْوَيْلِ وَالثُّبُورِ]. أخرجه الترمذى.

وزاد رزين. [فَيُقَالُ لَهُمْ: لاَتَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً].

«الضَّرِيعُ» نبت بالحجاز له شوك.

و «الحميمُ» الماء المتناهى الحرارة.

و «الزَّفيرُ» إدخال النفس الى الجوف مع صوت.

و «الثبورُ» الهلاك

3. (5145)- *Ebu'd-Derda radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennem ehline açlık musallat edilir. Bu, içinde bulundukları azaba eşit dereceye ulaşır. Açlığa karşı yardım talep ederler. Onlara besleyici olmayan ve açlığı gidermeyen darî' (denen dikenli bir ot) verilir. Tekrar yiyecek isterler, bu sefer de boğazda tıkanıp kalan bir yiyecekle imdat edilir. (Bu da boğazlarında takılır kalır, ne ileri geçer, ne de geri gelir.) Derken, dünyada iken, bu durumda, bir içecekle takılan lokmaları kaydırdıklarını hatırlarlar ve bir içecek talep ederler. Kendilerine demir kancalar bulunan kaplarda kaynar sular verilir. Bu kaplar, yüzlerine yaklaştırılınca, yüzlerini dağlayıp atar. Su karınlarına girince, içerilerini param parça eder. Bu sefer de:

"Cehennemin bekçilerini çağırın, ola ki azabımızı biraz hafifletir!" derler. Onları çağırırlar. Onlar gelince:

"Size peygamberleriniz bu halleri açıklayan haberleri getirmemiş miydi?" derler. Onlar:

"Evet getirmişti (ama dinlemedik)" derler. Bunun üzerine, bekçiler:

"Siz isteyin durun! Kâfirlerin istekleri (burada) boşadır!" derler" (Gâfir 50). **Cehennemlikler bekçilerden ümidi kesince:**

"(Cehenneme müvekkel melek) Mâlik'i çağırın!" derler. (Mâlik gelince):

"Ey Mâlik, (söyle de) Rabbin bizim hakkımızda ölüme hükmetsin!" derler. Mâlik de onlara:

"Hayır! (Siz (burada canlı olarak ebedî) kalıcılarsınız!" diye cevap verecek" (Zuhruf 77).

(Hadisin râvilerinden) A'meş rahimehullah der ki: "Bana bildirildi ki, cehennemliklerin Mâlik'e yalvarmaları ile Mâlik'in onlara verdiği cevap arasında bin yıllık zaman geçecektir. Cehennemlikler, bu sefer aralarında:

"Rabbinize dua edin, sizin için O'ndan daha hayırlı kimse yok!" diyecekler ve elbirlik şöyle yakaracaklar:

"Ey Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galebe çalmıştı, biz gerçekten sapıtmış kimselerdik. Ey Rabbimiz bizi bundan çıkar. Eğer (yine) küfre dönersek artık hiç şüphesiz ki zâlimlerden oluruz" (Mü'minûn 106-107). **Rab Teâla, onlara: "Cehennemin içine yıkılıp gidin! Bana bir şey söylemeyin!" diyecek"** (Mü'minûn 108).

Resûlullah devamla dedi ki: **"Bu cevap üzerine, cehennem ehli her çeşit hayırdan ümidlerini keserler; hıçkırmaya, nedâmet etmeye, dövünüp yırtınmaya başlarlar."** [Tirmizî, Cehennem 5, (2589).]

5146 ٤ـــ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِنَّ الْحَمِيمَ لَيُصَبُّ عَلَى رُؤُوسِهِمْ فَيَنْفُذُ حَتَّى يَخْلُصَ إِلَى جَوْفِهِ فَيَسْلِتُ مَا فِي جَوْفِهِ حَتَّى يَمْرُقَ مِنْ قَدَمَيْهِ، وَهُوَ الصَّهْرُ ثُمَّ يُعَادُ كَمَا كَانَ]. أخرجه الترمذى.

وقوله «فَيَنْفُذُ» أى يخرق ويجوز.
وقوله: «فيسلتُ ما فِي جَوْفِهِ» أى يستأصله.
«حَتَّى يَمْرُقَ» أى يَنفذ ويخرج
«والصَّهرُ» الإِ ذابة.

4. (5146)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehennemliklerin tepelerine kaynar su dökülür. Bu su, vücudlarının içine nüfuz eder, öyle ki karınlarına kadar ulaşır; içlerinde ne var ne yok, söker atar ve ayaklarını delip geçer. Bu hâdise, يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ **"Bununla karınlarının içinde ne varsa hepsi ve derileri eritilecektir" (Hacc 20) âyetinde zikri geçen) eritme (es-Sahru) hâdisesidir. Sonra (eriyen cesedleri) eski haline iade edilir."** [Tirmizî, Cehennem 4, (2585).]

5147 ٥ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: ضِرْسُ الْكَافِرِ مِثْلُ أُحُدٍ، وَغِلَظُ جِلْدِهِ مَسِيرَةُ ثَلاَثٍ]. أخرجه مسلم والترمذى.

5. (5147)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kâfirin cehennemdeki bir azı dişi Uhud dağı kadardır. Derisinin kalınlığı da üç gecelik yol mesafesidir." [Müslim, Cennet 44, (2851); Tirmizî, Cehennem 3, (2580, 2581, 2582).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî'nin rivayetinde, deri kalınlığı *kırkiki zirâ'* olarak ifade edilmiştir. Farklılık, *"Her kâfirin derisinin eşit kalınlıkta olmayacağı"* şeklinde te'vil edilebilir. Yine Tirmizî'deki rivayetlerde bazı farklı bilgiler gelmiştir: **"Kâfirin uyluğu Beyza dağı kadardır. Oturduğu yer de üç gecelik mesafe, "Medine'den Rebeze"ye kadar.** *–Bir diğer rivayette:–* **"Medine'den Mekke'ye kadarki uzaklıktır."** Burada da *"her kâfirin oturduğu yer aynı büyüklükte olmayacak"* diye te'vîl edilebilir.

5148 ٦ــ وَعَنْ اِبْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ

ﷺ: إنَّ الْكَافِرَ لَيَسْحَبُ لِسَانَهُ فِى النَّارِ الْفَرْسَخَ والْفَرْسَخَيْنِ يَتَوَاطَّؤُهُ النَّاسُ]. أخرجه الترمذى.

6. **(5148)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhis-salâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kâfir, bir iki ferşah uzunluğundaki dilini Kıyamet günü yerde sürür, (Mevkıf'te) insanlar onun üzerine basarlar." [Tirmizî, Cehennem 3, (2583).]

5149 ٧ـــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ أَوَّلَ مَنْ يُدْعَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ آدَمُ. فَيقُولُ: يَاآدَمُ. فَيقُولُ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ. فَيقُولُ: أَخْرِجْ بَعْثَ جَهَنَّمَ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ. فَيَقُولُ: يَارَبِّ: كَمْ أُخْرِجُ؟ فَيَقُولُ: أَخْرِجْ مِنْ كُلِّ مِائَةٍ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ. قِيلَ: فَمَا يَبْقَى مِنَّا يَارَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ: إنَّ أُمَّتِى فِى الْأُمَمِ كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِى الثَّوْرِ الْأَسْوَدِ]. أخرجه البخارى.

7. **(5149)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kıyamet günü ilk çağırılacak olan, Hz. Âdem'dir. Hak Teâlâ Hazretleri:

"Ey Âdem!" der. Hz. Âdem:

"Buyur ey Rabbim, emrindeyim!" der. Rabb Teâla:

"Zürriyyetinden cehenneme gidecekleri ayır!" emreder. Âdem:

"Ey Rabbim ne miktarını ayırayım?" diye sorar. Rabb Teâla:

"Her yüzden doksandokuzunu!" ferman buyurur."

(Ashab bu esnada atılıp): "Ey Allah'ın Resûlü! Bizden geriye ne kaldı?" derler. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Benim ümmetim, diğer ümmetler yanında siyah öküzün başındaki beyaz tüy gibi (az)dır!" *buyurdular."* [Buhârî, Rikâk 45.]

5150 ٨ـــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ

إِبْرَاهِيمَ يَرَى أَبَاهُ آزَرَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ الْغَبْرَةُ وَالْقَتَرَةُ. فَيَقُولُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ لاَ تَعْصِنِي. فَيَقُولُ لَهُ أَبُوهُ: فَالْيَوْمَ لاَأَعْصِيكَ. فَيَقُولُ إِبْرَاهِيمُ: يَارَبِّ أَلَمْ تَعِدْنِي أَنَّكَ لاَتُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ، فَأَىُّ خِزْيٍ أَخْزَى مِنْ أَبِي الْأَبْعَدِ. فَيَقُولُ اللّٰهُ: إِنِّي حَرَّمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ. ثُمَّ يُقَالُ: يَاإِبْرَاهِيمُ: مَا تَحْتَ رِجْلَيْكَ؟ فَيَنْظُرُ فَإِذَا هُوَ بِذِيخٍ مُلْتَطِخٍ، فَيُؤْخَذُ بِقَوَائِمِهِ، فَيُلْقَى فِي النَّارِ]. أخرجه البخارى

«الْقَتَرَةُ» غبرة معها سواد.

و «الذِّيخُ» ذكر الضباع.

8. (5150)- Yine *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hz. İbrahim aleyhisselâm, Kıyamet günü, babası Azer'i [yüzü] üzerinde bir siyahlık ve toz toprak olduğu halde görür. Babasına:

"Ben sana dünyada iken, "Bana âsi olma!" demedim mi?" der. Babası ona:

"İşte bugün ben artık sana âsi olmayacağım!" der. Bunun üzerine İbrahim aleyhisselâm:

"Ey Rabbim! Sen yeniden diriltilme gününde beni rüsvay etmeyeceğini vaadetmiştin. Rahmetten uzak babamın halinden daha rüsvay edici başka ne var?" diye yakarır. Allah Teâlâ hazretleri:

"Ben cenneti kâfirlere haram kıldım!" cevabında bulunur. Sonra şöyle nida edilir:

"Ey İbrahim, ayaklarının altında ne var, biliyor musun?" İbrahim yere bakar ve kana bulanmış bir sırtlan görür. Derhal ayaklarından tutulup ateşe atılır. (İşte bu, İbrahim'in babasıdır, o çirkin surete sokulmuştur)." [Buhârî, Enbiya 8, Tefsir, Şu'arâ 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, âhirette, kâfir olarak ölenlere rahmet edilmeyeceği, kişi kâfir olarak öldüğü takdirde, en yüce makama bile sahip olsa oğlunun hiçbir fayda

sağlayamayacağı ifade edilmektedir. *Halîlullah* olan *Hz. İbrahim*, babasına yardımcı olmak isteyecek, ancak babası kâfir olarak öldüğü için şefaati kabul edilmeyecektir.

2- *Âzer*'in sırtlan suretine çevrilmesi iki sebebe dayandırılarak izah edilmiştir:

1) Ahmaklığı sebebiyledir. Çünkü sırtlan uyanık olması gereken şeylerde gafletiyle bilinir ve hayvanların en ahmağı addedilir. *Âzer* de oğlunun uyarılarına rağmen ahmaklık edip, eliyle yonttuğu putlara ulûhiyet izafe etmekten vazgeçmemiştir.

2) *Azer*'in o pis ve çirkin surete çevrilmesi, *Hz. İbrahim*'in ondan teberri etmesini sağlamak içindir. Tabiî görünüşüyle ateşe atılsa, *Hz. İbrahim* üzülecek idi. Böyle olunca nefsi ondan nefret etmiştir.

★ CENNETLİKLERİN VE CEHENNEMLİKLERİN MÜŞTEREKEN ZİKREDİLDİĞİ HADİSLER

5151 ١ ـ عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ: فَقَالَتِ النَّارُ: أُوثِرْتُ بِالْمُتَكَبِّرِينَ وَالْمُتَجَبِّرِينَ، وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: فَمَا لِى لاَيَدْخُلُنِى إلاَّ ضُعَفَاءُ النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ؟ فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحْمَتِى أَرْحَمُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِى، وَقَالَ لِلنَّارِ: أَنْتِ عَذَابِ أُعَذِّبُ بِكِ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِى، وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْكُمَا مِلْؤُهَا. فَأَمَّا النَّارُ فَلاَ تَمْتَلِىءُ حَتَّى يَضَعَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فِيهَا رِجْلَهُ. فَتَقُولُ: قَطِ قَطِ. فَهُنَالِكَ تَمْتَلِىءُ وَيُزْوَى بَعْضُهَا إلَى بَعْضٍ وَلاَ يُظْلِمُ اللّٰهُ تَعَالَى مِنْ خَلْقِهِ أَحَداً. وَأَمَّا الْجَنَّةُ فَإنَّ اللّٰهَ يُنْشِىءُ لَهَا خَلْقاً]. أخرجه الشيخان والترمذى.

«السقط» فى الأصل المزدرى به. ومنه السقط: الردىء من المتاع.

1. **(5151)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:***

"Cennet ve cehennem, aralarında (ihtilaf ederek Allah nezdinde) dâvâ açtılar. Cehennem:

"Ben, mütekebbirler (dünyada büyüklük taslayanlar) ve mütecebbirler (zorbalık yapanlar) için tercih edildim!" diye övündü. Cennet de:

"[Ey Rabbim!] Bana niçin sadece zayıflar ve (insanlar nazarında) düşük olanlar, (hakir görülenler) girer?" dedi. Allah Teâlâ Hazretleri önce cennete hitap etti:

"Sen benim rahmetimsin. Kullarımdan dilediklerime rahmetimi seninle ulaştıracağım!" Sonra da cehenneme hitap etti:

"Sen de benim azabımsın. Kullarımdan dilediğimi seninle azablandıracağım!" (Her ikisine yönelerek):

"İkiniz(in de vazifesi var! İkiniz de) dolacaksınız!" buyurdu. Ancak cehennem, bir türlü dolmak bilmedi. Allah Teâla da ayağını üzerine bastı. Derken cehennem:

"Yeter! yeter!" diye inledi. Bu suretle dolmuş olan cehennemin ağzı birbirine kavuştu. Allah mahlûkatından hiçbir ferde asla zulmetmez.

Cennete gelince, Allah onu yeni mahlûkat yaratarak onu dolduracaktır." [Buhârî, Tefsîr, Kâf 1, Tevhîd 25; Müslim, Cennet 35, (2846); Tirmizî, Cennet 22, (2564).]

AÇIKLAMA:

Burada idrak ve şuurdan uzak bilinen cennet ve cehennemin konuşması, iddialaşması vs. mevzubahistir. Alimler, hadisi izahta farklı görüşler ileri sürmüştür. Bir kısmı zâhirî mânanın te'vil edilmesi gereğini kabul eder. *Nevevî* der ki: *"Bu hadis, zâhiri üzeredir, te'vil gerekmez. Allah, cennet ve cehenneme temyiz ve idrak yaratmıştır. Dolayısiyle münâkaşa ve mübâheseye muktedirler." İbnu Battâl, Mühelleb*'in: *"Bu münakaşanın gerçekten vukûu câizdir, Allah onlarda hayat, fehim ve konuşma yaratmış olabilir. Allah Teâlâ hazretleri herşeye kâdirdir"* dediğini kaydeder.

Bazı şarihler, mecaz olmasının câiz olduğunu söyler ve Mülk sûresinde cehennemin sözü olarak geçen هَلْ مِنْ مَزِيدٍ "Daha var mı?" ifadesinin de böyle olduğunu belirtir. Bu ihtilafta cehennemin, kendisine gelenlerle övündüğünü görmekteyiz. Zannetmiştir ki, dünyadaki büyüklerin içine atılması, Allah nezdinde, kendisine cennetten daha iyi bir durum kazandırmaktadır. Cennet de, kendisine hep Allah'a dost olanların konması sebebiyle Allah nezdinde cehen-

nemden daha iyi bir mevkie sahip olduğu zannındadır. Ancak AllahTeâla hazretleri, onlara, içinde iskân edilenler sebebiyle birinin diğerine bir üstünlükleri olmadığını belirtmektedir.

Cennet ve cehennemin bir cüz'üne Allah'ın konuşma hassası vererek onları konuşturabileceğini kabul edip, hadîsin zâhire göre anlaşılmasını esas alan müfessirlerden bazıları وَإِنَّ الدَّارَ الآخِرَةَ هِىَ الْحَيَوَانُ **"Ahiret yurdu hayatın tâ kendisidir"** (Ankebût 64) âyetini de delil getirirler. Bunlara göre *"Ahirette her ne varsa canlıdır. Cennet ve cehennem de canlıdır, öyleyse konuşmaları sahihtir."*

Lisan-ı halin de muhtemel olduğu söylenmişse de çoğunluk nezdinde, *Nevevi*'nin belirttiği mülahaza evladır.

5152 ٢ــ وَعَنْ أَبِى سَعِيدٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: أَمَّا أَهْلُ النَّارِ الَّذِينَ هُمْ أَهْلُهَا فَإِنَّهُمْ لاَيَمُوتُونَ فِيهَا وَلاَ يَحْيَوْنَ وَلَكِنْ نَاسٌ أَصَابَتْهُمُ النَّارُ بِذُنُوبِهِمْ فَأَمَاتَتْهُمْ إِمَاتَةً. حَتَّى إِذَا كَانُوا فَحْماً أُذِنَ فِى الشَّفَاعَةِ، فَجِىءَ بِهِمْ ضَبَائِرَ ضَبَائِرَ، فَبُثُّوا عَلَى أَنْهَارِ الْجَنَّةِ. ثُمَّ قِيلَ: يَاأَهْلَ الْجَنَّةِ، أَفِيضُوا عَلَيْهِمْ مِنَ الْمَاءِ. فَيَنْبُتُونَ نَبَاتَ الْحِبَّةِ فِى حَمِيلِ السَّيْلِ]. أخرجه مسلم

«ضَبَائِرُ» أى جماعات فى تفرقة.

2. (5152)- *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Hakkıyla cehennemlik olan cehennemlikler var ya, onlar cehennemde ne ölürler ne de yaşarlar. Lâkin günahları *-yahut* **hataları** *denmiştir-* **sebebiyle ateşe dûçar olan birkısım kimseler vardır ki, ateş onları tamamen öldürür. Yanıp kömür olduktan sonra, kendilerine şefaat edilme izni verilir. Böylece grup grup getirilirler ve cennet nehirlerine dağıtılırlar. Sonra:**

"Ey cennet ehli! Bunların üzerlerine su dökün" denilir. Bunlar, sel yatağında biten bir ot gibi yeniden biterler." [Müslim, İman 306, (185).]

5153 ٣ــ وَعَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَخْلُصُ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ، فَيُحْبَسُونَ عَلَى قَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، فَيُقْتَصُّ

لِبَعْضِهِمْ مِنْ بَعْضٍ مَظَالِمَ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا، حَتَّى إذَا هُذِّبُوا وَنُقُّوا أُذِنَ لَهُمْ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ. فَوَالَّذِى نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَحَدُهُمْ أَهْدَى بِمَنْزِلِهِ فِي الْجَنَّةِ مِنْهُ بِمَنْزِلِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا]. أخرجه البخارى.

3. (5153)- Yine *Ebu Sa'îd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Mü'minler cehennemden kurtarılıp, cennetle cehennem arasındaki köprüde bir müddet hapsedilirler. Bu sırada, aralarında dünyada geçmiş olan haksızlıklar kısas edilir. Böylece günahlardan temizlenip paklandıktan sonra cennete girmelerine izin verilir. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, onlardan herbiri, cennetteki evini, dünyadaki evinden daha iyi bilir." [Buhârî, Mezâlim 1, Rikâk 48.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, imanla kabre giren herkesin, günahlarının cezasını çektikten sonra cennete gireceği belirtilmektedir. Ancak, cehennemliklerin birbirlerine karşı işlemiş oldukları zulümler de son defa kısas edilip, günahtan eser kalmadıktan sonra, "şefaat"le cennete alınacaklardır. Hadis, günah kiri bulunan kimsenin cennete giremeyeceğini ifade eden لاَيَحِلُّ لِأَحَدٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَلِأَحَدٍ قِبَلَهُ مَظْلَمَةٌ **"Üzerinde kul hakkı bulunan hiç kimse cennete giremez"** hadisini te'yîd eder.

2- Hadisten hareketle bazı âlimler *"Cennetle cehennem arasında da bir köprü olmalı"* diyerek cehennem üzerindeki köprüden ayrı ikinci bir köprünün daha varlığını iddia etmiştir. Ancak umumiyetle, bunun malum köprünün uzantısı olacağı kabul edilmiştir.

3- Hadiste mevzubahis edilen temizlenme hâdisesi, birbirlerine karşı hakları olan kimselerin günahını verip sevabını alma şeklinde bir ödeşmedir. Mevzubahis olan temizlenme bu suretle cereyan edecektir. Üzerinde ödenmemiş kul hakkı bulunan kimse, ona kendi sevabından verecek ve şahsî derecesini düşürecektir. Öbürü de sevabını almakla derecesini yüceltecektir, alacak sevabı kalmamışsa, bunun günahından ona yüklenecektir.

5154 ٤ ـ وَعَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَخْرُجُ قَوْمٌ مِنَ النَّارِ بِشَفَاعَةِ مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَدْخُلُونَ

الْجَنَّةَ، يُسَمَّوْنَ الْجَهَنَّمِيِّينَ]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى .

4. (5154)- *İmrân İbnu Husayn radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Muhammed aleyhissalâtu vesselâm'ın şefaati ile, birkısım insanlar cehennemden çıkacak, cennete girecektir. Bunlara cehennemlikler denecektir." [Buhârî, Rikâk 513, Ebu Dâvud, Sünnet 23, (4740); Tirmizî, Cehennem 10, (2603).]

5155 ٥ــ وَعنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: إنَّ رَجُلَيْنِ مِمَّنْ يَدْخُلُ النَّارَ يَشْتَدُّ صِيَاحُهُمَا فِيهَا، فَيَقُولُ اللّهُ تَعَالَى: أَخْرِجُوهُمَا. ثُمَّ يَقُولُ: لِأَيِّ شَيْءٍ صِيَاحُكُمَا؟ فَيَقُولاَنِ: فَعَلْنَا ذٰلِكَ لِتَرْحَمَنَا. فَيَقُولُ: إنَّ رَحْمَتِى لَكُمَا أَنْ تَنْطَلِقَا فَتُلْقِيَا أَنْفُسَكُمَا فِى النَّارِ. فَيَنْطَلِقَانِ. فَيُلْقِى أَحَدُهُمَا نَفْسَهُ، فَيَجْعَلُهَا اللّهُ عَلَيْهِ بَرْداً وَسَلاَماً. وَيَقُومُ الْآخَرُ فَلاَ يُلْقِى نَفْسَهُ. فَيَقُولُ اللّهُ تَعَالَى: مَا مَنَعَكَ أَنْ تُلْقِى نَفْسَكَ كَمَا أَلْقَى صَاحِبُكَ؟ فَيَقُولُ: يَارَبِّ إنِّى لَأَرْجُو أَنْ لاَتُعِيدُنِى فِيهَا بَعْدَ أَنْ أَخْرَجْتَنِى مِنْهَا. فَيَقُولُ اللّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: لَكَ رَجَاؤُكَ. فَيُدْخَلاَنِ الْجَنَّةَ مَعاً بِرَحْمَةِ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه الترمذى.

5. (5155)- *Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cehenneme giren iki kişinin oradaki bağırtıları şiddetlenecek. Allah Teâla Hazretleri: "Çıkarın bunları!" buyuracak. Onlara:

"Niçin bağırıyorsunuz?" diye soracak. Onlar:

"Bize merhamet edesin diye böyle yaptık!" diyecekler. Rab Teâla:

"Benim size rahmetim, gidip kendinizi ateşe atmanız şeklindedir!" buyuracak. Onlar gidecekler. Biri kendisini ateşe atacak. Allah da ateşi ona soğuk ve selametli kılacak. Diğeri kalkar fakat kendini ateşe atamaz. Allah Teâlâ hazretleri:

"Arkadaşının attığı gibi, seni de kendini atmaktan alıkoyan nedir?"

diye sorar. Adam:

"Ey Rabbim, beni ondan çıkardıktan sonra oraya bir kere daha göndermeyeceğini ümid ediyorum!" der. Allah Tealâ hazretleri:

"Haydi ümidini verdim!" der. İkisi de Allah'ın rahmetiyle cennete sokulurlar." [Tirmizî, Cehennem 10, (2602).]

5150 ٦ــ وَعَن ابْنِ مَسعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ
ﷺ: آخِرُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ رَجُلٌ، فَهُوَ يَمْشِى مَرَّةً وَيَكْبُو مَرَّةً،
وَتَسْفَعُهُ النَّارُ مَرَّةً، فَإِذَا جَاوَزَهَا الْتَفَتَ إِلَيْهَا، فَقَالَ: تَبَارَكَ اللّٰهُ الَّذِى
نَجَّانِى مِنْكِ. لَقَدْ أَعْطَانِىَ اللّٰهُ تَعَالَى شَيْئاً مَا أَعْطَاهُ أَحَداً مِنَ الْأَوَّلِينَ
وَالْآخِرِينَ. فَتُرْفَعُ لَهُ شَجَرَةٌ. فَيَقُولُ: يَارَبِّ أَدْنِنِى مِنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ
لِأَسْتَظِلَّ بِهَا وَأَشْرَبَ مِنْ مَائِهَا. فَيَقُولُ اللّٰهُ يَاابْنَ آدَمَ لَعَلِّى إِنْ أَعْطَيْتُكَهَا
تَسْأَلُنِى غَيْرَهَا؟ فَيَقُولُ: يَارَبِّ لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهَا، وَيُعَاهِدُهُ أَنْ لاَ يَسْأَلَهُ
غَيْرَهَا. وَرَبُّهُ يَعْذُرُهُ، لِأَنَّهُ يَرَى مَا لاَ صَبْرَ لَهُ عَلَيْهِ. فَيُدْنِيهِ مِنْهَا فَيَسْتَظِلُّ
بِظِلِّهَا وَيَشْرَبُ مِنْ مَائِهَا. ثُمَّ تُرْفَعُ لَهُ شَجَرَةٌ هِىَ أَحْسَنُ مِنَ الْأُولَى.
فَيَقُولُ: يَارَبِّ أَدْنِنِى مِنْ هٰذِهِ لِأَسْتَظِلَّ بِظِلِّهَا وَأَشْرَبَ مِنْ مَائِهَا،
لاَأَسْأَلُكَ غَيْرَهَا. فَيَقُولُ: يَاابْنَ آدَمَ أَلَمْ تُعَاهِدْنِى أَنْ لاَ تَسْأَلَنِى غَيْرَهَا؟
لَعَلِّى إِنْ أَدْنَيْتُكَ مِنْهَا تَسْأَلُنِى غَيْرَهَا؟ فَيُعَاهِدُهُ أَنْ لاَ يَسْأَلَهُ غَيْرَهَا،
وَرَبُّهُ يَعْذِرُهُ لِأَنَّهُ يَرَى مَا لاَ صَبْرَ لَهُ عَلَيْهِ فَيُدْنِيهِ مِنْهَا، فَيَسْتَظِلُّ بِظِلِّهَا
وَيَشْرَبُ مِنْ مَائِهَا. ثُمَّ تُرْفَعُ لَهُ شَجَرَةٌ عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ هِىَ أَحْسَنُ
مِنَ الْأُولَيَيْنِ. فَيَقُولُ: يَارَبِّ أَدْنِنِى مِنْ هٰذِهِ لِأَسْتَظِلَّ بِظِلِّهَا وَأَشْرَبَ
مِنْ مَائِهَا لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهَا. فَيَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ، أَلَمْ تُعَاهِدْنِى أَنْ
لاَتَسْأَلَنِى غَيْرَهَا؟ قَالَ: بَلَى يَارَبِّ، لاَ أَسْأَلُكَ غَيْرَهَا. وَرَبُّهُ يَعْذُرُهُ لِأَنَّهُ
يَرَى مَالاَ صَبْرَ لَهُ عَلَيه فَيُدْنِيهِ مِنْهَا. فَإِذَا أُدْنِىَ مِنْهَا سَمِعَ أَصْوَاتَ أَهْلِ

الْجَنَّةِ، فَيَقُولُ: أَىْ رَبِّ أَدْخِلْنِى الْجَنَّةَ. فَيَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ مَا يُصَرِّينِى مِنْكَ؟ أَيُرْضِيكَ أَنْ أُعْطِيكَ قَدْرَ الدُّنْيَا وَمِثْلَهَا مَعَهَا. فَيَقُولُ: يَارَبِّ أَتَسْتَهْزِىءُ بِى، وَأَنْتَ رَبُّ العَالَمِينَ. فَضَحِكَ ابْنُ مَسْعُودٍ. فَقَالَ: أَلاَ تَسْأَلُونِى مِمَّ ضَحِكْتُ؟ فَقِيلَ: مِمَّ تَضْحَكُ؟ فَقَالَ: هٰكَذَا ضَحِكَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ. فَقِيلَ مِمَّ تَضْحَكُ؟ فَقَال مِنْ ضَحِكِ رَبِّ الْعَالَمِينَ حِينَ قَالَ: أَتَسْتَهْزِىءُ بِى وَأَنْتَ رَبُّ العَالَمِينَ. فَيَقُولُ: إِنِّى لاَأَسْتَهْزِىءُ بِكَ وَلٰكِنِّى عَلَى مَا أَشَاءُ قَادِرٌ]. أخرجه مسلم.

قوله «مَا يُصرِّينى مِنْكَ» أى ما الذى يرضيك ويقطع مسألتك، من التصرية، وهى الجمع والقطع. ومنه المصراة التى جمع لبنها وقطع حلبه.

6. (5156)- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennete en son giren kimse, bazan yürür, bazan ağlar. Ateş de arada sırada onu yalar geçer. Cehennemi tamamen geçince dönüp ona bir nazar eder ve:

"Senden beni kurtaran Allah münezzehdir! Allah Teâla hazretleri, bana evvelîn ve âhirînden hiç kimseye vermediği şeyi verdi!" der. Derken ona bir ağaç gösterilir.

"Ya Rabbi! der, beni şu ağaca yaklaştır da altında gölgeleneyim, suyundan içeyim." Allah Teâlâ hazretleri:

"Ey ademoğlu! Dilediğini versem benden başka bir şey istemezsin değil mi?" der. Adam:

"Ey Rabbim, ondan başka bir şey istemeyeceğim!" der ve başka bir şey istemeyeceğine dair söz verir. Rabbi de onun özrünü kabul eder. Çünkü o, sabredemeyeceği şeyi görmüştür. Onu ağaca yaklaştırır. Adamcağız, onun gölgesinde gölgelenir, suyundan içer. Sonra adama, evvelkinden daha güzel bir ağaç daha gösterilir. Dayanamayıp:

"Ey Rabbim! Beni şuna yaklaştır, gölgesinde gölgeleneyim, suyundan içeyim, artık senden başka bir şey istemeyeceğim!" der. Allah Teâla:

"Ey âdemoğlu! Bana öncekinden başkasını istememeye söz vermemiş miydin? Ben seni yaklaştıracak olsam başka şeyler isteyeceksin!" der. Adam, başka şey istemeyeceği hususunda söz verir. Rabbi de onu mazur görür. Çünkü o, sabredemeyeceği şeyi görmüştür. Adamı ona yaklaştırır. Adam onun gölgesinde gölgelenir, suyundan içer.

Sonra ona cennetin kapısının yanında bir ağaç yükseltilir. Bu ağaç diğer ikisinden daha güzeldir. Adam yine:

"Ey Rabbim! Beni şuna yaklaştır da gölgesinde gölgeleneyim, suyundan içeyim, senden başka bir şey istemiyorum!" der. Rab Teâla:

"Ey âdemoğlu! Sen, ondan başka bir şey istemeyeceğine dair bana söz vermemiş miydin?" der. Adam:

"Evet, Rabbim! Senden başka bir şey istemeyeceğim!" der. Rabbi onu mazur görür. Çünkü o, sabredemeyeceği bir şey görmüştür. Onu bu ağaca yaklaştırır. Adam ona yaklaştırılınca cennet ehlinin seslerini işitir. (Dayanamayıp):

"Ey Rabbim! Beni cennete sok!" der. Rab Teâlâ:

"Ey âdemoğlu! Beni senden kurtaracak şey nedir! Dünya kadarını ve beraberinde mislini versem razı olur musun!" der. Adam:

"Ey Rabbim! Benimle istihza mı ediyorsun? Sen ki âlemlerin Rabbisin!" der."

İbnu Mes'ûd bu noktada güldü ve: "Niye güldüğümü sormuyor musunuz?" dedi.

"Niye güldün söyle!" dediler.

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm da böyle gülmüştü. "Niye güldünüz?" diye soruldu da:

"Rabbülalemin'in, adamın "Sen ki âlemlerin Rabbisin, benimle istihza mı ediyorsun?" demesine gülmesine gülüyorum!" dedi.

Allah Teâla Hazretleri:

"Ben seninle istihza etmiyorum. Lâkin ben, Azimüşşân dilediğimi yapmaya kâdirim!" buyurdular." [Müslim, İman 310, (187).]

DÖRDÜNCÜ BAB

RÜ'YETULLAH (ALLAH'IN GÖRÜLMESİ)

5157 ١ ـ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدُ اللّٰه رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُ قَالَ: [نَظَرَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إلَى الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ. فَقَالَ: إنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ عَيَاناً كَمَا تَرَوْنَ هٰذَا الْقَمَرَ لاَ تُضَامُونَ فِى رُؤْيَتِهِ. فَإنِ اسْتَطَعْتُمْ أنْ لاَ تُغْلَبُوا عَلَى صَلاَةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا. ثُمَّ قَرَأ: وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. **(5157)**- *Cerîr İbnu Abdillah radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bir dolunay gecesi, aya baktı ve:*

"Siz şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O'nu görmede bir sıkışıklığa düşmeyeceksiniz (herkes rahatça görecek). Artık, güneşin doğma ve batmasından önce hiç bir namaz hususunda size galebe çalınmamasına gücünüz yeterse bunu yapın (namazları vaktinde kılın, vaktini geçirmeyin)."

Cerîr der ki: *"Resûlullah, sonra şu âyeti okudu:* **"Rabbini güneşin doğmasından ve batmasından önce hamd ile tesbih et"** (Tâ-ha 13). [Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 6, 26, Tefsîr, Kâf 1, Tevhîd 24; Müslim, Mesacid 211, (633); Ebu Dâvud, Sünnet 20, (4729); Tirmizî, Cennet 16, (2554).]

AÇIKLAMA:

1- Sadedinde olduğumuz hadis, Kıyamet günü mü'minlerin, Allah Teâla'yı gözleriyle göreceklerini ifâde ediyor. Rü'yetullah meselesi, ülema arasında derin tahlillere ve münakaşalara mevzu olmuş kelamî bir meseledir. Şu kadarını söyleyelim: Ehl-i sünnet ülemâsı ahirette Allah'ı mü'minlerin göreceği hususunda müttefiktir. Bu meselede, pek çok hadisten başka, Kur'ân-ı Kerîm'den de delil gösterilmiştir. وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ إلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ **"O gün yüzler vardır ter ü tâzedir, Rablerini görecektir"** (Kıyamet 22-23). Hâricîler, Mu'tezile ve Mürcie'den

bazıları *"Görme işi, görülen şeyin mahlûk olmasını, bir mekan işgal etmesini gerektirir"* mülahazasıyla rü'yetullah'ı inkâr etmişler, mezkûr âyette geçen نَاظِرَةٌ (görecek) kelimesini مُنْتَظِرَةٌ (bekleyecek) diye te'vil etmişlerdir. Kendi görüşlerine delil olarak: لاَتُدْرِكُهُ اْلأَبْصَارُ "O'nu gözler idrak edemez" (En'am 103) âyetiyle, *Hz. Musa* hakkında söylenmiş olan لَنْ تَرَانِي "Sen beni göremeyeceksin" (A'raf 143) âyetlerini zikretmişlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet, bu âyetlerin dünyadaki görmeyi nefyettiğini söyleyerek, onların iddiasına itibar etmemiştir.

2- Hadiste geçen لاَتُضَامُونَ (sıkışıklığa düşmeyeceksiniz) tabiri, rivayetlerde farklı imlalarla gelmiştir. Hepsi, görme olacağını ifade etmede bütünleşirler. Sözgelimi hilâlin görülmesi rahat değildir, bazıları zorlanır, belli noktalarda görüldüğü için tezâhum ve sıkışıklık mevzubahis olabilir. Halbuki dolunayın görülmesi herkes tarafından, zahmetsizce vukûa gelir, birbirlerini itmeye de gerek kalmaz. İşte Kıyamette Rab Teâla'nın görülmesi bu çeşitten bir görülmedir. Hadis bunu ifade etmektedir.

5158 ٢- وَعَنْ صُهَيْبٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِذَا دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ يَقُولُ اللّٰهُ تَعَالَى: تُرِيدُونَ شَيْئاً أَزِيدُكُمْ؟ فَيَقُولُونَ: أَلَمْ تُبَيِّضْ وُجُوهَنَا، أَلَمْ تُدْخِلْنَا الْجَنَّةَ، أَلَمْ تُنَجِّنَا مِنَ النَّارِ؟ قَالَ: فَيُكْشَفُ الْحِجَابُ. فَمَا أُعْطُوا شَيْئاً أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنَ النَّظَرِ إِلَى رَبِّهِمْ تَبَارَكَ وَتَعَالَى. ثُمَّ تَلاَ هٰذِهِ الآيَةَ: لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَى وَزِيَادَةٌ]. أخرجه مسلم والترمذى

2. (5158)- *Hz. Sühеyb radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Cennetlikler cennete girince Allah Teâla Hazretleri:

"Bir şey daha istiyorsanız söyleyin, onu da ilaveten vereyim!" buyurur. Cennetlikler:

"Sen bizim yüzlerimizi ak etmedin mi? Sen bizi cennete koymadın mı? Sen bizi cehennemden kurtarmadın mı (daha ne isteyeceğiz?)" derler. Derken perde açılır. Onlara, yüce Rablerine bakmaktan daha sevimli bir şey verilmemiştir."

Sühеyb der ki: *"Resûlullah bu sözlerinden sonra şu âyeti tilâvet buyurdu-*

lar. (Meâlen): **"İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzel iyilik bir de ziyade vardır"** (Yunus 26). [Müslim, İmam 297, (181); Tirmizî, Cennet 16, (2555).]

5159 ٣ – وَعَنْ أَبِى ذَرٍّ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [سَألْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ هَلْ رَأَيْتَ رَبَّكَ تَعَالَى؟ قَالَ: نُورٌ، أَنِّى أَرَاهُ]. أخرجه مسلم والترمذى.

3. **(5159)**- *Ebu Zerr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a: "Sen Rab Teâlâ'nı hiç gördün mü?" diye sordum.*

"Nurdur, ben O'nu nasıl görürüm" *buyurdular."* [Müslim, İmân 291, (178); Tirmizî, Tefsir, Necm, (3278).]

AÇIKLAMA:

Nevevî, bu hadisin mânasını şöyle tavzîh eder: *"Bunun mânası: "O'nun hicâbı (perdesi) nurdur, O'nu ben nasıl görebilirim?" demektir. İmam Ebu Abdillah el-Mâzirî de: "...mânası: "Nur, görmede bana mâni oluyor, tıpkı herkes için olduğu gibi: Işık, gözü kamaştırır, bakanla, araya girdiği eşyanın bakan tarafından görülmesine mâni olur" demektir."*

Müslim'in bir rivayetinde, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Ebu Zerr*'in *"Rabbini gördün mü?"* sorusuna verdiği cevap رَأَيْتُ نُورًا **"Bir nur gördüm"** şeklindedir. Bunu şarihler: *"Ben, nur gördüm o kadar, başka bir şey görmedim"* şeklinde tavzih ederler.

İki rivayet zahirde zıt gibi görünür ise de, aslında böyle bir zıddiyet yoktur. Aynı mânada birleşirler. Çünkü birincide kastedilen, gözün görmekten aciz kalacağı baskın nurdur. *Resûlullah* bunu göremediğini ifade buyurmaktadır. İkinci nur, birinciye perde olan, görülebilecek bir nurdur? *Resûlullah* bu perde nuru görmüştür. Nitekim gece karanlığında bakılınca karşıdan bize ışık tutulsa ışığı görürüz, ancak gerisini göremeyiz.

Allah'ın nura nisbetini ifade eden nassları te'vîl ederek anlamaya çalışan bir kısım âlimler, اللّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ **"Allah semâvât ve arzın nurudur"** âyeti ile, Allah'ı nur olarak ifade eden diğer hadisleri *"Allah nûrun hâlıkıdır"* şeklinde bir te'vîle tâbi tutarlar. Bunlara göre Allah'a nur demek, teşbîh olmaktadır. Zira, nûr, bir nevi cisimdir. Halbuki Allah لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ dir. Yani *"O'nun bir benzeri yoktur."*

Mevzu, müteakip hadiste daha da açıklığa kavuşacak.

5160 ٤ـ وَعَنْ مَسْرُوق قَالَ: [قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا. يَاأُمَّتَاهُ: هَل رَأى مُحَمَّدٌ ﷺ رَبَّهُ.فَقَالتْ: لَقَدْ قَفَّ شَعْرِى مِمّا قُلْتَ. أيْنَ أنْتَ مِنْ ثَلاَثٍ، مَنْ حَدَّثَكَهُنَّ فَقَدْ كَذَبَ. مَنْ حَدَّثَكَ أنَّ مُحَمَّداً رَأى رَبَّهُ فَقَدْ كَذَبَ. ثُمَّ قَرَأتْ: لاَ تُدْرِكُهُ الأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الأَبْصَارَ. وَمَنْ حَدَّثَكَ أنَّهُ يَعْلَمُ مَا فِى غَدٍ فَقَدْ كَذَبَ. ثُمَّ قَرَأتْ: وَمَا تَدْرِى نَفْسٌ مَاذا تَكْسِبُ غَداً؛ وَمَنْ حَدَّثَكَ أنَّهُ كَتَمَ شَيْئاً مِنَ الْوَحْيِ فَقَدْ كَذَبَ. ثُمَّ قَرأتْ: يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الآيَةَ: وَلَكِنَّهُ رَأى جِبْرِيلَ فِى صُورَتِهِ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه الشيخان والترمذى.

4. **(5160)**- *Mesrûk rahimehullah* anlatıyor: *"Hz. Aişe radıyallahu anhâ'ya dedim ki: "Ey anneciğim! Muhammed aleyhissalâtu vesselâm Rabbini gördü mü?" Bu soru üzerine:*

"Söylediğin sözden tüylerim ürperdi. Senin üç hatalı sözden haberin yok mu? Kim onları sana söylerse yalan söylemiş olur. Şöyle ki: Kim sana: "Muhammed Rabbini gördü" derse yalan söylemiş olur.

(Hz. Aişe bu noktada, sözüne delil olarak) şu âyeti okudu. (Meâlen): **"Onu gözler idrak edemez, O ise gözleri idrak eder"** (En'âm 103).

Devamla dedi ki: "Kim sana derse ki Muhammed yarın olacak şeyi bilir, yalan söylemiştir. Zira ayet-i kerîmede (meâlen): **"Hiçbir nefis yarın ne kesbedeceğini bilemez"** (Lokman 34) *buyrulmuştur. Kim sana "Muhammed'in vahiyden bir şey gizlediğini söylerse o da yalan söylemiştir. Çünkü âyet-i kerîmede (meâlen):* **"Ey Peygamber! Sana Rabbinden her indirileni tebliğ et. Şayet bunu yapmazsan Allah'ın risaletini tebliğ etmiş olmazsın"** (Maide 67) *buyrulmuştur. Lakin Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Cibrîl'i (suret-i asliyesinde) iki sefer görmüştür."* [Buhârî, Tefsîr, Mâide 7, Bed'ü'l-Halk 6, Tefsîr, Necm 1, Tevhîd 4; Müslim, İman 287, (177); Tirmizî, Tefsîr, En'âm, (3070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, bazı tariklerinde şöyle başlar: *"Mesrûk der ki: "Ben Hz. Aişe'nin*

yanında dayanmış duruyordum. Bana: "Ey Ebu Mesrûk! Üç söz vardır, kim onlardan birini söylerse, Allah'a en büyük iftirayı yapmış olur..." dedi.

Hz. Aişe, Allah hakkında en büyük iftira olarak tavsif ettiği sözleri, yukarıda kaydettiğimiz üzere teker teker sayar ve onların butlanını gösteren âyetleri zikreder.

Hz. Aişe radıyallahu anhâ'nın cedelî üslûbundan, bu üç iddianın, daha onun zamanında piyasada tedâvül ettiğini ve meselelerin münâkaşa edilmeye başladığını anlamaktayız. Hadisin Teysîr'e intikal eden veçhinde yok ise de, başka vecihlerinde, bu meselelerden bazısına, *Mesrûk*'un, mukâbil âyet okuyarak itiraz ettiğini görmekteyiz. Mesela, *Hz. Aişe*'nin **"O'nu gözler idrak edemez, O ise gözleri idrak eder"** ayetiyle delillendirdiği, *"Allah'ın görülemeyeceği"* fikrine karşı şöyle der:

"Ey mü'minlerin annesi! Bana mühlet tanı, beni fazla sıkıştırma. Allah Teâla hazretleri: وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً اُخْرَى **"Yemin olsun ki, peygamber onu apaçık ufukta gördü"** (Tekvîr 23); **"Yemin olsun ki, onu başka bir inişte de gördü"** (Necm 13) *buyurmadı mı?" dedim. Hz. Aişe de: "Bu ümmetten, o meseleyi Resûlullah'a ilk soran ben oldum. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"O Cibrîl'dir. Ben onu bu iki defadan başka halkedildiği şekilde görmedim. Onu, semadan inerken vücudunun büyüklüğü arz ile sema arasını kaplamış olarak gördüm"** *buyurdular"* der.

Hz. İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'dan gelen bazı rivayetler de meselenin o zaman ciddi şekilde münakaşa edildiğini gösterir. Bir rivayette *İbnu Ömer*'in, *Abdullah İbnu Abbâs*'a adam göndererek هَلْ رَأى مُحَمَّدٌ رَبَّهُ *"Muhammed Rabbini gördü mü?"* diye sordurduğunu, *İbnu Abbâs*'ın da: *"Evet!"* diye cevap verdiğini; bir başka rivayette *İbnu Abbâs*'ın: *"(Ateşte yanmayan) hulle ile Hz. İbrahim'in; kelâm (Allah'la konuşma) ile Hz. Musa'nın; ru'yet (Allah'ı görmek) ile de Hz. Muhammed'in mümtaz kılınmasına hayret mi ediyorsunuz? [Allah Teâlâ hazretleri] İbrahim'i hulle ile, Musa'yı kelamla, Muhammed'i de rü'yetle seçkin kıldı"* dediğini görmekteyiz.

İbnu Abbâs, bu ifadelerinde "görme" hadisesini mutlak bırakmıştır. Yani bu ifadelerde *Resûlullah*'ın Cenab-ı Hakk'ı "gözleriyle" gördüğü mânası da mevcuttur. Halbuki, yine *İbnu Abbas*'tan bize nakledilen bazı rivayetlerde bu görme hâdisesi "gözle" değil "kalble" vuku bulmuştur. Nitekim Müslim'in bir rivayetinde مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأى وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً اُخْرَى **"Onun gördüğünü kalb yalan çıkarmadı.. Andolsun ki onu diğer bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın**

yanında gördü" (Necm 11-14) âyeti hakkında şöyle demiştir: رَأَى رَبَّهُ بِفُؤَادِهِ مَرَّتَيْنِ *"O, Rabbini kalbiyle iki sefer görmüştür."* Bir başka tarikte رَآهُ بِقَلْبِهِ *"O'nu kalbiyle gördü"* demiş, bir başka rivayette لَمْ يَرَهُ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَيْنِهِ إِنَّمَا رَآهُ بِقَلْبِهِ *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Rabbini gözüyle görmedi, bilakis kalbiyle gördü"* diye ısrar etmiştir.

Alimler, bu meselede *Hz. Aişe*'nin nefyi ile *İbnu Abbas*'ın isbatını şöyle te'lîf ederler: *"Nefiy gözle görmekle ilgilidir, isbat ise kalble görmekle ilgilidir."* Ve derler ki: *"Kalble rü'yetten maksad, kalbin hakiki görmesidir. Sadece ilim husulü değildir. Çünkü Aleyhissalâtu vesselâm, Allah'ı her an bilmekte idi. Öyleyse, rü'yeti isbattan maksad, Allah'ı kalbi ile görmesidir. Ona hâsıl olan rü'yet, kalpte yaratılmış olan rü'yettir, tıpkı diğer insanlara gözde yaratılan rü'yet gibi. Rü'yet (görme) hâdisesi ise, her ne kadar âdeten gözde yaratılması câri ise de, hadd-i zâtında, aklen husûsi bir şarta bağlı değildir."*

İbnu Hacer, mevzuyu, önceki hadisin şerhi zımnında kaydettiğimiz rivayetleri de zikrederek tahlile şöyle devam eder: *"İbnu Huzeyme kuvvetli bir senetle Hz. Enes'ten: "Muhammed Rabbini gördü" rivayetini kaydeder.* Müslim*'de Ebu Zerr rivayeti olarak, onun Resûlullah'a bu hususta sorduğu, Resûlullah'ın:* **"Nurdur, nasıl görebilirim?"** *dediği kaydedilmiştir.* Ahmed*'de yine Ebu Zerr'den:* **"Bir nur gördüm"** *cevabını aldığını,* İbnu Huzeyme de *Ebu Zerr'in: "Allah'ı kalbiyle gördü, gözüyle görmedi" dediği kaydedilmiştir. Böylece, Ebu Zerr'in Nur'u zikirdeki gayesi açıklık kazanmaktadır: "Nur, Resûlullah'ın, Allah'ı gözüyle görmesine mâni olmuştur."*

İbnu Hacer devamla der ki: *"Kurtubî,* el-Müfhim*'de, "Bu meselede tevakkuf etmek gerekir" diyenlerin görüşünü tercih eder. Bu görüşü birkısım muhakkiklere nisbet eder ve: "Bu babta kesin bir delil yok" diyerek mezkur görüşü takviye eder ve devamla der ki: "Her iki görüş sahiplerinin istidlalde kullandıkları deliller zahirde müteârızdırlar ve te'vile kâbildirler. Mesele ise, amelî meselelerden değil ki, zannî delillerle iktifa edilsin. Bu mesele akîdeye girmektedir. Akide hususunda katî delillerle istidlâl edilir. İbnu Huzeyme,* Kitâbu't-Tevhîd*'de rü'yetin isbatını tercih etmiş, bu hususta istidlal için sözü uzatmıştır. Onu burada zikretmeyeceğiz. İbnu Abbâs'tan vârid olan görüşü, "rü'yet iki sefer vaki oldu, biri kalbiyle" diye te'vil eder. Bu hususta kaydettiğim seni iknaya yeterlidir."*

İbnu Hacer, Ahmed İbnu Hanbel'in de rü'yeti isbat edenlerden olduğuna dair rivayet geldiğini kaydeder, ancak bunun bir rivayet hatası olduğuna dair yapılan açıklamaları da kaydeder.

Rüyet'in sübutuna meyleden *Nevevî* der ki: *"Hz. Aişe, rü'yeti merfu bir hadise dayanarak reddetmiyor, eğer nezdinde bu hususta bir rivayet olsaydı onu zikrederdi. İstinbatını, ayetin zâhirinden zikrettiği mânaya dayandırmıştır. Halbuki bu meselede sahâbeden birkısmı kendisine muhalefet etmiştir. Usul kâidesine göre, sahâbeden biri bir hükme varır, diğer bir sahabe de ona muhalefet ederse, onun bu sözü kesin, bağlayıcı bir hüccet olmaz."*

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu sözünü kaydettikten sonra, bunu nasıl söylediğine hayretini ifade eder ve *Hz. Aişe*'nin, Müslim'de gelen ve biri şu açıklamamızın baş tarafında kaydettiğimiz rivayet[23] olmak üzere kaydettiği birkaç rivayetle, *Hz. Aişe*'nin bu meselede *Resûlullah*'ın açıklamasına dayandığını belirtir.

Hadiste mevzu edilen bu husus, *Resûlullah*'ın *Cebrail aleyhisselâm*'ı fıtrî ve aslî hüviyetiyle iki sefer görmesidir. Bunun biri yeryüzünde vukûa gelmiştir. Vahy'in bidayetlerinde, yukarı ufukta, arz ve sema arasını dolduran bir azamette görmüştür. İkincisi ise, Mi'raç sırasında, *Sidretü'l-Müntehâ*'nın yanında vukûa gelmiştir.

---

23) Mezkur rivayette, *Hz. Aişe*, sorusu üzerine *Mesrûk*'a: *"Bu ümmetten, o meseleyi Resûlullah'a ilk soran ben oldum. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"O, Cibril'dir!.."** *buyurdular"* demiştir.

KESB (KAZANÇ) BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır.)

BİRİNCİ FASIL

HELAL KAZANCA TEŞVÎK HARAMDAN SAKINDIRMA

★

İKİNCİ FASIL

MUBAH KAZANÇ VE MÜBAH YİYECEKLER

★ KUR'AN'I YAZMA VE ÖĞRETMENİN ÜCRETİ

★ İŞÇİLERİN RIZIKLARI

★ İKTA

★ HACAMAT YAPANIN ÜCRETİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEKRUH KAZANÇLAR

★ KÖPEĞİN FİYATI

★ KEDİNİN FİATI

★ HACAMAT YAPANIN KAZANCININ MEKRUHLUĞU

★ DAMIZLIK ERKEK HAYVANIN ÜCRETİ

★ KASAME

★ MADEN

★ SULTANIN İHSANI

★ MÜTEBARİLER

★ MEKS

UMUMİ AÇIKLAMA

Kesb, kazanmak mânasına mastardır. Kelime, mal gibi maddî kazançlar için kullanıldığı gibi, ilim gibi, hayır veya şer gibi mânevî kazançlar için de kullanılır. *Kisb* şeklinde de isti'mâl edilen kelime asıl itibariyle *cem'etmek* mânasına gelir.

Sadedinde olduğumuz bölümde daha ziyade maddî kesb, maişetimiz için dünyevî kazanç kastedilmektedir. Dinimiz, ahirete öncelik verilmesini esas almış ise de (Duha 4), müntesiblerinden dünyayı ihmal etmemelerini de talep eder. Dünyanın ihmal edilmemesi, maddi kasbe yer verilmesi demektir. Dilimizde **"Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalış"** şeklinde şöhret yapan bir hadis, farklı şekillerde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'dan rivayet edilmiştir. *Suyutî*'nin Câmi'u's-Sağîr'de kaydettiği bir veçhi şöyle اِعْمَلْ عَمَلَ امْرِءٍ يَظُنُّ اَنْ لَنْ يَمُوتَ اَبَداً وَحْذَرْ حَذَرَ امْرِءٍ يَخْشَى اَنْ يَمُوتَ غَداً **"Hiç ölmeyeceğini zanneden kişi gibi (dünya için) çalış, yarın öleceğinden korkan kimse gibi de (dünyaya bağlanmaktan) kaçın."** Bu hadisten, "dünyaya da ahiret kadar ehemmiyet vermek gerekir" ifratkâr hükmünü çıkaracaklara karşı ülemânın verdiği cevaplardan biri şöyle: *"Eğer insan ebedî yaşayacağını bilirse dünyaya hırsı azalır ve bilir ki, arzu ettiği dünyalık, onu talepteki hırs ve koşuşturmayı bir kenara bıraksa bile elinden kaçıcı değildir. Şöyle der: "Dünyalığımı bugün kaçırsam bile yarın elde ederim, nasıl olsa ben ebedî yaşayacağım." Bu sebeple Resûlullah:* **"Dünyalık hususunda ebedî yaşayacağını zanneden kimsenin ameliyle amel et, dünya işleri için hırslı olma"** *buyurmuştur."* Bu te'vile göre, hadis hoş bir metod ve tatlı bir lafızla dünyalık talebinde teenni ve hafifliğe teşvîk etmiş olmaktadır. Hadis, diğer taraftan âhiret ameliyle ilgili olarak da, –hadisin zahirinde görüldüğü üzere:– **"yarın öleceğini zanneden kimsenin gayretiyle"** gayret göster irşadında bulunmuş olmaktadır.

Ancak şunu da bilmemizde gerek var: Kur'ân-ı Kerîm, وَاْمُرْ اَهْلَكَ بِالصَّلاَةِ yani **"Ailene namazı emret!"** (Tâ-ha 132) açıklığında bir emirle dünya işlerine teşvîke yer vermez. *"Namaz kıl!"*, *"Oruç tut!"*, *"Zekat ver!"*, *"Ahiret dünyadan daha hayırlıdır"* gibi pek çok irşadlarla ibadet hayatımızla ilgili açık emirlerde bulunduğu halde, insanları iş hayatına ve dünyevî kazanca teşvîk edici sa-

rîh emirlerde bulunmaz. Fakat bu, Kur'ân'da o meselenin yer almadığı mânasına da gelmez. Biz bu meselenin zihinlerde yanlış yer etmemesi için, kazançla ilgili olan bu bölüme girerken, çocuk terbiyesinde meslekî formasyon işinin Kur'ân'da nasıl ele alındığını aydınlatan bir tahlilimizi kaydediyoruz. Mevzu geldikçe ifâde ettiğimiz üzere, bir kere daha ifade edelim: İslâma göre, bugünkü temel eğitim dediğimiz farz-ı ayn ilimler meyanında bir meslek öğretimi de yer alır. Aşağıdaki tahlilimiz, Kur'ân-ı Kerîm'in bu meseleye dolaylı bir üslubla yer verdiğini göstermekle kalmayacak, bunu dolaylı ele alışının sebeplerini de belirtecektir:

MESLEK ÖĞRETİMİ:

Kur'ân-ı Kerîm, hayata hazırlama safhasında çocukların dini terbiyeleri üzerinde hassasiyetle durmakta, bu meselenin ehemmiyetini kavramada hiçbir tereddüd ve muğlaklığa yer bırakmamak için oldukça teferruât meselelere temas edip açıklık getirmekte, birkısım tekrarlarla da meseleyi iyice te'kîd etmektedir.

Hayata hazırlık safhasının diğer mühim bir meselesi olan *"mesleki formasyon"* meselesinde ise, aynı açıklık ve ısrar görülmez. Buradaki teenni ve ibhâma (yâni mübhemliğe) bakarak, Kur'ân-ı Kerîm'in meslek öğretimi işine ehemmiyet atfetmeyip ihmal ettiği neticesini çıkarmak çok acele verilmiş bir hüküm olur. Böyle bir hüküm bizi, dinimiz hakkında yanlış ve insafsız bir kanaata sevkeder.

Evet Kur'ân-ı Kerîm, çocukların mesleki formasyonlarını da ihmal etmez. Onların dünyevî istikballerinin de yeterince düşünülüp, bu maksadla bir kısım tedbirler alınmasının, çocuğa bu mes'elede de önderlik ve rehberlik edilmesinin gereğine irşad eden müteaddid âyetler mevcuttur. Ancak bunlar, dini terbiye meselesinde olduğu kadar açık ve ısrarlı görülmezler, kısmen dolaylı ve mübhemdirler.

Meslek öğretimi meselesinin, dolaylı da olsa, hangi ayetlerde ele alındığı noktasına geçmeden önce, bu mevzuya niçin dolaylı ve mübhem olarak yer verildiğini belirtmemiz gerekiyor:

Önce, şu husus bilinmeli ki, Kur'ân-ı Kerîm, bizi ilgilendiren her şeye ehemmiyeti nisbetinde yer vermektedir. Birkısım mes'elelere dolaylı bir işâretle, bir başkasına açık bir âyetle temas edip geçmişken, diğer birkısım meselelere tekrarla, ısrarla yer vermiş, nazar-ı dikkatleri fazlaca çekmiş bulunmaktadır.

Burada akla şöyle bir sual gelebilir: *"Ehemmiyetin ölçüsü nedir? Bu herkese göre değişir, birisi için mühim olan, bir başkası için değildir!"* Bu soruya şöyle cevap verebiliriz:

Ehemmiyetin ölçüsü elbette insanın, hususan günümüz insanının hevâsı ve bencil hükmü değildir. Burada ölçü, ilâhîdir. Yani, insanın yaratılışında Cenâb-ı Hakk'ın güttüğü maksadlardır. Kur'ân bu ilâhî maksad ve gayelerde rehber kitaptır.

Bu açıdan bakarsak, Kur'ân-ı Kerîm'in iki büyük dâirenin mühim meselelerini açıkladığını görürüz:

1- *Rubûbiyet Dairesi:* Yani Cenâb-ı Hakk'a ait olan daire. İnsanlarca meçhul olan o dâireyi Kur'ân'dan ve *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm*'dan başka tanıtacak bir mârifet ve ilim kaynağı mevcut değildir. O dâirenin, insanlarca bilinmesi gereken birkısım meseleleri, şuunâtı vardır. Cenâb-ı Hakk'ın isimleri, mebde' ve meâd (yani başlangıcımız ve sonumuz), yaratılış, ceza, mükaafat, cennet, cehennem, hesap, kitap, melâike gibi... Kur'ân bunlara yer verirken her birinin insanın yarıtılış gâyesi açısından arzettiği ehemmiyet nisbetinde farklı sayılarda tekrar eder, açıklık getirir.

2- *Ubûdiyet Dâiresi:* Bu dâire, kulluk dâiresidir. İnsanların Allah'a karşı vazifelerini, birbirleriyle olan münâsebetlerini ilgilendiren dâire. Bu dâirenin de pek çok meseleleri vardır. Bu meselelerden bâzısı bâzısına nazaran daha çok ehemmiyet taşımaktadır. Keza, bir kısmının ehemmiyeti açık olduğu, herkesçe görüldüğü halde, bâzılarının ehemmiyeti görülmez ve kolay kolay anlaşılmaz. Hattâ öyle meseleler vardır ki, insanın yaratılış gâyesi açısından birinci derecede ehemmiyet arzetmesine rağmen, kendi kendine bunu idrâk etmesi mümkün değildir. Şu halde Kur'ân-ı Kerîm, kulluk dâiresinin mesele ve vazifelerine temâs ederken İlâhî zâviyeden ehemmiyetli olanlara, insanlar tarafından ehemmiyeti kavranamayacak, ihmal edilecek durumda olanlara, daha çok yer vermeli, tekrarla üzerinde durmalıdır. Aksine ehemmiyetini kavramada zorluk çekilmeyecek olan veya ister istemez idrak edilip anlaşılacak olan meselelere şöyle bir temas edip, bir işarette bulunup geçmelidir.

Bu noktada hemen şunu söyleyebiliriz: Ubûdiyet dâiresinin vazifelerinden olan namaz, oruç, zekât, hacc gibi ibâdetler ilâhî zâviyeden, insanın yaratılış gâyeleri açısından birinci derecede ehemmiyet taşıdığı halde, insanlarca kavranıp gereğince takdir edilmesi mümkün değildir. Öyle ise Kur'ân burada ısrar etmeli, tekrarla üzerinde durmalıdır. Nitekim öyle olduğunu gördük.

Halbuki, yine ubûdiyet dâiresinin meselelerinden biri olan meslekî formasyon, yani, dünyevî istikbalin kazanılması, yeni nesillerin bu maksadla hazırlanması meselesi, bizzat insanlarca ehemmiyeti takdir edilen, öncelikle düşünülen bir husustur. İnsan, aklıyla, tecrübesiyle, maddî hayatın tabiî nizam ve akışıyla

o mes'eleyi düşünür, anlar ve tedbirini alır. Binânaleyh bu mevzuun Kur'ân'da ana dâvalardan biri olarak değerlendirilip doğrudan ele alınmasına gerek yoktur. Tebe'î bir nazarla, tâli bir mesele olarak ele alıp dolaylı şekilde yer vermek, temas edip geçmek yeterlidir ve gerçekten de öyle yapılmıştır.

KUR'ÂN'DA MESLEKÎ İHZÂRİYELER:

Yukarıdaki kısa açıklamadan sonra şunu söyleyebiliriz: Meslek öğretimi meselesini sarih olarak ele almamış olan Kur'ân-ı Kerîm buna ihzâriyeler tarzında yer vermiştir. Yani mesleki öğretim ve formasyonu netice verecek birçok hazırlayıcı (ihzâri) unsurlar, dini emirler olarak Kur'ânî mesaja dercedilmiştir. Bunlar ferdî ve içtimâî hayatın gereği olarak herkesin ister istemez karşılaşacağı bâzı maddî emrivâkilerin yönlendirilmesi ile sağlanmıştır. Bir başka ifade ile Kur'an, maddî hayatın vazgeçilmez birkısım meselelerine, dinî bir yaklaşımla temas ederek bunların helâl olan cihetini, Allah nezdinde makbûl ve güzel olan tarz ve istikametini beyan etmiş, uhrevî mükâfaatı hatırlatarak gösterilen istikamette tâyin edilen tarzda gidilmesini talep etmiştir. Bu taleplerin hakkıyla yerine getirilmesi, mü'mini, ister istemez bir maksada hazırlayacak ve bir hedefe sevkedecektir. *"Mesleki Formasyon"* olarak tebellür ve tezâhür eden bu *"hedef"* e, ferdi, dolaylı olarak hazırladığı için Kur'ân'da yer verilmiş olan bu tedbirî unsurlardan her birine –günlük lisanımıza kısmen yabancı da düşse– "ihzâriye" veya "dispozisyon" diyebiliriz.

Şimdi, ifası, mü'mini bir meslek sâhibi olmaya ve bir meslek icra etmeye ve çocuğunu bir meslek üzere yetiştirmeye sevk ve mecbûr eden bu Kur'ânî "ihzâriye"lerin mühim olanlarından birkaçını belirtmeye çalışacağız.

1) **Rızık Helâl ve Temiz Olmalıdır:** Mü'min bir kimse her şeyden önce helâl ve temiz olan şeyleri istihlâk etmek zorundadır. Yediği veya kullandığı şeylerde maddî ve mânevî bir kir bulunduğu takdirde yaptığı ibâdetlerin kabul edilmeyeceğini *Hz. Peygamber* haber veriyor. Esâsen Kur'ân'ın ifâdesine göre, tâ *Hz. Âdem*'den beri bütün peygamberlere –ve dolayısıyla insanlara– helâl ve temiz şeylerin yenmesi emredilmiştir.

"Ey peygamberler! Temiz şeylerden yiyin, faydalı iş işleyin. Doğrusu ben, yaptığınızı bilirim" (Mü'minûn 51).

Bir diğer âyette de şöyle buyrulur:

"Ey imân edenler! Sizi rızıklandırdığımızın temizlerinden yiyin. Yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin" (Bakara 172).

2) **Helâl Rızık, Emek Eseridir:** Kur'ân-ı Kerîm, yukarıda kaydettiğimiz misâllerde olduğu üzere, birkısım âyetlerinde "helâl" ve "temiz" rızık yemeyi emrederken, diğer bazı ayetlerinde helâl rızkın "ferdî emekle" elde edileceğini ifade etmiştir:

وَأَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى (Meâlen): **"İnsan için çalıştığından başkası yoktur"** (Necm 39).

Bütün peygamberlerin (aleyhimüsselâm) ellerinin emekleriyle geçindiğini ifade eden *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* da yukarıda kaydettiğimiz âyetleri açıklar mâhiyette olmak üzere şöyle buyurur:

"Kişi, elinin emeğinden daha hayırlı bir şey asla yememiştir." *Hz. Peygamber aleyhissalâtu vesselâm* ayrıca, helâl rızık için çalışmayı, her müslümanın "vacib"lerinden biri olarak ifade etmiştir.

Diğer taraftan, İslâm alimleri, **"İlim taleb etmek her müslümana farzdır"** hadisinde ifade edilen "ilim"den muradın "haram-helâl ilmi" olduğunu söyleyerek helâl kazancın ve buna imkân veren meslek bilgisinin ehemmiyetini dile getirmişlerdir.

3) **İnsanlar Birbirlerine Muhtaçtırlar:** İnsanları diğer canlılardan ayıran hususiyetlerden biri de hemcinsine olan ihtiyacıdır. Hayvanlar da şüphesiz hemcinslerine ihtiyaç duyarlar ama bu, insanlarınki kadar çok yönlü ve zarûrî değildir. Tabiatı icâbı medenî bir hayat yaşamak zorunda olan insanın ihtiyaçları çoktur ve bunların hepsini tek başına kendisi karşılayamaz.

Başkalarına olan ihtiyaç, iktisâdî hayatta, rızıkların farklılığı şeklinde kendini ortaya koyar. Çalışmanın ve iktisâdî gelişmenin, binnetice medenî ve teknik terakkinin de sebep ve zenbereği olan bu ekonomik farklılık ve ihtiyaç durumudur ki, cemiyette işbölümünü ortaya çıkarmakta, kimini terzi, kimini ayakkabıcı, dülger, bakkal, taksici, pilot, âmir, memur, patron, işçi, asker, komutan vs. yapmaktadır. Bakkal dükkanını işleten bakkal, mesleğini icra için müşterilerine hizmet ederken, kazandığı parayla ayakkabıcı, terzi, taksici gibi pek çok meslek sahibini çalıştırmakta, istihdam etmektedir. *Hz. Peygamber*'in, **"İnsanların efendisi insanlara hizmet sunandır"** sözünün ışığında değerlendirecek olursak herkesin fevkinde yer alan devlet reisliği bile "herkese hizmet" sunan bir vazife olarak değerlendirilebilir.

Medenî hayatın devamı bu iş bölümü olmaksızın düşünülemeyeceğinden, bâzı mütefekkirler, çok haklı olarak, insanlık için, en büyük felaketin, ferdler arasındaki her çeşit farklılığın kaldırılıp mutlak eşitliğin sağlanacağı günde ge-

leceğini söylemişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm, mevzumuz açısından son derece ehemmiyetli olan bir âyette, bu karşılıklı ihtiyaç durumuna parmak basarak, rızıkların farklı kılınmasındaki hikmeti belirtir: **"İş bölümü ile birbirleri için çalışmak..."**

اَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا

(Meâlen): **"Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaştırıyorlar. Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz taksim ettik. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık"** (Zuhruf 32).

Âyette geçen **"iş gördürme"** tâbiri asıl mevzumuz olan "meslekî formasyon" meselesi açısından büyük ehemmiyet taşır. Zira, gördürülen işler belli bir mesleği ilgilendirir. İnsanların, birbirlerinin işini görebilmesi için o işlerde yetişmesi gerekir. Her işi bilen veya hiçbir işi bilmeyen insanlardan müteşekkil bir cemiyet düşünülemez. Vasıflı mahareti en az isteyen "amelelik" ve "hamallık" bile belli bir tecrübe ve formasyon ister.

Şu halde, birbirlerine iş gördürme esâsına dayandırılan helâl rızık temini için, yeni yetişen nesillerin "iş görebilir" vasıfta olması şarttır. Bu da meslekî formasyonu gerektirir.

4) **Dünya için Talep Emri:** İslâm dinini diğer pek çok din ve sistemlerden ayıran bir husus, dünya ve âhiret, madde ve mâna, ruh ve beden muvâzenesidir. Bunlardan biri, diğeri için feda edilmez. Her ne kadar ahiret düşüncesini zihinlerde daima canlı tutmak isterse de dünyanın ihmal edilmesini talep etmez. Bilâkis dünyanın da unutulmaması, ihmal edilmemesi tenbih edilir. Kur'ân-ı Kerîm bazı ayetlerinde gerçekten âhireti hiç düşünmeden sadece dünyayı talep edenleri kınarken, diğer bâzı ayetlerinde de hem dünya ve hem de âhireti talep edenleri takdir eder ve ayrıca وَلاَتَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا **"dünyadaki nasibini unutma"** (Kasas 77) der.

Dünya ve ahireti beraberce talep etmeyi emreden âyetlerden biri de şudur:

"İnsanlardan: "Rabbimiz! Bize dünyada ver" diyenler vardır. Öylesine ahirette bir pay yoktur. "Rabbimiz! Bize dünyada iyiyi, ahirette de iyiyi ver, ateşin azabından koru" diyenler vardır. İşte onlara kazançlarından ötürü karşılık vardır..." (Bakara 200-202).

(Bunu tamamlayan) bir diğer âyet de meâlen şöyle:

"Dünyayı isteyene –istediğimiz kimseye dilediğimiz miktarda– hemen veririz. Sonra ona cehennemi hazırlarız, yerilmiş ve kovulmuş olarak oraya girer. Ahireti isteyip, inanmış olarak onun için gerekli çalışmada bulunan kimselerin, işte onların çalışmaları meşkûr (makbul) olur. Her birine, onlara da, bunlara da Rabbinin vergisinden birbiri ardınca veririz. Rabbinin vergisi kimseden men edilmiş değildir" (İsrâ 18-20).

5- **Çocuğun Maddi İstikbalini Düşünme Fikri:** Mesleki formasyon meselesini aydınlatan ve garantileyen bir husus da budur. Kur'ân-ı Kerîm'de bu fikir pek açıktır. Ancak, Kur'ân bu mevzuyu, yarınlarını samimi olarak düşünüp tedbir alacak hâmiden mahrum olan yetimlerin ihmal ve istismarını önlemek maksadıyla, yetimlerle ilgili olarak teşri etmiştir. Biz de bu kadarcık bir işâretle yetinip, meseleyi yetimlerle alâkalı bahse bırakıyoruz.[24]

MESLEK MEVZUUNDA YÜKSEK İDEAL: Çocuğun maddi istikbali meselesinde dikkatimizi çeken Kur'ânî bir orijinalite, meslek hususunda yüksek idealler vermiş olmasıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de çocuğun mesleki formasyonuyla doğrudan alâkalı âyetlere, emirlere rastlanmaz iken, bu konuyla zımnen de olsa ilgi kurabileceğimiz birkısım âyetlerde yüksek ideallerin sözkonusu edildiğini görmekteyiz.

Bu âyetlerden biri, daha önce de temas ettiğimiz, ideal bir müslümanın onbeş kadar vasfının zikredildiği bir pasajda geçer. İşte burada kaydedilen ve bir mü'minde bulunması gereken ideal vasıflardan biri, arkadan gelecek zürriyetinin istikbâli için Cenâb-ı Hakk'tan talepte bulunmaktır:

"Onlar: "Rabbimiz! Bize eşlerimizden ve çocuklarımızdan gözümüzün aydınlığı olacak insanlar ihsan et, bizi müttakilere önder yap" derler" (Furkân 74).

Yine bu meseleyle irtibat kurabileceğimiz, eski peygamberlerle alakalı bir kısım dualarda da aynı mânayı bulmaktayız. *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmail*, Kâbe'nin temellerini yükseltince şu duayı yaparlar:

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۝ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ
وَاَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ۝ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

(Meâlen:) **"Rabbimiz! Yaptığımızı kàbul buyur, şüphesiz ki sen, hem işitir, hem bilirsin. Rabbimiz! İkimizi sana teslim olanlardan kıl, soyumuz-**

24) Bu bahis kitabımızın ikinci cildinde genişçe işlenmiştir (s. 517-537).

dan da sana teslim olanlardan bir ümmet yetiştir. Bize ibadet yollarımızı göster... Rabbimiz! İçlerinden onlara senin ayetlerini okuyan, kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve hakîm olan ancak sensin." (Bakara 127-129).

Yine *Hz. İbrahim*, Cenab-ı Hakk'ın: **"Seni insanlara önder kılacağım"** hitabına karşı **"Soyumdan da"** (Bakara 124) talebinde bulunur.

Hz. İbrahim'in çocukları için yaptığı dua ile, yeni nesillere verilecek formasyon meselesi arasında kurulan irtibatın oldukça zayıf olacağına dair yapılacak bir itiraza hak vermekle birlikte, hemen kaydetmek isteriz ki, İslâm fakihleri, çocukların mesleki tevcih ve formasyonu meselesinde, âyet-i kerimelerde ifade edilen espiriye uygun bir esas getirmişlerdir. Yani çocuğa öğretilecek meslek, çocuğun babasının icrâ etmekte olduğu –halkın telakkisi açısından– meslekten şerefçe daha düşük olmamalıdır. Sözgelimi, mesleği sarraflık olan bir kimse, çocuğunu, itibarca daha dûn olan terziliğe vermemelidir. Şâfiî fakihlerinden *Mâverdi* (v. 450/1058), mevkii yüksek bir babanın çocuğuna, şu veya bu nokta-i nazardan zarar ve aşağılanma getirecek bir mesleğe vermemesi gerektiğini söyler. Hanefi fakihlerinden *Üsrûşenî* de (v. 632/1230), çocuğu, babasının mesleğinden daha düşük bir mesleğe vermemek gerektiğini ifade eder.

Burada belirtilmek istenen husus, halkın örfünde ve efkâr-ı umûmiyede mevcut olan değerlendirmelerin nazar-ı itibara alınması gereğidir. Mücerred din açısından şu veya bu mesleğin diğer bir mesleğe nazaran daha şerefli olduğunu söylemek mümkün değildir. Üstelik şu mesleğin şerefli, öbürünün şerefçe dûn olması gibi değerlendirmeler zamana, zemîne, içtimâî muhite göre değişen izâfî hükümlerdir.

Hanbelî alimlerden olan *İbnu Kayyim* (v. 751/1350), daha değişik bir görüşle, çocuğun göstereceği istidâda göre, meslek veya mektebe verilmesini teklif eder: *"Eğer baba, çocukta iyi bir anlayış, sıhhatli bir idrak, kuvvetli bir hâfıza ve yeterli bir kavrama keşfederse onu ilme teşvîk etmelidir. Zira bu vasıflar, ilmi kolayca kabûl için çocukta fıtrî bir kaabiliyetin varlığına delildir... Bunun aksine, çocukta mesleklerden birine müteveccih bir heves ve kaabiliyet görürse ve bu meslek de mübah ve insanlar için faydalı bir meslek ise, çocuğu o sâhada yetiştirmesi gerekir."*

Hülasa, bütün İslâm mezhepleri, bülûğ çağından önce, çocuklara meslek öğretilmesinin lüzumunda ittifak etmekle kalmayıp, bu mesleğin çocuğun kaabiliyet ve ailesinin içtimâî mevkiine uygun olmasını ve insanlara faydalı bulunmasını da şart koşarlar. Bu hükümlere giderken âlimlerin, bir kısmını yukarıda

kaydettiğimiz Kur'ânî nâsslardan istifade ettiği muhakkaktır. İslâm dini, ayrıca çocuğa, bülüğdan önce meslek öğretme vecibesinin nazariyatta kalmayıp, fiilen gerçekleşmesini sağlamak için, başkaca prensipler koymuş, mümkün mertebe bu hususu teminat altına almaya çalışmıştır. Ancak konunun teferruatına girmek bizi asıl maksadımızdan uzaklaştıracaktır.[25]

EN HAYIRLI MESLEK:

Çocuklara öğretilmesi gereken meslekler hususunda bazı temel bilgiler verdikten sonra, meseleye bir başka açıdan da ışık tutmak isteriz. Dinimize göre hangi meslek efdaldir? Bu hususta *İbnu Hacer*'in bir tahkiki şöyle: *"Mâverdi der ki: "Temel kazanç yolları üçtür.*

★ *Ziraat,*

★ *Ticaret,*

★ *San'at.*

Şâfi'î mezhebine göre, bunlardan en temizi ticarettir. Der ki: "Bana göre en temizi ziraattir. Çünkü tevekküle daha yakındır." Nevevî, Buhârî*'de gelen* مَا اَكَلَ اَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ اَنْ يَاْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ **"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir taam yememiştir"** *hadisine dayanarak, Mâverdî'nin bu görüşünü tenkid eder ve: "Doğru olanı şudur: En temiz kazanç el emeğiyle olandır." Nevevî devamla der ki: "Eğer ziraatci ise, bu en temiz kazançtır. Çünkü bu da el emeğiyle hâsıl olmaktadır. Bunda tevekkül de var, insan ve hayvanlara şâmil faydalar vs. de var."*

Ben de derim ki (İbnu Hâcer): "El amelinden olan ziraatin de üstünde cihâd yoluyla kâfir malından elde edilen kazanç var. Bu Resûlullah ve ashabının da kazanç yoludur. Bu, kazançların en eşrefidir. Çünkü bunda hem Allah kelâ-

---

25) Bu meselede fazla bilgi için İslâm'da Çocuk Hakları (İstanbul 1980) adlı kitabımız görülebilir (s. 111-116).
Görüldüğü üzere, İslâm dini, çocuğa mesleki bir formasyon kazandırılması işine, dinî terbiye kadar ehemmiyet vermiş olmaktadır. Meslekî formasyon işi, anarşi bataklığında boğulma noktasına getirilen günümüz Türk gençliği için ayrı bir önem taşımaktadır. En az bin yıllık tarihimizde rastlanmayan böyle bir anarşinin çıkışında tedrisât sistemimizde dinî eğitimin yokluğu kadar meslekî eğitimin yokluğu da müessir olmuştur. Bunu bizzat anarşiye düşmüş olanların gazetelerde çıkan itiraf ve beyanlarında açık seçik görmemiz mümkündür. Bunlardan biri 9.3.1983 tarihli Tercüman'da şöyle diyor:
"...İş arama sırasında ne iş yapabileceğim sorulduğunda her şeyi yapabileceğimi bildiriyor ve ne kadar saklarsam saklayayım, lise mezunu olduğum ortaya çıkıyordu. Yâni, yarım yamalak, gereksiz çok şey bilen ama, aslında (işe yarar) çok az şey bilen işsiz bir genç.
Aramalarımın boşa çıkması yanında şöyle bir ortak tavır görüyordum: Liseyi bitirmek için harcadığım yıllara ve harcadığım çabaya acıyordum. Niye bu ülkenin güçlükle oluşturduğu (maddî) birikim böylesine acımasız ve sonuçsuz bir çaba uğruna sarfediliyordu. Amerika'nın en yüksek tepesini, Don nehrinin uzunluğunu, Hammurabi kanunlarını, modern mantığın denklemini bilmeyen insanlar nasıl oluyor da bize, bu bilgileri ezberlemiş kişilere verecek iş bulamıyorlardı. Topluma bir türlü uyum sağlıyamıyordum..."

mının yüceltilip Allah düşmanlarının kelamının alçaltılması var, hem de uhrevî menfaatler var." Nevevî der ki: *"Kim eliyle çalışmazsa onun hakkında ziraat, zikrettiğimiz sebeplerle daha faziletlidir."*

Ben de (İbnu Hâcer) derim ki: "Burada kastettiği husus, başkalarına şümûlü olan faydalardır. Ama şümullü faydalar ziraate münhasır değildir. Bilakis her bir el emeğinde şümullü faydalar vardır. Çünkü onda insanların ihtiyaç duyduğu şeylerin hazırlanması mevzubahistir. Gerçek şu ki, bunun muhtelif mertebeleri vardır; ahvale ve eşhasa göre değişir."

El emeğinin üstünlüğü, kişiyi ataletten, lehviyattan koruyup, hayırlı işle meşgul etmesi, bu suretle nefsi kırması, başkasına muhtaç olup dilenme zilletinden kurtarması gibi sebeplerden ileri geldiği belirtilmiştir.

BİRİNCİ FASIL

HELAL KAZANCA TEŞVİK, HARAMDAN SAKINDIRMA

5161 ١ ــ وَعَنْ أَبى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ : [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللّهَ تَعَالَى طَيِّبٌ، لاَ يَقْبَلُ إلاَّ طَيِّباً. وَإنَّ اللّهَ تَعَالَى أَمَرَ الْمُؤْمِنينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ. فَقَالَ تَعَالَى: يَاأَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّباتِ وَاعْمَلُوا صَالِحاً. وَقَالَ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّباتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ. ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ، يَمُدُّ يَدَيْهِ إلى السَّمَاءِ: يَارَبِّ، يَارَبِّ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَشْرَبُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغَذِىَ بِالْحَرَامِ فَأَنَّى يُسْتَجَابَ لِذٰلِكَ]. أخرجه مسلم والترمذى.

«اَلأَشْعَثُ» البعيد العهد بالدهن والغسل والنظافة وكذلك الأغبر.

1. **(5161)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün) şöyle hitap ettiler:*

"Ey insanlar! Allah Teâla hazretleri tayyibtir, tayyibten başka bir şey kabul etmez. Allah'ın mü'minlere emrettiği şeyler, peygambere emretmiş olduklarının aynısıdır. Nitekim Allah Teâla hazretleri (peygamberlere):

"Ey peygamberler, temiz olanlardan yiyin ve sâlih amel işleyin" (Mü'minûn 51) **emretmiş, mü'minlere de:**

"Ey iman edenler, size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin" (Bakara 172) **diye emirde bulunmuştur."**

Sonra seferi uzatıp, saçı başı dağınık, toz-toprak içinde kalan ve elini semaya kaldırıp: "Ey Rabbim, ey Rabbim" diye dua eden bir yolcuyu zikredip, dedi ki:

"Bu yolcunun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve (netice

itibariyle) haramla beslenmektedir. Peki böyle bir kimsenin duasına nasıl icâbet edilir?" *buyurdular."* [Müslim, Zekât 65, (1015); Tirmizî, Tefsîr, Bakara, (2992).]

AÇIKLAMA:

Tayyib, temiz demektir. *Kadı İyaz* Allah'ın *Tayyîb* diye tavsifini, O'nun her çeşit noksan sıfatlardan münezzeh olmasıyla izah eder. Bu mânada Allah'ın Kuddûs ismi de mevcuttur.

2- Hadis-i şerif, kişi haramla beslendiği takdirde cihad, sıla-yı rahim, hac, kesb-i rızık gibi maksadlarla, uzun, zahmetli yolculuklara bile katlansa amellerinin kabul edilmeyeceğini belirtmektedir.

3- Duâ edecek olan kimse önce yeyip içtiğinin maddî manevî temizliğine dikkat edecektir. Aksi takdirde duanın kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Bu noktada, bütün ibadetlerin Allah katına bir nevi "dua" olarak yükseldiğini hatırlamamız gerekir. Öyle ise maddî ve mânevî temizlik olmadı mı, ibadetlerimizin hiçbiri makbul olmayacaktır.

5162 ٢ـ وَعَنْ خَوْلَةَ الْأَنْصَارِيَّةِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْها قَالَتْ: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ رِجَالاً يَتَخَوَّضُونَ فِى مَالِ اللّٰهِ بِغَيْرِ حَقٍّ فَلَهُمُ النَّارُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه البخارى والترمذى.

«يَتَخَوَّضُونَ» أى يأخذونه ويتملكونه كما يخوض الأنسان الماء يميناً وشمالاً.

2. **(5162)-** *Havle el-Ensâriyye radıyallahu anhâ* anlatıyor: ***"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim. Şöyle buyurmuşlardı:***

"Bir kısım insan vardır, Allah'ın mülkünden haksız bir surette mal elde etmeye girişirler. Halbuki bu, Kıyamet günü onlara bir ateştir, başka değil." [Buhârî, Hums 7; Tirmizî, Zühd 41, (2375).]

5163 ٣ـ وَعَنِ النُّعْمَانِ بْنَ بَشِيرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ الْحَلاَلَ بَيِّنٌ وَإنَّ الْحَرَامَ بَيِّنٌ، وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهُنَّ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ: فَمَنِ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ اسْتَبْرَأ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ، وَمَنْ وَقَعَ فِى الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِى الْحَرَامِ، كَالرَّاعِى يَرْعَى حَوْلَ الْحِمَى،

يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ. أَلاَ وَإِنَّ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمًى، وَإِنَّ حِمَى اللّٰهِ مَحَارِمُهُ. أَلاَ وَإِنَّ فِى الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَاَذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلاَ وَهِىَ الْقَلْبُ]. أخرجه الخمسة

«استَبرأَ لِدِينِهِ وعِرضِهِ» أى طلب التبرّى من التهمة والخلاص منها.

و «رَعَى حَوْلَ الحَمى» إذا طاف به ودار حوله.

و «المُضْغَةُ» القطعة من اللحم بقدر اللقمة.

3. (5163)- *Nu'man İbnu Beşîr radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık bellidir, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da tebrie etmiş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melîkin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var ki, eğer o sağlıklı olursa, cesedin tamamı sağlıklı olur, eğer o bozulursa, cesedin tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir." [Buhârî, İman 39, Büyû' 2; Müslim, Müsâkât 107, (1599); Ebû Dâvud, Büyû' 3, (3329, 3330); Tirmizî, Büyû' 1, (1205); Nesâî, Büyû' 2, (7, 241).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, dinimizde eşya hakkında üç hükmün mevcudiyetini haber veriyor:

1) Eğer bir şeyin yapılmasına hükmedilmiş, terkine vaîd beyan edilmiş ise bu açık helaldir.

2) Bir şeyin terkine hükmedilmiş yapılmasına da vaîd beyan edilmiş ise bu da açık haramdır.

3) Bir şey hakkında bunlardan birine hükmedilmemişse o da şüphelidir.

"Helal olan, apaçık bellidir" sözü *"açıklanmasına ihtiyaç yoktur, herkes onu aynıyla, vasfıyla, zâhir delillerle bilmede müşterektir"* demektir. Üçüncü

kısım, hakkındaki kapalılık sebebiyle şüphelidir, haram mı, helâl mi olduğu bilinemez. Hadis-i şerifin beyanına göre durumu böyle şüpheli olandan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü, nefsülemirde haram idiyse ondan kaçınmakla ona bulaşmaktan berî olmuş olur. Helal idiyse, (ittikâ) kasıdla onu terketmiş olmaktadır (ki helalin terki zarar vermez). Zira, eşyada aslolan, haramlık ve mübahlık yönüyle muhtalit olmasıdır. Eşya hakkında "helal" veya "haram" hükümleri bazan beraberce reddedilir. Bunlardan biri öncelik kazanamazsa, o şey hakkındaki hüküm, üçüncü kısma girer.

2- Hadiste gelen *"insanların çoğu bunları bilmez"* ibaresi, *"şüpheli şeylerin haram mı helal mi olduğunu bazı kimseler bilir"* mânasını ifade eder. Ancak bunlar sayıca azdır ki müçtehid dediğimiz âlimleri kasteder. Öyle ise bunların şüphelilik hâli, müçtehid olmayanlaradır. Ancak iki delilden birini tercih edememe durumunda onlara da şüphe ârız olur.

3- Hadis, şüpheli şeylerden kaçınanların dinlerini noksanlıktan, ırzlarını ta'n'dan berî kılacaklarını haber vermektedir. Hadis, kazanç ve yaşayışında şüpheli şeylerden kaçınmayan kimsenin kendini birkısım ta'nlara maruz kılacağını haber vermektedir. Böylece, dinî emirlere ve mürüvvetin gereklerine uymak gerektiği ifade edilmiş olmaktadır.

4- Şüpheli şeylerin hükmü hususunda âlimler ihtilaf etmiştir:

★ Bazısı: *"Haram"* demişse de bu merduddur.

★ Bazısı: *"Mekruh"* demiştir.

★ Bazısı: *"Hüküm verilmez, tevakkuf edilir"* demiştir.

5- Ülemanın şüpheliler hakkında ileri sürdüğü yorumlar dört kısımdır: Buna göre şüpheliler:

1) Delillerin teâruzuyla ortaya çıkar.

2) Ülemânın ihtilafıyla ortaya çıkar. Bu da önceki durumdan ileri gelir.

3) Bundan murad "mekruh"la kastedilen şeydir. Zira *"mekruh"* da *"yapılan"* veya *"terkedilen"* bir şeydir.

4) Bununla *"mübah"* murad edilmektedir.

5) *İbnu Hacer,* kişilere şartlara göre bu yorumlardan her birinin haklılığı olduğunu söyler.

6) Bazı alimler: *"Mekruh, kulla haram arasında bulunan bir eşiktir, mekruha çokça yer veren, harama girmiş olur; mübah da, kulla mekruh arasında*

yer alan bir eşiktir, mübaha çokca yer veren mekruha girmiş olur" demiştir. Bu görüşü şu hadis desteklemektedir: اِجْعَلُوا بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْحَرَامِ سُتْرَةً مِنَ الْحَلاَلِ مَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ اِسْتَبْرَأَ لِعِرْضِهِ وَدِينِهِ وَمَنِ ارْتَعَ فِيهِ كَانَ كَالْمُرْتِعِ إِلَى جَنْبِ الْحِمَى يُوشِكُ اَنْ يَقَعَ فِيهِ

"Haramla aranıza helalden bir sütre (engel) koyun. Kim bunu yaparsa dinini ve ırzını tebrie etmiş olur. Kim de (arada bu sütre olmadan) oralarda dolaşırsa koruluk (yasak bölge) kenarında otlayan, her an oraya düşecek durumda olan koyun gibidir."

İbnu Hacer der ki: *"Bunun mânası şudur: Helalin işlenmesi, kişiyi mekruha veya harama atacak endişesinin bulunduğu hallerde, o helali işlemekten kaçınmak gerekir. Mesela temiz şeylerin fazla istihlaki böyledir. Zira fazla istihlak, kişiyi fazla kazanmaya muhtaç kılar. Bu ise, kişiyi müstehak olmadığı şeyi almaya sevkedebilir veya fazla istihlak kişiyi gaflete, anlayış kıtlığına atabilir. Fazla istihlak hiçbir zarar vermese bile en azından ibadete mâni oluşu meşguliyetleri artırır. Bu, herkesçe bilinen bir husustur."*

İbnu Hacer, mekruh şeylerden de kaçınmanın ehemmiyetini belirtme sadedinde der ki: *"Şurası açıktır ki, mekruhu çok işleyen kişide yasak şeyleri yapma hususunda bir cür'et hasıl olur. Veya haram olmayan yasağı işleme alışkanlığı onu, aynı cinsteki haram olan veya bir şüphe bulunan yasağı işlemeye sevkeder. Bu ise, yasaklanan şeyi yapan kimsenin kalpteki vera nurunun eksikliği sebebiyle kalbinin kararmasını hâsıl eden bir durumdur. Bu hâl onu kolayca harama atar, kendisi iradî olarak haramı seçmemiş olsa bile. Nitekim, Buharî'nin sadedinde olduğumuz hadisin Büyû bölümünde kaydettiği bir başka veçhinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:* **"... Kim günah şüphesi sezinlediği bir şeyi terkederse, o haramlığı apaçık olan şeyi daha çok terkedici olmuştur. Kim şüphelendiği şeyi yapmada cür'etkâr olursa haramlığı açık olan şeye düşmesi yakındır."**

Yeri gelmişken, (tevbe edilmeyen) küçük günahların sonunda, insan kalbi küfürle sonuçlanacak bir kararmaya nasıl ulaşır meselesinin gâyet muknî bir tahlilini *Bediüzzaman*'dan, burada bir kere daha kaydedeceğiz. Merhum tahliline *Hz. Eyyub aleyhisselam*'ın meşhur kıssası vesilesiyle yer verir. Der ki: *"Hz. Eyyub aleyhisselam'ın zâhirî yara ve hastalıklarının mukabili, bizim bâtınî ve ruhî ve kalbî hastalıklarımız vardır. İç dışa, dış içe bir çevrilsek, Hz. Eyyub'tan daha ziyade yaralı ve hastalıklı görüneceğiz. Çünkü, işlediğimiz her bir günah, kafamıza giren her bir şüphe, kalb ve ruhumuza yaralar açar. Hz. Eyyub aleyhisselam'ın yaraları, kısacık hayat-ı dünyeviyesini tehdit ediyordu. Bizim mânevî yaralarımız, pek uzun olan hayat-ı ebediyemizi tehdit ediyor. O münâcaat-ı Ey-*

yubiyye'ye, o hazretten bin defa daha ziyade muhtacız. Bâhusus nasıl ki, o hazretin yaralarından neş'et eden kurtlar, kalb ve lisanına ilişmişler; öyle de bizleri günahlardan gelen yaralar ve yaralardan hasıl olan vesveseler, şüpheler neûzibillah[26] *mahall-i iman olan bâtın-ı kalbe ilişip imanı zedeler ve imanın tercümanı olan lisanın zevk-i ruhanisine ilişip zikirden nefretkârâne uzaklaştırarak susturuyorlar. Evet günah kalbe işleyip, siyahlandıra siyahlandıra tâ nur-u imanı çıkarıncaya kadar katılaştırıyor. Her bir günah içinde küfre gidecek bir yol var. O günah istiğfâr ile çabuk imha edilmezse, kurt değil, belki küçük bir mânevî yılan olarak kalbi ısırıyor. Meselâ: Utandıracak bir günahı gizli işleyen bir adam, başkasının ıttılâından çok hicab ettiği zaman, melaike ve ruhaniyâtın vücûdu ona çok ağır geliyor. Küçük bir emâre ile onları inkâr etmek arzu ediyor. Hem mesela cehennem azabını intaç eden büyük bir günahı işleyen bir adam, cehennemin tehdidâtını işittikçe istiğfar ile ona karşı siper almazsa, bütün ruhu ile cehennemin ademini arzu ettiğinden, küçük bir emâre ve bir şüphe cehennemin inkârına cesaret veriyor. Hem mesela, farz namazını kılmayan ve vazife-i ubudiyeti yerine getirmeyen bir adam küçük bir âmirinden küçük bir vazifesizlik yüzünden aldığı tekdirden müteessir olan o adam, Sultan-ı Ezel ve Ebed'in mükerrer emirlerine karşı farzında yaptığı bir tenbellik, büyük bir sıkıntı veriyor ve o sıkıntıdan arzu ediyor ve mânen diyor ki: "Keşki o vazife-i ubudiyet bulunmasa idi." Ve bu arzudan bir mânevî adavet-i ilahiyeyi işmam eden bir inkâr arzusu uyanır. Bir şüphe, vücud-u ilahîyeye dair kalbe gelse, kat'î bir delil gibi ona yapışmaya meyleder. Büyük bir helaket kapısı ona açılır. O bedbaht bilmiyor ki, inkâr vasıtasıyla gayet cüz'î bir sıkıntı vazife-i ubudiyetten gelmeye mukabil, inkârda milyonlar ile o sıkıntıdan daha müthiş mânevi sıkıntılara kendini hedef eder. Sineğin ısırmasından kaçıp, yılanın ısırmasını kabul eder. Ve hakeza... bu üç misale kıyas edilsin ki* بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ *sırrı anlaşılsın."*[27]

7- Son olarak şunu kaydedelim: İslâm ülemâsı, sadedinde olduğumuz hadise çok ehemmiyet vermiş ve İslâm'ın dayandığı dört temel rivayetten biri saymıştır. Bu dört esası ifade eden meşhur iki beyite Ebu Dâvud'dan naklen şarihler yer verir: عُمْدَةُ الدِّينِ عِنْدَنَا كَلِمَاتٌ مُسْنَدَاتٌ مِنْ قَوْلِ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ

اُتْرُكِ الْمُشَبِّهَاتِ وَازْهَدْ وَدَعْ مَا لَيْسَ يَعْنِيكَ وَاعْمَلَنْ بِنِيَّةٌ

"Nezdimizde dinin esasları, mahlukatın en hayırlısı Muhammed Mustafa

---

26) *"Allah'a sığınırız, Allah korusun"* demektir.

27) Ayet-i kerimenin meâl-i münifi: **"Hayır, (hakikat öyle değil) bilâkis, onların irtikab edegeldikleri (masiyetler) kalplerini yenmiş (paslandırmış)tır"** (Mutaffifîn, 14).

aleyhissalâtu vesselâm'ın) sözlerine dayanan birkaç kelimedir: **"Şüphelileri terket!", "(Dünyalığa karşı) zâhid ol!", "Seni ilgilendirmeyen şeyleri (mâlâyâniyeti) bırak!", "Ve niyetle amelde bulun!"**

Şarihlerimiz ehemmiyetiyle mütenâsip olarak hadis üzerine uzun tahliller yapmışlardır. Biz bu kadarla yetiniyoruz.

5164 ٤ـــ وَعَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِى وابنْ عَبّاس رَضِىَ اللّهُ عَنهم قَالاَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اَلْحَلاَلُ مَا أَحَلَّ اللّهُ فِى كِتَابِهِ، وَالْحَرَامُ ما حَرَّمَ اللّهُ فِى كِتَابِهِ، وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ، فَلاَ تَتَكَلَّفُوا السُّؤَالَ عَنْهُ]. أخرجه رزين

4. **(5164)**- *Selman el-Farisî* ve *İbnu Abbâs radıyallahu anhüm* anlatıyorlar: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Helâl, Allah Teâla hazretlerinin kitabında helal kıldığı şeydir. Haram da Allah Teâla hazretlerinin kitabında haram kıldığı şeydir. Hakkında sükût ettiği şey ise affedilmiştir. Onun hakkında sual külfetine girmeyiniz." **Rezin** tahriç etmiştir. [Tirmizî, Libâs 6, (1726); İbnu Mâce, Et'ime 60, (3367).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, haramların ve helâllerin miktarını, neler olduğunu sadece **Kur'ân**-ı Kerîm'in beyanlarına bağlamaktadır. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de ya **açık** bir surette ya da mücmel olarak gelmiştir. Âyette: وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا **"Allah'ın Resûlü size her ne getirdi ise onu alın, her neden de yasakladı ise onu terkedin"** (Haşr 7) buyrulmuştur.

Bu ayette Kur'ân'da sarih olarak zikri geçmediği halde *Resûlullah* tarafından beyan edilen haramlar da mücmel olarak ifade edilmektedir. *Şevkânî* Neylü'l-Evtâr'da der ki: *"Haram ve helali Kur'ân'la tahdid eden bu ve benzeri ibarelerden murad, Kur'ân-ı Kerîm'in bütün hükümlere şâmil olmasını ifadedir. Ancak bu şümûl, her meselede sarîh olmaz. Ya bir âmm ifadeyle, ya bir işaretle, ya da gâlib durumu zikir suretiyle olur. Nitekim bir hadiste:* إذْ أُوتِيتُ الْقُرآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ **"Bana Kur'ân ve onun misli kadar da başka şey verildi"** *buyrulmuştur."*

Bu hadise göre hakkında sükut edilen şeyler yani Allah'ın, helal veya haram olduğunu beyan etmediği şeyler vardır. Bunları unuttuğu için değil, kullara rahmet olsun diye meskut geçmiştir. Bu sükut edilenlerin *"affedilen şeylerden*

olması", mübahlıklarını ifade eder; yenmesi mübah, kullanılması da mübahtır.

Hadis, eşyada aslolanın ibâhe olduğunu da ifade etmektedir. Bu hususu şu ayet de te'yid etmektedir: هُوَ الَّذِى خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً **"Allah, arzda olan her şeyi sizin için yaratandır"** (Bakara 29).

Bazı âlimler bu ayetten hareketle, tütün ve tönbeki gibi maddelerin mübah olduğuna hükmetmiştir. Ancak muhakkik âlimler, *"...zararsız olmak şartıyla"* diyerek bazı kayıdlar ileri sürmüşlerdir. Bunlar: *"Uzun vadede veya kısa vadede zarar veren eşyalar asla ve asla helal olamaz"* demişlerdir. Muhakkikler, sigara, tütün, tönbeki gibi maddelerin kullanılmasında hemen ve açık zararın olduğunu, dolayısiyle bunların helal addedilmemesi gerektiğini söylerler.

5165 ٥ ــ وَعَنِ الْمِقْدَامِ بن معدى كرب رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَاماً قَطُّ خَيْراً مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ، وَإِنَّ نَبِيَّ اللّٰهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ]. أخرجه البخارى

5. **(5165)**- *Mikdâm İbnu Ma'dikerb radıyallahu anh* anlatıyor: ***"Resûlullah*** *aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"(Benî Âdem'den) hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir taamı asla yememiştir. Allah'ın peygamberi Dâvud aleyhisselâm elinin emeğini yerdi." [Buhârî, Büyû' 15.]

AÇIKLAMA:

Hadis bazı vecihlerinde: **"Kişi elinin emeğinden daha helâl bir taam yememiştir"** şeklinde gelmiştir. *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, İslâm'ın el emeğine verdiği ehemmiyeti ifade zımnında muhtelif ifadelere yer vermiştir. Biri de şöyledir: مَنْ بَاتَ كَلاًّ مِنْ عَمَلِهِ بَاتَ مَغْفُوراً لَهُ **"Kim işinden yorulmuş olarak geceyi geçirirse Allah'ın mağfiretine mazhar olarak gecelemiş demektir."** Bir başka hadiste إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ **"Kişinin yediği en temiz yemek kendi kesbindendir"** denmiştir. Bir başka hadiste büyük peygamberlerden kazançlarıyla ilgili örnekler verilir:

وَكَانَ دَاوُدُ زَرَّاداً وَكَانَ آدَمُ حَرَّاثاً وَكَانَ نُوحٌ نَجَّاراً وَكَانَ إِدْرِيسُ خَيَّاطاً وَكَانَ مُوسَى رَاعِياً .

"Hz. Dâvud zırhçı, Âdem çiftçi, Hz. Nuh marangoz, Hz. İdris terzi, Hz. Musa çobandı (aleyhimüsselâm)."

İbnu Hacer der ki: "*Hadis, elle çalışmanın faziletini beyan etmekte ve şahsın bizzat mübaşeret ettiği işin, dolaylı olarak mübâşeret ettiğinden üstün olduğunu göstermektedir. Betahsis Hz. Davud aleyhisselam'ın zikrindeki hikmet, yeme işinde kendi el emeğiyle yetinmiş olmasıdır. Aslında o, böyle yapmaya mecbur değil idi. Çünkü o, Allah Teâla hazretlerinin de belirttiği üzere (Sâd 26) yeryüzünün halifesi idi. (Bu sebeple başkaca helal gelirleri vardı.) Ama o, her şeye rağmen efdal olanı tercih edip elinin emeğiyle kazandığını yedi. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm, onun kıssasını, en hayırlı kazancın el emeğiyle elde edilen kazanç olduğu hususunda ihticac makamında zikretmiştir. Hadis ayrıca, kesbetme gayretinin tevekküle muhalif olmadığını, keza bir şeyi deliliyle birlikte zikretmenin dinleyici üzerinde daha müessir olduğunu takrir etmektedir.*"

5166 ٦ـــ وعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لاَ يُبَالِي الْمَرْءُ مَا أَخَذَ مِنهُ، أَمِنَ الْحَلاَلِ، أَمْ مِنَ الْحَرَامِ]. أخرجه البخارى والنسائى

وزاد رزين: «لاَتُجَابُ لَهُمْ دَعْوَةٌ».

6. (5166)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: "*Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Öyle devir gelecek ki, insanoğlu, aldığı şeyin helalden mi, haramdan mı olduğuna hiç aldırmayacak." [Buhârî, Büyû' 7, 23; Nesâî, Büyû' 2, (7, 243).]

Rezîn şu ziyadede bulunmuştur: **"Böylelerinin hiçbir duası kabul edilmez."**

AÇIKLAMA:

Hadis, mü'mini kazanç hususunda dikkatli olmaya, haram bulaşıyor mu bulaşmıyor mu araştırmada bulunmaya sevketmektedir. Bilhassa Rezîn'in ilavesi dua ve ibadetlerimizin kabul edilmesinin, rızkımızın helal olmasına bağlandığını ifade etmektedir. Dikkatsizlik sebebiyle, haramla bulaşan rızkın istihlâki, kişiyi öbür dünyada müflisler zümresine dahil edebilecektir. Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* hakiki müflisi, dünyada parasını kaybeden olarak değil, burada her çeşit salih ameller yapmış olmasına rağmen, öbür dünyada şu veya bu sebeple, bu amellerinden, kendisine istifade edeceği hiçbir şey kalmadığı için ce-

hennemi boylayan kimse olarak ifâde buyurmuştur. Şu halde haramla beslenme de böyle bir neticeye götürecek sebeplerden biri olmaktadır. Rabbimiz muhafaza buyursun.

İbnu't-Tîn der ki: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bu hali, malın fitnesinden sakındırmak için zikretmiştir. Bu hadis Aleyhissalâtu vesselâm'ın peygamber olduğunu gösteren mucize ve delillerden biridir. Çünkü burada, kendi zamanında olmayan bir durumu haber vermektedir."*

İKİNCİ FASIL

MÜBAH OLAN KAZANÇLAR VE TAAMLAR

5167 ١ ـ عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلْتُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ. وَإِنَّ أَوْلاَدَكُمْ مِنْ كَسْبِكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن

1. (5167)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Muhakkak ki yediğinizin en temizi kendi kesbinizden olandır. Muhakkak ki evladlarınız da kendi kesbinizdendir." [Ebu Dâvud, Büyû' 79; Tirmizî, Ahkâm, 22, (1358); Nesâî, Büyû' 1, (7, 249); İbnu Mâce, Ticârât 1, (2137), 64, (2290).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kişiye en temiz mal olarak, kendi gayretiyle kazandığını göstermektedir. Bu, sanatla olmuş, ticaret veya ziraatle olmuş farketmez. Yeter ki meşru kazanç yollarından biriyle olsun.

2- Hadiste ifade edilen ikinci husus, evlad malının anne veya babaya helal olduğunun, adeta kendi malı durumunda olduğunun takriridir. Bu sadette başka rivayetler de gelmiştir: إِنَّ وَلَدَ الرَّجُلِ مِنْ اَطْيَبِ كَسْبِهِ فَكُلُوا مِنْ اَموَالِهِمْ هَنِيئاً **"Kişinin evladı en temiz kesbindendir. Onların mallarından âfiyetle yiyin."** Bir diğer rivayette اَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ **"Sen ve malın babana aitsiniz"** buyrulur. *Tirmizî,* ashabın: *"Babanın eli, evladın malında serbesttir, dilediğini alır"* dediğini kaydeder.

Hadislerde *"evlad"*ın kesb olarak ifadesi mecazdır. Ancak evlad ebeveyn sebebiyle, onların hizmetleriyle yetiştikleri için teşbih pek muvafıktır.

Hattâbî der ki: *"Hadiste yer eden fıkıhtan biri şudur: "Anne ve babanın nafakası evlad üzerine vâcibtir. Yeter ki, evlad ona mâlik olsun. Alimler, anne ve babalardan hangilerine nafaka vâcibtir; onların sıfatı hususunda ihtilaf etmişlerdir:*

★ *Şâfi'î der ki: "Nafaka fakir ve sakat olan ebeveyn için vacibtir. Ebeveynin malı varsa veya bedenî sıhhati yerinde ise ve sakatlığı yoksa evlad üzerine nafaka düşmez."*

★ *Diğer fakihler ise: "Valideyn'in nafakası evlad üzerine vaciptir" derler. Bunlardan birinin, Şâfiî hazretleri gibi sakatlık şartını koştuğunu bilmiyorum.*

★ *Şevkanî, bu babta gelen hadislerin tamamından şu hükmün çıkarılmasının sahih olduğunu belirtir: "Kişi evladının malında ortaktır, ondan yemesi caizdir; oğlu rıza gösterse de göstermese de farketmez. Keza israf ve tebzir olmamak kaydıyla, onda kendi malı gibi tasarruf etmesi de câizdir. Bahr'da şu hususta icma olduğu kaydedilmiştir: "Zengin evlada, fakir ebeveynin nafakası vacibtir."*

5168 ٢ـ وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَامَتِ امْرَأَةٌ جَلِيلَةٌ كَأَنَّهَا مِنْ نِسَاءِ مُضَرَ. فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللّهِ إِنَّا كَلٌّ عَلَى آبَائِنَا وَأَبْنَائِنَا وَأَزْوَاجِنَا، فَمَا يَحِلُّ لَنَا مِنْ أَمْوَالِهِمْ؟ قَالَ: الرَّطْبُ، تَأْكُلْنَهُ وَتُهْدِينَهُ. قَالَ أَبُو داود: اَلرَّطْبُ اَلْخُبْزُ وَالْبَقْلُ وَالرُّطَبُ]. أخرجه أبو داود.

2. (5168)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs radıyallahu anh* anlatıyor: *"Sanki Mudar kabilesine mensup uzun boylu bir kadın ayağa kalkıp:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz (kadın)lar babalarımız ve evladlarımız ve kocalarımız üzerine yüküz. Onların mallarında emirleri dışında, tasarrufu bize helal olan nedir?" diye sualde bulundu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Size helal olan "taze"dir. Ondan hem yiyin, hem de hediye edin!" *buyurdular." Ebu Dâvud* der ki: *"Tazeden maksad ekmek, sebze ve taze meyve [gibi fazla kalınca bozulan yiyecekler]dir."* [Ebu Dâvud, Zekât 44, (1686).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah burada kadınların koca veya evlatlarının malları üzerindeki tasarruf yetkilerini belirtmektedir. Yetkilerinin *ratb* çerçevesinde olduğunu beyan buyuruyor. *Ratb* yaş veya taze mânasına geldiği için, alimler bunu dayanaksız istihlak maddeleri olarak tefsir etmişlerdir. *Ebu Dâvud,* bunu taze hurma mânasına gelen *rutab*la açıklamıştır. Ancak, kuru olmayan üzüm ve diğer taze meyvelerin hepsine şamil olduğu açıktır. Alimler daha ileri giderek, uzun müddet kaldığı takdirde bozulacak olan bütün yiyecek maddelerine teşmil ederler: Piş-

miş yemekler, süt, taze meyve, sebzeler vs. Kadınlar bunlar üzerinde kocalarından izin almadan tasarrufta bulunabilirler.

Ancak şu da var ki, örfen bunlarda kocanın peşin rızası kabul edilir. Dolayısiyle, zımnen bilgisi ve müsaadesi var demektir. Şarihler, bu maddeler hakkında kadının tasarrufuna razı olmadığını koca önceden belirttiği takdirde, kadın bunlardan da rastgele, izinsiz sarfedemez.

Aliyyü'l-Kârî, Ebu Dâvud'un kaydettiği **"Kadın kocasının malından, onun (sarih) emri olmadan infak ederse ecrin yarısı onundur"** hadisiyle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: *"Kadın kendi nafaka hakkından fazlasını alıp tasaddukta bulunsa, aldığı fazlalığı kocasına borçlanır. Eğer kocası haberdar olunca, buna rıza gösterirse, kadına nafakasından tasadduku sebebiyle kocaya terettüp edecek ecrin yarısı terettüp eder, ecrin yarısı da kocaya gelir. Çünkü kadın kendi nafakasından fazlasını onun malından tasadduk etmiştir ve bu fazlalık kocanın hakkıdır."*

Bu hususta *Nevevî hazretleri* de şunu söyler: *"Bil ki, mal üzerinde çalışana, yani hazinedar olsun, zevce ve köle olsun her birine, malda tasarruf hususunda mal sahibinin izni gerekir. Eğer mal sahibinin izni yoksa, bu sayılanlardan her üçüne de herhangi bir sevap mevzubahis olamaz. Dahası başkasının malını, izni olmadan tasarrufu sebebiyle vebal altında kalırlar.*

İzin iki çeşittir: Biri nafaka ve sadaka hususunda sarih izindir, ikincisi, câri örften anlaşılan mefhum (ve mukadder) izindir. Bir dilenciye verilen bir parça sadaka vs. gibi. Bu örfte câri olduğu için, örfen koca ve mal sahibinin bu çeşit bağışlarda izni var kabul edilir. Dolayısıyla, aksini söylemedikçe bunlarda izin var kabul edilir. Eğer bu hususta tam bir örf yoksa ve kocanın rızası hususunda şekk hâsıl olursa veya koca cimri biri ise ve halinden razı olmadığı anlaşılırsa veya şekke düşülürse, kadına ve başkasına sarih izin olmadan tasadduk câiz olmaz."

Nevevî bu meyanda belirtir ki: *"Kadın, örfçe müsamaha ile karşılanan miktardan fazlasını sarih izin olmadan tasadduk ederse yine sorumlu olur. Çünkü, örfçe müsamaha ile karşılanan miktar çok değildir, az bir miktardır. Öyleyse, bu herkesçe mâruf miktarı tecâvüz ederse bu caiz olmaz. Bu husus, bir başka hadiste* إِذَا اَنْفَقَتِ الْمَرْاَةُ مِنْ طَعَامِ بَيْتِهَا غَيْرَ مُفْسِدَةٍ **"Kadın, evinin yiyeceğinden, fesad vermeyecek şekilde infak ederse, kadına infakı, kocasına da kesbi sebebiyle ücret vardır"** *ibaresiyle ifade edilmiştir. Yani infak, "fesad vermeyecek şekilde" olmalıdır. Bu ibarede Aleyhissalâtu vesselâm iki şeye dikkat çekmiş bulunmaktadır:*

1) Kadın örfçe kabul edilen miktarın sınırını aşmamalıdır.

2) Bu tasadduku yiyecek nev'inden olmalıdır. Çünkü, örfen ekseri insanlar arasında ve umumiyetle yiyecek nev'inden şeylerde tasadduk caridir, gümüş ve altın paralarda câri değildir."

5169 ٣ ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنها قَالَتْ: [قَالَتْ هِنْدٌ اِمْرَأَةُ أَبِى سُفْيَانَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ لَيْسَ يُعْطِينِى مَا يَكْفِينِى وَوَلَدِى إِلاَّ مَا أَخَذْتُ مِنْهُ وَهُوَ لاَيَعْلَمُ فَقَالَ: خُذِى مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدِكِ بِالْمَعْرُوفِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى

3. **(5169)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Ebu Süfyan'ın karısı Hind, (Bir gün gelerek) "Ey Allah'ın Resûlü dedi. Ebu Süfyhan cimri bir adamdır. Bana ve çocuğuma yetecek miktarda (nafaka) vermiyor. Durumu idare için, onun bilmez tarafından, almam gerekiyor! (Ne yapayım?)"*

Aleyhissalâtu vesselâm:

"Örfe göre sana ve çocuğuna kifayet edecek miktarda al!" *buyurdular"* [Buharî, Büyû' 95, Mezâlim 1, Nafakât 5, 9, 14, Eymân 3, Ahkâm 14, 180; Müslim, Akdiye 7, (1714); Ebu Dâvud, Büyû' 81, (3532); Nesâî, Kudât 30, (8, 246).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *Resûlullah*'ın "al" emri ibâhe ifade eden bir emirdir. Vücub için değildir.

2- Hadiste, fetva istemek veya şikayet etmek gibi bir maksadla, kişinin, hoşlanmayacağı bir vasfıyla zikrine cevaz var. İşte bu hal, gıybetin caiz olduğu yerlerden biridir.

3- Hadis, iki taraftan birini, öbürünün gıyabına dinlemenin caiz olduğunu gösterir. Hanefiler gaib üzerine hükmü kabul etmezken, Şâfiîler bu hadîse dayanarak kabul ederler. *Nevevî, "Ebu Süfyan gâib değildi, gaib üzerine hüküm için, gaibin memlekette olmaması veya bulunamayacak şekilde görünmez olması şarttır. Bu, gaibe hüküm örneği olamaz, bu bir fetvadır"* der. *Nevevî*'nin görüşünü takdirle karşılayan *İbnu Hacer,* bir rivayette *Ebu Süfyan*'ın o mecliste hazır olduğuna rastladığını kaydeder: Rivayete göre, *Hind,* biat ederken, *"Çalmamak"* maddesine gelince, *"Ben Ebu Süfyan'ın malından almıştım"* der. *Ebu Süfyan* da kalkıp: *"Malımdan aldığın sana helal olsun!"* der.

4- Hüküm ve fetva sırasında hâkim, yabancı kadının kelamını dinleyebilir. Kadının sesi avret diyenler, bu cevazı *"zaruret için"* diyerek te'vil etmiştir.

5- Nafakanın kabzı meselesinde kadının sözü muteberdir. Eğer erkeğin sözü muteber olsaydı ve infak ettiğini iddia etseydi, bu beyyine,yeterli miktarda nafaka verdiğini isbata kâfi gelirdi.

6- Kadının nafakası erkeğe vâcibtir ve onun miktarı *"yetecek kadar"* olmalıdır. Ülemanın çoğu bu görüştedir. *Cüveynî*'nin nakline göre *"Şâfiî* de bu görüştedir. Ancak *Şâfiî*"den meşhur olan görüşe göre, o bunu müdd'le miktara bağlamıştır. Şöyle ki:

★ Zengin kocaya her gün iki müdd terettüp eder.

★ Orta halliye birbuçuk müdd terettüp eder.

★ Fakire bir müdd terettüp eder.

Nafakanın müddle miktara bağlanma işi, *İmam Malik*'ten de rivayet edilmiştir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde: *"Bu hadis ashabımıza (Şâfiîlere) hüccettir"* demiştir.

Hanefilere göre, nafaka takdiri zevcenin haline bağlıdır.Hanefilerden ***Hassâf***, *"Karı ve koca her ikisinin haline göre nafakayı takdir etmek gerekir"* görüşünü benimsemiştir. Hidaye'de fetvanın bu görüşe göre verildiği belirtilir. Hüccet olarak sadedinde olduğumuz hadîse لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ **"(Hali vakti) geniş olan nafakayı genişliğine göre versin"** (Talak 7) âyeti de ilave edilmiştir. Şâfiîler, âyeti esas alarak, kocanın halini esas almanın gereğine hükmetmiştir. Bazı Hanefîler de bu görüştedir.

7- İhtiyaç olduğu takdirde evladın nafakası vacip olur. Şafiîler küçüklük ve sakatlığa itibar ederler.

8- Kadının hizmetçisinin nafakası da koca üzerinedir.

9- Başkasında hakkı olan kimse, bu hakkını almaktan âciz ise, onun malından, adamın izni olmadan, hakkı miktarınca alabilir. Bu hüküm, *Şâfi'î* ve birkısım âlimlere aittir. Buna *mes'eletu'z-zafer* denilir. Onlar: *"Hakkı hangi cins şeyde ise ondan başkasını alması câiz olmaz. Ancak hakkının cinsinden almak zor olursa, başka cinsten de hakkını alabilir"* derler.

10- Kadın, çocuğuna ve terbiyesinde olanlara karşı vazifesini yerine getirmede söz sahibidir.

11- Şeriatçe tahdid konulmayan hususlarda örf esas alınır.

5170 ٤ــ وَعَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مَحمَّد قَالَ: [قَالَ رَجُلٌ لِإبْنِ عَبّاسَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا: إنَّ لِى يَتِيماً وَلَهُ إبِلٌ، أفَأشْرَبُ مِنْ لَبَنِهَا؟ قَالَ: إنْ كُنْتَ تَبْغِى ضَالَّتَهَا، وَتَهْنَأُ جَرْبَاهَا، وَتُلِيطُ حَوْضَهَا، وَتُسْقِيهَا يَوْمَ وِرْدِهَا فَاشْرَبْ غَيْرَ مُضِرٍّ بِنَسْلٍ وَلاَ نَاهِكٍ فِى الْحَلْبِ]. أخرجه مالك.

«تَبْغِى ضَالتهَا» أى تطلبها وتنشدها إذا ضلت.

و «تَهنأُ جربَاها» أى تداويها بدواء الجرب، وهو القطران وما يضاف إليه

و «تُليطُ حَوضَهَا» أى تصلحه بالطين

و «النَّاهكُ فى الحَلبِ» المستقصى المبالغ الذى لايدع فى الضرع من اللبن شيئاً.

4. **(5170)-** *Kâsım İbnu Muhammed rahimehullah* anlatıyor: *"Bir adam İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'ya: "Yanımda bir devesi olan bir yetim var. Devesinin sütünden içebilir miyim?" diye sormuştu. İbnu Abbâs şu cevabı verdi:*

"Eğer deve kaybolunca arıyor, katran vesairesini sürerek tedavisini yapıyor, su yalağını onarıyor, sulama gününde suyunu içiriyorsan yavruya zarar vermeden ve memeyi tamamen kurutmadan içebilirsin." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 33, (2, 934).]

★ KUR'AN'I YAZMA VE ÖĞRETMENİN ÜCRETİ

5171 ١ــ عَنِ ابْنِ عَبّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: أحَقُّ مَا أخَذْتُمْ عَلَيْهِ أجْراً كِتَابُ اللّهِ تَعَالَى]. أخرجه البخارى فى ترجمة.

1. **(5171)-** *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Üzerine ücret almada en haklı olduğunuz şey Kitabullah'tır." [Buhârî, İcâre 16 (muallak olarak kaydetmiştir), Tıbb 34.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisi, *Resûlullah*, yılan sokmaya karşı Fatiha okuyarak rukye yapan ve tedavi eden müslümanlara ücret verilen koyunların helal olup olmadığı sorulunca ifade buyurmuştur. Bunun kıssası daha önce geçti.

2- Hadişte *Resûlullah*, verilen koyunların helal olduğunu beyan eder ve iyice ikna olsunlar diye **"Bana da bir pay ayırın"** mânasında beyanda bulunur.

Cumhur, bu hadisten hareketle: *"Kur'ân-ı Kerîm öğretme mukabilinde alınacak ücretin caiz ve helal olacağına"* hükmetmiştir. Hanefîler buna muhalefet edip *"ta'limde caiz değil, fakat rukyede ücret caizdir"* demiştir. Onlara göre *"Kur'ân'ın öğretilmesi ibadettir. Ücreti Allah üzerinedir. Ancak bu hadis sebebiyle rukye ve tedavide ücret câizdir."* Bazı Hanefî alimler, bu hadisin, Kur'ân öğretimine mukabil ücret almayı yasaklayan hadislerle neshedildiğini de söylemiştir. *İbnu Hacer*, bu görüşün, *"Nesh iddiası, sabit bir karine olmadıkça kabul edilmez, ihtimalle nesh sâbit olmaz"* prensibi gösterilerek tenkid edildiğini, keza mezkur hadislerde mutlak bir yasaklama hususunda sarahat olmayıp, onların te'vile kâbil vakaları aksettirdiği, zira sadedinde olduğumuz nevden sahih hadislere de tevâfuk ettiği; diğer taraftan ücreti yasaklayıcı hadislerin tek başlarına hüccet olmaya elverişli olmadıkları, dolayısıyla sahih hadislerle tearuzlarının söylenemeyeceği gibi hususlar gösterilerek tenkit edildiğini belirtir ve netice itibariyle, Kur'ân öğretimi mukabilinde nikahı tecviz eden hadis de nazar-ı dikkate alınınca Kur'ân öğretimi mukabilinde ücretin caiz olacağını söyler.

5172 ٢ـ وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ أُجْرَةِ كِتَابَةِ الْمُصْحَفِ. فَقَالَ: لاَ بَأْسَ، إِنَّمَا هُمْ مُصَوِّرُونَ، وَإِنَّهُمْ إِنَّمَا يَأْكُلُونَ مِنْ عَمَلِ أَيْدِيهِمْ]. أخرجه رزين.

2. **(5172)**- Yine *İbnu Abbas radıyallahu anhüma*'dan anlatıldığına göre, *"Kendisine mushaf yazmanın ücreti hakkında sorulmuştu. Şu cevapta bulundu:*

"Bunda bir beis yok. Onlar, bu işte, ressam durumundadırlar, ellerinin emeğini yemektedirler." [Rezin tahric etmiştir.]

★ MEMURLARIN RIZIKLARI

5173 ١ ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [لَمَّا اسْتُخْلِفَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: لَقَدْ عَلِمَ قَوْمِى أَنَّ حِرْفَتِى لَمْ تَكُنْ تَعْجِزُ عَنْ نَفَقَةِ أَهْلِى. وَقَدْ شُغِلْتُ بِأَمْرِ الْمُسْلِمِينْ. فَسَيَأْكُلُ آلُ أَبِى بَكْرٍ مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَيَحْتَرِفُ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ]. أخرجه البخارى

1. **(5173)**- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh halife seçildiği zaman:*

"Kavmim biliyor ki, benim mesleğim ailemin nafakasını te'minden âciz değildir. Ancak şimdi müslümanların işleriyle meşgulüm. Bu sebeple Ebu Bekr'in ailesi Beytü'l-Mal'den yiyecek, o da müslümanlar için çalışacak" dedi." [Buhârî, Büyû', 15.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ebu Bekr,* Beytü'l-mal'den ailesinin nafakasını almanın özrünü beyan etmektedir. Demek istediği şudur: *"Ben meslek sahibi bir insanım.Ailemin ihtiyaçlarını çalışarak te'min ettim. Yine de bu yolda yürümek azmindeyim. Ancak şimdi halife oldum. Müslümanların işiyle meşguliyet, meslek icra etmeme mânidir. Bu sebeple ailemin nafakasını devlet hazinesinden almalıyım." Hz. Ebu Bekr*'in önceki mesleği ticaret idi. İbnu Sa'd'da *Hz. Aişe*'den gelen bir rivayete göre, *Hz. Ebu Bekir radıyallahu anh,* kendisini ölüme götüren hastalığa yakalandığı zaman: *"Halife olduğum zamandan beri malımda meydana gelen fazlalığa bakın ve onu benden sonra kim halife olursa ona gönderin!"* der. *Hz. Aişe* der ki: *"Ölünce baktık; çocuklarını taşıyan Nûbî (Habeşli) bir kölesi, bahçesini sulayan bir devesi vardı. Bunları Hz. Ömer'e gönderdik. Ömer radıyallahu anh: "Allah'ın rahmeti Ebu Bekr'e olsun! Kendisinden sonrakini yordu" der."* Bir başka rivayette şu ziyade gelmiştir: *"... Köle; kılıç bileyicisi idi. Müslümanların kılıçlarını biler, Ebu Bekr ailesine hizmet yapardı."*

2- *Hz. Ebu Bekr*'in, nafakasını kastederek sadece "yiyecek"in Beytü'l-Mal'den alınmasını zikretmesi, nafakaya giren diğer ihtiyaçlar içinde yiyeceğin daha mühim olmasından ileri gelir. Yiyecek sadece mühim değil, miktarca da diğerlerinden fazladır.

3- Hadis, ammeye hizmetle meşgul olanların, hem kendi, hem ailelerinin nafakalarını Beytü'l-Mal'den almayı hak ettiklerini ifade etmektedir. *İbnu't-Tîn*

der ki: *"Hadiste, bir memurun fevkinde, kendisine malum bir ücret verecek makam olmadığı takdirde, üzerine çalıştığı maldan ihtiyacına yetecek miktarda almasına delil vardır."*

*İbnu Hacer, Hz. Ebu Bekr kıssası*nda bu hükme delil olmadığını belirtir ve onun ücretinin belirlendiğini söyler. Şöyle ki: " İbnu Sa'd'*da gelen bir rivayete göre "Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh halife seçilince ertesi sabah başında ticaret malı bir kısım esvab olduğu halde çarşıya gider. Hz. Ömer'le Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh onu bu vaziyette görürler ve:*

"Sen bunu nasıl yaparsın, sen müslümanların işini üzerine almadın mı?" derler.

"İyi ama ailemi ne ile besleyeceğim?" der.

"Sana nafaka tahsis ederiz!" derler ve her gün için bir koyun tahsis ederler."

Bu, bize devlet reisinin maaşı hususunda bir fikir verir.

5174 ٢ ـــ وَعَنْ بُرَيْدَةِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنِ اسْتَعْمَلْنَاهُ عَلَى عَمَلٍ وَرَزَقْنَاهُ رِزْقاً فَمَا أَخَذَ بَعْدَ ذٰلِكَ فَهُوَ غُلُولٌ]. أخرجه أبو داود.

2. (5174)- *Hz. Büreyde radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Biz kimi bir işe tayin eder, bir rızık tahsis edersek, bu tahsis edilenden maada aldığı gulûldür (devlet malından hırsızlıktır)." [Ebu Dâvud, Harâc 10, (2943).]

5175 ٣ ـــ وَعَنِ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّاد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ كَانَ لَنَا عَامِلاً فَلْيَكْتَسِبْ زَوْجَةً، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ خَادِمٌ فَلْيَكْتَسِبْ خَادِماً، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَسْكَنٌ فَلْيَكْسِبْ مَسْكَناً. قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: أُخْبِرْتُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنِ اتَّخَذَ غَيْرَ ذٰلِكَ فَهُوَ غَالٌّ أَوْ سَارِقٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (5175)- *Müstevrid İbnu Şeddâd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Kim bize memur olursa, kendine bir zevce edinsin. Hizmetçisi yoksa bir de hizmetçi edinsin. Meskeni yoksa bir mesken edinsin."

Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh dedi ki:

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın şöyle buyurdukları bana haber verildi:

"Kim bunun dışında bir şey edinirse, bu kimse haindir, hırsızdır." [Ebu Dâvud, Harâc 10, (2945).]

5176 ٤ــ وَعَنْ عَبْدُ اللّٰهِ بْنِ عَمْرُو السَّعْدِى. [أَنَّهُ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فِى خِلاَفَتِهِ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَلَمْ أُحَدَّثْ أَنَّكَ تَلِى مِنْ أَعْمَالِ الْمُسْلِمِينَ أَعْمالاً فَإِذَا أُعْطِيتَ الْعُمَالَةَ كَرِهْتَهَا؟ فَقُلْتُ: بَلَى. فَقَالَ عُمَرُ: مَا تُرِيدُ إِلَى ذٰلِكَ؟ قُلْتُ: إِنَّ لِى أَفْرَاساً وَأَعْبُداً وَأَنَا بِخَيْرٍ، وَأُرِيدُ أَنْ تَكُونَ عُمَالَتِى صَدَقَةً عَلَى الْمُسْلِمِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: فَلاَ تَفْعَلْ فَإِنِّى كُنْتُ أَرَدْتُ الَّذِى أَرَدْتَ، وَكَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُعْطِينِى الْعَطَاءَ فَأَقُولُ: أَعْطِهِ أَفْقَرَ إِلَيْهِ مِنِّى. حَتَّى أَعْطَانِى مَرَّةً مَالاً، فَقُلْتُ: أَعْطِهِ أَفْقَرَ إِلَيْهِ مِنِّى . فَقَالَ النَّبِى ﷺ: خُذْهُ فَتَمَوَّلْهُ وَتَصَدَّقْ بِهِ، فَمَا جَاءَكَ مِنْ هٰذَا الْمَالِ مِنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ وَلاَ إِشْرَافٍ فَخُذْهُ، وَمَالاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

«الاءشراف» التطلع إلى الشىء والرغبة فيه

وقوله « وَمَالاَ فَلاَتُتْبِعْهُ نَفْسَكَ» أى وما لايكون بهذه الصفة فاتركه.

4. (5176)- *Abdullah İbnu Amr es-Sa'dî*'nin anlattığına göre, *"Hilafeti sırasında Hz. Ömer radıyallahu anh'ın yanına geldi. Hz. Ömer kendisine:*

"Bana haber verildiğine göre, sen müslümanların işlerinden bir kısmını üzerine almışsın ve sana maaş verilince almaktan kaçınmışsın (doğru mu)?" diye sordu. Ben de: "Evet!" dedim. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Bundan maksadın ne?" dedi. Ben de:

"Benim atlarım var, kölelerim var (halim vaktim iyidir), hayır üzereyim. Ben maaşımın müslümanlara sadaka olmasını istiyorum" dedim. Hz. Ömer:

"Hayır! Böyle yapma! Çünkü (bir ara bende senin gibi düşünmüş), senin arzu ettiğin şeyi arzu etmiştim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana ihsanda bulunuyordu. Ben de:

"Bu parayı ona benden daha çok muhtaç olan birine ver!" diyordum. Hatta bir seferinde Aleyhissalâtu vesselâm yine bana mal vermişti. Ben yine:

"Bunu, onu benden daha çok muhtaç olan kimseye ver!" demiştim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu al, kendi malın yap, sonra tasadduk et! Bu maldan, sen talep etmeden, bekler vaziyeti almadan, gelen olursa onu al. Böyle olmayana gönlünü bağlama!" *buyurdular."* [Buhârî, Ahkâm 17; Müslim, Zekât 111, (1045); Nesâî, Zekat 94, (5, 103).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisten, ülemâ memur maaşları ve hediye almakla ilgili olarak pek çok âhkam çıkarmıştır. Mühimlerini kaydediyoruz:

★ Amme adına hizmet veren kimselerin, hizmetlerine mukabil ücret almaları câizdir. Hadisteki **"al!"** emrini âlimler *vücub* değil, *nedb* olarak anlamışlardır. Müstağni kimse ücret almayabilir. Ancak alıp, kendine mal ettikten sonra bağışlarsa bu efdaldir. Çünkü, kişi kendi zimmet ve tasarrufuna geçen mala karşı daha çok ilgi ve hırs duyar, eline geçmemiş olan mala karşı hırsı zayıftır. Öyle ise kendine mal ettikten sonra yapılan bağış, nefsin hissiyatını da kıracağından efdal kabul edilmiştir. Esasen *Resûlullah* da bunu böyle takrîr buyurmuştur.

★ Kalben muntazır olmadan, istemeden gelen malı almak, almamaktan hayırlıdır. Ülemâ, çoğunlukla, büyüklerden bu suretle gelen malı almanın edeb olduğunu, reddetmenin edebe aykırı olduğunu söylemiştir. *Nevevî*, bu hususu şöyle özetler: *"Kendisine mal bağışı yapılan bir kimsenin o malı kabul etmesinin hükmü nedir, vâcib mi, değil mi münakaşa edilmiştir. Sahih ve meşhur görüşe göre, "sultan dışında kalanların ihsanını kabul etmek müstehabtır. Sultanın malı çoğunluğu itibariyle helal ise, onun kabulü mübahtır. Ekserisi haram ise kabul etmek de haramdır" denmiştir..."*

Taberî'nin nakline göre, bazı âlimler, *"Hediyeyi veren sultan veya sâlih veya fasık bir kimse olsun verilen şeyi kabul etmek mendubtur; yeter ki hediye, hediye vermesi câiz olan bir kimseden gelsin"* demiştir.

"Hediye vermesi caiz olan" kaydı, birkısım kimselerin hediye vermesinin caiz olmadığını ifade eder. Nitekim memur, hizmet sunduğu insanlardan hediye alacak olursa bu rüşvet olur. *Taberî,* ashabtan hediye kabul edenlerden örnekler verir: *"Hz. Ebu Hureyre, Hz. Aişe, Ebu'd-Derdâ, İbnu Ömer, İbnu Abbâs, Hz. Ali radıyallahu anhüm ecmain.* Keza tâbiînden *Alkame, Esved, Nehaî, Hasan Basri, Şa'bî* de hediye kabul edenlerdendir.

Bunların görüşleri üç noktada özetlenebilir:

1) Hediye vermesi caiz olan kimseden olmak şartıyla, kazancı helal yoldan olan kimsenin hediyesini reddetmek câiz olmaz.

2) Haramdan kazanıldığı malum olan kimsenin hediyesini kabul etmek haramdır.

3) Nereden kazandığı belli olmayan kimselerin hediyeleri hakkında araştırma yapılmaz.

Şunu da belirtelim ki, bazı alimler sadedinde olduğumuz hadisten, sultandan başkasının hediyesini kabul etmeye teşvik çıkarırken, bazıları sultanın hediyesini de kabule teşvik çıkarmıştır. *İkrime*'nin daha ileri gidip, *"Biz hediyeyi yalnızca ümerâdan kabul ederiz"* dediği rivayet edilmiştir.

2- Alimler, malına haram karışan kimseden borç alma, davetine icabet etme gibi durumları da değerlendirmişlerdir. Bazıları bunu mekruh addederken, bazıları câiz görmüştür. Rivayete göre *İbnu Mes'ud*'a bir adam gelerek harama helale dikkat etmeyen, faiz yemekten bile çekinmeyen bir komşusunu mevzubahis ederek ondan ödünç para alıp alamayacağını, davetine icabet edip edemeyeceğini sorar. *İbnu Mes'ud,* ödünç alabileceğini, yemeğini yiyebileceğini söyledikten sonra, *"Günahı kendine ait"* olduğunu belirtir. *Abdullah İbnu Ömer* de soru üzerine faiz yiyen kimsenin yemeğini yemekte bir beis olmadığını söylemiştir. *Mekhûl* ve *Zührî* de bu görüştedir.

İbrahim Nehâî ve diğer bazıları da kazancına haram karışan kimsenin yemeğinin yenilmesini caiz bulmamışlardır. Takva yolunda gidenler ihtiyatı esas alarak, malına haram karışanların yemeğini yememişlerdir.

3- Hadisten çıkarılan bir diğer hükme göre, devlet başkanı, yardım hususunda en fakiri aramak mecburiyetinde değildir. Maslahat gereği daha muhtacı varken, ihtiyacı az olana ihsanda bulunabilir.

★ İKTA'

5177 ١ـ عَنْ وَائِلِ بن حُجْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أقْطَعَهُ أرْضاً مِنْ حَضْرَمَوْتَ. وَكَانَ مُعَاوِيَةُ أمِيراً بِهَا إذْ ذَاكَ. فَكَتَبَ إلَيْهِ أعْطِيهِ إيَّاهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى .

1. (5177)- *Vâil İbnu Hucr radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Hadramevt'te bulunan bir araziyi bana ikta' etti. O sırada, Hz. Muâviye orada emir idi. Kendisine o araziyi bana vermesi için yazdı."* [Ebu Dâvud, Harâc 36, (3058, 3059); Tirmizî, Ahkâm 39, (1381).]

AÇIKLAMA:

İkta', kesmek mânasına gelen قطع kökünden gelir. Bir araziden bir parçayı kesmektir. Yani belli bir mevât arazinin ihya ve tasarruf hakkını, devlet reisinin muayyen bir kimseye tahsis etmesidir. *Kadı İyâz*'ın açıklamasında, ikta edilen arazinin devlet arazisinden (Mâlullah) olacağı bu tahsisin imar edilmek üzere temlik veya gelirinden belli bir müddet istifade etmesi için sınırlı bir tahsis olduğu belirtilir. İmam bu tahsisi ehil gördüğü ve dilediği kimseye yapar. Sadedinde olduğumuz rivayet, Hadramevt'teki bir arazinin *Vâil İbnu Hucr*'a verildiğini ifade etmektedir. Arazinin verilmesi emrini *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*, yazılı olarak oradaki emîrine (ki *Hz. Muâviye*'dir) bildirir.

Başka rivayetlerde *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın tuz madeni, hurma bahçesi gibi başka şeyleri de ikta' kıldığını görmekteyiz.

5178 ٢ـ وَعَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ الْمُزَنِى عَن أبِيه عن جَدِّهِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ: أقطَعَ بِلاَلَ بْنَ الْحَارِثِ الْمُزَنِّى مَعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلْسِيَّهَا وَغَوْرِيَّهَا، وَحَيْثُ يَصْلَحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ ولَمْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ، وَكَتَبَ لَهُ : بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ ، هٰذَا مَا أعْطَى مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّهِ ﷺ بِلاَلَ بْنَ الْحَارِثِ، أعْطَاهُ مُعَادِنَ الْقَبَلِيَّةِ جَلْسِيَّهَا وَغَوْرِيَّهَا].

زاد فى رواية: [وَذَاتَ النُّصُبِ، وَحَيْثُ يَصْلُحُ الزَّرْعُ مِنْ قُدْسٍ.

وَلَمْ يُعْطِهِ حَقَّ مُسْلِمٍ. وَكَتَبَ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ]. أخرجه مالك وأبو داود.

«الجَلسيُّ» بالجيم منسوب ألى الجلس ، وهى أرض نجد، ويقال لكل مرتفع من الأرض جلس.

و «الغَوْرُ» ما انهبط من الأرض، وأراد أنه أقطعه جميع تلك الأرض نجدها وغورها.

2. (5178)- *Kesir İbnu Abdillah İbni Amr İbni Avf el-Müzenî, babasından, o da ceddi radıyallahu anh*'tan anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Bilal İbnu'l-Hâris el-Müzenî'ye Kabaliyye mâdenlerini, yüksekte olanları ve alçakta olanlarıyla, (Necid'de bulunan) Kuds dağında ekine elverişli olan yerlerle birlikte ikta' kıldı. Ancak ona hiçbir müslümanın hakkını vermedi. (Bu ikta beratını) ona şöyle yazdı:* **"Bismillahirrahmanirrahim. Bu, Allah'ın Resûlü Muhammed'in Bilâl İbnu'l-Hâris'e verdiği(nin beratı)dır. Ona, el-Kabaliyye mıntıkasının, alçak ve yüksek (yerlerinin) madenlerini vermiştir."**

Bir rivayette şu ziyade var: *"(Medine'ye dört beridlik mesafede yer alan Zâtu'n-Nusub ve (Necd'de yer alan) Kuds mevkiinin ekime elverişli olan kısmını da verdi. Hiçbir müslümanın hakkını vermedi. (Bu berat metnini Resûlullah'ın emriyle, kâtibi) Übey İbnu Ka'b yazdı."* [Ebu Dâvud, Harâc 36, (3062, 3063); Muvatta, Zekât 8, (1, 248).]

AÇIKLAMA:

Hadisin Muvatta'daki veçhinde şöyle denmiştir: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Bilal İbnu'l-Hâris'e el-Kabaliyye madenlerini ikta' kıldı. Burası Fer' nahiyesindedir. Bu madenlerden, bugüne kadar sadece zekât alınmıştır."*

Alçak yerlerin, yüksek yerlerin de ikta edildiğini ifade eden kaydı, şarihler *"arazinin her tarafını"* mânasında anlamışlardır.

5179 ٣ـــ وَعَنْ اِبْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰه عَنْهُمَا قَالَ: [أَقْطَعَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ اَلزُّبَيْرَ رَضِيَ اللّٰه عَنْهُ حُضْرَ فَرَسِهِ. فَأَجْرَى فَرَسَهُ حَتَّى قَامَ. ثُمَّ رَمَى بِسَوْطِهِ. فَقَالَ ﷺ: أَعْطُوهُ حَيْثُ بَلَغَ سَوْطُهُ]. أخرجه أبو داود.

«حُضْرُ الْفَرَس» عدوه

3. **(5179)**- *İbnu Ömer radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, Zübeyr radıyallahu anh'a atının koştuğu yer(e kadar olan mesafeyi) ikta' kıldı. (Şöyle ki:) Zübeyr atı (mecali kesilip) duruncaya kadar koşturdu. At durunca Zübeyr kamçısını attı. (Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm:)* **"Kamçısının ulaştığı yere kadar (o mıntıkayı) ona verin"** *emrettiler."* [Ebu Dâvud, Harâc 36, (3072).]

5180 ٤ ـ وَعَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْث رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [خَطَّ لِى رَسُولُ اللّهِ ﷺ دَاراً بِالْمَدِينَةِ بِقَوْسٍ، وَقَالَ: أَزِيدُكَ أَزِيدُكَ؟]. أخرجه أبو داود

4. **(5180)**- *Amr İbnu Hureys radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Medine'de yayı ile bir ev planı çizdi ve:*

"Sana daha da artırayım mı, artırayım mı?" *diye sordu."* [Ebu Dâvud, Harâc 36, (3060).]

★ HACCÂM'IN KESBİ

5181 ١ ـ عَنْ اِبْنِ عَبّاسٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [اِحْتَجَمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَأَعْطَى الْحَجَّامَ أَجْرَهُ، وَلَوْ كَانَ سُحْتاً لَمْ يُعْطِهِ. وَكَلَّمَ سَيِّدَهُ فَخَفَّفَ عَنْهُ مِنْ ضَرِيبَتِهِ]. أخرجه الشّيخان وأبو داود.

«الضَّرِيبَةُ» الخراج الذى يقرر على إنسان يؤديه فى كل يوم أو شهر أو سنة.

1. **(5181)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacamat oldu ve haccâma ücretini verdi. Eğer bu (hacamat ücreti) haram olsaydı vermezdi. Ayrıca efendisine konuştu, o da vergisini hafifletti."* [Buhârî, İcâre 18, Büyû' 39, Tıbb 9; Müslim, Müsâkât 66, (1202); Ebu Dâvud, Büyû' 39, (3423).]

AÇIKLAMA:

1- Kan alma işini yapan kimse, bu hizmetine mukabil ücret alabilir mi, alamaz mı? Bu mesele ülemâ arasında ihtilaf edilmiştir. Sadedinde olduğumuz ha-

dîse göre, ücret almada bir beis yoktur. Olsaydı *Resûlullah* kan aldırdığı zâta ücret ödemezdi.

Bu meselenin münakaşa edilmiş olması, konu üzerinde yasak ifade eden rivayetlerin de varlığından ileri gelir. Cumhur, bu meselede ruhsat ifade eden rivayetleri esas almıştır. Dolayısıyla hadisten tedavi maksadıyla kan aldırmanın caiz, bu hizmeti ifa eden doktora da ücret vermenin mübah olduğu hükmü çıkarılmıştır.

2- Hadis, ayrıca kölenin efendisine günlük veya aylık veya yıllık bir vergi ödemek suretiyle serbest çalışabileceğini de göstermektedir.

5182 ٢ — وَعَنْ رَجُلٍ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ اَلْمُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلاَثٍ: اَلْمَاءِ، وَالْكَلإِ ، وَالنَّارِ]. أخرجه أبو داود.

2. **(5182)**- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın muhacir ashabından bir adamın anlattığına göre, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm* şöyle buyurdular:

"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş." [Ebu Dâvud, Büyû' 62, (3477).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, hadisi şöyle açıklar: *"Arzın mevât (işlenmemiş) kısmında biten ot, kimseye ait değildir. Herkes orada hayvanını otlatabilir. Öyle yerleri kimse sahiplenip, başkasına yasak koyamaz. Ancak bir kimsenin mülkünde olan bir arazinin otu ise, o kimseye aittir. Onun izni olmadan üstünde başkası tasarrufta bulunamaz.*

Ateşe iştirakten murad, lamba yakma ve aydınlanma talebinde, istek yerine getirilir, mani olunamaz demektir. Aksi takdirde ateş isteyene ateşinden verme şeklinde bir iştirak mecburiyeti mevcut değildir. Çünkü bu hal eksiltmek hasıl eder. Öyleyse ateş sahibi ateşinden vermeyebilir.

Su hakkında da hüküm böyledir. Emekle, masrafla temin edilen su istisna edilerek, nehir suyu gibi tabiatta kendiliğinden mevcut olan su, herkesin müşterek malıdır, istifade edilebilir" denmiştir.

Mamafih bazı âlimler, hadisi, ıtlakı üzere anlamayı esas alıp: *"Bu üç şeyde kesin mülkiyet olamaz, satışları câiz değildir"* demiştir. Ancak fukahâ arasında meşhur görüşe göre, müşterek ottan murad hiç kimseye ait olmayan mübah ot-

tur, sudan murad da yağmur, göze ve kimseye ait olmayan nehir suyudur. Ateşten murad da, mübah odunlardan elde edilip yakılmak suretiyle elde edilen ateştir. Değilse, kişi kabına aldığı suyu satabilir, diğerleri için de hüküm böyledir.

5183 ٣ـ وَعَنْ أَسْمَرِ بْنِ مُضَرِّسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ سَبَقَ إِلَى مَالَمْ يَسْبِقْهُ إِلَيْهِ مُسْلِمٌ فَهُوَ لَهُ. قَالَ: فَخَرَجَ النَّاسُ يَتَعَادَوْنَ يَتَخَاطُّوْنَ]. أخرجه أبو داود.

3. (5183)- *Esmer İbnu Mudarris radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Bir müslümanın henüz ulaşmadığı [ot odun, (su) gibi] bir şeye önce ulaşan kimse ona sahip olur." *Bunun üzerine halk çıkıp, (mübah şeyleri sahiplenmek maksadıyla) birbirleriyle hızlıca işaretleme yarışına girdiler."* [Ebu Dâvud, İmâret 36, (3071).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm,* herkese mübah olan emvâle sahiplenmenin kaidesini koymuştur: **"Kim önce ulaşırsa onundur."** Söz gelimi birinin elegeçirdiği bir mübah maddeye bir başkası gelip *"bunda benim de hissem var"* diyemeyecektir. Rivayetin Ebu Dâvud'daki aslından anlaşılacağı üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm,* bu beyanı, bir sefer sırasında yapmıştır. Beyan üzerine, herkes işe yarayan mübah şey(ler) üzerine işaret koyma yarışına girerler.

Hadiste geçen يَتَخَاطُّوْنَ (işaret koyma yarışı) kelimesi خطّ (hatt) kökünden gelir. Dilimize de girdiği üzere, "hatt", çizgi ve yazı mânasına gelmektedir. Kelimeden anlaşılacağı üzere çizgiler atarak işaretleme yarışı mevzubahistir.

2- Hadiste işaretlenen şeylerin ne olduğu sarih değildir. Hâdise bir sefer sırasında cereyan ettiğine göre, o şartlarda işe yarayacak mübah eşyalar olmalıdır. Bunlar arasında boş arazi bile bulunabilir. Nitekim daha önce (ikinci cilt 411-421. sayfalar; 105-106. hadisler) geçtiği üzere, mevât araziyi kim önce ihya ederse ona sahip olur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

MEKRUH KAZANÇLAR

5184 ١ ـ عَنْ أَبِى مَسْعُودٍ رَضِىَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ، وَمَهْرِ الْبَغِىِّ، وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ]. أخرجه الستة.

«الْبَغِىُّ» الزانية، ومهرها وأجرها.

و «حُلْوَانُ الْكَاهِنِ» ما يعطى من الهدية ليخبرهم عما يسألونه عنه.

1. **(5184)**- *Ebu Mes'ûd radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm köpeğin semenini, fâhişenin mehrini ve kâhinin ücretini yasakladı."* [Buhârî, Büyû' 113, İcâre 20, Talâk 51, Tıb 46; Müslim, Müsâkat 39, 1567; Muvatta, Büyû' 68, (2, 656); Tirmizî, Büyû' 46, (1276); Nesâî, Büyû' 91, (7, 309); Ebu Dâvud, Büyû' 68, (4381).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet birkısım kazanç yollarını yasaklamaktadır:

1) *Köpeğin semeni. Semen,* Herhangi bir ticarî eşyaya biçilen fiyata mukabil ödenen paradır, fiyat da diyebiliriz. Köpeğin satışına cevaz veren başka rivayetler de bulunduğu için, fukahâ bu meselede ihtilaf etmiştir. Hanefîler umumiyetle cevazına hükmederken, diğer mezhepler birkısım sıkı kayıtlarla tecviz ve tahrim ederler. Köpeğin alınıp satılması bahsini az ilerde biraz açacağız.

2) *Fahişe mehri* demek, zina mukabilinde alınan ücret demektir. Zina dinimizde zaten haramdır. Bunu bir ticâret vasıtası yapmanın meşru olmayacağı açık ise de, *Aleyhissalâtu vesselâm* te'kiden, fuhuş mukabili alınacak paranın haram olduğunu muhtelif beyanlarında tekrar etmiştir. İslâm ülemâsı fuhuş mukabilinde alınacak paranın haramlığı hususunda ihtilaf etmez. Bu hadis, bir bakıma umumhane çalıştıranlara, bu çeşit işlere alet ve vasıta olanlara da kazançlarının mahiyeti hususunda ışık tutmaktadır.

3) Hadis, üçüncü olarak *kâhine verilecek ücret*e temas etmekte, bunu da fahişelik mukabili alınan paraya denk tutmaktadır. Kehânet ve kâhine müracaat

haram edildiğine göre, bu maksadla verilen ve alınan ücretin de haram olacağı açıktır. Bu sebeple ülemâ bu meselede ihtilâf etmemiş, elbirlik *haram* demiştir.

5185 ٢ـ وَعَنْ أَبِى جُحَيْفَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الدَّمِ، وَثَمَنِ الْكَلْبِ، وكَسْبِ الْبَغِىِّ، وَلَعَنَ الْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ، وَآكِلَ الرِّبَا، وَمُوكِلَهُ وَالْمُصَوِّرِينَ]. أخرجه البخارى

«الوَشْمُ»: تغريز الجلد بِالإِبرة وحشو موضع الغرز بكحل او نيلة، والواشمة التى يفعل بها ذلك بطلبها.

2. (5185)- *Ebu Cuheyfe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kan mukabilinde alınan semenden, köpek semeninden, fuhuş kazancından men etti. Dövme yapanı, dövme yaptıranı, fâiz yiyeni, fâiz yedireni ve musavvirleri lanetledi."* [Buhârî, Büyu' 113, 25, Talâk, Libâs 86, 96; Ebu Dâvud, Büyû' 65, (3483).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, önceki hadiste geçenlere bazı ziyadeler yapılmıştır:

1) *Kan semeni: İbnu Hacer,* bundan maksadın ne olduğu hususunda ihtilaf edildiğini belirtir. Bazı alimler *"Hacamat yapana verilen ücret"* demiştir. Bazıları da, *"Zahiri üzeredir. Yani kan'a verilen fiyattır"* demiştir. Zahiri esas alınınca, tıpkı meytenin (leşin), domuzun alış-verişi haram olduğu gibi, *"kan"*ın alış-verişi de haramdır. Bu hususta ülemâ icma etmiştir. İnsanın hiçbir uzvu ticâret meta'ı olamaz, alınıp satılamaz. Bağış, satış demek değildir.

2) *Dövme yapan ve yaptıranın tel'îni.* Dövme, iğne ile deri altında yara açıp, o yaraya kına ve benzeri madde koyarak sabit bir renk elde etme ameliyesidir. Dinimiz, insanın tabiî yaratılışını gereksiz yere bozan müdahaleleri tecviz etmez. Bu sebeple dövme yasaklanmıştır.

3) *Fâiz,* Kur'ân-ı Kerîm'in üzerinde ısrarla durduğu belli başlı haramlardan biridir. Almak, vermek, faiz akdine kâtiplik, şahitlik yapmak vs. hepsi haramdır. Faizle ilgili açıklamalar ticâretle ilgili bölümde geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz (üçüncü cilt, s. 98 ve devamı).

4) *Musavvirler*le ilgili açıklamalar daha önce mükerreren geçmiştir, tekrar etmeyeceğiz (mesela en son 5121 numaralı hadisin şerhinde de yer verildi).

5186 ٣ — وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ كَسْبِ الْإِمَاءِ]. أخرجه البخارى وأبو داود.

وزاد أبو داود فى رواية أخرى، عن رافع بن خديج: [حَتَّى يَعْلَمَ مِنْ أَيْنَ هُوَ].

3. (5186)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm câriyenin kesbini nehyetti."* [Buhârî, İcâre 20, Talâk 51; Ebu Dâvud, Büyû' 40, (3425).]

Ebu Dâvud, Râfi' İbnu Hadîç'ten yaptığı rivayette şu ziyadeyi kaydeder: *"...Kazancın nereden olduğunu bilinceye kadar..."*

AÇIKLAMA:

Hadis, *"câriyenin kesbi"* derken, köle kadının kazanç için çalışmasını kasdediyor gibidir. Ancak ülemâ, ibârenin bu manaya gelmediğini belirtir. Öyle ise hadis: *"Câriyenin zina yoluyla kazancını"* yasaklamaktadır. *Hattâbî*, câriyenin normal ve temiz işlerde çalışarak para kazanmasının meşruiyetini açıklama sadedinde der ki: *"Medine ve Mekke ahalisinin hizmetlerini görmek üzere birtakım cariyeler vardı. Efendileri bunlara (aylık veya yıllık) vergiler takdir ederdi. Bu cariyeler hamur yoğurup ekmek yaparlar, tarla sularlar ve diğer san'atları icra ederler, kazandıkları paradan efendilerine vergilerini öderlerdi. Onlar bu borçluluk hali içinde iş hayatına böylesine girince, onların hepsinin olmasa bile bir kısmının fücûra düşeceğinden ve sefahetle para kazanmaya tevessül edeceklerinden korkulurdu. Bu sebeple Aleyhissalâtu vesselâm onların kesbinden sarfınazar edilmesini emir buyurdular. Cariyelerin bilhassa belli bir işleri olmaması halinde çalıştırılmaları daha mekruh ve yasak daha şiddetlidir." Hattâbî*'nin temas ettiği son kayıt, Ebu Dâvud'dan kaydedilen ziyadeye binaendir. Zira *"câriyenin belli bir işi olmadığı halde, para getirip vergisini ödemesi, bunu nereden kazandığı hususunda ciddi bir kaygı sebebidir: Zinadan kazanmış olmaya?"* diye. Bu hususu, *Ebu Dâvud*'un *Rifâ'a İbnu Râfi*'den kaydettiği şu hadis daha da tavzih eder: نَهَى عَنْ كَسْبِ الْأَمَةِ اِلاَّ مَا عَمِلَتْ بِيَدِهَا... *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm câriyenin eliyle olmayan kesbini yasakladı. Elle yapacağı eğirme, yün ditme gibi olanları yapabilir."* Her şeye rağmen bazı alimlerin şöyle dediğini de kaydetmek isteriz: *"Yasaktan murad, câriyenin her çeşit amelidir. Bu yasak sedd-i zerâyi (kötülük kapısını kapama) nev'indendir. Çünkü, câriye çalışmaya mecbur edildiği takdirde ferci ile kazanmayacağından emin olu-*

namaz. Öyleyse nehyin mânası, câriyeye, hergün ödeyeceği muayyen bir haraç koymayı yasaklamaktır."

5187 ٤ ـ وعَنْ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: لاَتُكَلِّفُوا الصِّبْيَانَ
الْكَسْبَ، فَإنَّكُمْ مَتَى كَلَّفْتُمُوهُمُ الْكَسْبَ سَرَقُوا وَلاَ تُكَلِّفُوا الأَمَةَ غَيْرَ
ذَاتِ الصَّنْعَةِ الْكَسْبَ، فَإنَّكُمْ مَتَى كَلَّفْتُمُوهَا كَسَبَتْ بِفَرْجِهَا، وَعِفُّوا
إذَا أعَفَّكُمُ اللّٰهُ، وَعَلَيْكُمْ مِنَ الْمَطَاعِمِ بِمَا طَابَ مِنْهَا]. أخرجه مالك.

4. (5187)- *Hz. Osman radıyallahu anh* anlatıyor: *"Çocukları kesbe mecbur etmeyin. Siz onları kesbe mecbur ettiğiniz zaman hırsızlık yaparlar. San'at sahibi olmayan câriyeleri de kesbe zorlamayın. Zira siz onları kesbe zorladığınız takdirde ferçleriyle kazanırlar. Onların getireceği paraya karşı istiğna gösterin ki, Allah da sizi müstağni kılsın. Size temiz olan yiyecekler yaraşır."* [Muvatta, İsti'zân 42, (2, 981).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, *Hz. Osman,* bir önceki hadiste, câriyelerin kazanca zorlanmaması ile ilgili olarak gelen nebevî irşâdâtın bir nevi gerekçesini belirtmekte, ayrıca çocukların kazanca zorlanmamasını da istemektedir. Çocukların çalıştırılması meselesi teferruat isteyen bir konudur. Bu meseleyi müteakiben ayrıca kaydedeceğiz. Ancak, hadiste gelen yasağı izah sadedinde şu kadarını özetle belirtmemiz gerekmektedir: Çocukların çalıştırılmalarının birçok yönden mahzuru var: Herşeyden önce alması gereken temel formasyondan geri kalır. Çünkü İslâm, çocukluk dönemini hayata hazırlık, büluğdan sonra üzerine terettüp edecek mesuliyetlerle ilgili zaruri bilgi ve becerileri kazanma dönemi olarak belirlemiş, bu maksatla onu herçeşit mesuliyetin dışında tutmuş, nafakasını ebeveyn, yoksa yakınları, yoksa cemiyet ve devlet üzerine vecibe kılmıştır. Hayatî formasyonları almak gibi ciddî meşguliyetler dururken çalışmak da niye? Başka meşguliyetler ne arar?

Çocuk, çalıştırılacak olursa, bünyesinin üstüne çıkan ağır işlere de zorlanabilir. Bu ise, onun sıhhatli gelişmesine sed çekebilir, birkısım marazî haller hasıl edebilir. Ayrıca iş çevresinde, yaşıtlarının dışında birkısım kötü huylar, zararlı alışkanlıklar kazanabilir. *Hz. Osman,* bu mahzurlardan herkesçe kolay bir şekilde anlaşılabilecek olanı nazara veriyor: Hırsızlık...

ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIRILMA VE İSTİHDAMLARI MESELESİ

Çocuk terbiyesinde ehemmiyetli bir yer tutması haysiyetiyle, bu mevzuya

giren bir tahlili aynen iktibas ediyoruz:

ÇOCUĞUN İSTİHDAMI

Fransa ilk defa 1874 tarihinde, seyyar mesleklerde istihdam edilen çocukların himâyesi ile alâkalı çıkarılan bir kanunda 16 yaşından küçük çocuklara ip cambazlığı, soytarılık, şarlatanlık, hayvan teşhiri gibi *"tehlikeli"* işlerde çalıştırılmasını yasaklamış ise de, çocuğun çalıştırılması meselesinin, daha etraflı olarak beynelmilel bir mahiyette 1919 yılında ele alındığına şahit olmaktayız. Bu tarihte, iş meselelerini tanzim etmek maksadıyla toplanan *"Washington İş Konferansı"*'nda *"14 yaşından küçük çocukların işe alınmaması, 15 yaşından küçük olanların geceleyin sınaî müesseselerinde çalıştırılmaması, reşit ve bâliğ olanların (14-18 yaş arasındakiler) haftada 48 saatten fazla çalıştırılmamaları"* gibi kararlar alınır.

Ancak şunu hemen kaydedelim ki, bu konferansın toplanmasına, çocukları korumaya matuf insanî duygulardan ziyade, iktisadî endişeler âmil olmuştur. Zira o zamana kadar, küçük çocuklarla kadınlar, erkeklere nazaran daha az yevmiye ile daha çok çalıştırılmakta idi. Bu durum istihsalde maliyeti çokça düşürüyor ve rekabet imkânlarını azaltıyordu. Devletler arası ticarî münasebetlerin artması nisbetinde bu meselenin ehemmiyeti de artmıştı. Devletle fert arasındaki iş münasebetlerini tanzim eden iç hukuk, devletler arası bazı ihtilaflara yol açmakta idi. Milletlerin bu meselede karşılıklı olarak anlaşmaları zarurî idi. İşte kaynağında sadece iktisadî endişe yatan bu zaruret, sözkonusu konferansı ortaya çıkardı ve çocukların lehine olan –sonradan Türkiye'nin de katıldığı– bazı kararların alınmasına müncer oldu.

İstihdam meselesinde de, çocuğu himâye işini ele almada, öncülüğü İslâmiyet yapar. İslâm'ın bülûğ çağına kadar, çocuğa tanıdığı temel haklardan biri *"yeme, giyme ve mesken"* ihtiyaçlarını içine alan *"nafaka"*dır. Binaenaleyh, bülûğ yaşına kadar, çocuk kimsesiz bile olsa, *"nafaka"* meselesinin halli için çalışmak durumunda ve mecburiyetinde değildir. Çocuk bu devre içerisinde hayata hazırlanma çalışmalarına tâbi tutulmalıdır; hayatî, dinî, ahlâkî, meslekî bilgiler, alışkanlık ve maharetler kazanma faaliyetleri. Biz bu faaliyetlere daha önce, günümüzün tâbiriyle *"temel eğitim"* faaliyetleri demiştik.

Çocuğun bülûğ çağından önce, *"hayata hazırlayıcı"* faaliyetler dışında, gerek babası ve gerekse velisi tarafından istihdam ve istismar edilmesini önlemek için İslâm hukukçuları Kur'ân ve sünnetin nasslarından çok vâzıh prensipler çıkarıp, kesin kayıtlar koyarlar. Şöyle ki:

1) Evlâdın malı, babaya **"kişinin en temiz malı, kazandığı maldır, veledi de kendi kazancındandır"** hadis-i şerifi ile helâl kılınmışsa da, fakihler bu hükmü, **"İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur"** âyetine dayanarak, *"evladın bülûğdan sonraki malı"* ile kayıtlamışlardır. *Estrûşenî*'nin *"bütün meşâyîhın müşterek görüşleri"* olarak sunduğu umumî prensibe göre, *"Çocuğun bülûğdan önceki hasenatı (malı, kazancı v.s.) sadece çocuk içindir, ebeveyninin hakkı yoktur"* kaydı bulunmaktadır.

2- Baba veya dede veya bunların tayin edeceği vasilerin, çocuk üzerinde karşılıksız istihdam (hizmetlenme) hakkı vardır. Fakat, bu istihdam "tehzib ve riyâzet" yani yetiştirici, terbiye edici, hayata hazırlayıcı mâhiyette olmalıdır. Çocuğun yetişmesine katkısı olmayan, sırf velinin menfaatine olan istihdam câiz değildir. Karşılıksız istihdam câiz olunca, ücretli istihdamın da evleviyetle mümkün olacağı fikrinden hareketle *"baba veya dede veya hâkim tarafından çocuğun ücretle herhangi bir işe verilebileceği"* kabul edilmiştir.

3- Çocuğun çalışmasından elde edilecek ücret, çocuğun şahsî malıdır. Çocuğun malı ise, normal şartlarda sadece kendi ihtiyaçları için harcanabilir. Anne veya baba, çocuk için harcadıktan sonra artanı, bülûğa erdikten sonra çocuğa teslim etmek üzere, diğer malları meyanında biriktirirler. Şayet baba, mübezzir (müsrif) ise, hâkim bunu da elinden alır. Çocuğun malından babanın (veya annenin) istifadesi sıkı kayıtlara bağlanmıştır. Çocuğun istismarının hukukî ve vicdanî yollardan nasıl önlendiğini anlayabilmek için bu kayıtları da belirtmemizde zaruret var:

Baba çocuğun malına muhtaç ise, bakılır:

a) Eğer baba, bu sırada meskûn bir mahalde ise ve fakirliği sebebiyle bu ihtiyaç hasıl oldu ise o maldan yer.

b) Eğer çölde ise ve aslında zengin olmakla beraber, yanında yiyecek bir şeyin yokluğu sebebiyle ihtiyaç hasıl oldu ise, değerini ödemek kaydıyla yer.

Bülûğa ermemiş çocuğun malı anne veya babanın malına karışmış bile olsa, müşterek kullanımlarda anne veya baba, istifadede kendi hisselerini tecavüz edemezler, aksi halde haram işlemiş olurlar.

Bu söylediklerimizi vuzuha kavuşturan bir fetvada aynen şöyle denir:

"Bir çocuk mal kazanır ve bunu annesine verirse, annenin bunu, çocuk için infak ederken çocukla birlikte bir iki lokmayı aşmamak kaydıyla bundan yemesi caizdir. Anne âciz ise, çocuk da her ikisinin nafakasını karşılayacak şekilde çalışmaya muktedir ise, annenin bu durumda çocuğun malında hakkı vardır,

ondan yiyebilir. Eğer anne çocuğun malına muhtaç değil ise ve kendi malı çocuğun malı ile karışmış ise, bu şekilde satın alınan yiyecek maddesinden, kendi hissesi nisbetinde yiyebilir, fazla yiyecek olursa caiz değildir, yetim malı yemiş olur."

Bir başka fetvada *"Evi veya malı olduğu halde, kira ödemeden çocuğun evinde oturan kadının da günahkâr olacağı"* belirtilir.

Çocuğu çalıştırma meselesinde hassasiyeti ileri götüren "bazıları"nın daha enteresan görüşleri var. Bunlardan biri aynen şöyle:

Baba veya anne küçük çocuğuna havuzdan eve su taşıması için emrederek eline bir kap verse, o çocuk da getirse, bazıları kaptaki suyun *"çocuğun mülkü"* durumuna geçtiğini ve zaruret olmadıkça bu sudan içmenin babaya helâl olmadığını, zira (hava, su, kırda biten ot ve ağaç gibi kimsenin mülkiyetinde olmayıp, herkesin istifade edebileceği ve ıstılahta) a'yânu'l-mübâha denen eşyada çocuğun istihdamı bâtıldır.

4- Çocuk bülûğa erince, babası onu, istihdam etse veya gelirini ailenin nafakasına harcamak üzere ücretli olarak iş verse, bu, baba için mübah olur.

Çocuğu Kimler İşe Verebilir?

Çocuk üzerinde istihdam hakkı olmayanlar, onu ücretli olarak bir işe de koyamazlar. *"Yetiştirici"* işlerde istihdam hakkının sadece baba, dede ve bunların tayin edeceği vasilere ait olduğunu yukarıda belirtmiştik. Şu halde bunlar dışında kalan kimselerin –akrabalıkları ne kadar yakın olursa olsun– istihdam hakkı olmadığı gibi, ücretle işe koyma hakları da mevcut değildir. Çocuğun hidânesi bu çeşit velilerin yanında ise, temyiz yaşından sonra terbiyelerinin tam olabilmesi için, istihdama velâyetleri olan baba veya sair velilerine iadeleri gerekir.

Ancak bunlardan hiçbiri yoksa, anne tarafından *"mahrem"* bir akraba –velâyetü'l-hacr kendisine verilmiş olma halinde– çocuğu *"yetiştirici"* olan bir işe verebilir ve ücretini çocuk için kullanmak veya muhafaza etmek gayesiyle alabilir. *Estrûşenî* der ki: *"Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiden başka hiç kimse çocuğun malını tasarruf hakkına sahip değildir. Öyle ki, bunlar dışında çocuğun velâyetü'l-hacrini elinde tutan bir kimse, çocuğa mal bağışlanacak olsa, çocuk namına kabul eder, fakat söylediğimiz sebepten dolayı, bundan çocuk için harcayamaz. Sadece İmam-ı Muhammed, tehirinde çocuğa zarar gelecek ise, vasinin zaruret miktarınca harcamasını istihsan eder. Baba, dede ve bunların tayin edeceği vasiler, çocuğun köle, hayvan, akar ve sair emvâlini kiraya ve-*

rebilecekleri halde; çocuğun hacrini elinde tutan diğer vasiler kiraya veremezler. Zira onların, çocuğun malı üzerinde tasarruf hakları yoktur."

Çocuğun malını tasarruf hususunda konulan bu kayıtlar, çocuğun menfaatini korumak, onun istismarını önlemek gibi âli gayeler güder.

Ganimetten Hak Verilmez

Çocuğu koruyucu prensiplerden biri de bülûğdan önce askere alınmamaları, harplere iştirak ettirilmemeleridir. *Hz. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm* çocukların harbe katılmalarını kesinlikle yasaklar. Hatta rivayetler *Hz. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm* 'ın, ordu yola çıktıktan bir müddet sonra askerleri teker teker kontrol ve teftiş ederek, bülûğa ermeyen çocuk karışmış ise geri çevirdiğini belirtir.

Elde edilecek ganimet sebebiyle, birçoklarınca iktisadî yönden de câzip bir ameliye olan askerî seferlere ve savaşlara, çocukların bu endişe ile velileri tarafından sevkini tamamen önlemek gayesine de mâtuf olmak üzere, çocuklara ganimetten pay ayrılması da kesinlikle yasaklanmıştır.

Hülâsa etmek gerekirse, yukarıda belirtmeye çalıştığımız hususlar (yani, çocuğun malının anne ve babaya haram olması, çalıştığı takdirde elde edilen ücretin sadece kendisi için harcanabilmesi, istihdam hakkının –yetiştirici işlerde olmak kaydıyla– çocuğa en ziyade şefkat duyma durumunda olan ve onun yetişme mesuliyeti uhdesinde bulunan baba, dede veya bunların tayin edeceği veliye ait olması, baba, dede veya velinin de sadece yetiştirici işlerde ücretsiz istihdam hak sahibi kılınmaları ve onlara su, ot, odun gibi istifadesi herkese helâl (a'yân-ı mübâha) şeylerin celbinde istihdamlarının batıl addedilmeleri, harp ganimetinden çocuğa hisse ayrılmaması) çocuğun hayata hazırlanma devresi olan bülûğ öncesi devrede onun bu gayeye mâtuf olmayan meşguliyetlerle istismar edilmesinden koruyarak, hayata hazırlanmasını, bir meslek öğrenmesini, tahsil yapmasını garantilemeyi gaye edinir. Nitekim meslek öğretimi bütün İslâm mezheplerinin ittifakiyle veli ve devlet üzerine dinî bir vecibe kılınmıştır.

BİR PADİŞAH FERMANI

Dinimizin çocuklar için getirdiği, bülûğdan önce temel formasyonu alma hakkının ihlal edildiği devirler olmuştur. Ancak, bundan sorumlu olan devlet başkanı duruma müdahale etmiştir. Bunun en güzel örneğini 1825 yılında II. Mahmud'un bütün vilayet, sancak ve kazalara tamim ettiği bir ferman teşkil eder. O, bu fermanında 5-6 yaşındaki çocukların "mektepten alınarak çıraklığa

verilmesi"ni yasaklar. Şöyle der:

"Dinî vecibeleri öğretmek ve seçeceği mesleğin bilgilerine sahip kılmak, babaların evlatlarına karşı ilk vazifesidir. Ne yazık ki, bir zamandan beri birçok analar ve babalar bu temel vazifeyi unutarak çocuklarını daha beş-altı yaşında, kazanç hırsı ile zanaat sahiplerinin yanına çırak veriyorlar veya başıboş bırakıyorlar. Çocukluk çağında cahil kalanlar ise, ergenlik çağlarında hem kendileri için, hem memleket için dert oluyorlar. Bu, iki dünyada cezayı mucib bir ihmaldir.

Sizlere emir ve irade ediyorum ki, bu fermanımın elinize değdiği anda, bölgenizde altı yaşını bitirmiş ne kadar çocuk varsa bunları tesbit ediniz, mevcut mahalle mektepleri yetmiyorsa, bina ve hoca bularak mektepsiz çocuk bırakmayınız. Mektep çağında olduğu halde, bu çocukları yanlarına alıp çalıştıranların şiddetle cezalandırılacaklarını ilan ediniz. Anasız ve babasız olanlarla, okutmaya gücü olmayanların tahsilini, devletimin temin edeceğini ilan ediniz..."

Bu ferman, 1854'te *Abdülmecid*, 1873'de *Abdülaziz* tarafından tekrarlanır.

Ferman, temel eğitim meselesinde İslâm'ın görüşünü ifade ettiği gibi, 19. asırda bunun aksamış olduğunu, çocuğun maddî kaygılarla istismâr edildiğini de gösterir.

5188 ٥ ـ وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [كَانَ لِأَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ غُلاَمٌ يُخَرِّجُ لَهُ الْخَرَاجَ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يَأْكُلُ مِنْ خَرَاجِهِ، فَجَاءَ يَوْماً بِشَىْءٍ فَأَكَلَ مِنْهُ أَبُو بَكْرٍ. فَقَالَ لَهُ الْغُلاَمُ: تَدْرِى مَا هٰذَا؟ فَقَالَ: مَا هُوَ؟ قَالَ: كُنْتُ تَكَهَّنْتُ لِإِنْسَانٍ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَمَا أُحْسِنُ الْكَهَانَةَ إِلاَّ أَنِّى خَدَعْتُهُ فَلَقِيَنِى فَأَعْطَانِى بِذٰلِكَ هٰذَا الَّذِى أَكَلْتَ مِنْهُ. فَأَدْخَلَ أَبُو بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ يَدَهُ فِى فِيهِ فَقَاءَ كُلَّ شَىْءٍ فِى بَطْنِهِ]. أخرجه البخارى

5. (5188)- *Hz. Aişe radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh'ın bir kölesi vardı. Bu köle çalışıp kendisine belli bir haraç ödüyordu. Hz. Ebu Bekr onun kazancından yiyordu. Bir gün yine bir şeyler getirdi. Ebu Bekr radıyallahu anh bundan da yedi. Ancak kölesi:*

"Bu yediğin nedir, biliyor musun?" dedi. Hz. Ebu Bekir:

"Neymiş o?" deyince köle açıkladı:

"Ben câhiliye devrinde kâhinlik yapardım. Aslında bu işin ehli de değildim. Bu sebeple (kafadan atıp bir) adam aldatmıştım. (Bugün yolda) bana rastladı ve (kâhinliğimden kalma eski) bir borcunu ödedi. Yediğiniz işte bu idi!"

Bunun üzerine Ebu Bekr elini boğazına atıp, midesinde her ne varsa kusup çıkardı." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 26.]

AÇIKLAMA:

Haraç: Burada kölenin, efendisine, kazancından vermeyi vaadettiği vergidir. Bu, köle ile efendi arasında karşılıklı olarak tesbit edilen bir miktardır. Günlük, haftalık veya aylık gibi muayyen periyodlara göre ödenirdi.

Rivayetin bir başka veçhinde, *Hz. Ebu Bekr*'in her gün, bunu nereden nasıl kazandığını sorduktan sonra yediği; bir gün, gece vakti ödemeyi yaptığı, bu defasında sormadan yiyip, bilahare sorunca, yukarıda kaydedilen cevabı aldığı, bunun üzerine kustuğu, vs. belirtilmiştir.

★ KÖPEĞİN SEMENİ

5189 ١ ـ عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ، وَإِنْ جَاءَ يَطْلُبُ ثَمَنَ الْكَلْبِ فَامْلَأْ كَفَّهُ تُرَاباً]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائى.

1. (5189)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm köpeğin semeninden nehiy buyurdular. Eğer (sahibi, öldürülen) köpeğin semenini istemeye gelirse, avucunu toprakla doldurun."* [Ebu Dâvud, Büyû' 68, (3482); Nesâî, Büyû' 91, (7, 309).]

Metin Ebu Dâvud'a aittir.

5190 ٢ ـ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ إِلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ]. أخرجه الترمذى

2. (5190)- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, av köpeği hâriç, köpeğin semenini yasakladı."* [Tirmizî, Büyû' 50, (1281).]

AÇIKLAMA:

1- *"Avucun toprak doldurulması"* ndan murad; haybet ve hüsrandır, boş dönmek, mahrum kalmaktır.

2- *İbnu Hacer,* köpek satışıyla ilgili hadisi tahlil ederken, mevzu üzerindeki ihtilaflı fikirleri, delilleriyle birlikte tahlil eder. Teferruata fazla girmeden bazı iktibasları kaydedeceğiz: *"Hadisin zâhiri köpeğin satışını haram kılmaktadır. Bu hüküm, avcılık öğretilen ve öğretilmeyen, beslenmesi câiz olan ve olmayan her çeşit köpeğe şâmildir. Bu görüşü esas alan nazarında, köpeğin telef edilmesi (mesela kazaen öldürülmesi) halinde, telef edene köpeğin değerini ödemek gerekmez." Cumhur böyle hükmetmiştir.*

İmam Mâlik: "Satılması caiz değildir. Ancak telef edene kıymetini tazmin gerekir" demiştir. Ondan cumhûrun görüşü de rivayet edilmiştir. Keza Mâlik'ten, tıpkı Ebu Hanîfe gibi: "Satışı caizdir, telef edene de tazmin gerekir" dediği dahi rivayet edilmiştir.

Atâ ve *Nehâî: "Sadece av köpeğinin satışı caiz" demiştir.*

Şâfiî'nin nezdinde köpek satışının haram addedilişinin illeti, onun mutlak necis olmasındandır. Muallem olsa da olmasa da, köpeği necis addetmeyenler nezdinde satışının yasak oluş sebebi, köpek edinme hususunda gelen yasakla, öldürülmesi hususunda gelen emirdir..."

İbnu Hacer, imamları farklı fetvalara sevkeden farklı rivayetlerden bir kısmını kaydettikten sonra açıklamasına devam eder: *"Kurtubî der ki: "İmam Mâlik'in mezhebinde meşhur olan; köpek edinmenin cevazı, satışının mekruh oluşudur, dolayısıyla satış vâki oldu ise, akid feshedilmez. Sanki, köpek onun nazarında necis olmayıp tahir olduğu için, caiz olan faideleri sebebiyle beslenmesine izin vermiş ve hükmünü diğer satış maddelerinin hükmüne tâbi kılmıştır; ancak şeriat onun satışını tenzihen mekruh addetmiştir. Çünkü köpek beslemek mekârim-i ahlâktan değildir." Devamla der ki: "Köpeğe verilecek para ile, fâhişenin mehri ve kâhinin ücretinin aynı hadiste beraber zikredilmesi, edinilmesine izin verilmeyen köpeğe hamledilir. Bunun bütün köpeklere şamil olduğu takdirinde, bu üç şeyde müşterek şekilde beyan edilen nehiy tahrim ve tenzîhten daha umumî bir kerahettir. Çünkü bunlardan her biri yasaklanmıştır. Fakat herbirinin yasaklık derecesi, ayrı ayrı delillerle değerlendirilecektir. Nitekim fâhişe mehri ile kâhin ücretini, mücerred bir yasak değil, üzerinde icma edilen bir haram olarak görmekteyiz. Atıfla birbirine bağlanmasından hasıl olan iştirak, onların yasağın her hususunda müşterek olmalarını gerektirmez. Bilindiği üze-*

re, ifade sırasında zaman zaman emir nehye, icâb nefye atfedilir."

Mevzuyu şöyle özetleyebiliriz: *"Köpek beslemenin cevazı ve tahrimi meselesi, görüldüğü gibi ihtilaflı bir husustur. Her bir görüş, Resûlullah ve ashabtan gelen farklı rivayetlere ve bu rivayetlerin yorumuna dayanır. Bunların zikri, mevzumuzu uzatır. Şu kadarını söyleyelim ki, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm –daha önce muhtelif fırsatlarda geçtiği üzere– bir ara köpeklerin öldürülmesini emretmiş ise de, sonradan öldürmeyi yasaklamış, sadece siyah köpeği istisna tutmuştur. Hanefîler, köpeğin alınıp satılmasını câiz addederken, espiri olarak, temelde bunu esas alırlar: Yani yasak mensuhtur, cevâz nâsihtir. Edinilmesi câiz olan bir şeyin alınıp satılması da câiz olmalıdır, telef edilince değeri tazmîn edilmelidir."*

★ KEDİ

5191 ١ ـ عَنْ جَابِرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَن أَكْلِ الْهِرِّ وَثَمَنِهِ] أخرجه أبو داود و الترمذى.

1. (5191)- *Hz. Câbir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kedinin yenmesini ve semenini yasakladı."* [Ebu Dâvud, Büyû' 64, (3480); Tirmizî, Büyû' 49, (1280).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda köpek hakkında söylenen, kedi hakkında da câridir. Bidayeten necis olduğu ifade edilmişse de, sonradan artığının tahir olduğu ifade edilmiştir. Ülemâ farklı rivayetlerden hareketle ihtilaflı hükme varmışlardır. Sadedinde olduğumuz hadis kedinin satışını mutlak olarak yasaklarsa da, cumhur cevazına hükmetmiştir. Hadisle ilgili olarak *Hattâbî* şu açıklamayı yapar: *"Kedinin semeniyle ilgili nehiy, iki mânadan ileri gelir:*

Birinci mâna: Kedi, kayıt altına gelmeyen vahşilere benzemektedir ve onun müşteriye sahih bir teslimi mümkün değildir. Çünkü kedi bir evde sabit kalmaz, evleri dolaşır durur, bunun önüne geçilemez. Üstelik o bağlanan veya kafese konan hayvanlar gibi değildir. Bazen ehlileştikten sonra vahşileşir, evi terkeder, yakalamak bile mümkün olmaz. Müşteri satın aldıktan sonra kaçmaması için bağlayıp hapsedecek olsa, ondan istifadesi mümkün olmaz. (Bu vasıftaki bir hayvanın sahih bir teslimi olmayacağı için satışı caiz değildir.)

İkinci mâna: Kedinin satışı yasaklanmıştır, tâ ki insanlar birbirlerine kedilerini menetmesinler, herkes kendi kedisini öbürüne gönderebilsin ve yanların

da kaldığı müddetçe hayvana merhametle muamele etsinler. Kedi bir evden diğerine geçince aralarında ihtilaf çıkmasın... Bazı alimler, yasağın vahşi kediyle ilgili olduğunu, ehli kediyle ilgili olmadığını söylemiştir."

Cevazına hükmeden cumhur, hadisin zayıf olduğunu ifâde etmiştir.

★ HACAMAT YAPANIN KESBİNDEKİ KERAHET

5192 ١ ـ عَنْ أَبِى مُحَيِّصَةَ الأَنْصَارِى عَنْ أَبِيهِ. [أَنَّهُ اِسْتَأْذَنَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ فِى إِجَارَةِ الْحَجَّامِ فَنَهَاهُ، وَكَانَ لَهُ مَوْلَى حَجَّاماً فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُهُ وَيَسْتَأْذِنُهُ حَتَّى قَالَ لَهُ آخِراً: اِعْلِفْهُ نَاضِحَكَ وَأَطْعِمْهُ رَقِيقَكَ]. أخرجه الأربعة إلا النسائى

1. **(5192)**- *İbnu Muhayyısa el-Ensârî*, babasından anlattığına göre, *"Babası Muhayyısa haccâmın kiralanması hususunda izin istedi. Resûlullah onu menetti. Muhayyısa'nın haccâm bir azadlısı vardı. Sorup izin istemeye ara vermedi. Sonunda Aleyhissalâtu vesselâm kendisine:*

"Onunla deveni ve köleni besle, (kendin yeme!)" *buyurdular."* [Muvatta, İsti'zân 28, (2, 970); Ebu Dâvud, Büyû' 28, (3422); Tirmizî, Büyû' 47, (1277); İbnu Mâce, Ticârat 10, (2166).]

AÇIKLAMA:

Rivayetten anlaşılacağı üzere *Muhayyısa*'nın hacamat yapabilen mahir bir kölesi var. Bunu çalıştırıp para kazanmak istiyor. *Resûlullah* hacamat ameliyesine mukabil, ücret almaya izin vermiyor. *Muhayyısa* bu hususta ısrarla sormaya, ücret alma izni talep etmeye devam ediyor. *Aleyhissalâtu vesselâm* deve ve kölesine yiyecek yapmak şartıyla izin veriyor.

Hadisin zahiri bu olmakla birlikte, *Resûlullah*'tan gelen başka rivayetler gözönüne alınınca, yasağın tahrîm ifade etmediği anlaşılır.

Nevevî der ki: *"Bu nehiy, tenzîhîdir. Maksad, düşük yollardan para kazanmayı ortadan kaldırıp, mekârim-i ahlâk'a, nezaketli, âlî işlere teşvik etmektedir. Eğer bu haram olsaydı, bu işte hür veya köle arasında bir tefrik yapılmazdı. Çünkü efendiye, helal olmayan bir şeyi köleye yedirmesi helal olmazdı."*

Mirkat'te *Muhayyısa*'nın ısrarı, o devir cemiyetinde kölelerin kazancından bütün efendilerin yemelerine binaen ve onların kazancını en temiz kazançları

bilmelerine binaen *Muhayyısa* yasağı işitince, buna olan ihtiyacı sebebiyle nefsine ağır geldiği için *Aleyhissalâtu vesselâm*'a başvurduğu belirtilir. Şârihler: *"Deve ve kölede, bu düşük kazançtan istifadeye mâni olan bir şeref mevzubahis değildir. Onun için Aleyhissalâtu vesselâm onların istifadesine izin verdi. Hür kimse ise farklıdır"* derler.

Hadis, hacamat etmekten ücret almanın köleye helal, hürre ise mekruh olduğunu ifade eder. *Ahmed İbnu Hanbel* ve birkısım âlimler bu görüştedir: *"Hacamat mesleği hür için mekruhtur. Bundan alacağı paradan yemesi kendine haramdır. Ancak onu köle ve hayvanlarına harcarsa câizdir."* Bu hükümde delilleri, bu hadistir.

Söylediğimiz gibi cumhur bu görüşe katılmaz, tenzihî bir kerâhetten söz eder. Cumhurun dayandığı bir rivayet Tirmizî'de *Enes*'ten gelmiştir. *Enes*'e bu hususta sorulunca:

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm hacamat oldu ve hacamatı yapan da Ebu Taybe idi. Ona iki sa' miktarında yiyecek verilmesini emretti. Ayrıca, efendisine, vergisini biraz azaltmasını söyledi ve şunu da ilave etti. **"Sizin tedavi için başvurduklarınızın en efdali hacamattır."**

Bazı alimler önce haram edilip sonradan neshedildiğini söyleyerek rivayetleri te'lif ederler. *Tahavî* de bunlardandır. Ancak neshe hükmetmeye kuvvetli bir karîne olmadığı belirtilmiştir.

İbnu'l-Arabî, Resûlullah'ın haccâma ücret vermesi ile **"haccâmın kesbi habistir"** şeklindeki beyanlarını şöyle te'vîl eder: *"Ücret muayyen bir iş içinse caizdir, meçhul bir amel için ise değildir."*

Hadiste tıbbî muameleye ücret verme ve hukuk sahibine, hafifletmeleri için şefaatte bulunmaya cevaz var.

5193 ٢ــ وَفِى أُخْرَى لِأَبِى دَاوُد. [قَالَ ﷺ: إِنِّى وَهَبْتُ لِخَالَتِى غُلاَماً، وَإِنِّى لأَرْجُو أَنْ يُبَارَكَ لَهَا فِيهِ، وَقُلْتُ لَهَا لاَ تُسَلِّمِيهِ حَجَّاماً وَلاَ صَائِغاً وَلاَ قَصَّاباً].

وإنما كره الصائغ لما يدخل صنعته من الغش، ولإخلافه الوعد ومطله فى فراغ ما يستعمل عنده.

2. **(5193)**- Ebu Dâvud'un bir diğer rivayetinde *Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur:* **"Ben teyzeme bir köle bağışladım ve ben onun teyzem hakkında mübarek olmasını diliyorum. Teyzeme: "Onu haccâma teslim etme, kuyumcuya ve kasaba da teslîm etme!" dedim."** [Ebu Dâvud, Büyû' 49, (3430).]

AÇIKLAMA:

1- *Taberânî*'nin rivayetinde burada zikri geçen "teyze"nin adı da gelmiştir: *Fâhıta Bintu Amr ez-Zühriyye.*

2- *Resûlullah* teyzesine genç bir köle bağışlıyor ve buna zikri geçen üç mesleği öğretmemesini tenbihliyor. Yani haccâma vermemek, onun yanında hacamat mesleğini öğrenmesine izin vermemek demektir. Zikri geçen üç mesleğe karşı ifâde edilen kerâheti âlimler şöyle izah ederler:

"Haccâmî ve kasab kaçınılması zor olan necâsetle mübaşeret etmektedirler. Kuyumcu ise, sanatına hile sokmaktadır. Bazan da erkek için süs eşyası, altın ve gümüşten kaplar yapmaktadır. Ayrıca meslekleri, işin yürümesi için pek çok yalan vaadlere, yeminlere sevketmektedir."

★ DAMIZLIK HAYVANIN SUYU

5094 ١ ـ عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [سَأَلَ رَجُلٌ مِنْ كِلاَبٍ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنْ عَسَبِ الْفَحْلِ فَنَهَاهُ. فَقَالَ: يَارَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا نُطْرِقُ الْفَحْلَ فَنُكْرَمُ فَرَخَّصَ لَهُ فِى الْكَرَامَةِ]. أخرجه الترمذى والنسائى

«عَسْبُ الْفَحْلِ» ماؤُهُ، والنّهى عنه ثمنه وأخذ الأجر عليه، وإلا فإعارته حلال وإطراقه مباح جائز.

1. **(5194)**- *Hz. Enes radıyallahu anh* anlatıyor: *"Kilâb kabilesinden bir adam, Resûlullah'a damızlık hayvanın suyundan (para almayı) sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yasakladı. Adam:*

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz damızlığı aştırıyoruz da, bize ikramda bulunuyorlar!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm ikramda bulunmaya ruhsat verdi." [Tirmizî, Büyû' 45, (1274); Nesâî, Büyû' 94, (7, 360).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *fahl*, her hayvanın erkeğine denir. Damızlık kelimesi dilimizde erkek için de dişi için de kullanılabilir. *Asb*, erkeğin dişiye aşmasıdır. Ancak *asb*, erkek hayvanın suyu ve nesli için de kullanılır.

Şârihler, damızlık erkeğin bu maksadla iâreten yani herhangi bir ücret talep etmeden verilmesinin mendub olduğunu, bu sebeple ücret alınmasını *Resûlullah*'ın mekruh addettiğini belirtirler. Bazı âlimler de: *"Yasaklama (bu meselede karşılaşılan) cehalet sebebiyledir. Zira, icârede yapılacak işin belirlenmesi ve miktarının bilinmesi lazımdır"* demiştir.

İbnu Hâcer: "Damızlığın suyunu satmak da kiralamak da haramdır. Çünkü mütekavvim (ticarete salih) değildir, teslim için ne malumdur ne de makdur (miktarı belirlenmiş)dur. Ancak Şâfi'îler ve Hanbeliler belli bir müddet için kiralanması caizdir" derler.

2- Hadiste, damızlığın hizmetine mukabil hediyenin caiz olduğu ifade edilmektedir. *İbnu Hacer: "Bunun ariyetinin caiz olduğunda hiçbir ihtilaf mevcut değildir. Ariyeten alan, verene herhangi bir ön şarta bağlı olmadan bir hediyede bulunacak olursa bu da caizdir.* İbnu Hibbân'*da gelen merfu bir rivayette hayvanları damızlığa çekmeye teşvik de edilmiştir:* مَنْ أَطْرَقَ فَرَساً فَأَعْقَبَ كَانَ لَهُ كَأَجْرِ سَبْعِينَ فَرَساً **"Kim bir dişi ata aştırır ve yavru yaptırırsa ona yetmiş at sevabı verilir."**

★ KUSÂME

5195 ١ ـ عَنِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إِيَّاكُمْ وَالْقُسَامَةَ؛ قُلْنَا: وَمَا الْقُسَامَةُ؟ قَالَ: الرَّجُلُ يَكُونُ عَلَى الْفِئَامِ مِنَ النَّاسِ، فَيَأْخُذُ مِنْ حَظِّ هٰذَا وَمِنْ حَظِّ هٰذَا]. أخرجه أبو داود

«القُسَامَةُ» بضم القاف: مايأخذه القسام جرياً على عادة السماسرة دون الرجوع إلى أجرة المثل.

1. **(5195)**- *el-Hudrî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (bir gün bize):*

"Kusâmeden sakının!" *buyurdular. Biz: "Kusâme de nedir?" dedik.*

"Bir cemaatin başında bulunan bir kimse (birşey taksim ettiği zaman) berikinin ve ötekinin hisselerinden bir şeyler alır(sa, işte bu aldığı şey kusâmedir)." [Ebu Dâvud, Cihâd 179, (2783, 2784).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah* ganimeti taksim eden kimsenin, bu hizmetine mukabil, kendilerine taksimde bulunduğu kimselerden ücret almasını yasaklamaktadır. Hadiste geçen *kusâme,* taksimcinin aldığı taksim ücreti demektir. Aslında taksim işi ücretsiz olmalı denmek istenmiyor. O işin muayyen belli bir ücreti vardır. Ancak taksimi yapan, o ücretü'l-misl'e razı olmaz, kendilerine taksimde bulunduğu kimselerin herbirinin payından bir hisse alır. İşte bu alınana kusâme denmektedir ve *Aleyhissalâtu vesselâm* bunu yasaklamaktadır.

★ MADEN

5196 ١ــ عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ: [لَزِمَ رَجُلٌ غَرِيماً لَهُ بِعَشْرَةِ دَنَانِيرَ وَقَالَ وَاللّٰهِ لاَ أُفَارِقُكَ حَتّٰى تَقْضِيَنِى أَوْ تَأْتِيَنِى بِحَمِيلٍ، فَتَحَمَّلَ بِهَا النَّبِيُّ ﷺ ثُمَّ إِنَّ الرَّجُلَ أَتَى النَّبِىَّ ﷺ بِقَدْرِ مَا تَحَمَّلَهُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِىُّ ﷺ مِنْ أَيْنَ أَصَبْتَ هٰذَا؟ قَالَ: مِنْ مَعْدِنٍ. قَالَ: لاَحَاجَةَ لَنَا فِيهَا، لَيْسَ فِيهَا خَيْرٌ. فَقَضَاهَا ﷺ عَنْهُ]. أخرجه أبو داود

«الحَمِيلُ» الزعيم والكفيل.

1. **(5196)**- *İbnu Abbâs radıyallahu anhüma* anlatıyor: *"Bir adam kendisine on dinar borçlu olan bir alacaklısının peşine düştü ve:*

"Vallahi borcunu ödeyinceye veya bana bir kefil getirinceye kadar arkanı bırakmayacağım!" dedi. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselham o borcu üzerine aldı. Sonra adam, üzerine aldığı miktarı Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a getirdi. Aleyhissalâtu vesselâm adama:

"Bu parayı nereden buldun?" *diye sordu. Adam: "Madenden!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Öyleyse bizim buna ihtiyacımız yok! Onda hayır da yok" *buyurdu ve borcu ona bedel ödeyiverdi."* [Ebu Dâvud, Büyû' 2, (3328); İbnu Mâce, Sadakât 9, (2406).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: *"Resûlullah'ın adamın getirdiği madeni reddetmesi ve "Buna ihtiyacımız yok..." demesi, sanki sadece Resûlullah'a malum olan bir sebepten dolayıdır, değilse topraktan çıkarılan madeni kendine mal etmenin haram olmasından değil. Çünkü bütün altın ve gümüşler madenden çıkarılmaktadır. Nitekim Aleyhissalâtu vesselâm Bilâl İbnu'l-Hâris'e, Kabaliyye mıntıkasının madenlerini ikta' kılmıştır.*[28] *Onlar bu madenden vergi ödüyorlardı. Bu günümüze kadar devam eden meşru bir iştir. Resûlullah'ın kerâheti muhtemelen şuradan ileri gelmiştir: Belki de madenciler madenin toprağını, onu muameleden geçirip, içerisindeki altın ve gümüşünü ortaya çıkaran kimselerden satın alıyorlar. Bu işe bir aldatmadır. Bu toprağın içinde altın ve gümüş var mı bilinemez. Nitekim, ülemadan bir grup madenlerin toprağının satılmasını mekruh saymıştır: Atâ, Şa'bî, Süfyanu's-Sevrî, Evzâ'î, Şâfi'î, Ahmed İbnu Hanbel ve İshak İbnu Râhuye bunlardandır.*

Hadiste bir başka yön daha var: **"Öyleyse bizim buna ihtiyacımız yok! Onda hayır da yok!"** *sözünün mânası: "Buna bir revâç yok, onda bizim ihtiyacımıza bir çâre yok" demektir. Çünkü, Aleyhissalâtu vesselâm'ın deruhte ettiği borç basılmış dinardı. Halbuki adamın getirdiği toz altındır, basılmış değil. O zaman basılmış dinarlar oraya Rum diyarından getirilirdi. İslâm'da ilk sikkeyi Abdülmelik İbnu Mervan bastırdı. Bu para günümüze kadar Mervaniye diye isimlendirilmiştir."*

Hattâbî, Resûlullah'ın kerahetinin sebebini bulma sadedinde başka ihtimaller üzerinde de durur.

★ SULTANIN İHSANI

5197 ١ـ عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ السَّعْدِى عَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ
عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يُعْطِينِى الْعَطَاءَ. فَأَقُولُ: أَعْطِهِ مَنْ
هُوَ أَفْقَرُ إِلَيْهِ مِنِّى. فَقَالَ ﷺ: خُذْهُ، وَمَاجَاءَكَ وَأَنْتَ غَيْرُ مُشْرِفٍ
وَلاَسَائِلٍ فَخُذْهُ، وَمَالاَ فَلاَ تُتْبِعْهُ نَفْسَكَ]. أخرجه الشيخان.

28) Bu hadis 5178 numarada geçti.

وزاد فى رواية: «فَمِنْ أَجْلِ ذٰلِكَ كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا
لاَ يَسْأَلُ شَيْئاً وَلاَيَرُدُّ شَيْئاً أُعْطِيَهُ].

1. (5197)- *Abdullah İbnu Amr İbni's-Sa'dî, Hz. Ömer radıyallahu anh*'tan naklediyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bana ihsanda bulunurdu. Ben de: "Siz bunu, benden daha muhtaca verin" diyordum. Aleyhissalâtu vesselâm da:*

"Al bunu! Sen beklemez ve istemez olduğun halde sana geleni al! Bu şekilde gelmezse, nefsini peşine takma!" *buyurdu."* [Buhârî, Ahkâm 17, Zekât 51; Müslim, Zekât 110, (1045).]

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: *"Bu sebeple İbnu Ömer radıyallahu anhüma, ne bir şey isterdi, ne de kendine ihsan edilen bir şeyi reddederdi."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis bir başka veçhiyle daha önce de geçti. Rivayetin bir veçhinde *Resûlullah*'ın *Hz. Ömer*'e bu ihsanının, ifa ettiği bir hizmet mukabilinde olduğu belirtilir. Dolayısiyle bu ihsan fakr sebebiyle değil, hak sebebiyle verilmiş olmaktadır. Günümüzün tabiriyle maaş ve ücrettir. Bu sebepten dolayı, ***Hz. Ömer***'in: *"Bunu, bu paraya benden daha çok muhtaç olana ver!"* sözüne ***Aleyhissalâtu vesselâm*** itibar etmemiştir. Hadiste, müslümanların idarecilik, kadılık, vergi toplama, sadaka dağıtma gibi işleriyle meşgul olanların, bu hizmetlerine mukabil maaş almalarının meşru olduğuna açık delil vardır. Çünkü *Aleyhissalâtu vesselâm, Hz. Ömer*'e vermiştir. *İbnu'l-Münzir, Zeyd İbnu Sâbit radıyallahu anh*'ın, kadılık hizmetine karşı para aldığını zikreder. *Ebu Ubeyd*, bu meselede, sadaka üzerine çalışanlara pay ayıran Kur'ânî ayetle ihticac eder. Ayette (meâlen): **"Zekât ancak fakirlere, yoksullara, zekat üzerine çalışan (yani toplayan, dağıtan, koruyan...) memurlara... mahsustur"** (Tevbe 60) buyrularak, zekât üzerine şu veya bu şekilde çalışan bütün memurlara bir pay ayrılmaktadır.

Bu hadisten hareketle âlimler, sultandan gelen ihsan haram mı, mekruh mu, mübah mı münakaşa etmiştir. *Nevevî* der ki: *"Sahîh olan, eğer (sultanın parasına) haram galebe çalmış ise, (yani sultan zâlimse) onun ihsanı da haramdır, keza bu ihsan hak edilmeden verilmiş ise yine haramdır. Ama buna haram galebe çalmamış, alan da müstehak ise mübahtır. Ancak "sultanın ihsanı mendubtur, başkasınınki değil" diyen alim de olmuştur."* Mekruh diyenlerin sözü verâya hamledilmiştir. Selefte bu hal meşhurdur. Dünyaya karşı zühdü esas alan, dünyalığın gelmesini mekruh görür. Alimler der ki: *"Bu sadette söylene-*

cek en doğru söz şudur: "Kim gelen paranın kaynağının haram olduğunu biliyorsa, almaz, bu haramdır. Helal olduğunu bilirse reddetmez, bu helaldir. Şekke düşen ihtiyatlı davranır, almaz; bu verâdır. Mübah gören, aslını esas alarak kabul eder. İhsanı mutlak olarak kabul etmeyi esas alan âlimler şu hususlarla istidlâl etmişlerdir: Ayet-i kerîmede Cenâb-ı Hak, yahudiler hakkında: **"Onlar yalanı can kulağıyla dinleyici ve haramı da çok yiyicidirler"** (Mâide 42) *buyurduğu halde Resûl-i Ekrem, zırhını bir yahudiye rehin bırakmıştır."* Keza derler ki: *"Aleyhissalâtu vesselâm, Ehl-i Kitab'ın mallarının çoğunun haram olan içki, domuz ve fasid muâmeleler yoluyla geldiğini bildiği halde onlardan cizye almıştır."*

İbnu Battal'a göre, bu hadis *"İstenmeksizin gelen malı almak, almamaktan efdaldir. Çünkü mal zayi olmaktan kurtarılmış olur, malın zayi edilmesi yasaklanmıştır." İbnu'l-Münir, "burada malın zayi edilmesi mevzu bahis değil"* diyerek *İbnu Battal*'ı tenkid eder.

Bu hadis, şu hükmü de ihtiva etmektedir: Devlet reisi gerekli gördüğü zaman, daha fakirler varken, fakir olmayanlara ihsanda bulunabilir. Keza, İmam'ın ihsanını reddetmek edeb değildir, hususan bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan gelmişse... Zira âyette وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ **"Resul size ne vermişse onu alın"** (Haşr 7) buyrulmuştur.

5198 ٢ ـ وَفِي أُخْرَى قَالَ: [اسْتَعْمَلَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَلَى الصَّدَقَةِ فَلَمَّا فَرَغْتُ مِنْهَا أَمَرَ لِي بِعُمَالَةٍ. فَقُلْتُ: إِنِّي عَمِلْتُ لِلّٰهِ، وَإِنَّمَا أَجْرِي عَلَى اللّٰهِ. فَقَالَ: خُذْ مَا أُعْطِيتَ، فَإِنِّي عَمِلْتُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَعَمَّلَنِي. فَقُلْتُ: مِثْلَ قَوْلِكَ. فَقَالَ لِي إِذَا أُعْطِيتَ شَيْئاً مِنْ غَيْرِ أَنْ تَسْأَلَ فَكُلْ وَتَصَدَّقْ].

2. **(5198)**- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir: *"Hz. Ömer radıyallahu anh beni, zekat (toplama işine) tayin etti. Bu işi tamamlayınca bana ücret verilmesini emretti. Ben:*

"Ben Allah rızası için çalıştım, ücretim Allah üzerinedir!" **dedim. Hz. Ömer:**

"Sen, sana verileni al. Nitekim ***ben de Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*** *zamanında çalışmıştım.* ***Bana ücret verdi. Hatta (ilk seferinde) ben de senin söy****lediğini söyledim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm bana:*

"Sen istemediğin halde sana birşeyler verilirse, onu al ye ve tasadduk et!" *buyurdular" dedi."*

5199 ٣ــ وَعَنْ سَلِيمِ بْنِ مُطَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: [سَمِعْتُ رَجُلاً يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا الْعَطَاءَ مَا كَانَ عَطَاءً، فَإِذَا تَجَاحَفَتْ قُرَيْشٌ عَلَى الْمُلْكِ وَكَانَ الْعَطَاءُ عَنْ دِينِ أَحَدِكُمْ فَدَعُوهُ]. أخرجه أبو داود.

و «تَجَاحَفَتْ» بجيم ثم حاء معناه: تقاتلوا على الملك

3. (5199)- *Selîm İbnu Mutayr* babasından naklen anlatıyor: *"Bir adamın şöyle söylediğini işittim:*

"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın [Veda Haccı sırasında hutbede] şöyle söylediğini işittim:

"Ey insanlar! İhsanları, onlar ihsan kaldığı müddetçe alın! Ne zaman, Kureyş saltanat kavgasına düşer ve ihsan dininizden rüşvet mukabili olursa, o zaman onu bırakın ve almayın!" [Ebu Dâvud, Harâc 17, (2958, 2959).]

AÇIKLAMA:

Hadis, farzı, sünneti terk, haram ve bid'atı yapmak şeklinde dinden rüşveti gerektiren ihsanları almamayı teşvik etmektedir. Şu halde hadis, sultanın ihsanı böyle değilse almada beis olmadığını, aksi halde haram olduğunu ifade ediyor.

Resûlullah'ın hadislerinde hediye, ihsan, ikram, sadaka gibi bahisler üzerinde çokça durulmuş, hediyeleşmeye, cömertliğe teşvik edilmiş, *"insanın ihsanın kulu olduğu"*, *"hediyenin kalplerdeki kırgınlıkları kaldırdığı"*, *"insanlar arasında sevgi ve muhabbeti artırdığı"* ifade edilmiştir.

Sadedinde olduğumuz bahis *sultanın ihsanı* adı ile meseleyi daha hususi bir çerçevede ele almaktadır. Anlaşılan o ki, *Aleyhissalâtu vesselâm* ihsanın ehemmiyetine âmmeten yer verirken, *devletten gelecek ihsanın tehlikesine hassaten nazar-ı dikkatleri çekmek* istemiştir. Alimlerimiz de Rehber-i Ekmelimizden beri meseleye ayrı bir ehemmiyet atfetmişlerdir. Bu sebeple, şurada sadedinde olduğumuz hadisle ilgili olarak Ebu Dâvud şârihi *Azîmâbâdî*'nin *İbnu Raslan*'dan aktardığı bir açıklamayı aynen kaydetmede fayda ümid ediyoruz. Tesiri verecek olan Allah u Zü'l-Celâl hazretleridir:

"...Şa'bî, İbnu Mes'ud radıyallahu anh'ın şu sözünü nakleder: "İhsan, ih-

san ehlini cehenneme atıncaya kadar devam eder. Yani sultanın onlara olan ihsanı, onları haram şeyleri irtikab etmeye sevketmek suretiyle ateşe girmelerine sebep olur; yoksa ihsan, zâtı ve mahiyeti itibariyle haram değildir. Gazali der ki: "Sultanın malından gelen bu ihsan hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmı: "Haram olduğu hususunda kesin bir kanaat edinilemeyen ihsan alınabilir, helaldir" demiştir. Diğer birkısmı: "Helal olduğu nazarında kesinlik kazanmayan ihsanı kabul etmek haramdır" demiştir. Haram ve helalin karışık olduğu maldan gelecek ihsanı almayı tecviz edenler, ashabtan bir cemaatin zâlim idarecilerin zamanında yaşamış olmalarına rağmen, onların, mallarından almalarını delil kılmışlardır, keza tabiînden birçoğu da zâlim idarecilerin mallarından almışlardır. Söz gelimi Şâfi'î hazretleri Hârunu'r-Reşid'den bir defada bin dinar almıştır. İmam Mâlik, halîfelerden çok mal almıştır... Gerçi bu büyüklerden idarecilerin ihsanını vera düşüncesiyle, dinî endişe ve korkuyla almayanlar da olmuştur." Devamla der ki: "Sultanların mallarının çoğu bu asırda haramdır. Ellerinde helal yok gibidir veya pek azdır."

İbnu Raslân, bu kaydedilenleri zikrettikten sonra der ki: *"Gazali merhumun zamanında bu böyle ise, ya zamanımızda nasıl olur? Önceki devirde sultanlar, Hülefa-i Râşidîn zamanına yakınlıkları sebebiyle ihsanlarını âlimlere kabul ettirebilmek hırsıyla onların kalplerini kazanmaya çalışıyorlar. Âlimler talep etmeden ve ayaklarına gelmeden onlara gönderiyorlardı; dahası, onlara karşı kendileri minnet duyup, kabullerinden seviniyorlardı. Alimler de onlardan alıp muhtaçlara dağıtıyorlar, sultanların siyasî garazlarına itaat etmiyorlar, alet olmuyorlardı."*

Zamanımızda zâlim ve dinsiz idarecilere yaranmak, onların gözüne girip itibar, ikram ve iltifata mazhar olabilmek için fikir, kanaat ve hatta toptan şahsiyet değiştirenler var. Bunlardan birkısmının örneğini *Ahmet Kabaklı*'nın Temellerin Duruşması adlı kitabında görmek mümkün. Biz burada, Kabaklı hocanın, *Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm*'ın sadedinde olduğumuz hadiste beşeriyetin dikkatini çektikleri *"sultanın ihsanı"* na iltifatın dine ve kişiye ne gibi sefaletler getirebileceğini delillendirmek maksadıyla, İlahiyat Fakültesi profesörlerince *GÖZE GİRMEK İÇİN* hazırlanan bir layiha ile ilgili tahlilini aynen kaydedeceğiz, ibretle okunmalıdır.

"İslâmda Reform Deneyişleri:

Bir yandan türlü alanlarda "inkılablar" yapılırken, Atatürk'ün din üzerinde de büyük ısrarla değişiklikler yapmak istediği görülüyor. Yalnız, Din ve İslâm üzerinde "reform" lar yaparken, "Şapka Devrimi" nde (1925) olduğu gibi

hızlı davranmıyor. Uzun hazırlıklara ihtiyaç hissediyor. Belki milletin tepkilerini ölçmek için temkinli, hatta tereddütlü görünüyor. Bazan dinin özünde, ibadetlerde vs. bir "devrim" e karar verdiği halde, o kararı geri aldığı bile oluyor.

Atatürk ve arkadaşlarının, zaman geçtikçe dine karşı daha ters bir yön alan "devrim" taktiklerinden birisi de, o konuda her ne istiyorlarsa teklifleri veya her ne istiyorlarsa lâyihaları, bilhassa önde gelen fakat imânı bütün olmadığı anlaşılan "din adamı ve ülemâ" takımından kimselere yaptırmaları idi.

Böylesi sözde din simsarlarını ise, tayinle gelen milletvekilleri arasında, çevrede veya "resmi ülemâ" arasında bol bol bulabiliyordu.

Bu sözde din adamlarını "Atatürk'le Üç Ay" *adlı kitabında Ahmed Hamdi Başar üzüntü ile şöyle tasvir etmektedir:*

"Mürteci ve dindar gözükmemek için herkes elinden geleni yapıyordu. İki eski hoca mebus vardı ki, dalkavuklukta herkesten ileri gidiyorlardı. Bunlardan biri Allah'a küfür ediyor; öteki cami ve mescidlere, umumî bütçeden verilen tahsisatın Halkevleri'ne devredilmesini istiyordu."

"Hilafetin İlgası" teklifini, Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi'ye verdirtmişlerdi. Onun gibi Eskişehir mebusu Abdullah Azmi ve Konya mebusu Musa Kâzım efendiler de "Şer'iyye Vekâleti" nin kaldırılmasını, en başta savunan "Sarıklılar" olmuşlardır.

Kafası "dinî reform" tasarıları ile dolu ve bu konuda bazı Avrupalıların görüşlerini de birçok kere almış olan Kemalistlerin taktikle hedefledikleri üç maksat olsa gerektir:

1- Ülemâ ve sarıklı diye bilinen (fakat esasta prensipsiz olan) kişilere yaptırdığı teklif ve tasvipler ile, "devrimler" e dinî (şer'î) dayanaklar bulunmuş oluyordu.

2- Bu tanınmış "hoca" ların dinî hakikatlara aykırı ve dönek olan tutumlarını, diğer milletvekillerine ve millete göstererek halk nazarında onlarla beraber bütün din adamlarının itibarları da sarsılmış oluyordu.

3- Milletin, bu sözde din adamlarından tiksinerek İslâm'dan soğuyabileceği hesap ediliyordu.

İslâmiyet'i Islâh Proje ve Lâyihası:

İşte, 1928 yılında (ilerde 1932'de kapatılacak olan)İlahiyat Fakültesi hocalarından bazılarına hazırlatılan yahut o fakülte profesörlerince göze girmek için hazırlanan dinî reformlar "lâyihası" da aynı taktiği taşımaktadır. Milletin

çok büyük üzüntü ve hoşnutsuzluklarına sebep olan bu "lâyiha" da da maalesef, başta Köprülü Fuat Bey olmak üzere, İzmirli İsmail Hakkı, Şerafettin Bey (Yaltkaya) gibi, halkın evvelce güvendiği imzalar da bulunmaktadır. Yalnız aynı fakülteden Babanzâde Naim Bey'le Ferit Kâm Hoca heyete katılmamışlardır. Adı geçen lâyihadaki diğer isimler: İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Halil Halit, Halil Nimetullah, Mehmet Ali Ayni, Arapkirli Hüseyin Avni, Hilmi Ömer, Yusuf Ziya beylerdir.

Lâyihanın tamam metnini Osman Nuri Ergin'in "Türk Maarif Tarihi" (Cilt 5, s. 1639-41'de) bulabilirsiniz. Burada sadeleştirerek ve yer yer özetleyerek sunacağımız bu "Islâhat Lâyihası"nın son derece iddialı olduğunu da, sonuna eklenen şu cümleler gösteriyor:

"Bu suretle, yeni Türkiye, din sahasında, yalnız yeni bir vicdan intibahının (uyanışının) değil, bütün esir ve geri olan İslâm kavimlerinin hürriyet ve terakkisinin de mürşidi olabilecektir."

Ayrıca, bu "Islâhat Lâyihasında" açıklanmamış olmakla beraber "din yok, millet var" düşüncesinin açık izleri de görülmektedir.

Yine bu reform tasarısında Ziya Gökalp'in çoğu Atatürk'çe benimsenen "dinî reform" a ait görüşlerinin etkileri de derindir.

Bilindiği gibi bu Lâyiha'yı hazırlayan komisyonun başında Fuat Köprülü bulunuyordu. Köprülü Fuat Bey Milliyetçilik anlayışıyla Ziya Gökalp'ı devam ettirmekte olup, aynı zamanda Atatürk'le de ilişkileri iyi olan (ömrü boyunca da) politikaya yatkın bir ilim adamı olmuştur.

Islahat Lâyihası'nın Özeti

1- Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk inkılâbı; lisanî, ahlâkî, iktisadî bütün içtimaî müesseseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor. Birincisi: Bütün içtimaî müesseselerin ilmileşmesi. İkincisi: Bütün içtimaî müesseselerin millîleşmesi...

2- Din de içtimaî bir müessesesedir. Diğer içtimâi müesseseler gibi hayatın zaruretlerine katlanmak, tekamülün seyrini kovalamak mecburiyetindedir.

3- Dinî hayat da ahlakî ve iktisadî hayat gibi ancak ilmî düşünceler ve ilmî usullerle ahenkli bir surette özel ve şahsî feyzini verebilir. Bu ıslâhat için encümenimizin komisyon tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:

İbadetin şeklinde:

Mâbetlerimiz temiz, muntazam, ziyaret ve oturmaya uygun bir hale getiril-

melidir. Mabetlerde sıralar, elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mâbetlere girilmesi tercih edilmelidir. Bu, dinî ıslâhatın ibadete ait olan sıhhî şartıdır.

İbadetin dilinde:

İbadet lisanı Türkçe olmalıdır. Ayetlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kullanılmalıdır.

İbadet sıfatında:

İbadetlerin son derece estetik ve heyecanlı bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usûl dairesinde teganniye (şakımaya) müsait müezzinler, imamlar yetiştirmek lazımdır. Ayrıca mâbetlere musiki âletlerinin kabulü dahi lazım gelir. Mâbetlerde ilâhi mahiyetinde asrî ve enstrümantal musikiye kat'i ihtiyaç vardır.

İbadetin fikriyatında:

Hutbelerin basılmış şekilleri kâfi değildir. Hitabet, okumaktan ayrı bir şeydir. Hutbelerde mühim olan nitelik doğrudan doğruya ilmî, yahut iktisadî fikirler değil, doğrudan doğruya dinî olan kıymetler ve muakaledir.

Bunu verebilecek olan insanlar, hitabeti güçlü olan din filozoflarıdır. Bu üstünlükte hatiplerimiz İlâhiyat Fakültesi'nde yeterince yetişinceye kadar dışarda mevcut din mütefekkirlerinden ve din filozoflarından istifade etmek lazımdır.

Mühim olan şey ne Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçesi, ne de bu Türkçenin tasnif ve tensik edilmiş şeklidir. Mühim olan şey Kur'ân'ın ve İslâm dininin beşerî ve mutlak mahiyetini gösteren felsefî bir bakıştır.

Bütün ıslâhatın gerçekleşmesi için ilmî bir merkez tarafından vücuda getirilecek olan tatbikat projesinin hazırlanması lâzım gelir."

340 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 3 Mart 1924'te çıkması üzerine kurulan ve fakat 1932'de kapatılan İlahiyat Fakültesi hocalarının, Köprülü Fuat Bey Başkanlığındaki "Islahat Komisyonu" görülüyor ki, "vur denince öldürecek" kadar ileri gitmiştir.

Nitekim bu "layiha" (rapor) ile İslâmiyet'in büsbütün tanınmaz bir hale getirilmesi, camilerin oturulacak iskemleler ve alafranga çalgılarla şenlenmesi ve ayakkabılarla girilen kilise ve sinemalara benzetilmesi tavsiye edilmektedir. Vaazlar, dualarla imân tazeliği sağlayacak telkinler ve Kur'ân sesleri yerine adeta Eflâtun'un Akademisindeki gibi tereddüt veren tartışmalar ve karşıt fikir alışverişleri tasarlanmaktadır.

Bir yabancı düşünür, "Türkiye'de çoğu aydınlar(!) İslâm'a, daima manyakça yaklaşmışlardır" diyor. İşte bu lâyiha, sanki o iddiayı ispat için kaleme alınmıştır. Asırlardır inandığımız İslâm'ın iman ve şartlarına bir darbe gibi, bu sözler üstelik de adlı sanlı din ve edebiyat bilginlerinden gelince, milleti can evinden vurmuştur.

Ne var ki, en şiddetli çağında olmasına rağmen, Tek Parti rejimi dahi, bu lâyihadaki görüşleri bütünüyle uygulamaya cesaret edememiştir. Baştakiler bu "Islâhat Lâyihası"nı ilk önce benimsemişler, fakat sonradan ilgisiz davranmışlardır.

Komisyon üyesi Poflardan Mehmet Ali Ayni, Lâyiha'daki umdelerin tatbik edilmemesinden hayrete düşmüşçesine bir dergiye şunları söylemiştir:

"Atatürk, bunu niçin böyle yaptı? Acaba efkâr-ı umumiyece (kamuoyu) fena karşılanacağından mı çekindi? Yahut henüz zamanı gelmemiş ve zemin hazırlanmamış mıydı? Yahut her inkılâbı bizzat kendisi yaptığı için bundan İlâhiyat Fakültesi'nin önayak olmasını hoş mu görmedi? Hasılı buraları anlaşılamıyor ve izah eden de bulunamıyor."

★ İKİ YARIŞÇI

5200 ١ـ عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ:[نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ طَعَامِ الْمُتَبَارِيَيْنِ: السِّبَاقِ وَالْقِمَارِ]. أخرجه أبو داود

يقالُ «بَارَى فلانٌ فلاناً» إذا عارض فعله فعله.

1. (5200)- *İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm iki yarışçının yemeğini nehyetti: Müsâbaka ve kumar."* [Ebu Dâvud, Et'ime 7, (3754).]

AÇIKLAMA:

Mütebâri'yi yarışçı olarak çevirdik. *Hattâbî* şöyle açıklar: *"İki mütebâri, aynı şeyleri yaparak yarışan iki kişi demektir. Bunlardan her biri, diğerinin yaptığı şeyin tıpkısını yapar. Maksatları, hangisi arkadaşına galebe çalacak, bunu göstermektir. Resûlullah bunu mekruh addetmiştir. Çünkü bu davranışta riya ve övünme var ve bu, malın bâtıl yoldan yenmesi yasağına dahildir." Hattabî* bu ifadesiyle şu âyet-i kerimeye atıf yapmaktadır. (Meâlen): **"Birbirinizin malını aranızda bâtıl yollarla yemeyin"** (Bakara 188).

Burada müsabaka mutlak olarak yasaklanmış gözükmekte. **Halbuki, daha önce** de temas edildiği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm* deve, at ve ok **yarışlarını** tecvîz etmiş ve ülemâ bu çeşit yarışlarda armağan verilmesini meşru addetmiştir. Sadedinde olduğumuz hadisle arada bir tearuz görmek gerekmez. Çünkü burada mekruh addedilen yarış, tefahura alet edilen veya: *"Ben kazanırsam sen armağan vereceksin, kaybedersem ben sana armağan vereceğim"* şeklinde bâtıl şartlar koşulan, dolayısiyle dinimizin koyduğu meşruiyet şartlarının dışına çıkan yarışlardır. Kumarın yasak olduğu zaten açık bir husustur.

MEKS (USULSÜZ VERGİ)

5201 ١ ـ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لاَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ]. أخرجه أبو داود.

1. (5201)- *Ukbe İbnu Âmir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın:* **"Cennete meks sahibi girmeyecektir!"** *dediğini işittim."* [Ebu Dâvud, Harâc 7, (2937).]

AÇIKLAMA:

Meks, lügat olarak noksanlık, zulm mânasına geldiği gibi, cahiliye devrinde pazarda satış yapan mal sahibinden (vergi alarak) alınan dirhemlere de denmiştir. Keza zekât toplayan tahsildarın, normal olarak zekât alma muâmelesini tamamladıktan sonra aldığı ziyâde paraya da *meks* denmiştir. *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de Meks'i *"özürcünün aldığı vergidir"* diye tarif eder. *Bagavî*, Şerhu's-Sünne'de *"Aleyhissalâtu vesselâm, "sâhibu'l-meks" le geldikleri zaman tüccârdan öşür adıyla meks (vergi) alan kimseyi kasdetmiştir. Sadakayı alan memura ve ehl-i zimmeden üzerine sulh yapılan öşrü alan kimseye, haddi aşıp, zulmederek günaha girmedikçe muhtesib denir"* demektedir.

Şu halde meks, usulsüz alınan, kendi hesabına alınan, zulüm bulaştırılan vergi mânasına gelmektedir. ***Meks sahibi*** **veya** ***sahibu'l-meks*** **bu kirli işe tevessül eden memur mânasına gelir.**

YALAN BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç fasıl vardır)

BİRİNCİ FASIL

YALANIN VE YALANCININ ZEMMİ

İKİNCİ FASIL

YALANIN MÜBAH OLDUĞU YERLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

RESULULLAH HAKKINDA YALAN

UMUMÎ AÇIKLAMA

Kizb, yalan demektir. Dilimize *kizb* kelimesi aynen girmiştir. *Tekzîb* şekliyle *yalanlama* mânasında daha çok kullanırız. Dinimiz yalancılığı kötü huyların başında kabul eder ve şiddetle reddeder. Kur'ân-ı Kerîm'de küfr bazan *kizb*le ifade edilir. *Mükezzib* yani yalancı, "kâfir" mânasındadır. فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللّٰهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ **"Allah adına yalan söyleyen ve hak kendisine geldiği zaman onu yalanlayan kimseden daha zâlim kim vardır? Kâfirler için cehennemde yer mi yok?"** (Zümer 32) âyetinde kizb küfür mânasında kullanılmıştır.

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, bir müslümanın hırsızlık, zina, içki gibi hakkında had cezası gelen en ağır suçları işleyenlerin bile cennete gidebileceğini belirtir, fakat yalanı müslümana bir türlü yakıştıramaz. *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ifadelerinden, yalanın sayılan bu günahlardan çok daha çirkin, çok daha alçaltıcı bir cürüm, en bayağı bir ahlaksızlık olduğunu anlamaktayız: يُطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى كُلِّ خُلُقٍ لَيْسَ الْخِيَانَةَ وَالْكِذْبَ **"Mü'minde her huy bulunabilir, yalan ve hıyanet hâriç."**

Kizb, sıdkın zıddıdır. Sıdkla ilgili olarak onuncu ciltte gerekli açıklamaları yaparken, kizbten de bahsedilmiştir. Bu bahisle ilgili mütemmim malumat için oraya bakılsın (10. cilt, 5-8. sayfalar).

BİRİNCİ FASIL

YALANIN VE YALANCININ ZEMMİ

5202 ١ـ عَنْ صَفْوَانِ بْنِ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قُلْنَا يَارَسُولَ اللّٰهِ : أَيَكُونُ الْمُؤْمِنُ جَبَاناً. قَالَ: نَعَمْ. قُلْنَا: أَفَيَكُونُ بَخِيلاً؟ قَالَ: نَعَمْ. قُلْنَا: أَفَيَكُونُ كَذَّاباً؟ قَالَ: لاَ]. أخرجه مالك.

1. **(5202)**- *Safvân İbnu Süleym radıyallahu anh* anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü! dedik, mü'min korkak olur mu?"*

"Evet!" *buyurdular. "Pekiyi cimri olur mu?" dedik, yine:*

"Evet!" *buyurdular. Biz yine:*

"Pekiyi yalancı olur mu?" diye sorduk. Bu sefer: **"Hayır!"** *buyurdular."* [Muvatta, Kelâm 19, (2, 990).]

5203 ٢ـ وَعَنْ مَالِكٍ أَنَّه بَلَغَهُ أن ابْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [لاَ يَزَالُ الْعَبْدُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ فَيُنْكَتُ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ حَتَّى يَسْوَدَّ قَلْبُهُ فَيُكْتَبُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنَ الْكَذَّابِينَ].

«التَّحَرِّى» القصد.

2. **(5203)**- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* şöyle demiştir: *"Kul yalan söylemeye ve yalan söyleme niyetini taşımaya devam edince bir an gelir ki, kalbinde önce siyah bir nokta belirir. Sonra bu nokta büyür ve kalbinin tamamı simsiyah olur. Sonunda Allah nezdinde "yalancılar" arasına kaydedilir."* [Muvatta, Kelâm 18, (2, 990).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm burada söylenen her yalanla kalpte bir kararma olduğunu belirtiyor. Bu kara noktalar çoğalınca kalbin tamamı kararıyor. Hadiste *yalana niyet ettikçe* buyrulmakla, bu halden kaçınmaya teşvik edili-

yor. İnsan yalan söyleyince bidayette sıkıntı duyar. Bu sıkıntının sevkiyle tevbe edip, yalancılıktan geri dönebilir. Ama yalana, yalan söyleme hususunda cür'ete devam ettikçe kalp tamamen kararır. Yani, artık yalan söylemek tabiî hale gelir, sıkılma, üzülme diye bir şey kalmaz.

Bu hale gelince Allah'ın nezdinde, yalancı olduğuna hükmedilir ve o vasıfla yazılır. Şârihlere göre, bu vasıfla yazılması, Mele-i A'la'da yalancı olarak tanınıp, arz ehlinin kalplerine de onun yalancı olduğunun ilhamen atılması, dillere yalancı olarak konması demektir. Tıpkı yeryüzüne kabul ve buğzun da bu şekilde konması gibi. Bu hal, onaalçalma olarak yeterlidir. Deylemi'de gelen merfu bir rivayette: " لاَيَكْذِبُ الْكَاذِبُ اِلاَّ مِنْ مَهَانَةِ نَفْسِهِ عَلَيْهِ **"Yalancı, hep kendini alçaltmaya yalan söyler"** buyrulmuştur.

5204 ٣ــ وَعَنْ بَهْزِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: وَيْلٌ لِلَّذِى يُحَدِّثُ بِالْحَدِيثِ لِيُضْحِكَ مِنْهُ الْقَوْمُ، فَيَكْذِبُ. وَيْلٌ لَهُ، وَيْلٌ لَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

3. (5204)- *Behz İbnu Hakîm an ebîhi an ceddihi* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Yazıklar olsun o kimseye ki, insanları güldürmek için konuşur ve yalan söylerler! Yazık ona, yazık ona!" [Ebu Dâvud, Edeb 88, (4990); Tirmizî, Zühd 10, (2316).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, mü'minleri yalandan zecr etmek için, insanları güldürmek için anlatılan sözlerdeki yalana bile şiddetli vaîdde bulunmaktadır. Mizah için söylenen yalan böyle şiddetle vaîde maruz ise, insanları aldatmak, menfaatler elde etmek veya birkısımlarının hukukunu çiğnemek gibi ciddî meselelerdeki yalanın mânevî müeyyidesi çok daha ağır olmalıdır.

Hadisin mefhûm-u muhalifinden, yalana yer vermeyen hak sözlerle insanları güldürmenin caiz olduğu mânası çıkmaktadır. Rivayetlerde bunun örnekleri var. *Resûlullah* zaman zaman çevresindeki insanlara mizahta bulunmaktan geri kalmamıştır. Ancak mizah ve şakalarında sıdktan ve haktan ayrılmamıştır. *Gazali,* meşru olan mizah için, *"Haktan sapmama, kalp kırmama ve ifrata kaçmama"* şartlarını koşar. Bu taktirde mizahımızın *mizah-ı Muhammedî* olacağına dikkat çeker. Devamla der ki: *"Ey muhatabım, eğer bu tarzla sınırlı olarak zaman zaman mizah yapsan sana bir mahzur getirmez. Ancak, insanın, mizahı*

kendine bir meslek yapıp üstünde devam etmesi ve onda aşırı gitmesi, sonra da Resûlullah'ın sünnetine temessük ettiğini söylemesi büyük hatadır. Bu kimse, danslarını seyretmek için zencilerin peşini hiç bırakmayan, sonra da "Resûlullah Hz. Aişe'ye onların oyunlarını seyretmesi için izin vermiştir" diyerek sünnete uyduğunu söyleyen kimseye benzer."

5205 ٤ ـ وَعَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا. [أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ: يَارَسُولَ اللّهِ إِنَّ لِي ضَرَّةً، فَهَلْ عَلَيَّ مِنْ جُنَاحٍ إِنْ تَشَبَّعْتُ مِنْ زَوْجِي غَيْرَ الَّذِي يُعْطِينِي؟ فَقَالَ: الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلاَبِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ].

أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. (5205)- *Esmâ radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Bir kadın gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim bir kumam var. Ona karşı (yalan söyleyerek) kocamın vermediği şeyle karnımı doyurmuş göstersem bana bir mahzur getirir mi?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Verilmeyenle karnını doyurmuş gösterip övünen, tıpkı, iki yalan elbisesini giyen gibidir" *cevabını verdi."* [Buhârî, Nikâh 106; Müslim, Libâs 127, (2130); Ebu Dâvud, Edeb 91, (4997).]

AÇIKLAMA:

Hadis, kadının kumasına karşı bile olsa, yalan tavra girmesini yasaklıyor. *Müteşebbi', kendini tok gösteren* demektir. Kinaye olarak kullanılmış olması esastır. Bu durumda kendine verilmeyeni verilmiş göstererek veya elinde olmayanı var göstererek başkasına karşı yapmacık, yalan tavır takınan kastedilmiştir. Tabiî ki bunun altında tefahur ve övünme yatmaktadır. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu davranışı tasvib etmiyor; iki yalan elbise giyene benzetiyor. Yalan elbise insanı çıplak bırakır, rüsvay eder. Bunu *"sahte elbise, eyreti elbise"* diye de anlamışlardır. Ancak yalan elbise diye zahire uygun mâna verilmesi daha hikmetli gözükmektedir.

Şu da var ki, yalan elbisesi tabirini, yalan sahibinin elbisesi, yani zühd ehlinin elbisesini giyerek kendini zühd ehlindenmiş gibi göstermek suretiyle halka karşı yalan söyleyen, riya yaparak çile çekenlerin elbisesiyle kendini onlardan gösteren şeklinde de mânalandıranlar olmuştur. Bazıları da: *"Üzerinde tek elbise olduğu halde iki elbise varmış gibi gösteren kastedilmiştir"* demiştir. *Ezherî: "O kimse, yeninin üzerine bir yen daha diktirerek kendisine bakana iki gömlek*

giyiyormuş görünen, halbuki aslında tek gömlek giyen kimsedir" der.

5206 ٥ــ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: [دَعَتْنِى أُمِّى يَوْماً وَرَسُولُ اللّٰهِ ﷺ قَاعِدٌ فِى بَيْتِنَا. فَقَالَتْ: هَا تَعَالَ أُعْطِيكَ. فَقَالَ لَهَا ﷺ: مَا أَرَدْتِ أَنْ تُعْطِيهِ. قَالَتْ: أَرَدْتُ أَنْ أُعْطِيَهُ تَمْراً. فَقالَ لَهَا: أَمَا إِنَّكِ لَوْ لَمْ تُعْطِيهِ شَيْئاً كُتِبَتْ عَلَيْكِ كَذْبَةٌ]: أخرجه ابو داود.

5. **(5206)**- *Abdullah İbnu Âmir radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir gün, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, evimizde otururken, annem beni çağırdı ve:*

"Hele bir gel sana ne vereceğim!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm anneme:

"Çocuğa ne vermek istemiştin?" *diye sordu.*

"Ona bir hurma vermek istemiştim" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm:

"Dikkat et! Eğer ona bir şey vermeyecek olursan, üzerine bir yalan yazılacak!" *buyurdular."* [Ebu Dâvud, Edeb 88, (4991).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin çocuk terbiyesiyle sıkı alakası vardır. Yüce mürebbimiz, terbiyede hiçbir surette yalana yer verilmemesini irşad buyurmaktadır. Bilhassa ağlayan çocuklara bazan yapılmayacak veya verilmeyecek şey vaadedilir, yahut da olmayacak şeyle korkutulur. Bunların hepsi neticede "yalan" olmakta birleşir. *Resûlullah* bütün bunların haram olduğunu, çocuk terbiyesinde hiçbir surette yalana yer verilmemesi gerektiğini ifade buyurmaktadır.

Hadis, çocuğa, bu basit durumda bile olsa yalandan zecrederse, ciddi durumlarda yalana yer vermenin nasıl bir haybet ve hasaret olduğunu ifadede belîğ bir örnektir.

5207 ٦ــ وَعَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْه قَالَ: [قَالَ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ: يَكُونُ فِى آخِرِ أُمَّتِى أُنَاسٌ دَجَّالُونَ كَذَّابُونَ يُحَدِّثُونَكُمْ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنْتُمْ وَلاَ آبَاؤُكُمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ. لاَ يُضِلُّونَكُمْ وَلاَيَفْتِنُونَكُمْ].

أخرجه مسلم.

6. **(5207)**- *Hz. Ebu Hureyre radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ümmetimin sonunda yalancı Deccaller olacak. Onlar, ne sizin ne de atalarınızın hiç işitmediği şeyleri anlatacaklar. Onlardan sakının!" [Müslim, Mukaddime 6, (6).]

5208 ٧– وَعَنْ اِبْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [إِنَّ الشَّيْطَانَ
لَيَتَمَثَّلُ فِى صُورَةِ الرَّجُلِ فَيأْتِى الْقَوْمَ فَيُحَدِّثُهُمْ الْكَذِبَ، فَيَتَفَرَّقُونَ.
فَيَقُولُ الرَّجُلُ مِنْهُمْ: سَمِعْتُ رَجُلاً أَعْرِفُ وَجْهَهُ وَلاَ أَعْرِفُ اسْمَهُ
يُحَدِّثُ كَذَا وَكَذَا]. أخرجه مسلم

7. **(5208)**- *İbnu Mes'ud radıyallahu anh* anlatıyor: *"Şeytan insan suretinde temessül eder ve bir cemaate gelerek onlara yalan şeyler söyler. Bir müddet sonra cemaattekiler dağılırlar. Onlardan biri:*

"Bir adam dinledim, yüzünü de tanırım ama ismini bilmiyorum. Şöyle şöyle söylemişti" diyerek (onun yalanını bilmeden tekrar eder)". [Müslim, Mukaddime 7. hadisin arkasında).]

İKİNCİ FASIL

YALANIN MÜBAH OLDUĞU YERLER

5209 ١ ـ عَنْ أَسْمَاء بِنْت يَزِيد رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَا يَحْمِلُكُمْ عَلَى أَنْ تَتَابَعُوا عَلَى الْكَذِبِ كَتَتَابُعِ الْفِرَاشِ فِي النَّارِ؟ الْكَذِبُ كُلُّهُ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَرَامٌ إِلاَّ فِي ثَلاَثِ خِصَالٍ: رَجُلٌ كَذَبَ عَلَى امْرَأَتِهِ لِيُرْضِيَهَا. وَرَجُلٌ كَذَبَ فِي الْحَرْبِ، فَإِنَّ الْحَرْبَ، خَدْعَةٌ وَرَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ مُسْلِمَيْنِ لِيُصْلِحَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الترمذى.

«التَّتَابُع» التهافت فى الامر.

و «الفراشُ» الطائر الذى يتواقع فى ضوء السراج فيحترق.

1. (5209)- *Esmâ Bintu Yezîd radıyallahu anhâ* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki:*

"Ey insanlar! Pervanenin ateşe atılması gibi sizi yalanın peşine düşmeye sevkeden şey nedir? Halbuki, üç yer hâriç yalanın her çeşidi âdemoğlu'na haramdır: Bu üç yere gelince:

1) Erkeğin, rızasını sağlamak için hanımına yalanı,

2) Harpte söylenecek yalan. Çünkü harp bir hileden ibarettir.

3) İki müslümanın arasında sulhü sağlamak kasdıyla söylenen yalan." [Tirmizî, Birr 26, (1940).]

AÇIKLAMA:

Yalan dinimizde her çeşit kötülük ve şerrin başı ve kaynağı kabul edilerek şiddetle reddedilmiş olmasına rağmen bazı hallerde meşru kabul edilmiştir. Bizzat *Resûlullah* bu halleri tâdad eder. Muhtelif tarîklerden gelen rivayetler bu hu-

susları belirtir. *Nevevî*, Müslim Şerhi'nde şu nakilleri kaydeder: *"Bu üç halde yalanın cevazında ihtilaf yoktur. Ancak buralardaki mübah olan yalandan murad nedir? Bunda ihtilaf edilmiştir. Birkısım ülemâ: "Bu, hadisin ıtlakı üzeredir" diyerek, bu üç durumda, maslahat için olmayacak şeyin söylenmesini câiz görür ve "Mazmûm olan yalan, zarar getiren yalandır" derler. Bu görüşlerine Hz. İbrahim aleyhisselâm'ın ayette gelen şu sözleriyle delil getirirler:*
بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ **"Bunu yapsa yapsa şu büyükleri yapmıştır..."** (Enbiya 63), وَاِنِّى سَقِيمٌ **"Ben hastayım (dedi)"** ((Saffat 89)[29]"

Yine *Hz. İbrahim*'in Mısır'a vardığı zaman, zevcesi *Hz. Sâre* için: اِنَّهَا اُخْتِى *"O, kızkardeşimdir"* demesi de bir başka örnektir. Bu meyanda zikredilen bir başka Kur'ânî örnek, *Yusuf aleyhisselâm*'ın münâdisinin sözüdür: اَيَّتُهَا الْعِيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ **"Ey kervân sahipleri sizler hırsızsınız!"** (Yusuf 70). Bu misalleri veren âlimler derler ki: *"Şurası muhakkak ki bir zâlim, bir adamı öldürmek istese, o da bir şahsın yanında saklanmış olsa, mezkur şahsa, onun nerede olduğunu bilmediği hususunda yemin etmek vacib olur."*

Diğer bir grup âlim –ki *Taberî* de bunlar arasında yer alır– de şöyle der: *"Hayır, hiçbir şeyde yalan câiz olmaz. Bu sadedde mübâha delalet zımnında gelen örneklerde asıl murad olan, tevriye ve meâriz'in (kapalı, birkaç manaya gelen kelimelerin) kullanılmasıdır, sarîh yalan değildir. Mesela erkeğin hanımına ihsanda bulunacağını, falan kumaştan alacağını vaadetmesi ve bu sırada "Allah takdir ederse" diye niyetlenmesi gibi. Hasılı bu ruhsat, kişinin birkaç mânaya muhtemel bir kelam söyleyerek, muhatabın kendi hoşuna giden mânada anlamasına imkan tanımayadır. Arayı düzeltmeye çalışıyorsa, birinden diğerine güzel sözler nakleder ve tevriyede bulunur. Savaştaki yalan da böyle. Sözgelimi, düşmanına ""imamınız öldü" der, ama bunu derken, geçmişte ölmüş bulunan imamlarını kasteder veya: "Yarın bize imdad, yiyecek... vs. gelecek" der. Bütün bunlar, mübah olan meâriza örnektir ve herbiri de câizdir. Bunlar Hz. İbrahim ve Hz. Yusuf'un kıssalarını ve bu sadedde gelenleri meâriza tevil ettiler.*

Kocanın kadına, kadının kocaya yalanı, bir sevgi izharıyla, mutlaka olması gerekmeyen bir hususta vaadde bulunmakla ilgilidir. Yoksa kadın veya erkek üzerindeki bir hakkı ortadan kaldıracak ve berikinin veya ötekinin olmayan bir hakkı gasbettirecek bir aldatma, bütün müslümanların icmaı ile haramdır."

5210 ٢ ـ وَعَنْ أُمِّ كلثوم بِنت عقبة رَضِى اللّٰه عَنْهَا قَالَتْ:

---

29) Bu söz de *Hz. İbrahim*'indir. Kavmî putperestlikle ilgili merasimlerine onu da dahil etmek isteyince, yıldıza bakıp *"ben hastayım"* der. Bu söz üzerine onu yalnız bırakırlar.

[سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ: لَيْسَ بِالْكَذَّابِ الّذى يُصْلِحُ بَيْنَ
إثْنَيْنِ، فَيَقُولُ: خَيْراً أَوْ يَنْمِى خَيْراً] أخرجه الخمسة إلا النسائى.

2. **(5210)**- *Ümmü Külsüm Bintu Ukbe radıyallahu anh* anlatıyor: *"Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı işittim, diyordu ki:*

"İki kişinin arasını düzelten, hayır söyleyip, hayır tebliğ eden kimse yalancı değildir." [Buhârî, Sulh 2; Müslim, Birr 101, (2605); Ebu Dâvud, Edeb 58, (4921); Tirmizî, Birr 26, (1939).]

5211 ٣ـ وَعَنْ صَفْوان بن سليم الزهرى رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَجُلاً
قَالَ: يَا رَسُولَ اللّهِ أَكْذِبُ امْرَأتِى. فَقَالَ ﷺ: لاَ خَيْرَ فِى الْكَذِبِ.
قَالَ: فَأعِدُهَا وَأقُولُ لَهَا؟ قَالَ ﷺ: لاَ جُنَاحَ عَلَيْكَ]. أخرجه مالك

3. **(5111)**- *Safvan İbnu Süleym ez-Zührî radıyallahu anh* anlatıyor: *"Bir adam: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben karıma yalan söyleyeyim mi?" demişti. Aleyhissalâtu vesselâm:* **"Yalanda hayır yoktur!"** *buyurdular. Adam:*

"Vaadde bulunmama, lehinde söylememe ne dersiniz?" diye tekrar sordu. Aleyhissalâtu vesselâm da: **"Öyleyse sana bir vebal yok!"** *buyurdular."* [Muvatta, Kelâm 18, (2, 990).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah*, yalanla vaadi ayırdediyor; yalanı tecviz etmezken, vaadetmeye ruhsat veriyor. Şarihler, yalanın daha çok geçmişe; vaadin ise geleceğe baktığını ve yerine getirilme imkânının bulunması sebebiyle, tamamen yalan olmadığını belirtirler.

İÇİNDEKİLER

KATL BÖLÜMÜ

KISÂS BÖLÜMÜ

YALAN BÖLÜMÜ